

Suttantapiṭake Dīghanikāye

Sīlakkhandhavaggaṇāyā

Samvaṇṇanābhūtā

Bhadantamahābuddhaghosatttherena katā

SĪLAKKHANDHAVAGGAṬṬHAKATHĀ

Buddhavasse 2552

Marammavasse 1370

AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1989

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 07

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ည ṅa
ဋ ta	ဌ tha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma

ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa တ ha ဠ ḷa ၵ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

-၁ ၵ = ā ၵ = i ၵ = ī ၵ - ၵ = u ၵ - ၵ = ū - = e -၁ ၵ = o

က ka	ကာ kā	ကိ ki	ကီ kī	ကု ku	ကူ kū	ကေ ke	ကော ko
ခ kha	ခါ khā	ခိ khi	ခီ khī	ခု khu	ခု khū	ခေ khe	ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ဃ န္ဂha	ဏ န္ဓha	ဈ သ္ဃa	ဠ ပာ	ဣ လာ
ကွ kka	ဠ cca	ဏှ န္ဓha	ဠ သ္ဃa	ဠ ပာ	လျ လာ
ကျ kya	ဠ ccha	ဏှ န္ဓha	ဠ န္ဓa	ဠ ဗ္ဃa	လှ လာ
ကြ kri	ဠ jja	ဏှ န္ဓha	ဠ န္ဓa	ဠ ဗ္ဃa	ဂှ ဝာ
ကလ kla	ဠ jjha	တ္တ ta	ဠ န္ဓha	ဠ ဗ္ဃa	တ္တာ
ကွ kva	ည န္ဏha	တ္တ tta	ဠ န္ဓa	ဠ မ္ဃa	တ္တာ
ချ khya	ည န္ဏha	တ္တ tva	ဠ န္ဓra	ဠ မ္ဃa	တ္တာ
ခွ khva	ည န္ဏha	တ္တ tya	ဠ န္ဓha	ဠ မ္ဃa	တ္တာ
ဂွ gga	ဠ န္ဓha	တြာ tra	ဠ န္ဓa	ဠ မ္ဃa	သ္ဓာ
ဠွ ggha	ည န္ဏha	ဠ သ္ဓa	ဠ န္ဓa	ဠ မ္ဃa	သ္ဓာ
ဂျ gya	ည န္ဏha	ဠ သ္ဓha	ဠ န္ဓa	ဠ မ္ဃa	သ္ဓာ
ဂြ gra	ဠ တ္တa	ဠ သ္ဓa	ဠ ပ္ဓa	ဠ မ္ဃa	တ္တာ
ကံ ṅka	ဠ တ္တha	ဠ သ္ဓa	ဠ ပ္ဓa	ဠ ယ္ဃa	တ္တာ
ခံ ṅkha	ည သ္ဓa	ဠ သ္ဓa	ဠ ပ္ဓa	ဠ ယ္ဃa	တ္တာ
ဂံ ṅga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Nidānakathā

Sirimatā amhākaṃ Buddhena Bhagavatā Arahatā Sammāsambuddhena sakalalokapatthaṭamahākaruṇāsinehasiniddhahadayena sabbattha appaṭihatasabbaññutānāvarenaḍiṇṇobhāsasamujjalitena sanarāmaralokagurunā sadevakassa lokassa atthāya hitāya sukhāya dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so pariyaṭṭipattipattipattivedhavasena vibhatesu tisu saddhammesu pariyaṭṭisaddhammo nāma, tadeva ca sāsanaṭṭhitiyā pamāṇaṃ, satiyeva hi tasmim itare uppajjanti, nāsati, vuttañhetam **Aṅguttaraṭṭhakathāyaṃ**— (Am-Ṭṭha 1. 72 piṭṭhe)

“Suttantesu asantesu, pamuṭṭhe vinayamhi ca.
Tamo bhavissati loko, sūriye atthaṅgate yathā.
Suttante rakkhite sante, paṭipatti hoti rakkhitā.
Paṭipattiyam ṭhito dhīro, yogakkhemā na dhamasati”ti.

Teneva ca saddhammaciraṭṭhitikāmino theravarā Mahākassapādayo pariyaṭṭisaddhammasaṅkhātāṃ Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ saṅgītimāropetvā Buddhasāsanāṃ samrakkhimsu, taṃkālikā ca rājāno saddhammābhivuddhikāmā tesam saṅgītikārānāmanubalappadānena sahāyattamupāgamuṃ.

Tathā hi catūhādhikatimāsaparinibbute Bhagavati Mahākassapattherappamukhehi pañcahi arahantasatehi Rājagahe **paṭhamā dhammasaṅgīti** katā rañño Māgadhasa Ajātasattuno visesānuggahamādāya.

Vassasataparibbute ca Bhagavati Mahāyasattherappamukhehi sattahi arahantasatehi Vesāliyam **dutiya dhammasaṅgīti** katā, tadā ca Kālāsoko mahīpati tesam sahāyattamupāgato.

Tathāgataparibbānato pana dvinnam vassasatānamupari pañcattimsatime vasse Mahāmoggaliputtatissattherappamukhehi arahantasahashehi Pāṭaliputte **tatiya dhammasaṅgīti** katā sakalalokapatthaṭayasassa Dhammāsokassa bhūpatino niratisayānuggaham laddhāna.

Sammāsambuddhapariniḅbutito pana catunnaṃ vassasatānamupari paṇṇāse vasse Laṅkādiṇe Vaṭṭagāmaṇirājjino kāle Mātulajanapade Ālokaleṇe **catutthī dhammasaṅgīti** katā pañcahi arahantasatehi Mahādhammarakkhitattherappamukhehi, yā loke “pothakāropanasāṅgīti”ti pākaṭā.

Buddhavasṣe pana catussatādhikadvisahassānamupari pannarasamasāṅkhyāṃ sampatte imasmimṇi Marammaraṭṭhe **Mindonnā**massa mahādhammarājjino kāle Mandalay itipākaṭe Ratanāpuñjanagare **pañcamī dhammasaṅgīti** katā catussatādhikadvisahassattherehi Dakkhiṇārāmaṃvāsītipīṭakadharabhadantaṇāgarattherappamukhehi tasṣeva rañño anavasesānuggahamādāya, yā loke “selakkharāropanasāṅgīti”ti vuccati.

Itthaṃ sudāṃ Buddhassa Bhagavato sāsaṇaṃ iddhañceva hoti phītañca vitthārikāṃ bāhujaññaṃ puthubhūtaṃ yāvajjatanā.

Cirakālato panetaṃ Buddhavacaṇaṃ lekhaṇaparaṃpārāya ceva muddaṇaparaṃpārāya ca anekakkhattuṃ parivattiyābhatāṃ na sakkā dāni vattuṃ “paṭhamadutiyaṭṭiyādīsaṅgītimāropitākāreṇeva sabbaso parisuddhaṇ”ti, aññaḍatthu paṇādhunikapotthakesu saṃvijjamaṇehi kehici paṃādālekhaḍisaṇṇātakhalitādhikaparibhaṭṭhapāṭhehi malīnamevetāṃ, tathā hi nāṇādesiyapotthakesu aññaṃamaññaṃ saṃsandiyaṃmaṇesu anekā visadisaṇṇāṭhā dissanti.

Tatoyeva ca Buddhavacaṇassa suparisuddhabhāvakāmino mahātherā sasatthantarapīṭakattayakovidā dhammavinayaṃ vācentāyeva te khalitādhikaparibhaṭṭhapāṭhe disvā evaṃ samacintesuṃ kathesuṃ ca—

“Advayaṃvādino suparisuddhavacaṇassa tassa Bhagavato pāvacaṇaṃ advayaṃ suparisuddhaṇṇiṃ nimmalamevassa, imesu pana pāvacaṇapotthakesu aññaṃamaññaṃ visadisā ceva aparisuddhā ca pāṭhā dissanti, nissaṃsayāṃ kho ayameva mūlapāṭho, yo nesāṃ yuttisampanno, tadañño pana paṃādālekhaṇapāṭhoyeva, tādisā ca dissanti ādhunikapāvacaṇapotthakesu kismiṇci kismiṇci ṭhāne.

Kāmañcetedāni na tāva bahutarā, yāva yathābhūtaṃ Pāḷiyā atthaṃ paṭisedheyyuṃ, etarahi pana asodhiyaṃmānā te gacchante gacchante

kāle bahutarā bahutarā jāyeyyūṃ, taṃkālikā ca pacchimā janā te sodhetuṃ asamatthā yathādhippetāṃ Pāḷiyā atthāṃ na sammā jāneyyūṃ, evamete saddhammassa sammosāya antaradhānāya saṃvatteyyūṃ.

Vuttaṃ hetāṃ **Āṅguttaranikāye**— (Am 1. 60 piṭṭhe)

‘Dveme bhikkhave dhammā saddhammassa sammosāya antaradhānāya saṃvattanti, katame dve, dunnikkhittāṃ ca padabyañjanaṃ attho ca dunnīto, dunnikkhittassa bhikkhave padabyañjanassa atthopi dunnayo hoti, ime kho bhikkhave dve dhammā saddhammassa sammosāya antaradhānāya saṃvattanti’ ti.

Yaṃnūna mayāṃ te sodhetvā nimmalaṃ parisuddhaṃ Buddhavacanaṃ sampatiṭṭhāpeyyāma, tadassa saddhammaciraṭṭhitiyā bahujanahitāya bahujanasukhāya ca, taṃ pana na sukaraṃ sampādetuṃ aññatra dhammikaṃrājūnāmanuggahenā” ti.

Sā paṇāyaṃ kathā patthaṭā sādhujanaparamparāya, sutā ca **U Nu** nāmadheyyaggamahāmacappamukhehi Marammaratṭhissarehi, sutvāna te evaṃ samacintesuṃ sammantayīṃsu ca “na kho panetaṃ amhākaṃ patirūpaṃ, ye mayāṃ pubbakehi dhammikehi dhammarājūhi samanuggahitassa Buddhasāsanassa parihānikāraṇaṃ passamānāyeva ajjupekkhitvā appossukkā vihareyyāma, yaṃnūna mayāṃ sāsānopakārupāye sampādetvā visesato ca ādhunikapāvācanapotthakesu dissamāne saṃsayaṭṭhāniye pamādalekhapāṭhe saṃsodhetukāmānaṃ mahātherānaṃ ajjhāsayaṃ paripūretvā Buddhasāsanāṃ anuggaṇheyyāmā” ti, atha te sabbepi sāsānānuggahāya katasanniṭṭhānā ahesuṃ.

Anuggahitukāmehipi ca tehi na sakkā āṇāya kātuṃ vinā mahājanacchandasaṅgātōpadesena, mahājanappatinidhibhūtā hi etarahi Marammikā rājāno, upadeso ca santhāgārasamitiyaṃ mahājanappatinidhibhūtānaṃ matisajīvānaṃ chandeneva samuppajjati, tasmā Buddhasāsanānuggahāya santhāgārasamitiyaṃ ekaṃ dhammupadesaṃ paññāpetvā **Buddhasāsanāsamiti** nāma mahāsamiti samuṭṭhāpitā. Tassā kho pana samitiyā sabhāpati hoti *Thadosirīsudhammopādhidhārī* **Sir U Thwin** vhayo mahāseṭṭhi, upasabhāpati pana *Thadosirīsudhammopādhidhārī* yeva **U Thein Maung** vhayo padhānaḍḍavinicchayamandiramhi mahākkhadassādhipati, sabbakammavidhāyako pana

hitadharo *Thadomahāsa*resīthūpādhiko **U Chan Htun**vhayo upadesikādhīpatipadhānanīvedimahāmantī. Bhaṇḍuppādako pana raṭṭhissarānaṃ patinidhibhūto **U Win** nāmadheyyo sāsanaṭṭhānikamahāmatto.

Atha te Buddhasāsanasamitikā “yāyeva kho panatthāya samuṭṭhāpitāyaṃ samiti, tadatthamidāni visesato kāhāmā”ti Marammaraṭṭhebbhipākaṭaḡaḡasamudayasamudite tattha tattha padhānanāyakabhūte paropaṇṇāsamahāthere dīghadassino nimantiya evamārocesuṃ “ayaṃ bhante amhākaṃ Buddhasāsanamahāsamiti Buddhasāsanānuggahatthāyeva raṭṭhissarānaṃ dhammupadesena samuṭṭhāpitā, sacedāni bhante pubbe viya dhammasaṅgītiṃ katvā sāsanaṃ paggaṇhituṃ yujjeyya, mahātherā ca tathā kātumiccheyyūṃ, vissatthāva bhante karontu, mayaṃ tattha kāyañāṇapaccayabalehi niravasesaṃ byāvaṭā bhavissāmā”ti.

Atha kho te mahātherā “dhammasaṅgītiṃ karissāmā”ti katasanniṭṭhānā evaṃ pativedesuṃ “kattabbāyevesā dhammasaṅgīti, nesā na kattabbā, tasmā mayaṃ dāni piṭakapotthakāni pañcamasaṅgītisilālekhāya samānetvā tāniyeva sarīraṃ katvā Pāḷisaṃsodhanapubbaṅgamaṃ dhammasaṅgītiṃ kassāma, yāya ādhunikapotthakesu paramparāparivattanavasena sañjātā pamādalekhaṇā ca nirākarīyissanti, visodhitaṅca suparisuddhaṃ pāvacaṇamūlaṃ labhitvā taṃ muddāpetvā sakalaloke nānāraṭṭhesu nānādesesu byāpanavasena Buddhasāsanassa ciraṭṭhiti ca sādhiyissati, sabbe ca Theravādīkā raṭṭhā Marammaraṭṭhasahitā ekato hutvā Buddhasāsanāṃ abhūtapubbapaggahena paggaṇhituṃ labhissanti, sā ca purimikā pañca saṅgītiyo upanidhāya **chaṭṭhasaṅgīti** nāma bhavissati, taṅca sabbaṃ bhavissati bahujaṇahitāya bahujaṇasukhāya atthāya hitāya sukhāya devamanussānaṃ, bahūni panettha āvassakakiccāni paṭikacceva samādapetabbāni tumhākamāyattāni, tasmā saṅgītikālavavattānādikiccaṃ tumhākaṃyeva bhāro hotū”ti.

Atha te Buddhasāsanasamitikā sāsanaṭṭhānikānaṃ mahātherānaṃ chandaṅca ruciṅca samādaya ovādaṅca sirasā sampaṭicchitvā therānaṃ ceva attano ca kattabbakiccānaṃ pariniṭṭhānasamayaṃ sallakkhetvā “ayaṃ chaṭṭhasaṅgīti Sammāsambuddhapariniṭṭhānato catussatādhikānaṃ dvinnaṃ vassasahassānamupari

aṭṭhanavutime vasse vesākhapuṇṇamito paṭṭhāya ārabhitabbā, dve ca vassāni kattabbā, pañcannaṃ ca sāsanaṃvassasahassānamupaḍḍhavasṣe vesākhapuṇṇamiyaṃyeva pariniṭṭhāpetabbā”ti saṅgītikālaṃ vavatthapesuṃ.

Tato paṭṭhāya ca te punappunaṃ sannipatitvā sammantayitvā saṅgītiyā pubbakiccesu nirantaraṃ byāvaṭṭā honti, “mahantaṃ kho Jinasāsanaṃ mahatiyāyevetaṃ pūjāya pūjanīyaṃ”ti mantvā tehi kārapitāni mahantamahantāni sāsanaṃmandirāni, tattha saṅgītiṃ kurumānassa bhikkhusaṃghassa sukhasannisaṃjattamaṃ sannipātaṭṭhānabhūtaṃ mahantaṃ saṅgītimandiraṃ Yangon nāma rājadhāniyaṃ **Sirīmaṅgalatthale Kaba Aye** (Lokasāma) nāmakassa cetiyassa āsanne selapabbataguhāvesena kārapitaṃ tibhūmakam pāyaso silā-iṭṭhakāyomayaṃ, evaṃ mahantampetaṃ ekasaṃvacchareneva pariniṭṭhāpitaṃ iddhiyā maññe nimmitaṃ, tañca bahi ṭhatvā apekkhattaṃ sayamaṃjātaselapabbato viya dissati, anto pavisitvā olokayataṃ pana olokitolokitaṭṭhānato dassanīyaṃ pāsādikaṃ ramaṇīyaṃ atittikameva hutvā devavimānaṃmiva khāyati. Tassa panāvidūre aḍḍhateyyānaṃ saṅgītikārabhikkhusahassānaṃ nivāsappahonakā cattāro iṭṭhakamayā mahāpāsādā ceva iṭṭhakamayāyeva bhojanamahāsālā ca mahāsīmāpāsādādayo ca muddaṇayantasālā ca tattheva kārapitā.

Mahātherāpi ca “saṅgītikiccaṃ nāma therādheyyaṃ, therānaṃ ovādeneva kattabbaṃ, na vinā tena, tasmā bhikkhusaṃghassa ceva upāsakānañca sabbampi saṅgītipaṭibaddhamovādaṃ dātuṃ bhavitabbamettha ovādadaṃyakaṃsaṃghasabhāyapī”ti Marammaraṭṭhadhajūpame aggamahāpaṇḍitopādhidhārino ca raṭṭhovādācariyasammate ca raṭṭhavinayadharasammate ca aññe cābhipākaṭagarubhāvanīyādiguṇagaṇasamaṅginoti parosataṃ nāyakamahāthere uccinitvā “chaṭṭhasaṅgīti-ovādācariyasamaṅghanāyakaṃsabham” nāmekam padhānamahāsamaṅghasabham patiṭṭhāpesuṃ, te ca nāyakamahātherā Sambuddhavadānaratanākarapārage vividhasatthantaragahanāsaṅgacārīne therānuthere pañcaviṣatimatte samuccinitvā “chaṭṭhasaṅgītidhurandharasabhā”ti ca sammannitvā tassā sabhāya bhāraṃ niyyātesuṃ sabbāni saṅgītipaṭibaddhakiccāni saṃvidahitūṃ. Te ca saṅgītidhurandharasabhikā therā sakalamarammaraṭṭhe **Nyaung Yan Sayadaw**ti abhipākaṭaṃ “Aggamahāpaṇḍito” pādhinā ceva “Abhidhajamahāraṭṭhagurū” pādhinā cāti

dvīhi Marammaraṭṭhissarasamappitopādhihi virājitam jātiyā āsītivassikam upasampadāya saṭṭhivassam “Bhadantarevataṃ” nāma mahātheravaram sabhāpatim katvā Tepiṭake Buddhavacane ceva nānāsatthesu ca kovide dhammācariyakavipadappatte bhikkhū uccinitvā aṭṭhadasādivaggavasena parosataṃ Pāḷivisodhakavagge ceva sambahule ca paṭivisodhakavagge bandhāpetvā visodhanappaṭivisodhanehi Buddhavacanam suparisuddhattam paṭipāpetvā dhammasaṅgītimakamsu yathā tam porāṇakasaṅgītikārā.

Evam saṅgītimāropitassa Tepiṭakassa Buddhavacanassa atthasaṃvaṇṇanābhūtā Aṭṭhakathāyo ca saṃvijjanti manoramāya tantinayānucchavikāya bhāsāya Ācariyabuddhaghosādīhi theravarehi katā.

Tāsampi Aṭṭhakathānam sadesīyamūlehi ceva videsīyamūlehi ca saṃsanditvā Tepiṭakassa viya Buddhavacanassa visodhanappaṭivisodhanavasena mahātherā pāvacanadassino saṃvaṇṇanākovidā pāṭhasodhanamakamsu.

Icevamatṭhakathāyo ca pamādakhalitādhika paribhaṭṭhapāṭhānam nirākaraṇavasena visodhitā ceva paṭivisodhitā ca hutvā Buddhasāsanamuddaṇayantālaye samappitā suṭṭhu muddāpaṇāya.

Muddāpaṇakāle ca Piṭakattayamuddāpaṇe viya mahātheravarā mūlasodheyypattapāṭhakehi gahaṭṭhapaṇḍitehi ceva dhammācariyabhikkhupaṇḍitehi ca anekavāram parisodhitam osānasodheyypattam paṭivisodhitamūlapotthakena ceva aññehi sadesa desantarika Aṭṭhakathāpotthakehi ca vividhabyākaraṇādisatthehi ca punappunam saṃsandetvā suvisada paribyattakaṇḍavāra vākyaccheda saṅketatañca sampāpetvā mahatā parissamena osānasodhanamakamsu.

Evametā Aṭṭhakathāyo theravādīnekāyika vibudhappamukhānam sathhāgamaratanālaya sāragāhīnam veyyākaraṇakesarīnam accantanimmalañānavārīnaṃ paridhovitā, tā vibudhappavarekagocarā vimuttirasassādādāyiniyo Piṭakattayassattham paribyattam pakāsentiyo ciraṃ vilasantiyo lokatthasiddhim sādhayantūti.

Tenetaṃ vuccati—

1. Mūlakam pariyaṭṭiva, sāsanaṃ Mahesino.
Pariyaṭṭipamāṇo hi, ciraṃ saddhammasaṅghitaṃ.
2. Tasmā taṃ rakkhituṃ therā, dhammasaṅghakā purā.
Rājāno upanissāya, akaṃsu dhammasaṅgahe.
3. **Paṭhamam** dhammasaṅgītiṃ, **Ajātasattur**ājino.
Anuggahena katvāna, pālayuṃ Jinasāsanam.
4. **Dutiyaṃ** tu tathā katvā, **Kālāsokassa** rājino.
Kāle tamupanissāya, pālayuṃ Jinasāsanam.
5. **Tatiyaṃ** pica katvāna, **Dhammāsokassa** rājino.
Anuggahena Buddhassa, sāsanaṃ abhipālayuṃ.
6. **Catutthim** pana Laṅkāyaṃ, **Vaṭṭagāmaṇi**rājino.
Kālamhi potthakāruḥhaṃ, katvāna pālayuṃ tathā.
7. Imasmiṃ Marammaraṭṭhepi, **Mindonnāma** narādhipaṃ.
Rajjaṃ samanussāntaṃ, ratanattayamāmakam.
8. Sannissāya mahātherā, thirasilā guṇākarā.
Pañcamim dhammasaṅgītiṃ, karontā sāsanaṭṭhitiṃ.
9. Patthayantā likhāpetvā, silāpaṭṭesu peṭakam.
Vāyāmena mahantena, pālayuṃ Jinasāsanam.
10. Itthaṃ purā mahātherā, rājāno cāpi dhammikā.
Sāsanaṃ paripālesuṃ, jīvitam viya attano.
11. Tathāpi khalitādāni, dissanti Piṭakattaye.
Paramparāya lekhāya, sañjātā muddaṇena ca.
12. Disvāna te mahātherā, vācentāva Tipētakam.
Vuccamānanayenevaṃ, cintesuṃ mantayimsu ca.
13. “Katvāna sādhuṃ gantha-suddhikaṃ sāsanaṃ yukam.
Yamṇūna dhammasaṅgītiṃ, kareyyāma mayaṃ” iti.

14. Etamatthaṃ suṇitvāna, **U Nu** nāma mahāsayo.
Marammavisaye **agga-mahāmacca**dhurandharo.
15. “Sāsanāyattakiccāni, sampādentā visesato.
Saṅgītiyañca therānaṃ, sampūrentā manorathaṃ.
16. Yathā rakkhimsu porāṇā, surājāno tathā mayāṃ.
Saṃrakkheyāma Sambuddha-sāsanaṃ” iti cintiya.
17. Mahāmaccehi aññehi, saṅgamehi ca mantiya.
Suppatiṭṭhāpayitvāna, **Buddhasāsana**saṅgamaṃ.
18. Mahātherānamādāya, chandaṃ idha nivāsinaṃ.
Aññesu Sīhaḷādīsu, videsesu ca vāsinaṃ.
19. Kāretvā dhammasaṅgītiṃ, sodhetvā Satthusāsanaṃ.
Saddhammānuggahatthāya, karaṃ daḷhaparakkamaṃ.
20. **Sirīmaṅgala**vikhyaṭe, thalasmim pavare subhe.
Cetiyaśāvidūramhi, **Kaba Aye** itisaññino.
21. Guhāvesena kāretvā, mahāsaṅgītimandiraṃ.
Āvāsādiñca bhikkhūnaṃ, kāresi muddaṇālayaṃ.
22. Ganthasaṃsodhanaṃ dhamma-saṅgītiyā tu paṇḍitā.
Mahātheravarākaṃsu, satimantā punappunaṃ.
23. Muddāpente ca passivā, mahātherehi pañcahi.
Sodheyypattamosānaṃ, nimmalattaṃ supāpitaṃ.
24. Katvā suvisadaṃ Buddha-bhāsitaṃ Piṭakattayaṃ.
Yathā muddāpitaṃ āsi, sāsanaṭthaṃ Mahesino.
25. Tathā Aṭṭhakathāyo ca, saṃsodhetvā punappunaṃ.
Suṭṭhu muddāpitā honti, sabbalokatthasiddhiyāti.

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathā

Mātikā		Piṭṭhaka
	Ganthārambhakathā ...	1
	Nidānakathā	
Paṭhamamahāsaṅgītikathā	...	3
	1. Brahmajālasutta	
Paribbājakakathāvaṇṇanā	...	27
Cūlasīlavaṇṇanā	...	55
Majjhimasīlavaṇṇanā	...	79
Mahāsīlavaṇṇanā	...	87
Pubbantakappikasassatavādavaṇṇanā	...	92
Ekaccasassatavādavaṇṇanā	...	101
Antānantavādavaṇṇanā	...	105
Amarāvikkhepavādavaṇṇanā	...	106
Adhiccasmuppannavādavaṇṇanā	...	108
Aparantakappikavādavaṇṇanā	...	109
Saññīvādavaṇṇanā	...	109
Asaññīnevasaññīnāsaññīvādavaṇṇanā	...	110
Ucchedavādavaṇṇanā	...	110
Diṭṭhadhammanibbānavādavaṇṇanā	...	111
Paritassitavipphanditavāraṇṇanā	...	113
Phassapaccayavāraṇṇanā	...	114
Diṭṭhigatikādhiṭṭhānavatṭhakathāvaṇṇanā	...	114
Vivaṭṭakathādivaṇṇanā	...	116

Mātikā	Piṭṭhaṅka
2. Sāmaññaphalasutta	
Rājāmaccaḥkathāvaṇṇanā	122
Komārabhaccājīvakakathāvaṇṇanā	132
Sāmaññaphalapucchāvaṇṇanā	138
Pūraṇakassapavādavaṇṇanā	144
Makkhaligosālavādavaṇṇanā	146
Ajītakesakambalavādavaṇṇanā	149
Pakudhakaccāyanavādavaṇṇanā	151
Nigaṇṭhanāṭaputtavādavaṇṇanā	151
Sañcayabelaṭṭhaputtavādavaṇṇanā	151
Paṭhamasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā	152
Dutiyasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā	153
Paṇītataraśāmaññaphalavaṇṇanā	154
Cūḷa-majjhima-mahāsīlavaṇṇanā	164
Indriyasamvarakathā	165
Satisampajaññakathā	165
Santosakathā	182
Nīvaraṇappahānakathā	187
Paṭhamajjhānakathā	194
Dutiyajjhānakathā	195
Tatīyajjhānakathā	196
Catutthajjhānakathā	196
Vipassanāñānakathā (1)	196
Manomayiddhiñānakathā (2)	198
Iddhividhañānakathā (3-7)	199
Āsavakkhayañānakathā (8)	200
Ajātasattu-upāsakattapaṭivedanākathā	203
Saraṇagamanakathā	205

Mātikā			Piṭṭhaṅka
--------	--	--	-----------

Upāsakavidhikathā	209
-------------------	-----	-----	-----

3. Ambaṭṭhasutta

Addhānagamanavaṇṇanā	213
Pokkharasātivatthuvaṇṇanā	217
Ambaṭṭhamānavakathā	220
Paṭhama-ibbhavādavaṇṇanā	226
Dutiya-ibbhavādavaṇṇanā	228
Tatiya-ibbhavādavaṇṇanā	229
Dāsiputtavādavaṇṇanā	229
Ambaṭṭhavaṇṇasakathā	237
Khattiyaseṭṭhabhāvavaṇṇanā	238
Vijjācaraṇakathāvaṇṇanā	239
Catu-apāyamukhakathāvaṇṇanā	240
Pubbaka-isibhāvānuyogavaṇṇanā	243
Dvelakkhaṇadassanavaṇṇanā	245
Pokkharasātibuddhūpasaṅkamanavaṇṇanā	247
Pokkharasāti-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā	248

4. Soṇadaṇḍasutta

Soṇadaṇḍaguṇakathā	250
Buddhaguṇakathā	252
Soṇadaṇḍaparivitakkavaṇṇanā	257
Brāhmaṇapaññattivaṇṇanā	258
Sīlapaññākathāvaṇṇanā	259
Soṇadaṇḍa-upāsakattapaṭivedanākathā	261

5. Kūṭadantasutta

Mahāvijitarājayaññakathāvaṇṇanā	263
Catuparikkhāraṇṇanā	265

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
Aṭṭhaparikkhāraṇṇanā	266
Catuparikkhārādivaṇṇanā	267
Niccadāna-anukulayaññaṇṇanā	270
Kūṭadanta-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā	275

6. Mahālisutta

Brāhmaṇadūtavattuvaṇṇanā	276
Oṭṭhaddhalicchavivattuvaṇṇanā	276
Ekamsabhāvitasamādhivaṇṇanā	278
Catu-ariyaphalavaṇṇanā	279
Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā	280
Dvepabbajitavattuvaṇṇanā	282

7. Jāliyasutta

Dvepabbajitavattuvaṇṇanā	283
--------------------------	-----	-----	-----

8. Mahāsīhanādasutta

Acelakassapavattuvaṇṇanā	287
Samanuyuñjāpanakathāvaṇṇanā	290
Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā	291
Tapopakkamakathāvaṇṇanā	291
Tapopakkamaniratthakatāvaṇṇanā	294
Sīlasamādhipaññaśampadāvaṇṇanā	295
Sīhanādakathāvaṇṇanā	295
Titthiyaparivāsakathāvaṇṇanā	297

9. Poṭṭhapādasutta

Poṭṭhapādaparibbājakavattuvaṇṇanā	300
Abhisaññaṇirodhakathāvaṇṇanā	303
Ahetukasaññuppādanīrodhakathāvaṇṇanā	305

Mātikā		Piṭṭhaṅka
Saññā-attakathāvaṇṇanā	...	309
Cittahatthisāriputtapoṭṭhapādavatthuvaṇṇanā	...	312
Ekamsikadhammavaṇṇanā	...	313
Tayo-attapaṭilābhavaṇṇanā	...	313
10. Subhasutta		
Subhamāṇavakavatthuvaṇṇanā	...	317
Sīlakkhandhavaṇṇanā	...	319
Samādhikkhandhavaṇṇanā	...	320
11. Kevaṭṭasutta		
Kevaṭṭagahapatiputtavatthuvaṇṇanā	...	321
Iddhipāṭihāriyavaṇṇanā	...	321
Ādesanāpāṭihāriyavaṇṇanā	...	322
Anusāsanīpāṭihāriyavaṇṇanā	...	322
Bhūtanīrodhesakavatthuvaṇṇanā	...	323
12. Lohiccasutta		
Lohiccabrāhmaṇavatthuvaṇṇanā	...	327
Lohiccabrāhmaṇānuyogavaṇṇanā	...	328
Tayocodanārahasatthuvaṇṇanā	...	329
Nacodanārahasatthuvaṇṇanā	...	330
13. Tevijjasutta		
Vāsetṭhamāṇavānuyogavaṇṇanā	...	333
Aciravatīnadī-upamākathā	...	334
Sāmsandanakathāvaṇṇanā	...	335
Brahmalokamaggadesanāvaṇṇanā	...	337

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathāya mātikā niṭṭhitā.

Dīghanikāya

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Ganthārambhakathā

Karuṇāsītalahadayaṃ, paññāpajjotavihatamohatamaṃ.
Sanarāmaralokagaruṃ, vande **Sugataṃ** gatvivimuttaṃ.

Buddhopi Buddhabhāvaṃ, bhāvetvā ceva sacchikatvā ca.
Yaṃ upagato gatamalaṃ, vande tamanuttaraṃ **dhammaṃ**.

Sugatassa orasānaṃ, puttānaṃ mārasenamathanānaṃ.
Aṭṭhannampi samūhaṃ, siraśā vande **ariyasamghaṃ**.

Iti me pasannamatino, ratanattayavandanāmayāṃ puññaṃ.
Yaṃ suvihatantarāyo, hutvā tassānubhāvena.

Dīghassa dīghasutta-ñkitassa nipuṇassa **āgamavarassa**.
Buddhānubuddhasaṃva-ṇṇitassa saddhāvahaguṇassa.

Atthappakāsanatthaṃ, **Aṭṭhakathā** ādito vasisatehi¹.
Pañcahi yā saṅgītā, anusaṅgītā ca pacchāpi.

Sīhaḷadīpaṃ pana ā, bhatātha vasiṇā Mahāmahindena.
Ṭhapitā Sīhaḷabhāsāya, dīpavāsīnamatthāya.

1. Vasīsatehi (Sī, Syā)

Apanetvāna tatohaṃ, Sihaḷabhāsaṃ manoramāṃ bhāsaṃ.
Tantīnayānucchavikaṃ, āropento vigatadosaṃ.

Samayaṃ avilomento, therānaṃ theravaṃsapadīpānaṃ¹.
Sunīpuṇavinicchayānaṃ, Mahāvihāre nivāsīnaṃ.

Hitvā punappunāgata, matthaṃ atthaṃ pakāsayissāmi.
Sujanassa ca tuṭṭhatthaṃ, ciraṭṭhitatthañca dhammassa.

Sīlakathā dhutadhammā, kammaṭṭhānāni ceva sabbāni.
Cariyāvidhānasahito, jhānasamāpattivithāro.

Sabbā ca abhiññāyo, paññāsaṅkalananicchayo² ceva.
Khandhādhatāyatani-ndriyāni ariyāni ceva cattāri.

Saccāni paccayākā-radesanā supārisuddhanīpuṇanayā.
Avimuttatantimaggā, vipassanābhāvanā ceva.

Iti pana sabbāṃ yasmā, **Visuddhimagge** mayā supārisuddhaṃ.
Vuttaṃ tasmā bhiyyo, na taṃ idha vicārayissāmi.

“Majjhe **Visuddhimaggo**, esa catunnampi āgamānañhi.
Ṭhatvā pakāsayissati, tattha yathābhāsitaṃ atthaṃ”.

Iccheva kato tasmā, tampi gahetvāna saddhimetāya.
Aṭṭhakathāya vijānatha, Dīghāgamanissitaṃ atthanti.

Nidānakathā

Tattha **dīghāgamo** nāma Sīlakkhandhavaggo Mahāvaggo
Pāthikavaggoti³ vaggato tivaggo hoti, suttato catuttimsasuttasaṅgaho. Tassa
vaggesu **Sīlakkhandhavaggo** ādi, suttasu **Brahmajālarāṃ**. Brahmajālassāpi

1. Theravaṃsapadīpānaṃ (Syā), Theravaṃsadīpānaṃ (Sī)

2. Paññāsaṅkalananicchayo (Sī), paññāsaṅkalanavinicchayo (Syā),
paññāsaṅgahavinicchayo (Ka)

3. Pāthikavaggoti (Sī), Pāthiyavaggoti (Syā)

“evaṃ me sutan”ti-ādikaṃ āyasmatā Ānandena paṭhamamahāsaṅgītikāle vuttaṃ nidānamādi.

Paṭhamamahāsaṅgītikathā

Paṭhamamahāsaṅgīti nāma cesā kiñcāpi Vinayapiṭake tantimārūḷhā, nidānakosallattham̐ pana idhāpi evaṃ veditabbā. Dhammacakkappavattanañhi ādiṃ katvā yāva Subhaddaparibbājakavinayanā katabuddhacicca Kusinārāyaṃ upavattane Mallānaṃ sālavane yamakasālānamantare visākhapuṇṇamadivase¹ paccūsasamaye anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbute Bhagavati Lokanāthe Bhagavato dhātubhājanadivase sannipatitānaṃ sattannaṃ bhikkhusatasahassānaṃ saṅghatthero āyasmā Mahākassapo sattāhparinibbute Bhagavati Subhaddena vuḍḍhapabbajitena “alaṃ āvuso² mā socittha, mā paridevittha, sumuttā mayaṃ tena mahāsamaṇena, upaddutā ca homa³ ‘idaṃ vo kappati, idaṃ vo na kappatī’ti, idāni pana mayaṃ yaṃ icchissāma, taṃ karissāma. Yaṃ na icchissāma, na taṃ karissāmā”ti vuttavacanamanussaranto, īdisassa ca saṅghasannipātassa puna dullabhabhāvaṃ maññamāno “thānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ pāpabhikkhū ‘atītasatthukaṃ pāvacaṇaṃ’ti maññamānā pakkhaṃ labhitvā nacirasseva saddhammaṃ antaradhāpeyyuṃ. Yāva ca dhammavinayo tiṭṭhati, tāva anatītasatthukameva pāvacaṇaṃ hoti. Vuttañhetam̐ Bhagavatā—

‘Yo vo Ānanda mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so vo mamaccayena satthā’ti⁴.

Yannūnāhaṃ dhammañca vinayañca saṅgāyeyyaṃ yathayidaṃ sāsanaṃ addhaniyaṃ assa ciraṭṭhitikaṃ.

Yañcāhaṃ Bhagavatā—

‘Dhāressasi pana me tvaṃ Kassapa sāṇāni paṃsukūlāni nibbasanāni’ti vatvā cīvare sādharmaṇaparibhogena.

‘Ahaṃ bhikkhave yāvade⁵ ākañkhāmi vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ

1. Visākhapuṇṇamīdivase (Syā)

3. Mayaṃ homa (Vi 4. 480 piṭṭhe)

5. Yāvadeva (Sī, Syā) Saṃ 1. 412 piṭṭhe.

2. Vi 4. 480; Dī 2. 134 piṭṭhe.

4. (Dī 2. 126 piṭṭhe)

paṭhamam̐ jhānam̐ upasampajja viharāmi, Kassapopi bhikkhave yāvade ākaṅkhati vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāram̐ vivekajam̐ pītisukham̐ paṭhamam̐ jhānam̐ upasampajja viharatī'ti.

Evamādinā nayena navānupubbavihārachaḷabhiññāppabhede uttarimanussadhamme attanā samasamaṭṭhapanena ca anuggahito, tathā ākāse paṇim̐ cāletvā alaggacittatāya ceva candopamapaṭipadāya ca pasaṃsito, tassa kimaññam̐ āṇaṇyam̐¹ bhavissati. Nanu mam̐ Bhagavā rājā viya sakakavaca-issariyānuppādānena attano kulavaṃsappatiṭṭhāpakam̐ puttam̐ 'saddhammavaṃsappatiṭṭhāpako me ayam̐ bhavissatī'ti mantvā iminā asādhāraṇena anuggahena anuggahesi, imāya ca uḷārāya pasaṃsāya pasaṃsī'ti cintayanto dhammavinayasaṅgāyanattham̐ bhikkhūnam̐ ussāham̐ janesi. Yathāha—

“Atha kho āyasmā Mahākassapo bhikkhū āmantesi 'ekamidāham̐ āvuso samayam̐ Pāvāya Kusināram̐ addhānamaggappaṭipanno mahatā bhikkhusaṃghena saddhim̐ pañcamatthehi bhikkhusatehī'ti'² sabbam̐ **Subhaddakaṇḍam̐** vitthārato veditabbam̐. Attham̐ panassa mahāparinibbānāvasāne āgataṭṭhāneyeva kathayissāma.

Tato param̐ āha—

“Handa mayam̐ āvuso dhammañca vinayañca saṅgāyāma, pure adhammo dippatī³, dhammo paṭibāhiyyatī⁴, pure avinayo dippati, vinayo paṭibāhiyyati, pure adhammavādinō balavanto honti, dhammavādinō dubbalā honti, pure avinayavādinō balavanto honti, vinayavādinō dubbalā hontī'ti.

Bhikkhū āhamsu “tena hi bhante thero bhikkhū uccinatū'ti. Thero pana sakalanavaṅgasatthusāsanapariyattidhare puthujjanasotāpannasakadāgāmi-anāgāmisukkhavipassaka khīṇāsavabhikkhū anekasate anekasahassee

1. Āṇaṇyam̐ (Sī, Syā)

3. Dibbati (Ka) Vi 4. 481 piṭṭhe.

2. Dī 2. 133; Vi 4. 480 piṭṭhesu.

4. Paṭibāhiyyati (Sī, Syā)

ca vajjetvā tipīṭakasabbapariyattippabhedadhare paṭisambhidāppatte mahānubhāve yebhuyyena Bhagavato etadaggaṃ āropite tevijjādibhede khīṇāsavabhikkhūyeva ekūnapañcasate pariggahesi. Ye sandhāya idaṃ vuttaṃ “atha kho āyasmā Mahākassapo ekenūnāni¹ pañca arahantasatāni uccinī”ti².

Kissa pana thero ekenūnamakāsīti? Āyasmato Ānandattherassa okāsakaraṇatthaṃ. Tenahāyasmatā sahāpi vināpi na sakkā dhammasaṅgītiṃ kātuṃ. So hāyasmā sekkho sakaraṇīyo, tasmā sahāpi na sakkā. Yasmā panassa kiñci³ Dasabaladesitaṃ⁴ Suttageyyādikaṃ appaccakkaṃ nāma natthi. Yathāha—

“Dvāsīti⁵ Buddhato gaṇhiṃ, dve sahasāni bhikkhuto.
Caturāsītisahasāni, ye me dhammā pavattino”ti⁶.

Tasmā vināpi na sakkā.

Yadi evaṃ sekkhopi samāno dhammasaṅgītiyā bahukārattā therena uccinitabbo assa, atha kasmā na uccinitoti? Parūpavādavivajjanato. Thero hi āyasmante Ānande ativiya vissattho ahosi, tathā hi naṃ sirasmim palitesu jātesupi “na vāyaṃ⁷ kumārako mattamaññāsī”ti kumārakavādena ovadati. Sakyakulappasuto cāyasmā Tathāgatassa bhātā cūḷapituputto. Tattha keci bhikkhū chandāgamaṇaṃ viya maññamānā “bahū asekkhapaṭisambhidāppatte bhikkhū ṭhapetvā Ānandaṃ sekkhapaṭisambhidāppattaṃ thero uccinī”ti upavadeyyuṃ, taṃ parūpavādaṃ parivajjento “Ānandaṃ vinā dhammasaṅgīti na sakkā kātuṃ, bhikkhūnaṃyeva naṃ anumatiyā gahessāmi”ti na uccini.

Atha sayameva bhikkhū Ānandassatthāya therāṃ yāciṃsu. Yathāha—

“Bhikkhū āyasmantaṃ Mahākassapaṃ etadavocuṃ ‘ayaṃ bhante āyasmā Ānando kiñcāpi sekkho, abhabbo chandā dosā mohā bhayā agatiṃ gantuṃ, bahu cānena Bhagavato santike dhammo ca vinayo ca pariyyatto, tena hi bhante thero

1. Ekenūna (Sī)

2. Vi 4. 481 piṭṭhe.

3. Yaṃ kiñci (Ka)

4. Dasabalena desitaṃ (Ka)

5. Dvāsītiṃ (Sī)

6. Khu 2. 347 piṭṭhe.

7. Nevāyaṃ (Syā) Saṃ 1. 418 piṭṭhe passitabbaṃ.

āyasmantampi Ānandaṃ uccinatū'ti. Atha kho āyasmā Mahākassapo āyasmantampi Ānandaṃ uccinī'ti¹.

Evam bhikkhūnaṃ anumatiyā uccinitena tenāyasmatā saddhiṃ pañca therasatāni ahesuṃ.

Atha kho therānaṃ bhikkhūnaṃ etadahosi “kattha nu kho mayaṃ dhammañca vinayañca saṅgāyeyyāma”ti. Atha kho therānaṃ bhikkhūnaṃ etadahosi “Rājagahe kho mahāgocaraṃ pahūtasenāsaṇaṃ, yannūna mayaṃ Rājagahe vassaṃ vasantā dhammañca vinayañca saṅgāyeyyāma, na aññe bhikkhū Rājagahe vassaṃ upagaccheyyū”ti².

Kasmā pana nesaṃ etadahosi? Idaṃ pana amhākaṃ thāvarakammaṃ, koci visabhāgapuggalo saṅghamajjhaṃ pavisitvā ukkoṭeyyāti. Athāyasmā Mahākassapo ñattidutiyena kammena sāvesi—

“Suṇātu me āvuso saṅgho, yadi saṅghassa pattakallaṃ saṅgho imāni pañca bhikkhusatāni sammaneyya ‘Rājagahe vassaṃ vasantāni³ dhammañca vinayañca saṅgāyitūṃ, na aññehi bhikkhūhi Rājagahe vassaṃ vasitabban’ti. Esā ñatti.

Suṇātu me āvuso saṅgho, saṅgho imāni pañca bhikkhusatāni sammannati ‘Rājagahe vassaṃ vasantāni dhammañca vinayañca saṅgāyitūṃ, na aññehi bhikkhūhi Rājagahe vassaṃ vasitabban’ti. Yassāyasmato khamati imesaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ sammuti⁴ ‘Rājagahe vassaṃ vasantānaṃ dhammañca vinayañca saṅgāyitūṃ, na aññehi bhikkhūhi Rājagahe vassaṃ vasitabban’ti, so tuṅhassa, yassa nakkhamati, so bhāseyya.

Sammatāni saṅghena imāni pañca bhikkhusatāni ‘Rājagahe vassaṃ vasantāni dhammañca vinayañca saṅgāyitūṃ, na aññehi bhikkhūhi Rājagahe vassaṃ vasitabban’ti, khamati saṅghassa, tasmā tuṅhī, evametaṃ dhārayāmi”ti.

1. Vi 4. 481 piṭṭhe.

3. Vasantā (Sī)

2. Vi 4. 481 piṭṭhe.

4. Sammati (Syā)

Ayaṃ pana kammavācā Tathāgatassa parinibbānato ekavīsatime divase katā. Bhagavā hi visākhapuṇṇamāyaṃ paccūsasamaye parinibbuto, athassa sattāhaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ sarīraṃ gandhamālādīhi pūjayiṃsu. Evaṃ sattāhaṃ sādhuḱīlanadivasā nāma ahesuṃ. Tato sattāhaṃ citakāya agginā jhāyi, sattāhaṃ sattipaṇjaraṃ katvā sandhāgārasālāyaṃ¹ dhātupūjaṃ kariṃsūti ekavīsati divasā gatā. Jeṭṭhamūlasukkapakkhapañcamiyāmyeva dhātuyo bhājayiṃsu. Etasmim dhātubhājanadivase sannipatitassa mahābhikkhusamghassa Subhaddena vuḍḍhapabbajitena kataṃ anācāraṃ ārocetvā, vuttanayeneva ca bhikkhū uccinitvā ayaṃ kammavācā katā.

Imañca pana kammavācaṃ katvā thero bhikkhū āmantesi “āvuso idāni tumhākaṃ cattālīsa divasā okāso kato, tato paraṃ ayaṃ nāma no palibodho atthi”ti vattuṃ na labbhā, tasmā etthantare yassa rogapalibodho vā ācariyupajjhāyapalibodho vā mātāpitupalibodho vā atthi, pattaṃ vā pana pacitabbaṃ cīvaraṃ vā kātābbaṃ, so taṃ palibodhaṃ chinditvā taṃ karaṇīyaṃ karotū”ti.

Evañca pana vatvā thero attano pañcasatāya parisāya parivuto Rājagahaṃ gato. Aññepi mahātherā attano attano parivāre gahetvā sokasallasamappitaṃ mahājanaṃ assāsetukāmā taṃ taṃ disaṃ pakkantā. Puṇṇatthero pana sattasatabhikkhuparivāro “Tathāgatassa parinibbānaṭṭhānaṃ āgatāgataṃ mahājanaṃ assāsessāmi”ti Kusinārāyameva aṭṭhāsi.

Āyasmā Ānando yathā pubbe aparinibbutassa, evaṃ parinibbutassāpi Bhagavato sayameva pattacīvaramādāya pañcahi bhikkhusatehi saddhim yena Sāvatti tena cārikaṃ pakkāmi. Gacchato gacchato panassa parivārā bhikkhū gaṇanapathaṃ vītivattā. Tenāyasmato gatagataṭṭhāne mahāparidevo ahoṣi. Anupubbena pana Sāvattimanuppatte there Sāvattivāsino manussā “thero kira āgato”ti sutvā gandhamālādihattā paccuggantvā “bhante² Ānanda pubbe Bhagavatā saddhim āgacchatha, ajja kuhiṃ

1. Santhāgārasālāyaṃ (Sī, Syā, I) Ma-Ṭṭha 2. 173 piṭṭhepi.

2. Nanu bhante (Syā)

Bhagavantam ṭhapetvā āgatathā”ti-ādīni vadamānā parodimsu. Buddhassa Bhagavato parinibbānadivase viya mahāparidevo ahosi.

Tatra sudam āyasmā Ānando aniccatādipaṭisaṃyuttāya dhammiyā kathāya tam mahājanam saññāpetvā Jetavanam pavisitvā Dasabalena vasitagandhakuṭim vanditvā dvāram vivarivā mañcapīṭham nīharitvā papphoṭetvā gandhakuṭim sammajjitvā milātamālākacavaram chaḍḍetvā mañcapīṭham atiharitvā puna yathāṭhāne ṭhapetvā Bhagavato ṭhitakāle karaṇīyam vattam sabbamakāsi. Kurumāno ca nhānakoṭṭhaka¹ sammajjana-udakūpaṭṭhāpanādikālesu gandhakuṭim vanditvā “nanu Bhagavā ayam tumhākam nhānakālo, ayam dhammadesanākālo, ayam bhikkhūnam ovādadānakālo, ayam sīhaseyyakappanakālo², ayam mukhadhovanakālo”ti-ādīnā nayena paridevamānova akāsi, yathā tam Bhagavato guṇagaṇāmatarasaññūtāya paṭiṭṭhitapemo ceva akhīṇāsavo ca anekesu ca jātisatasahassesu aññamaññassūpakārasañjanitacittamaddavo. Tamenam aññatarā devatā “bhante Ānanda tumhe evam paridevamānā katham aññe assāsessathā”ti saṃvejesi. So tassā vacanena saṃviggahadayo santhambhitvā Tathāgatassa parinibbānato pabhuti ṭhānanisajjabahulattā ussannadhātukam kāyam samassāsetum dutiyadivase khīravirecanam pivitvā vihāreyeva nisīdi. Yam sandhāya Subhena māṇavena pahitam māṇavakam etadavoca—

“Akālo kho māṇavaka, atthi me ajja bhesajjamattā pītā, appeva nāma svepi upasaṅkameyyāmā”ti³.

Dutiyadivase Cetakattherena pacchāsamaṇena gantvā Subhena māṇavena puṭṭho imasmim Dīghanikāye **Subhasuttam** nāma dasamam suttamabhāsi.

Atha Ānandatthero Jetavanamahāvihāre khaṇḍaphullappaṭisaṅkharānam kārāpetvā upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya bhikkhusamgham ohāya Rājagaham

1. Nahānakoṭṭhaka (Sī)

2. Sīhaseyyam kappanakālo (Sī), sīhaseyyakappanakālo (Syā) 3. Dī 1. 188 piṭṭhe.

gato, tathā aññepi dhammasaṅgāhakā bhikkhūti. Evañhi gate te sandhāya idaṃ vuttaṃ “atha kho therā bhikkhū Rājagahaṃ agamaṃsu dhammañca vinayañca saṅgāyitun”¹. Te āsaḷhīpuṇṇamāyam² uposathaṃ katvā pāṭipadadivase sannipatitvā vassaṃ upagacchiṃsu.

Tena kho pana samayena Rājagahaṃ parivāretvā aṭṭhārasa mahāvihārā honti, te sabbepi chaḍḍitapatita-uklāpā ahesuṃ. Bhagavato hi parinibbāne sabbepi bhikkhū attano attano pattacīvaramādāya vihāre ca pariveṇe ca chaḍḍetvā agamaṃsu. Tattha katikavattaṃ kurumānā therā “Bhagavato vacanapūjanatthaṃ, titthiyavādaparimocanattañca paṭhamaṃ māsaṃ khaṇḍaphullappaṭisaṅkharāṇaṃ karomā”³ti cintesuṃ. Titthiyā hi evaṃ vadeyyuṃ “samaṇassa Gotamassa sāvakaṃ Satthari ṭhiteyeva vihāre paṭijaggiṃsu, parinibbute chaḍḍesuṃ, kulānaṃ mahādhanapariccāgo vinassati”⁴ti. Tesañca vādaparimocanatthaṃ cintesunti vuttaṃ hoti. Evaṃ cintayitvā ca pana katikavattaṃ kariṃsu. Yam sandhāya vuttaṃ—

“Atha kho therānaṃ bhikkhūnaṃ etadahosi ‘Bhagavatā kho āvuso khaṇḍaphullappaṭisaṅkharāṇaṃ vaṇṇitaṃ, handa mayaṃ āvuso paṭhamaṃ māsaṃ khaṇḍaphullappaṭisaṅkharāṇaṃ karoma, majjhimaṃ māsaṃ sannipatitvā dhammañca vinayañca saṅgāyissāmā’⁵ti”³.

Te dutiyadivase gantvā rājadvāre aṭṭhaṃsu. Rājā āgantvā vanditvā “kiṃ bhante āgatathā”⁶ti attanā kattabbakiccaṃ pucchi. Therā aṭṭhārasamahāvihārappaṭisaṅkharāṇatthāya hatthakammaṃ paṭivedesuṃ. Rājā hatthakammakārake manusse adāsi. Therā paṭhamaṃ māsaṃ sabbavihāre paṭisaṅkharāpetvā rañño ārocesuṃ “niṭṭhitaṃ mahārāja vihārappaṭisaṅkharāṇaṃ, idāni Dhammavinayasaṅgahaṃ karomā”⁷ti. Sādhu bhante visaṭṭhā⁴ karotha, mayhaṃ āṇācakkāṃ tumhākañca dhammacakkāṃ hotu, āṇāpetha bhante kiṃ karomīti. Saṅgahaṃ karontānaṃ bhikkhūnaṃ sannisajjaṭṭhānaṃ mahārājāti. Kattha karomi bhanteti. Vebhārapabbatapassee Sattapaṇṇiguhādvāre⁵ kātuṃ yuttaṃ mahārājāti. “Sādhu bhante”⁸ti kho rājā Ajātasattu

1. Vi 4. 482 piṭṭhe.

3. Vi 4. 482 piṭṭhe.

5. Sattapaṇṇiguhādvāre (Sī), Sattapaṇṇaguhādvāre (Syā)

2. Āsaḷhīpuṇṇamāyam (Syā)

4. Vissatthā (Sī), vissatṭhā (Syā)

Vissakammunā¹ nimmitasadisam̄ suvibhattabhittithambhasopānam̄
 nānāvidhamālākammalataākammavicittam̄ abhibhavantamiva
 rājabhavanavibhūtim̄ avahasantamiva devavimānasirim̄ siriyā nīketanamiva,
²ekanipātātittamiva ca devamanussanayanavihaṅgānam̄
 lokarāmaṇeyyakamiva sampaṇḍitam̄ daṭṭhabbasāramaṇḍam̄ maṇḍam̄paṃ
 kārapetvā vividhakusumadām̄olambakaviniggalantacāruvitānam̄
 nānāratanavicitta³ maṇikoṭṭimatalamiva ca nam̄
 nānāpupphūpahāraviccitasupariniṭṭhitabhūmikammaṃ
 brahmavimānasadisam̄ alaṅkaritvā tasmim̄ mahāmaṇḍape pañcasatānam̄
 bhikkhūnam̄ anagghāni pañca kappiyapaccattharaṇasatāni pañṇapetvā
 dakkhiṇabhāgam̄ nissāya uttarābhimukham̄ therāsanam̄ maṇḍapamajjhe
 puratthābhimukham̄ Buddhassa Bhagavato āsanāraham̄ dhammāsanaṃ
 pañṇapetvā dantakhacitam̄ bijaniñcetha ṭhapetvā bhikkhusam̄ghassa
 ārocāpesi “niṭṭhitam̄ bhante mama kiccan”ti.

Tasmiṅca pana divase ekacce bhikkhū āyasmantaṃ Ānandaṃ sandhāya
 evamāhaṃsu “imasmiṃ bhikkhusam̄ghe eko bhikkhu vissagandham̄ vāyanto
 vicarati”ti. Thero taṃ sutvā “imasmiṃ bhikkhusam̄ghe añño vissagandham̄
 vāyanto vicaraṇakabhikkhu nāma natthi, addhā ete maṃ sandhāya vadanti”ti
 sam̄vegam̄ āpajji. Ekacce nam̄ āhaṃsuyeva “sve āvuso Ānanda sannipāto,
 tvaṅca sekkho sakaraṇiyo, tena te na yuttam̄ sannipātam̄ gantum̄, appamatto
 hohi”ti.

Atha kho āyasmā Ānando “sve sannipāto, na kho metam̄ patirūpaṃ,
 yvāham̄ sekkho samāno sannipātam̄ gaccheyyan”ti bahudeva rattim̄
 kāyagatāya satiyā vītināmetvā rattiyā paccūsasamaye caṅkamā orohitvā
 vihāram̄ pavisitvā “nipajjissāmi”ti kāyam̄ āvajjesi, dve pādā bhūmito muttā,
 apattaṅca sīsam̄ bimbohanam̄⁴, etasmim̄ antare anupādāya āsavehi cittam̄
 vimucci. Ayaṅhi āyasmā caṅkamena bahi vītināmetvā visesam̄ nibbattetum̄
 asakkonto cintesi “nanu maṃ Bhagavā etadavoca ‘katapuññosi tvaṃ
 Ānanda, padhānamanuyuñja, khippaṃ hohisi anāsavo’⁵. Buddhānaṅca
 kathādosso nāma natthi, mama pana accāraddham̄ vīriyam̄, tena me cittam̄
 uddhaccāya sam̄vattati, handāham̄ vīriyasamatham̄⁶ yojemī”ti caṅkamā
 orohitvā pādadhovanaṭṭhāne ṭhatvā pāde

1. Vissukammunā (Syā), Visukammunā (Ka)

3. Ratanavicitta (Sī, Syā)

5. (Dī 2. 119 piṭṭhe)

6. Viriyasamataṃ (Sī-Ṭī Abhinava 1. 76 piṭṭhe)

2. Jalantamiva (Syā, Ka)

4. Bibbohanam̄ (Syā)

dhovitvā vihāraṃ pavisitvā mañcake nisīditvā “thokaṃ vissamissāmī”ti kāyaṃ mañcake apanāmesi. Dve pādā bhūmito muttā, sīsaṃ bimbohanamappattāṃ, etasmiṃ antare anupādāya āsavehi cittaṃ vimuttaṃ, catu-iriyāpathavirahitaṃ therassa arahattaṃ. Tena “imasmiṃ sāsane anipanno anisino aṭṭhito acaṅkamanto ko bhikkhu arahattaṃ patto”ti vutte “ānandatthero”ti vattuṃ vaṭṭati.

Atha therā bhikkhū dutiyadivase pañcamiyaṃ kālapakkhassa¹ katabhattakiccā pattacīvaraṃ paṭisāmetvā dhammasabhāyaṃ sannipatiṃsu. Atha kho āyasmā Ānando arahā samāno sannipātaṃ agamāsi. Kathaṃ agamāsi? Idānimhi sannipātamajjhaṃ pavisanāraho”ti haṭṭhatuṭṭhacitto ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā bandhanā muttatālapakkaṃ viya, Paṇḍukambale nikkhattajātimaṇi viya, vigatavalāhake nabhe samuggatapupṇacando viya, bālātapasamphassavikasitareṇupiṇjaragabbhaṃ padumaṃ viya ca parisuddhena pariyodātena sappabhena sassirikena ca mukhavarena attano arahattappattiṃ ārocayamāno viya agamāsi. Atha naṃ disvā āyasmato Mahākassapassa etadahosi “sobhati vata bho arahattappatto Ānando, sace Satthā dhareyya, addhā ajjānandassa sādhuḱāraṃ dadeyya, handa dānissāhaṃ Satthārā dātabbaṃ sādhuḱāraṃ dadāmi”ti tikkhattuṃ sādhuḱāramadāsi.

Majjhimabhāṇakā pana vadanti “ānandatthero attano arahattappattiṃ nāpetukāmo bhikkhūhi saddhiṃ nāgato, bhikkhū yathāvuḍḍhaṃ attano attano pattāsane nisīdantā Ānandattherassa āsanaṃ ṭhapetvā nisinnā. Tattha keci evamāhaṃsu ‘etaṃ āsanaṃ kassā’ti. Ānandassāti. Ānando pana kuhiṃ gatoti. Tasmīṃ samaye thero cintesi ‘idāni mayhaṃ gamanakālo’ti. Tato attano ānubhāvaṃ dassento pathaviyaṃ nimujjitvā attano āsaneveva attānaṃ dassesi”ti. Ākāseṇa gantvā nisīdītipi eke. Yathā vā tathā vā hotu, sabbathāpi taṃ disvā āyasmato Mahākassapassa sādhuḱāradānaṃ² yuttameva.

Evam āgate pana tasmiṃ āyasmante³ Mahākassapatthero bhikkhū āmantesi “āvuso kiṃ⁴ paṭhamāṃ saṅgāyāma dhammaṃ vā vinayaṃ vā”ti.

1. Pakkhassa (Sī, Syā)

2. Sādhuḱārassa dānaṃ (Syā)

3. Āyasmā (Ka)

4. Kaṃ (Syā, Ka)

Bhikkhū āhaṃsu “bhante Mahākassapa * **vinayo nāma Buddhasāsanassa āyu, vinaye ṭhite sāsanaṃ ṭhitam¹ hoti**, tasmā paṭhamam vinayam saṅgāyāma”ti. Kaṃ dhuraṃ katvāti. Āyasmantaṃ Upālinti. Kiṃ Ānando nappahotīti. No nappahoti, api ca kho pana Sammāsambuddho dharamānoyeva vinayapariyattim nissāya āyasmantaṃ Upālim etadagge ṭhapesi “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ vinayadharānaṃ yadidaṃ Upāli”ti². Tasmā Upālittheraṃ pucchitvā vinayam saṅgāyāmaṭi.

Tato thero vinayam pucchanatthāya attanāva attānaṃ sammanni. Upālittheropi vissajjanatthāya sammanni. Tatrāyaṃ Pāli aṭha kho āyasmā Mahākassapo saṅghaṃ ṇāpesi—

“Suṇātu me āvuso saṅgho, yadi saṅghassa pattakallaṃ, ahaṃ Upālim vinayam puccheyyaṃ”ti.

Āyasmāpi Upāli saṅghaṃ ṇāpesi—

“Suṇātu me bhante saṅgho, yadi saṅghassa pattakallaṃ, ahaṃ āyasmataṃ Mahākassapena vinayam puṭṭho vissajjeyyaṃ”ti.

Evaṃ attānaṃ sammannitvā āyasmā Upāli uṭṭhāyāsanaṃ ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā there bhikkhū vanditvā dhammāsane nisīdi dantakhacitaṃ bījanaṃ³ gahetvā, tato Mahākassapatthero therāsane nisīditvā āyasmantaṃ Upālim vinayam pucchi “paṭhamam āvuso Upāli pārājikaṃ kattha paññattan”ti. Vesāliyaṃ bhanteti. Kaṃ ārabbhāti. Sudinnaṃ Kalandaputtaṃ ārabbhāti. Kismiṃ vatthusminti. Methunadhammeti.

Aṭha kho āyasmā Mahākassapo āyasmantaṃ Upālim paṭhamassa pārājikassa vatthumpi pucchi, nidānampi pucchi, puggalampi pucchi, paññattimpi pucchi, anupaññattimpi pucchi, āpattimpi pucchi, anāpattimpi pucchi, puṭṭho puṭṭho āyasmā Upāli vissajjesi.

Kiṃ panettha paṭhamapārājike kiñci apanettabbaṃ vā pakkhipitabbaṃ vā atthi natthīti. Apanettabbaṃ natthi. Buddhassa hi Bhagavato bhāsita apanettabbaṃ nāma natthi. Na hi Tathāgatā ekabyañjanaṃ niratthakaṃ vadanti. Sāvakaṇaṃ pana

* Vi-Ṭṭha 1. 11; Theragāthā-Ṭṭha 1. 476; Khuddakapāṭha-Ṭṭha 82 piṭṭhesupī.

1. Ṭṭhitam nāma (Ka)

2. Am 1. 25 piṭṭhe.

3. Vijanīm (Sī, Syā, I)

devatānaṃ vā bhāsīte apanetabbampi hoti, taṃ dhammasaṅgāhakattherā apanayīmsu. Pakkhipitabbaṃ pana sabbatthāpi atthi, tasmā yaṃ yattha pakkhipitum yuttam, taṃ¹ pakkhipīmsuyeva. Kiṃ pana tanti? “Tena samayenā”ti vā, “tena kho pana samayenā”ti vā, “atha kho”ti vā, “evam vutte”ti vā, “etadavocā”ti vā, evamādikam sambandhavacanamattaṃ. Evam pakkhipitabbayuttaṃ pakkhipitvā pana “idaṃ paṭhamapārājikan”ti ṭhapesum. Paṭhamapārājike saṅgahamārūḷhe pañca arahantasatāni saṅgaham āropitanayeneva gaṇasajjhāyamakaṃsu “tena samayena Buddho Bhagavā Verañjāyam viharatī”ti. Tesam sajjhāyāraddhakāleyeva sādhu-kāram dadamānā viya mahāpathavī udakapariyantam katvā akampittha.

Eteneva nayena sesāni tīṇi pārājikāni saṅgaham āropetvā “idaṃ pārājikakaṇḍam”ti ṭhapesum. Terasa saṅghādisesāni “terasakan”ti ṭhapesum. Dve sikkhāpadāni “aniyatāni”ti ṭhapesum. Timsa sikkhāpadāni “nissaggiyāni pācittiyāni”ti ṭhapesum. Dvenavuti sikkhāpadāni “pācittiyāni”ti ṭhapesum. Cattāri sikkhāpadāni “pāṭidesanīyāni”ti ṭhapesum. Pañcasattati sikkhāpadāni “sekhiyāni”ti ṭhapesum. Satta dhamme “adhikaraṇasamathā”ti ṭhapesum. Evam sattavīsādhikāni² dve sikkhāpadasatāni “Mahāvibhaṅgo”ti kittetvā ṭhapesum. Mahāvibhaṅgāvasānepi purimanayeneva mahāpathavī akampittha.

Tato Bhikkhunīvibhaṅge aṭṭha sikkhāpadāni “pārājikakaṇḍam nāma idan”ti ṭhapesum. Sattarasa sikkhāpadāni “sattarasakan”ti ṭhapesum. Timsa sikkhāpadāni “nissaggiyāni pācittiyāni”ti ṭhapesum. Chasaṭṭhisatasikkhāpadāni “pācittiyāni”ti ṭhapesum. Aṭṭha sikkhāpadāni “pāṭidesanīyāni”ti ṭhapesum. Pañcasattati sikkhāpadāni “sekhiyāni”ti ṭhapesum. Satta dhamme “adhikaraṇasamathā”ti ṭhapesum. Evam tīṇi sikkhāpadasatāni, cattāri ca sikkhāpadāni “Bhikkhunīvibhaṅgo”ti kittetvā “ayam Ubhatovibhaṅgo nāma catusaṭṭhibhāṇavāro”ti ṭhapesum. Ubhatovibhaṅgāvasānepi vuttanayeneva mahāpathavīkampo ahoṣi³.

Etenevupāyena asītibhāṇavāraparimāṇam Khandhakam, pañcavīsātibhāṇavāraparimāṇam Parivāraṇca saṅgaham āropetvā “idaṃ **Vinayaṭṭakam** nāmā”ti

1. Tampi (Sī, Syā)

2. Vīsādhikāni (Sī, Ka)

3. Mahāpaṭhavī akampittha (Sī, Syā)

ṭhapesuṃ. Vinayapiṭakāvasānepi vuttanayeneva mahāpathavikampo ahosi. Tam āyasmantaṃ Upālīṃ paṭicchāpesuṃ “āvuso imaṃ tuyhaṃ nissitake vācehi”ti. Vinayapiṭakasaṅgahāvasāne Upālitthero dantakhacitaṃ bījanīṃ nikkhipitvā dhammāsanaṃ orohitvā there bhikkhū vanditvā attano pattāsane nisīdi.

Vinayaṃ saṅgāyitvā dhammaṃ saṅgāyitukāmo āyasmā Mahākassapo bhikkhū pucchi “dhammaṃ saṅgāyantehi kaṃ puggalaṃ dhuraṃ katvā dhammo saṅgāyitabbo”ti. Bhikkhū “ānandattheraṃ dhuraṃ katvā”ti āhaṃsu.

* Atha kho āyasmā Mahākassapo saṅghaṃ nāpesi—

“Suṇātu me āvuso saṅgho. Yadi saṅghassa pattakallaṃ, ahaṃ Ānandaṃ dhammaṃ puccheyyaṃ”ti.

Atha kho āyasmā Ānando saṅghaṃ nāpesi—

“Suṇātu me bhante saṅgho. Yadi saṅghassa pattakallaṃ, ahaṃ āyasmataṃ Mahākassapena dhammaṃ puṭṭho vissajjeyyaṃ”ti.

Atha kho āyasmā Ānando utṭhāyāsanaṃ ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā there bhikkhū vanditvā dhammāsane nisīdi dantakhacitaṃ bījanīṃ gahetvā. Atha kho āyasmā Mahākassapo bhikkhū pucchi “kataraṃ āvuso piṭakaṃ paṭhamāṃ saṅgāyāmā”ti. Suttantapiṭakaṃ bhanteti. Suttantapiṭake catasso saṅgītiyo, tāsu paṭhamāṃ kataraṃ saṅgītinti. Dīghasaṅgītiṃ bhanteti. Dīghasaṅgītiyaṃ catuttimsa suttāni tayo vaggā, tesu paṭhamāṃ kataraṃ vagganti. Sīlakkhandhavaggaṃ bhanteti. Sīlakkhandhavagge terasa suttantā, tesu paṭhamāṃ kataraṃ suttanti. Brahmajālasuttaṃ nāma bhante tividhasīlāṅkataṃ nānāvidha micchājīva kuhana lapanādi viddhaṃsaṃ dvāsaṭṭhidiṭṭhiṃjālaviniveṭhanaṃ dasasahassīlokadhātukampanaṃ¹, taṃ paṭhamāṃ saṅgāyāmāti.

Atha kho āyasmā Mahākassapo āyasmantaṃ Ānandaṃ etadavoca “Brahmajālaṃ āvuso Ānanda kattha bhāsitaṃ”ti. Antarā ca bhante Rājagahaṃ, antarā ca Nālandaṃ rājāgarake Ambalaṭṭhikāyanti. Kaṃ

* Vi 4. 483 piṭṭhepi.

1. Dasasahassīlokadhātukampanaṃ (Sī, Syā)

ārabbhāti. Suppiyañca paribbājakaṃ, Brahmaḍattañca māṇavanti. ¹Kisimīṃ vatthusminti. Vaṇṇāvaṇṇeti¹. Atha kho āyasmā Mahākassapo āyasmantaṃ Ānandaṃ Brahmajālassa nidānampi pucchi, puggalampi pucchi, ¹vatthumpi pucchi¹. Āyasmā Ānando vissajjesi. Vissajjanāvasāne pañca arahantasatāni gaṇasajjhāyamakaṃsu. Vuttanayeneva ca pathavikampo ahosi.

Evam Brahmajālaṃ saṅgāyivā tato paraṃ “Sāmaññaphalaṃ paṇāvuso Ānanda kattha bhāsitaṃ”ti-ādinā nayena pucchāvissajjanānukkamena saddhiṃ Brahmajālena sabbepi terasa suttante saṅgāyivā “ayaṃ Sīlakkhandhavaggo nāmā”ti kittetvā ṭhapesuṃ.

Tadanantaraṃ Mahāvaggaṃ, tadanantaraṃ Pāthikavagganti evaṃ tivaggasaṅgahaṃ catuttimsasuttapaṭimaṇḍitaṃ catusaṭṭhibhāṇavāraparimāṇaṃ tantim saṅgāyivā “ayaṃ **Dīghanikāyo** nāmā”ti vatvā āyasmantaṃ Ānandaṃ paṭicchāpesuṃ “āvuso imaṃ tuyhaṃ nissitake vācehi”ti.

Tato anantaraṃ asītibhāṇavāraparimāṇaṃ **Majjhimanikāyaṃ** saṅgāyivā Dhammasenāpatisāriputtattherassa nissitake paṭicchāpesuṃ “imaṃ tumhe pariharathā”ti.

Tato anantaraṃ satabhāṇavāraparimāṇaṃ **Samyuttanikāyaṃ** saṅgāyivā Mahākassapattheraṃ paṭicchāpesuṃ “bhante imaṃ tumhākaṃ nissitake vācethā”ti.

Tato anantaraṃ vīsatibhāṇavārasataparimāṇaṃ **Aṅguttaranikāyaṃ** saṅgāyivā Anuruddhattheraṃ paṭicchāpesuṃ “imaṃ tumhākaṃ nissitake vācethā”ti.

Tato anantaraṃ Dhammasaṅgahavibhaṅgadhātukathāpuggalapaññattikathāvatthuyamakapaṭṭhānaṃ abhidhammoti vuccati. Evaṃ saṃvaṇṇitaṃ sukhumaññagocaraṃ tantim saṅgāyivā “idaṃ **Abhidhammapiṭakaṃ** nāmā”ti vatvā pañca arahantasatāni sajjhāyamakaṃsu. Vuttanayeneva pathavikampo ahosīti.

Tato paraṃ Jātaṃ Niddeso Paṭisambhidāmaggo Apadānaṃ Suttanipāto Kuddakapāṭho Dhammapadaṃ Udānaṃ Itivuttakaṃ Vimānavatthu Petavatthu

Theragāthā Therīgāthāti imaṃ tantim saṅgāyitvā “**Khuddakagantho** nāmāyan”ti ca vatvā “Abhidhammapīṭakasmiṃyeva saṅgahaṃ āropayimsū”ti dīghabhāṇakā vadanti. Majjhimbhāṇakā pana “Cariyāpīṭakabuddhavaṃsehi saddhim sabbampetaṃ khuddakagantham nāma Suttantapīṭake pariyāpannan”ti vadanti.

Evametaṃ sabbampi Buddhavacanaṃ rasavasena ekavidhaṃ, dhammavinayavasena duvidhaṃ, paṭhamamajjhimapacchimavasena tividhaṃ. Tathā pīṭakavasena. Nikāyavasena pañcavidhaṃ, aṅgavasena navavidhaṃ, dhammakkhandhavasena caturāsītisahassavidhanti veditabbaṃ.

Kathaṃ **rasavasena ekavidhaṃ**? Yañhi Bhagavatā anuttaraṃ sammāsambodhim abhisambujjhivā yāva anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, etthantare pañcacattālīsa vassāni devamanussanāgayakkhādayo anusāsantena vā paccavekkhantena vā vuttaṃ, sabbaṃ taṃ ekarasaṃ vimuttirasameva hoti. Evaṃ rasavasena ekavidhaṃ.

Kathaṃ **dhammavinayavasena duvidhaṃ**? Sabbameva cetaṃ dhammo ceva vinayo cāti saṅkhyāṃ gacchati. Tattha Vinayapīṭakaṃ **vinayo**, avasesaṃ Buddhavacanaṃ **dhammo**. Tenevāha “yannūna mayaṃ dhammañca vinayañca saṅgāyeyyāma”ti¹. “Ahaṃ Upālim vinayaṃ puccheyyaṃ, Ānandaṃ dhammaṃ puccheyyan”ti² ca. Evaṃ dhammavinayavasena duvidhaṃ.

Kathaṃ **paṭhamamajjhimapacchimavasena tividhaṃ**? Sabbameva hidaṃ paṭhamabuddhavacanaṃ majjhimbuddhavacanaṃ pacchimabuddhavacanaṃ tippabhedāṃ hoti. Tattha—

“Anekajātisaṃsāraṃ, sandhāvissaṃ anibbisaṃ.
Gahakāraṃ gavesanto, dukkhā jāti punappunaṃ.
Gahakāraka diṭṭhosi, puna gehaṃ na kāhasi.
Sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭaṃ visaṅkhatāṃ.
Visaṅkhāragataṃ cittaṃ, taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti³.

Idaṃ paṭhamabuddhavacanaṃ. Keci “yadā have pātubhavanti dhammā”ti⁴ Khandhake udānagāthaṃ vadanti. Esā pana pāṭipadadivase sabbaññubhāvappattassa somanassamayañāṇena paccayākāraṃ paccavekkhantassa uppannā udānagāthāti veditabbā.

1. Vi 4. 481 piṭṭhe.

3. Khu 1. 36 Dhammapade.

2. Vi 4. 482-3 piṭṭhesu.

4. Vi 3. 2; Khu 1. 79 piṭṭhesu.

Yaṃ pana parinibbānakāle abhāsi “handa dāni bhikkhave āmantayāmi vo, vayadhammā saṅkhārā, appamādena sampādethā”¹ti idam pacchimabuddhavacanaṃ. Ubhinnamantare yaṃ vuttaṃ, etaṃ majjhimabuddhavacanaṃ nāma. Evaṃ paṭhamamajjhimapacchimabuddhavacanasena tividham.

Katham **piṭakavasena tividham?** Sabbampi cetam Vinayapiṭakaṃ, Suttantapiṭakaṃ, Abhidhammapiṭakanti tippabhedameva hoti. Tattha paṭhamasaṅgītiyaṃ saṅgītañca asaṅgītañca sabbampi samodhānetvā ubhayāni pātimokkhāni, dve Vibhaṅgā, dvāvīsati² Khandhakā, soḷasa parivārāti idam **Vinayapiṭakaṃ** nāma. Brahmajālādicatuttiṃsasuttasaṅgaho Dīghanikāyo, Mūlapariyāyasuttādidiyaḍḍhasatadvesuttasaṅgaho Majjhimānikāyo, Ogharaṇasuttādisattasuttasahasasattasatadvāsaṭṭhisuttasaṅgaho Saṃyuttānikāyo, Cittapariyādānasuttādinavasuttasahasapañcasattasattapaññāsasuttasaṅgaho Aṅguttāranikāyo, Khuddakapāṭhadhammapada-udāna-itivuttakasuttanipātavimānavatthupetavatthutheragāthātherīgāthājāta kaniddesapaṭisambhidāmagga³apadānabuddhavaṃsacariyāpiṭakavasena pannarasappabhedo Khuddakanikāyoti idam **Suttantapiṭakaṃ** nāma. Dhammasaṅgaho Vibhaṅgo Dhātukathā Puggalapaññatti Kathāvatthu Yamakaṃ Paṭṭhānanti idam **Abhidhammapiṭakaṃ** nāma. Tattha—

Vividhavisesanayattā, vinayanato ceva kāyavācānaṃ.

Vinayatthavidūhi ayaṃ, vinayo “vinayo”ti akkhāto.

Vividhā hi ettha pañcavidhapātimokkhuddesapārājikādisatta-āpattikkhandhamātikā Vibhaṅgādippabhedā nayā, visesabhūtā ca dalhikammasithilakaraṇappayojanā anupaññattinayā, kāyikavācasika-ajjhācāranisedhanato cesa kāyaṃ vācañca vineti, tasmā vividhanayattā, visesanayattā, kāyavācānaṃ vinayanato ceva “vinayo”ti akkhāto. Tenetametassa vacanatthakosallattham vuttaṃ—

Vividhavisesanayattā, vinayanato ceva kāyavācānaṃ.

Vinayatthavidūhi ayaṃ, vinayo vinayoti akkhātoti.

1. Dī 2. 128 piṭṭhe.

2. Dvāsiti (Syā)

3. Paṭisambhidā (Sī, Syā)

Itaram pana—

Atthānaṃ sūcanato, suvuttato savanatotha sūdanato.

Suttāṇā suttasabhā-gato ca “suttan”ti¹ akkhātā.

Taṅhi attatthaparattthādibhede atthe sūceti. Suvuttā cettha atthā veneyyajjhāsayanulomena² vuttattā. Savati cetam atthe sassamiva phalaṃ, pasavatīti vuttam hoti. Sūdāti cetam³ dhenu viya khīram, paggharāpetīti vuttam hoti. Suṭṭhu ca ne tāyati, rakkhatīti vuttam hoti. Suttasabhāgañcetaṃ, yathā hi tacchakānaṃ suttam pamāṇam hoti, evametampi viññūnam. Yathā ca suttena saṅgahitāni pupphāni na vikiriyanti na viddhamāsīyanti, evameva tena saṅgahitā atthā. Tenetametassa vacanatthakosallattham vuttam—

“Atthānaṃ sūcanato, suvuttato savanatotha sūdanato.

Suttāṇā suttasabhā-gato ca ‘suttan’ti akkhātā”ti.

Itaro pana—

Yaṃ ettha vuḍḍhimanto, salakkhaṇā pūjitā paricchinnā.

Vuttādhikā ca dhammā, abhidhammo tena akkhāto.

Ayaṅhi abhisaddo vuḍḍhilakkhaṇapūjitaparicchinnādhikesu dissati. Tathā hesa “bālā me dukkhā vedanā abhikkamanti, no paṭikkamanti”ti-ādīsu⁴ vuḍḍhiyam āgato. “Yā tā rattiyo abhiññātā abhilakkhitā”ti-ādīsu⁵ lakkhaṇe. “Rājābhīrājā manujindo”ti-ādīsu⁶ pūjite. “Paṭibalo vinetum abhidhamme abhivāyati”ti-ādīsu⁷ paricchinne. Aññaṃāññaṃsaṅkaravirahite dhamme ca vināyati cāti vuttam hoti. “Abhikkantena vaṇṇenā”ti-ādīsu⁸ adhike.

Ettha ca “rūpūpapattiyā maggam bhāveti mettāsahagatena cetasā ekam disam pharivā viharati”ti-ādīna⁹ nayena vuḍḍhimantopi dhammā vuttā.

“Rūpārammaṇam vā satdārammaṇam vā”ti-ādīna¹⁰ nayena ārammanādīhi

1. Suttam suttanti (Sī, Syā)

3. Sūdāti ca (Sī), sūdāti atthe (Syā, Sī)

5. Ma 1. 25 piṭṭhe.

7. Vi 3. 97 piṭṭhe.

9. Abhi 1. 44 piṭṭhādīsu.

2. Nulomavasena (Syā)

4. Ma 3. 307; Saṃ 3. 71 piṭṭhādīsu.

6. Ma 2. 351; Khu 1. 368 piṭṭhe.

8. Khu 2. 10 piṭṭhe.

10. Abhi 1. 17 piṭṭhe.

lakkhaṇiyattā salakkhaṇāpi. “Sekkhā dhammā, asekkhā dhammā, lokuttarā dhammā”ti-ādinā¹ nayena pūjitāpi, pūjarahāti adhippāyo. “Phasso hoti, vedanā hoti”ti-ādinā² nayena sabhāvaparicchinnattā paricchinnāpi. “Mahaggaṭā dhammā, appamāṇā dhammā, anuttarā dhammā”ti-ādinā³ nayena adhikāpi dhammā vuttā. Tenetametassa vacanattakosallattham vuttam—

“Yaṃ ettha vuḍḍhimanto, salakkhaṇā pūjitā paricchinnā.
Vuttādhikā ca dhammā, abhidhammo tena akkhāto”ti.

Yaṃ panettha avisiṭṭham, tam—

Piṭakam piṭakatthavidū, pariyaṭṭibbhājanatthato⁴ āhu.
Tena samodhānetvā, tayopi vinayādayo ñeyyā.

Pariyaṭṭipi hi “mā piṭakasampadānenā”ti-ādīsu⁵ piṭakanti vuccati. “Atha puriso āgaccheyya kudālapīṭakamādāyā”ti-ādīsu⁶ yaṃ kiñci bhājanampi. Tasmā piṭakam piṭakatthavidū pariyaṭṭibbhājanatthato āhu.

Idāni tena samodhānetvā tayopi vinayādayo ñeyyāti tena evaṃ duvidhatthena piṭakasaddena saha samāsam katvā vinayo ca so piṭakañca pariyaṭṭibhāvato, tassa tassa atthassa bhājanato cāti Vinayapiṭakam, yathāvutteneva nayena suttantañca tam piṭakañcāti Suttantapiṭakam, abhidhammo ca so piṭakañcāti Abhidhammapiṭakanti evamete tayopi vinayādayo ñeyyā.

Evaṃ ñatvā ca punapi tesuyeva piṭakesu nānappakāraḥkosallattham—

Desanāsāsanakathā-bhedam tesu yathāraham.
Sikkhāppahānagambhīra-bhāvañca paridīpaye.
Pariyaṭṭibhedam sampattim, vipattiñcāpi yaṃ yahim.
Pāpuṇāti yathā bhikkhu, tampi sabbam vibhāvaye.

Tatrāyaṃ paridīpanā, vibhāvanā ca—etāni hi tīṇi piṭakāni yathākkamam āṇā vohāra paramatthadesanā yathāparādhayathānulomayathādhammasāsanāni samvarāsamvara dīṭṭhiviniveṭṭhana nāmarūparicchedakathāti ca vuccanti.

1. Abhi 1. 2, 5 piṭṭhesu.

2. Abhi 1. 17 piṭṭhe.

3. Abhi 1. 2, 13 piṭṭhesu.

4. Pariyaṭṭibhājana... (Sī, Syā)

5. Am 1. 189 piṭṭhādīsu.

6. Ma 1. 178; Am 1. 205 piṭṭhesu.

Ettha hi Vinayaṭṭakam āṇārahena Bhagavatā āṇābhullato desitattā **āṇādesanā**, Suttantapaṭṭakam vohāraṅkusaleṇa Bhagavatā vohārabhullato desitattā **vohāradesanā**, Abhidhammapaṭṭakam paramatthakusaleṇa Bhagavatā paramatthabhullato desitattā **paramatthadesanā**ti vuccati.

Tathā paṭṭhamam ye te pacurāparādhā sattā, te yathāparādham ettha sāsītāti **yathāparādhāsāsanam**, dutiyam anekajjhāsayaṇusayacariyādhimuttikā sattā yathānulomam ettha sāsītāti **yathānulomasāsanam**, tatiyam dhammapuñjamatte “aham mamā”ti saññino sattā yathādhammam ettha sāsītāti **yathādhammāsāsananti** vuccati.

Tathā paṭṭhamam ajjhācārapaṭṭipakkhabhūto saṃvarāsamvaro ettha kathitoti **saṃvarāsamvarakathā**, **saṃvarāsamvaroti** khuddako ceva mahanto ca saṃvaro, kammākamam viya, phalāphalam viya ca, dutiyam dvāsaṭṭhiditṭhipaṭṭipakkhabhūtā ditṭhiviniveṭṭhanā ettha kathitāti **ditṭhiviniveṭṭhanakathā**, tatiyam rāgādipaṭṭipakkhabhūto nāmarūpaparicchedo ettha kathitoti **nāmarūpaparicchedakathā**ti vuccati.

Tisupi cetesu tisso sikkhā, tīṇi pahānāni, catubbidho ca gambhīrabhāvo veditabbo. Tathāhi Vinayaṭṭake visesena **adhisīlasikkhā** vuttā, Suttantapaṭṭake **adicittasikkhā**, Abhidhammapaṭṭake **adhipaññāsikkhā**.

Vinayaṭṭake ca **vītikamappahānam** kilesānam vītikamapaṭṭipakkhattā sīlassa. Suttantapaṭṭake **pariyuṭṭhānappahānam** pariyuṭṭhānapaṭṭipakkhattā samādhissa. Abhidhammapaṭṭake **anusayappahānam** anusayapaṭṭipakkhattā paññāya. Paṭṭhame ca **tadaṅgappahānam**, itaresu **vikkhambhanasamucchedappahānāni**. Paṭṭhame ca **duccaritasamkilesappahānam**, itaresu **taṇhādītṭhisamkilesappahānam**¹.

Ekamekasmiñcettha catubbidhopi dhammatthadesanāpaṭṭivedhagambhīrabhāvo veditabbo. Tattha **dhammoti** tanti². **Atthoti** tassāyeva attho. **Desanā**ti tassā manasā vavattṭhāpitāya tantiyā desanā. **Paṭṭivedhoti** tantiyā, tanti-atthassa ca yathābhūtāvabodho. Tisupi cetesu ete dhammatthadesanāpaṭṭivedhā yasmā sasādīhi viya

1. Taṇhādītṭhisamkilesānam pahānam (Sī) Abhi-Ṭṭha 1. 23 piṭṭhepi.

2. Pāṭi (Vi-Ṭṭha 1. 18 piṭṭhe).

mahāsamuddo mandabuddhīhi dukkhogāḷhā, alabbhaneyyapatiṭṭhā ca, tasmā gambhīrā. Evaṃ ekamekasmim ettha catubbidhopi gambhīrabhāvo veditabbo.

Aparo nayo, **dhammoti** hetu, vuttañhetam “hetumhi ñāṇam dhammapaṭisambhidā”ti¹. **Atthoti** hetuphalaṃ, vuttañhetam “hetuphale ñāṇam atthapaṭisambhidā”ti¹. **Desanāti** paññatti, yathādhammaṃ dhammābhilāpoti adhippāyo. Anulomapaṭilomasañkhepavittārādivasena vā kathanam. **Paṭivedhoti** abhisamayo, so ca lokiyalokuttaro visayato, asammohato ca atthānurūpaṃ dhammesu, dhammānurūpaṃ atthesu, paññattipathānurūpaṃ paññattisu avabodho. Tesam tesam vā tattha tattha vuttadhammānaṃ paṭivijjhitaḥ salakkhaṇasaṅkhāto aviparītasabhāvo.

Idāni yasmā etesu piṭakesu yaṃ yaṃ dhammajātam vā atthajākam vā, yā cāyaṃ yathā yathā ñāpetabbo attho sotūnaṃ ñāṇassa abhimukho hoti, tathā tathā tadatthajotikā desanā, yo cettha aviparītavabodhasaṅkhāto paṭivedho, tesam tesam vā dhammānaṃ paṭivijjhitaḥ salakkhaṇasaṅkhāto aviparītasabhāvo. Sabbampetaṃ anupacitakusalasambhārehi duppaññehi sasādihi viya mahāsamuddo dukkhogāḷham, alabbhaneyyapatiṭṭhāna, tasmā gambhīraṃ. Evampi ekamekasmim ettha catubbidhopi gambhīrabhāvo veditabbo.

Ettāvatā ca—

Desanāsāsanakathā-bhedam tesu yathārahaṃ.
Sikkhāppahānagambhīra-bhāvaṇca paridīpayeti—

Ayaṃ gāthā vutatthāva hoti.

Pariyattibhedam sampattim, vippattiñcāpi yaṃ yahim.
Pāpuṇāti yathā bhikkhu, tampi sabbam vibhāvayeti—

Ettha pana tisu piṭakesu tividho pariyattibhedo daṭṭhabbo. Tisso hi pariyattiyo alagaddūpamā, nissaraṇatthā, bhaṇḍāgārikapariyattīti.

Tattha yā duggahitā, upārambhādi hetu pariyāpuṇā, yaṃ **alagaddūpamā**. Yaṃ sandhāya vuttam “seyyathāpi bhikkhave puriso alagaddatthiko

1. Abhi 2. 307 piṭṭhe.

alagaddagavesī alagaddapariyesanaṃ caramāno, so passeyya mahantaṃ alagaddaṃ, tamenam bhoge vā naṅguṭṭhe vā gaṇheyya, tassa so alagaddo paṭiparivattitvā¹ hatthe vā bāhāyaṃ vā aññatarasmiṃ vā aṅgapaccaṅge daṃseyya, so tatonidānaṃ maraṇaṃ vā nigaccheyya maraṇamattaṃ vā dukkhaṃ. Taṃ kissa hetu? Duggahitattā bhikkhave alagaddassa. Evameva kho bhikkhave idhekacce moghapurisā dhammaṃ pariyāpuṇanti, Suttaṃ -pa- vedallaṃ, te taṃ dhammaṃ pariyāpuṇitvā tesaṃ dhammānaṃ paññāya atthaṃ na upaparikkhanti, tesaṃ te dhammā paññāya atthaṃ anupaparikkhataṃ na nijjhānaṃ khamanti, te upārambhānisamsā ceva dhammaṃ pariyāpuṇanti itivādappamokkhānisamsā ca, yassa catthāya dhammaṃ pariyāpuṇanti, tañcassa atthaṃ nānubhonti, tesaṃ te dhammā duggahitā dīgharattaṃ ahitāya dukkhāya saṃvattanti. Taṃ kissa hetu? Duggahitattā bhikkhave dhammānaṃ²ti.

Yā pana suggahitā sīlakkhandhādīpāripūrimīyeva ākaṅkhamānena pariyāpuṭā, na upārambhādihetu, ayaṃ **nissaraṇatthā**. Yaṃ sandhāya vuttam “tesaṃ te dhammā suggahitā dīgharattaṃ hitāya sukhāya saṃvattanti. Taṃ kissa hetu? Suggahitattā bhikkhave dhammānaṃ³ti.

Yaṃ pana pariññātakkhando pahīnakilesa bhāvitamaggo paṭividdhākuppo sacchikatanirodho khīṇāsavo kevalaṃ pavenīpālanatthāya vaṃsānurakkhaṇatthāya pariyāpuṇāti, ayaṃ **bhaṇḍāgārikapariyattī**.

Vinaye pana suppaṭipanno bhikkhu sīlasampadaṃ nissāya tisso vijjā pāpuṇāti tāsāmyeva ca tattha pabhedavacanato. Sutte suppaṭipanno samādhisampadaṃ nissāya cha abhiññā pāpuṇāti tāsāmyeva ca tattha pabhedavacanato. Abhidhamme suppaṭipanno paññāsampadaṃ nissāya catasso paṭisambhidā pāpuṇāti tāsāñca⁴ tattheva pabhedavacanato, evametesu suppaṭipanno yathākkamena imaṃ vijjāttayachalaḥabhiññācatuppaṭisambhidābhedaṃ sampattiṃ pāpuṇāti.

Vinaye pana duppaṭipanno anuññātasukhasamphassa-attharaṇapāvuraṇādīphassasāmaññato paṭikkhittesu upādinnakaphassādīsu anavajjasaññī hoti

1. Paṭinivattitvā (Ka)

3. Ma 1. 187 piṭṭhe.

2. Ma 1. 186 piṭṭhe.

4. Tāsāmyeva (Syā)

vuttampi hetam “tathāham Bhagavatā dhammam desitam ājānāmi, yathā yeme antarāyikā dhammā antarāyikā vuttā Bhagavatā, te paṭisevato nālam antarāyāyā”¹. Tato dussīlabhāvaṃ pāpuṇāti. Sutte duppaṭipanno “cattārome bhikkhave puggalā santo samvījjamānā”²ti-ādīsu² adhippāyaṃ ajānanto duggahitam gaṇhāti, yaṃ sandhāya vuttam “attanā duggahitena amhe ceva abbhācikkhati, attānañca khaṇati, bahuñca apuññaṃ pasavati”³ti³. Tato micchādiṭṭhitam pāpuṇāti. Abhidhamme duppaṭipanno dhammacintam atidhāvanto acinteyyānipi cinteti. Tato cittakkhepaṃ pāpuṇāti, vuttañhetam “cattārimāni bhikkhave acinteyyāni na cintetabbāni, yāni cinto ummādassa vighātassa bhāgī assā”⁴ti⁴. Evametesu duppaṭipanno yathākkamena imam dussīlabhāva micchādiṭṭhitā cittakkhepabhedam vipattim pāpuṇātīti.

Ettāvatā ca—

Pariyattibhedam sampattim, vipattiñcāpi yaṃ yaṃ.

Pāpuṇāti yathā bhikkhu, tampi sabbam vibhāvayeti—

Ayampi gāthā vuttatthā⁵ hoti. Evaṃ nānappakārato piṭakāni ṇatvā tesam vasenetam Buddhavacanam tividhanti ṇātabbam.

Katham nikāyavasena pañcavidham? Sabbameva cetam Dīghanikāyo Majjhimanikāyo Saṃyuttanikāyo Aṅguttaranikāyo Khuddakanikāyoti pañcappabhedam hoti. Tattha katamo **Dīghanikāyo**? Tivaggasaṅgahāni Brahmajālādīni catuttimsa suttāni.

Catuttimseva suttantā, tivaggo yassa saṅgaho.

Esa Dīghanikāyoti, paṭhamo anulomikoti.

Kasmā panesa Dīghanikāyoti vuccati? Dīghappamāṇānam suttānam samūhato, nivāsato ca. Samūhanivāsā hi nikāyoti⁶ vuccanti. “Nāham bhikkhave aññaṃ ekanikāyampi samanupassāmi evam cittam, yathayidam

1. Vi 2. 175; Ma 1. 182 piṭṭhe.

2. Am 1. 311 piṭṭhādīsu.

3. Vi 2. 177; Ma 1. 185 piṭṭhe.

4. Am 1. 392 piṭṭhe.

5. Vuttatthāva (Ka) Abhi-Ṭṭha 1. 25; Vi-Ṭṭha 1. 21 piṭṭhesu passitabbam.

6. Nikāyāti (Sī)

bhikkhave tiracchānagatā pāṇā¹. Pāṇikanikāyo cikkhallikanikāyo”ti²
 evamādīni cettha sādhakāni sāsānato, lokato ca. Evaṃ sesānampi
 nikāyabhāve vacanatto vedītabbo.

Katamo **Majjhimanikāyo**? Majjhimappamāṇāni
 pañcadasavaggasaṅgahāni Mūlapariyāyasuttādīni diyaḍḍhasatam, dve ca
 suttāni.

Dīyaḍḍhasatasuttantā, dve ca suttāni yattha so.
 Nikāyo majjhimo pañca-dasavaggapariggahoti.

Katamo **Saṃyuttanikāyo**? Devatāsaṃyuttādivasena kathitāni
 oghataraṇādīni satta suttasahassāni, satta ca suttasatāni, dvāsaṭṭhi ca suttāni.

Satta suttasahassāni, satta suttasatāni ca.
 Dvāsaṭṭhi ceva suttantā, eso Saṃyuttasaṅgahoti.

Katamo **Aṅguttaranikāyo**? Ekeka-aṅgātirekavasena kathitāni
 Cittapariyādānādīni nava suttasahassāni, pañca suttasatāni, sattapaññāsaṅka
 suttāni.

Nava suttasahassāni, pañca suttasatāni ca.
 Sattapaññāsasuttāni, saṅkhyā Aṅguttare ayanti.

Katamo **Khuddakanikāyo**? Sakalaṃ Vinayaṭṭakam,
 Abhidhammaṭṭakam, Khuddakapāṭhādayo ca pubbe dassitā
 pañcadasappabhedā, ṭhapetvā cattāro nikāye avasesaṃ Buddhavacananti.

Ṭhapetvā caturopete, nikāye dīgha-ādike.
 Tadaññaṃ Buddhavacanam, nikāyo khuddako matoti.

Evaṃ nikāyavasena pañcavidham.

Katham aṅgavasena navavidham? Sabbameva hidam Suttam Geyyam
 Veyyākaraṇam Gāthā Udānam Itivuttakam Jātakam Abbhutadhammam
 Vedallanti navappabhedam hoti. Tattha
 Ubhatovibhaṅganiddesakhandhakaparivārā, Suttanipāte
 Maṅgalasuttaratanasuttanālakasuttatuvaṭṭakasuttāni, aññampi ca
 suttanāmakam

1. Saṃ 2. 123 piṭṭhe.

2. Pāṇini 3. 3. 41 sutte.

tathāgatavacanāṃ “**Suttan**”ti veditabbaṃ. Sabbampi sagāthakaṃ suttamā “**Geyyan**”ti veditabbaṃ, visesena Saṃyuttake sakalopi Sagāthāvaggo. Sakalampi Abhidhammapiṭakaṃ, niggaṭṭhakaṃ suttamā, yañca aññampi aṭṭhahi aṅgehi asaṅgahitaṃ Buddhavacanāṃ, taṃ “**Veyyākaraṇan**”ti veditabbaṃ. Dhammapadam Theragāthā Therīgāthā Suttanipāte nosuttanāmikā suddhikagāthā ca “**Gāthā**”ti veditabbā. Somanassañāṇamayikagāthāpaṭisaṃyuttā dve-asīti suttantā “**Udānan**”ti veditabbaṃ. “Vuttam hetam Bhagavatā”ti¹ ādinayappavattā dasuttarasatasuttantā “**itivuttakan**”ti veditabbaṃ. Apaṇṇakajātakādīni paññāsādhikāni pañca jātakasatāni “**Jātakan**”ti veditabbaṃ. “Cattārome bhikkhave acchariyā abbhutaṃ dhammā Ānande”ti² ādinayappavattā sabbepi acchariyabbhutatadhammapaṭisaṃyuttā suttantā “**Abbhutadhamman**”ti veditabbaṃ. Cūḷavedalla Mahāvedalla Sammādiṭṭhi Sakkapañña Saṅkhārabhājanīya Mahāpuṇṇamasuttādayo³ sabbepi vedañca tuṭṭhiñca laddhā laddhā pucchitasuttantā “**Vedallan**”ti veditabbaṃ. Evaṃ aṅgavasena navavidham.

Katham dhammakkhandhavasena caturāsītisahassavidham? Sabbameva cetam Buddhavacanāṃ—

“Dvāsīti Buddhato gaṇhim, dve sahasāni bhikkhuto.
Caturāsītisahassāni, ye me dhammā pavattino”ti⁴.

Evaṃ paridīpitadhammakkhandhavasena caturāsītisahassappabhedam hoti. Tattha ekānusandhikam suttam eko dhammakkhandho. Yam anekānusandhikam, tattha anusandhivasena dhammakkhandhagaṇanā. Gāthābandhesu pañhapucchanam eko dhammakkhandho, vissajjanam eko. Abhidhamme ekamekam tikadukabhājanam, ekamekañca cittavārabhājanam eko dhammakkhandho. Vinaye atthi vatthu, atthi mātikā, atthi padabhājanīyam, atthi antarāpatti, atthi āpatti, atthi anāpatti, atthi tikacchedo. Tattha ekameko koṭṭhāso ekameko dhammakkhandhoti veditabbo. Evaṃ dhammakkhandhavasena caturāsītisahassavidham.

Evametam abhedato rasavasena ekavidham, bhedato dhammavinayādivasena duvidhādibhedam Buddhavacanam saṅgāyantena Mahākassapappamukhena vasīgaṇena

1. Khu 1. 195 piṭṭhādīsu.

2. Suttantādayo (Sī)

3. Dī 2. 119; Am 1. 448 piṭṭhesu.

4. Khu 2. 347 piṭṭhe Theragāthāyam.

“ayaṃ dhammo, ayaṃ vinayo, idaṃ paṭhamabuddhavacanaṃ. Idaṃ majjhimbuddhavacanaṃ, idaṃ pacchimbuddhavacanaṃ. Idaṃ Vinayaṭṭakāṃ, idaṃ Suttantaṭṭakāṃ, idaṃ Abhidhammaṭṭakāṃ. Ayaṃ Dīghanikāyo -pa- ayaṃ Khuddakanikāyo, imāni suttādāni navaṅgāni, imāni caturāsītīdhammakhandhasahassāni”ti imaṃ pabbhaṃ vavatthapetvāva saṅgītaṃ. Na kevalaṅca imameva, aññampi uddānasaṅgaha vaggasaṅgaha peyyālasaṅgaha-ekakanipāta dukanipātādīnīpātasāṅgaha saṃyuttasaṅgaha paṇṇāsasaṅgahādi-anekavidhaṃ tīsu ṭṭakesu sandissamaṇaṃ saṅgahapabbhaṃ vavatthapetvā eva sattahi māsehi saṅgītaṃ.

Saṅgītipariyosāne cassa “idaṃ Mahākassapaṭṭherena Dasabalassa sāsanaṃ pañcavassasahassaparimāṇakālaṃ pavattanasamatthaṃ katan”ti saṅgītapamodā sādhu-kāraṃ viya dadamānā ayaṃ mahāpathavī udakapariyantaṃ katvā anekappa-kāraṃ kampi saṅkampi sampakampi sampavedhi, anekāni ca acchariyāni pāturaheṣunti ayaṃ paṭhamamahāsaṅgīti nāma. Yā loke—

Satehi pañcahi katā, tena “pañcasatā”ti ca.

Thereheva katattā ca, “Therikā”ti pavuccatīti¹.

1. Vi-Ṭṭha 1. 23 piṭṭhepi.

1. Brahmajālasutta

Paribbājakakathāvaṇṇanā

Imissā paṭhamamahāsaṅgītiyā vattamānāya vinayasaṅgahāvasāne Suttantapiṭake ādinikāyassa ādisuttaṃ Brahmajālaṃ pucchantena āyasmatā Mahākassapena “Brahmajālaṃ āvuso Ānanda kattha bhāsitaṃ”ti evamādivuttavacanapariyosāne yattha ca bhāsitaṃ, yañcārabbha bhāsitaṃ, taṃ sabbaṃ pakāseto āyasmā Ānando “evaṃ me sutan”ti-ādimāha. Tena vuttaṃ “Brahmajālassāpi ‘evaṃ me sutan’ti-ādikaṃ āyasmatā Ānandena paṭhamamahāsaṅgītikāle vuttaṃ nidānamādi”ti.

1. Tattha **evanti** nipātapadaṃ. **Meti**-ādini nāmapadāni. **Paṭipanno hotīti** ettha **paṭīti** upasaggapadaṃ. **Hotīti** ākhyātapadanti iminā tāva nayena padavibhāgo vedītabbo.

Atthato pana **evam**saddo tāva upamūpadesasampahamsanagaraḥavacanasampañiggahākāranidassanāvadhāraṇādi-anekathappabhedo. Tathāhesa “evaṃ jātena maccena, kattabbaṃ kusalaṃ bahun”ti-evamādīsu¹ upamāyaṃ āgato. “Evaṃ te abhikkamītabbaṃ, evaṃ te paṭikkamītabbaṃ”ti-ādīsu² upadeso. “Evamevaṃ Bhagavā, evamevaṃ Sugatā”ti-ādīsu³ sampahamsāne. “Evamevaṃ⁴ panāyaṃ vasalī yasmim vā tasmim vā tassa muṇḍakassa samaṇakassa vaṇṇaṃ bhāsati”ti-ādīsu⁵ garaḥaṇe. “Evaṃ bhanteti kho te bhikkhū Bhagavato paccassosun”ti-ādīsu⁶ vacanasampañiggaha⁷. “Evaṃ byākho ahaṃ bhante Bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānāmī”ti-ādīsu⁸ ākāre. “Ehi tvaṃ māṇavaka, yena samaṇo Ānando tenupasaṅkama, upasaṅkamitvā mama vacanena samaṇaṃ Ānandaṃ appābādhaṃ appātaṅkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ puccha ‘Subho māṇavo Todeyyaputto bhavantaṃ Ānandaṃ appābādhaṃ appātaṅkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati’ti, evaṃca vadehi ‘sādhu kira bhavaṃ Ānando yena

1. Khu 1. 21 piṭṭhe.

2. Am 1. 439 piṭṭhe.

3. Am 1. 193 piṭṭhe.

4. Evameva (Ka)

5. Saṃ 1. 162 piṭṭhe.

6. Ma 1. 1 piṭṭhe.

7. Vacanapaṭiggaha (Syā)

8. Ma 1. 325; Vi 2. 176 piṭṭhesu.

Subhassa māṇavassa Todeyyaputtassa nivesanaṃ, tenupasaṅkamatu anukampaṃ upādāyā'ti"ādīsu¹ nidassane. "Taṃ kiṃ maññatha kālāmā, ime dhammā kusalā vā akusalā vāti, Akusalā bhante. Sāvajjā vā anavajjā vāti. Sāvajjā bhante. Viññugarahitā vā viññuppasatthā vāti. Viññugarahitā bhante. Samattā samādinna ahitāya dukkhāya samvattanti no vā, kathaṃ vo² ettha hotīti. Samattā bhante samādinna ahitāya dukkhāya samvattanti, evaṃ no ettha hotī"ti-ādīsu² avadhāraṇe. Svāyamidha ākāranidassanāvadhāraṇesu daṭṭhabbo.

Tattha ākāratthena **evaṃ**saddena etamatthaṃ dīpeti—
nānāyananipuṇamanekajjhāsayasamuṭṭhānaṃ atthabyañjanasampannaṃ
vividhapāṭihāriyaṃ dhammatthadesanāpaṭivedhagambhīraṃ sabbasattānaṃ
sakasakabhāsānurūpato sotapathamāgacchantaṃ tassa Bhagavato vacanaṃ
sabbappakārena ko samattho viññātuṃ, sabbathāmena pana sotukāmataṃ³
janetvāpi evaṃ me sutāṃ, mayāpi ekenākārena sutanti.

Nidassanatthena "nāhaṃ sayambhū, na mayā idaṃ sacchikatan"ti
attānaṃ parimocento evaṃ me sutāṃ, mayāpi evaṃ sutanti idāni vattabbaṃ
sakalaṃ suttaṃ nidasseti.

Avadhāraṇatthena "etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ
bhikkhūnaṃ bahussutānaṃ yadidaṃ Ānando, gatimantānaṃ, satimantānaṃ,
dhitimantānaṃ, upaṭṭhākānaṃ yadidaṃ Ānando"ti⁴ evaṃ Bhagavatā
"āyasmā Ānando atthakusalo dhammakusalo byañjanakusalo niruttikusalo
pubbāparakusalo"ti⁵ evaṃ dhammasenāpatinā ca pasatthabhāvānurūpaṃ
attano dhāraṇabalaṃ dassento sattānaṃ sotukāmataṃ janeti "evaṃ me
sutāṃ, tañca kho atthato vā byañjanato vā anūnamanadhikaṃ, evameva na
aññathā daṭṭhabban"ti.

Mesaddo tīsu atthesu dissati. Tathā hissa "gāthābhigītaṃ me
abhojaneyyan"ti-ādīsu⁶ mayāti attho. "Sādhu me bhante Bhagavā
saṃkhittena Dhammaṃ desetū"ti-ādīsu⁷ mayhanti attho. "Dhammadāyādā
me

1. Dī 1. 188 piṭṭhe.

2. Kathaṃ vā (Sī, syā, ka) Am 1. 190 piṭṭhe. Dī-Ṭī 1. 36 Piṭṭhe oloketabbā.

3. Sotukāmyataṃ (Sī, syā)

4. Am 1. 25 piṭṭhe.

5. Am 2. 177 piṭṭhe.

6. Khu 1. 292; Sam 1. 169 piṭṭhesu

7. Sam 2. 285 piṭṭhe.

bhikkhave bhavathā”ti-ādīsu¹ mamāti attho. Idha pana “mayā sutan”ti ca “mama sutan”ti ca atthadvaye yujjati.

Sutanti ayam sutasaddo sa-upasaggo ca anupasaggo ca gamanavissutakilinna upacitānuyoga sota viññeyya sota dvārānusāra viññātādi-anekatthappabhedo. Tathā hissa “senāya pasuto”ti-ādīsu gacchantoti attho. “Sutadhammassa passato”ti-ādīsu² vissutadhammassāti attho. “Avassutā avassutassā”ti-ādīsu³ kilinnākilinnassāti attho. “Tumhehi puññam pasutam anappakan”ti-ādīsu⁴ upacitanti attho. “Ye jhānappasutā dhīrā”ti-ādīsu⁵ jhānānuyuttāti attho. “Diṭṭham sutam mutan”ti-ādīsu⁶ sotaviññeyyanti attho. “Sutadharo sutasannicayo”ti-ādīsu⁷ sotadvārānusāraviññātadharoti attho. Idha panassa sotadvārānusārena upadhāritanti vā upadhāraṇanti vāti attho. Mesaddassa hi mayāti atthe sati “evam mayā sutam sotadvārānusārena upadhāritan”ti yujjati. Mamāti atthe sati “evam mama sutam sotadvārānusārena upadhāraṇan”ti yujjati.

Evametesu tīsu padesu **evanti** sotaviññāṇādiviññāṇakiccanidassanam. **Meti** vuttaviññāṇasamaṅgipuggalanidassanam. **Sutanti** assavanabhāvapaṭikkhepato anūnādhikāvīparītaggahaṇanidassanam. Tathā **evanti** tassā sotadvārānusārena pavattāya viññāṇavīthiyā nānappakārena ārammaṇe pavattibhāvappakāsanam. **Meti** attappakāsanam. **Sutanti** dhammappakāsanam. Ayañhettha saṅkhepo “nānappakārena ārammaṇe pavattāya viññāṇavīthiyā mayā na aññam katam, idam pana katam ‘ayam dhammo suto’ti”.

Tathā **evanti** niddisitabbadhammappakāsanam. **Meti** puggalappakāsanam. **Sutanti** puggalaciccappakāsanam. Idam vuttam hoti—yam suttam niddisissāmi, tam mayā evam sutanti.

Tathā **evanti** yassa cittasantānassa nānākārappavattiyā nānatthabyañjanaggahaṇam hoti, tassa nānākāraniddeso. **Evanti** hi ayamākārappaññatti. **Meti** kattuniddeso. **Sutanti** visayaniddeso. Ettāvata

1. Ma 1. 15 piṭṭhe.

2. Khu 1. 88 piṭṭhe.

3. Vi 2. 276 piṭṭhe.

4. Khu 1. 9; Khu 2. 130 piṭṭhesu.

5. Khu 1. 40 Dhammapade.

6. Ma 1. 189 piṭṭhe.

7. Ma 1. 277; Am 1. 331 piṭṭhādīsu.

nānākārappavattena cittasantānena taṃ samaṅgino kattu visaye gahaṇasanniṭṭhānaṃ¹ kataṃ hoti.

Athavā **evanti** puggalakiccaniddeso. **Sutanti** viññāṇakiccaniddeso. **Meti** ubhayakiccayuttapuggalaniddeso. Ayaṃ panettha saṅkhepo—mayā savanakiccaviññāṇasamaṅginā puggalena viññāṇavasena laddhasavanakiccavohārena sutanti.

Tattha **evanti** ca **meti** ca saccikaṭṭhaparamatthavasena avijjamānapaññatti. Kiñhettha taṃ paramatthato atthi, yaṃ evanti vā meti vā niddesaṃ labhetha. **Sutanti** vijjamānapaññatti. Yañhi taṃ ettha sotena upaladdhaṃ, taṃ paramatthato vijjamānanti. Tathā **evanti** ca **meti** ca taṃ taṃ upādāya vattabbato upādāpaññatti². **Sutanti** diṭṭhādīni upanidhāya vattabbato upanidhāpaññatti. Ettha ca “**evan**”ti vacanena asammohaṃ dīpeti. Na hi sammūlho nānappakārapaṭivedhasamattho hoti. “**Sutan**”ti vacanena sutassa asammosaṃ dīpeti. Yassa hi sutam sammutṭham³ hoti, na so kālantarena mayā sutanti paṭijānāti⁴. Iccassa asammohena paññāsiddhi, asammosena pana satisiddhi. Tattha paññāpubbaṅgamāya satiyā byañjanāvadhāraṇasamatthatā, satipubbaṅgamāya paññāya atthapaṭivedhasamatthatā. Tadubhayasamatthatāyogena atthabyañjanasampannassa dhammakosassa anupālanasamatthato dhammabhaṇḍāgārikattasiddhi.

Aparo nayo, “**evan**”ti vacanena yoniso manasikāraṃ dīpeti ayoniso manasikaroto hi nānappakārapaṭivedhābhāvato. “**Sutan**”ti vacanena avikkhepaṃ dīpeti vikkhittacittassa savanābhāvato. Tathā hi vikkhittacitto puggalo sabbasampattiyā vuccamānopi “na mayā sutam, puna bhaṇathā”ti bhaṇati. Yoniso manasikārena cettha attasammāpaṇidhiṃ, pubbe ca katapuññataṃ sādheti sammā appaṇihitattassa, pubbe akatapuññassa vā tadabhāvato. Avikkhepena saddhammassavanaṃ, sappurisūpanissayaṇca sādheti. Na hi vikkhittacitto⁵ sotum sakkoti, na ca sappurise anupassayamānassa savanaṃ atthīti.

1. Kattuvisayaggahaṇasanniṭṭhānaṃ (Syā, Ka)

3. Pammutṭham (Sī, Syā)

5. Vikkhitto (Sī, Syā)

2. Upādāyapaññatti (Sī)

4. Paṭivijānāti (Sī), pajānāti (Syā)

Aparo nayo, yasmā **“evan”**ti yassa cittasantānassa nānākārappavattiyā nānatthabyañjanaggahaṇaṃ hoti, tassa nānākāraniddeso”ti vuttaṃ. So ca evaṃ bhaddako ākāro na sammā appaṇihitattano, pubbe akatapuññassa vā hoti, tasmā **“evan”**ti iminā bhaddakenākārena pacchimacakkadvayasampattimattano dīpeti, **“sutan”**ti savanayogena purimacakkadvayasampattim. Na hi appatirūpadese vasato, sappurisūpanissayavirahitassa vā savanaṃ atthi. Iccassa pacchimacakkadvayasiddhiyā āsayasuddhi siddhā hoti, purimacakkadvayasiddhiyā payogasuddhi. Tāya ca āsayasuddhiyā adhigamabyattisiddhi, payogasuddhiyā āgamabyattisiddhi. Iti payogāsayasuddhassa āgamādhigamasampannessa vacanaṃ aruṇuggaṃ viya sūriyassa udayato, yoniso manasikāro viya ca kusalakammassa, arahati Bhagavato vacanassa pubbaṅgamaṃ bhavitunti ṭhāne¹ nidānaṃ ṭhapento **“evaṃ me sutan”**ti-ādimāha.

Aparo nayo, **“evan”**ti iminā nānappakārapaṭivedhadīpakena vacanena attano atthapaṭibhānapaṭisambhi dāsampattisabbhāvaṃ dīpeti. **“Sutan”**ti iminā sotabbappabhedapaṭivedhadīpakena dhammaniruttipaṭisambhi dāsampattisabbhāvaṃ. **Evanti** ca idaṃ yoniso manasikāradīpakaṃ vacanaṃ bhāsamāno “ete mayā dhammā manasānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭividdhā”ti dīpeti. **“Sutan”**ti idaṃ savanayogadīpakavacanaṃ bhāsamāno “bahū mayā dhammā sutā dhātā² vacasā paricitā”ti dīpeti. Tadubhayenāpi atthabyañjanaparipūriṃ dīpento savane ādaraṃ janeti. Atthabyañjanaparipuṇṇāñhi dhammaṃ ādarena assuṇanto mahatā hitā paribāhiro hotīti tasmā ādaraṃ janetvā sakkaccaṃ ayaṃ dhammo sotabboti.

“Evaṃ me sutan”ti iminā pana sakalena vacanena āyasmā Ānando tathāgatappaveditaṃ dhammaṃ attano adahanto asappurisabhūmiṃ atikkamati, sāvakattaṃ paṭijānanto sappurisabhūmiṃ okkamati. Tathā asaddhammā cittaṃ vuṭṭhāpeti, saddhamme cittaṃ patiṭṭhāpeti. “Kevalaṃ sutamevettaṃ mayā, tasseva pana Bhagavato vacanaṃ”ti dīpento attānaṃ parimoceti, Satthāraṃ apadisati, Jinavacanaṃ appeti, dhammanettiṃ patiṭṭhāpeti.

1. Ṭhāne thero (Syā)

2. Dhātā (Sī, Syā, I)

Apica “evaṃ me sutan”ti attanā uppāditabhāvaṃ appaṭijānanto purimasavanaṃ¹ vivaranto “sammukhā paṭiggahitamidaṃ mayā tassa Bhagavato catuvesārajjavīsārādassa dasabaladharassa āsabhaṭṭhānaṭṭhāyino sīhanādanādino sabbasattuttamassa Dhammissarassa Dhammarājassa Dhammādhipatino dhammadīpassa dhammasaraṇassa saddhammavaracakkavattino Sammāsambuddhassa vacanaṃ, na ettha atthe vā dhamme vā pade vā byañjane vā kaṅkhā vā vimati vā kātabbā”ti sabbesaṃ devamanussānaṃ imasmīṃ dhamme assaddhiyaṃ vināseti, saddhāsampadaṃ uppādeti. Tenetaṃ vuccati—

“Vināsayati assaddhaṃ, saddhaṃ vaḍḍheti sāsane.

‘Evaṃ me suta’miccevaṃ, vadaṃ Gotamasāvako”ti.

Ekanti gaṇanaparicchedaniddeso. **Samayanti** paricchinnaniddeso. **Ekaraṃ samayanti** aniyamitaparidīpanaṃ. Tatha **samayasaddo**—

Samavāye khaṇe kāle, samūhe hetudiṭṭhisu.

Paṭilābhe pahāne ca, paṭivedhe ca dissati.

Tathā hissa “appevanāma svepi upasaṅkameyyāma kālaṅca samayaṅca upādāyā”ti-evamādīsu² samavāyo attho. “Ekova kho bhikkhave khaṇo ca samayo ca brahmacariyavāsāyā”ti-ādīsu³ khaṇo. “Uṇhasamayo pariḷāhasamayo”ti-ādīsu⁴ kālo. “Mahāsamayo pavanasmīṃ”ti-ādīsu⁵ samūho. “Samayopi kho te Bhaddāli appaṭividdho ahoṣi, Bhagavā kho Sāvattthiyaṃ viharati, Bhagavāpi maṃ jānissati ‘Bhaddāli nāma bhikkhu Satthusāsane sikkhāya aparipūrakārī’ti. Ayampi kho te Bhaddāli samayo appaṭividdho ahoṣī”ti-ādīsu⁶ hetu. “Tena kho pana samayena uggahamāno paribbājako samaṇamuṇḍikāputto⁷ samayappavādake tindukācīre ekasālake Mallikāya ārāme paṭivasatī”ti-ādīsu⁸ diṭṭhi.

“Diṭṭhe dhamme ca yo attho, yo cattho samparāyiko.

Atthābhisamayā dhīro, ‘paṇḍito’ti pavuccatī”ti—

1. Purimavacanaṃ (Ka)

2. Dī 1. 188 piṭṭhe.

3. Aṃ 3. 61 piṭṭhe.

4. Vi 2. 155 piṭṭhe.

5. Dī 2. 201 piṭṭhe.

6. Ma 2. 102 piṭṭhe.

7. Samaṇamuṇḍikāputto (Sī)

8. Ma 2. 214 piṭṭhe.

ādīsu¹ paṭilābho. “Sammā mānāṭisamayā antamakāsi dukkhassā”²ti-ādīsu² pahānam. “Dukkhassa pīlanatṭho saṅkhataṭṭho santāpaṭṭho vipariṇāmatṭho abhisamayatṭho”³ti-ādīsu³ paṭivedho. Idha panassa kālo attho. Tena saṁvacchara-
utumāsaddhamāsarattidivapubbaṅhamajjhanhikasāyanhapaṭṭhamamajjhimapa cchimayāmamuhuttādīsu kālappabhedabhūtesu samayesu ekaṁ samayanti dīpeti.

Tattha kiñcāpi etesu saṁvaccharādīsu samayesu yaṁ yaṁ suttam yasmim yasmim saṁvacchare utumhi māse pakkhe rattibhāge vā divasabhāge vā vuttam, sabbam taṁ therassa suviditam suvatthāpitam paññāya. Yasmā pana “evaṁ me sutam asukasāṁvacchare asuka-utumhi asukamāse asukapakkhe asukarattibhāge asukadivasabhāge vā”⁴ti evaṁ vutte na sakkā sukhena dhāretum vā uddisitum vā uddisāpetum vā, bahu ca vattabam hoti, tasmā ekeneva padena tamattham samodhānetvā “ekaṁ samayan”⁵ti āha. Ye vā ime gabbhokantisamayo⁴ jāṭisamayo saṁvegasamayo abhinikkhamanasamayo dukkarakārikasamayo māravijayasamayo abhisambodhisamayo diṭṭhadhammasukhavihārasamayo desanāsamayo parinibbānasamayoti evamādayo Bhagavato devamanussesu ativiya pakāsā⁵ anekakālappabhedā eva samayā, tesu samayesu desanāsamayasaṅkhātam ekaṁ samayanti dīpeti. Yo cāyam
ñāṇakarūṇākiccasamayesu karūṇākiccasamayo,
attahitaparahitapaṭipattisamayesu parahitapaṭipattisamayo, sannipatitānam karaṇiyadvayasamayesu dhammikathāsamayo, desanāpaṭipattisamayesu desanāsamayo, tesupi samayesu aññataram samayam sandhāya “**ekaṁ samayan**”⁶ti āha.

Kasmā panettha yathā abhidhamme “yasmim samaye kāmāvacaran”⁶ti⁶ ca ito aññesu ca suttapadesu “yasmim samaye bhikkhave bhikkhu vivicceva kāmehi”⁷ti⁷ ca bhummavacananiddeso kato, vinaye ca “tena samayena Buddho Bhagavā”⁸ti⁸ karaṇavacanena, tathā akatvā “ekaṁ samayan”⁸ti upayogavacananiddeso katoti? Tattha tathā, idha ca aññathā

1. Saṁ 1. 90 piṭṭhe. 2. Ma 1. 15 piṭṭhe; 3. Khu 9. 293 Piṭṭisambhidāmagge.

4. Gabbhavokantisamayo(Ka)

5. Pakāsītā, (Ka) suppakāsā (Am-Ṭṭha 1. 9 piṭṭhe)

6. Abhi 1. 17 piṭṭhe. 7. Am 1. 535 piṭṭhe. 8. Vi 1. 1, 50 piṭṭhādīsu.

atthasambhavato. Tattha hi abhidhamme, ito aññesu suttapadesu ca adhikaraṇattho, bhāvena bhāvalakkhaṇattho ca sambhavati. Adhikaraṇañhi kālattho, samūhattho ca samayo, tattha tattha vuttānaṃ phassādidhammānaṃ khaṇasamavāyāhetusaṅkhātassa ca samayassa bhāvena tesāṃ bhāvo lakkhīyati, tasmā tadatthajotanatthaṃ tattha bhummacananiddeso kato.

Vinaye ca hetu-attho, karaṇattho ca sambhavati. Yo hi so sikkhāpadapaññattisamayo Sāriputtādīhipi dubbhiññeyyo, tena samayena hetubhūtena, karaṇabhūtena ca sikkhāpadāni paññāpayanto, sikkhāpadapaññattihetuṅca apekkhamāno Bhagavā tattha tattha vihāsi, tasmā tadatthajotanatthaṃ tattha karaṇavacanena niddeso kato.

Idha, pana aññasmiṅca evaṃ jālike accantasamyogattho sambhavati. Yañhi samayaṃ Bhagavā imaṃ, aññaṃ vā suttantaṃ desesi, accantameva taṃ samayaṃ karuṇāvihārena vihāsi, tasmā tadatthajotanatthaṃ idha upayogavacananniddeso katoti.

Tenetaṃ vuccati—

“Taṃ taṃ atthamapekkhitvā¹, bhummena karaṇena ca.
Aññatra samayo vutto, upayogena so idhā”ti.

Porāṇā pana vaṇṇayanti “tasmiṃ samaye”ti vā ‘tena samayenā’ti vā ‘ekaṃ samayan’ti² vā abhilāpamattabhedo esa, sabbattha bhummacanattho”ti. Tasmā “ekaṃ samayan”ti vuttepi “ekasmiṃ samaye”ti attho veditabbo.

Bhagavāti garu. Garuṃ hi loke “Bhagavā”ti vadanti. Ayaṅca sabbaguṇavisiṭṭhatāya sabbasattānaṃ garu, tasmā “Bhagavā”ti veditabbo. Porāṇehipi vuttaṃ—

“Bhagavā’ti vacanaṃ seṭṭhaṃ, ‘Bhagavā’ti vacanamuttamaṃ.
Garu gāravayutto so, Bhagavā tena vuccatī”ti.

Api ca—

“Bhāgyavā bhaggavā yutto, bhagehi ca vibhattavā.
Bhattavā vantagamano, bhavesu Bhagavā tato”ti—

1. Atthamavekkhitvā (Sī, Syā)

2. Taṃ samayanti (Sī, Syā, Ka)

Imissā gāthāya vasenassa padassa vitthārato attho¹ veditabbo. So ca *
Visuddhimagge Buddhānussatiniddese vuttoyeva.

Ettāvatā cettha “**evaṃ me sutan**”tivacanena yathāsutaṃ dhammaṃ dassento Bhagavato dhammakāyaṃ paccakkhaṃ karoti. Tena “nayidaṃ atikkantasatthukaṃ pāvacaṇaṃ, ayaṃ vo satthā”ti Satthu adassanena ukkaṇṭhitaṃ jaṇaṃ samassāseti.

“**Ekam samayaṃ Bhagavā**”tivacanena tasmim samaye Bhagavato avijjamānabhāvaṃ dassento rūpakāyapariniḅbānaṃ sādheti. Tena “evaṃvidhassa nāma ariyadhammassa desako² dasabaladharo vajirasaṅghātasamānakāyo sopi Bhagavā pariniḅbuto, kena aññena jīvite āsā janetabbā”ti jīvitamadammattāṃ jaṇaṃ saṃvejeti, saddhamme cassa ussāhaṃ janeti.

“**Evan**”ti ca bhaṇanto desanāsampattim niddisati. “**Me sutan**”ti sāvakasampattim. “**Ekam samayan**”ti kālasampattim. “**Bhagavā**”ti desakasampattim.

Antarā ca Rājagahaṃ, antarā ca nālandanti antarāsaddo kāraṇakhaṇacittavemajjhavivarādīsū dissati. “Tadantaram ko jāneyya aññatra Tathāgatā”ti³ ca, “janā saṅgama mantenti mañca tañca kimantaran”ti ca ādīsū⁴ hi kāraṇe antarāsaddo. “Addasa maṃ bhante aññatarā itthi vijjantarikāya bhājanam dhovanti”ti-ādīsū⁵ khaṇe. “Yassantarato na santi kopā”ti-ādīsū⁶ citte. “Antarā vosānamāpādī”ti-ādīsū⁷ vemajjhe. “Api cāyaṃ bhikkhave tapodā dvannaṃ mahānirayānaṃ antarikāya āgacchatī”ti-ādīsū⁸ vivare. Svāyamidha vivare vattati, tasmā Rājagahassa ca Nālandāya ca vivareti evametthattho veditabbo⁹. Antarāsaddena pana yuttatā upayogavacaṇaṃ kataṃ. Īdisesu ca ṭhānesu akkharacintakā “antarā gāmañca nadiñca yāti”ti evaṃ ekameva antarāsaddaṃ payujjanti, so dutiyapadenapi yojetabbo hoti, ayojyamāne upayogavacaṇaṃ na pāpuṇāti. Idha pana yojetvā eva¹⁰ vuttoti.

1. Vitthārattho (Ka)

2. Desetā (Syā)

5. Ma 2. 112 piṭṭhe.

8. Vi 1. 149 piṭṭhe.

* Visuddhi 1. 203 piṭṭhe.

3. Am 2. 308; Am 3. 367 piṭṭhe.

6. Khu 1. 100 Udāne.

9. Daṭṭhabbo (Sī, Syā)

4. Saṃ 1. 203 piṭṭhe.

7. Am 3. 382 piṭṭhe.

10. Evaṃ (Syā)

Addhānamaggappaṭipanno hotīti addhānasaṅkhātaraṃ maggaṃ paṭipanno hoti, “dīghamaggaṃ”ti attho. Addhānagamanaśamayaśsa hi Vibhaṅge “aḍḍhayaōjanaṃ gacchissāmaṃti bhūñjitaḅḅan”ti-ādivacaṇato¹ aḍḍhayaōjanaṃpi addhānamaggo hoti. Rājagahaṭo pana Nāḷandā yojanaśeva.

Mahaṭā bhikkhusaṃghena saddhinti mahatāti guṇamaḅḅaṭṭenaṃpi mahatā, saṅkhyāmaḅḅaṭṭenaṃpi mahatā. So hi bhikkhusaṃgho guṇehi² mahā ahośi appicchaṭādiguṇasaṃannāgataṭṭā. Saṅkhyāyapi mahā pañcaśataśaṅkhyatā. Bhikkhūnaṃ saṃgho bhikkhusaṃgho, tena bhikkhusaṃghena. Diṭṭhiśiḷasaṃmaññaśaṅghāśaṅkhātēna samaṇagaṇēnaṭi attho. **Saddhinti** ekato.

Pañcamattehi bhikkhusatehīti pañca mattā etesaṃti **pañcamattāni**. **Mattāti** paṃaṇaṃ vuccati, taśmā yaṭhā “bhojane mattaṃñū”ti vutte “bhojane mattaṃ jānāti paṃaṇaṃ jānāti”ti attho hoti, evamiḍḅāpi “teśaṃ bhikkhusatānaṃ pañcamattā pañcapaṃaṇaṃ”ti³ evamaṭṭho daṭṭhaḅḅo. Bhikkhūnaṃ satāni bhikkhusatāni, tehi pañcamattehi bhikkhusatehi.

Suppiyopi kho paribbājakoti Suppiyoti taśsa nāmaṃ. **Pikāro** maggappaṭipannaśaḅḅāgātāya puḅḅalaśaṃpiṇḍanaṭṭho. **Khokāro** paśasaṅḅhikaro byaṅjanaśiḷṭṭhaṭāvaśena vutto. **Paribbājakoti** sañjayaśsa anteṃvāśi channaṃparibbājako. Iḅaṃ vuttaṃ hoti “yaḅā Bhagaṃvā taṃ addhānamaggaṃ paṭipanno, taḅā Suppiyopi paribbājako paṭipanno⁴ ahośi”ti, aṭṭakāḷatṭho heṭṭha **hotiśaddo**.

Saddhiṃ anteṃvāśinā Brahmaḅḅaṭṭena māṇavenāti-eṭṭha ante vaśaṭīti **anteṃvāśi**, saṃipaḅāro śantikāvaḅaro śiśsoṭi attho. **Brahmaḅḅaṭṭoti** taśsa nāmaṃ. **Māṇavoti** śaṭṭopi coropi taruṇopi vuccati.

“Codiṭā devaḅūtehi, ye paṃajjanti māṇavā.

Te dīgharaṭṭaṃ śocaṃti, hīnaḅāyūpaḅā nara”ti⁵—

1. Vi 2. 101 piṭṭhe.

2. Guṇehi (Sī)

3. Pañcamattā paṃaṇāti (Sī-Ṭī Abhinava 1. 183 piṭṭhe.)

4. Maggappaṭipanno (Syā, Ka), addhānamaggappaṭipanno (Ka) 5. Ma 3. 225 piṭṭhe.

Ādisu hi satto “māṇavo”ti vutto. “Māṇavehipi samāgacchanti katakammehipi akatakammehipi”ti-ādīsu¹ coro. “Ambaṭṭho māṇavo Aṅgako² māṇavo”ti-ādīsu³ taruṇo “māṇavo”ti vutto. Idhāpi ayamevattho. Idañhi vuttaṃ hoti “Brahmadattena nāma taruṇantevāsīnā saddhin”ti.

Tatrāti tasmim addhānamagge, te su vā dvīsu janesu. **Sudanti** nipātamattaṃ. **Anekapariyāyenāti** **pariyāyasaddo** tāva vāradesanākāraṇesu vattati. “Kassa nu kho Ānanda ajja pariyāyo bhikkhuniyo ovaditun”ti-ādīsu⁴ hi vāre pariyāyasaddo vattati. “Madhupiṇḍikapariyāyotveva nam dhārehi”ti-ādīsu⁵ desanāyaṃ. “Imināpi kho te rājañña pariyāyena evaṃ hotū”ti-ādīsu⁶ kāraṇe. Svāyamidhāpi kāraṇe vattati, tasmā ayamettha attho “anekavidhena kāraṇenā”ti, bahūhi kāraṇehīti vuttaṃ hoti.

Buddhassa avaṇṇaṃ bhāsatīti avaṇṇavirahitassa aparimāṇavaṇṇasamannāgatassāpi Buddhassa Bhagavato “yaṃ loke jātivuḍḍhesu kattabbaṃ abhivādanādisāmīcikammaṃ ‘sāmaggirasō’ti vuccati, taṃ samaṇassa Gotamassa natthi, tasmā arasarūpo samaṇo Gotamo, nibbhogo, akiriyavādo, ucchedavādo, jegucchī, venayiko, tapassī, apagabbho. Natthi samaṇassa Gotamassa uttarimanussadhammo alamariyañāṇadassanaviseso, takkapariyāhataṃ samaṇo Gotamo dhammaṃ deseti vīmaṃsānucaritaṃ sayampaṭibhānaṃ. Samaṇo Gotamo na sabbaññū, na Lokavidū, na anuttaro, na aggapuggalo”ti evaṃ taṃ taṃ akāraṇameva kāraṇanti vatvā tathā tathā avaṇṇaṃ dosaṃ nindaṃ bhāsati.

Yathā ca Buddhassa, evaṃ dhammassāpi taṃ taṃ akāraṇameva kāraṇato vatvā “samaṇassa Gotamassa dhammo durakkhāto duppaṭivedito aniyyāniko anupasamasāvattaniko”ti tathā tathā avaṇṇaṃ bhāsati.

1. Ma 2. 112 piṭṭhe. 2. Aṅgātikō (Sī); Maṇḍabyo (Syā) 3. Dī 1. 84, 116 piṭṭhe.
4. Ma 3. 315 piṭṭhe. 5. Ma 1. 161 piṭṭhe. 6. Dī 2. 255 piṭṭhe.

Yathā ca dhammassa, evaṃ saṃghassāpi yaṃ vā taṃ vā akāraṇameva kāraṇato vatvā “micchāpaṭipanno samaṇassa Gotamassa sāvaka-saṃgho, kuṭilapaṭipanno paccaṇīkapaṭipadaṃ ananulomapaṭipadaṃ adhammānulomapaṭipadaṃ paṭipanno”ti tathā tathā avaṇṇaṃ bhāsati.

Antevāsī panassa “amhākaṃ ācariyo aparāmasitabbaṃ parāmasati, anakkamitabbaṃ akkamati, svāyaṃ aggim gilanto viya, hatthena asidhāraṃ parāmasanto viya, muṭṭhinā Sineruṃ padāletukāmo viya, kakacadantapantiyaṃ kilāmāno viya, pabhinnamadaṃ caṇḍahatthim hatthena gaṇhanto viya ca vaṇṇārahasseva ratanattayassa avaṇṇaṃ bhāsamāno anayabyasanaṃ pāpuṇissati. Ācariye kho pana gūthaṃ vā aggim vā kaṇṭakaṃ vā kaṇhasappaṃ vā akkamante, sūlaṃ vā abhirūhante, halāhalaṃ vā visaṃ khādante, khārodakaṃ¹ vā pakkhalante, narakapapātaṃ vā papatante na antevāsinaṃ taṃ sabbamanukātabbaṃ hoti. Kammassakā hi sattā attano kammānurūpeva gatiṃ gacchanti. Neva pitā puttassa kammena gacchati, na putto pitu kammena, na mātā puttassa, na putto mātuyā, na bhātā bhaginiyā, na bhaginī bhātu, na ācariyo antevāsino, na antevāsī ācariyassa kammena gacchati. Mayhañcācariyo tiṇṇaṃ ratanānaṃ avaṇṇaṃ bhāsati, mahāsāvajjo kho paṇāriyūpavādo”ti evaṃ yoniso ummujjitvā ācariyavādaṃ maddamāno sammā kāraṇameva kāraṇato apadisanto anekapariyāyena tiṇṇaṃ ratanānaṃ vaṇṇaṃ bhāsituṃāraddho yathā taṃ paṇḍitajātiko kulaputto. Tena vuttaṃ “Suppiyassa pana paribbājakassa antevāsī Brahmaddatto māṇavo anekapariyāyena Buddhassa vaṇṇaṃ bhāsati, dhammassa vaṇṇaṃ bhāsati, saṃghassa vaṇṇaṃ bhāsati”ti.

Tattha **vaṇṇanti vaṇṇasaddo** saṅghāna jāti rūpāyatana kāraṇa pamāṇaguṇapasamsādisu dissati. Tattha “mahantaṃ sapparājavaṇṇaṃ abhinimminivā”ti-ādīsu² saṅghānaṃ vuccati. “Brāhmaṇova³ seṭṭho vaṇṇo hīno añño vaṇṇo”ti-ādīsu⁴ jāti. “Paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgato”ti-ādīsu⁵ rūpāyatanaṃ.

1. Nakhahedakaṃ (I), kharodakaṃ (Ṭikā)

2. Saṃ 1. 107 piṭṭhe.

3. Brahmaṇāva (Syā)

4. Ma 2. 355 piṭṭhe.

5. Dī 1. 106 piṭṭhe.

“Na harāmi na bhañjāmi, ārā siṅghāmi vārijam.

Atha kena nu vaṇṇena, ‘gandhattheno’ ti vuccatī”¹—

ādīsu kāraṇam. “Tayo pattassa vaṇṇā”² ti-ādīsu² pamāṇam. “Kadā saññūḷhā pana te gahapati ime samaṇassa Gotamassa vaṇṇā”³ ti-ādīsu³ guṇo. “Vaṇṇārahassa vaṇṇam bhāsati”⁴ ti-ādīsu * pasamsā. Idha guṇopi, pasamsāpi. Ayam kira tam tam bhūtameva kāraṇam apadisanto anekapariyāyena ratanattayassa guṇūpasañhitam pasamsam abhāsi. Tattha “itipi so Bhagavā Araham Sammāsambuddho”⁵ ti-ādīnā nayena “ye bhikkhave Buddhē pasannā, agge te pasannā”⁶ ti-ādīnā⁴ “ekapuggalo bhikkhave loke uppajjamāno uppajjati -pa- asamo asamasamo”⁵ ti-ādīnā⁵ ca nayena Buddhassa vaṇṇo veditabbo. “Svākkhāto Bhagavatā dhammo”⁶ ti ca “ālayasamugghāto vaṭṭupacchedo”⁶ ti⁶ ca “ye bhikkhave ariye aṭṭhaṅgike magge pasannā, agge te pasannā”⁶ ti ca evamādīhi⁶ nayehi dhammassa vaṇṇo veditabbo. “Suppaṭipanno Bhagavato sāvakaśaṅgho”⁷ ti ca “ye bhikkhave saṅghe pasannā, agge te pasannā”⁷ ti⁷ ca evamādīhi pana nayehi saṅghassa vaṇṇo veditabbo. Pahontena pana dhammakathikena Pañcanikāye navaṅgam Satthusāsanam caturāsītīdhammakhandhasahassāni ogāhitvā Buddhādīnam vaṇṇo pakāsetabbo. Imasmim hi ṭhāne Buddhādīnam guṇe pakāseto atitthena pakkhando⁸ dhammakathikoti na sakkā vattum. Īdisesu hi ṭhānesu dhammakathikassa thāmo veditabbo. Brahmaḍatto pana māṇavo anussavādimattasambandhitena⁹ attano thāmena ratanattayassa vaṇṇam bhāsati.

Itiha te ubho ācariyantevāsīti evam te dve ācariyantevāsikā.

Aññamaññassāti añño-aññassa. **Ujuvipaccanīkavādāti** īsakampi apariharitvā ujumeva vividhapaccanīkavādā, anekavāram viruddhavādā eva hutvāti attho. Ācariyena hi ratanattayassa avaṇṇe bhāsīte antevāsī vaṇṇam bhāsati, puna itaro avaṇṇam, itaro vaṇṇanti evam ācariyo sārāphalake visarukkha-ānim ākoṭayamāno

1. Sam 1. 206 piṭṭhe.

3. Ma 2. 49 piṭṭhe.

4. Khu 1. 254; Am 1. 343 piṭṭhesu.

6. Khu 1. 254; Am 1. 343 piṭṭhesu.

8. Pakkhanto (Sī, Syā)

2. Vi 1. 353 piṭṭhe.

* Am 1. 309 piṭṭhe

5. Am 1. 22 piṭṭhe.

7. Am 1. 344 piṭṭhe.

9. Anussavādimattasamvaḍḍhitena (Sī, Syā)

viya punappunam ratanattayassa avaṇṇam bhāsati. Antevāsī pana suvaṇṇarajatamaṇimayāya āṇiyā tam āṇim paṭibāhayamāno¹ viya punappunam ratanattayassa vaṇṇam bhāsati. Tena vuttam “ujuvipaccanīkavādā”ti.

Bhagavantam piṭṭhito piṭṭhito anubandhā honti bhikkhusamghañcāti Bhagavantaṇca bhikkhusamghañca pacchato pacchato dassanam avijahantā iriyāpathānubandhanena anubandhā² honti, sīsānulokino hutvā anugatā hontīti attho.

Kasmā pana Bhagavā tam addhānam paṭipanno, kasmā ca Suppiyo anubandho, kasmā ca so ratanattayassa avaṇṇam bhāsati? Bhagavā tāva tasmim kāle Rājagahaparivattakesu aṭṭhārasasu mahāvihāresu aññatarasmim vasitvā pātova sarīrappaṭijagganam katvā bhikkhācāraṇelāyam bhikkhusamghaparivuto Rājagahe piṇḍāya carati. So tam divasam bhikkhusamghassa sulabhapiṇḍapātām katvā pacchābhattam piṇḍapātaṭikkanto bhikkhusamgham pattacīvaram gāhāpetvā “Nāḷandaṇ gamissāmi”ti Rājagahato nikkhamitvā tam addhānam paṭipanno. Suppiyopi kho tasmim kāle Rājagahaparivattake aññatarasmim paribbājakārāme vasitvā paribbājakaparivuto Rājagahe bhikkhāya carati. Sopi tam divasam paribbājakaparīsāya sulabhabhikkham³ katvā bhuttapātārāso paribbājake paribbājakaparikkhāram gāhāpetvā “Nāḷandaṇ gamissāmi”cceva Bhagavato tam maggam paṭipannabhāvam ajānantova anubandho. Sace pana jāneyya, nānubandheyya. So ajānitvāva gacchanto gīvam ukkhipitvā olokayamāno Bhagavantam addasa Buddhasiriyā sobhamānam rattakambalaparikkhittamiva jaṅgamakanakagirisikharam.

Tasmim kira samaye Dasabalassa sarīrato nikkhamitvā chabbaṇarasmiyo samantā asītihatthappamāṇe padese ādhāvanti vidhāvanti ratanāveḷaratanadāma-ratanacuṇūavippakiṇṇam viya, pasāritaratanacittakaṇcanapaṭamiva, rattasuvaṇṇarasaniṣṭcamānamiva, ukkāsataniṭṭasamākulamiva⁴, nirantaravippakiṇṇakaṇikārapupphamiva, vāyuvegakkhittacīnapiṭṭhacuṇṇamiva, indadhanuvijjulātātārāgaṇappabhāvisara⁵ vipphuritaviccharitamiva ca tam vanantaram hoti.

1. Paṭibāhiyamāno (Sī, Ka)

2. Anubaddhā (Sī)

3. Sulabhapiṇḍapātām (Sī)

4. Ukkasannipātasamākulamiva (Syā)

5. Tārāgaṇappabhāya(Ka)

* Asīti anubyañjanānurañjitañca pana Bhagavato sarīraṃ vikasitakamaluppalamiva saraṃ, sabbapāliphullamiva pāricchattakaṃ, tārāmarīcivikasitamiva gaganatalaṃ siriyā avahasantamiva, byāmapabhāparikkhepavilāsiniṃ cassa dvattimsavaralakkhaṇamālā ganthetvā ṭhapitadvattimsacandamālāya dvattimsasūriyamālāya paṭipāṭiyā ṭhapitadvattimsacakkavatti dvattimsasakkadevarāja¹ dvattimsamahābrahmānaṃ sirim siriyā abhibhavanti iva. Tañca pana Bhagavantaṃ parivāretvā ṭhitā bhikkhū sabbeva appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṃsaṭṭhā codakā pāpagarahino vattāro vacanakkhamā sīlasampannā samādhi paññā vimutti vimuttiñāṇadassanasampannā. Tesāṃ majjhe Bhagavā rattakambalapākāraparikkhitto viya kañcanathambho, rattapadumasāṇdamajjhagatā viya suvaṇṇanāvā, pavāḷavedikāparikkhitto viya aggikkhandho, tārāgaṇaparivārīto viya puṇṇacando, migapakkhīnampi cakkhūni piṇayati, pageva devamanussānaṃ. Tasmañca pana divase yebhuyyena asītimahātherā meghavaṇṇaṃ paṃsukūlaṃ ekaṃsaṃ karitvā kattaradaṇḍaṃ ādāya suvammavammitā viya gandhahatthino vigatadosā vantadosā bhinnakilesā vijaṭṭhitaṭṭhā chinnabandhanā Bhagavantaṃ parivārayimṃsu. So sayāṃ vītarāgo vītarāgehi, sayāṃ vītadoso vītadosehi, sayāṃ vītamoho vītamohehi, sayāṃ vītataṇho vītataṇhehi, sayāṃ nikkilesa nikkilesehi, sayāṃ Buddho anubuddhehi parivārīto, pattaparivārītaṃ viya kesaraṃ², kesaraparivārītā viya kaṇṇikā, aṭṭhanāgasahassaparivārīto viya Chaddanto nāgarājā, navutihaṃsasahassaparivārīto viya Dhataratṭho haṃsarājā, senaṅgaparivārīto viya cakkavattirājā, devagaṇaparivārīto viya Sakko devarājā, brahmagaṇaparivārīto viya hārīto mahābrahmā³, aparimitakālasaṅcītapuññabalanibbattāya acinteyyāya anopamāya Buddhalīlāya cando viya gaganatalaṃ taṃ maggaṃ paṭipanno hoti.

Athevaṃ Bhagavantaṃ anopamāya Buddhalīlāya gacchantāṃ, bhikkhū ca okkhittacakkhū santindriye santamānase uparinabhe ṭhitāṃ⁴ puṇṇacandaṃ viya Bhagavantaṃyeva namassamāne disvāva⁵ paribbājako attano parisāṃ avalokesi. Sā hoti kājadaṇḍake olambetvā

1. Dvattimsadevarāja (Sī, Syā)

2. Migaparivārīto viya kesaro (Syā)

4. Taṃ (Ka)

* Ma-Ṭṭha 3. 15 piṭṭhepi.

3. Mahābrahmā (Ka)

5. Disvā (Sī)

gahitoluggaviluggapiṭṭhakatidaṇḍamorapiñcha mattikāpatta pasibbaka kuṇḍikādi-anekaparikkhārābhārābharitā “asukassa hatthā sobhanā¹ asukassa pādā”ti evamādiniratthakavacanā mukharā vikiṇṇavācā adassanīyā apāsādikā. Tassa taṃ disvā vipaṭṭisāro udapādi.

Idāni tena Bhagavato vaṇṇo vattabbo bhaveyya. Yasmā panesa lābhasakkārahāniyā ceva pakkhahāniyā ca niccampi Bhagavantam usūyati². Aññatitthiyānāhi yāva Buddho loke nuppajjati, tāvadeva lābhasakkārā nibbattanti, Buddhuppādato pana paṭṭhāya parihīnalābhasakkārā honti, sūriyuggamane khajjopanakā viya nissirikatam āpajjanti. Upatissakolitānañca Sañcayassa santike pabbajitakāleyeva paribbājakā mahāparisā ahesum, tesu pana pakkantesu sāpi tesam parisā bhinnā. Iti imehi dvīhi kāraṇehi ayam paribbājako yasmā niccampi Bhagavantam usūyati, tasmā taṃ usūyavisuggāram uggiranto ratanattayassa avaṇṇameva bhāsati veditabbo.

2. Atha kho Bhagavā Ambalaṭṭhikāyam Rājāgarake ekarattivāsam upagacchi saddhim bhikkhusamghenāti Bhagavā tāya Buddhaliṭāya gacchamāno anupubbena Ambalaṭṭhikādvāram pāpuṇitvā sūriyam oloketvā “akālo dāni gantum, atthasamīpam gato³ sūriyo”ti Ambalaṭṭhikāyam Rājāgarake ekarattivāsam upagacchi.

Tattha **Ambalaṭṭhikā**ti rañño uyyānam. Tassa kira dvārasamīpe taruṇa-ambarukkho atthi, taṃ “Ambalaṭṭhikā”ti vadanti. Tassa avidūre bhavattā uyyānampi “Ambalaṭṭhikā”tveva saṅkham gataṃ. Taṃ chāyūdakasampannam pākāraparikkhittam suyojjitadvāram mañjusā viya suguttam. Tattha rañño kīlanattham paṭibhānacittaviccittam agāram akaṃsu. Taṃ “Rājāgarakan”ti vuccati.

Suppiyopi khoti Suppiyopi tasmim ṭhāne sūriyam oloketvā “akālo dāni gantum, bahū khuddakamahallakā paribbājakā, bahuparissayo cāyam maggo corehipi vālayakkhehipi vālamigehipi. Ayam kho pana samaṇo Gotamo uyyānam pavitṭho, samaṇassa ca Gotamassa

1. Sobhaṇā (Syā, Ka)

2. Ussūyati (Syā, Ka)

3. Atthaṅgasamīpam gato (Syā), atthaṅgato (Ka)

vasanaṭṭhāne devatā ārakkhaṃ gaṇhanti, handāhampi idha ekarattivāsaṃ upagantvā sveva gamissāmi”ti tadevuyyānaṃ pāvisi. Tato bhikkhusaṃgho Bhagavato vattaṃ dassetvā attano attano vasanaṭṭhānaṃ sallakkhesi. Paribbājakopi uyyānassa ekapasse paribbājakaparikkhāre otāretvā vāsaṃ upagacchi saddhiṃ attano parisāya. Pāḷiyamārūḷhavaseneva pana “saddhiṃ attano antevāsinaṃ Brahmaḍattena māṇavenā”ti vuttaṃ.

Evam vāsaṃ upagato pana so paribbājako rattibhāge Dasabalaṃ olokesi. Tasmīṃca samaye samantā vippakiṇṇatārakā viya padīpā jalanti, majjhe Bhagavā nisinno hoti bhikkhusaṃgho ca Bhagavantaṃ parivāretvā, tattha ekabhikkhussapi hatthakukkuccaṃ vā pādakukkuccaṃ vā ukkāsitāsaddo vā khipitāsaddo vā natthi. Sā hi parisā attano ca sikkhitasikkhatāya, Satthari ca gāraṇenāti dvīhi kāraṇehi nivāte padīpasikhā viya niccalā sannisinnāva ahoṣi. Paribbājako taṃ vibhūtiṃ disvā attano parisā olokesi. Tattha keci hatthaṃ khipanti, keci pādaṃ, keci vippalapanti, keci nillālitaivhā paggharitakheḷā dante khādantā kākacchamānā gharugharupassāsino¹ sayanti. So ratanattayassa guṇavaṇṇe vattabbepi issāvāsena puna avaṇṇameva ārabhi². Brahmaḍatto pana vuttanayeneva vaṇṇaṃ. Tena vuttaṃ “**tatrāpi sudaṃ Suppiyo paribbājako**”ti sabbaṃ vattabbaṃ. Tattha **tatrāpī**ti tasmimpi, Ambalaṭṭhikāyaṃ uyyāneti attho.

3. **Sambahulānanti** bahukānaṃ. Tattha vinayapariyāyena tayo janā “sambahulā”ti vuccanti, tato paraṃ saṃgho. Suttantapariyāyena pana tayo tayova, tato paṭṭhāya sambahulā. Idha suttantapariyāyena “sambahulā”ti veditabbā. **Maṇḍalamāḷeti** katthaci dve kaṇṇikā gahetvā haṃsavaṭṭakacchannena katā kūḷāgārasālāpi “maṇḍalamāḷo”ti vuccati, katthaci ekam kaṇṇikaṃ gahetvā thambhapantiṃ parikkhipitvā katā upaṭṭhānasālāpi “Maṇḍalamāḷo”ti vuccati, idha pana nisīdanasālā “Maṇḍalamāḷo”ti veditabbo. **Sannisinnānanti** nisajjanavasena. **Sannipatitānanti** samodhānavasena. **Ayaṃ saṅkhiyadhammoti** saṅkhiyā³ vuccati

1. Ghurugharupassāsino (Sī)

2. Vadati (Syā)

3. Saṅkhiyāti (Syā, Ka)

kathā, kathādhammoti attho. **Udapādīti** uppanno. Katamo pana soti? “**Acchariyaṃ āvuso**”ti-evamādi. Tattha andhassa pabbatārohaṇaṃ viya niccaṃ na hotīti **acchariyaṃ**. Ayaṃ tāva saddanayo¹. Ayaṃ pana Aṭṭhakathānayo—accharāyogganti **acchariyaṃ**, accharaṃ paharituṃ yuttanti attho. Abhūtapubbaṃ bhūtanti **abbhutaṃ**. Ubhayampetaṃ vimhayassevādhivacanaṃ. **Yāvañcidanti** yāva ca idaṃ. Tena suppaṭivīditatāya appameyyataṃ dasseti.

Tena Bhagavatā jānatā -pa- **suppaṭivīditāti** etthāyaṃ saṅkhepattho—yo so Bhagavā samatimsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho, tena Bhagavatā tesāṃ tesāṃ sattānaṃ āsayānusayaṃ **jānatā**, hatthatale ṭhapitaṃ āmalakaṃ viya sabbañe yyadhammaṃ **passatā**.

Api ca pubbenivāsādīhi **jānatā**, dibbena cakkhunā **passatā**. Tīhi vijjāhi chahi vā pana abhiññāhi **jānatā**, sabbattha appaṭihatena samantacakkhunā **passatā**. Sabbadhammajānanasamatthāya vā paññāya **jānatā**, sabbasattānaṃ cakkhuvisayātītāni tirokuṭṭādīgatānīpi rūpāni ativisuddhena maṃsacakkhunā **passatā**. Atthahitasādhikāya vā samādhipadaṭṭhānāya paṭivedhapaññāya **jānatā**, parahitasādhikāya karuṇāpadaṭṭhānāya desanāpaññāya **passatā**.

Arīnaṃ hatattā, paccayādīnaṃ arahattā **Arahatā**. Sammā sāmañca sabbadhammānaṃ buddhattā **Sammāsambuddhena**. Antarāyikadhamme vā **jānatā**. Niyyānikadhamme **passatā**. Kilesārīnaṃ hatattā **Arahatā**². Sammā sāmañca sabbadhammānaṃ buddhattā **Sammāsambuddhenāti** evaṃ catuvesārajjavasena catūhākārehi thomitena sattānaṃ **nānādhimuttikatā** nānājjhāsayatā **suppaṭivīditā** yāva ca suṭṭhu paṭivīditā.

Idānissa suppaṭivīditabhāvaṃ dassetuṃ “**ayaṃ hī**”ti-ādimāha. Idaṃ vuttaṃ hoti—yā ca ayaṃ Bhagavatā “dhātuso bhikkhave sattā saṃsandanti samenti, hīnādhimuttikā hīnādhimuttikehi saddhiṃ saṃsandanti samenti, kalyāṇādhimuttikā kalyāṇādhimuttikehi saddhiṃ saṃsandanti samenti. Atītampi kho bhikkhave addhānaṃ dhātusova sattā saṃsandimsu samimsu,

1. Pāṇini 6. 1. 147 suttaṃ passitabbaṃ.

2. Paccayādīnaṃ arahatā (Syā, Ka)

hīnādhimuttikā hīnādhimuttikehi -pa- kalyāṇādhimuttikā
 kalyāṇādhimuttikehi saddhim saṃsandimsu samimsu, anāgatampi kho
 bhikkhave addhānaṃ -pa- saṃsandissanti samessanti, etarahipi kho
 bhikkhave paccuppannaṃ addhānaṃ dhātusova sattā saṃsandanti samenti,
 hīnādhimuttikā hīnādhimuttikehi -pa- kalyāṇādhimuttikā
 kalyāṇādhimuttikehi saddhim saṃsandanti samenti”¹ti evaṃ sattānaṃ
 nānādhimuttikatā, nānājjhāsayatā, nānādiṭṭhikatā, nānākhanṭitā, nānārucitā
 nāṇiyā minantena viya, tulāya tulayantena viya ca nānādhimuttikatānāṇena
 sabbaññutaññāṇena veditā, sā yāva suppaṭiveditā. Dvepi nāma sattā
 ekajjhāsayaḍ dullabhā lokasmiṃ, ekasmiṃ gantukāme eko ṭhātukāmo hoti,
 ekasmiṃ pivitukāme eko bhujitukāmo. Imesu cāpi dvīsu ācariyantevāsīsu
ayaṃ hi Suppiyo paribbājako -pa- Bhagavantaṃ piṭṭhito piṭṭhito anubandhā
honti bhikkhusaṃghañcāti. Tattha **itihameti** itiha ime, evaṃ imeti attho.
 Sesāṃ vuttanayameva.

4. **Atha kho Bhagavā tesāṃ bhikkhūnaṃ imaṃ saṅkhiyadhammaṃ**
viditvāti ettha **viditvāti** sabbaññutaññāṇena jānitvā. Bhagavā hi katthaci
 maṃsacakkhunā disvā jānāti “addasā kho Bhagavā mahantaṃ
 dārukkhandhaṃ Gaṅgāya nadiyā sotena vuyhamānaṃ”²ti-ādīsu² viya.
 Katthaci dibbacakkhunā disvā jānāti “addasā kho Bhagavā dibbena
 cakkhunā visuddhena atikkantaṃanusakena tā devatāyo sahasseva³
 Pāṭaligāme vatthūni pariggaṇhantiyo”⁴ti-ādīsu⁴ viya. Katthaci pakatisotena
 sutvā jānāti “assosi kho Bhagavā āyasmato Ānandassa Subhaddena
 paribbājakena saddhim imaṃ kathāsallāpaṃ”⁵ti-ādīsu⁵ viya. Katthaci
 dibbasotena sutvā jānāti “assosi kho Bhagavā dibbāya sotadhātuyā
 visuddhāya atikkantaṃanusikāya Sandhānassa gahapatissa Nigrodhena
 paribbājakena saddhim imaṃ kathāsallāpaṃ”⁶ti-ādīsu⁶ viya. Idha pana
 sabbaññutaññāṇena sutvā aññāsi. Kim karonto aññāsi?
 Pacchimayāmakkaṃ. Kiccaṃ nāmetaṃ sātthakaṃ, niratthakanti
 duvidhaṃ hoti. Tattha niratthakakiccaṃ Bhagavatā Bodhipallaṅkeyeva
 arahattamaggena samugghātaṃ kataṃ, sātthakaṃyeva

1. Saṃ 1. 368 piṭṭhe.

3. Sahasseva (Syā)

5. Dī 2. 124 piṭṭhe.

2. Saṃ 2. 386 piṭṭhe.

4. Dī 2. 74 piṭṭhe; Khu 1. 186 Udānepi.

6. Dī 3. 31 piṭṭhe.

pana Bhagavato kiccaṃ hoti. Taṃ pañcavidhaṃ purebhattakiccaṃ
pacchābhattakiccaṃ purimayāmakiccaṃ majjhimayāmakiccaṃ
pacchimayāmakiccanti.

Tatridaṃ purebhattakiccaṃ—

* Bhagavā hi pātova uṭṭhāya upaṭṭhākānuggahatthaṃ,
sarīraphāsukatthañca mukhadhovanādisarīraparikammaṃ katvā yāva
bhikkhācāraṇelā, tāva vivittāsane vītināmetvā bhikkhācāraṇelāyaṃ nivāsetvā
kāyabandhanaṃ bandhitvā cīvaraṃ pārupitvā pattamādāya kadāci ekako,
kadāci bhikkhusaṃghaparivuto gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya pavisati
kadāci pakatiyā, kadāci anekehi pāṭihāriyehi vattamānehi. Seyyathidaṃ¹?
Piṇḍāya pavisato Lokanāthassa purato purato gantvā mudugatavātā
pathaviṃ sodhenti, valāhakā udakaphusitāni muñcantā magge reṇuṃ
vūpasamētvā upari vitānaṃ hutvā tiṭṭhanti, apare vātā pupphāni
upasaṃharitvā magge okiranti, unnatā bhūmippadesā onamanti, onatā
unnamanti, pādanikkhepasamaye samāva bhūmi hoti, sukhasamphassāni
padumapupphāni vā pāde sampatiṇṇhanti. Indakhīlassa anto ṭhapitamatte
dakkhiṇapāde sarīrato chabbaṇṇarasmiyo nikkhamitvā suvaṇṇarasapiṇḍarāni
viya, citrapaṭaparikkhittāni viya ca pāsādakūṭāgārādīni alaṅkarontiyo ito cito
ca dhāvanti, hatthi assa vihaṅgādayo sakasakaṭṭhānesu ṭhitāyeva
madhurenākārena saddaṃ karonti, tathā bherivīṇādīni tūriyāni,
manussānañca kāyūpagāni ābharaṇāni. Tena saññāṇena manussā jānanti
“ajja Bhagavā idha piṇḍāya pavitṭho”ti. Te sunivatthā supārutā
gandhapupphādīni ādāya gharā nikkhamitvā antaravīthiṃ paṭipajjitvā
Bhagavantam gandhapupphādīhi sakkaccaṃ pūjetvā vanditvā “amhākaṃ
bhante dasa bhikkhū, amhākaṃ vīsati. Paññāsaṃ -pa- sataṃ dethā”ti yācitvā
Bhagavatopi pattam gahetvā āsanaṃ paññāpetvā sakkaccaṃ piṇḍapātena
paṭimānenti. Bhagavā katabhattakicco tesam sattānaṃ cittasantānāni
oloketvā tathā dhammaṃ deseti, yathā keci saraṇagamanesu paṭiṭṭhahanti,
keci pañcasu sīlesu, keci sotāpattisakadāgāmi-anāgāmiphalānaṃ
aññatarasmiṃ, keci pabbajitvā aggaphale arahatteti. Evaṃ mahājanaṃ
anuggahetvā uṭṭhāyāsanaṃ vihāraṃ gacchati. Tattha gantvā maṇḍalamāle
paññattavarabuddhāsane nisīdati bhikkhūnaṃ

* Am-Ṭṭha 1. 48 piṭṭhepi.

1. Seyyathīdaṃ (Sī, Syā, I)

bhattakiccapariyosānaṃ āgamayamāno. Tato bhikkhūnaṃ
bhattakiccapariyosāne upaṭṭhāko Bhagavato nivedeti, atha Bhagavā
gandhakuṭiṃ pavisati. Idam tāva **purebhattakiccam**.

Atha¹ Bhagavā evaṃ katapurebhattakicco gandhakuṭiyā upaṭṭhāne²
nisīditvā pāde pakkhāletvā pādapiṭṭhe ṭhatvā bhikkhusaṃghaṃ ovadati
“bhikkhave appamādena sampādettha, dullabho Buddhuppādo lokasmiṃ,
dullabho manussattaṭṭhālabho, dullabhā sampatti³, dullabhā pabbajjā,
dullabhaṃ saddhammassavanaṃ”ti. Tattha keci Bhagavantaṃ
kammaṭṭhānaṃ pucchanti. Bhagavā tesam cariyānurūpaṃ kammaṭṭhānaṃ
deti. Tato sabbepi Bhagavantaṃ vanditvā attano attano
rattiṭṭhānadivāṭṭhānāni gacchanti. Keci araṇṇānaṃ, keci rukkhamūlaṃ, keci
pabbatādīnaṃ aṇṇataraṃ, keci Cātumahārājikabhavanaṃ⁴ -pa- keci
Vasavattibhavanaṃ. Tato Bhagavā gandhakuṭiṃ pavisitvā sace ākaṅkhati,
dakkhiṇena passena sato sampajāno muhuttaṃ sīhaseyyaṃ kappeti. Atha
samassāsitaḥkāyo vuṭṭhahitvā dutiyabhāge lokaṃ voloketi. Tatiyabhāge yaṃ
gāmaṃ vā nigamaṃ vā upanissāya viharati, tattha mahājano purebhattaṃ
dānaṃ datvā pacchābhattaṃ sunivattho supāruto gandhapupphādīni ādāya
vihāre sannipatati. Tato Bhagavā sampattaparisaḥkaya anurūpena pāṭihāriyena
gantvā dhammasabhāyaṃ paṇṇattavarabuddhāsane nisajja dhammaṃ deseti
kālayuttaṃ samayayuttaṃ, atha kālaṃ viditvā parisam uyyojeti, manussā
Bhagavantaṃ vanditvā pakkamanti. Idam **pacchābhattakiccam**.

So evaṃ niṭṭhitapacchābhattakicco sace gattāni osiṅcitukāmo hoti,
Buddhāsanaṃ vuṭṭhāya nhānakoṭṭhakaṃ pavisitvā upaṭṭhākena paṭiyādita-
udakena gattāni utum gaṇhāpeti. Upaṭṭhākopī Buddhāsanaṃ ānetvā
gandhakuṭipariveṇe paṇṇāpeti. Bhagavā surattadupaṭṭhaṃ nivāsetvā
kāyabandhanaṃ bandhitvā uttarāsaṅgaṃ ekaṃsaṃ karitvā tattha gantvā
nisīdati ekakova muhuttaṃ paṭisallīno, atha bhikkhū tato tato āgamma

1. Atha kho (Sī, Syā, Ka) Am-Ṭṭha 1. 49 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Upaṭṭhākena paṇṇattāsane (Sī), upaṭṭhāne paṇṇattāsane (Ka)

3. Khaṇasampatti (Sī, Syā) Sī-Ṭṭi Abhinava 1. 208 piṭṭhe oloketabbā.

4. Cātumahārājikabhavanaṃ (Sī, Syā)

Bhagavato upaṭṭhānaṃ āgacchanti. Tattha ekacce pañhaṃ pucchanti, ekacce kammaṭṭhānaṃ, ekacce dhammassavanaṃ yācanti. Bhagavā tesāṃ adhippāyaṃ sampādentō purimayāmaṃ vītināmeti. Idam **purimayāmakiccaṃ**.

Purimayāmakiccapariyosāne pana bhikkhūsu Bhagavantaṃ vanditvā pakkantesu sakaladasasahassilokadhātudevatāyo okāsaṃ labhamānā Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchanti yathābhisāṅkhatam antamaso caturakkharampi. Bhagavā tāsāṃ devatānaṃ pañhaṃ vissajjento majjhimayāmaṃ vītināmeti. Idam **majjhimayāmakiccaṃ**.

* Pacchimayāmaṃ pana tayo koṭṭhāse katvā purebhattato paṭṭhāya nisajjāya pīlītassa sarīrassa kilāsubhāvamocanattaṃ ekaṃ koṭṭhāsaṃ caṅkamaṇa vītināmeti, dutiyakoṭṭhāse gandhakuṭṭim pavisitvā dakkhiṇena passena sato sampajāno sīhaseyyaṃ kappeti, tatiyakoṭṭhāse paccuṭṭhāya nisīditvā purimabuddhānaṃ santike dānasīlādivasena katādhikārapuggaladassanattaṃ Buddhacakkhunā lokaṃ voloketi. Idam **pacchimayāmakiccaṃ**.

Tasmim̐ pana divase Bhagavā purebhattakiccaṃ Rājagahe pariyosāpetvā pacchābhatte maggaṃ āgato, purimayāme bhikkhūnaṃ kammaṭṭhānaṃ kathetvā majjhimayāme devatānaṃ pañhaṃ vissajjtvā pacchimayāme caṅkamaṇaṃ āruya caṅkamamaṇo pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ imāṃ sabbaññutaññāṇaṃ ārabba pavattaṃ kathaṃ sabbaññutaññāṇeneva sutvā aññāsīti. Tena vuttaṃ “pacchimayāmakiccaṃ karonto aññāsī”ti.

Ñatvā ca panassa etadahosi “ime bhikkhū mayhaṃ sabbaññutaññāṇaṃ ārabba guṇaṃ kathenti, etesaṅca sabbaññutaññāṇakiccaṃ na pākaṭaṃ, mayhameva pākaṭaṃ, mayi pana gate ete attano kathaṃ nirantaram āroccanti, tato nesaṃ ahaṃ taṃ aṭṭhuppattim̐ katvā tividhaṃ sīlaṃ vibhajanto dvāsaṭṭhiyā ṭhānesu appaṭivattiyāṃ sīhanādaṃ nadanto paccayākāraṃ samodhānetvā Buddhaguṇe pākaṭe katvā Sineruṃ ukkhipento viya, suvaṇṇakūṭena nabhaṃ paharanto viya ca dasasahassilokadhātukampanaṃ Brahmajālasuttantaṃ arahattnikūṭena niṭṭhāpento desessāmi, sā me desanā parinibbutassāpi pañca vassasahassāni sattānaṃ amatamahānibbānaṃ sampāpikā¹ bhavissatī”ti. Evaṃ cintetvā **yena maṇḍalamālo**

* Am-Ṭṭhā 50 piṭṭhepi.

1. Amatamahāparinibbānasampāpikā (Si)

tenupasaṅkamīti. Yenāti yena disābhāgena so upasaṅkamitabbo. Bhummatthe vā etaṃ karaṇavacanaṃ, yasmim¹ padese so maṇḍalamālo, tattha gatoti ayamettha attho.

Paññatte āsane nisīdīti Buddhakāle kira yattha yattha ekopi bhikkhu viharati, sabbattha Buddhāsanam paññattameva hoti. Kasmā? Bhagavā kira attano santike kammaṭṭhānam gahetvā phāsukaṭṭhāne viharante manasi karoti “asuko mayham santike kammaṭṭhānam gahetvā gato sakkhissati² nu kho visesaṃ nibbattetum no vā”ti. Atha naṃ passati kammaṭṭhānam vissajjetvā akusalavitakkaṃ vitakkayamānaṃ, tato “kathaṅhi nāma mādisassa satthu santike kammaṭṭhānam gahetvā viharantaṃ imaṃ kulaputtaṃ akusalavitakkā abhibhavivā anamatagge vaṭṭadukkhe saṃsādessantī”ti³ tassa anuggahatthaṃ tattheva atthānaṃ dassetvā taṃ kulaputtaṃ ovaditvā ākāsaṃ uppatitvā puna attano vasanaṭṭhānameva gacchati. Athevaṃ ovadiyamānā te bhikkhū cintayimsu “satthā amhākaṃ manam jānitvā āgantvā amhākaṃ samīpe ṭhitamyeva attānaṃ dasseti, tasmim khaṇe ‘bhante idha nisīdatha, idha nisīdathā’ti āsanapariyesanaṃ nāma bhāro”ti, te āsanaṃ paññapetvā viharanti. Yassa pīṭham atthi, so taṃ paññapeti. Yassa natthi, so mañcaṃ vā phalakaṃ vā kaṭṭham vā pāsāṇam vā vālikapuñjam⁴ vā paññapeti. Taṃ alabhamānā purāṇapaṇṇānīpi saṅkaḍḍhitvā tattha paṃsukūlam pattharivā ṭhapenti. Idha pana rañño nisīdanāsanameva atthi, taṃ papphoṭetvā paññapetvā parivāretvā te bhikkhū Bhagavato adhimuttikañāṇamārabba guṇam thomayamānā nisīdīmsu. Taṃ sandhāya vuttaṃ “paññatte āsane nisīdī”ti.

Evam nisinno pana jānantoyeva kathāsamuṭṭhāpanatthaṃ bhikkhū pucchi. Te cassa sabbaṃ kathayīmsu. Tena vuttaṃ “**nisajja kho Bhagavā**”ti-ādi. Tattha **kāya nutthāti** katamāya nu kathāya sannisinnā bhavathāti attho. **Kāya netthāti**pi pāli, tassā katamāya nu etthāti attho. **Kāya notthāti**pi pāli, tassāpi purimoyeva attho.

1. Tasmā yasmim (Sī, Syā)

3. Saṃsāressantīti (Ka); Saṃsīdessantīti(Syā)

2. Sakkhi (Sī), asakkhi (Syā)

4. Vālikapuñjam (Sī)

Antarākathāti kammaṭṭhānāmanasikāra-uddesaparipucchādīnaṃ antarā aññā ekā kathā. **Vippakatā**ti mama āgamanapaccayā apariniṭṭhitā sikkhā appattā. Tena kiṃ dasseti? “Nāhaṃ tumhākaṃ kathābhāṅgatthaṃ āgato, ahaṃ pana sabbaññūtāya tumhākaṃ kathāṃ niṭṭhāpetvā matthakappattaṃ katvā dassāmīti āgato”ti nisajjeva sabbaññupavāraṇaṃ pavāreti. **Ayaṃ kho no bhante antarākathā vippakatā, atha Bhagavā anuppattoti** etthāpi ayamadhippāyo—ayaṃ bhante amhākaṃ Bhagavato Sabbaññutaññāṇaṃ ārabha guṇakathā vippakatā, na rājakathādikā tiracchānakathā, atha Bhagavā anuppatto, taṃ no idāni niṭṭhāpetvā desethāti¹.

Ettāvatā ca yaṃ āyasmātā Ānandena kamalakuvalayujjalavimalasādhurasasalilāya pokkharāṇiyā sukhāvataṇṇatthaṃ nimmalasilātalaracanavilāsa² sobhitaratanasopānaṃ vippakiṇṇamuttātalasadisavālukākiṇṇa³ paṇḍarabhūmibhāgaṃ titthaṃ viya, suvibhattabhittivicitravedikāparikkhattassa nakkhattapathaṃ phusitukāmatāya viya, vijambhita⁴ samussayassa pāsādarassa sukhārohaṇatthaṃ dantamayasaṇhamuduphalakakañcanalatāvinaddhamaṇigaṇappabhāsamuday ujjalasobhaṃ sopānaṃ viya, suvaṇṇavalayanūpurādisaṅghaṭṭanasaddasammissitakathitahasitamadhurassar agehajanavicaritassa uḷārissariyavibhavasobhitassa mahāgharassa sukhappavesanatthaṃ suvaṇṇarajatamaṇimuttapavāḷādijutivissaravijjotitasuppatiṭṭhitavisāladvārabā haṃ mahādvāraṃ viya ca atthabyañjanasampannassa buddhaguṇānubhāvasaṃsūcakassa imassa suttassa sukhāvagaṇatthaṃ kāladesadesakavatthu parisāpadesapaṭimaṇḍitaṃ nidānaṃ bhāsitaṃ, tassatthavaṇṇanā samattāti.

5. Idāni “**mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyun**”ti-ādinaṃ nayena Bhagavatā nikkhattassa suttassa vaṇṇanāya okāso anuppatto. Sā panesā suttavaṇṇanā yasmā suttanikkhepaṃ vicāretvā vuccamānā pākaṭā hoti, tasmā suttanikkhepaṃ tāva vicārayissāma. Cattāro hi suttanikkhepā attajjhāsayo parajjhāsayo pucchāvasiko aṭṭhuppattikoti.

1. Dethāti (Sī), dassethāti (Ka)

3. Puṇṇa (Syā), cuṇṇa (Ka)

2. Vilasita (Sī), vilāsita (Syā)

4. Pavijambhita (Sī, Syā)

* Tattha yāni suttāni Bhagavā parehi anajjhīṭṭho kevalam attano ajjhāsayeneva kathesi. Seyyathidaṃ, Ākaṅkheyyasuttaṃ Vatthasuttaṃ Mahāsatiṭṭhānaṃ Mahāsaḷāyatanavibhaṅgasuttaṃ Ariyavaṃsasuttaṃ sammappadhānasuttantahāraḷako iddhipāda-indriyabalabojjhaṅgamaggaṅgasuttantahāraḷakoti-evamādīni. Tesam **attajjhāsayo nikkhepo**.

Yāni pana “paripakkā kho Rāhulassa vimuttiparipācaniyā dhammā, yannūnāham Rāhulam uttarim āsavānaṃ khaye vineyyan”¹ti evam paresam ajjhāsayaṃ, khantiṃ, manaṃ, abhinīhāraṃ, bujjanabhāvañca avekkhitvā parajjhāsayavasena kathitāni. Seyyathidaṃ? Cūḷarāhulovādasuttaṃ Mahārāhulovādasuttaṃ Dhammacakkappavattanaṃ Dhātuvibhaṅgasuttanti evamādīni. Tesam **parajjhāsayo nikkhepo**.

Bhagavantaṃ pana upasaṅkamitvā catasso parisā cattāro vaṇṇā nāgā supaṇṇā gandhabbā asurā yakkhā mahārājāno Tāvatisādayo devā mahābrahmāti evamādayo “bojjhaṅgā bojjhaṅgā”²ti bhante vuccanti². “Nīvaraṇā nīvaraṇā”³ti bhante vuccanti. Ime nu kho bhante pañcupādānakkhandhā³. Kim sūḍha vittaṃ purisassa seṭṭhanti-ādinā⁴ nayena pañham pucchanti. Evam puṭṭhena Bhagavatā yāni kathitāni Bojjhaṅgasamūttādīni, yāni vā panaññānīpi Devatāsamūttamārasamūttabrahmasamūttasakkapañhacūḷavedallamahāve dallasāmaññaphala-āḷavakasūcilomakharalomasuttādīni. Tesam **pucchāvasiko nikkhepo**.

Yāni pana tāni uppannaṃ kāraṇaṃ paṭicca kathitāni. Seyyathidaṃ? Dhammadāyādaṃ cūḷasihanādaṃ candūpamaṃ⁵ puttamaṃsūpamaṃ dārukkhandhūpamaṃ aggikkhandhūpamaṃ pheṇapiṇḍūpamaṃ pāricchattakūpamanti-evamādīni. Tesam **aṭṭhuppattiko nikkhepo**.

Evametesu catūsu nikkhepesu imassa suttassa aṭṭhuppattiko nikkhepo. Aṭṭhuppattiyā hi⁶ idaṃ Bhagavatā nikkhittaṃ. Katarāya aṭṭhuppattiyā? Vaṇṇavaṇṇe. Ācariyo ratanattayassa avaṇṇaṃ abhāsi, antevāsī vaṇṇaṃ. Iti imaṃ vaṇṇāvaṇṇaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā desanākusalo Bhagavā “mamaṃ vā bhikkhave pare avaṇṇaṃ bhāseyyun”⁶ti desanaṃ ārabhi. Tattha

* Ma-Ṭṭha 1. 17; Am-Ṭṭha 1. 14 piṭṭhesupi.

2. Sam 3. 75 piṭṭhe.

3. Ma 3. 66 piṭṭhe.

5. Candūpamaṃ sūriyūpamaṃ(Ka)

1. Sam 2. 324 piṭṭhe.

4. Sam 1. 216; Khu 1. 306 piṭṭhesu.

6. Aṭṭhuppattiyā hi (Sī, Ka)

mamanti sāmivacanaṃ, mamāti attho. **Vāsaddo** vikappanattho. **Pareti** paṭiviruddhā sattā. **Tatrāti** ye avaṇṇaṃ vadanti, tesu.

“**Na āghāto**”ti-ādīhi kiñcāpi tesāṃ bhikkhūnaṃ āghātoyeva natthi, atha kho āyatiṃ kulaputtānaṃ īdisesupi ṭhānesu akusaluppattiṃ paṭisedhento dhammanettiṃ ṭhapeti. Tattha āhanati cittanti **āghāto**, kopassetāṃ adhivacanaṃ. Appatītā honti tena atuṭṭhā asomanassikāti **appaccayo**, domanassassetāṃ adhivacanaṃ. Neva attano, na paresāṃ hitaṃ abhirādhayatīti **anabhiraddhi**, kopassetāṃ adhivacanaṃ. Evamettha dvīhi padehi saṅkhārakkhandho, ekena vedanākkhandhoti dve khandhā vuttā. Tesāṃ vasena sesānampi sampayuttadhammānaṃ kāraṇaṃ paṭikkhittameva.

Evāṃ paṭhamena nayena manopadosāṃ nivāretvā dutiyena nayena tattha ādīnavaṃ dassento āha “**tatra ce tumhe assatha kupitā vā anattamanā vā, tumhaṃyevassa tena antarāyo**”ti. Tattha **tatra ce tumhe assathāti** tesu avaṇṇabhāsakesu, tasmīṃ vā avaṇṇe tumhe bhaveyyātha ce, yadi bhaveyyāthāti attho. **Kupitā** kopena, **anattamanā** domanassena. **Tumhaṃyevassa tena antarāyoti** tumhākaṃyeva tena kopena, tāya ca anattamanatāya paṭhamajjhānādīnaṃ antarāyo bhaveyya.

Evāṃ dutiyena nayena ādīnavaṃ dassetvā tatiyena nayena vacanatthasallakkhaṇamattepi asamatthataṃ dassento “**api nu tumhe paresan**”ti-ādīmāha. Tattha **paresanti** yesāṃ kesañci. Kupito hi neva Buddhapaccekabuddha-ariyasāvakaṇaṃ, na mātāpitūnaṃ, na paccatthikānaṃ subhāsitaḍḍubbhāsitassa atthaṃ ājānāti. Yathāha—

“Kuddho atthaṃ na jānāti, kuddho dhammaṃ na passati.

Andhaṃtamaṃ¹ tadā hoti, yaṃ kodho sahate naraṃ.

Anatthajanano kodho, kodho cittappakopano.

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhatī”ti.

1. Andhatamaṃ (Syā, Ka) Am 2. 471; Khu 1. 252; Khu 7. 12; Khu 8. 251 piṭṭhesu.

Evam sabbathāpi avaṇṇe manopadosaṃ nisedhetvā idāni paṭipajjitabbākāraṃ dassento **“tatra tumhehi abhūtaṃ abhūtato”**ti-ādimāha.

Tattha **tatra tumhehī**ti tasmim̄ avaṇṇe tumhehi. **Abhūtaṃ abhūtato nibbeṭhetabbanti** yaṃ abhūtaṃ, taṃ abhūtabhāveneva apañetabbam̄. Kathaṃ? **“Itipetaṃ abhūtaṃ”**ti-ādinā nayena. Tatrāyaṃ yojanā”tumhākaṃ Satthā na sabbaññū, dhammo durakkhāto, saṅgho duppaṭipanno”ti-ādīni sutvā na tuṅhī bhavitabbam̄, evaṃ pana vattabbam̄ **“itipetaṃ abhūtaṃ**, yaṃ tumhehi vuttaṃ, taṃ imināpi kāraṇena abhūtaṃ, imināpi kāraṇena atacchaṃ, **natthi cetam̄ amhesu** na ca pañetaṃ amhesu saṃvijjati, sabbaññūyeva amhākaṃ Satthā, svakkhāto dhammo, suppaṭipanno saṅgho, tatra idaṅcīdaṅca kāraṇaṃ”ti. Ettha ca dutiyaṃ padaṃ paṭhamassa, catutthaṅca tatiyassa vevacananti veditabbam̄. Idaṅca avaṇṇeyeva nibbeṭhanaṃ kātabbam̄, na sabbattha. Yadi hi “tvaṃ dussīlo, tavācariyo dussīlo, idaṅcīdaṅca tayā kataṃ, tavācariyena katan”ti vutte tuṅhībhūto adhivāseti, āsaṅkanīyo hoti. Tasmā manopadosaṃ akatvā avaṇṇo nibbeṭhetabbo. “Oṭṭhosi goṇosi”ti-ādinā¹ pana nayena dasahi akkosavatthūhi akkosantaṃ puggalaṃ ajjupekkhitvā adhivāsanakhantiyeva tattha kātabbā.

6. Evaṃ avaṇṇabhūmiyaṃ tādīlakkhaṇaṃ dassetvā idāni vaṇṇabhūmiyaṃ dassetuṃ **“mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ”**ti-ādimāha. Tattha **pareti** ye keci pasannā devamanussā. Ānandanti etenāti **Ānando**, pītiyā etaṃ adhivacanaṃ. Sumanassa bhāvo **somanassaṃ**, cetasikasukhassetaṃ adhivacanaṃ. Uppilāvino² bhāvo **uppilāvitattaṃ**. Kassa uppilāvitattanti? **Cetasoti**, uddhaccāvahāya uppilāpanapītiyā etaṃ adhivacanaṃ. Idhāpi³ dvīhi padehi saṅkhārakkhandho, ekena vedanākkhandho vutto.

Evaṃ paṭhamanayena uppilāvitattaṃ nivāretvā dutiyena tattha ādīnavam̄ dassento **“tatra ce tumhe assathā”**ti-ādimāha. Idhāpi **tumhaṃ yevassa tena antarāyoti** tena uppilāvitattena tumhākaṃyeva

1. Vi 2. 9 piṭṭhe.

2. Ubbilāvino (Sī, Syā)

3. Iti idhāpi (Syā)

paṭhamajjhānādīnaṃ antarāyo bhaveyyāti¹ attho veditabbo. Kasmā panetaṃ vuttaṃ. Nanu Bhagavatā—

“Buddho’ti kittayantassa, kāye² bhavati yā pīti.

Varemeva hi sā pīti. kasiṇenāpi Jambudīpassa.

‘Dhammo’ti kittayantassa -pa- kasiṇenāpi Jambudīpassa.

‘Saṃgho’ti kittayantassa, kāye² bhavati yā pīti.

Varemeva hi sā pīti, kasiṇenāpi Jambudīpassā”ti ca.

“Ye bhikkhave Buddhe pasannā, agge te pasannā”ti * ca evamādīhi anekasatehi suttehi ratanattaye pītisomanassameva vaṇṇitanti? Saccaṃ vaṇṇitaṃ, taṃ pana nekkhammanissitaṃ. Idha “amhākaṃ Buddho, amhākaṃ dhammo”ti-ādinā³ nayena āyasmato Channassa uppannasadisam gehassitaṃ pītisomanassaṃ adhippetam. Idañhi jhānādipaṭilābhāya antarāyakaraṃ hoti. Tenevāyasmā Channopi yāva Buddho na parinibbāyi, tāva visesaṃ nibbattetuṃ nāsakkhi, parinibbānakāle paññattena pana brahmadaṇḍena tajjito taṃ pītisomanassaṃ pahāya visesaṃ nibbattesī. Tasmā antarāyakaraṃyeva sandhāya idaṃ vuttanti veditabbaṃ. Ayañhi lobhasahagatā⁴ pīti, lobho ca kodhasadisova. Yathāha—

“Luddho atthaṃ na jānāti, luddho dhammaṃ na passati.

Andhamtamaṃ tadā hoti, yaṃ lobho sahate naraṃ.

Anatthajanano lobho, lobho cittappakopano⁵.

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhatī”ti⁶.

Tatīyavāro pana idha anāgatopi atthato āgatoyevāti veditabbo. Yatheva hi kuddho, evaṃ luddhopi atthaṃ na jānātīti.

Paṭipajjitabbākāradassanavāre panāyaṃ yojanā—“tumhākaṃ Satthā sabbaññū Arahaṃ Sammāsambuddho, dhammo svakkhāto, saṃgho suppaṭipanno”ti-ādīni sutvā na tuṅhī bhavitabbaṃ, evaṃ pana paṭijānitabbaṃ **“itipetaṃ**

1. Assāti (Sī, Syā)

* Am 1. 343; Khu 1. 254 piṭṭhesu.

4. Rāgasahagatā (Sī, Ka)

6. Am 2. 471; Khu 1. 252; Khu 7. 12; Khu 8. 251 piṭṭhesu.

2. Yassa kāye (Sī, Syā)

3. Amhākaṃ saṃghoti-ādinā (Ka)

5. Cittapalujjano (Syā)

bhūtaṃ, yaṃ tumhehi vuttaṃ, taṃ imināpi kāraṇena bhūtaṃ, imināpi kāraṇena tacchaṃ. So hi Bhagavā itipi Arahaṃ, itipi Sammāsambuddho. Dhammo itipi svakkhāto, itipi sandiṭṭhiko. Saṃgho itipi suppaṭipanno, itipi ujuppaṭipanno”ti. “Tvaṃ sīlavā”ti pucchitenāpi sace sīlavā, “sīlavāhamasmī”ti paṭijānitabbameva. “Tvaṃ paṭhamassa jhānassa lābhī -para-arahā”ti puṭṭhenāpi sabhāgānaṃ bhikkhūnaṃyeva paṭijānitabbaṃ. Evañhi pāpicchatā ceva parivajjitā hoti, sāsanaṃ ca amoghatā dīpitā hotīti. Sesam vuttanayeneva veditabbaṃ.

Cūlasīlavaṇṇanā

7. **Appamattakaṃ kho panetaṃ bhikkhavi** ko¹ anusandhi? Idaṃ suttam dvīhi padehi ābaddham² vaṇṇena ca avaṇṇena ca. Tattha avaṇṇo “itipetaṃ abhūtaṃ, itipetaṃ atacchan”ti ettheva udakantaṃ patvā aggi viya nivatto. Vaṇṇo pana “bhūtaṃ bhūtato paṭijānitabbaṃ ‘itipetaṃ bhūtan’ti” evaṃ anuvattatiyeva. So pana duvidho Brahmaḍattena bhāsitaṃvaṇṇo ca bhikkhusaṃghena “acchariyaṃ āvuso”ti-ādinā nayena āradhavaṇṇo ca. Tesu bhikkhusaṃghena vuttavaṇṇassa upari suññatāpakāsane anusandhiṃ dassessati. Idha pana Brahmaḍattena vuttavaṇṇassa anusandhiṃ dassetuṃ “appamattakaṃ kho panetaṃ bhikkhave”ti desanā āradhā.

Tattha **appamattakanti** parittassa nāmaṃ. **Oramattakanti** tasseeva vevacanaṃ. **Mattā**ti vuccati pamāṇaṃ. Appaṃ mattā etassāti **appamattakaṃ**. Oraṃ mattā etassāti **oramattakaṃ**. Sīlameva **sīlamattakaṃ**. Idaṃ vuttaṃ hoti—appamattakaṃ kho panetaṃ bhikkhave oramattakaṃ sīlamattakaṃ nāma, yena “Tathāgatassa vaṇṇaṃ vadāmi”ti ussāhaṃ katvāpi vaṇṇaṃ vadamāno puthujjano vadeyyāti. Tattha siyā, nanu idaṃ sīlaṃ nāma yogino aggavibhūsaṃ. Yathāhu porāṇā—

“Sīlaṃ yogissa’laṅkāro, sīlaṃ yogissa maṇḍanaṃ.
Sīlehi’laṅkato³ yogī, maṇḍane aggataṃ gato”ti.

1. Kā (Syā)

2. Āradham (Syā)

3. Sīlehalāṅkato (Sī)

Bhagavatāpi ca anekesu suttasatesu sīlaṃ mahantameva katvā kathitaṃ.
Yathāha “ākaṅkheyya ce bhikkhave bhikkhu ‘sabrahmacārīnaṃ piyo cassaṃ
manāpo ca garu ca bhāvanīyo cā’ti, sīlesvevassa paripūrakārī”ti¹ ca.

“Kikīva aṇḍaṃ camarīva vāladhiṃ,
Piyamva puttaṃ nayanamva ekakaṃ.
Tatheva sīlaṃ anurakkhamānā,
Supesalā hotha sadā sagāravā”ti * ca.

“Na pupphagandho paṭivātameti,
Na candanaṃ taggaramallikā² vā.
Satañca gandho paṭivātameti,
Sabbā disā sappuriso pavāyati.

Candanaṃ tagaraṃ vāpi, uppalaṃ atha vassikī.
Etesaṃ gandhajātānaṃ, sīlagandho anuttaro.

Appamatto ayaṃ gandho, yvāyaṃ tagaracandanaṃ³.
Yo ca sīlavataṃ gandho, vāti devesu uttamo.

Tesaṃ sampannasīlānaṃ, appamādavihāriṇaṃ.
Sammadaññā vimuttānaṃ, māro maggaṃ na vindatī”ti ca.

“Sīle patiṭṭhāya naro sapañño, cittaṃ paññañca bhāvayaṃ.
Ātāpī nipako bhikkhu, so imaṃ vijaṭaye jaṭaṇ”ti⁴ ca.

“Seyyathāpi bhikkhave ye keci bījagāmabhūtagāmā vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ
vepullaṃ āpajjanti, sabbe te pathaviṃ nissāya pathaviyaṃ patiṭṭhāya
evamete bījagāmabhūtagāmā vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti,
evameva kho bhikkhave bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle patiṭṭhāya satta
bojjhaṅge bhāvento satta bojjhaṅge bahulīkaronto vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ
vepullaṃ pāpuṇāti dhammesū”ti⁵ ca evaṃ aññānīpi anekāni suttāni
daṭṭhabbāni. Evamanekesu suttasatesu sīlaṃ mahantameva katvā kathitaṃ.
Taṃ

1. Ma 1. 39 piṭṭhe.

* Visuddhi 1. 34 piṭṭhepi.

2. Tagaramallikā (bahūsu) Khu 1. 21; Am 1. 227; Khu 11. 317 piṭṭhesu.

3. Tagaracandani (Sī, Syā, I)

4. Saṃ 1. 13 piṭṭhe.

5. Saṃ 3. 119 Bījasuttaṃ, tañca 43 piṭṭhe viya daṭṭhabbaṃ.

kasmā imasmiṃ ṭhāne “appamattakan”ti āhāti? Upari guṇe upanidhāya. Sīlañhi samādhiṃ na pāpuṇāti, samādhi paññam na pāpuṇāti, tasmā uparimaṃ upanidhāya heṭṭhimaṃ oramattakaṃ nāma hoti. Kathaṃ sīlaṃ samādhiṃ na pāpuṇāti? Bhagavā hi abhisambodhito sattame saṃvacchare Sāvatthinagaradvāre kaṇḍambarukkhamaṭṭhale dvādasayoJane ratanamaṇḍape yojanappamaṇe ratanapallaṅke nisīditvā tiyoJanike dibbasetacchatte dhāriyamāne dvādasayojanāya parisāya attādānaparidīpanaṃ titthiyamaddanaṃ “uparimakāyato aggikkhandho pavattati, heṭṭhimakāyato udakadhārā pavattati -pa- ekekalomakūpato aggikkhandho pavattati, ekekalomakūpato udakadhārā pavattati, channaṃ vaṇṇānaṃ”ti- ādinayappavattaṃ Yamakapāṭihāriyaṃ dasseti. Tassa suvaṇṇavaṇṇasarīrato suvaṇṇavaṇṇā rasmiyo uggantvā yāva bhavaggā gacchanti, sakaladasasahassacakkavāḷassa alaṅkaraṇakālo viya hoti, dutiyā dutiyā rasmiyo purimāya purimāya yamakayamakā viya¹ ekakkaṇe viya pavattanti.

Dvinnaṅca cittānaṃ ekakkaṇe pavatti nāma natthi. Buddhānaṃ pana Bhagavantānaṃ bhavaṅgaparivāsassa lahukatāya, pañcahākārehi āciṅṇavasitāya ca tā ekakkaṇe viya pavattanti. Tassā tassā pana rasmiyā āvajjanaparikkammādhittānāni visum visumyeva.

Nīlarasmi-atthāya hi Bhagavā nīlakasiṇaṃ samāpajjati, pītarasmi-atthāya pītakasiṇaṃ, lohita-odātarasmi-atthāya lohita odātakasiṇaṃ, aggikkhandhatthāya tejokasiṇaṃ, udakadhāratthāya āpokasiṇaṃ samāpajjati. Satthā caṅkamati, nimmito tiṭṭhati vā nisīdati vā seyyaṃ vā kappetīti² sabbaṃ vitthāretabbaṃ. Ettha ekampi sīlassa kiccaṃ natthi, sabbaṃ samādhikiccameva. Evaṃ **sīlaṃ samādhiṃ na pāpuṇāti.**

Yaṃ pana Bhagavā kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūretvā ekūnatimsavassakāle cakka vattisirīnivāsabhūtā bhavanaṃ nikkhamma Anomaṇadīṭṭire pabbajitvā chabbassāni padhānayoGaṃ katvā visākhapuṇṇamāyaṃ Uruvelagāme Sujātāya dinnam pakkhittadibbojaṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā sāyanhasamaye dakkhiṇuttarena Bodhimaṇḍam

1. Purimayamakā viya(Ka)

2. Khu 9. 121 piṭṭhe.

pavisitvā assatthadumarājānam tikkhattum padakkhiṇam katvā
pubbuttarabhāge t̥hito tiṇasanthāram santharivā tisandhipallaṅkam ābhujitvā
caturaṅgasamannāgataṃ mettākammaṭṭhānam pubbaṅgamaṃ katvā
vīriyādhiṭṭhānam adhiṭṭhāya cuddasahatthapallaṅkavaragato suvaṇṇapīṭhe
t̥hapitaṃ¹ rajatakkhandham viya paññāsahattham bodhikkhandham piṭṭhito
katvā upari maṇichattena viya bodhisākhāya dhāriyamāno suvaṇṇavaṇṇe
cīvare pavālasadisesu bodhi-aṅkuresu patamānesu sūriye attham
upagacchante mārabalaṃ vidhamitvā paṭhamayāme pubbenivāsaṃ
anussarivā majjhimayāme dibbacakkuṃ visodhetvā paccūsakāle
sabbabuddhānamāciṇṇe paccayākāre nāṇaṃ otāretvā
ānāpānacatutthajjhānam nibbattetvā tadeva pādakaṃ katvā vipassanaṃ
vaḍḍhetvā maggapaṭipāṭiyā adhigatena catutthamaggena sabbakilese
khepetvā sabbabuddhagūṇe paṭivijjhi, idamassa paññākkiccam. Evaṃ
samādhi paññaṃ na pāpuṇāti.

Tattha yathā hatthe udakaṃ pātiyaṃ udakaṃ na pāpuṇāti, pātiyaṃ
udakaṃ ghaṭe udakaṃ na pāpuṇāti, ghaṭe udakaṃ kolambe udakaṃ na
pāpuṇāti, kolambe udakaṃ cāṭikaṃ udakaṃ na pāpuṇāti, cāṭiyaṃ udakaṃ
mahākumbhiyaṃ udakaṃ na pāpuṇāti, mahākumbhiyaṃ udakaṃ kusobbhe
udakaṃ na pāpuṇāti, kusobbhe udakaṃ kandare udakaṃ na pāpuṇāti,
kandare udakaṃ kunnadiyaṃ udakaṃ na pāpuṇāti, innadiyaṃ udakaṃ
pañcamahānadiyaṃ udakaṃ na pāpuṇāti, pañcamahānadiyaṃ udakaṃ
cakkavāḷamahāsamudde udakaṃ na pāpuṇāti, cakkavāḷamahāsamudde
udakaṃ Sinerupādake mahāsamudde udakaṃ na pāpuṇāti. Pātiyaṃ udakaṃ
upanidhāya hatthe udakaṃ parittaṃ -pa- sinerupādakamahāsamudde udakaṃ
upanidhāya cakkavāḷamahāsamudde udakaṃ parittaṃ². Iti uparūpari
udakaṃ bahukaṃ upādāya heṭṭhā heṭṭhā udakaṃ parittaṃ hoti.

Evameva upari upari guṇe upādāya heṭṭhā heṭṭhā sīlaṃ appamattakaṃ
oramattakanti veditabbaṃ. Tenāha “appamattakaṃ kho panetaṃ bhikkhave
oramattakaṃ sīlamattakan”ti.

Yena puthujjanoti ettha—

“Duve puthujjanā vuttā, Buddhenādiccabandhunā.
Andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjano”ti³.

1. T̥hitaṃ (Syā)

2. Parittanti (Sī, Syā)

3. Ma-T̥ṭha 1. 22; Am-T̥ṭha 1. 47; Paṭisaṃ-T̥ṭha 2. 51; Abhi-T̥ṭha 1. 384; Itivuttaka-T̥ṭha
78 piṭṭhesupi.

Tattha yassa khandhadhātu-āyatanādīsu
uggahaparipucchāsavanadhāraṇapaccavekkhaṇāni natthi, ayam
andhaputhujjano. Yassa tāni atthi, so **kalyāṇaputhujjano**. Duvidhopi
panesa—

Puthūnaṃ jananādīhi, kāraṇehi puthujjano.
Puthujjanantogadhattā, puthuvāyaṃ jano iti.

So hi puthūnaṃ nānappakārānaṃ kilesādīnaṃ jananādīhi kāraṇehi
puthujjano. Yathāha—

“Puthu¹ kilese janentīti puthujjanā, puthu avihatasakkāyadiṭṭhikāti
puthujjanā, puthu satthārānaṃ mukhullokikāti puthujjanā, puthu sabbagatīhi
avuṭṭhitāti puthujjanā, puthu nānābhisaṅkhāre abhisaṅkharontīti puthujjanā,
puthu nānā-oghehi vuyhanti, puthu nānāsantāpehi santappanti, puthu
pariḷāhehi pariḍayhanti, puthu pañcasu kāmaguṇesu rattā giddhā gathitā²
mucchitā ajjhosannā³ laggā laggitā palibuddhāti puthujjanā, puthu pañcahi
nīvaraṇehi āvutā nivutā ovutā⁴ pihitā paṭicchannā paṭikujjitāti puthujjanā”ti.

Puthūnaṃ vā gaṇanapathamātītānaṃ ariyadhammaparammukhānaṃ
nīcadhammasamācārānaṃ janānaṃ antogadhattāti **puthujjano**, puthu vā
ayam visumyeva saṅkhyāṃ gato, visamsatṭho sīlasutādiguṇayuttehi ariyehi
janehīti puthujjanoti.

* **Tathāgatassāti** aṭṭhahi kāraṇehi Bhagavā Tathāgato—tathā āgatoti
Tathāgato, tathā gatoti Tathāgato, tathalakkhaṇaṃ āgatoti Tathāgato,
tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti Tathāgato, tathadassitāya
Tathāgato, tathavāditāya Tathāgato, tathākāritāya Tathāgato,
abhibhavanaṭṭhena Tathāgatoti.

Kathaṃ Bhagavā **tathā āgatoti Tathāgato?** Yathā sabbalokahitāya
ussukkamāpannā purimakā Sammāsambuddhā āgatā, yathā Vipassī Bhagavā
āgato, yathā Sikhī Bhagavā, yathā Vessabhū Bhagavā, yathā Kakusandho
Bhagavā, yathā Koṇāgamano Bhagavā, yathā Kassapo Bhagavā āgatoti⁵.
Kiṃ vuttaṃ hoti—yena abhinīhārena

1. Puthū (Syā) 2. Gadhitā (Syā, Ka) 3. Ajjhoppānā (Ka) 4. Ophuṭā (Ka)

* Ma-Ṭṭha 1. 47; Am-Ṭṭha 1. 80; Udāna-Ṭṭha-113; Itivuttaka-Ṭṭha-111;

Theragāthā-Ṭṭha 1. 42; Buddhavaṃsa-Ṭṭha 18; Mahāniddeśa-Ṭṭha 153 piṭṭhesupi.

5. Āgato (Si)

ete Bhagavanto āgatā, teneva amhākampi Bhagavā āgato. Atha vā yathā Vipassī Bhagavā -pa- yathā Kassapo Bhagavā dānapāramim pūretvā, sīlanekkkhammaññāvīriyakhantisacca-adhiṭṭhānamettā-upekkhāpāramim pūretvā imā dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyoti samatiṃsa pāramiyo pūretvā aṅgapariccāgam nayanadhanarajjaputtadārapariccāganti¹ ime pañca mahāpariccāge pariccajitvā pubbayogapubbacariyadhammakkhānañātatthacariyādayo pūretvā Buddhacariyāya² koṭim patvā āgato, tathā amhākampi Bhagavā āgato. Atha vā yathā Vipassī Bhagavā -pa- Kassapo Bhagavā cattāro satipaṭṭhāne cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde pañcindriyāni pañca balāni satta bojjaṅge ariyam aṭṭhaṅgikam maggam bhāvetvā brūhetvā āgato, tathā amhākampi Bhagavā āgato evam tathā āgatoti Tathāgato.

Yatheva lokamhi vipassi-ādayo,
 Sabbaññubhāvaṃ munayo idhāgatā.
 Tathā ayam sakyamunīpi āgato,
 Tathāgato vuccati tena cakkhumāti.

Evam tathā āgatoti Tathāgato. (1)

Katham **tathā gatoti Tathāgato?** Yathā sampatijāto Vipassī Bhagavā gato -pa- Kassapo Bhagavā gato.

Kathañca so Bhagavā gato? So hi sampatijātova samehi pādehi pathaviyam patiṭṭhāya uttarābhimukho³ sattapadavītihārena gato. Yathāha “sampatijāto kho Ānanda bodhisatto samehi pādehi patiṭṭhahitvā uttarābhimukho sattapadavītihārena gacchati setamhi chatte anuhīramāne⁴, sabbā ca disā anuviloketi, āsabhim vācam⁵ bhāsati ‘aggohamasmi lokassa, jeṭṭhohamasmi lokassa, seṭṭhohamasmi lokassa, ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo’ti”.

1. Dhanaputtadārajīvitapariccāganti (Syā)

2. Buddhacariyāya (Syā)

3. Uttarenamukho (Dī 2. 13 piṭṭhe.)

4. Anudhāriyamāne (Syā, Ka)

5. Āsabiñca vācam (Sī), āsabhi vācam (Syā)

Tañcassa gamanam tatham ahosi avitatham anekesam
visesadhigamanam pubbanimittabhavena. Yañhi so sampatijātova samehi
pādehi patiṭṭhahi, idamassa caturiddhipādapaṭilābhassa pubbanimittam.

Uttarābhimukhabhāvo pana sabbalokuttarabhāvassa pubbanimittam.

Sattapadavītihāro sattabojjhaṅgaratanapaṭilābhassa.

“Suvaṇṇadaṇḍā vītipatanti cāmarā”ti ettha vuttacāmarukkhepo pana
sabbatitthiyanimmathanassa¹.

Setacchattadhāraṇam arahattavimuttivaravimalasetacchattapaṭilābhassa,

Sattamapadūpari ṭhatvā sabbadisānuvilokanam
sabbaññutānāvarenaññapaṭi- lābhassa,

Āsabhivācābhāsanam appaṭivattiyavaradhammacakkappavattanassa
pubbanimittam.

Tathā ayam Bhagavāpi gato. Tañcassa gamanam tatham ahosi avitatham
tesamyeva visesadhigamanam pubbanimittabhavena.

Tenāhu porāṇā—

“Muhuttajātova Gavampatī yathā,
Samehi pādehi phusī vasundharam.
So vikkamī satta padāni Gotamo,
Setaṅca chattaṃ anudhārayum marū.

Gantvāna so satta padāni Gotamo,
Disā vilokesi samā samantato.
Aṭṭhaṅgupetaṃ giramabbhudīrayi,
Sīho yathā pabbatamuddhaniṭṭhito”ti.

Evam tathā gatoti Tathāgato.

Atha vā yathā Vipassī Bhagavā -pa- yathā Kassapo Bhagavā, ayampi
Bhagavā tatheva nekkhammena kāmacchandaṃ pahāya gato, abyāpādena
byāpādaṃ, ālokasaññāya thinamiddhaṃ, avikkhepena uddhaccakukkucchaṃ,
dhammavavattānena vicikicchaṃ pahāya gato², ñāṇena avijjam padāletvā³

1. Nimmaddanassa (Ka)

2. Pahāya (Ka)

3. Padāletvā gato (Sī, Syā, Ka)

pāmojjena aratim vinodetvā, paṭhamajjhānena nīvaraṇakavāṭaṃ ugghāṭetvā,
 dutiyajjhānena vitakkavicāraṃ vūpasametvā, tatiyajjhānena pītiṃ virājetvā¹,
 catutthajjhānena sukhadukkhaṃ pahāya, ākāsaṇāñcāyatanaśamāpattiyā
 rūpasāññapaṭighasaññānānattasaññāyo samatikkamitvā,
 viññāṇāñcāyatanaśamāpattiyā ākāsaṇāñcāyatanaśāññaṃ,
 ākiñcaññāyatanaśamāpattiyā viññāṇāñcāyatanaśāññaṃ,
 nevasāññānāsaññāyatanaśamāpattiyā ākiñcaññāyatanaśāññaṃ
 samatikkamitvā gato.

Aniccānupassanāya niccasaññaṃ pahāya, dukkhānupassanāya
 sukhasaññaṃ, anattānupassanāya attasaññaṃ, nibbidānupassanāya nandiṃ,
 virāgānupassanāya rāgaṃ, nirodhānupassanāya samudayaṃ,
 paṭinissaggānupassanāya ādānaṃ, khayānupassanāya ghanasaññaṃ,
 vayānupassanāya āyūhanaṃ, vipariṇāmānupassanāya dhūvasaññaṃ,
 animittānupassanāya nimittaṃ² appaṇihitānupassanāya paṇidhiṃ,
 suññatānupassanāya abhinivesaṃ, adhipaṇṇādhammavipassanāya
 sārādānābhinivesaṃ, yathābhūtañāṇadassanena sammohābhinivesaṃ,
 ādīnavānupassanāya ālayābhinivesaṃ, paṭisaṅkhānupassanāya
 appaṭisaṅkhaṃ, vivaṭṭānupassanāya saṃyogābhinivesaṃ, sotāpattimaggena
 diṭṭhekaṭṭhe kilese bhajjivā³, sakadāgāmaggena oḷārike kilese pahāya,
 anāgāmaggena aṇusahagata kilese samugghāṭetvā, arahattamaggena
 sabbakilese samucchinditvā gato, evampi tathā gatoti Tathāgato. (2)

Kathaṃ **tathalakkhaṇaṃ āgatoti Tathāgato?** Pathavīdhātuyā
 kakkhaḷattalakkhaṇaṃ tathā avitathaṃ, āpodhātuyā paggharaṇalakkhaṇaṃ,
 tejodhātuyā uṇhattalakkhaṇaṃ, vāyodhātuyā vitthambhanalakkhaṇaṃ
 ākāśadhātuyā asamphuṭthalakkhaṇaṃ, viññāṇadhātuyā vijānanalakkhaṇaṃ.

Rūpassa ruppanalakkhaṇaṃ, vedanāya vedayitalakkhaṇaṃ, saññāya
 sañjānanalakkhaṇaṃ, saṅkhārānaṃ abhisāṅkharāṇalakkhaṇaṃ, viññāṇassa
 vijānanalakkhaṇaṃ.

1. Virajjivā (Syā)

2. Nimittasaññaṃ (Sī, Syā), nimittaṃ saññaṃ (Ka) passa Khu 9. 44
 Paṭisambhidāmagge.

3. Bhajjivā (Syā)

Vitakkassa abhiniropanalakkhaṇaṃ, vicārassa anumajjanalakkhaṇaṃ, pītiyā pharaṇalakkhaṇaṃ, sukhasa sātalaṅkhaṇaṃ, cittekaggaṭṭhāya avikkhepalakkhaṇaṃ, phassassa phusanalakkhaṇaṃ.

Saddhindriyassa adhimokkhalakkhaṇaṃ, vīriyindriyassa paggahalakkhaṇaṃ, satindriyassa upaṭṭhānalakkhaṇaṃ, samādhindriyassa avikkhepalakkhaṇaṃ, paññindriyassa pajānanalakkhaṇaṃ.

Saddhābalassa assaddhiye akampiyalakkhaṇaṃ, vīriyabalassa kosajje, satibalassa muṭṭhassacce, samādhibalassa uddhacce, paññābalassa avijjāya akampiyalakkhaṇaṃ.

Satisambojjhaṅgassa upaṭṭhānalakkhaṇaṃ, dhammavicayasambojjhaṅgassa pavicayalakkhaṇaṃ, vīriyasambojjhaṅgassa paggahalakkhaṇaṃ, pītisambojjhaṅgassa pharaṇalakkhaṇaṃ, passaddhisambojjhaṅgassa vūpasamalakkhaṇaṃ, samādhisambojjhaṅgassa avikkhepalakkhaṇaṃ, upekkhāsambojjhaṅgassa paṭisaṅkhānalakkhaṇaṃ.

Sammādiṭṭhiyā dassanalakkhaṇaṃ, sammāsaṅkappassa abhiniropanalakkhaṇaṃ, sammāvācāya pariggahalakkhaṇaṃ, sammākammantassa samuṭṭhānalakkhaṇaṃ¹, sammā-ājīvassa vodānalakkhaṇaṃ, sammāvāyāmassa paggahalakkhaṇaṃ, sammāsatiyā upaṭṭhānalakkhaṇaṃ, sammāsamādhissa avikkhepalakkhaṇaṃ.

Avijjāya aññānalakkhaṇaṃ, saṅkhārānaṃ cetanānalakkhaṇaṃ, viññāṇassa vijānanalakkhaṇaṃ, nāmassa namanalakkhaṇaṃ, rūpassa ruppanalakkhaṇaṃ, saḷāyatanassa āyatanalakkhaṇaṃ, phassassa phusanalakkhaṇaṃ, vedanāya vedayitalakkhaṇaṃ, taṇhāya hetulakkhaṇaṃ, upādānassa gahaṇalakkhaṇaṃ, bhavassa āyūhanalakkhaṇaṃ, jātiyā nibbattilakkhaṇaṃ, jarāya jiraṇalakkhaṇaṃ, maraṇassa cutilakkhaṇaṃ.

Dhātūnaṃ suññatānalakkhaṇaṃ, āyatanānaṃ āyatanalakkhaṇaṃ, satipaṭṭhānānaṃ upaṭṭhānalakkhaṇaṃ, sammappadhānānaṃ padahanalakkhaṇaṃ, iddhipādānaṃ ijghanalakkhaṇaṃ, indriyānaṃ adhipatilakkhaṇaṃ, balānaṃ akampiyalakkhaṇaṃ, bojjhaṅgānaṃ niyyānalakkhaṇaṃ, maggassa hetulakkhaṇaṃ.

1. Samuṭṭhāpanalakkhaṇaṃ (Ka) Am-Ṭṭha 1. 83 piṭṭhe passitabbarā.

Saccānaṃ tathalakkhaṇaṃ, samathassa avikkhepalakkhaṇaṃ, vipassanāya anupassanālakkaṇaṃ, samathavipassanānaṃ ekarasalakkhaṇaṃ, yuganaddhānaṃ anativattanalakkhaṇaṃ.

Sīlavisuddhiyā saṃvaralakkhaṇaṃ, cittavisuddhiyā avikkhepalakkhaṇaṃ, diṭṭhivisuddhiyā dassanalakkhaṇaṃ.

Khaye ñāṇassa samucchedanalakkhaṇaṃ¹, anuppāde ñāṇassa passaddhilakkhaṇaṃ.

Chandassa mūlalakkhaṇaṃ, manasikāraṇassa samuṭṭhāpanalakkhaṇaṃ, phassassa samodhānalakkhaṇaṃ, vedanāya samosaraṇalakkhaṇaṃ, samādhissa pamukhalakkhaṇaṃ, satiyā ādhipateyyalakkhaṇaṃ, paññāya tatuttariyalakkhaṇaṃ², vimuttiyā sārālakkaṇaṃ, amatogadhassa nibbānaṃ pariyoṣānalakkhaṇaṃ tathaṃ avitathaṃ. Etaṃ tathalakkhaṇaṃ ñāṇagatiyā āgato avirajjhivā patto anuppattoti Tathāgato. Evaṃ tathalakkhaṇaṃ āgatoti Tathāgato. (3)

Kathaṃ **tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti Tathāgato?**
Tathadhammā nāma cattāri ariyasaccāni. Yathāha “cattārimāni bhikkhave tathāni avitathāni anaññathāni. Katamāni cattāri? “Idaṃ dukkhaṃ”ti bhikkhave tathametaṃ avitathametaṃ anaññathametaṃ”ti³ vitthāro. Tāni ca Bhagavā abhisambuddho, tasmā tathānaṃ dhammānaṃ abhisambuddhattā Tathāgatoti vuccati. Abhisambuddhattho hettha gatasaddo.

Api ca jarāmaṇassa jātipaccayasambhūtasamudāgataṭṭho tatho avitatho anaññatho -pa- saṅkhārānaṃ avijjāpaccayasambhūtasamudāgataṭṭho tatho avitatho anaññatho -pa- tathā avijjāya saṅkhārānaṃ paccayaṭṭho, saṅkhārānaṃ viññāṇassa paccayaṭṭho -pa- jātiyā jarāmaṇassa paccayaṭṭho tatho avitatho anaññatho. Taṃ sabbaṃ Bhagavā abhisambuddho. Tasmāpi tathānaṃ dhammānaṃ abhisambuddhattā Tathāgatoti vuccati. Evaṃ tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti Tathāgato. (4)

Kathaṃ **tathadassitāya Tathāgato?** Bhagavā yaṃ sadevake loke -pa- sadevamanussāya aparimāṇāsu lokadhātūsu

1. Samucchedalakkhaṇaṃ (Ka)

2. Taduttariyalakkhaṇaṃ (Syā)

3. Saṃ 3. 377 piṭṭhe.

aparimāṇānaṃ sattānaṃ cakkhudvāre āpāthamāgacchantāṃ rūpārammaṇānaṃ nāma atthi, taṃ sabbākārato jānāti passati. Evaṃ jānatā, passatā ca tena taṃ iṭṭhāniṭṭhādivasena vā diṭṭhasutamutaviññātesu labbhamānakapadavasena vā “katamaṃ taṃ rūpaṃ rūpāyatanāṃ, yaṃ rūpaṃ catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāya vaṇṇanibhā sanidassanaṃ sappaṭighaṃ nīlaṃ pītakaṃ”¹ ti-ādinaṃ¹ nayo anekehi nāmehi terasahi vārehi dvepaññāsāya nayo vibhajjamānaṃ tathameva hoti, vitathaṃ natthi. Esa nayo sotadvārādīsopi āpāthamāgacchantesu saddādīsū. Vuttañcetam² Bhagavatā “yaṃ bhikkhave sadevakassa lokassa -pa- sadevamanussāya diṭṭhim sutam mutam viññātānaṃ pattaṃ pariyesitaṃ anuvicaritaṃ manasā, tamahaṃ jānāmi, tamahaṃ abbhāññāsim, taṃ Tathāgataṃ viditaṃ, taṃ Tathāgato na upaṭṭhāsī”³ ti³. Evaṃ tathadassitāya Tathāgato. Tattha tathadassī-atthe Tathāgatoṭi padasambhavo veditabbo. (5)

Kathaṃ **tathavāditāya Tathāgato?** Yaṃ rattiṃ Bodhimaṇḍe aparājitaṃ nisinno tiṇṇaṃ mārānaṃ matthakaṃ madditvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho, yañca rattiṃ yamakasālānamantare anupādīsēsāya nibbānadhātuyā parinibbāyi, etthantare pañcacattālīsavassaparimāṇe kāle paṭhamabodhiyāpi majjhimabodhiyāpi pacchimabodhiyāpi yaṃ Bhagavatā bhāsitaṃ suttaṃ geyyaṃ -pa- vedallaṃ, taṃ sabbaṃ atthato ca byañjanato ca anupavajjaṃ anūnāmanadhikaṃ sabbākārāparipuṇṇaṃ rāgamadanimmadaṇaṃ, dosamohadanimmadaṇaṃ. Natthi tattha vālaggamattampi avakkhalitaṃ⁴, sabbaṃ taṃ ekamuddikāya lañchitaṃ viya, ekanāḷiyā mitaṃ viya, ekatulāya tulitaṃ viya ca tathameva hoti avitathaṃ anaññathaṃ. Tenāha “yañca Cunda rattiṃ Tathāgato anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhati, yañca rattiṃ anupādīsēsāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, yaṃ etasmiṃ antare bhāsati lapati niddisati, sabbaṃ taṃ tatheva hoti, no aññathā. Tasmā ‘Tathāgato’⁵ ti vuccati”⁵ ti⁵. Gadattho hettha gatasaddo. Evaṃ tathavāditāya Tathāgato.

1. Abhi 1. 162 piṭṭhe.

2. Vuttañhetam (Sī, Ka)

3. Am 1. 333 piṭṭhe.

4. Apakkhalitaṃ (Sī)

5. Dī 3. 111 piṭṭhe.

Api ca āgadanam **āgado**, vacananti attho. Tatho aviparīto āgado assāti dakārassa takāram katvā Tathāgatoti evametasmim atthe padasiddhi veditabbā. (6)

Katham **tathākāritāya Tathāgato?** Bhagavato hi vācāya kāyo anulomati, kāyassapi vācā, tasmā yathāvādī tathākārī, yathākārī tathāvādī ca hoti. Evambhūtaassa cassa yathā vācā, kāyopi tathā gato pavattoti attho. Yathā ca kāyo, vācāpi tahtā gatā pavattāti Tathāgato. Tenevāha “yathāvādī bhikkhave Tathāgato tathākārī, yathākārī tathāvādī. Iti yathāvādī tathākārī, yathākārī tathāvādī. Tasmā ‘Tathāgato’ ti vuccatī”¹. Evam tathākāritāya Tathāgato. (7)

Katham **abhibhavanaṭṭhena Tathāgato?** Upari Bhavaggaṃ heṭṭhā Avīcim pariyaṃ katvā tiriyaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu sabbasatte abhibhavati sīlenapi samādhināpi paññāyapi vimuttiyāpi vimuttiñāṇadassanēnapi, na tassa tulā² vā pamāṇam vā atthi, atulo appameyyo anuttaro rājātirāṇā devadevo sakkānamatisakko, brahmānamatibrahmā. Tenāha “sadevake bhikkhave loke -pa-sadevamanussāya Tathāgato abhibhū anabhibhūto aññadatthu daso Vasavattī, tasmā ‘Tathāgato’ ti vuccatī”¹.

Tatrevaṃ padasiddhi veditabbā. Agado viya **agado**. Ko panesa? Desanāvilāsamayo ceva³ puññussayo ca. Tena hesa mahānubhāvo bhisakko dībbāgadena sappe viya sabbaparappavādīno sadevakañca lokam abhibhavati. Iti sabbālokābhibhavane tatho aviparīto desanāvilāsamayo ceva puññussayo ca agado assāti dakārassa takāram katvā Tathāgatoti veditabbo. Evam abhibhavanaṭṭhena Tathāgato. (8)

Api ca tathāya gatotipi Tathāgato, tatham gatotipi Tathāgato. **Gatoti** avagato atīto patto paṭipannoti attho.

1. Am 1. 332 piṭṭhe.

2. Tulo (Ka)

3. Desanāvilāso ceva (Sī, Syā)

Tattha sakalalokaṃ tīraṇapariññāya tathāya gato avagatoti Tathāgato.
 Lokasamudayaṃ pahānapariññāya tathāya gato atītoti Tathāgato.
 Lokanirodhaṃ sacchikiriyāya tathāya gato pattoti Tathāgato.
 Lokanirodhagāminī paṭipadaṃ tathaṃ gato paṭipannoti Tathāgato. Tena
 vuttaṃ Bhagavatā—

“Loko bhikkhave Tathāgatena abhisambuddho, lokasmā Tathāgato
 viśamyutto. Lokasamudayo bhikkhave Tathāgatena abhisambuddho,
 lokasamudayo Tathāgatassa pahīno. Lokanirodho bhikkhave
 tathāgatena abhisambuddho, lokanirodho Tathāgatassa sacchikato.
 Lokanirodhagāminī paṭipadā bhikkhave Tathāgatena abhisambuddhā,
 lokanirodhagāminī paṭipadā Tathāgatassa bhāvitā. Yaṃ bhikkhave
 sadevakassa lokassa -pa- sabbāṃ taṃ Tathāgatena abhisambuddhaṃ.
 Tasmā ‘Tathāgato’ti vuccatī”¹.

Tassapi evaṃ attho veditabbo. Idampi ca Tathāgatassa
 Tathāgatabhāvadīpane mukhamattameva. Sabbākārena pana Tathāgatova
 Tathāgatassa Tathāgatabhāvaṃ vaṇṇeyya.

Katamañca taṃ bhikkhavi yena appamattakena oramattakena
 sīlamattakena puthujjano Tathāgatassa vaṇṇaṃ vadamāno vadeyya, taṃ
 katamanti pucchati. Tattha pucchā nāma adiṭṭhajotanaṃ pucchā
 diṭṭhasaṃsandanaṃ pucchā vimaticchedanaṃ pucchā anumati-pucchā
 kathetukamyatā pucchāti pañcavidhā hoti.

Tattha katamā * **adiṭṭhajotanaṃ pucchā**². Pakatiyā lakkhaṇaṃ aññātaṃ
 hoti adiṭṭhaṃ atulitaṃ atīritaṃ avibhūtaṃ avibhāvitaṃ, tassa ñāṇāya
 dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhāvanāya pañhaṃ pucchati, ayaṃ
 adiṭṭhajotanaṃ pucchā.

Katamā * **diṭṭhasaṃsandanaṃ pucchā**. Pakatiyā lakkhaṇaṃ ñātaṃ hoti
 diṭṭhiṃ tulitaṃ tīritaṃ vibhūtaṃ vibhāvitaṃ, tassa aññehi paṇḍitehi saddhiṃ
 saṃsandanaṭṭhāya pañhaṃ pucchati, ayaṃ diṭṭhasaṃsandanaṃ pucchā.

1. Am 1. 331 piṭṭhe.

2. Tattha adiṭṭhajotanaṃ-pucchā nāma (Sī, Ka)

* Khu 7. 263; Khu 8. 50 piṭṭhesu.

Katamā **vimaticchedanā pucchā**. Pakatiyā saṃsayapakkhando hoti vimatipakkhando dvelhakajāto “evaṃ nu kho, na nu kho, kinnu kho, katham nu kho”ti so vimaticchedanatthāya pañham pucchati, ayaṃ vimaticchedanā pucchā.

Katamā **anumatipucchā**. Bhagavā bhikkhūnaṃ anumatiyā pañham pucchati “taṃ kiṃ maññatha bhikkhave ‘rūpaṃ niccaṃ vā aniccaṃ vā’ti. Aniccaṃ bhante. Yaṃ panāniccaṃ, ‘dukkhaṃ vā taṃ sukhaṃ vā’ti. Dukkhaṃ bhante”ti¹ sabbaṃ vattabbaṃ, ayaṃ anumatiipucchā.

Katamā **kathetukamyatā pucchā**. Bhagavā bhikkhūnaṃ kathetukamyatāya pañham pucchati. “Cattārome bhikkhave satipaṭṭhānā. Katame cattāro² -pa- aṭṭhime bhikkhave maggaṅgā. Katame aṭṭhā”ti, ayaṃ kathetukamyatā pucchā.

Iti imāsu pañcasu pucchāsu adiṭṭhassa tāva kassaci dhammassa abhāvato Tathāgatassa adiṭṭhajotanā pucchā natthi. “Idaṃ nāma aññehi paṇḍitehi samaṇabrāhmaṇehi saddhiṃ saṃsanditvā desessāmi”ti samannāhārasseva anuppajjanato diṭṭhasaṃsandanā pucchāpi natthi. Yasmā pana Buddhānaṃ ekadhammepi āsappanā parisappanā natthi, Bodhimaṇḍeyeva sabbā kaṅkhā chinnā, tasmā vimaticchedanā pucchāpi natthi yeva. Avasesā pana dve pucchā Buddhānaṃ atthi, tāsu ayaṃ kathetukamyatā pucchā nāma.

8. Idāni taṃ kathetukamyatāya pucchāya pucchitamattham kathetum “**pāṇātipātāṃ pahāyā**”ti-ādimāha.

* Tattha pāṇassa atipāto pāṇātipāto, pāṇavadho pāṇaghātoto vuttaṃ hoti, **pāṇoti** cetha vohārato satto, paramatthato jīvitindriyaṃ, tasmim pana pāṇe pāṇasaññino jīvitindriyupacchedaka-upakkamasamuṭṭhāpikā kāyavacīdvārānaṃ aññataradvārappavattā vadhakacetanā pāṇātipāto. So guṇavirahitesu tiracchānagatādīsu pāṇesu khuddake pāṇe appasāvajjo, mahāsārīre mahāsāvajjo, kasmā? Payogamahantatāya. Payogasamattepi vatthumahantatāya. Guṇavantesu manussādīsu appaguṇe pāṇe appasāvajjo, mahāguṇe mahāsāvajjo. Sarīraguṇānaṃ pana samabhāve sati kilesānaṃ,

1. Saṃ 2. 55; Vi 3. 19 piṭṭhesu.

2. Saṃ 3. 144 piṭṭhe.

* Abhi-Ṭṭha 1. 140; Vi-Ṭṭha 2. 39 piṭṭhesupi.

upakkamānañca mudutāya appasāvajjo, tibbatāya mahāsāvajjoti veditabbo.

Tassa pañca sambhārā honti—pāṇo pāṇasaññitā vadhakacittam upakkamo tena maraṇanti. Cha payogā—sāhatthiko, āṇattiko, nissaggiyo, thāvaro, vijjāmayo, iddhiṃmayoti. Imasmim panatthe vitthāriyamāne ativiya papañco¹ hoti, tasmā taṃ na vitthārayāma, aññañca evarūpaṃ. Atthikehi pana * Samantapāsādikam Vinayaṭṭhakatham oloketvā gahetabbaṃ.

Pahāyāti imaṃ paṇātipātacetanāsankhātam dussīlyam pajahitvā. **Paṭiviratoti** pahīnakālato paṭṭhāya tato dussīlyato orato viratova. Natthi tassa “vitikkamissāmī”ti cakkhusotaviññeyyā dhammā, pageva kāyikāti imināva nayena aññesupi evarūpesu padesu attho veditabbo.

Samaṇoti Bhagavā samitapāpatāya laddhavohāro. **Gotamoti** gottavasena. Na kevalaṃca Bhagavā yeva paṇātipātā paṭivirato, bhikkhusaṃghopi paṭivirato, desanā pana ādito paṭṭhāya evaṃ āgatā. Attham pana dīpentena bhikkhusaṃghavasenapi dīpetum vaṭṭati.

+ **Nihatadaṇḍo nihitasatthoti** parūpaghātathāya daṇḍam vā sattham vā ādāya avattanato nikkhittadaṇḍo ceva nikkhittasattho cāti attho, ettha ca ṭhapetvā daṇḍam sabbampi avasesam upakaraṇam sattānam viheṭhanabhāvato² **satthanti** veditabbaṃ. Yam pana bhikkhū kattaradaṇḍam vā dantakaṭṭham vā³ pipphalikam vā gahetvā vicaranti, na taṃ parūpaghātathāya. Tasmā “nihatadaṇḍo nihitassattho”teva saṅkhyam gacchati.

Lajjīti pāpajigucchanaḷakkhaṇāya lajjāya samannāgato. **Dayāpannoti** dayam mettacittatam āpanno. **Sabbapāṇabhūtāhitānukampīti** sabbe pāṇabhūte hitena anukampako, tāya dayāpannatāya sabbesam pāṇabhūtānam hitacittakoti attho. **Viharatīti** iriyati yapeti yāpeti

1. Atipapañco (Sī, Syā)

+ Abhi-Ṭṭha 3. 86 piṭṭhepi.

3. Kaṭṭham vā vāsīm vā (Syā), dantakaṭṭhavāsīm vā

(Sī-Ṭī Abhinava 1. 328 piṭṭhe pāṭhantaram; Ma-Ṭṭha 2. 110 piṭṭhepi.)

* Vi-Ṭṭha 2. 39 piṭṭhādīsū.

2. Vihimsanabhāvato (Sī)

pāleti. **Iti vā hi bhikkhaveti** evaṃ vā bhikkhave. Vāsaddo upari “adinnādānaṃ pahāyā”ti-ādīni apekkhitvā vikappattho vutto, evaṃ sabbattha purimaṃ vā pacchimaṃ vā apekkhitvā vikappabhāvo veditabbo.

Ayaṃ panettha saṅkhepo—bhikkhave puthujjano Tathāgatassa vaṇṇaṃ vadamāno evaṃ vadeyya “samaṇo Gotamo pāṇaṃ na hanati na ghātetī na tattha samanūṇo hoti, virato imasmā dussilyā, aho vata re Buddhaguṇā mahantā”ti, iti mahantaṃ ussāhaṃ katvā vaṇṇaṃ vatthukāmopi appamattakaṃ oramattakaṃ¹ ācārasīlamattakameva vakkhati. Upari asādhāraṇabhāvaṃ nissāya vaṇṇaṃ² vatthum na sakkhissati. Na kevalaṇca puthujjanova, sotāpannasakadāgāmi-anāgāmi-arahantopi Paccekabuddhāpi na sakkontiyeva, Tathāgatoyeva pana sakkoti, taṃ vo upari vakkhāmīti ayamettha sādhippāyā atthavaṇṇanā. Ito paraṃ pana apubbapadameva vaṇṇayissāma.

Adinnādānaṃ pahāyāti ettha adinnassa ādānaṃ adinnādānaṃ, parasamharaṇaṃ³ theyyaṃ, corikāti vuttaṃ hoti. Tattha **adinnanti** parapariggahitaṃ, yattha paro yathākāmakāritaṃ āpajjanto adaṇḍāraho anupavajjo ca hoti, tasmim⁴ parapariggahite parapariggahitasaññino tadādāyaka-upakkamasamuṭṭhāpikā theyyacetaṇā adinnādānaṃ. Taṃ hīne parasantake appasāvajjaṃ, paṇīte mahāsāvajjaṃ, kasmā? Vatthupaṇītatāya. Vatthusamatte sati guṇādhikānaṃ santake vatthusmim mahāsāvajjaṃ. Taṃ taṃ guṇādhikaṃ upādāya tato tato hīnaguṇassa santake vatthusmim appasāvajjaṃ.

Tassapañca sambhārā honti—parapariggahitaṃ, parapariggahitasaññitā, theyyacittaṃ, upakkamo, tena haraṇanti. Cha payogā—sāhatthikādayova. Te ca kho yathānurūpaṃ theyyāvahāro, pasayhāvahāro, paṭicchannāvahāro, parikappāvahāro, kusāvahāroti imesaṃ avahārānaṃ vasena pavattā, ayamettha saṅkhepo. Vitthāro pana Samantapāsādikāyaṃ⁵ vutto.

1. Idaṃ padaṃ natthi Sī-Syā-pothakesu.

2. Guṇaṃ (Sī, Syā)

3. Parassa haraṇaṃ (Sī, Syā, Ka Abhi-Ṭṭha 1. 140 piṭṭhepi.)

4. Tasmim pana (Sī)

5. Vi-Ṭṭha 1. 261 piṭṭhādīsu.

* Dinnameva ādiyatīti **dinnādāyī**. Cittenapi dinnameva paṭikaṅkhatīti **dinnapāṭikaṅkhī**. Thenetīti theno. Na thenena **athenena**. Athenattāyeva **sucibhūtena**. **Attanāti** attabhāvena, athenam sucibhūtam attānam katvā viharatīti vuttam hoti. Sesam paṭhamasikkhāpade vuttanayeneva yojetabban. Yathā cidha¹, evam sabbattha.

Abrahmacariyanti aseṭṭhacariyam. Brahman seṭṭham ācāram caratīti **brahmacārī**. **Ārācārīti** abrahmacariyato dūracārī. **Methunāti** rāgapariyuṭṭhānavasena sadisattā “methunakā”ti laddhavohārehi paṭisevitabbato methunāti sankhyam gatā asaddhammā. **Gāmadhammāti** gāmvāsīnam dhammā.

Musāvādam pahāyāti ettha **musāti** visamvādanapurekkhārassa atthabhañjanako vacīpayogo, kāyapayogo vā, visamvādanādhippāyena panassa paravisamvādakakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā musāvādo.

Aparo nayo, **musāti** abhūtam ataccham vatthu. **Vādoti** tassa bhūtato tacchato viññāpanam. Lakkhaṇato pana atatham vatthum tathato param viññāpetukāmassa tathāviññattisamuṭṭhāpikā cetanā musāvādo. So yamattam bhañjati, tassa appatāya appasāvajjo, mahantatāya mahāsāvajjo.

Api ca gahaṭṭhānam attano santakam adātukāmatāya natthīti-ādinayappavatto appasāvajjo, sakkhinā hutvā atthabhañjanattham vutto mahāsāvajjo. Pabbajitānam appakampi telam vā sappim vā labhitvā hasādhippāyena “ajja gāme telam nadī maññe sandatī”ti pūraṇakathāyena pavatto appasāvajjo, “aditṭhamyeva pana ditṭhin”ti-ādinā nayena vadantānam mahāsāvajjo.

Tassa cattāro sambhārā honti—atatham vatthu, visamvādanacittam, tajjo vāyāmo, parassa tadatthavijānananti. Eko payogo sāhatthikova. So kāyena vā kāyapaṭibaddhena vā vācāya vā paravisamvādanakiriyākaraṇena daṭṭhabbo. Tāya ce kiriyāya paro tamattham jānāti, ayam kiriyasamuṭṭhāpikacetanākkhaṇeyeva² musāvādakammunā bajjhati.

* Ma-Ṭṭha 2. 110 piṭṭhepi.

1. Yathāpidha (Syā)

2. Samuṭṭhāpakacetanākkhaṇeyeva (Ka)

Yasmā pana yathā kāyakāyapaṭibaddhavācāhi param̐ visam̐vādeti, tathā “īdamassa bhaṇāhī”ti āṇāpentopi paṇṇam̐ likhitvā purato nissajjantopi “ayamattho evam̐ daṭṭhabbo”ti¹ kuḍḍādīsu² likhitvā ṭhapentopi, tasmā ettha āṇattikanissaggiyathāvarāpi payogā yujjanti, Aṭṭhakathāsu pana anāgatattā vīmaṃsitvā gahetabbā.

Saccam̐ vadatīti **saccavādi**. Saccena saccam̐ sandahati ghaṭetīti **saccasandho**, na antarantarā musā vadatīti attho. Yo hi puriso kadāci musā vadati, kadāci saccam̐, tassa musāvādena antaritattā saccam̐ saccena na ghaṭīyati, tasmā so na saccasandho. Ayam̐ pana na tādīso, jīvitahetupi musā avatvā saccena saccam̐ sandahatiyevāti saccasandho.

Thetoti thiro, thirakathoti³ attho. Eko hi puggalo haliddirāgo viya⁴, thusarāsīmhi nikhātakhāṇu viya, assapiṭṭhe ṭhapita kumbhaṇḍamiva ca na thirakatho hoti, eko pāsāṇalekhā viya, indakhīlo viya ca thirakatho hoti, asinā sīsam̐ chindantepi dve kathā na katheti, ayam̐ vuccati theto.

Paccayikoti pattiyāyitabbako⁵, saddhāyitabbakoti attho. Ekacco hi puggalo na paccayiko hoti, “īdam̐ kena vuttam̐, asukenā”ti vutte “mā tassa vacanam̐ saddahathā”ti vattabbatam̐ āpajjati. Eko paccayiko hoti, “īdam̐ kena vuttam̐, asukenā”ti vutte “yadi tena vuttam̐, idameva pamāṇam̐, idāni upaparikkhitabbam̐ natthi, evameva idan”ti vattabbatam̐ āpajjati, ayam̐ vuccati paccayiko. **Avisam̐vādako lokassāti** tāya saccavādītāya lokam̐ na visam̐vādetīti attho.

Pisuṇam̐ vācam̐ pahāyāti-ādīsu yāya vācāya yassa tam̐ vācam̐ bhāsati, tassa hadaye attano piyabhāvam̐, parassa ca suññabhāvam̐ karoti, sā pisuṇā vācā.

Yāya pana attānampi param̐pi pharusam̐ karoti, yā vācā sayampi pharusā, neva kaṇṇasukhā na hadayaṅgamā⁶, ayam̐ **pharusā vācā**.

1. Veditabboti (Sī, Syā)

2. Tirokuṭṭādīsu (Sī-Ṭī Abhinava 1. 337 piṭṭhe)

3. Ṭhitakathoti (Syā, Ka) Ṭīkā oloketabbā.

5. Pati-ayitabbako (Sī), paṭiyāyitabbako (Syā)

4. Haliddarāgo viya (Syā)

6. Hadayasukhā (Syā)

Yena samphaṃ palapati niratthakaṃ, so **samphappalāpo**.

Tesaṃ mūlabhūtā cetanāpi piṣuṇavācādināmeva labhati, sā eva ca idhādhippetāti.

Tattha saṃkiliṭṭhacittassa paresaṃ vā bhedāya attano piyakamyatāya vā kāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā piṣuṇavācā. Sā yassa bhedaṃ karoti, tassa appaṇatāya appasāvajjā, mahāṇatāya mahāsāvajjā.

Tassā cattāro sambhārā—bhinditabbo paro “iti ime nānā bhavissanti vinā bhavissanti”ti bhedapurekkhārātā vā “iti ahaṃ piyo bhavissāmi vissāsiko”ti piyakamyatā vā, tajjo vāyāmo, tassa tadatthavijānananti.

Imesaṃ bhedāyāti yesaṃ “ito sutvā”ti vuttānaṃ santike sutāṃ, tesaṃ bhedāya. **Bhinnānaṃ vā sandhātāti** dvinnaṃ mittānaṃ vā samānupajjhāyakādīnaṃ vā kenacideva kāraṇena bhinnānaṃ ekamekaṃ upasaṅkamtivā “tumahākaṃ īdise kule jātānaṃ evaṃ bahussutānaṃ idaṃ na yuttan”ti-ādīni vatvā sandhānaṃ¹ kattā anukattā². **Anuppadātāti** sandhānānuppadātā. Dve jane samagge disvā “tumahākaṃ evarūpe kule jātānaṃ evarūpehi guṇehi samannāgatānaṃ anucchavikametan”ti-ādīni vatvā daḥhikammaṃ kattāti attho. Samaggo ārāmo assāti **samaggārāmo**, yattha samaggā natthi, tattha vasitumpi na icchatīti attho. **“Samaggarāmo”**tipi pāḷi, ayamevettha attho. **Samaggaratoti** samaggesu rato, te pahāya aññattha gantumpi na icchatīti attho. Samagge disvāpi sutvāpi nandatīti **samagganandī**. **Samaggakaraṇiṃ vācaṃ bhāsītāti** yā vācā satte samaggeyeva karoti, taṃ sāmaggiguṇaparidīpikameva vācaṃ bhāsati, na itaranti.

Parassa mammacchedakakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā ekantapharusacetanā pharusā vācā, tassā āvibhāvatthamidaṃ vatthu—eko kira dārako mātu vacanaṃ anādiyitvā araṇṇaṃ gacchati, taṃ mātā nivattetumasakkontī “caṇḍā taṃ mahimsī³ anubandhatū”ti akkosi. Athassa tatheva araṇṇe

1. Sandhānassa (Syā)

2. Idaṃ padaṃ Sī-potthake natthi, evaṃ Ma-Ṭṭha 2. 111 piṭṭhe Cūḷahatthipadopamasuttepi

3. Mahisī (Sī, Syā)

mahiṃsī uṭṭhāsi. Dārako “yaṃ mama mātā mukhena kathesi, taṃ mā hotu, yaṃ cittaena cintesi, taṃ hotū”ti saccakiriyamakāsi. Mahiṃsī tattheva baddhā viya aṭṭhāsi. Evaṃ mammacchedakopi payogo cittasaṅhatāya na pharusā vācā hoti. Mātāpitaro hi kadāci puttake evaṃ vadanti “corā vo¹ khaṇḍākhaṇḍaṃ karontū”ti, uppalapattampi ca nesaṃ upari patantaṃ na icchanti. Ācariyupajjhāyā ca kadāci nissitake evaṃ vadanti “kiṃ ime ahirīkā anottappino caranti, niddhamatha² ne”ti, atha ca nesaṃ āgamādhigamasampattiṃ icchanti. Yathā ca cittasaṅhatāya pharusā vācā na hoti, evaṃ vacanasaṅhatāya aphaṛusā vācā na hoti. Na hi mārāpetukāmassa “imaṃ sukhaṃ sayāpethā”ti vacanaṃ aphaṛusā vācā hoti, cittapharusatāya panesā pharusā vācāva. Sā yaṃ sandhāya pavattitā, tassa appaṇṇatāya appasāvajjā, mahāṇṇatāya mahāsāvajjā. Tassā tayo sambhārā—akkositaḥ parō, kupitacittaṃ, akkosananti.

Nelāti elam vuccati doso, nāssā elanti nelā, niddosāti attho, “nelaṅgo setapaccāhādo”ti³ ettha vuttanelam viya. **Kaṇṇasukhā**ti byañjanamadhuratāya kaṇṇānaṃ sukhā, sūcivijjhanam viya kaṇṇasūlam na janeti. Atthamadhuratāya sakalasarīre kopam ajanetvā pemaṃ janetīti **pemaṇiyā**. Hadaṃ gacchati, appaṭihaññamānā sukhena cittaṃ pavisaṭīti **hadayaṅgamā**. Guṇaparipuṇṇatāya pure bhavāti **porī**. Pure samvaḍḍhanārī viya sukumārātipi **porī**. Purassa esātipi **porī**, nagaravāsīnam kathāti attho. Nagaravāsīno hi yuttakathā honti, pitimattam “pitā”ti vadanti, bhātimattam “bhātā”ti vadanti, mātīmattam “mātā”ti vadanti. Evarūpī kathā bahuno janassa kantā hotīti **bahujanakantā**. Kantabhāveneva bahuno janassa manāpā cittavuḍḍhikarāti **bahujanamanāpā**.

Anatthaviññāpikā kāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā akusalacetanā samphappalāpo. So āsevanamandatāya appasāvajjo, āsevanamahantatāya mahāsāvajjo. Tassa dve sambhārā—
Bhāratayuddhasitāharaṇādiniratthakakathāpurekkhārātā,
tathārūpīkathākathanañcāti.

1. Te (Ka), Abhi-Ṭṭha 1. 143 piṭṭhe passitabbanā.

2. Niddharatha (Ka)

3. Khu 1. 173 Udāne.

* Kālena vadatīti **kālavādī**, vattabbayuttakālam sallakkhetvā vadatīti attho. Bhūtam tatham taccham sabhāvameva vadatīti **bhūtavādī**. Diṭṭhadhammikasamparāyikatthasannissitameva katvā vadatīti **atthavādī**. Navalokuttaradhammasannissitam katvā vadatīti **dhammavādī**. Samvaravinayapahānavinayasannissitam katvā vadatīti **vinayavādī**.

Nidhānam vuccati ṭhapanokāso, nidhānamassā atthīti **nidhānavatī**, hadaye nidhātabbayuttam vācam bhāsītāti attho. **Kālenā**ti evarūpim bhāsamānopi ca “aham nidhānavatim vācam bhāsissāmī”ti na akālena bhāsati, yuttakālam pana apekkhitvāva bhāsātīti attho. **Sāpadesanti** sa-upamam, sakāraṇanti attho. **Pariyantavatinti** paricchedam dassetvā yathāssā paricchedo paññāyati, evam bhāsātīti attho. **Atthasamhitanti** anekhipi nayehi vibhajantena pariyādātum asakkuṇeyyatāya atthasampannam bhāsati. Yam vā so atthavādī attham vadati tena atthena sahitattā atthasamhitam vācam bhāsati, na aññam nikkhipitvā aññam bhāsātīti vuttam hoti.

10. * **Bījagāmbhūtagāmasamārambhā**ti mūlabījam khandhabījam phaḷubījam aggabījam bījabījanti pañcavidhassa bījagāmassa ceva yassa kassaci nīlatiṇarukkhādikassa bhūtagāmassa ca samārambhā, chedanabhedanapacanādibhāvena¹ vikopanā paṭiviratoti attho.

Ekabhattikoti pātarāsabhattam, sāyamāsabhattanti dve bhattāni, tesu pātarāsabhattam antomajjhanhikena² paricchinnam, itaram majjhanhikato uddham anto-arūṇena. Tasmā antomajjhanhike dasakkhattum bhuñjamānopi ekabhattikova hoti. Tam sandhāya vuttam “ekabhattiko”ti.

Rattiyā bhojanam ratti, tato uparatoti **rattūparato**. Atikkante majjhanhike yāva sūriyatthaṅgamanā bhojanam **vikālabhojanam** nāma, tato viratattā **virato vikālabhojanā**. Kadā virato, Anomānadīṭṭire pabbajitadivasato paṭṭhāya.

Sāsanassa ananulomattā visūkam³ paṭāṇībhūtam dassananti **visūkadassanam**. Attanā naccananaccāpanādivasena naccā ca gītā ca vādītā ca

* Abhi-Ṭṭha 3. 88; Ma-Ṭṭha 112 piṭṭhesu.

2. Antomajjhantikena (Sī, Syā)

1. Chedanapacanādibhāvena (Sī)

3. Visukam(Ka)

antamaso mayūranaccādivasenapi pavattānaṃ naccādīnaṃ visūkabhūtā dassanā cāti **naccagītavāditavisūkadassanā**. Naccādīni hi attanā payojetum vā parehi payojāpetum vā payuttāni passitum vā **neva** bhikkhūnaṃ, na bhikkhunīnañca vaṭṭanti.

Mālādīsu **mālā**ti yaṃ kiñci pupphaṃ. **Gandhanti** yaṃ kiñci gandhajātāṃ. **Vilepananti** chavirāgatarāṇaṃ. Tattha piḷandhanto **dhāreti** nāma, ūnaṭṭhānaṃ pūrento **maṇḍeti** nāma, gandhavasena, chavirāgavasena ca sādiyanto **vibhūseti** nāma. Ṭhānaṃ vuccati kāraṇaṃ, tasmā yāya dussīlyacetanāya tāni mālādhāraṇādīni mahājano karoti, tato paṭiviratoti attho.

Uccāsayanam vuccati pamāṇātikantaṃ. **Mahāsayananti** akappiyapaccattharaṇaṃ, tato paṭiviratoti attho.

Jātarūpanti suvaṇṇaṃ. **Rajatanti** kahāpaṇo, lohamāsako jatumāsako dārumāsakoti ye vohāraṃ gacchanti. Tassa ubhayassāpi paṭiggahaṇā paṭivirato, neva naṃ uggaṇhāti, na uggaṇhāpeti, na upanikkhittaṃ sādiyātīti attho.

Āmakadhaññapaṭiggahaṇāti sāli vīhi yava godhūma kaṅgu varaka kudrūsakasaṅkhātassa sattavidhassāpi āmakadhaññassa paṭiggahaṇā. Na kevalaṅca etesaṃ paṭiggahaṇameva, āmasanampi bhikkhūnaṃ na vaṭṭatiyeva. **Āmakamaṃsapaṭiggahaṇā**ti ettha aññatra odissa anuññātā **āmakamaṃsamacchānaṃ paṭiggahaṇameva** bhikkhūnaṃ na vaṭṭati, no āmasanaṃ.

Itthikumārikapaṭiggahaṇāti ettha **itthī**ti purisantaragatā, itarā kumārikā nāma, tāsāṃ paṭiggahaṇampi āmasanampi akappiyameva.

Dāsīdāsapāṭiggahaṇāti ettha dāsīdāsavaseneva tesāṃ paṭiggahaṇaṃ¹ na vaṭṭati. “Kappiyakāraṇaṃ dammi, ārāmikaṃ dammi”ti evaṃ vutte pana vaṭṭati.

Ajeḷakādīsu khettavatthupariyosānesu kappiyākappiyanayo vinayavasena² upaparikkhitabbo. Tattha **khettaṃ** nāma yasmim pubbaṇṇaṃ ruhati. Vatthu nāma yasmim aparāṇṇaṃ ruhati. Yattha vā ubhayampi ruhati, taṃ **khettaṃ**.

1. Paṭiggahaṇampi (Sī, Ka), Ma-Ṭṭha 2. 113 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Vi-Ṭṭha 2. 156 piṭṭhe.

tadatthāya akatabhūmibhāgo **vatthu**. Khetvatthusīsenā cettha vāpitaḷākādīnīpi saṅgahitāneva.

Dūteyyaṃ vuccati dūtakammaṃ, gihīnaṃ pahitaṃ paṇṇaṃ vā sāsanaṃ vā gahetvā tattha tattha gamaṇaṃ. **Pahiṇagamaṇaṃ** vuccati gharā gharaṃ pesitassa khuddakagamaṇaṃ. **Anuyogo** nāma tadubhayakaraṇaṃ, tasmā dūteyyapahiṇagamaṇānaṃ anuyogāti evamettha attho veditabbo.

Kayavikkāyāti kayā ca vikkayā ca. Tulākūṭādisu **kūṭanti** vañcanaṃ. Tattha tulākūṭaṃ tāva rūpakūṭaṃ aṅgakūṭaṃ gahaṇakūṭaṃ paṭicchannakūṭanti catubbidhaṃ hoti. Tattha **rūpakūṭaṃ** nāma dve tulā samarūpā katvā gaṇhanto mahatiyā gaṇhāti, dadanto khuddikāya deti. **Aṅgakūṭaṃ** nāma gaṇhanto pacchābhāge hatthena tulaṃ akkamati, dadanto pubbabhāge. **Gahaṇakūṭaṃ** nāma gaṇhanto mūle rajjuṃ gaṇhāti, dadanto agge. **Paṭicchannakūṭaṃ** nāma tulaṃ susiraṃ katvā anto ayacuṇṇaṃ pakkhipitvā gaṇhanto taṃ pacchābhāge karoti, dadanto aggabhāge.

Kaṃso vuccati suvaṇṇapāti, tāya vañcanaṃ **kaṃsakūṭaṃ**. Kathaṃ? Ekaṃ suvaṇṇapātim katvā aññā dve tisso lohapātiyo suvaṇṇavaṇṇe karoti, tato janapadaṃ gantvā kiñcīdeva aḍḍhaṃ kulaṃ pavisitvā “suvaṇṇabhājanāni kiṇathā”ti vatvā agghe pucchite samagghataram¹ dātukāmā honti. Tato tehi “kathaṃ imesaṃ suvaṇṇabhāvo jānitabbo”ti vutte “vīmaṃsitvā gaṇhathā”ti suvaṇṇapātim pāsāṇe ghaṃsitvā sabbā pātiyo datvā gacchati.

Mānakūṭaṃ nāma hadayabhedasikhābhedarajjubhedavasena tividhaṃ hoti. Tattha **hadayabhedo** sappitelādiminānakāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto heṭṭhāchiddena mānena “saṇīkaṃ āsiñcā”ti vatvā antobhājane bahum paggharāpetvā gaṇhāti, dadanto chiddaṃ pidhāya sīghaṃ puretvā deti.

Sikhābhedo tilaṇḍulādiminānakāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto saṇīkaṃ sikhāṃ ussāpetvā gaṇhāti, dadanto vegena puretvā sikhāṃ chindanto deti.

1. Mahagghataram (Sī) Abhi-Ṭṭha 3. 90; Ma-Ṭṭha 2. 114 piṭṭhesu passitabbaṃ.

Rajjubhedo khettavatthuminanakāle labbhati. Lañjaṃ alabhantā hi khettaṃ amahantampi mahantaṃ katvā minanti.

Ukkoṭanādīsu **ukkoṭananti** assāmike sāmike kātuṃ lañjaggahaṇaṃ. **Vañcananti** tehi tehi upāyehi paresaṃ vañcanaṃ. Tatrīdamekaṃ vatthu— eko kira luddako migañca migapotakañca gahetvā āgacchati, tameko dhutto “kiṃ bho migo agghati, kiṃ migapotako”ti āha. “Migo dve kahāpaṇe, migapotako ekaṃ”ti ca vutte ekaṃ kahāpaṇaṃ datvā migapotakaṃ gahetvā thokaṃ gantvā nivatto “na me bho migapotakena attho, migaṃ me dehī”ti āha. Tena hi dve kahāpaṇe dehīti. So āha “nanu te bho mayā paṭhamāṃ eko kahāpaṇo dinno”ti. Āma dinnoti. “Imaṃ migapotakaṃ gaṇha, evaṃ so ca kahāpaṇo, ayañca kahāpaṇagghanaṃ migapotakoti dve kahāpaṇā bhavissanti”ti. So “kāraṇaṃ vadatī”ti sallakkhetvā migapotakaṃ gahetvā migaṃ adāsīti. **Nikatīti** yogavasena vā māyāvasena vā apāmaṅgaṃ pāmaṅganti, amaṇiṃ maṇinti, asuvaṇṇaṃ suvaṇṇanti katvā patirūpakena vañcanaṃ. **Sāciyogoti** kuṭṭilayogo, etesaṃyeva ukkoṭanādīnametaṃ nāmaṃ. Tasmā ukkoṭanasāciyogo vañcanasāciyogo nikatisāciyogoti evamettha attho datṭhabbo. Keci aññaṃ dassetvā aññassa parivattanaṃ sāciyogoti vadanti, taṃ pana vañcaneneva saṅgahitaṃ.

Chedanādīsu **chedananti** hatthacchedanādi. **Vadhoti** māraṇaṃ. **Bandhoti** rajjubandhanādīhi bandhanaṃ. **Viparāmosoti** himaviparāmoso gumbaviparāmosoti duvidho. Yaṃ himapātasamaye himena paṭicchannā hutvā maggappaṭipannaṃ janaṃ musanti, ayaṃ **himaviparāmoso**. Yaṃ gumbādīhi paṭicchannā musanti, ayaṃ **gumbaviparāmoso**. **Ālopo** vuccati gāmanigamādīnaṃ vilopakaraṇaṃ. **Sahasākāroti**¹ sāhasikakiriya, gehaṃ pavisitvā manussānaṃ ure satthaṃ ṭhapetvā icchitabhaṇḍānaṃ gahaṇaṃ. Evametasmā chedana -pa- sahasākārā paṭivirato samaṇo Gotamoti. Iti vā hi bhikkhave puthujjano Tathāgatassa vaṇṇaṃ vadamāno vadeyyāti.

Ettāvatā cūlasīlam² niṭṭhitaṃ hoti.

1. Sāhasakāro (?)

2. Cullasīlam (Sī, Syā)

Majjhimasīlavaṇṇanā

11. Idāni majjhimasīlam vitthārento “yathā vā paneke bhonto”ti-ādimāha. Tatrāyaṃ anuttānapadavaṇṇanā. **Saddhādeyyānī**ti kammañca phalañca idhalokañca paralokañca saddahitvā dinnāni. “Ayaṃ me ñātī”ti vā “mitto”ti vā “idaṃ paṭikarissati, idaṃ vā tena katapubban”ti vā evaṃ na dinnānīti attho. Evaṃdinnāni hi na saddhādeyyāni nāma honti. **Bhojanānī**ti desanāsīsamattametam, atthato pana saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjivā cīvarāni pārupitvā senāsanāni sevamānā gilānabhesajjam paribhuñjamānīti sabbametam vuttameva hoti.

Seyyathidanti nipāto. Tassattho—katamo so bījagāmahūtagāmo, yassa samārambham anuyuttā viharantīti. Tato tam dassento **mūlabījam**ti-ādimāha. Tattha **mūlabījam** nāma haliddi siṅgiveram¹ vacā vacattam² ativisā kaṭukaroḥiṇī usīram bhaddamuttakanti³ evamādi. **Khandhabījam** nāma assattho nigrodho pilakkho⁴ udumbaro kacchako kapitthanoti-evamādi. **Phalubījam** nāma ucchu naḷo veḷūti-evamādi. **Aggabījam** nāma ajjakam⁵ phaṇijjakam hiriveranti-evamādi. **Bījabījam** nāma pubbaṇṇam aparāṇṇanti-evamādi. Sabbañhetam rukkhato viyojitaṃ viruhanasamatthameva “bījagāmo”ti vuccati. Rukkhato pana aviyojitaṃ asukkham “bhūtagāmo”ti vuccati. Tattha bhūtagāmasamārambho pācittiyavatthu, bījagāmasamārambho dukkaṭavattūti veditabbo.

12. **Sannidhikāraparibhoganti** sannidhikatassa paribhogam. Tattha duvidhā kathā vinayavasena ca sallekhasena ca. Vinayavasena tāva yaṃ kiñci annam ajja paṭiggahitaṃ aparajju sannidhikārakam hoti, tassa paribhoge pācittiyam. Attanā laddham pana sāmaṇerānam datvā tehi laddham ṭhapāpetvā dutiyadivase bhuñjituṃ vaṭṭati, sallekho pana na hoti.

Pānasannidhimhipi esevanayo. Tattha **pānam** nāma ambapānādīni aṭṭha pānāni, yāni ca tesam anulomāni. Tesam vinicchayo Samantapāsādikāyam⁶ vutto.

1. Haliddam saṅgaveram (Syā), Vi 2. 52 piṭṭhe passitabbam.

2. Vacattham (Sī), vapattham (Syā)

3. Bhaddamuddhakanti (Syā)

5. Ajjukam (Vi 2. 52 piṭṭhe.)

4. Milakkhu (Syā, Ka)

6. Vi-Ṭṭha 3. 383 piṭṭhe.

Vatthasannidhimhi anadhiṭṭhitam avikappitam sannidhi ca hoti, sallekhañca kopeti, ayam pariyāyakathā. Nippariyāyato pana ticīvarasantuṭṭhena bhavitabbam, catuttham labhitvā aññassa dātabbam. Sace yassa kassaci dātum na sakkoti, yassa pana dātukāmo hoti. So uddesatthāya vā paripucchathāya vā gato, āgatamate dātabbam, adātum na vaṭṭati. Cīvare pana appahonte satiyā paccāsāya anuññatakāle¹ ṭhapetum vaṭṭati. Sūcisuttacīvarakārākaṇam alābhena tato parampi vinayakammaṃ katvā ṭhapetum vaṭṭati. “Imasmim jinne puna īdisam kuto labhissāmī”ti pana ṭhapetum na vaṭṭati, sannidhi ca hoti, sallekhañca kopeti.

Yānasannidhimhi yānam nāma vayham ratho sakaṭam sandamānikā sivikā pāṭaṅkīti, netam pabbajitassa yānam. Upāhanā pana pabbajitassa yānamyeva. Ekabhikkhussa hi eko araññatthāya eko dhotapādakatthāyāti ukkaṃsato dve upāhanasaṅghāṭā vaṭṭanti, tatiyam labhitvā aññassa dātabbo. “Imasmim jinne aññam kuto labhissāmī”ti hi ṭhapetum na vaṭṭati, sannidhi ca hoti, sallekhañca kopeti.

Sayanasannidhimhi sayananti mañco. Ekassa bhikkhuno eko gabbhe, eko divāṭhāneti ukkaṃsato dve mañcā vaṭṭanti. Tato uttari labhitvā aññassa bhikkhuno vā gaṇassa vā dātabbo, adātum na vaṭṭati. Sannidhi ca hoti, sallekhañca kopeti.

Gandhasannidhimhi bhikkhuno kaṇḍukacchuchavidosādi-ābādhe² sati gandhā vaṭṭanti. Te gandhe āharāpetvā tasmim roge vūpasante aññesam vā ābādhiḱānam dātabbā, dvāre pañcaṅguligharadhūpanādīsu vā upanetabbā. “Puna roge sati bhavissanti”ti pana ṭhapetum na vaṭṭati, sannidhi³ ca hoti, sallekhañca kopeti.

Āmisanti vuttāvasesam daṭṭhabbam. Seyyathidam? Idhekacco bhikkhu “tathārūpe kāle upakārāya bhavissati”ti tilataṇḍulamuggamāsanāḷikeraloṇamacchamaṃsavallūrasappitelaguḷabhājanā dīni āharāpetvā ṭhapeti. So vassakāle kālasseva sāmaṇerehi yāgum pacāpetvā paribhuñjitvā “sāmaṇera udakakaddame dukkham gāmaṃ pavisitum, gaccha asukam

1. Anuññatakālam (Sī) 2. ...chavirogādi-ābādhe (Ka) 3. Gandhasannidhi (bahūsu)

kulaṃ gantvā mayhaṃ vihāre nisinnabhāvaṃ ārocehi, asukakulato dadhi-ādīni āharā”ti peseti. Bhikkhūhi “kiṃ bhante gāmaṃ pavisissathā”ti vuttepi “duppaveso āvuso idāni gāmo”ti vadati. Te “hotu bhante, acchatha tumhe, mayhaṃ bhikkhaṃ pariyesitvā āharissāmā”ti gacchanti. Atha sāmaṇero¹ dadhi-ādīni āharitvā bhattañca byañjanañca sampādetvā upaneti, taṃ bhuñjantasseva upaṭṭhākā bhattaṃ paṇanti, tatopi manāpaṃ manāpaṃ bhuñjati. Atha bhikkhū piṇḍapātaṃ gahetvā āgacchanti, tatopi manāpaṃ manāpaṃ gīvāyāmakāṃ bhuñjatiyeva. Evaṃ catumāsampi vītināmeti. Ayam vuccati bhikkhu “muṇḍakuṭumbikajīvikaṃ jīvati, na samaṇajīvikaṃ”ti. Evarūpo āmisasannidhi nāma hoti.

Bhikkhuno pana vasanaṭṭhāne ekā taṇḍulanāḷi, eko guḷapiṇḍo, catubhāgamattaṃ sappīti ettakaṃ nidhetuṃ vaṭṭati akāle sampattacorānaṃ atthāya. Te hi ettakampi āmisapaṭisanthāraṃ² alabhantā jīvitaṃ voropeyyuṃ, tasmā sace ettakaṃ natthi, āharāpetvāpi ṭhapetuṃ vaṭṭati. Aphāsukakāle ca yadetha kappiyaṃ, taṃ attanāpi paribhuñjituṃ vaṭṭati. Kappiyakuṭiyaṃ pana bahuṃ ṭhapentassāpi sannidhi nāma natthi. Tathāgatassa pana taṇḍulanāḷi-ādīsu vā yaṃ kiñci caturatanamattaṃ vā³ pilotikakhaṇḍaṃ “idaṃ me ajja vā sve vā bhavissati”ti ṭhapitaṃ nāma natthi.

13. Visūkadassanesu **naccam** nāma yaṃ kiñci naccam, taṃ maggaṃ gacchantenāpi gīvaṃ pasāretvā daṭṭhuṃ na vaṭṭati. Vitthāraviniṇḍhāyo panetha * Samantapāsādikāyaṃ vuttanayeneva veditabbo. Yathā cettha, evaṃ sabbesu sikkhāpadapaṭisaṃyuttasu suttapadesu. Ito parañhi ettakampi avatvā tattha tattha payojanamattameva vaṇṇayissāmāti.

Pekkhanti naṭasamajjā⁴. **Akkhānanti** Bhāratayujjhanādikaṃ. Taṃ yasmiṃ ṭhāne kathiyati, tattha gantumpi na vaṭṭati. **Paṇissaranti** kaṃsatāḷaṃ, “pāṇitāḷaṃ”tipi vadanti. **Vetāḷanti** ghanatāḷaṃ, “mantena matasarīruṭṭhāpanaṃ”tipi eke. **Kumbhathūṇanti** caturassa-ambaṇakatāḷaṃ, “kumbhasaddaṃ”tipi eke

1. Sāmaṇero (Sī, Ka)

2. Paṭisaṇṭhāraṃ (Syā) paṭisaṇḍhāraṃ (Ka)

3. Caturaṅgulamattaṃ vā (Syā)

* Vi-Ṭṭha 3. 201 piṭṭhe.

4. Naṭasamajjā (Sī), naṭadisamajjā (Syā)

sobhanakanti nañānaṃ abbhokkiraṇaṃ, sobhanakaraṃ¹ vā, paṭibhānacittanti vuttam hoti. **Caṇḍālanti** ayogulakīlā, “caṇḍālānaṃ sāṇadhovanakīlā”tipi vadanti. **Vamsanti** veḷum ussāpetvā kīḷanaṃ.

Dhovananti aṭṭhidhovanam, ekaccesu kira janapadesu kālaṅkate² nātake na jhāpenti, nikhaṇitvā ṭhāpenti. Atha nesam pūtibhūtam kāyam nātva nīharitvā aṭṭhīni dhovitvā gandhehi makkhetvā ṭhāpenti. Te nakkhattakāle ekasmim ṭhāne aṭṭhīni ṭhāpetvā ekasmim ṭhāne surādīni ṭhāpetvā rodantā paridevantā suram pivanti. Vuttampi cetam “atthi bhikkhave dakkhiṇesu janapadesu dhovanam nāma, tattha hoti annampi pānampi khajjampi bhojjampi leyyampi³ peyyampi naccampi gītampi vāditampi. Atthetam bhikkhave dhovanam, netam natthīti vadāmī”ti⁴. Ekacce pana “indajālena aṭṭhidhovanam dhovanam”tipi⁵ vadanti.

Hatthiyuddhādīsū bhikkhuno neva hatthi-ādīhi saddhim yujjhitaṃ, na te yujjhāpetum, na yujjhante daṭṭhum vaṭṭati. **Nibbuddhanti** mallayuddham. **Uyyodhikanti** yattha sampahāro dissati. **Balagganti** balagaṇanaṭṭhānam. **Senābyūhanti** senāniveso, sakaṭabyūhādivasena senāya nivesanam. **Anīkadassananti** “tayo hatthi pacchimaṃ hatthānikam”ti-ādinaṃ⁶ nayena vuttassa anīkassa dassanam.

14. Pamādo ettha tiṭṭhatīti **pamādatṭhānam**, jūtañca tam pamādatṭhānañcāti **jūtappamādatṭhānam**. Ekekāya pantiyā aṭṭha aṭṭha padāni assāti **aṭṭhapadam**. **Dasapadepi** eseva nayo. **Ākāsanti** aṭṭhapadadasapadesu viya ākāseyeva kīḷanam. **Parihārapathanti** bhūmiyam nānāpathamaṇḍalam katvā tattha tattha pariharitabbam patham pariharantānam kīḷanam. **Santikanti** santikakīḷanam⁷. Ekajjham ṭhapitā sāriyo vā sakkharāyo vā acālentā nakheneva apanenti ca upanenti ca, sace tattha kāci calati, parājayo hoti, evarūpāya kīḷāyetam adhivacanam. **Khalikanti** jūtaphalake pāsakakīḷanam. **Ghaṭikā** vuccati dīghadaṇḍakena rassadaṇḍakam paharaṇakīḷanam. **Salākahatthanti** lākhāya vā mañjīṭṭhikāya⁸ vā piṭṭhodakena vā salākahattham temetvā

1. Sobhanagharakam (Sī), sobhanagarakam (Syā)

2. Kālakate (Sī, Syā, I)

3. Lehampi (Syā)

4. Am 3. 431 piṭṭhe.

5. Aṭṭhidhovananti (Sī)

6. Vi 2. 143 piṭṭhe

7. Santikakīḷakīḷanam(Sī) Vi-Ṭṭha 2. 204 piṭṭhe passitabbam.

8. Mañceṭṭhikāya (Sī)

“kiṃ hotū”ti bhūmiyaṃ vā bhittiyaṃ vā taṃ paharivā hatthi-
 assādirūpadassanakīlanāṃ. **Akkhanti** guḷakīlā. **Paṅgacīraṃ** vuccati
 paṇṇanālikā, taṃ dhamantā kīlanti. **Vañkakanti** gāmadārakānaṃ kīlanakāṃ
 khuddakanaṅgalaṃ. **Mokkhacikā** vuccati samparivattanakīlā, ākāse vā
 daṇḍakāṃ gahetvā bhūmiyaṃ vā sīsaṃ ṭhapetvā heṭṭhupariyabhāvena
 parivattanakīlāti vuttam hoti. **Ciṅgulikaṃ** vuccati tālapaṇṇādīhi katam
 vātappahārena paribbhamanacakkāṃ. **Pattāḷhakaṃ** vuccati paṇṇanālikā, tāya
 vālukādīni minantā kīlanti. **Rathakanti** khuddakaratham. **Dhanukanti**
 khuddakadhanumeva. **Akkharikā** vuccati ākāse vā piṭṭhiyaṃ vā
 akkharajānanakīlā. **Manesikā** nāma manasā cintitajānanakīlā. **Yathāvajjam**
 nāma kāṇakuṇikhujjādīnaṃ yaṃ yaṃ vajjam, taṃ taṃ payojetvā
 dassanakīlā.

15. **Āsandinti** pamāṇātikkantāsanāṃ. “Anuyuttā viharanti”ti idaṃ
 apekkhitvā pana sabbapadesu upayogavacanāṃ katam. **Pallaṅkoti** padesu
 vālarūpāni ṭhapetvā kato. **Gonakoti** dīghalomako mahākojavo,
 caturaṅgulādhikāni kira tassa lomāni. **Cittakanti** vānavicittam
 uṇṇāmayattharaṇaṃ. **Paṭikāti** uṇṇāmayo setattharaṇo¹. **Patalikāti**
 ghanapupphako uṇṇāmayattharaṇo, yo “āmalakapatto”tipi² vuccati. **Tūlikāti**
 tiṇṇaṃ tūlānaṃ aññatarapuṇṇā tūlikā. **Vikatikāti** sīhabyagghādirūpavicitro
 uṇṇāmayattharaṇo. **Uddalomīti** ubhayatodasaṃ uṇṇāmayattharaṇaṃ, keci
 “ekato-uggatapupphan”ti³ vadanti. **Ekantalomīti** ekatodasaṃ
 uṇṇāmayattharaṇaṃ, keci “ubhato-uggatapupphan”ti vadanti. **Kaṭṭissanti**
 ratanaparisibbitaṃ koseyyakaṭṭissamayaṃ⁴ paccattharaṇaṃ. **Koseyyanti**
 ratanaparisibbimeva kosiyaṃsuttamayaṃ paccattharaṇaṃ. “Suddhakoseyyaṃ
 pana vaṭṭati”ti vinaye * vuttam. Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ pana “ṭhapetvā
 tūlikaṃ sabbāneva gonakādīni ratanaparisibbitāni na vaṭṭanti”ti vuttam.

Kuttakanti soḷasannaṃ nāṭakitthīnaṃ ṭhatvā naccanayoggaṃ
 uṇṇāmayattharaṇaṃ. **Hatthatharaṃ assattharanti** hatthi-assapiṭṭhesu
 attharaṇa-attharakāyeva⁵. Rathattharepi eseva nayo. **Ajinappaveṇīti**
 ajinacammehi mañcappamāṇena

1. Setapaccattharaṇo (Syā) Vi-Ṭṭha 3. 369 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Amilātapāṭṭotipi (Sī), ālamakapattotipi (Syā) 3. ...uggatapupphantipi (Syā, Ka)

4. Koseyyakaṭṭhissamayaṃ (Sī, Syā) * Vi-Ṭṭha 3. 369 piṭṭhe.

5. Attharaṇaka-attharakāva (Sī), attharaṇa-attharaṇāniyeva (Ka)

sibbitvā katā pavenī. **Kadalimigapavarapaccattharaṇanti**

kadalimigacammaṃ nāma atthi, tena kataṃ pavarapaccattharaṇaṃ, uttamapaccattharaṇanti attho. Taṃ kira setavattassa upari kadalimigacammaṃ pattharivā sibbitvā karonti. **Sa-uttaracchadanti** saha uttaracchadena, uparibaddhena rattavitānena saddhinti attho. Setavitānampi heṭṭhā akappiyapaccattharaṇe sati na vaṭṭati, asati pana vaṭṭati.

Ubhatolohitakūpadhānanti sīsūpadhānañca pādūpadhānañcāti mañcassa ubhatolohitakaṃ upadhānaṃ, etaṃ na kappati. Yaṃ pana ekameva upadhānaṃ ubhosu passesu rattaṃ vā hoti padumavaṇṇaṃ vā vicitraṃ vā, sace pamāṇayuttaṃ, vaṭṭati. Mahā-upadhānaṃ pana paṭikkhittaṃ. Alohitakāni dvepi vaṭṭantiyeva. Tato uttari labhitvā aññesaṃ dātabbāni. Dātuṃ asakkonto mañce tiriyaṃ attharivā upari paccattharaṇaṃ datvā nipajjitumpi labhati. Āsandī-ādīsu pana vuttanayeneva paṭipajjitabbaṃ. Vuttañhetarāṃ anujānāmi bhikkhave āsandiya pāde chinditvā paribhuñjituṃ, pallaṅkassa vāle bhinditvā paribhuñjituṃ, tūlikaṃ vijaṭetvā bibbohanaṃ kātuṃ, avasesaṃ bhummattharaṇaṃ kātun”ti¹.

16. **Ucchādanā**dīsu mātukucchito nikkhantadāraṇānaṃ sarīragandho dvādasavassapattakāle² nassati³, tesāṃ sarīraduggandhaharaṇatthāya gandhacuṇṇādīhi ucchādenti, evarūpaṃ ucchādanaṃ na vaṭṭati. Puññavante pana dāraṇe ūrūsu nipajjāpetvā telena makkhetvā hatthapāda-ūrunābhi-ādīnaṃ saṅghānasampādanatthaṃ parimaddanti, evarūpaṃ parimaddanaṃ na vaṭṭati.

Nhāpananti tesāmyeva dāraṇānaṃ gandhādīhi nhāpanaṃ⁴. **Sambāhananti** mahāmallānaṃ viya hatthapāde muggarādīhi paharivā bāhuvacchanaṃ. **Ādāsanti** yaṃ kiñci ādāsaṃ pariharituṃ na vaṭṭati. **Añjananti** alaṅkārañjanaṃ. **Mālāti** baddhamālā vā abaddhamālā vā. **Vilepananti** yaṃ kiñci chavirāgakaraṇaṃ. **Mukhacuṇṇaṃ mukhalepananti** mukhe kālapīlakādīnaṃ haraṇatthāya mattikakakkaṃ denti, tena lohite calite sāsapakakkaṃ denti, tena dose khādite tilakakkaṃ denti, tena lohite sannisinne haliddikakkaṃ denti, tena chavivaṇṇe ārūlhe mukhacuṇṇakena mukhaṃ cuṇṇanti, taṃ sabbaṃ na vaṭṭati.

1. Vi 4. 295 piṭṭhe.

2. Dvādasavassamattakāle (Sī), dvādasamattavassapattakāle (Syā)

3. Na nassati (Sī)

4. Nahāpanaṃ (Sī), nahāpanaṃ viya (Syā), nhāpanaṃ viya nhāpanaṃ (Ka)

Hatthabandhādīsu hatthe vicitrasaṅkhakapālādīni bandhitvā vicaranti, taṃ vā aññaṃ vā sabbampi hatthābharaṇaṃ na vaṭṭati. Apare sikkhaṃ bandhitvā vicaranti, suvaṇṇacīrakamuttalatādīhi ca taṃ parikkhipanti, taṃ sabbhaṃ na vaṭṭati. Apare catuhatthadaṇḍaṃ vā aññaṃ vā pana alaṅkatadaṇḍakaṃ gahetvā vicaranti, tathā itthipurisarūpādivicittaṃ bhesajjanāḷikaṃ suparikkhitaṃ vāmapasse olaggitaṃ, apare kaṇṇikaratanaparikkhittakosaṃ atitikhīṇaṃ asim, pañcavaṇṇasuttasibbitaṃ makaradantakādivicittaṃ chattaṃ, suvaṇṇarajataḍḍivicitrā morapiñchādīparikkhittā upāhanā, keci ratanamattāyāmaṃ caturaṅgulavitthataṃ kesantaparicchedaṃ dassetvā meghamukhe vijjulataṃ viya nalāṭe uṇhīsapaṭṭaṃ bandhanti, cūḷamaṇiṃ dhārenti, cāmaravālabījaṇiṃ dhārenti, taṃ sabbhaṃ na vaṭṭati.

17. * Aniyyānikattā saggamokkhamaggānaṃ tiracchānabhūtā kathāti **tiracchānakathā**. Tattha rājānaṃ ārabha “mahāsammato Mandhātā Dhammāsoko evaṃmahānubhāvo”ti-ādinā nayena pavattā kathā **rājakathā**. Esa nayo **corakathādīsu**. Tesu “asuko rājā abhirūpo dassaniyo”ti-ādinā nayena gehassitakathāva **tiracchānakathā** hoti. “Sopi nāma evaṃmahānubhāvo khayāṃ gato”ti evaṃ pavattā pana kammaṭṭhānabhāve tiṭṭhati. Coresu “mūladevo evaṃ mahānubhāvo, moghamālo evaṃmahānubhāvo”ti tesāṃ kammaṃ paṭicca “aho sūrā”ti gehassitakathāva **tiracchānakathā**. Yuddhepi Bhāratayuddhādīsu “asukena asuko evaṃ mārito evaṃ viddho”ti kāmāssādavaseneva kathā **tiracchānakathā**. “Tepi nāma khayāṃ gatā”ti evaṃ pavattā pana sabbattha kathā kammaṭṭhānameva hoti. Api ca annādīsu “evaṃ vaṇṇavantaṃ gandhavantaṃ rasavantaṃ phassasampannaṃ khādimha bhujjimbhā”ti kāmāssādavasena kathetuṃ na vaṭṭati. Sāthhakaṃ pana katvā “pubbe evaṃ vaṇṇādisampannaṃ annaṃ pānaṃ vatthaṃ sayanaṃ mālaṃ gandhaṃ sīlavantānaṃ adamha, cetiye pūjaṃ karimbhā”ti kathetuṃ vaṭṭati. **Ñātikathādīsu** pana “ambhākaṃ nātakā sūrā samatthā”ti vā “pubbe mayāṃ evaṃ vicitrehi yānehi vicarimbhā”ti vā assādavasena vattuṃ na vaṭṭati. Sāthhakaṃ pana katvā “tepi no nātakā khayāṃ gatā”ti vā “pubbe mayāṃ evarūpā upāhanā saṃghassa adamhā”ti vā kathetuṃ vaṭṭati¹.

* Ma-Ṭṭha 3. 155; Ma 2. 181; Saṃ 3. 368; Am 3. 358; Vi 2. 213; Khu 7. 286 piṭṭhesupi.

1. Kathetabbhaṃ (sabbattha)

Gāmakathāpi suniviṭṭhadunniṭṭhasubhikkhadubbhikkhādivasena vā “asukagāmavāsino sūrā samatthā”ti vā evaṃ assādasena na vaṭṭati. Sāttakam̐ pana katvā “saddhā pasannā”ti vā “khayavayam̐ gatā”ti vā vattum̐ vaṭṭati. **NigamanagaraJanapadakathādīsupi** eseva nayo.

Itthikathāpi vaṇṇasaṅghānādīni paṭicca assādavassena na vaṭṭati, “saddhā pasannā khayavayam̐ gatā”ti evameva vaṭṭati. **Sūrakathāpi** “nandimitto nāma yodho sūro ahoṣī”ti assādasena na vaṭṭati. “Saddho ahoṣi khayam̐ gato”ti evameva vaṭṭati. **Visikhākathāpi** “asukā visikhā suniviṭṭhā dunniviṭṭhā sūrā samatthā”ti assādasena na vaṭṭati. “Saddhā pasannā khayavayam̐ gatā”ti evameva vaṭṭati.

Kumbhaṭṭhānakathāti udakaṭṭhānakathā, udakatitthakathātipi vuccati, kumbhadāsikathā vā, sāpi “pāsādikā naccitum̐ gāyitum̐ chekā”ti assādasena na vaṭṭati. “Saddhā pasannā”ti-ādinā nayeneva vaṭṭati. **Pubbapetakathāti** atītañātikathā. Tattha vattamānañātikathāsadiso vinicchayo.

Nānattakathāti purimapacchimakathāhi vimuttā avasesā nānāsabhāvā niratthakakathā. **Lokakkhāyikāti** “ayam̐ loko kena nimmito? Asukena nāma nimmito. Kāko seto aṭṭhīnam̐ setattā. Balākā¹ rattā lohitassa rattattā”ti- evamādikā lokāyatavitaṇḍasallāpakathā.

Samuddakkhāyikā nāma “kasmā samuddo sāgaro? Sāgaradevena khato, tasmā sāgaro. ‘Khato me’ti hatthamuddāya sayam̐ niveditattā samuddo”ti- evamādikā niratthakā samuddakkhāyanakathā. **Bhavoti** vuḍḍhi, **Abhavoti** hāni. “Iti bhavo, iti abhavo”ti yam̐ vā tam̐ vā niratthakakāraṇam̐ vatvā pavattitakathā **itibhavābhavakathā**.

18. **Viggāhikakathāti** viggahakathā² sārāmbhakathā. Tattha * **sahitam̐ meti** mayham̐ vacanam̐ sahitam̐ siliṭṭham̐, atthayuttam̐ kāraṇayuttanti attho. **Asahitam̐ teti** tuyham̐ vacanam̐ asahitam̐ asiliṭṭham̐. **Adhiciṇṇam̐ te viparāvattanti** yam̐ tuyham̐ dīgharattāciṇṇavasena suppaguṇam̐, tam̐ mayham̐ ekavacaneneva viparāvattam̐ parivattitvā ṭhitam̐, na kiñci jānāsīti attho.

1. Bakā (Ka)

2. Viggāhikathā (SYā)

* Ma-Ṭṭha 3. 164 piṭṭhepi.

Āropito te vādoti mayā tava vāde doso¹ āropito. **Cara vādappamokkhāyāti** dosamocanatham cara vicara, tattha tattha gantvā sikkhāti attho. **Nibbeṭṭhehi vā sace pahosīti** atha sayam pahoti, idāneva nibbeṭṭhehīti.

19. Dūteyyakathāyaṃ **idha gacchāti** ito asukam nāma ṭhānam gaccha. **Amutrāgacchāti** tato asukam nāma ṭhānam āgaccha. **Idam harāti** ito idam nāma hara. **Amutra idam āharāti** asukaṭṭhānato idam nāma idha āhara. Saṅkhepato pana idam dūteyyam nāma ṭhapetvā pañca sahadhammike ratanattayassa upakārapaṭisaṃyuttañca gihisāsanam aññesam na vaṭṭati.

20. **Kuhakāti**-ādīsu tividhena kuhanavatthunā lokam kuhayanti vimhāpayantīti kuhakā. Lābhasakkāratthikā hutvā lapantīti **lapakā**. Nimittam sīlametesanti **nemittikā**. Nippeso sīlametesanti **nippesikā**. Lābhena lābham nijigīsanti magganti pariyasantīti **lābhena lābham nijigīsītāro**, kuhanā, lapanā, nemittikatā, nippesikatā, lābhena lābham nijigīsanaṭṭīti etāhi samannāgatānam puggalānam etaṃ adhivacanam. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārena panetā kuhanādīkā **Visuddhimagge**² Sīlaniddeseyeva Pāliñca Aṭṭhakathañca āharitvā pakāsītīti.

Ettāvatā majjhimasīlam niṭṭhitam hoti.

Mahāsīlavaṇṇanā

21. Ito param mahāsīlam hoti. **Aṅganti** hatthapādādīsu yena kenaci evarūpena aṅgena samannāgato dīghāyu yasavā hotīti-ādinayappavattam aṅgasattham. **Nimittanti** nimittasattham. Paṇḍurājā kira tisso muttāyo mutṭhiyam katvā nemittikam pucchi “kim me hatthe”ti. So itocito ca vilokesi, tasmīñca samaye gharagolikāya makkhikā gayhantī³ muttā, so “muttā”ti āha. Puna “katī”ti puṭṭho kukkuṭassa tikkhattum ravantassa saddam sutvā “tisso”ti āha. Evam tam tam ādisitvā nimittamanuyuttā viharanti.

1. Tava doso (Sī); Ma-Ṭṭha 3. 164 piṭṭhe passitabban.

2. Visuddhi 1. 22 piṭṭhādīsu.

3. Gahetvā (Syā, Ka)

Uppātanti asanipātādīnaṃ mahantānaṃ uppatitaṃ¹, taṃ hi disvā “idaṃ bhavissati, evaṃ bhavissati”ti ādisanti. **Supinanti** yo pubbaṅhasamaye supinaṃ passati, evaṃvipāko hoti. Yo idaṃ nāma passati, tassa idaṃ nāma hotīti-ādinā nayena supinakaṃ anuyuttā viharanti. **Lakkhaṇanti** iminā lakkhaṇena samannāgato rājā hoti, iminā uparājāti-ādikaṃ. **Mūsikacchinnanti** undūrakhāyitaṃ. Tenāpi hi ahate vā vatthe, anahate vā vatthe ito paṭṭhāya evaṃ chinne idaṃ nāma hotīti ādisanti. **Agghiomanti** evarūpena dārunā evaṃ hute idaṃ nāma hotīti aggijuhanaṃ². Dabbihomādīnipi agghiomāneva, evarūpāya dabbiyā īdisahi kaṇḍādihi hute idaṃ nāma hotīti evaṃ pavattivasena pana visuṃ vuttāni.

Tattha **kaṇḍo** kuṇḍako. **Taṇḍulāti** sāli-ādīnañceva tiṇajātīnañca taṇḍulā. **Sappīti** gosappi-ādikaṃ. **Telanti** tilatelādikaṃ. Sāsapādīni pana mukhena gahetvā aggimhi pakkhipanaṃ, vijjaṃ parijappitvā juhanaṃ vā **mukhahomaṃ**. Dakkhiṇakkhakajaṇṇulohitādīhi juhanaṃ **lohitahomaṃ**. **Aṅgavijjāti** pubbe aṅgameva disvā byākaraṇavasena aṅgaṃ vuttaṃ, idha aṅgalaṭṭhim³ disvā vijjaṃ parijappitvā “ayaṃ kulaputto vā no vā, sirīsampanno vā no vā”ti-ādibyākaraṇavasena aṅgavijjā vuttā. **Vatthuvijjāti** gharavatthu-ārāmaṭṭhādīnaṃ guṇadosasallakkhaṇavijjā. Mattikādivisesaṃ disvāpi hi vijjaṃ parijappitvā heṭṭhā pathaviyaṃ timsaratanamate, ākāse ca asītīratanamatte padese guṇadosaṃ passanti. **Khattavijjāti** abbhēyyamāsurakkharājasatthādisattham⁴. **Sivavijjāti** susāne pavisitvā santikaraṇavijjā, sigālarutavijjātipi⁵ vadanti. **Bhūtavijjāti** bhūtavejjamanto. **Bhūrivijjāti** bhūriḅhare vasantena uggahetabbamanto. **Ahivijjāti** sappadaṭṭhatikicchanaṭṭhā vijjā ceva sappāvhaṅgavijjā ca. **Visavijjāti** yāya purāṅgavisaṃ vā rakkhanti, navavisaṃ vā karonti visavantameva⁶ vā. **Vicchikavijjāti** vicchikadaṭṭhatikicchanaṭṭhā vijjā.

1. Uppādaṃ (Sī), uppatāṃ (Syā)

2. Aggim juhanti (Ka)

3. Aṅgulaṭṭhim (bahūsu) Dī-Ṭī 1. 130; Sī-Ṭī Abhinava 1. 371 piṭṭhesu passitabbaṃ.

4. Aṅgeyyamāsurakkhādi nītisattham (Sī), ajjheyya... (Syā)

5. Sigālarutavijjātipi (Sī)

6. Visatantameva (Sī) visamantameva (Syā)

Mūsikavijjāyapi eseva nayo. **Sakuṇavijjāti** sapakkhaka-apakkhaka-dvipadacatuppadānaṃ rutagatādivasena sakuṇañāṇaṃ. **Vāyasavijjāti** kākarutañāṇaṃ, taṃ visuññeva satthaṃ, tasmā visuṃ vuttaṃ.

Pakkajjhānanti paripākagatacintā, idāni “ayaṃ ettakaṃ jīvissati, ayaṃ ettakan”ti evaṃ pavattaṃ adīṭṭhañāṇanti¹ attho. **Saraparittānanti** sararakkhaṇaṃ, yathā attano upari na āgacchati, evaṃ karaṇavijjā. **Migacakkanti** idaṃ sabbasaṅgāhikaṃ sabbasakuṇacatuppadānaṃ rutañāṇavasena vuttaṃ.

22. **Maṇilakkhaṇādīsu** evarūpo maṇi pasattho, evarūpo apasattho, sāmīno ārogya-issariyādīnaṃ hetu hoti, na hotīti-evaṃ vaṇṇasaṅgāhādivasena maṇi-ādīnaṃ lakkhaṇaṃ anuyuttā viharantīti attho. Tatha **āvudhanti** ṭhapetvā asi-ādīni avasesaṃ āvudhaṃ. **Itthilakkhaṇādīnīpi** yamhi kule te itthipurisādayo vasanti, tassa vuḍḍhihānivaseneva veditabbāni. **Ajalakkhaṇādīsu** pana evarūpānaṃ ajādīnaṃ maṃsaṃ khāditabbaṃ, evarūpānaṃ na khāditabbanti ayaṃ viseso veditabbo.

Api cettha **godhāya lakkhaṇe** cittakammaṇḍandhanādīsipi evarūpāya godhāya sati idaṃ nāma hotīti ayaṃ viseso veditabbo. Idañcettha vatthu— ekasmiṃ kira vihāre cittakamme² godhaṃ aggim dhamamānaṃ akaṃsu, tato paṭṭhāya bhikkhūnaṃ mahāvivādo jāto. Eko āgantukabhikkhu taṃ disvā makkhesi, tato paṭṭhāya vivādo mandībhūto hoti. **Kaṇṇikālakkhaṇaṃ** ṇḍandhanakaṇṇikāyapi gehakaṇṇikāyapi vasena veditabbaṃ. **Kacchupalakkhaṇaṃ** godhālakkhaṇasadisameva. **Migalakkhaṇaṃ** sabbasaṅgāhikaṃ sabbacatuppadānaṃ lakkhaṇavasena vuttaṃ.

23. **Raṇṇaṃ niyyānaṃ bhavissatīti** asukadivase asukanakkhattena asukassa nāma raṇṇo niggamaṇaṃ bhavissatīti-evaṃ rājūnaṃ pavāsagamaṇaṃ³ byākaroti. Esa nayo sabbattha. Kevalaṃ panettha **aniyyānanti** vippavuttānaṃ puna āgamaṇaṃ. **Abbhantarānaṃ raṇṇaṃ upayānaṃ bhavissati, bāhirānaṃ raṇṇaṃ apayānanti** antonagare amhākaṃ rājā paṭiviruddhaṃ bahirājānaṃ upasaṅkamissati, tato tassa paṭikkamaṇaṃ bhavissatīti evaṃ raṇṇaṃ

1. Ariṭṭhaṃ ñāṇanti (Sī), adīṭṭhañāṇanti (Syā)

2. Cittakammena (Syā)

3. Saṅgāmagamaṇaṃ (Ka)

upayānāpayānaṃ byākaroti. Dutiyapadepe eśeva nayo. Jayaparājayā pākaṭāyeva.

24. **Candaggāhādayo** asukadivase Rāhu candaṃ gahessatī byākaraṇavaseneva veditabbā. Api ca nakkhattassa aṅgārakādigahasamāyogopi nakkhattagāhoyeva. **Ukkāpātoti** ākāśato ukkānaṃ patanaṃ. **Disāḍāhoti** disākālusiyāṃ aggisikhadhūmasikhādīhi ākulabhāvo viya. **Devadudrabbhīti** sukkhavalāhakagajjanaṃ. **Uggamananti** udayanaṃ. **Okkamananti** atthaṅgamaṃ. **Samkilesanti** avisuddhatā. **Vodānanti** visuddhatā. **Evamvipākoti** lokassa evamvividhasukhadukkhāvaho.

25. **Suvuṭṭhikāti** devassa sammādhārānuppavecchanaṃ. **Dubbuṭṭhikāti** avaggāho, vassavibandhoti¹ vuttaṃ hoti. **Muddāti** hatthamuddā. **Gaṇanā** vuccati acchiddakagaṇanā². **Saṅkhānanti** saṅkalanaśuppadānādivasena³ piṇḍagaṇanā. Yassa sā paṇḍā hoti, so rukkhampi disvā ettakāni ettha paṇḍānīti jānāti. **Kāveyyanti** “cattārome bhikkhave kavī. Katame cattāro? Cintākavi sutakavi atthakavi paṭibhānakavī”ti⁴. Imesaṃ catunnaṃ kavīnaṃ attano cintāvasena vā “Vessantaro nāma rājā ahoṣī”ti-ādīni sutvā sutavasena vā “imassa ayaṃ attho, evaṃ taṃ yojessāmī”ti evaṃ atthavasena vā kiñcīdeva disvā “tappaṭibhāgaṃ kattabbaṃ⁵ karissāmī”ti evaṃ ṭhānuppattikapaṭibhānavasena vā jīvikatthāya kabyakaraṇaṃ⁶. **Lokāyatam** vuttameva.

26. **Āvāhanaṃ** nāma imassa dāraḥassa asukakulato asukanakkhattena dārikaṃ ānethāti āvāhakaṇaṃ. **Vivāhananti** imaṃ dārikaṃ asukassa nāma dāraḥassa asukanakkhattena detha, evamassā vuḍḍhi bhavissatīti vivāhakaṇaṃ. **Samvaraṇanti** samvaraṇaṃ nāma⁷ ajja nakkhattaṃ sundaraṃ, ajjeva samaggā hotha, iti vo viyogo na bhavissatīti evaṃ samaggakaraṇaṃ. **Vivaraṇaṃ**⁸ nāma sace viyujjitukāmattha, ajjeva

1. Vassamandoti (Syā)

3. Saṅkalanasaduppādānādivasena (Ka)

5. Idaṃ padaṃ natthi Sī-potthake.

6. Kammakaraṇaṃ (Sī), kattabbakaraṇaṃ (Syā)

7. Saṃvadananti saṃvadanāṃ nāma (Sī, Syā)

2. Acchindakagaṇanā (Syā, Ka)

4. Am 1. 553 piṭṭhe.

8. Vivadanaṃ (Sī, Syā)

viyujjatha, iti vo puna saṃyogo na bhavissatīti evaṃ visaṃyogakaraṇaṃ. **Samkīraṇanti** utthānaṃ vā iṇaṃ vā dinnāṃ dhanāṃ ajja saṅkaḍḍhatha, ajja saṅkaḍḍhitaṅhi taṃ thāvaram hotīti evaṃ dhanapiṇḍāpanaṃ. **Vikīraṇanti** sace payoga-uddhārādivasena dhanāṃ payojitukāmattha, ajja payojitaṃ diguṇacatugguṇaṃ hotīti evaṃ dhanapayojāpanaṃ. **Subhagakarāṇanti** piyamaṇāpakaraṇaṃ vā sassirīkakaraṇaṃ vā. **Dubbhagakarāṇanti** tabbiparītaṃ. **Viruddhagabbhakaraṇanti** viruddhassa vilīnassa aṭṭhitassa vinassamānassa¹ gabbhassa karaṇaṃ, puna avināsāya bhesajjadānanti attho. * Gabbho hi vātena pāṇakehi kammunā cāti tīhi kāraṇehi vinassati. Tattha vātena vinassante nibbāpanīyaṃ sītalaṃ bhesajjaṃ deti, pāṇakehi vinassante pāṇakānaṃ paṭikammaṃ karoti, kammunā vinassante pana buddhāpi paṭibāhituṃ na sakkonti.

Jivhānibandhananti mantena jivhāya bandhakaraṇaṃ².

Hanusamhānanti mukhabandhamantena yathā hanukaṃ cāletuṃ na sakkonti, evaṃ bandhakaraṇaṃ². **Hatthābhijappananti** hatthānaṃ parivattanatthaṃ mantajappanaṃ. Tasmim kira mante sattapadantare ṭhatvā jappite itaro hatthe parivattetvā khipati. **Kaṇṇajappananti** kaṇṇehi saddaṃ assavanatthāya vijjāya jappanaṃ. Taṃ kira jappitvā vinicchayaṭṭhāne yaṃ icchati, taṃ bhaṇati, paccatthiko taṃ na suṇāti, tato paṭivacanaṃ sampādetuṃ na sakkoti. **Ādāsapañhanti** ādāse devataṃ otāretvā pañhapucchanāṃ³. **Kumārikapañhanti** kumārikāya sarīre devataṃ otāretvā pañhapucchanāṃ. **Devapañhanti** dāsīyā sarīre devataṃ otāretvā pañhapucchanāṃ. **Ādiccupaṭṭhānanti** jīvikatthāya ādiccapāricariyā. **Mahatupaṭṭhānanti** tatheva mahābrahmapāricariyā. **Abbhujjalananti** mantena mukhato aggijālānīharaṇaṃ. **Sirivhāyananti** “ehi siri, mayhaṃ sire⁴ patiṭṭhāhi”ti evaṃ sirena siriyā avhāyanaṃ.

27. **Santikammanti** devaṭṭhānaṃ gantvā “sace me idaṃ nāma samijjhissati, tumhākaṃ iminā ca iminā ca upahāraṃ karissāmī”ti samiddhikāle kattabbaṃ santipaṭissavakammaṃ. Tasmim pana samiddhe tassa karaṇaṃ **paṇidhikammaṃ** nāma. **Bhūrikammanti** bhūrihare vasitvā gahitamantassa payogakaraṇaṃ. **Vassakammaṃ vossakammanti** ettha **vassoti** puriso, **vossoti** paṇḍako. Iti

1. Matassa (Syā, Ka)

* Vi-Ṭṭha 2. 64 piṭṭhepi.

2. Thaddhakaraṇaṃ (Sī)

3. Pañhapucchanāṃ (Syā, Ka)

4. Sarīre (Syā, Ka)

vossassa vassakaraṇaṃ vassakammaṃ, vassassa vossakaraṇaṃ vossakammaṃ. Taṃ pana karonto acchandikabhāvamattaṃ pāpeti, na liṅgaṃ antaradhāpetuṃ sakkoti. **Vatthukammanti** akatavatthusmiṃ gehapatiṭṭhāpanaṃ. **Vatthuparikammanti** “idañcidañcāharathā”ti vatvā vatthubalikammakaraṇaṃ. **Ācamananti** udakena mukhasuddhikaraṇaṃ. **Nhāpananti** aññesaṃ nhāpanaṃ. **Juhananti** tesāṃ atthāya aggijuhanaṃ. **Vamananti** yogaṃ datvā¹ vamanakaraṇaṃ. **Virecanepi** eseva nayo. **Uddhamvirecananti** uddhaṃ dosānaṃ nīharaṇaṃ. **Adhovirecananti** adho dosānaṃ nīharaṇaṃ. **Sīsavirecananti** sirovirecanaṃ. **Kaṇṇatelaṃti** kaṇṇānaṃ bandhanatthaṃ vā vaṇaharaṇatthaṃ vā bhesajjelapacanaṃ. **Nettatappananti** akkhitappanatalemaṃ. **Natthukammanti** telena yojetvā natthukaraṇaṃ. **Añjananti** dve vā tīṇi vā paṭalāni nīharaṇasamatthaṃ khārañjanaṃ. * **Paccañjananti** nibbāpanīyaṃ sītalabhesajjañjanaṃ². **Sālākiyanti** salākavejjakammaṃ. **Sallakattiyanti** sallakattavejjakammaṃ. **Dārakatikicchā** vuccati komārabhaccavejjakammaṃ. **Mūlabhesajjānaṃ anuppādananti** iminā kāyatikicchanaṃ³ dasseti. **Osadhīnaṃ paṭimokkhoti** khārādīni datvā tadanurūpe vaṇe gate tesāṃ apanayanaṃ.

Ettāvatā mahāsīlaṃ niṭṭhitaṃ hoti.

Pubbantakappikasassatavādavaṇṇanā

28. Evaṃ Brahmaḍattena vuttavaṇṇassa anusandhivasena tividhaṃ sīlaṃ vitthāretvā idāni bhikkhusaṃghena vuttavaṇṇassa anusandhivasena “atthi bhikkhave aññeva dhammā gambhīrā duddasā”ti-ādinā nayena suññatāpakāsaṇaṃ ārabhi. Tattha **dhammāti** guṇe desanāyaṃ pariyattiyaṃ nissatteti-evamādīsu dhammasaddo vattati.

“Na hi dhammo adhammo ca, ubho samavipākino.

Adhammo nirayaṃ neti, dhammo pāpeti suggatin”ti⁴.

Ādīsu hi guṇe dhammasaddo. “Dhammaṃ vo bhikkhave desessāmi ādikalyāṇaṃ”ti-ādīsu⁵ desanāyaṃ. “Idha bhikkhu dhammaṃ pariyāpuṇāti

1. Katvā (Ka)

2. Bhāvanīyasītalabhesajjañjanaṃ (Sī)

4. Khu 2. 272 piṭṭhe.

* Saccañjanaṃ (Sī-Ṭī Abhinava 1. 377 piṭṭhe)

3. Kāyatikicchakaṃ (Syā), kāyatikicchataṃ (Ka)

5. Ma 3. 327 piṭṭhe.

Suttaṃ Geyyaṃ”ti-ādīsu¹ pariyattiyaṃ. “Tasmiṃ kho pana samaye dhammā honti, khandhā honti”ti-ādīsu² nissatte. Idha pana guṇe vattati. Tasmā atthi bhikkhave aññeva Tathāgatassa guṇāti evamettha attho daṭṭhabbo.

Gambhīrāti mahāsamuddo viya makasatuṇḍasūciyā aññatra Tathāgatā aññesaṃ nāṇena alabbhaneyyapatiṭṭhā, gambhīrattāyeva **duddasā**, duddasattāyeva **duranubodhā**. Nibbutasabbapariḷāhattā **santā**, santārammaṇesu pavattanatopi **santā**. Atittikaraṇaṭṭhena **paṇīṭā** sādurasabhojanaṃ viya. Uttamañānavisayattā na takkena avacaritabbāti **atakkāvacarā**. Nipuṇāti saṃhasukhumasabhāvattā. Bālānaṃ avisayattā paṇḍitehiyeva veditabbāti **paṇḍitavedanīyā**.

Ye Tathāgato sayam abhiññā sacchikatvā pavedetī ye dhamme Tathāgato anaññaneyyo hutvā sayameva abhivisiṭṭhena nāṇena paccakkhaṃ katvā pavedeti dīpeti katheti pakāsetīti attho. **Yehī**ti yehi guṇadhammehi. **Yathābhuccanti** yathābhūtaṃ. **Vaṇṇaṃ sammā vadamānā vadeyyunti** Tathāgatassa vaṇṇaṃ vattukāmā sammā vadeyyuṃ, ahāpetvā vattuṃ sakkuṇeyyunti attho. Katame ca pana te dhammā Bhagavatā evaṃ thomitāti? Sabbaññutaññānaṃ. Yadi evaṃ kasmā bahuvacananiddeso³ katoti? Puthucittasamāyogato ceva puthu-ārammaṇato ca. Tañhi catūsu nāṇasampayuttamahākriyacittesu labbhati, na cassa koci dhammo ārammaṇaṃ nāma na hoti. Yathāha “atītaṃ sabbaṃ jānātīti sabbaññutaññānaṃ, tattha āvaraṇaṃ natthīti anāvarenaññānaṃ”ti-ādī⁴. Iti puthucittasamāyogato, punappunaṃ uppattivaseṇa puthu-ārammaṇato ca bahucavananiddeso katoti.

“Aññevā”ti idaṃ panettha vavatthāpanavacanaṃ, “aññeva, na pāṇātipātā veramaṇi-ādayo. Gambhīrāva, na uttānā”ti-evaṃ sabbapadehi yojetabbaṃ. Sāvakaṇāramiññānaṃhi gambhīraṃ, paccakabodhiñānaṃ pana tato gambhīrataranti tattha vavatthānaṃ natthi, sabbaññutaññānaṃca tatopi gambhīrataranti tatthāpi vavatthānaṃ natthi, ito panaññaṃ gambhīratarānaṃ natthi, tasmā gambhīrāvāti vavatthānaṃ labbhati. Tathā duddasāva duranubodhāvāti sabbaṃ veditabbaṃ.

1. Am 2. 76 piṭṭhe.

2. Abhi 1. 35 piṭṭhe

3. Puthuvacananiddeso (Sī, Syā)

4. Khu 9. 126 Paṭisambhidāmagge.

Katame ca te bhikkhavesi ayam pana tesam dhammanam kathetukamyata pucchā. **Santi bhikkhave eke samaṇabrāhmaṇā**ti-ādi pucchāvissajjanam. Kasmā panetaṃ evaṃ āradhanti ce? Buddhānañhi cattāri tṭhānāni patvā gajjitaṃ mahantaṃ hoti, ñāṇaṃ anupavisati, Buddhañāṇassa mahantabhāvo paññāyati, desanā gambhīrā hoti tilakkhaṇāhatā suññatāpaṭisaṃyuttā. Katamāni cattāri? Vinayapaññattim, bhūmantaraṃ, paccayākāraṃ, samayantaranti. Tasmā “idaṃ lahukaṃ, idaṃ garukaṃ, idaṃ satekiccaṃ, idaṃ atekiccaṃ, ayam āpatti, ayam anāpatti, ayam chejjagāminī, ayam vuṭṭhānagāminī, ayam desanāgāminī, ayam lokavajjā, ayam paṇṇattivajjā, imasmiṃ vatthusmiṃ idaṃ paññapetabban”ti yaṃ evaṃ otiṇṇe vatthusmiṃ sikkhāpadapaññāpanaṃ nāma, tattha aññesaṃ thāmo vā balaṃ vā natthi, avisayo esa aññesaṃ, Tathāgatasseva visayo. Iti vinayapaññattim patvā Buddhānaṃ gajjitaṃ mahantaṃ hoti, ñāṇaṃ anupavisati -pa- suññatāpaṭisaṃyuttāti.

Tathā “ime cattāro satipaṭṭhānā nāma -pa- ariyo aṭṭhaṅgiko maggo nāma, pañca khandhā nāma, dvādasa āyatanāni nāma, aṭṭhārasa dhātuyo nāma, cattāri ariyasaccāni nāma, bāvisatindriyāni nāma, nava hetū nāma, cattāro āhārā nāma, satta phassā nāma, satta vedanā nāma, satta saññā nāma, satta cetanā nāma, satta cittāni nāma, etesu ettakā kāmāvacarā dhammā nāma, ettakā rūpāvacara-arūpāvacarapariyāpannā dhammā nāma, ettakā lokiyā dhammā nāma, ettakā lokuttarā dhammā nāmā”ti catuvīsatisamantapaṭṭhānaṃ anantanayaṃ Abhidhammapiṭakaṃ vibhajitvā kathetuṃ aññesaṃ thāmo vā balaṃ vā natthi, avisayo esa aññesaṃ, Tathāgatasseva visayo. Iti bhūmantaraparicchedaṃ patvā Buddhānaṃ gajjitaṃ mahantaṃ hoti, ñāṇaṃ anupavisati -pa- suññatāpaṭisaṃyuttāti.

Tathā ayam¹ avijjā saṅkhārānaṃ navahākārehi paccayo hoti, uppādo hutvā paccayo hoti, pavattaṃ hutvā. Nimittaṃ. Āyūhanaṃ. Saṃyogo. Palibodho. Samudayo. Hetu. Paccayo hutvā paccayo hoti, tathā saṅkhārādayo viññāṇādīnaṃ. Yathāha “kathaṃ paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ? Avijjā saṅkhārānaṃ uppādaṭṭhiti ca pavattaṭṭhiti ca

1. Yā ayam (bahūsu)

nimittaṭṭhiti ca āyūhanaṭṭhiti ca saṃyogaṭṭhiti ca palibodhaṭṭhiti ca samudayaṭṭhiti ca hetuṭṭhiti ca paccayaṭṭhiti ca, imehi navahākārehi avijjā paccayo, saṅkhārā paccayasamuppannā, ubhopete dhammā paccayasamuppannāti paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ. Atītampi addhānaṃ. Anāgatampi addhānaṃ avijjā saṅkhārānaṃ uppādaṭṭhiti ca -pa- jāti jarāmaṇassa uppādaṭṭhiti ca -pa- paccayaṭṭhiti ca, imehi navahākārehi jāti paccayo, jarāmaṇaṃ paccayasamuppannaṃ, ubhopete dhammā paccayasamuppannāti paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ”¹ evamimaṃ tassa tassa dhammassa tathā tathā paccayabhāvena pavattaṃ tivaṭṭaṃ tiyaddhaṃ tisandhiṃ catusaṅkhepaṃ vīsataṅkāraṃ paṭicasamuppādaṃ vibhajitvā kathetuṃ aññesaṃ thāmo vā balaṃ vā natthi, avisayo esa aññesaṃ, Tathāgatasseva visayo. Iti paccayākāraṃ patvā Buddhānaṃ gajjitaṃ mahantaṃ hoti, ñāṇaṃ anupavisati -pa- suññatāpaṭisaṃyuttāti.

Tathā cattāro janā sassatavādā nāma, cattāro ekaccasassatavādā, cattāro antānantikā, cattāro amarāvikkhepikā, dve adhiccasamuppannikā, soḷasa saññīvādā, aṭṭha asaññīvādā, aṭṭha nevasaññīnāsaññīvādā, satta ucchedavādā, pañca diṭṭhadhammanibbānavādā nāma, te idaṃ nissāya idaṃ gaṇhantīti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni bhinditvā nijjaṭaṃ niggumbaṃ katvā kathetuṃ aññesaṃ thāmo vā balaṃ vā natthi, avisayo esa aññesaṃ, Tathāgatasseva visayo. Iti samayantaraṃ patvā Buddhānaṃ gajjitaṃ mahantaṃ hoti, ñāṇaṃ anupavisati, Buddhañāṇassa mahantatā paññāyati, desanā gambhīrā hoti tilakkhaṇāhatā suññatāpaṭisaṃyuttāti.

Imasmim̐ pana ṭhāne samayantaraṃ labbhati, tasmā sabbaññutaññāṇassa mahantabhāvadassanattaṃ, desanāya ca suññatāpakāsanavibhāvanattaṃ² samayantaraṃ anupavisanto Dhammarājā “**santi bhikkhave eke samaṇabrāhmaṇā**”¹ti evaṃ pucchāvissajjanaṃ ārabhi.

29. Tattha **santīti** atthi saṃvijjanti upalabbhanti. **Bhikkhavi**ti ālapanavacanāṃ. **Eketi** ekacce. **Samaṇabrāhmaṇāti** pabbajjūpagatabhāvena samaṇā, jātiyā brāhmaṇā. Lokena vā “samaṇā”¹ti ca “brahmaṇā”²ti ca evaṃ sammatā. Pubbantaṃ kappetvā vikappetvā gaṇhantīti **pubbantakappikā**,

1. Khu 9. 48 Paṭisambhidāmagge.

2. Suññatāpakāsanattaṃ (Sī), suññatāpakāsanabhāvattaṃ (Syā)

pubbantakappo vā etesaṃ atthīti pubbantakappikā. Tattha **antoti** ayaṃ saddo anta-abbhantaramariyādalāmakaparabhāgakoṭṭhāsesu dissati. “Antapūro udarapūro”ti-ādīsu * hi ante antasaddo. “Caranti loke parivārachannā, anto asuddhā bahi sobhamānā”ti-ādīsu¹ abbhantare. “Kāyabandhanassa anto jīrati². Sā haritantam vā panthantam vā selantam vā udakantam vā”ti-ādīsu³ mariyādāyaṃ. “Antamidam bhikkhave jīvikānam yadidam piṇḍolyan”ti-ādīsu⁴ lāmake. “Esevanto dukkhassā”ti-ādīsu⁵ parabhāge. Sabbapaccayasaṅkhayo hi dukkhassa parabhāgo koṭīti vuccati. “Sakkāyo kho āvuso eko anto”ti-ādīsu⁶ koṭṭhāse. Svāyaṃ idhāpi koṭṭhāse vattati.

Kappasaddopi “tiṭṭhatu bhante Bhagavā kappam⁷, atthi kappo nipajjitum⁸, kappakatena akappakataṃ saṃsibbitam hotīti⁹ evaṃ āyukappalesakappavinayakappādīsu sampahulesu atthesu vattati. Idha taṇhādīṭṭhīsu vattatīti veditabbo. Vuttampi cetam “kappāti dve kappā taṇhākappo ca diṭṭhikappo cā”ti¹⁰. Tasmā taṇhādīṭṭhivasena atītam khandhakotṭhāsaṃ kappetvā pakappetvā ṭhitāti **pubbantakappikā**ti evamettha attho veditabbo. Tesam evaṃ pubbantam kappetvā ṭhitānam punappunam uppajjanavasena pubbantameva anugatā diṭṭhīti **pubbantānudiṭṭhino**. Te evandiṭṭhino tam pubbantam ārabha āgamma paṭicca aññampi janam diṭṭhigatikaṃ karontā anekavihitāni adhivuttipadāni¹¹ abhivadanti aṭṭhārasahi vatthūhi.

Tattha **anekavihitānī** anekavidhāni. **Adhivuttipadānī** adhivacanapadāni. Atha vā bhūtam attham abhibhavitvā yathāsabhāvato aggahetvā pavattanato **adhivuttiyoti** diṭṭhiyo vuccanti. Adhivuttīnam padāni adhivuttipadāni, diṭṭhidīpakāni vacanānīti attho. **Aṭṭhārasahi vatthūhī** aṭṭhārasahi kāraṇehi.

* Khu 1. 308 piṭṭhe.

1. Saṃ 1. 79 piṭṭhe.

2. Vi 4. 277 piṭṭhe.

3. Ma 1. 246 piṭṭhe.

4. Saṃ 2. 76 piṭṭhe.

5. Saṃ 1. 311 piṭṭhe.

6. Am 2. 351 piṭṭhe.

7. Dī 2. 86 piṭṭhe.

8. Am 3. 148 piṭṭhe.

9. Vi 2. 159 piṭṭhe.

10. Khu 7. 74 piṭṭhe.

11. Adhimuttipadāni (Syā, Ka) Ma 3. 18; Am 3. 285 piṭṭhesu passitabbam.

30. Idāni yehi aṭṭhārasahi vatthūhi abhivadanti, tesam kathetukamyatāya pucchāya “te ca bhonto”ti-ādīnā nayena pucchitvā tāni vatthūni vibhajitvā dassetum “**santi bhikkhave**”ti-ādīmāha. Tattha vadanti etenāti **vādo**, diṭṭhigatassetam adhivacanam, sassato vādo etesanti **sassatavādā**, sassatadiṭṭhinoti attho. Eteneva nayena ito paresampi evarūpanam padānam attho veditabbo. **Sassatam attānañca lokañcāti** rūpādīsu aññataram “attā”ti ca “loko”ti ca gahetvā tam sassatam amaram niccam dhuvam paññapenti. Yathāha “rūpam attā ceva loko ca sassato cāti attānañca lokañca paññapenti, tathā vedanam. Saññam. Saṅkhāre. Viññānam attā ceva loko ca sassato cāti attānañca lokañca paññapenti”ti¹.

31. **Ātappamanvāyāti**-ādīsu vīriyam kilesānam ātāpanabhāvena ātappanti vuttam. Tadeva padahanavasena **padhānam**. Punappunam yuttavasena **anuyogoti** evam tippabhedam vīriyam anvāya āgamma paṭiccāti attho. **Appamādo** vuccati satiyā avippavāso. **Sammā manasikāroti** upāyamanasikāro paṭhamanasikāro, atthato ñāṇanti vuttam hoti. Yasmiñhi manasikāre ṭhitassa pubbenivāsānussatiñānam ijjhati, ayam imasmim ṭhāne “manasikāro”ti adhippeto. Tasmā vīriyañca satīñca ñāṇañca āgammāti ayamettha saṅkhepattho. **Tathārūpanti** tathājātikam. **Cetosamādhinti** cittasamādhim. **Phusatīti** vindati paṭilabhati. **Yathā samāhite citteti** yena samādhinā sammā āhite suṭṭhu ṭhapite cittamhi. **Anekavihitam pubbenivāsanti**-ādīnam attho **Visuddhimagge**² vutto.

So evamāhāti so evam jhānānubhāvasampanno hutvā diṭṭhigatiko evam vadati. **Vañjhoti** vañjhapasuvañjhatālādayo viya aphalo kassaci ajanakoti. Etena “attā”ti ca “loko”ti ca gahitānam jhānādīnam rūpādījanakabhāvam paṭikkhipati. Pabbatakūṭam viya ṭhitoti **kūṭaṭṭho**. **Esikaṭṭhāyitṭhitoti** esikaṭṭhāyī viya hutvā ṭhitoti esikaṭṭhāyitṭhito. Yathā sunikhāto esikatthambho niccalo tiṭṭhati, evam ṭhitoti attho. Ubhayenapi lokassa vināsābhāvam dīpeti. Keci pana “**īsikaṭṭhāyitṭhitoti** Pāḷim vatvā muñje³ īsikā viya ṭhito”ti

1. Khu 9. 149 piṭṭhe vitthāro.

2. Visuddhi 2. 40 piṭṭhe.

3. Muñjato (Ka)

vadanti. Tatrāyamadhippāyo—yadidaṃ jāyatīti vuccati, taṃ muñjato īsikā viya vijjamānameva nikkhamati. Yasmā ca īsikaṭṭhāyiṭṭhito, tasmā teva¹ sattā sandhāvanti, ito aññattha gacchantīti attho.

Saṃsarantīti aparāparam sañcaranti. **Cavantīti** evaṃ saṅkhyāṃ gacchanti. Tathā **uppajantīti**. Aṭṭhakathāyaṃ pana pubbe “sassato attā ca loko cā”ti vatvā idāni “te ca sattā sandhāvanti”ti-ādinā vacanena ayaṃ diṭṭhigatiko attanāyeva attano vādaṃ bhindati, diṭṭhigatikassa dassanaṃ nāma na nibaddhaṃ, thusarāsīmhi nikhātakhāṇu viya cañcalaṃ, ummattakapacchīyaṃ pūvakaṇḍagūthagomayādīni viya cettha sundarampi asundarampi hotīyevāti vuttaṃ. **Atthitveva sassatisamanti** ettha **sassatīti** niccaṃ vijjamānatāya mahāpathaviṃ va maññati, tathā Sinerupabbatacandimasūriye, tato tehi samaṃ attānaṃ maññamānā atthitveva sassatisamanti vadanti.

Idāni “**sassato attā ca loko cā**”ti-ādikāya paṭiññāya sādhanatthaṃ hetuṃ dassento taṃ kissa hetu? Ahaṃ hi ātappamanvāyā”ti-ādimāha. Tattha **imināmahaṃ etaṃ jānāmīti** iminā visesādhiḡamena ahaṃ etaṃ paccakkhato jānāmi, na kevalaṃ saddhāmatkenaeva vadāmīti dasseti, makāro panettha padasandhikaraṇatthaṃ vutto. **Idaṃ bhikkhave paṭhamaṃ ṭhānanti** catūhi vatthūhīti vatthusaddena vuttasu catūsu ṭhānesu idaṃ paṭhamaṃ ṭhānaṃ, idaṃ² jātisatasahassamattānussaraṇaṃ paṭhamaṃ kāraṇanti attho.

32-33. Upari vāradvayepi eseva nayo. Kevalaṃhi ayaṃ vāro anekajātisatasahassānussaraṇavasena vutto. Itare dasacattālīsaṃvaṭṭavivaṭṭakappānussaraṇavasena. Mandapañño hi titthiyo anekajātisatasahassamattaṃ anussarati, majjhimaṇño dasaṃvaṭṭavivaṭṭakappāni, tikkhapañño cattālīsaṃ, na tato uddhaṃ.

34. Catutthavāre takkayatīti **takkī**, takko vā assa atthīti **takkī**, takketvā vitakketvā diṭṭhigāhino etaṃ adhivacanaṃ. Vīmaṃsāya samannāgatoti **vīmaṃsī**. Vīmaṃsā nāma tulanā ruccanā khamanā. Yathā hi puriso yaṭṭhiyā udakaṃ vīmaṃsitvā otarati, evameva yo tulayitvā

1. Te ca (Syā, Ka)

2. Iti (Syā)

ruccitvā khamāpetvā diṭṭhiṃ gaṇhāti, so “vīmaṃsī”ti veditabbo.

Takkapariyāhatanti takkena pariyāhatam, tena tena pariyāyena takketvāti attho. **Vīmaṃsānucaritanti** tāya vuttappakārāya vīmaṃsāya anucaritam. **Sayamṇapaṭibhānanti** attano paṭibhānamattasañjātam. **Evamaḥāti** sassatadiṭṭhiṃ gahetvā evam vadati.

Tattha catubbidho takkī—anusutiko, jātissaro, lābhī, suddhatakkikoti. Tattha yo “Vessantaro nāma rājā ahoṣi”ti-ādīni sutvā “tena hi yadi Vessantarova Bhagavā, sassato attā”ti takkayanto diṭṭhiṃ gaṇhāti, ayam **anusutiko** nāma. Dve tisso jātiyo saritvā “ahameva pubbe asukasmim nāma ahoṣim, tasmā sassato atto”ti takkayanto **jātissaratakkiko** nāma. Yo pana lābhitāya “yathā me idāni attā sukhī hoti, atītepi evam ahoṣi, anāgatepi bhavissati”ti takkayitvā diṭṭhiṃ gaṇhāti, ayam **lābhītakkiko** nāma. Evam sati idam hoti”ti takkamatteneva gaṇhanto pana **suddhatakkiko** nāma.

35. **Etesam vā aññatarenāti** etesaṃyeva catunnam vatthūnam aññatarena ekena vā dvīhi vā tīhi vā, **Natthi ito bahiddhāti** imehi pana vatthūhi bahi aññam ekaṃ kāraṇampi sassatapaññattiyā natthīti appaṭivattiyam sīhanādam nadati.

36. **Tayidam bhikkhave Tathāgato pajānātīti** bhikkhave tam idam catubbidhampi diṭṭhigatam Tathāgato nānappakārato jānāti. Tato tam pajānanākāram dassento “**ime diṭṭhiṭṭhānā**”ti-ādīmāha. Tattha diṭṭhiyova¹ **diṭṭhiṭṭhānā** nāma. Api ca diṭṭhinam kāraṇampi diṭṭhiṭṭhānameva. Yathāha “katamāni aṭṭha diṭṭhiṭṭhānāni? Khandhāpi diṭṭhiṭṭhānam, avijjāpi. Phassopi. Saññāpi. Vitakkopi. Ayonisomanasikāropi. Pāpamittopi. Paratoghosopi diṭṭhiṭṭhānam. Khandhā hetu khandhā paccayo diṭṭhiṭṭhānam upādāya samuṭṭhānatthēna, evam khandhāpi diṭṭhiṭṭhānam. Avijjā hetu -pa-. Pāpamitto hetu. Paratoghoso hetu paratoghoso paccayo diṭṭhiṭṭhānam upādāya samuṭṭhānatthēna, evam paratoghosopi diṭṭhiṭṭhānan”ti². **Evamgahitāti** diṭṭhisankhātā.

1. Diṭṭhiyeva (Ka)

2. Khu 9. 132 Paṭisambhidāmagge.

tāva diṭṭhiṭṭhānā “sassato attā ca loko cā”ti evaṃgahitā ādinnā, pavattitāti attho. **Evaṃ parāmaṭṭhā**ti nirāsaṅkacittatāya punappunaṃ āmaṭṭhā parāmaṭṭhā, “idameva saccam, moghamaññan”ti pariniṭṭhāpitā. Kāraṇasaṅkhātā pana diṭṭhiṭṭhānā yathā gayhamānā diṭṭhiyo samuṭṭhāpentī, evaṃ ārammaṇavasena ca pavattanavasena ca āsevanavasena ca **gahitā**. Anādīnavadassitāya punappunaṃ gahaṇavasena **parāmaṭṭhā**. **Evaṃgatikā**ti evaṃ nirayatiracchānapettivīsayagatikānaṃ aññataragatikā. **“Evaṃabhisamparāyā”**ti idaṃ purimāpadasseva vevacanaṃ, evaṃvidhaparalokāti vuttaṃ hoti.

Taṅca Tathāgato pajānātiti na kevalaṅca Tathāgato sakāraṇaṃ sagatikaṃ diṭṭhigatameva pajānāti, atha kho taṅca sabbaṃ pajānāti, tato ca uttaritaraṃ silāñceva samādhiṅca sabbaññutaññāṇaṅca pajānāti. **Taṅca pajānaṃ¹ na parāmasatī**ti taṅca evaṃvidhaṃ anuttaraṃ viṣesaṃ pajānantopi “ahaṃ pajānāmī”ti taṅhādiṭṭhimānaparāmāsavasena taṅca na parāmasatī. **Aparāmasato cassa paccattaññeva nibbuti veditā**ti evaṃ aparāmasato cassa aparāmāsapaccayā² sayameva attanāyeva tesam parāmāsakilesānaṃ nibbuti veditā, pākaṭaṃ bhikkhave Tathāgatassa nibbānanti dasseti.

Idāni yathāpaṭipannena Tathāgatena sā nibbuti adhigatā, taṃ paṭipattim dassetuṃ yāsu vedanāsu rattā³ titthiyā “idha sukhino bhavissāma, ettha sukhino bhavissāma”ti diṭṭhigahaṇaṃ⁴ pavisanti, tāsāmyeva vedanānaṃ vasena kammaṭṭhānaṃ ācikkhanto **“vedanānaṃ samudayañcā”**ti-ādimāha. Tattha **yathābhūtaṃ veditvāti** “avijjāsamudayā vedanāsamudayoti -pa-. Taṅhāsamudayā. Kammasamudayā. Phassasamudayā vedanāsamudayoti paccayasamudayaṭṭhena vedanākkhandhassa udayaṃ passati. Nibbattilakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa udayaṃ passatī”ti⁵ imesaṃ pañcannaṃ lakkhaṇānaṃ vasena vedanānaṃ samudayaṃ yathābhūtaṃ veditvā, “avijjānirodhā vedanānirodhoti -pa-. Taṅhānirodhā. Kammanirodhā. Phassanirodhā vedanānirodhoti paccayanirodhaṭṭhena vedanākkhandhassa vayaṃ

1. Pajānaṃ (bahūsu)

3. Ratā (Syā)

5. Khu 9. 54 piṭṭhe Paṭisambhidāmagge.

2. Aparappaccayā (Sī)

4. Diṭṭhigahaṇaṃ (Bahusu)

passati. Vipariṇāmalakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa vayaṃ
passati”¹ imesaṃ pañcannaṃ lakkhaṇānaṃ vasena vedanānaṃ
atthaṅgamaṃ yathābhūtaṃ viditvā, “yaṃ vedanaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ
somanassaṃ, ayaṃ vedanāya assādo”² evaṃ **assādañca yathābhūtaṃ
viditvā**, “yaṃ vedanā aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā, ayaṃ vedanāya
ādīnava”² evaṃ **ādīnavañca yathābhūtaṃ viditvā**, “yo vedanāya
chandarāgavinayo chandarāgappahānaṃ, idaṃ vedanāya nissaraṇaṃ”²
evaṃ **nissaraṇañca yathābhūtaṃ viditvā** vigatachandarāgatāya anupādāno
anupādāvimutto bhikkhave Tathāgato yasmaṃ upādāne sati kiñci
upādiyeyya, upādinnatā ca khandho bhaveyya, tassa abhāvā kiñci
dhammaṃ anupādiyitvāva vimutto bhikkhave Tathāgatoti.

37. **Ime kho te bhikkhave** ye vo³ ahaṃ “katame ca te bhikkhave
dhammā gambhīrā”^{ti} apucchim, ime kho te bhikkhave “tañca Tathāgato
pajānāti, tato ca uttaritaraṃ pajānāti”^{ti} evaṃ niddiṭṭhā
sabbaññutaññādhammā gambhīrā duddasā -pa- paṇḍitavedanīyāti
veditabbā. Yehi Tathāgatassa neva puthujjano, na sotāpannādīsu aññataro
vaṇṇaṃ yathābhūtaṃ vattuṃ sakkoti, atha kho Tathāgatova yathābhūtaṃ
vaṇṇaṃ sammā vadamāno vadeyyāti evaṃ pucchamānenāpi⁴
sabbaññutaññānameva puṭṭhaṃ, niyyātentenāpi tadeva niyyātitaṃ, antarā
pana diṭṭhiyo vibhattāti.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Ekaccasassatavādavaṇṇanā

38. **Ekaccasassatikā**⁵ ekaccasassatavādā, te duvidhā honti
sattekaccasassatikā, saṅkhārekaccasassatikāti. Duvidhāpi idha gahitāyeva.

39. **Yanti** nipātamattaṃ. **Kadācī**ti kismiñci kāle. **Karahacī**ti tasseva
vevacanaṃ. **Dīghassa addhunoti** dīghassa kālassa. **Accayenāti**

1. Khu 9. 54 piṭṭhe.

3. Ye te (Ka) Sī-Ṭī Abhinava 1. 410 piṭṭhe.

5. Tattha ekaccasassatikāti (Syā, Ka)

2. Saṃ 2. 24 piṭṭhe.

4. Vuccamānenāpi (Syā)

atikkamena. **Samvaṭṭatī**ti vinassati. **Yebhuyyenā**ti ye uparibrahmalokesu vā arūpesu vā nibbattanti, tadavasese sandhāya vuttam. Jhānāmanena nibbattattā **manomayā**. Pīti tesam bhakkho āhāroti **pītibhakkhā**. Attanova tesam pabhāti **sayampabhā**. Antalikkhe carantīti **antalikkhacarā**. Subhesu uyyānavimānakapparukkhādīsu tiṭṭhantīti **subhaṭṭhāyino**. Subhā vā manoramavattābharaṇā hutvā tiṭṭhantīti **subhaṭṭhāyino**. **Ciram dīghamaddhānanti** ukkaṃsena aṭṭha kappe.

40. **Vivaṭṭatī**ti saṅghāti. **Suññam brahmavimānanti** pakatiyā nibbattasattānam natthitāya suññam, brahmakāyikabhūmi nibbattatīti attho. Tassa kattā vā kāretā vā natthi, **Visuddhimagge** * vuttanayena pana kammappaccaya-utusamuṭṭhānā ratanabhūmi nibbattati. Pakatinibbattiṭṭhānesuyeva¹ cettha uyyānakapparukkhādayo nibbattanti. Atha sattānam pakatiyā vasitaṭṭhāne nikanti uppajjati, te paṭhamajjhānam bhāvetvā tato otaranti, tasmā “**atha kho aññataro satto**”ti-ādīmāha. **Āyukkhayā vā puññakkhayā vā**ti ye uḷāram puññakammaṃ katvā yattha katthaci appāyuke devaloke nibbattanti, te attano puññabalena ṭhātum na sakkonti, tassa pana devalokassa āyuppamāṇeneva cavantīti āyukkhayā cavantīti vuccanti. Ye pana parittam puññakammaṃ katvā dīghāyukadevaloke nibbattanti, te yāvatāyukam ṭhātum na sakkonti, antarāva cavantīti puññakkhayā cavantīti vuccanti. **Dīghamaddhānam tiṭṭhatī**ti kappam vā upaḍḍhakappam vā.

41. **Anabhiratī**ti aparassāpi sattassa āgamanapatthanā. Yā pana paṭighasampayuttā ukkaṅghitā, sā brahmaloke natthi. **Paritassanā**ti ubbijjanā phandanā, sā panesā tāsātassanā taṇhātassanā diṭṭhitassanā nāṇatassanāti catubbidhā hoti. Tattha “jātim paṭicca bhayam bhayānakam chambhitattam lomahamso cetaso utrāso. Jaram. Byādhim. Maraṇam paṭicca -pa- utrāso”ti² ayam **tāsātassanā** nāma. “Aho vata aññepi sattā itthattam āgacchayyun”ti³ ayam **taṇhātassanā** nāma. “Paritassitavipphanditamevā”ti⁴ ayam **diṭṭhitassanā** nāma. “Tepi Tathāgatassa

* Visuddhi 2. 51 piṭṭhe.

2. Abhi 2. 381 piṭṭhe.

1. Pakatinibbattaṭṭhāneyeva (Syā)

3. Dī 3. 24 piṭṭhe.

4. Dī 1. 36 piṭṭhe.

dhammadesanaṃ sutvā yebhuyyena bhayaṃ saṃvegaṃ santāsaṃ āpajjantī”ti¹ ayaṃ **ñāṇatassanā** nāma. Idha pana taṇhātassanāpi diṭṭhitassanāpi vaṭṭati. **Brahmavimānanti** idha pana paṭhamābhiniḃbattassa atthitāya suññanti na vuttaṃ. **Upapajjantī**ti upapattivasena upagacchanti. **Sahabyatanti** sahabhāvaṃ.

42. **Abhibhūti** abhibhavitvā ṭhito “jeṭṭhakohamasmi”ti. **Anabhibhūtoti** aññehi anabhibhūto. **Aññadatthūti** ekaṃsavacane nipāto. Dassanavasena **daso**, sabbaṃ passāmīti attho. **Vasavattīti** sabbaṃ janaṃ vase vattemi. **Issaro kattā nimmātāti** ahaṃ loke issaro, ahaṃ lokassa kattā ca nimmātā ca, pathaviḃhimavantasinerucakkavālamahāsamuddacandimasūriyā mayā nimmitāti. **Setṭho sajjitāti** ahaṃ lokassa uttamo ca sajjitā² ca “tvaṃ khattiyo nāma hoti, tvaṃ brahmaṇo. Vesso. Suddo. Gahaṭṭho. Pabbajito nāma. Antamaso tvaṃ oṭṭho hohi, goṇo hohī”ti evaṃ “sattānaṃ saṃvisajetā³ ahan”ti maññati. **Vasī pitā bhūtabhabyānanti** ahamasmi ciṇṇavasitāya vasī, ahaṃ pitā bhūtānaṃca bhabyānaṃcāti maññati. Tatha aṇḍajalābujā sattā anto-aṇḍakose ceva antovatthimhi ca **bhabyā** nāma, bahi nikkhantakālato paṭṭhāya **bhūtā** nāma. Saṃsedajā paṭṭhamacittakkhaṇe **bhabyā**, dutiyato paṭṭhāya **bhūtā**. Opaṭīkā paṭṭhama-iriyāpathe **bhabyā**, dutiyato paṭṭhāya **bhūtāti** veditabbā. Te sabbepe mayhaṃ puttāti saññāya “ahaṃ pitābhūtabhabyānan”ti maññati.

Idāni kārāṇato⁴ sādhetukāmo “mayā ime sattā nimmitā”ti paṭiññaṃ katvā “**taṃ kissa hetū**”ti-ādimāha. **Itthattanti** itthabhāvaṃ, brahmabhāvanti attho. **Iminā mayanti** attano kammavasena cutāpi upapannāpi ca kevalaṃ maññanāmatteneva “iminā mayāṃ nimmitā”ti maññamānā vaṅkacchiddena⁵ vaṅka-āṇī viya onamitvā tasseva pādamūlaṃ gacchantīti.

43. **Vaṇṇavantataro cāti** vaṇṇavantataro⁶, abhirūpo pāsādikoti attho. **Mahasakkhataroti** issariyaparivārasena mahāyasataro.

1. Saṃ 2. 70; Aṃ 1. 342 piṭṭhesu.

3. Saṃvibhajitā (Syā); Saṃvibhajetā (Ka)

5. Vaṅkacchidde (Sī)

2. Sajjitā (Syā)

4. Kārāṇavasena (Ka)

6. Vaṇṇavantataro ca (Sī, Syā)

44. **Ṭhānaṃ kho panetanti** kāraṇaṃ kho panetaṃ. So tato cavitvā aññatra na gacchati, idheva āgacchati, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Agārasmāti** gehā. **Anagāriyanti** pabbajjāṃ. Pabbajjā hi yasmā agārassa hitaṃ kasigorakkhādikammaṃ tattha¹ natthi, tasmā anagāriyanti vuccati. **Pabbajatīti** upagacchati. **Tato paraṃ nānussaratīti** tato pubbenivāsā paraṃ na sarati, saritum̐ asakkonto tattha ṭhatvā diṭṭhiṃ gaṇhāti.

Niccoti-ādīsu tassa upapattim̐ apassanto “nicco”ti vadati, maraṇaṃ apassanto **“dhuvo”**ti, sadābhāvato **“sassato”**ti, jarāvasenāpi vipariṇāmassa abhāvato **“avipariṇāmadhammo”**ti. Sesamettha paṭhamavāre uttānamevāti.

45-46. Dutiyavāre khiḍḍāya padussanti vinassantīti **khiḍḍāpadosikā**, “padūsikā”tipi paḷim̐ likhanti, sā Aṭṭhakathāyaṃ natthi. **Ativelanti** atikālaṃ, aticiranti attho. **Hassakhiḍḍāratidhammasamāpannāti** hassaratidhammañceva khiḍḍāratidhammañca samāpannā anuyuttā, keḷihassasukhañceva kāyikavācasikakīḷāsukhañca anuyuttā, vuttappakāraratidhammasamaṅgino hutvā viharantīti attho.

Sati sammussatīti khādanīyabhojanīyesu sati sammussati. Te kira puññavisesādhigatena mahantena attano sirivibhavena nakkhattaṃ kīḷantā tāya sampattimahantatāya² “āhāraṃ paribhuñjimha, na paribhuñjimhā”tipi na jānanti. Atha ekāhārātikamanato paṭṭhāya nirantaraṃ khādantāpi pivantāpi cavantiyeva, na tiṭṭhanti. Kasmā? Kammajatejassa balavatāya karajakāyassa mandatāya. Manussānañhi kammajatejo mando, karajakāyo balavā. Tesāṃ kammajatejassa mandatāya karajakāyassa balavatāya sattāhampi atikkamitvā uṇhodaka-acchayāgu-ādīhi sakkā vatthum̐ upatthambhetum̐. Devānaṃ pana tejo balavā hoti, karajaṃ mandam̐. Te ekaṃ āhāraṃ atikkamitvāva saṇṭhātum̐ na sakkonti. Yathā nāma gimhānaṃ majjhanhike tattapāsāṇe ṭhapitaṃ padumaṃ vā uppalaṃ vā sāyanhasamaye ghaṭasatenāpi siñciyamānaṃ pākātikaṃ na hoti, vinassatiyeva. Evameva pacchā nirantaraṃ khādantāpi pivantā picavantiyeva,

1. Tam̐ tattha (Syā, Ka) Vi-Ṭṭha 1. 169; Ma-Ṭṭha 1. 105; Am̐-Ṭṭha 2. 375 piṭṭhesupi.

2. Sampattiyā mahantatāya (Ka)

na tiṭṭhanti. Tenāha “**satiyā sammosā te devā tamhā kāyā cavantī**”ti. Katame pana te devāti? “Ime devā”ti¹ Aṭṭhakathāyaṃ vicāraṇā natthi, “devānaṃ kammajatejo balavā hoti, karajaṃ mandan”ti avisesena vuttattā pana ye keci kabaḷikārāhārūpajīvino devā evaṃ karonti, teyeva cavantīti veditabbā. Keci panāhu “nimmānarati Paranimmitavasavattino te devā”ti. Khiddāpadussanamatteneva hete “khiddāpadosikā”ti vuttā. Sesametta purimanayeneva veditabbaṃ.

47-48. Tatiyavāre manena padussanti vinassantīti **manopadosikā**, etc Cātumahārājikā. Tesu kira eko devaputto “nakkhattaṃ kīḷissāmī”ti saparivāro rathena vīthim paṭipajjati, athañño nikkhamanto taṃ purato gacchantāṃ disvā “bho² ayaṃ kapaṇo adiṭṭhapubbaṃ viya etaṃ disvā pītiyā uddhumāto viya, bhijjamāno viya ca gacchati”ti kujjhati. Purato gacchantopi nivattitvā taṃ kuddhaṃ disvā kuddhā nāma suviditā³ hortīti iddhabhāvamassa ṇatvā “tvaṃ kuddho mayhaṃ kiṃ karissasi, ayaṃ sampatti mayā dānasīlādīnaṃ vasena laddhā, na tuyhaṃ vasenā”ti paṭikujjhati. Ekasmiṃhi kuddhe itaro akuddho rakkhati, ubhosu pana kuddhesu ekassa kodho itarassa paccayo hoti, tassapi kodho itarassa paccayo hotīti ubho kandantānaṃyeva orodhānaṃ cavanti. Ayametta dhammatā. Sesaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

49-52. Takkīvāre⁴ ayaṃ cakkhādīnaṃ bhedaṃ passati, cittaṃ pana yasmā purimaṃ purimaṃ pacchimassa pacchimassa paccayaṃ datvāva nirujjhati, tasmā cakkhādīnaṃ bhedato balavatarampi cittassa bhedaṃ na passati. So taṃ apassanto yathā nāma sakuṇo ekaṃ rukkhaṃ jahitvā aññasmim⁵ niliyati, evameva imasmim atabhāve bhinne cittaṃ aññatra gacchatīti gahetvā evamāha. Sesametta vuttanayeneva veditabbaṃ.

Antānantavādavaṇṇanā

53. **Antānantikā**ti antānantavādā, antaṃ vā anantaṃ vā antānantaṃ vā nevantānantantaṃ vā ārabba pavattavādāti attho.

1. Ime nāmāti (Sī, Syā)

2. Disvā kiṃ bho (Sī, Syā)

3. Suvijjānā (Syā), suvijānā (Ka)

4. Takkīvāde (Ka)

5. Ekasmim (Ka)

54-60. **Antasaññī lokasmim viharatī** paṭibhāganimittaṃ cakkavālapariyantaṃ avaḍḍhetvā taṃ “loko”ti gahetvā antasaññī lokasmim viharati, cakkavālapariyantaṃ katvā vaḍḍhitakasiṇo¹ pana anantasaññī hoti, uddhamadho avaḍḍhetvā pana tiriyaṃ vaḍḍhetvā uddhamadho antasaññī tiriyaṃ anantasaññī. Takkīvādo vuttanayeneva veditabbo. Ime cattāropi attanā diṭṭhapubbānusārenea diṭṭhiyā gahitattā pubbantakappikesu pavitṭhā.

Amarāvikkhepavādavaṇṇanā

61. Na maratīti **amarā**. Kā sā? “Evantipi me no”ti-ādinā nayena pariyantarahitā diṭṭhigatikassa diṭṭhi ceva vācā² ca. Vividho khepoti **vikkhepo**, amarāya diṭṭhiyā vācāya ca vikkhepoti **amarāvikkhepo**, so etesaṃ atthīti **amarāvikkhepikā**. Aparo nayo, **amarā** nāma ekā macchajāti, sā ummujjananimujjanādivasena udake sandhāvamānā gahetuṃ na sakkāti evameva ayampi vādo itocito ca sandhāvati, gāhaṃ na upagacchatīti **amarāvikkhepoti** vuccati, so etesaṃ atthīti **amarāvikkhepikā**.

62. “**Idaṃ kusalan**”ti yathābhūtaṃ nappajānātīti dasa kusalakammapathe yathābhūtaṃ nappajānātīti attho. Akusalepi dasa akusalakammapatthāva adhippetā. **So mamassa vighātoti** “musā mayā bhaṇitan”ti vipphaṇṇāruppattiyā mama vighāto assa, dukkhaṃ bhavyeyyāti attho. **So mamassa antarāyoti** so mama saggassa ceva maggassa ca antarāyo assa. **Musāvādabhayaṃ musāvādaparijegucchāti** musāvāde ottappena ceva hiriyā ca. **Vācāvikkhepaṃ āpajjatīti** vācāya vikkhepaṃ āpajjati. Kīdisaṃ? Amarāvikkhepaṃ, aperiyantavikkhepanti attho.

Evantipi me noti-ādīsu “evantipi me no”ti aniyamitavikkhepo. **Tathātipi me noti** “sassato attā ca loko cā”ti vuttaṃ sassatavādaṃ paṭikkhipati. **Aññathātipi me noti** sassatato aññathā³ vuttaṃ ekaccasassataṃ⁴ paṭikkhipati. **Notipi me noti** “na

1. Vaḍḍhitakasiṇe (Syā, Ka)

2. Vādā (Syā)

3. Aññathāpīti (Ka)

4. Ekaccasassataṃ ekacca-asassataṃ (Syā, Ka)

hoti Tathāgato param̄ maraṇā”ti vuttaṃ ucchedaṃ paṭikkhipati. **No notipi me noti** “neva hoti na na hoti”ti vuttaṃ takkīvādaṃ paṭikkhipati. Sayam̄ pana “idaṃ kusalan”ti vā “akusalan”ti vā puṭṭho na kiñci byākaroti. “Idaṃ kusalan”ti puṭṭho “evantipi me no”ti vadati. Tato “kiṃ akusalan”ti vutte “tathātipi me no”ti vadati. “Kiṃ ubhayato aññathā”ti vutte “aññathātipi me no”ti vadati. Tato “tividhenāpi na hoti, kiṃ te laddhī”ti vutte “notipi me no”ti vadati. Tato “kiṃ no noti te¹ laddhī”ti vutte “no notipi me no”ti evaṃ vikkhepameva āpajjati, ekasmimpi pakkhe na tiṭṭhati.

63. **Chando vā rāgo vāti** ajānantopi² sahasā kusalameva “kusalan”ti vatvā akusalameva “akusalan”ti vatvā “mayā asukassa nāma evaṃ byākataṃ, kiṃ taṃ subyākatan”ti aññe paṇḍite pucchivā tehi “subyākataṃ bhadramukha, ‘kusalameva tayā kusalaṃ akusalameva akusalan’ti byākatan”ti vutte “natthi mayā sadiso paṇḍito”ti evaṃ me tattha chando vā rāgo vā assāti attho. Ettha ca chando dubbalarāgo, rāgo balavarāgo. **Doso vā paṭigho vāti** kusalaṃ pana “akusalan”ti, akusalaṃ vā³ “kusalan”ti vatvā aññe paṇḍite pucchivā tehi “dubyākataṃ tayā”ti vutte “ettakampi nāma na jānāmī”ti tattha me assa doso vā paṭigho vāti attho. Idhāpi doso dubbalakodho, paṭigho balavakodho.

Taṃ mamassa upādānaṃ, so mamassa vighātoti taṃ chandarāgadvayaṃ mama upādānaṃ assa, dosapaṭighadvayaṃ vighāto. Ubhayampi vā daḷhaggahaṇavasena upādānaṃ, vihananavasena vighāto. Rāgo hi amuñcitukāmatāya ārammaṇaṃ gaṇhāti jalūkā viya. Doso vināsetukāmatāya āsiviso viya. Ubhopi cete santāpakaṭṭhena vihanantiyevāti “upādānaṃ”ti ca “vighāto”ti ca vuttā. Sesam̄ paṭhamavārasadisameva.

1. No noti kiṃ te (Syā)

2. Appaṭijānantopi (Syā), asampajānantopi (Ka)

3. Akusalañca (Sī)

64. **Paṇḍitā**ti paṇḍiccena samannāgatā. **Nipuṇā**ti saṅhasukhumabuddhino saṅhasukhumaṃ atthantaraṃ¹ paṭivijjhanasamatthā. **Kataparappavādā**ti viññātaparappavādā ceva parehi saddhiṃ katavādaparicayā ca. **Vāavedhirūpā**ti vāavedhidhanuggahasadisā. **Vobhindantā**² **maññeti** vāavedhi viya vālaṃ sukhumānīpi paresaṃ dīṭhigatāni attano paññāgatena³ bhindantā viya carantīti attho. **Te maṃ tatthā**ti te samaṇabrāhmaṇā maṃ tesu kusalākusalesu. **Samanuyuñjeyyunti** “kiṃ kusalaṃ, kiṃ akusalanti attano laddhiṃ vadā”ti laddhiṃ puccheyyūṃ. **Samanugāheyanti** “idaṃ nāma”ti vutte “kena kāraṇena etamattāṃ gāhayen”ti⁴ kāraṇaṃ puccheyyūṃ. **Samanubhāseyanti** “iminā nāma kāraṇena”ti vutte kāraṇe dosaṃ dassetvā “na tvaṃ idaṃ jānāsi, idaṃ pana gaṇha, idaṃ vissajjehī”ti evaṃ samanuyuñjeyyūṃ. **Na sampāyeyyanti** na sampādeyyaṃ, sampādetvā kathetuṃ na sakkuṇeyyanti attho. **So mama vighāto**ti yaṃ taṃ punappunaṃ vatvāpi asampāyanaṃ nāma, so mama vighāto assa, oṭṭhatālujuvāhāgalasosanadukkhameva assāti attho. Sesametthāpi paṭhamavārasadisameva.

65-66. **Mandoti** mandapañño, apaññassevetāṃ nāmaṃ. **Momūhoti** atisammūḷho. **Hoti tathāgatoti**-ādīsu satto “tathāgato”ti adhippeto. Sesamettha uttānameva. Imepi cattāro pubbe pavattadhammānusāreṇeva dīṭhiyā gahitattā pubbantakappikesu pavīṭṭhā.

Adhiccāsammuppannavādavaṇṇanā

67. “Adhiccāsammuppanno attā ca loko cā”ti dassanaṃ adhiccāsammuppannaṃ, taṃ etesaṃ atthīti **adhiccāsammuppannikā**. **Adhiccāsammuppannanti** akāraṇasammuppannaṃ.

68-73. **Asaññasattā**ti desanāsīsametaṃ, acittuppādā rūpamattaka-attabhāvātī⁵ attho. Tesāṃ evaṃ uppatti veditabbā—ekacco hi titthāyatane pabbajitvā vāyokasiṇe parikammaṃ katvā catutthajjhānaṃ nibbattetvā jhānā vuṭṭhāya “citte dosaṃ passati, citte sati

1. Sukhuma-atthantaraṃ (Sī, Ka)

2. Te bhindantā (Ka) (Khu 7. 139; Khu 8. 176; Khu 9. 377 piṭṭhesu passitabbaṃ.)

3. Paññābalena (Syā)

4. Gāhayāti (Sī, Syā)

5. Acittuppādarūpamattaka-attabhāvātī (Sī)

hatthacchedādidukkhāñceva sabbabhayāni ca honti, alaṃ iminā cittena, acittakabhāvova santo”ti evaṃ citte dosaṃ passivā aparihīnajjhāno kālaṃ katvā asaṅghasattesu nibbattati, cittamassa cuticittanirodhena idheva nivattati, rūpakkhandhamattameva tattha pātubhavati. Te tattha yathā nāma jiyāvegukkhitto saro yattako jiyāvego, tattakameva ākāse gacchati, evameva jhānavegukkhittā upapajjitvā yattako jhānavego, tattakameva kālaṃ tiṭṭhanti, jhānavege pana parihīne tattha rūpakkhandho antaradhāyati, idha pana paṭisandhisaññā uppajjati. Yasmā pana tāya idha uppannasaññāya tesam tattha cuti paññāyati, tasmā “saññuppādā ca pana te devā tamhā kāyā cavantī”ti vuttaṃ. **Santatāyāti** santabhāvāya. Sesamettha uttānameva. Takkīvādopi vuttanayeneva vedītabboti.

Aparantakappikavādavaṇṇanā

74. Evaṃ aṭṭhārasa pubbantakappike dassetvā idāni catucattārīsa aparantakappike dassetuṃ “**santi bhikkhave**”ti-ādīmāha. Tattha anāgatakoṭṭhāsasaṅkhātāṃ aparantaṃ kappetvā gaṇhantīti **aparantakappikā**, aparantakappo vā etesaṃ atthīti **aparantakappikā**. Evaṃ sesampi pubbe vuttapakāranayeneva vedītabbāṃ.

Saññīvādavaṇṇanā

75. **Uddhamāghātanikāti āghātanam** vuccati maraṇam, uddhamāghātanā attānam vadantīti **uddhamāghātanikā**. “Saññī”ti pavatto vādo saññīvādo, so etesaṃ atthīti **saññīvādā**.

76-77. **Rūpī attāti**-ādīsu kaṣiṇarūpaṃ “attā”ti, tattha pavattasaññāñcassa “saññā”ti gahetvā vā ājīvakādayo viya takkamatteneva vā “rūpī attā hoti, arogo paraṃ maraṇā saññī”ti nam paññapenti. Tattha **ārogo**ti nicco. Arūpasamāpattinimittam pana “attā”ti, samāpattisaññāñcassa “saññā”ti gahetvā vā nigaṇṭhādayo viya takkamatteneva vā “arūpī attā hoti, arogo paraṃ maraṇā saññī”ti nam paññapenti. Tatiyā pana missakagāhavasena pavattā diṭṭhi. Catutthā takkagāheneva.

Dutiyacatukkaṃ antānantikavāde vuttanayeneva veditabbaṃ. Tatiyacatukke samāpannakavasena ekattasaññī asamāpannakavasena nānattasaññī parittakasiṇavasena parittasaññī, vipulakasiṇavasena appamāṇasaññīti veditabbā. Catutthacatukke pana dibbena cakkhunā tikacatukkajjhānabhūmiyaṃ nibbattamānaṃ disvā “ekantasukhī”ti gaṇhāti, niraye nibbattamānaṃ disvā “ekantadukkhī”ti, manussesu nibbattamānaṃ disvā “sukhadukkhī”ti, vehapphaladevesu nibbattamānaṃ disvā “adukkhamasukhī”ti gaṇhāti. Visesto hi pubbenivāsānussatiñāḷābhino pubbantakappikā honti, dibbacakkhukā aparantakappikāti.

Asaññīnevasaññīnāsaññīvādavaṇṇanā

78-83. Asaññīvādo saññīvāde ādimhi vuttānaṃ dvinnāṃ catukkānaṃ vasena veditabbo. Tathā nevasaññīnāsaññīvādo. Kevalaṅhi tattha “saññī attā”ti gaṇhantānaṃ tā diṭṭhiyo, idha “**asaññī**”ti ca “**nevasaññīnāsaññī**”ti ca. Tattha na ekantena kāraṇaṃ pariyesitabbaṃ. Diṭṭhigatikassa hi gāho ummattakapacchisadisoti vuttametaṃ.

Ucchedavādavaṇṇanā

84. Ucchedavāde **satoti** vijjamānassa. **Ucchedanti** upacchedaṃ. **Vināsanti** adassanaṃ. **Vibhavanti** bhāvavigamaṃ. Sabbānetāni aññamaññavevacanāneva. Tattha dve janā ucchedadiṭṭhiṃ gaṇhanti lābhī ca alābhī ca. Lābhī arahato¹ dibbena cakkhunā cutiṃ disvā upapattiṃ apassanto. Yo vā cutimattameva daṭṭhum sakkoti na upapātaṃ², so ucchedadiṭṭhiṃ gaṇhāti. Alābhī ca “ko paralokaṃ na jānāti”ti kāmasukhagiddhatāya vā “yathā rukkhatō paṇṇāni patitāni na puna viruhanti, evameva sattā”ti-ādinā takkena vā ucchedaṃ gaṇhāti. Idha pana taṇhādiṭṭhinaṃ vasena tathā ca aññathā ca vikappetvāva imā satta diṭṭhiyo uppannāti veditabbā.

85. Tattha rūpīti rūpavā. **Cātumahābhūtīkoti** catumahābhūtamayo. Mātāpitūnaṃ etanti **mātāpettikaṃ**, kim taṃ? Sukkasoṇitaṃ,

1. Anussaranto (Syā, Ka)

2. Upapattiṃ (Sī, Syā)

mātāpettike sambhūto jātoti **mātāpettikasambhavo**. Iti rūpakāyasīsena manussattabhāvaṃ “attā”ti vadati. **Ittheketi** itthaṃ eke, evameketi attho.

86. Dutiyo taṃ paṭikkhipitvā dibbattabhāvaṃ vadati. **Dibboti** devaloke sambhūto. **Kāmāvacaroti** chakāmāvacaradevapariyāpanno. Kabaḷikāraṃ¹ āhāraṃ bhakkhatīti **kabaḷikārāhārabhakkho**.

87. **Manomayoti** jhānāmanena nibbatto. **Sabbaṅgapaccaṅgīti** sabbaṅgapaccaṅgayutto. **Ahīnindriyoti** paripuṇṇindriyo. Yāni brahmaloke atthi, tesāṃ vasena, itaresañca saṅghānavasenetāṃ vuttaṃ.

88-92. **Sabbaso rūpasaññānaṃ samatikkamāti**-ādīnaṃ attho **Visuddhimagge** * vutto. **Ākāsānañcāyatanūpagoti**-ādīsu pana **Ākāsānañcāyatanabhavaṃ** upagatoti evamattho veditabbo. Sesamettha uttānamevāti.

Diṭṭhadhammanibbānavādavaṇṇā

93. Diṭṭhadhammanibbānavāde “**diṭṭhadhammo**”ti paccakkhadhammo vuccati, tattha tattha paṭiladdhattabhāvassetāṃ adhivacanaṃ, diṭṭhadhamme nibbānaṃ **diṭṭhadhammanibbānaṃ**, imasmim̐ yeva attabhāve dukkhavūpasamananti² attho, taṃ vadantīti **diṭṭhadhammanibbānavādā**, **paramadiṭṭhadhammanibbānanti** paramaṃ diṭṭhadhammanibbānaṃ, uttamanti attho.

94. **Pañcahi kāmagaṇehīti** manāpiyarūpādīhi pañcahi kāmakoṭṭhāsehi, bandhanehi vā. **Samappitoti** suṭṭhu appito allīno hutvā. **Samaṅgībhūtoti** samannāgato. **Paricāretīti** tesu kāmagaṇesu yathāsukhaṃ indriyāni cāreti sañcāreti ito cito ca upaneti. Atha vā palaḷati³ ramati kīḷati. Ettha ca duvidhā kāmagaṇā mānusakā⁴ ceva dibbā ca. **Mānusakā** Mandhātukāmagaṇasadisā daṭṭhabbā, **dibbā** Paranimmitavasavattidevarājassa kāmagaṇasadisāti. Evarūpe kāme upagatānañhi te diṭṭhadhammanibbānasampattiṃ paññapenti.

1. Kabaḷim̐ kāraṃ (Sī) * Visuddhi 1. 322 piṭṭhe.

2. Dukkhavūpasamoti (Syā)

3. Laḷati (bahūsu) Sī-Ṭī Abhinava 1. 450 piṭṭhe.

4. Mānusikā (Ka)

95. Dutiyavāre hutvā abhāvatt̥hena **aniccā**, paṭipīḷanaṭṭhena **dukkhā**, pakatijhanaṭṭhena **vipariṇāmadhammā**ti veditabbā. **Tesaṃ vipariṇāmaññathābhāvā**ti tesaṃ kāmānaṃ vipariṇāmasaṅkhātā aññathābhāvā, yampi me ahosi, tampi me natthīti vuttanayena **uppajjanti sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā**. Tattha antonijjhāyanalakkhaṇo **soko**, tannissitalāppanalakkhaṇo **paridevo**, kāyappaṭipīḷanalakkhaṇaṃ **dukkhaṃ**, manovighātalakkhaṇaṃ **domanassaṃ**, visādalakkhaṇo **upāyāso**, vivicceva **kāmehīti**-ādīnamattho **Visuddhimagge** * vutto.

96. **Vitakkitaṃ**ti abhiniropanavasena pavatto vitakko. **Vicāritaṃ**ti anumajjanavasena pavatto vicāro. **Etenetaṃ**ti etena vitakkitena ca vicāritena ca etaṃ paṭhamajjhānaṃ oḷārikaṃ sakaṇṭakaṃ viya khāyati.

97-98. **Pīṭigataṃ**ti pīṭiyeva. **Cetaso ubbilāvitattaṃ**¹ cittassa ubbilabhāvakaraṇaṃ. **Cetaso ābhogoti** jhānā vuṭṭhāya tasmiṃ sukhe punappunaṃ cittassa ābhogo manasikāro samannāhāroti. Sesamettha diṭṭhadhammanibbānavāde uttānameva.

Ettāvatā sabbāpi dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo kathitā honti. Yāsaṃ satteva ucchedadiṭṭhiyo, sesā sassatadiṭṭhiyo.

100-104. Idāni “imehi kho te bhikkhave”ti iminā vārena sabbepi te aparantakappike² ekajjhaṃ niyyātetvā sabbaññutaññāṇaṃ vissajjeti. Puna imehi kho te bhikkhave”ti-ādīnā vārena sabbepi te pubbantāparantakappike³ ekajjhaṃ niyyātetvā tadeva ñāṇaṃ vissajjeti. Iti “katame ca te bhikkhave dhammā”ti-ādīmihi pucchamānopi sabbaññutaññāṇameva pucchitvā vissajjamānopi sattānaṃ ajjhāsayaṃ tulāya tulayanto viya, Sinerupādato vālukaṃ uddharanto viya dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni uddharitvā sabbaññutaññāṇameva vissajjeti. Evamayaṃ yathānusandhivasena desanā āgatā.

Tayo hi suttassa anusandhī—pucchānusandhi ajjhāsayaṃanusandhi yathānusandhīti. Tattha “evaṃ vutte aññataro bhikkhu Bhagavantaṃ etadavoca ‘kiṃ

* Visuddhi 1. 135 piṭṭhe.

1. Uppilāvitattaṃ (Ka), Dī-Ṭī 1. 176; Sī-Ṭī Abhinava 1. 452 piṭṭhesu.

2. Pubbantakappike (Syā, Ka)

3. Aparantakappike pubbantāparantakappike ca (Syā, Ka)

nu kho bhante orimaṃ tīraṃ, kiṃ pārimaṃ tīraṃ, ko majjhe saṃsīdo¹, ko thale ussādo², ko manussaggāho, ko amanussaggāho, ko āvaṭṭaggāho, ko antopūtibhāvo'ti"³ evaṃ pucchantānaṃ Bhagavatā vissajjitasuttavasena **pucchānusandhi** veditabbo.

“Atha kho aññatarassa bhikkhuno evaṃ cetaso parivitaṅko udapādi 'iti kira bho rūpaṃ anattā. Vedanā. Saññā. Saṅkhārā. Viññāṇaṃ anattā, anattakatāni kira kammāni kamattānaṃ phusissantī'ti⁴. Atha kho Bhagavā tassa bhikkhuno cetasā ceto parivitaṅkamaññāya bhikkhū āmantesi—ṭhānaṃ kho panetaṃ bhikkhave vijjati, yaṃ idhekacco moghapuriso avidvā avijjāgato taṇhādhipateyyena cetasā satthu sāsanaṃ atidhāvitabbaṃ maññeyya 'iti kira bho rūpaṃ anattā -pa- phusissantī'ti. Taṃ kiṃ maññatha bhikkhave rūpaṃ niccaṃ vā aniccaṃ vā"⁴. Evaṃ paresaṃ ajjhāsayaṃ veditvā Bhagavatā vuttasuttavasena **ajjhāsayānusandhi** veditabbo.

Yena pana dhammena ādimhi desanā uṭṭhitā, tassa dhammassa anurūpadhamavasena vā paṭipakkhavasena vā yesu suttesu upari desanā āgacchati, tesāṃ vasena **yathānusandhi** veditabbo. Seyyathidaṃ?
Ākaṅkheyyasutte⁵ heṭṭhā sīlena desanā uṭṭhitā, upari cha abhiññā āgatā.
Vatthasutte⁶ heṭṭhā kilesena desanā uṭṭhitā, upari brahmavihārā āgatā.
Kosambiyasutte⁷ heṭṭhā bhaṇḍanena uṭṭhitā, upari saraṇīyadhammā āgatā.
Kakacūpame⁸ heṭṭhā akkhantiyā uṭṭhitā, upari kakacūpamā āgatā.
 Imasmimpi Brahmajāle heṭṭhā diṭṭhivasena desanā uṭṭhitā upari suññatāpakāsaṇaṃ āgataṃ. Tena vuttaṃ “evamayaṃ yathānusandhivasena desanā āgatā”ti.

Paritassitavipphanditavāraṇṇanā

105-117. Idāni mariyādavibhāgadassanattamaṃ “**tatra bhikkhave**”ti-ādikaṃ desanā āraddhā. **Tadapi tesāṃ bhavataṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ ajānataṃ apassataṃ vedayitaṃ taṇhāgatānaṃ paritassitavipphanditamevāti** yena

1. Saṃsādo (Sī), Saṃsāro (Syā)

2. Ussāro (Ka)

3. Saṃ 2. 387 piṭṭhe.

4. Ma 3. 69 piṭṭhe.

5. Ma 1. 39 piṭṭhe.

6. Ma 1. 43 piṭṭhe.

7. Ma 1. 395 piṭṭhe.

8. Ma 1. 173 piṭṭhe.

diṭṭhi-assādena diṭṭhisukhena diṭṭhivedayitena te somanassajātā sassataṃ attānañca lokañca paññapenti catūhi vatthūhi, tadapi tesāṃ bhavantānaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ yathābhūtaṃ dhammānaṃ sabhāvaṃ ajānantānaṃ apassantānaṃ vedayitaṃ taṇhāgatānaṃ kevalaṃ taṇhāgatānaṃyeva taṃ vedayitaṃ, tañca kho panetaṃ paritassitavipphanditameva. Diṭṭhisāṅkhātena ceva taṇhāsāṅkhātena ca paritassitena vipphanditameva calitameva kampitameva thusarāsīmhi nikhātakhāṇusadisāṃ, na sotāpannessa dassanamiva niccalanti dasseti. Esa nayo ekaccasassatavādādisupi.

Phassapaccayavāraṇṇanā

118-130. Puna “**tatra bhikkhave ye te samaṇabrāhmaṇā sassatavādā**”ti-ādi paramparapaccayadassanattamaṃ āradhmaṃ. Tattha **tadapi phassapaccayāti** yena diṭṭhi-assādena diṭṭhisukhena diṭṭhivedayitena te somanassajātā sassataṃ attānañca lokañca paññapenti catūhi vatthūhi, tadapi taṇhādiṭṭhi pariphanditaṃ vedayitaṃ phassapaccayāti dasseti. Esa nayo sabbattha.

131-143. Idāni tassa paccayassa diṭṭhivedayite balavabhāvadassanattamaṃ puna “**tatra bhikkhave yete samaṇabrāhmaṇā sassatavādā**”ti-ādimāha. Tattha **te vata aññatra phassāti** te vata samaṇabrāhmaṇā taṃ vedayitaṃ vinā phassena paṭisaṃvedessantīti kāraṇametamaṃ natthīti. Yathā hi patato gehassa upatthambhanattāya thūṇā nāma balavapaccayo hoti, na taṃ thūṇāya anupatthambhitaṃ ṭhātuṃ sakkoti, evameva phassopi vedanāya balavapaccayo, taṃ vinā idaṃ diṭṭhivedayitaṃ natthīti dasseti. Esa nayo sabbattha.

Diṭṭhigatikādhiṭṭhānavatṭakathāvaṇṇanā

144. Idāni “**tatra bhikkhave ye te samaṇabrāhmaṇā sassatavādā sassataṃ attānañca lokañca paññapenti catūhi vatthūhi, yepi te samaṇabrāhmaṇā ekaccasassatikā**”ti-ādinā nayena sabbadiṭṭhivedayitāni sampiṇḍeti. Kasmā? Upari phasse pakkipanattāya. Kathamaṃ? Sabbe te chahi phassāyatanehi phussa phussa paṭisaṃvedentīti. Tattha cha phassāyatanāni nāma cakkhuphassāyatanāṃ, sota. Ghāna. Jivhā. Kāya. Manophassāyatananti imāni cha. Sañjāti samosaraṇa kāraṇa paṇṇattimattatthesu hi

ayaṃ **āyatanasaddo** pavattati. Tattha “Kambojo assānaṃ āyatanam, gunnaṃ Dakkhiṇāpatho”ti sañjātiyaṃ pavattati, sañjātiṭṭhāneti attho. “Manorame āyatane, sevanti naṃ vihaṅgamā”ti¹ samosaraṇe. “Sati sati-āyatane”ti² kāraṇe. “Araññāyatane paṇṇakuṭṭisu sammanṭi”ti³ paṇṇattimatte. Svāyamidha sañjāti-ādi-atthattayepi yujjati. Cakkhādīsu hi phassapañcamakā dhammā sañjāyanti samosaranti, tāni ca tesam kāraṇanti **āyatanāni**. Idha pana “cakkhuṅca paṭicca, rūpe ca uppajjati cakkhuviññānaṃ, tiṇṇaṃ saṅgati phasso”ti⁴ iminā nayena phassasīseneva desanaṃ āropetvā phassaṃ ādīṃ katvā paccayaparamparaṃ⁵ dassetuṃ phassāyatanādīni vuttāni.

Phussa phussa paṭisaṃvedentīti phusitvā phusitvā paṭisaṃvedenti. Ettha ca kiñcāpi āyatanānaṃ phusanakiccaṃ viya vuttaṃ, tathāpi na tesam phusanakiccata veditabbā. Na hi āyatanāni phusanti, phasso va taṃ taṃ ārammaṇaṃ phusati, āyatanāni pana phasse upanikkhipitvā dassitāni, tasmā sabbe te cha phassāyatanasambhavana phassena rūpādīni ārammaṇāni phusitvā taṃ diṭṭhivedanaṃ paṭisaṃvedayantīti evamettha attho veditabbo.

Tesam vedanāpaccayā taṇhāti-ādīsu vedanāti chaphassāyatanasambhavā vedanā. Sā rūpataṇhādibhedāya taṇhāya upanissayakoṭiyā paccayo hoti. Tena vuttaṃ “tesam vedanāpaccayā taṇhā”ti. Sā pana catubbidhassa upadānassa upanissayakoṭiyā ceva sahaṅgatakoṭiyā ca paccayo hoti. Tathā upadānaṃ bhavassa, bhavo jātiyā upanissayakoṭiyā paccayo hoti.

Jātiti panettha savikārā pañcakkhandhā daṭṭhabbā. Jāti jarāmarāṇassa ceva sokādīnaṅca upanissayakoṭiyā paccayo hoti. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana paṭiccasamuppādakathā **Visuddhimagge** * vuttā, idha panassa payo janamattameva veditabbaṃ. Bhagavā hi vaṭṭakathaṃ kathento “purimā bhikkhave koṭi na paññāyati avijjāya, ‘ito pubbe avijjā nāhosi, atha pacchā samabhavi’ti evañcetaṃ⁶ bhikkhave vuccati, atha ca pana paññāyati ‘idappaccayā avijjā’ti”⁷ evaṃ avijjāsīsena vā “purimā bhikkhave

1. Am 2. 36 piṭṭhe.

4. Sam 1. 300 piṭṭhe.

* Visuddhi 2. 148 piṭṭhe.

2. Am 1. 256 piṭṭhe.

5. Paccayaparamparāyā (Ka)

6. Evañcidaṃ (Sī, Syā, Ka)

3. Sam 1. 228 piṭṭhe.

7. Am 3. 346 piṭṭhe.

koṭi na paññāyati bhavataṇhāya -pa- ‘idappaccayā bhavataṇhā’¹ti” evaṃ taṇhāsīsena vā “purimā bhikkhave koṭi na paññāyati bhavadiṭṭhiyā -pa- ‘idappaccayā bhavadiṭṭhī’²ti” * evaṃ diṭṭhisīsena vā kathesi. Idha pana diṭṭhisīsena kathento vedanārāgena uppajjamānā diṭṭhiyo kathetvā vedanāmūlakam paṭiccasamuppādam kathesi, tena idam dasseti “evamete diṭṭhigatikā idam dassanam gahetvā tisu bhavesu catūsu yonisu pañcasu gatīsu sattasu viññāṇaṭṭhitīsu navasu sattāvāsesu ito ettha etto idhāti sandhāvantaṃ saṃsaraṇāya yante yuttagoṇo viya, thambhe upanibaddhakukkuro² viya vātena vippannaṭṭhanāvā viya ca vaṭṭadukkhameva anuparivattanti, vaṭṭadukkhato sīsam ukkhipitum na sakkonti”³ti.

Vivaṭṭakathādivaṇṇanā

145. Evaṃ diṭṭhigatikādhiṭṭhānam vaṭṭam kathetvā idāni yuttayogabhikkhu-adhiṭṭhānam katvā vivaṭṭam dassento “**yato kho bhikkhave bhikkhū**”⁴ti-ādimāha. Tattha yatoti yadā. **Channam phassāyatanānanti** yehi chahi phassāyatanehi phusitvā paṭisamvedayamānānam³ diṭṭhigatikānam vaṭṭam vattati, tesamyeva channam phassāyatanānam. **Samudayanti**-ādīsu “avijjāsamudayā cakkhusamudayo”⁴ti-ādinā * vedanākammaṭṭhāne vuttanayena phassāyatanānam samudayādayo⁴ veditabbā. Yathā pana tattha “phassasamudayā, phassanīrodhā”⁵ti vuttam, evamidha tam cakkhādīsu “āhārasamudayā āhāranīrodhā”⁵ti veditabbam, manāyatane “nāmarūpasamudayā, nāmarūpanīrodhā”⁵ti.

Uttaritam pajānātiti diṭṭhigatiko diṭṭhimeva jānāti⁵. Ayam pana diṭṭhiṇca diṭṭhito ca uttaritam sīlasamādhipaññāvimmuttinti yāva arahattā jānāti. Ko evam jānāti? Khīṇāsavo jānāti, anāgāmī, sakadāgāmī, sotāpanno, bahussuto, ganthadharo bhikkhu jānāti, āradhaviṇṇasako jānāti, desanā pana arahattanikūṭeneva niṭṭhāpitāti.

1. Am 3. 348 piṭṭhe. * Gavesitabbamidam.

3. Paṭisamvediyamānānam (Sī, Ka)

* Heṭṭhā 100 piṭṭhe (Khu 9. 54 piṭṭhe nissitapāḷi)

2. Upanibandhakukkuṭo (Ka)

4. Samudayo (Sī, Syā)

5. Pajānāti (Sī, Syā)

146. Evaṃ vivaṭṭaṃ kathetvā idāni “sesanājālavimutto diṭṭhigatiko nāma natthī”ti dassanattaṃ puna “**ye hi keci bhikkhave**”ti ārabhi. Tattha **antojālīkatā**ti imassa mayhaṃ desanājālassa antoyeva katā. **Ettha sitāvā**ti etasmim mama desanājāle sitā nissitā avasitāva. **Ummujjamānā ummujjanti**ti kim vuttaṃ hoti—te adho osīdantāpi uddhaṃ uggacchantāpi mama desanājāle sitāva hutvā osīdanti ca uggacchanti ca. **Ettha pariyāpannā**ti ettha mayhaṃ desanājāle pariyāpannā, etena ābaddhā antojālīkatā ca hutvā ummujjamānā ummujjanti, na hettha asaṅghito diṭṭhigatiko nāma atthīti.

Sukhamacchikenāti saṅha-acchikena sukhumacchiddenāti attho. Ke vaṭṭo viya hi Bhagavā, jālaṃ viya desanā, paritta-udakaṃ viya dasasahasilokadhātu, oḷārikā pāṇā viya dvāsaṭṭhi diṭṭhigatikā, tassa tīre ṭhatvā oloketassa oḷārikānaṃ pāṇānaṃ antojālīkatabhāvadassanaṃ viya Bhagavato sabbadiṭṭhigatānaṃ desanājālassa antokatabhāvadassananti¹ evamettha opammaṃsandanaṃ veditabbaṃ.

147. Evaṃ imāhi dvāsaṭṭhiyā diṭṭhīhi sabbadiṭṭhīnaṃ saṅghitattā sabbesaṃ diṭṭhigatikānaṃ etasmim desanājāle pariyāpannabhāvaṃ dassetvā idāni attano katthaci apariyāpannabhāvaṃ dassento “**ucchinnabhavanettiko bhikkhave Tathāgataṃ kāyo**”ti-ādīmāha. Tattha nayanti etāyāti **netti**. **Nayantī**ti gīvāya bandhitvā ākaḍḍhanti, rajjuyā etaṃ nāmaṃ. Idha pana nettisadisatāya bhavataṅhā **nettī**ti adhippetā. Sā hi mahājanaṃ gīvāya bandhitvā taṃ taṃ bhavaṃ neti upanetīti **bhavanetti**, arahattamaggasatthena ucchinnā bhavanetti assāti **ucchinnabhavanettiko**.

Kāyassa bheda uddhanti kāyassa bhedato uddhaṃ. **Jīvitapariyādānā**ti jīvitassa sabbaso pariyādinnattā parikkhīṇattā, puna appaṭṭisandhikabhāvāti attho. **Na naṃ dakkhantī**² taṃ Tathāgataṃ devā vā manussā vā na dakkhissanti, appaṇṇattikabhāvaṃ gamissatīti³ attho.

1. Antogadhabhāvadassananti (Ka)

2. Na taṃ dakkhintīti (Sī)

3. Gamissantīti (Syā)

Seyyathāpi bhikkhaviti upamāyaṃ pana idaṃ saṃsandanaṃ—
 ambarukkho viya hi Tathāgatassa kāyo, rukkhe jātamahāvaṇṇo¹ viya taṃ
 nissāya pubbe pavattataṇhā. Tasmim vaṇṇe upanibaddhā
 pañcapakkadvādasapakka-aṭṭhārasapakkaparimāṇā ambapiṇḍī viya taṇhāya
 sati taṇhūpanibandhanā hutvā āyatim nibbattanakā pañcakkhandhā
 dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo. Yathā pana tasmim vaṇṇe chinne sabbāni
 tāni ambāni tadanvayāni honti, taṃyeva vaṇṇaṃ anugatāni vaṇṇacchedā²
 chinnāniyevāti attho, evameva ye bhavanettivaṇṇassa anupacchinnattā
 āyatim uppajjeyyūṃ pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo,
 sabbe te dhammā tadanvayā honti, bhavanettim anugatā, tāya chinnāya
 chinnāyevāti attho.

Yathā pana tasmimpi rukkhe maṇḍūkakaṇṭakavisasamphassaṃ āgamma
 anupubbena sussitvā mate “imasmim ṭhāne evarūpo nāma rukkho ahoṣī”ti
 vohāramattameva hoti, na taṃ rukkhaṃ koci passati, evaṃ
 ariyamaggasamphassaṃ āgamma taṇhāsinehassa pariādinnattā anupubbena
 sussitvā viya bhinne imasmim kāye kāyassa bheda uddham jīvitapariyādānā
 na taṃ dakkhanti, Tathāgatampi devamanussā na dakkhissanti, “evarūpassa
 nāma kira Satthuno idaṃ sāsanaṃ”ti vohāramattameva bhavissatīti
 anupādisesanibbānadhātum pāpetvā desanaṃ niṭṭhāpesi.

148. **Evaṃ vutte āyasmā Ānandoti** evaṃ Bhagavatā imasmim sutte
 vutte thero ādito paṭṭhāya sabbaṃ suttam samannāharitvā evaṃ
 Buddhabalaṃ dīpetvā kathitasuttassa na Bhagavatā nāmaṃ gahitaṃ,
 handassa nāmaṃ gaṇhāpessāmīti cintetvā Bhagavantaṃ etadavoca.

Tasmātiha tvanti-ādīsu ayamatthayojanā—Ānanda yasmā imasmim
 dhammapariyāye idhatthopi paratthopi vibhatto, tasmātiha tvaṃ imaṃ
 dhammapariyāyaṃ “Atthajālan”tipi naṃ dhārehi, yasmā panettha bahū
 tantidhammā kathitā, tasmā “Dhammajālan”tipi naṃ dhārehi, yasmā ca ettha
 seṭṭhaṭṭhena brahmaṃ sabbaññutaññāṇaṃ vibhattaṃ, tasmā
 “Brahmajālan”tipi naṃ dhārehi, yasmā ettha dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo vibhattā,
 tasmā “Diṭṭhijālan”tipi naṃ dhārehi, yasmā pana imaṃ dhammapariyāyaṃ
 sutvā devaputtamārampi khandhamārampi maccumārampi

1. Jātamahāvaṇṇo (Syā)

2. Vaṇṇe chinne (Ka)

kilesamārampi sakkā madditum, tasmā “anuttaro saṅgāmajayotipi nam dhārehī”ti.

Idamavoca Bhagavāti idam nidānāvasānato pabhuti yāva “anuttaro saṅgāmajayotipi nam dhārehī”ti sakalam suttantaṃ Bhagavā paresaṃ paññāya alabbhaneyyapaṭiṭṭhaṃ paramagambhīraṃ sabbaññutaññaṇaṃ pakāsento sūriyo viya andhakāraṃ diṭṭhigatamahandhakāraṃ vidhamanto avoca.

149. **Attamanā te bhikkhūti** te bhikkhū attamanā sakamanā, Buddhagatāya pītiyā udaggacittā hutvāti vuttaṃ hoti. **Bhagavato bhāsītanti** evaṃ vicitrāyadesanāvīlāsayuttaṃ idam suttam karavīkarutamañjunā kaṇṇasukhena paṇḍitajanahadayānaṃ amatābhisekasadisena brahmassarena bhāsamānassa Bhagavato vacanaṃ. **Abhinanduntī** anumodimsu ceva sampaṭicchimsu ca. Ayañhi **abhinandasaddo** “abhinandati abhivadati”ti-ādīsu¹ taṇhāyampi āgato. “Anamevābhinandanti, ubhaye devamānusa”ti-ādīsu² upagamanepi.

“Cirappavāsīm purisaṃ, dūrato sotthimāgataṃ.
Ñātimittā suhajā ca, abhinandanti āgatan”ti-

Ādīsu³ sampaṭicchanepe. “Abhinanditvā anumoditvā”ti-ādīsu⁴ anumodanepe. Svāyamidha anumodanasampaṭicchanesu yujjati. Tena vuttaṃ “abhinanduntī anumodimsu ceva sampaṭicchimsu cā”ti.

Subhāsitaṃ sulapitaṃ, “sādhu sādhu”ti tādino.
Anumodamānā sirasā, sampaṭicchimsu bhikkhavoti.

Imasmiñca pana veyyākaraṇasminti imasmiṃ niggāthakasutte. Niggāthakattā hi idam “veyyākaraṇa”ti vuttaṃ.

Dasasahassī lokadhātūti dasasahassacakkavāḷaparimāṇā lokadhātu. **Akampitthāti** na suttapariyosāneyeva akampitthāti veditabbā. “Bhaññamāne”ti hi vuttaṃ. Tasmā dvāsattḥiyā diṭṭhigatesu viniveṭhetvā

1. Saṃ 2. 12 piṭṭhe.

3. Khu 1. 45 Dhammapade.

2. Saṃ 1. 29 piṭṭhe.

4. Ma 1. 160 piṭṭhe.

desiyamānesu tassa tassa diṭṭhigatassa pariyosāne pariyosāneti dvāsaṭṭhiyā ṭhānesu akampitthāti veditabbā.

Tattha aṭṭhahi kāraṇehi pathavīkampo veditabbo—dhātukkabhena iddhimato ānubhāvena, bodhisattassa gabbhokkantiyā, mātukucchito nikkhamanena, sambodhippattiyā, dhammacakkappavattanena, āyusaṅkhārossajjanena, parinibbānenāti. Tesam vinicchayaṃ “aṭṭha kho ime Ānanda hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyā”ti * evaṃ mahāparinibbāne āgatāya tantiyā vaṇṇanākāle vakkhāma. Ayaṃ pana mahāpathavī aparesupī aṭṭhasu ṭhānesu akampittha mahābhinnikkhamane, Bodhimaṇḍūpasaṅkamane, paṃsukūlaggahaṇe, paṃsukūladhovane, Kālakārāmasutte, ¹Gotamakassutte, Vessantarajātake, imasmiṃ Brahmajāleti. Tattha mahābhinnikkhamanabodhimaṇḍūpasaṅkamanesu vīriyabalena akampittha. Paṃsukūlaggahaṇe dvisahassadīparivāre cattāro mahādīpe pahāya pabbajitvā susānaṃ gantvā paṃsukūlaṃ gaṇhantena “dukkaraṃ Bhagavatā katan”ti acchariyavegābhīhatā akampittha. Paṃsukūladhovanavessantarajātakesu akālakampanena akampittha. Kālakārāmagotamakassuttesu “ahaṃ sakkhī Bhagavā”ti sakkhibhāvena akampittha. Imasmiṃ pana Brahmajāle dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatesu vijaṭevā niggumbaṃ katvā desiyamānesu sādhu-kāradānavasena akampitthāti veditabbā.

Na kevalaṅca etesu ṭhānesuyeva pathavī akampittha, atha kho tīsu saṅgahesupī Mahāmahindattherassa imaṃ dīpaṃ āgantvā Jotivane nisīditvā dhammaṃ desitadvasepi akampittha. Kalyāṇiyavīhāre ca Piṇḍapātiyattherassa cetiyaṅgaṇaṃ sammajjitvā tattheva nisīditvā Buddhārammaṇaṃ pītiṃ gahetvā imaṃ suttantaṃ āradhassa suttapariyosāne udakapariyantaṃ katvā akampittha. Lohapāsādassa pācīna-ambalaṭṭhikaṭṭhānaṃ² nāma ahoṣi. Tattha nisīditvā dīghabhṇakattherā Brāhmajālasuttaṃ ārabhiṃsu, tesam sajjhāyapariyosānepi³ udakapariyantameva katvā pathavī akampitthāti.

* Dī 2. 90; Am 3. 132 piṭṭhesu.

1. Kālakārāmasutte (Sī, Ka) Am 1. 333 piṭṭhe passitabbam.

2. Pācīnaṃ Ambalaṭṭhikaṭṭhānaṃ (Sī, Ka)

3. Sajjhāyanapariyosānepi (Ka)

Evaṃ yassānubhāvena, akampittha anekaso.
Medanī suttaseṭṭhassa, desitassa sayambhunā.
Brahmajālassa tassīdha, dhammaṃ atthañca paṇḍitā.
Sakkaccaṃ uggahetvāna, paṭipajjantu yonisoti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Brahmajālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Sāmaññaphalasutta

Rājāmaccaḥāvaṇṇanā

150. **Evam me sutam -pa- Rājagaheti** Sāmaññaphalasuttam. Tatrāyam apubbapadavaṇṇanā¹. **Rājagaheti** evaṇṇāmake nagare. Tañhi Mandhātu-mahāgovindādīhi pariggahitattā Rājagahanti vuccati. Aññepettha pakāre vaṇṇayanti, kim tehi, nāmamattametaṃ tassa nagarassa. Tam panetaṃ Buddhakāle ca cakkavattikāle ca nagaram hoti, sesakāle suññam hoti yakkhapariggahitaṃ, tesam vasanavanam² hutvā tiṭṭhati. **Viharatīti** avisesena iriyāpathadibbrahma-ariyavihāresu aññataravihāra-samaṅgiparidīpanametaṃ. Idha pana ṭhānagamananissajjasayanappabhedesu iriyāpathesu aññatara-iriyāpathasamāyogaparidīpanam. Tena ṭhitopi gacchantopi nisinnopi sayānopi Bhagavā viharaticceva veditabbo. So hi ekam iriyāpathabādhanam aññena iriyāpathena vicchinditvā aparipatantam³ attabhāvam harati pavatteti, tasmā viharatīti vuccati.

Jīvakassa Komārabhaccassa ambavaneti idamassa yaṃ gocaragāmaṃ upanissāya viharati, tassa samīpanivāsanaṭṭhānaparidīpanam⁴. Tasmā **Rājagahe viharati Jīvakassa Komārabhaccassa ambavaneti** Rājagahasamīpe Jīvakassa Komārabhaccassa ambavane viharatīti evamettha attho veditabbo. Samīpatthe hetam bhummavacanam. Tattha jīvatīti **Jīvako**, kumārena bhatoti **Komārabhacco**. Yathāha “kim bhaṇe etaṃ kākehi samparikiṇṇanti? Dārako devāti. Jīvati bhaṇeti? Jīvati devāti. Tena hi bhaṇe tam dāraṃ amhākaṃ antepuraṃ netvā dhātīnam detha posetunti⁵. Tassa jīvatīti **Jīvakoti** nāmaṃ akaṃsu. Kumārena posāpitoti **Komarabhaccoti** nāmaṃ akaṃsū”ti⁶ ayam panettha saṅkhepo. Vitthārena pana Jīvakavatthu Khandhake āgatameva. Vinicchayakathāpissa **Samantapāsādikāya**⁷ Vinayaṭṭhakathāyaṃ vuttā.

1. Anupubbapadavaṇṇanā (Syā, Ka)

2. Vasantavanam (Sī), vasanaṭṭhānam vanam (Ka)

4. Samīpe nivāsanaṭṭhānaparidīpanam (Sī, Ka)

6. Vi 3. 379 piṭṭhe.

3. Apatantam (Sī, Ka)

5. Vi 3. 378 piṭṭhe.

7. Vi-Ṭṭha 3. 396 piṭṭhe.

Ayaṃ pana Jīvako ekasmiṃ samaye Bhagavato dosābhisannaṃ kāyaṃ virecetvā Siveyyakaṃ dussayugaṃ datvā vatthānumodanāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhāya cintesi “mayā divasassa dvattikkhattuṃ Buddhupaṭṭhānaṃ gantabbaṃ, idañca Veḷuvanaṃ¹ atidūre, mayhaṃ pana ambavanaṃ uyyānaṃ āsannataraṃ, yannūnāhaṃ ettha Bhagavato vihāraṃ kāreyyaṃ”ti. So tasmīṃ ambavane rattiṭṭhānadivāṭṭhānalenakuṭimaṇḍapādīni sampādetvā Bhagavato anucchavikaṃ gandhakuṭiṃ kārāpetvā ambavanaṃ aṭṭhārasaṭṭhubbedhena tambapaṭṭavaṇṇena pākārena parikkhipāpetvā Buddhappamukhaṃ bhikkhusaṃghaṃ² sacīvarabhattena santappetvā dakkhiṇodakaṃ pātetvā vihāraṃ niyyātesi³. Taṃ sandhāya vuttam “Jivakassa Komārabhaccassa ambavane”ti.

Aḍḍhateḷasehi bhikkhusatehīti aḍḍhasatena ūnehi terasahi bhikkhusatehi. Rājāti-ādīsu rājati attano issariyasampattiyā catūhi saṅgahavatthūhi mahājanaṃ rañjeti vaḍḍhetīti rājā. Magadhānaṃ issaroti Māgadho. “Ajātoyeva rañño sattu bhavissati”ti nemittakehi niddiṭṭhoti Ajātasattu.

Tasmīṃ kira kucchigate deviyā evarūpo dohaḷo uppajji “aho vatāhaṃ rañño dakkhiṇabāhulohitaṃ piveyyaṃ”ti, sā “bhāriye ṭhāne dohaḷo uppanno, na sakkā kassaci ārocetun”ti taṃ kathetuṃ asakkontī kisā⁴ dubbaṇṇā ahoṣi. Taṃ rājā pucchi “bhadde tuyhaṃ attabhāvo na pakativaṇṇo, kiṃ kāraṇaṃ”ti. Mā puccha mahārājāti. Bhadde tvaṃ attano⁵ ajjhāsayaṃ mayhaṃ akathentī kassa kathessasīti tathā tathā nibandhitvā kathāpesi. Sutvā ca “bāle kiṃ ettha tuyhaṃ bhāriyasaññā ahoṣi”ti vejjaṃ pakkosāpetvā suvaṇṇasatthakena bāhuṃ phālāpetvā suvaṇṇasarakena lohitaṃ gahetvā udakena sambhinditvā pāyesi. Nemittakā taṃ sutvā “esa gabbho rañño sattu bhavissati, iminā rājā haññissati”ti byākarimsu. Devī sutvā “mayhaṃ kira kucchito nikkhanto rājānaṃ māressati”ti gabbhaṃ pātetukāmā uyyānaṃ gantvā kucchiṃ maddāpesi, gabbho na patati. Sā punappunaṃ gantvā tatheva kāresi. Rājā “kimatthaṃ

1. Gijjhakūṭaṃ Veḷuvanaṃ (Syā, Ka)

2. Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa (Ka)

4. Kisā (Syā)

3. Niyyādesi (Syā)

5. Tuyhaṃ (bahūsu)

ayaṃ abhiñhaṃ uyyānaṃ gacchatī”ti parivīmaṃsanto taṃ kāraṇaṃ sutvā “bhadde tava kucchiyaṃ ‘putto’ti vā ‘dhītā’ti vā na paññāyati, ‘attano nibbattadāraṃ evamakāsi’ti mahā aguṇarāsipi no Jambudīpatale āvi bhavissati, mā tvaṃ evaṃ karohī”ti nivāretvā ārakkhaṃ adāsi. Sā gabbhavuṭṭhānakāle “māressāmi”ti cintesi. Tadāpi ārakkhamanussā dāraṃ apanayīmsu. Athāparena samayena vuḍḍhippattaṃ kumāraṃ deviyā dassetuṃ. Sā taṃ disvāva puttasiṇhaṃ uppādesi, tena naṃ māretuṃ nāsakkhi. Rājāpi anukkamena puttassa oparajjamadāsi.

Athekasmiṃ samaye Devadatto rahogato cintesi “Sāriputtassa parisā mahā, Moggallānassa parisā mahā Kassapassa parisā ca mahāti¹ evamime visuṃ visuṃ dhurā, ahampi ekaṃ dhuraṃ nīharāmi”ti. So “na sakkā vinā lābhena parisāṃ uppādetuṃ, handāhaṃ lābhaṃ nibbattemī”ti cintetvā Khandhake * āgatanayena Ajātasattuṃ kumāraṃ iddhipāṭihāriyena pasādetvā sāyaṃpātaṃ pañcahi rathasatehi upaṭṭhānaṃ āgacchantaṃ ativissatthaṃ ñatvā ekadivasāṃ upasaṅkamitvā etadavoca “pubbe kho kumāra manussā dīghāyukā, etarahi appāyukā, tena hi tvaṃ kumāra pitaraṃ hantvā rājā hohi, ahaṃ Bhagavantaṃ hantvā Buddho bhavissāmi”ti kumāraṃ pituvadhe uyyojeti.

So “ayyo Devadatto mahānubhāvo, etassa aviditaṃ nāma natthī”ti ūruyā potthaniyaṃ² bandhitvā divā divassa bhīto ubbiggo ussāṅkī utrasto antepuraṃ pavisitvā vuttappakāraṃ vippakāraṃ akāsi. Atha naṃ amaccā gahetvā anuyuñjitvā “kumāro ca hantabbo, Devadatto ca sabbe ca bhikkhū hantabbā”ti sammantayitvā³ “rañño āṇāvasena karissāmā”ti rañño ārocesuṃ.

Rājā ye amaccā māretukāmā ahesuṃ, tesaṃ ṭhānantarāni acchinditvā, ye na māretukāmā, te uccesu ṭhānesu ṭhapetvā kumāraṃ pucchi “kissa pana tvaṃ kumāra maṃ māretukāmosi”ti. Rajjenamhi deva atthikoti. Rājā tassa rajjaṃ adāsi.

1. Parisāti (Sī)

2. Potthaniyaṃ (Syā), potthanikaṃ (Ka)

* Vi 4. 350 piṭṭhe.

3. Mantayīmsu (Ka)

So “Mayhaṃ manoratho nipphanno”ti Devadattassa ārocesi. Tato naṃ so āha “tvaṃ siṅgālaṃ antokatvā bheripariyonaddhapuriso viya ‘sukiccakārimhī’ti maññasi, katipāheneva te pitā tayā kataṃ avamānaṃ cintetvā sayameva rājā bhavissatī”ti. Atha bhante kiṃ karomīti? Mūlaghaccaṃ¹ ghātehīti. Nanu bhante mayhaṃ pitā na satthavajjhoti? Āhārupacchedena naṃ mārehīti. So pitaraṃ tāpanagehe pakkipāpesi, **tāpanagehaṃ** nāma kammakaraṇatthāya kataṃ dhūmagharaṃ. “Mama mātaraṃ ṭhapetvā aññassa daṭṭhum mā dethā”ti āha. Devī suvaṇṇasarake bhattaṃ pakkipitvā ucchaṅgenādāya pavisati. Rājā taṃ bhuñjitvā yāpeti. So “mayhaṃ pitā kathaṃ yāpetī”ti pucchitvā taṃ pavattiṃ sutvā “mayhaṃ mātu ucchaṅgaṃ² katvā pavisituṃ mā dethā”ti-āha. Tato paṭṭhāya devī moḷiyāṃ pakkipitvā pavisati. Tampi sutvā “moḷim bandhitvā pavisituṃ mā dethā”ti. Tato suvaṇṇapādukāsu bhattaṃ ṭhapetvā pidahitvā pādukā āruyha pavisati. Rājā tena yāpeti. Puna “kathaṃ yāpetī”ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā “pādukā āruyha pavisitumpi mā dethā”ti āha. Tato paṭṭhāya devī gandhodakena nhāyitvā sarīraṃ catumadhurena makkhetvā pārupitvā pavisati. Rājā tassā sarīraṃ lehitvā yāpeti. Puna pucchitvā taṃ pavattiṃ sutvā “ito paṭṭhāya mayhaṃ mātu pavesanaṃ nivārethā”ti āha. Devī dvāramūle ṭhatvā “sāmi Bimbisāra etaṃ daharakāle māretuṃ na adāsi, attano sattuṃ attanāva posesi, idaṃ pana dāni te pacchimadassanaṃ, nāhaṃ ito paṭṭhāya tumhe passituṃ labhāmi, sace mayhaṃ doso atthi, khamatha devā”ti roditvā kanditvā nivatti.

Tato paṭṭhāya rañño āhāro natthi. Rājā maggaphalasukhena caṅkamaṇa yāpeti. Ativiya’ssa attabhāvo virocati. So “kathaṃ me bhaṇe pitā yāpetī”ti pucchitvā “caṅkamaṇa deva³ yāpeti, ativiya cassa attabhāvo virocatī”ti sutvā caṅkamaṇaṃ dānissa hāressāmīti cintetvā “mayhaṃ pitu pāde khurena phāletvā loṇatelena makkhetvā khadiraṅgārehi vītaccitehi pacathā”ti nhāpīte pesesi. Rājā te disvā “nūna mayhaṃ putto kenaci saññatto bhavissati, ime mama

1. Mūlacchaṃ (Syā), mūlacchejjaṃ (Ka)

2. Ucchaṅge (Syā, Ka), ucchaṅgaṃ (Sī-Ṭī Abhinava 2. 8 piṭṭhe.)

3. Caṅkameneva (Ka)

massukaraṇatthāyāgatā”ti cintesi. Te gantvā vanditvā aṭṭhaṃsu. Kasmā āgatatthāti ca puṭṭhā taṃ sāsanaṃ ārocesuṃ. Tumhākaṃ rañño manaṃ karoṭhāti ca vuttā nisīda devāti vatvā ca rājānaṃ vanditvā “deva mayaṃ rañño āṇaṃ karoma, mā amhākaṃ kujjhittha, na yidaṃ tumhādisānaṃ dhammarājūnaṃ anucchavikaṃ”ti vatvā vāmahatthena gopphake gahetvā dakkhiṇahatthena khuraṃ gahetvā pādatalāni phāletvā loṇatelena makkhetvā khadiraṅgārehi vītaccitehi pacimsu. Rājā kira pubbe cetiyaṅgaṇe sa-upāhanaṃ agamāsi, nisajjanatthāya paññattakaṭasārakañca adhotēhi pādehi akkami, tassāyaṃ nissandoti vadanti. Rañño balavavedanā uppannā. So “aho Buddho, aho dhammo, aho saṅgho”ti anussaranto yeva cetiyaṅgaṇe khittamālā viya milāyitvā cātumahārājikadevaloke Vessavaṇassa¹ paricārako **Janavasabho** nāma yakkho hutvā nibbatti.

Taṃ divasameva Ajātasattussa putto jāto, puttassa jātabhāvañca pitu matabhāvañca nivedetuṃ dve lekḥā ekakkhaṇeyeva āgatā. Amaccā “paṭhamāṃ puttassa jātabhāvaṃ ārocessāmā”ti taṃ lekḥaṃ rañño hatthe ṭhapesuṃ. Rañño taṅkhaṇeyeva puttasiṅho uppajjitvā sakalasarīraṃ khobhetvā aṭṭhimiṇjaṃ āhacca aṭṭhāsi. Tasmim̄ khaṇe pituguṇamaññāsi “mayi jātepi mayhaṃ pitu evameva sineho uppanno”ti. So “gacchatha bhāṇe, mayhaṃ pitaraṃ vissajjetha vissajjethā”ti āha. Kim̄ vissajjāpetha² devāti itaraṃ lekḥaṃ hatthe ṭhapayimsu.

So taṃ pavattim̄³ sutvā rodamāno mātu samīpaṃ gantvā “ahosi nu kho amma mayhaṃ pitu mayi jāte sineho”ti. Sā āha “bālaputta kim̄ vadesi, tava daharakāle aṅguliyaṃ pīlakā uṭṭhahi⁴, atha taṃ rodamānaṃ saññāpetuṃ asakkontā taṃ gahetvā vinicchayaṭṭhāne nisinnassa tava pitu santikaṃ agamaṃsu. Pitā te aṅgulim̄ mukhe ṭhapesi, pīlakā mukheyeva bhijji. Atha kho pitā tava sinehena taṃ lohitamissakaṃ pubbaṃ anuṭṭhubhitvā⁵ ajjhohari. Evarūpo te pitu sineho”ti. So roditvā paridevitvā pitu sarīrakiccaṃ akāsi.

1. Vessavaṇassa (Syā)

2. Vissajjāpesi (Sī)

3. Taṃ matappavattim̄ (Ka)

4. Uṭṭhāsi (Sī, Syā)

5. Anuṭṭhubhitvā (Ka), anuṭṭhahitvā (Syā, Ka)

* Devadattopi Ajātasattum upasaṅkamitvā purise mahārāja āṇāpehi “ye samaṇaṃ Gotamaṃ jīvitaṃ voropessanti”ti vatvā tena dinne purise pesetvā sayam Gijjhakūṭam āruya yantena silaṃ pavijjhivā Nāḷāgirihatthim muñcāpetvāpi kenaci upāyena Bhagavantaṃ māretum asakkonto parihīnalābhasakkāro pañca vatthūni yācivā tāni alabhamāno “tehi janam saññāpessāmī”ti saṅghabhedam katvā Sāriputtamoggallānesu parisam ādāya pakkantesu uṇhalohitam mukhena chaḍḍetvā nava māse gilānamañce nipajjitvā vipphaṇṣārajāto “kuhim etarahi Satthā vasati”ti pucchitvā “Jetavane”ti vutte “mañcakena maṃ āharitvā Satthāraṃ dassethā”ti vatvā āhāriyamāno Bhagavato dassanārahassa kammaṃ akatattā Jetavane pokkharāṇisaṃmāpeyeva dvedhā bhinnam pathaviṃ pavasitvā mahāniraye patiṭṭhitoti. Ayamettha saṅkhepo, vitthārakathānayo **Khandhake*** āgato, āgatattā¹ pana sabbam na vuttanti. Evaṃ ajātoyeva rañño sattu bhavissatīti nemittakehi niddiṭṭhoti Ajātasattu.

Vedehiputtoti ayam Kosalarañño dhītāya putto, na Videharañño. **Vedehīti** pana paṇḍitādhivacanametam. Yathāha “vedehikā gahapatānī,² ayyo Ānando vedehamunī”ti³. Tatrāyam vacanattho—vidanti etenāti **vedo**, nāṇassetam adhivacanam, vedena ihati ghaṭati vāyamatīti **Vedehī**, Vedehiyā putto **Vedehiputto**.

Tadahūti tasmim ahu, tasmim divaseti attho. Upavasanti etthāti **uposatho**, **upavasanti**ti sīlena vā anasana⁴ vā upetā hutvā vasanti⁵ti attho. Ayam panettha atthuddhāro—“āyāmāvuso Kappina uposatham gamissāmā”ti-ādīsū pātimokkhuddeso uposatho. “Evaṃ aṭṭhaṅgasamannāgato kho visāke uposatho upavuttho”ti-ādīsū⁵ sīlam. “Suddhassa ve sadā phaggu, suddhassuposatho sadā”ti-ādīsū⁶ upavāso. “Uposatho nāma nāgarājā”ti-ādīsū⁷

* Vi 4. 351 piṭṭhādīsū vitthāro.

2. Ma 1. 176 piṭṭhe.

4. Anussukena (Syā)

6. Ma 1. 48 piṭṭhe.

1. Vitthārakathānayo Khandhake āgatattā (Sī)

3. Vedehimunīti (Syā) Saṃ 1. 419 piṭṭhe.

5. Am 3. 84 piṭṭhe.

7. Dī 2. 142 piṭṭhe.

paññatti. “Na bhikkhave tadahuposathe sabhikkhukā āvāsā”¹ti-ādīsu¹ upavasitabbadivaso. Idhāpi so-eva adhippeto. So panesa aṭṭhamī cātuddasi pannarasībhedena tividho. Tasmā sesadvayanivāraṇattham “pannarase”²ti vuttam. Teneva vuttam “upavasanti etthāti uposatho”³ti.

Komudiyāti kumudavatiyā. Tadā kira kumudāni supupphitāni honti, tāni ettha santīti **komudī**. **Cātumāsiniyāti** cātumāsiyā, sā hi catunnam māsānam pariyośānabhūtāti **cātumāsī**. Idha pana cātumāsiniṭi vuccati. Māsapuṇṇatāya, utupuṇṇatāya, samvaccharapuṇṇatāya puṇṇā sampuṇṇāti **puṇṇā**. “**Mā**” iti cando vuccati, so ettha puṇṇoti **puṇṇamā**. Evaṃ puṇṇāya puṇṇamāyāti imasmim padadvaye ca attho veditabbo.

Rājāmacaparivutoti evarūpāya rajataghaṭaviniggaṭāhi khīradhārāhi dhoviyamānadisābhāgāya viya, rajatavimānaniccharitehi² muttāvaḷi-sumanakusumadāma-setadukūlakumudavisarehi sampariḷḷāyā viya ca caturupakkilesavimuttapuṇṇacandappabhāsamudayobhāsītāya rattiyā rājāmaccehi parivutoti attho. **Uparipāsādavaragatoti** pāsādavarassa uparigato. Mahārahe samussitasetacchatte kañcanāsane nisinno hoti. Kasmā nisinno? Niddāvinodanattam. Ayañhi rājā pitari upakkantadivasato paṭṭhāya “niddam okkamissāmī”³ti nimilitamattesu³ yeva akkhīsu sattisatabbhāhato viya kadamānoyeva⁴ pabujjhi. “Kimetan”⁴ti ca vutte “na kiñcī”⁵ti vadati. Tenassa amanāpā niddā, iti niddāvinodanattam nisinno. Api ca tasmim divase nakkhattam saṅghuṭṭham hoti, sabbam nagaram sittasammaṭṭham⁵ vippakiṇṇavālukaṃ pañcavaṇṇakusumalājapuṇṇaghaṭapaṭimaṇḍitaḅharadvāram samussitadhajapaṭākavicitrasamujjalitadīpamālālaṅkatasabbadisābhāgam vīṭhisabhāgena racchāsabhāgena nakkhattakīḷam anubhavamānena mahājanena samākiṇṇam hoti iti nakkhattadivasatāyapi nisinnoti vadanti. Evaṃ pana vatvāpi “rājakulassa nāma sadāpi nakkhattameva, niddāvinodanattamyeva panesa nisinno”⁵ti sanniṭṭhānam katam.

1. Vi 3. 187 piṭṭhe.

2. Viccharitehi (Syā, Ka), viccutehi (Ka)

3. Nimmilitamattesu (Syā)

4. Phandamānoyeva (Syā)

5. Susiṭṭhasammaṭṭham (Syā), susammaṭṭham (Ka)

Udānaṃ udānesīti udāhāraṃ udāhari. Yathā hi yaṃ telāṃ mānaṃ gahetuṃ na sakkoti vissanditvā gacchati, taṃ “avaseko”ti vuccati. Yañca jalāṃ taḷākāṃ gahetuṃ na sakkoti ajjhottharivā gacchati, taṃ “ogho”ti vuccati, evameva yaṃ pītivacanaṃ hadayaṃ gahetuṃ na sakkoti, adhikaṃ hutvā anto asaṅṭhahitvā bahi nikkhamati taṃ “**udānaṃ**”ti vuccati, evarūpaṃ pītimayaṃ vacanaṃ nicchāresīti attho.

Dosināti dosāpagatā, abbhā, mahikā, dhūmo, rajo,¹ rāhūti imehi pañcahi² upakkilesehi virahitāti vuttaṃ hoti. Tasmā **ramaṇīyāti**-ādīni pañca thomanavacanāni. Sā hi mahājanassa manaṃ ramayatīti **ramaṇīyā**. Vuttadosavimuttāya candappabhāya obhāsītattā ati viya surūpāti **abhirūpā**. Dassituṃ³ yuttāti **dassanīyā**. Cittaṃ pasādetīti **pāsādikā**. Divasamāsādīnaṃ lakkhaṇaṃ bhavituṃ yuttāti **lakkhaṇīyā**.

Kaṃ nu khvajjāti kaṃ nu kho ajja. **Samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vāti** samitapāpatāya samaṇaṃ, bāhitapāpatāya brāhmaṇaṃ. **Yaṃ no payirupāsatoṭi** vacanabyattayo⁴ esa, yaṃ amhākaṃ pañhapucchanavasena payirupāsantānaṃ madhuraṃ dhammaṃ sutvā cittaṃ pasīdeyyāti attho. Iti rājā iminā sabbenapi vacanena obhāsanimittakammaṃ akāsi. Kassa akāsīti? Jīvakassa. Kimatthaṃ? Bhagavato dassanattamaṃ. Kim Bhagavantaṃ sayamaṃ dassanāya upagantuṃ na sakkotīti? Āma na sakkoti. Kasmā? Mahāparādhatāya.

Tena hi Bhagavato upaṭṭhāko ariyasāvako attano pitā mārito, Devadatto ca tameva nissāya Bhagavato bahuṃ anattamaṃ akāsi, iti mahāparādho esa, tāya mahāparādhatāya sayamaṃ gantuṃ na sakkoti. Jīvako pana Bhagavato upaṭṭhāko, “tassa piṭṭhichāyāya Bhagavantaṃ passissāmī”ti obhāsanimittakammaṃ akāsi. Kim Jīvako pana “mayhaṃ idaṃ obhāsanimittakammaṃ”ti jānātīti? Āma jānāti. Atha kasmā tuṅhī ahoṣīti? Vikkhepapacchedanattamaṃ.

Tassaṃ hi parisati⁵ channaṃ sathārānaṃ upaṭṭhākā bahū sannipatitā, te asikkhitānaṃ payirupāsanaṃ sayampi asikkhitāva. Te mayi Bhagavato

1. Dhūmarajo (Syā)

2. Catūhi (Syā) idaṃ padaṃ natthi Sī-potthake, Sī-Ṭi Abhinava 2. 14 piṭṭhe oloketabbā.

3. Dakkhituṃ (Sī)

4. Vacanabyattayogo (Syā, Ka)

5. Tassaṃ hi parisatiṃ (Sī), tasmīṃhi parisati (Syā, Ka)

guṇakathaṃ āradde antarantarā uṭṭhāyuṭṭhāya attano satthārānaṃ guṇaṃ kathessanti, evaṃ me Satthu guṇakathā pariyosānaṃ na gamissati. Rājā pana imesaṃ kulūpake upasaṅkamitvā gahitāsāratāya tesāṃ guṇakathāya anattamano hutvā maṃ paṭipucchissati, athāhaṃ nibbikkhepaṃ Satthu guṇaṃ kathetvā rājānaṃ Satthu santikaṃ gahetvā gamissāmīti jānantova vikkhepapacchedanattamaṃ tuṅhī ahosīti.

Tepi amaccā evaṃ cintesum “ajja rājā pañcahi padehi rattim thometi, addhā kañci samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchitvā dhammaṃ sotukāmo, yassa cesa dhammaṃ sutvā pasīdissati, tassa ca mahantaṃ sakkāraṃ karissati. Yassa pana kulūpako samaṇo rājakulūpako hoti, bhaddaṃ tassā”ti.

151. Te evaṃ cintetvā “ahaṃ attano kulūpakasamaṇassa vaṇṇaṃ vatvā rājānaṃ gahetvā gamissāmi, ahaṃ gamissāmī”ti attano attano kulūpakānaṃ vaṇṇaṃ kathetum āraddhā. Tenāha “**evaṃ vutte aññataro rājāmacco**”ti-ādi. Tattha **Pūraṇoti** tassa satthupaṭiññaṃ nāmaṃ. **Kassapoti** gottamaṃ. So kira aññatarassa kulassa ekūnadāsasataṃ pūrayamāno jāto, tenassa “**Pūraṇo**”ti nāmaṃ akāmsu. Maṅgaladāsattā cassa “dukkaṭaṇ”ti¹ vattā natthi, “akataṃ vā na katan”ti. So “kimahaṃ ettha vasāmi”ti palāyi. Athassa corā vatthāni acchindimsu, so paṇṇena vā tiṇena vā paṭicchādetumpi ajānanto jātārūpeneva ekaṃ gāmaṃ pāvīsi. Manussā taṃ disvā “ayaṃ samaṇo arahā appiccho, natthi iminā sadiso”ti pūvabhaddādiṃ gahetvā upasaṅkamanti. So “mayhaṃ sāṭakaṃ anivatthabhāvena idaṃ uppannaṃ”ti tato paṭṭhāya sāṭakaṃ labhitvāpi na nivāsesi, tadeva pabbajjamaṃ aggahesi, tassa santike aññepi aññepīti pañcasatamanussā pabbajimsu. Taṃ sandhāyāha “Pūraṇo Kassapo”ti.

Pabbajitasamūhasaṅkhāto saṅgho assa atthīti **saṅghī**. Sveva gaṇo assa atthīti **gaṇī**. Ācārasikkhāpanavasena tassa gaṇassa ācariyoti **gaṇācariyo**. **Ñātoti** paññāto pākaṭo. “Appiccho

1. Sukataṃ dukkaṭanti (Syā, Ka)

santuṭṭho, appicchatāya vatthampi na nivāseti”ti evaṃ samuggato yaso assa atthīti **yasassī**. **Titthakaroti** laddhikaro. **Sādhussammato**ti ayam sādhu sundaro sappurisoti evaṃ sammato. **Bahujanassāti** assutavato andhabālaputhujjanassa. Pabbajitato paṭṭhāya atikkantā bahū rattiyo jānātīti **rattaññū**. Ciram pabbajitassa assāti **cirapabbajito**, acirapabbajitassa hi kathā okappanīyā na hoti. Tenāha “cirapabbajito”ti. **Addhagatoti** addhānam gato, dve tayo rājaparivaṭṭe atītoti adhippāyo. **Vayo-anuppattoti** pacchimavayam anuppatto. Idam ubhayampi “daharassa kathā okappanīyā na hoti”ti etaṃ sandhāya¹ vuttam.

Tuṇhī ahosīti suvaṇṇavaṇṇam madhurarasaṃ ambapakkam khāditukāmo puriso āharitvā hatthe ṭhapitam kājarapakkam disvā viya jhānābhīññādiguṇayuttam tilakkhaṇabbhāhataṃ madhuraṃ dhammakatham sotukāmo pubbe Pūraṇassa dassanenāpi anattamano idāni guṇakathāya suṭṭhutarāṃ anattamano hutvā tuṇhī aho. Anattamano samānopi pana “sacāham etaṃ tajjetvā gīvāyaṃ gahetvā nīharāpessāmi, yo yo kathesi, tam tam rājā evaṃ karoti”ti bhīto aññopi koci kiñci na kathessati”ti amanāpampi tam katham adhvāsetvā tuṇhī eva aho.

152. Athañño “ahaṃ attano kulūpakassa vaṇṇam kathessāmi”ti cintetvā vuttam ārabhi. Tena vuttam “**aññataropi kho**”ti-ādi. Tam sabbam vuttanayeneva veditabbam. Ettha pana **Makkhalī**ti tassa nāmaṃ. Gosālāya jātattā **Gosāloti** dutiyam nāmaṃ. Tam kira sakaddamāya bhūmiyā telaghaṭam gahetvā gacchantam “tāta mā khali”ti sāmiko āha. So pamādena khalitvā patitvā² sāmikassa bhayena palāyituṃ āraddho. Sāmiko upadhāvitvā dussakaṇṇe aggahesi, so sātakaṃ chaḍḍetvā acelako hutvā palāyi. Sesam Pūraṇasadisameva.

153. **Ajitoti** tassa nāmaṃ. Kesakambalam dhāretīti **Kesakambalo**. Iti nāmadvayam saṃsanditvā “Ajito Kesakambalo”ti

1. Sandhāya (Sī), tam sandhāya (Ka)

2. Idam padaṃ natthi Sī-potthake.

vuccati. Tattha **Kesakambalo nāma** manussakesehi katakambalo. Tato paṭikiṭṭhataram vattham nāma natthi. Yathāha “seyyathāpi bhikkhave yāni kānici tantāvutānaṃ vatthānaṃ¹, kesakambalo tesam paṭikiṭṭho akkhāyati. Kesakambalo bhikkhave sīte sīto, uṇhe uṇho, dubbaṇṇo duggandho dukkhasamphasso”²ti.

154. **Pakudhoti** tassa nāmaṃ. **Kaccāyanoti** gottam. Iti nāmagottam saṃsanditvā “Pakudho Kaccāyano”³ti vuccati. Sītudakapaṭikkhittako esa, vaccaṃ katvāpi udakakiccaṃ na karoti, uṇhodakaṃ vā kaṅḅiyam vā labhitvā karoti, nadim vā maggodakaṃ vā atikkamma “sīlam me bhinnan”⁴ti vālikāthūpaṃ katvā sīlam adhiṭṭhāya gacchati. Evarūpo nissirikaladdhiko esa.

155. **Sañcayoti** tassa nāmaṃ. Belaṭṭhassa puttoti **Belaṭṭhaputto**.

156. Amhākaṃ gaṇṭhanakilesa palibundhanakilesa natthi, kilesagaṇṭharahitā³ mayanti evaṃvāditāya laddhanāmasena **Nigaṇṭho**. Nāṭassa⁴ putto **Nāṭaputto**.

Komarabhaccajīvakakathāvaṇṇanā

157. **Atha kho rājā**ti rājā kira tesam vacanaṃ sutvā cintesi “aham yassa yassa vacanaṃ na sotukāmo, so so eva kathesi. Yassa panamhi vacanaṃ sotukāmo, esa nāgavasam pivitvā ṭhito supaṇṇo viya tuṇhībhūto, anatto vata me”⁴ti. Athassa etadahosi “Jīvako upasantassa Buddhassa Bhagavato upaṭṭhāko, sayampi upasanto, tasmā vattasampanno bhikkhu viya tuṇhībhūtova nisinno, na esa mayi akathente kathessati, hatthimhi kho pana maddante hatthisseva pādo gahetabbo”⁴ti tena saddhim sayam mantetumāraddho. Tena vuttam “atha kho rājā”⁴ti. Tattha **kiṃ tuṇhī**ti kena kāraṇena tuṇhī. Imesam amaccānaṃ attano attano kulūpakasamaṇassa vaṇṇam kathentānaṃ mukham nappahoti. Kiṃ yathā etesam, evam tava kulūpakasamaṇo natthi, kiṃ tvaṃ daliddo, na te mama pitarā issariyam dīnaṃ, udāhu assaddhoti pucchati.

1. Tantāvutāni vatthāni (Sī, Syā) Sī-Ṭī Abhinava 2. 17 piṭṭhepi; Am-Ṭṭha 2. 242 piṭṭhe pana passitabbaṃ.

2. Am 1. 290 piṭṭhe.

3. Kilesagaṇṭhirahitā (Sī, Ka)

4. Nāṭassa (Sī)

Tato Jīvakassa etadahosi “ayaṃ rājā maṃ kulūpakasamaṇassa guṇaṃ kathāpeti, na dāni me tuṇhībhāvassa kālo, yathā kho panime rājānaṃ vanditvā nisinnāva attano kulūpakasamaṇānaṃ guṇaṃ kathayimāsu, na mayhaṃ evaṃ Satthu guṇe kathetuṃ yuttan”ti uṭṭhāyāsanā Bhagavato vihārābhimukho pañcapatiṭṭhitena vanditvā dasanakhasamodhānasamujjalāna añjaliṃ sirasi paggaḥetvā “mahārāja mā maṃ evaṃ cintayittha ‘ayaṃ yaṃ vā taṃ vā samaṇaṃ upasaṅkamaṭi’ti, mama Satthuno hi mātukucchi-okkamane, mātukucchito nikkhamane, mahābhinnikkhamane, sambodhiyaṃ, dhammacakkappavattane ca dasasahasilokadhātu kampittha, evaṃ yamakapāṭihāriyaṃ akāsi, evaṃ devorohaṇaṃ, ahaṃ Satthuno guṇe kathayissāmi, ekaggacitto suṇa mahārāja”ti vatvā **“ayaṃ deva Bhagavā Arahaṃ Sammāsambuddho”**ti-ādimāha. Tattha * **taṃ kho pana Bhagavantanti** itthambhūtākhyānatthe upayogavacanā, tassa kho pana Bhagavatoti attho. **Kalyāṇoti** kalyāṇaguṇasamannāgato, seṭṭhoti vuttaṃ hoti. **Kittisaddoti** kittiyeva, thutighoso vā. **Abbhuggatoti** sadevakaṃ lokāṃ ajjhottharivā uggato. Kinti? Itipi so Bhagavā Arahaṃ Sammāsambuddho -pa- Bhagavāti.

Tatrāyaṃ padasambandho—so Bhagavā itipi Arahaṃ, itipi Sammāsambuddho -pa- itipi Bhagavāti, iminā ca iminā ca kāraṇenāti vuttaṃ hoti. Tattha ārakattā, arīnaṃ, arānañca hatattā paccayādīnaṃ arahattā pāpakaraṇe rahābhāvāti imehi tāva kāraṇehi so Bhagavā Arahanti veditabboti-ādinā nayena mātikaṃ nikkhipitvā sabbāneva cetāni padāni **Visuddhimagge**¹ Buddhānussatiniddese vitthāritānīti tato nesāṃ vitthāro gahetabbo.

Jīvako pana ekamekassa padassa atthaṃ niṭṭhāpetvā “evaṃ mahārāja Arahaṃ mayhaṃ Satthā evaṃ Sammāsambuddho -pa- evaṃ Bhagavā”ti vatvā **“taṃ devo Bhagavantaṃ payirupāsatu, appeva nāma devassa Bhagavantaṃ payirupāsato cittaṃ pasīdeyyā”**ti āha. Ettha ca **taṃ devo payirupāsatūti** vadanto “mahārāja tumhādisānañhi satenapi sahasseṇapi satahasseṇapi

* Vi-Ṭṭha 1. 84 piṭṭhepi.

1. Visuddhi 1. 192 piṭṭhe.

puṭṭhassa mayhaṃ Satthuno sabbesaṃ cittaṃ gaheṭvā kathetuṃ thāmo ca balañca atthi, vissatthaṃ¹ upasaṅkamtivā puccheyyāsi mahārājā”ti āha.

158. Raññopi Bhagavato guṇakathaṃ suṇantassa sakalasarīraṃ pañcavaṇṇāya pītiyā nirantaraṃ phuṭaṃ ahosi. So taṅkhaṇaṇṇeva gantukāmo hutvā “imāya kho pana velāya mayhaṃ Dasabalassa santikaṃ gacchato na añño koci khippaṃ yānāni yojetuṃ sakkhissati aññatra Jīvakā”ti cintetvā “**tena hi samma Jīvaka hatthiyānāni kappāpehi**”ti āha.

Tattha **tenahīti** uyyojanatthe nipāto, gaccha samma Jīvakāti vuttaṃ hoti. **Hatthiyānāni** anekesu assarathādīsu yānesu vijjamānesupi hatthiyānaṃ uttamaṃ, uttamassa santikaṃ uttamayāneneva gantabbanti ca, assayānarathayānāni sasaddāni, dūratova tesaṃ saddo suyyati, hatthiyānassa padānupadaṃ gacchantāpi saddaṃ na suṇanti. Nibbutassa pana kho Bhagavato santike nibbuteheva yānehi gantabbanti ca cintayitvā “hatthiyānāni”ti āha.

Pañcamattāni hatthinikāsatāniti pañca kareṇusatāni. **Kappāpetvāti** ārohaṇasajjanaṃ² kāretvā. **Ārohaṇiyanti** ārohaṇayoggaṃ, opaguyhanti attho. Kim panesa raññā vuttaṃ akāsi avuttanti? Avuttaṃ. Kasmā? Paṇḍitatāya. Evaṃ kirassa ahosi—rājā “imāya velāya gacchāmī”ti vadati, rājāno ca nāma bahupaccatthikā. Sace antarāmagge koci antarāyo hoti, mampī garahissanti “Jīvako ‘rājā me kathaṃ gaṇhātī’ti akālepi rājānaṃ gaheṭvā nikkhamatī”ti. Bhagavantampi garahissanti “samaṇo Gotamo ‘mayhaṃ kathā vattatī’ti kālaṃ asallakkhetvāva dhammaṃ kathetī”ti. Tasmā yathā neva mayhaṃ, na Bhagavato garahā uppajjati, rañño ca rakkhā susaṃvihitā hoti, tathā karissāmīti.

Tato “itthiyo nissāya purisānaṃ bhayaṃ nāma natthi, sukhaṃ itthiparivuto gamissāmī”ti pañca hatthinikāsatāni kappāpetvā pañca itthisatāni purisavesaṃ gāhāpetvā “asitomarathā rājānaṃ parivāreyyāthā”ti³ vatvā puna cintesi “imassa rañño imasmim attabhāve

1. Vissattho (bahūsu) Sī-Ṭī Abhinava 2. 21 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Ārohaṇasajjāni (bahūsu)

3. Parivāressathāti (Sī)

maggaphalānaṃ upanissayo natthi, Buddhā ca nāma upanissayaṃ disvāva dhammaṃ kathenti. Handāhaṃ mahājanaṃ sannipātāpemi, evaṃhi sati Sathhā kassacideva upanissayena dhammaṃ desessati, sā mahājanassa upakārāya bhavissatī”ti. So tattha tattha sāsanaṃ pesesi, bheriṃ carāpesi “ajja rājā Bhagavato santikaṃ gacchati, sabbe attano vibhavānurūpena rañño ārakkaṃ gaṇhantū”ti.

Tato mahājano cintesi “rājā kira Saththudassanattamaṃ¹ gacchati, kīdisi vata bho dhammadesanā bhavissati, kiṃ no nakkhattakīḷāya, tattheva gamissāmā”ti. Sabbe gandhamālādīni² gahetvā rañño āgamaṇaṃ ākaṅkhamānā magge aṭṭhamāsu. Jīvakopi rañño paṭivedesi “**kappitāni kho te deva hatthiyānāni, yassa dāni kālaṃ maññasī**”ti. Tattha **yassa dāni kālaṃ maññasī**ti upacāravacanametam. Idam vuttam hoti “yaṃ tayā āṇattam, tam mayā kataṃ, idāni tvaṃ yassa gamanassa vā agamanassa vā kālaṃ maññasi, tadeva attano ruciyā karohī”ti.

159. **Pacceka itthiyoti** pāṭiyekka³ itthiyō, ekekissā hatthiniyā ekekaṃ itthinti vuttam hoti. **Ukkāsu dhāriyamānāsūti** daṇḍadīpikāsu dhāriyamānāsu. **Mahañca**⁴ rājānubhāvenāti mahatā ca rājānubhāvena. **Mahaccātipi** pāḷi, mahatīyāti attho, liṅgavipariyāso⁵ esa. **Rājānubhāvo** vuccati rājiddhi. Kā panassa rājiddhi? Tiyojanasatānaṃ dvinnam mahāraṭṭhānaṃ issariyasirī. Tassa hi “asukadivasam rājā Tathāgataṃ upasaṅkamissatī”ti paṭhamataram samvidahane asatipi taṅkhaṇaṇṇeva pañca itthisatāni purisavesam gahetvā paṭimukkaveṭṭhanāni amse āsattakhaggāni maṇidaṇḍatomare gahetvā nikkhamāsu. Yaṃ sandhāya vuttam “pacceka itthiyō āropetvā”ti.

Aparāpi soḷasasahassakhattiyānāṭakitthiyō rājānaṃ parivāresuṃ. Tāsam pariyaṇṭe khujjavāmanakakirātādayo, tāsam pariyaṇṭe antepurapālakā vissāsikapurisā, tesam pariyaṇṭe vicitravesavilāsino saṭṭhisahassamattā mahāmattā, tesam pariyaṇṭe vividhālankārapaṭimaṇḍitā

1. Bhagavato dassanattamaṃ (Syā)

2. Gandhapupphādīni (Syā)

3. Pāṭi-ekka (Sī), paṭi-ekka (Syā)

4. Mahacca (sabbattha)

5. Liṅgavipariyāyo (Ka)

nānappakāra-āvudhahatthā vijjādharataruṇā viya navutisahassamattā raṭṭhiyaputtā, tesam̐ pariyante satagghanikāni¹ nivāsetvā pañcasatagghanikāni ekamsam̐ katvā sunhātā suvilittā kañcanamālādinānābharaṇasobhitā dasasahassamattā brāhmaṇā dakkhiṇahattham̐ ussāpetvā jayasaddam̐ ghosentā² gacchanti, tesam̐ pariyante pañcaṅgikāni tūriyāni³, tesam̐ pariyante dhanupantiparikkhapo, tassa pariyante hatthighaṭā, hatthīnam̐ pariyante gīvāya gīvam̐ paharamānā assapanti, assapariyante aññamaññasaṅghaṭṭanā rathā, rathapariyante bāhāya bāyam̐ paharayamānā yodhā, tesam̐ pariyante attano attano anurūpāya ābharaṇasampattiyā virocāmāno aṭṭhārasa seniyo⁴. Iti yathā pariyante ṭhatvā khitto saro rājānam̐ na pāpuṇāti, evam̐ Jīvako Komārabhacco rañño parisam̐ sam̐vidahitvā attanā rañño avidūreneva gacchati “sace koci upaddavo hoti, sabbapaṭhamam̐⁵ rañño jīvitadānam̐ dassāmī”ti. Ukkānam̐ pana ettakāni satāni vā sahasāni vāti paricchedo natthīti evarūpiṃ rājiddhim̐ sandhāya vuttam̐ “mahañca rājānubhāvena, yena Jīvakassa Komārabhaccassa ambavanam̐, tena pāyāsī”ti.

Ahudeva bhayanti ettha cittutrāsabhayam̐ nāṇabhayam̐ ārammaṇabhayam̐ ottappabhayanti catubbidham̐ bhayam̐, tатtha “jātim̐ paṭicca bhayam̐ bhayānākan”ti-ādīnā * nayena vuttam̐ cittutrāsabhayam̐ nāma. “Tepi Tathāgatassa dhammadesanam̐ sutvā yebhuyyena bhayam̐ sam̐vegam̐ santāsam̐ āpajjantī”ti⁷ evamāgataṃ nāṇabhayam̐ nāma. “Etam̐ nūna tam̐ bhayabheravam̐ āgacchati”ti⁸ ettha vuttam̐ ārammaṇabhayam̐ nāma.

“Bhīruṃ pasamsanti na hi tattha sūram̐,
Bhayā hi santo na karonti pāpan”ti⁹—

Idam̐ ottappabhayam̐ nāma. Tesu idha cittutrāsabhayam̐, ahu ahoṣīti attho. **Chambhitattanti** chambhitassa bhāvo. Sakalasarīracalananti attho. **Lomahamsoti** lomahamsanam̐, uddham̐ ṭhitalomatāti attho. So panāyam̐ lomahamsa dhammassavanādīsu pīti-uppattikāle pītiyāpi

1. Satasahassagghanikāni (Sī)

2. Ghosantā (Ka)

3. Turiyāni (Sī, Syā)

4. Seṇiyo (Sī) 5. Paṭhamataram̐ (Ka)

6. Evarūpam̐ (Syā, Ka)

* Abhi 2. 381 piṭṭhe.

7. Sam̐ 2. 78; Am̐ 1. 342 piṭṭhesu.

8. Ma 1. 25 piṭṭhe.

9. Sam̐ 1. 21 piṭṭhe.

hoti, bhīrukajātikānaṃ sampahārapisācādidassanesu bhayenāpi. Idha bhayalomahaṃsoti veditabbo.

Kasmā panesa bhītoti? Andhakārenāti eke vadanti. Rājagahe kira dvattiṃsa mahādvārāni catusaṭṭhi khuddakadvārāni. Jīvakassa ambavanaṃ pākārassa ca Gijjhakūṭassa ca antarā hoti. So pācīnadvārena nikkhamitvā pabbatacchāyāya pāvīsi, tattha pabbatakūṭena cando chādito, pabbatacchāyāya ca rukkhacchāyāya ca andhakāraṃ ahoṣīti, tampi akāraṇaṃ. Tadā hi ukkānaṃ satahassānampi¹ paricchedo natthi.

Ayaṃ pana appasaddataṃ nissāya Jīvake āsaṅkāya bhīto. Jīvako kirassa uparipāsāde yeva ārocesi “mahārāja appasaddakāmo Bhagavā, appasaddeneva upasaṅkamtabbo”ti. Tasmā rājā tūriyasaddamnivāresi. Tūriyāni kevalaṃ gahitamattāneva honti, vācampi uccaṃ anicchārayamānā² accharāsaññāya gacchanti, ambavanepi kassaci khipitasaddopi na suyiyati. Rājāno ca nāma saddābhiratā honti. So taṃ appasaddataṃ nissāya ukkaṅṭhito Jīvakepi āsaṅkaṃ uppādesi “ayaṃ Jīvako ‘mayhaṃ ambavane aḍḍhateḷasāni bhikkhusatāni’ti āha. Ettha ca khipitasaddamattampi na suyiyati, abhūtaṃ maññe, esa vañcetaṃ maṃ nagarato nīharitvā purato balakāyaṃ upaṭṭhapetvā³ maṃ gaṇhitvā attanā⁴ chattaṃ ussāpetukāmo. Ayañhi pañcannaṃ hatthīnaṃ balaṃ dhāreti. Mama ca avidūrenea gacchati, santike ca me āvudhahattho ekapurisopi natthi. Aho vata me anatto”ti. Evaṃ bhāyitvā ca pana abhīto viya sandhāretumpi nāsakkhi. Attano bhītabhāvaṃ tassa āvi akāsi. Tena vuttaṃ “**atha kho rājā -pa- na nigghoso**”ti. Tattha **sammāti** vayassābhilāpo esa, kacci maṃ vayassāti vuttaṃ hoti. **Na palambhesīti** yaṃ natthi, taṃ atthīti vatvā kacci maṃ na vipalambheyyāsi⁵. **Nigghosoti** kathāsallāpanigghoso.

Mā bhāyi mahārājāti Jīvako “ayaṃ rājā maṃ na jānāti ‘nāyaṃ paraṃ jīvītā voropetī’ti, sace kho pana naṃ na assāsessāmi,

1. Satahassatopi (Sī), satahassāpi (Ka)

2. Anuccāramānā (SYā)

3. Uṭṭhapetvā (Sī, Syā)

4. Attano (Sī, Syā)

5. Vipalambhayasi (Sī)

vinasseyyā”ti cintayitvā daḷhaṃ katvā samassāsento “**mā bhāyi mahārāja**”ti vatvā “**na taṃ devā**”ti-ādimāha. **Abhikkamā**ti abhimukho kama gaccha, pavissāti attho. Sakim vutte pana daḷhaṃ na hotīti taramānova dvikkhattum āha. **Ete maṇḍalamāle dīpā jhāyantī**ti mahārāja corabalaṃ nāma na dīpe jāletvā tiṭṭhati, etc ca maṇḍalamāle dīpā jalanti, etāya dīpasaññāya yāhi mahārājāti vadati.

Sāmaññaphalapucchāvaṇṇanā

160. **Nāgassa bhūmī**ti yattha sakkā hatthim abhirūḷhena gantum, ayam nāgassa bhūmi nāma. **Nāgā paccorohitvā**ti vihārassa bahidvārakoṭṭhake hatthito orohitvā. Bhūmiyaṃ patiṭṭhitasamakālemeva pana Bhagavato tejo rañño sarīraṃ phari. Athassa tāvadeva sakalasarīrato sedā muccimsu¹, sāṭakā pīletvā apanetabbā viya ahesum. Attano aparādhaṃ saritvā mahābhayaṃ uppajji. So ujukaṃ Bhagavato santikaṃ gantum asakkonto Jīvakaṃ hatthe gahetvā ārāmacārikaṃ caramāno viya “idaṃ te samma Jīvaka suṭṭhu kāritaṃ, idaṃ suṭṭhu kāritaṃ”ti vihārassa vaṇṇaṃ bhaṇamāno anukkamena **yena maṇḍalamālassa dvāraṃ tenupasaṅkami**, sampattoti attho.

“**Kahaṃ pana sammā**”ti kasmā pucchīti. Eke tāva “ajānanto”ti vadanti. Iminā kira daharakāle pitarā saddhim āgamma Bhagavā diṭṭhapubbo, pacchā pana pāpamittasamsaggena pitughātaṃ katvā abhimāre pesetvā Dhanapālaṃ muñcāpetvā² mahāparādho hutvā Bhagavato sammukhībhāvaṃ na upagatapubboti asañjānanto pucchati. Taṃ akāraṇaṃ, Bhagavā hi ākiṇṇavaralakkhaṇo anubyañjanapaṭimaṇḍito chabbaṇṇāhi rasmīhi sakalaṃ ārāmaṃ obhāsetvā tārāgaṇaparivuto viya puṇṇacando bhikkhugaṇaparivuto maṇḍalamālamajjhe nisinno, taṃ ko na jāneyya. Ayam pana attano issariyalīlāya³ pucchati. Pakati hesā rājakulānaṃ, yaṃ jānantāpi⁴ ajānantā viya pucchanti. Jīvako pana taṃ sutvā ayam rājā “pathaviyaṃ ṭhatvā kuhiṃ pathavīti, nabhaṃ ulloketvā kuhiṃ candīmasūriyāti, Sinerumūle

1. Muñcimsu (Syā, Ka)

3. Issariyalīlāya (Sī), issariyalīlāya (Syā)

2. Pamūñcāpetvā (Syā, Ka)

4. Sañjānantāpi (Sī)

ṭhatvā kuhiṃ Sinerū”ti vadamāno viya Dasabalassa purato ṭhatvā “kuhiṃ Bhagavā”ti pucchati. Handassa Bhagavantam dassessāmīti cintetvā yena Bhagavā tenañjalim paṇāmetvā “eso mahārājā”ti-ādimāha. **Purakkhatoti** parivāretvā nisinnassa purato nisinno.

161. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti** yattha Bhagavā tattha gato, Bhagavato santikam upagatoti¹ attho. **Ekamantam aṭṭhāsīti** Bhagavantam vā bhikkhusaṅgham vā asaṅghaṭṭayamāno attano ṭhātuṃ anucchavike ekasmiṃ padese Bhagavantam abhivādetvā ekova aṭṭhāsī. **Tuṇhībhūtam tuṇhībhūtanti** yato yato anuviloketi, tato tato tuṇhībhūtamevāti attho. Tattha hi ekabhikkhussapi hatthakukkucam vā pādakukkucam vā khipitasaddo vā natthi, sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitam nāṭakaparivāram Bhagavato abhimukhe² ṭhitam rājānam vā rājaparisam vā ekabhikkhupi na olokesi. Sabbe Bhagavantameva olokayamānā nisīdimṃsu.

Rājā tesam upasame pasīditvā vigatapaṅkatāya vipasannarahadamiva upasantindriyam bhikkhusaṅgham punappunam anuviloketvā udānam udānesi. Tattha **imināti** yena kāyikena ca vācasikena ca mānasikena ca sīlūpasamena bhikkhusaṅgho upasanto, iminā upasamenāti dīpeti. Tattha aho vata me putto pabbajitvā ime bhikkhū viya upasanto bhaveyyāti nayidam sandhāya esa evamāha. Ayaṃ pana bhikkhusaṅgham disvā pasanno puttam anussari. Dullabhañhi laddhā, acchariyam vā disvā piyānam nātimittādīnam anussaraṇam nāma lokassa pakatiyeva. Iti bhikkhusaṅgham disvā puttam anussaramāno esa evamāha.

Api ca putte āsaṅkāya tassa upasamam icchamānopesa evamāha. Evam kirassa ahosi, putto me pucchissati “mayham pitā daharo, ayyako me kuhin”ti. So “pitarā te ghātito”ti sutvā “ahampi pitaram ghātetvā rajjam kāressāmī”ti maññissati. Iti putte āsaṅkāya tassa upasamam icchamānopesa evamāha. Kiñcāpi hi esa evamāha, atha kho nam putto ghātesatiyeva³. Tasmīñhi vaṃse pituvadho pañcaparivaṭṭo⁴ gato. Ajātasattu Bimbisāram ghātesī, Udayo

1. Upasaṅkamanto (Sī, Syā)

3. Ghātesīyeva (Sī)

2. Purato (Sī, Syā)

4. Pañcaparivaṭṭe (Sī, Syā)

Ajātasattuṃ, tassa putto Mahāmuṇḍiko nāma Udayaṃ, tassa putto Anuruddhā nāma Mahāmuṇḍikaṃ, tassa putto Nāgadāso nāma Anuruddhaṃ. Nāgadāsaṃ pana “vaṃsacchedakarājāno ime, kiṃ imehi”ti raṭṭhavāsino kupitā ghātesuṃ.

“**Agamā kho tvaṃ**”ti kasmā evamāha? Bhagavā kira rañño vacībhede akateyeva cintesi “ayaṃ rājā āgantvā tuṅhī niravo ṭhito, kiṃ nu kho cintesi”ti. Athassa cittaṃ nātvā “ayaṃ mayā saddhiṃ sallapituṃ asakko bhikkhusaṃghaṃ anuviloketvā puttaṃ anussari, nu kho paṇāyaṃ mayi anālapante kiñci kathetuṃ sakkhissati, karomi tena saddhiṃ kathāsallāpan”ti. Tasmā rañño vacanānantaraṃ “**agamā kho tvaṃ mahārāja yathāpemaṃ**”ti āha, tassattho—mahārāja yathā nāma unname vuṭṭhaṃ udakaṃ yena ninnāṃ tena gacchati, evameva tvaṃ bhikkhusaṃghaṃ anuviloketvā yena pemaṃ tena gatoti.

Atha rañño etadahosi “aho acchariyā Buddhaguṇā, mayā sadiso Bhagavato aparādhakārako¹ nāma natthi, mayā hissa aggupaṭṭhāko ghātito, Devadattassa ca kathaṃ gahetvā abhimārā pesitā, Nālāgiri mutto, maṃ nissāya Devadattena silā paviddhā, evaṃmahāparādhaṃ nāma maṃ ālapato Dasabalassa mukhaṃ nappahoti, aho Bhagavā pañcahākārehi tādilakkhaṇe suppatiṭṭhato, evarūpaṃ nāma Satthāraṃ pahāya bahiddhā na pariyesissāmā”ti so somanassajāto Bhagavantaṃ ālapanto “**piyo me bhante**”ti-ādimāha.

162. **Bhikkhusaṃghassa añjalim paṇāmetvāti** evaṃ kirassa ahosi “Bhagavantaṃ vanditvā ito cito ca gantvā bhikkhusaṃghaṃ vandantena ca Bhagavā piṭṭhito kātabbo hoti, garukāropi cesa² na hoti. Rājānaṃ vanditvā uparājānaṃ vandantenapi hi rañño agāravo kato hoti”ti. Tasmā Bhagavantaṃ vanditvā ṭhitaṭṭhāneyeva bhikkhusaṃghassa añjalim paṇāmetvā ekamantaṃ nisīdi. **Kañcideva desanti** kañci okāsaṃ.

1. Aparādhako (Ka)

2. Cassa (Syā, Ka)

Athassa Bhagavā pañhapucchane ussāhaṃ janento āha “**puccha mahārāja, yadākaṅkhasī**”^{ti}. Tassattho”puccha yadi ākaṅkhasi, na me pañhavissajjane bhāro atthi”. Atha vā “puccha yaṃ ākaṅkhasi, sabbaṃ te vissajjessāmi”^{ti} sabbaññupavāraṇaṃ pavāresi asādhāraṇaṃ Paccekabuddha-aggasāvakamahāsāvakehi. Te hi “yadākaṅkhasī”^{ti} na vadanti, “sutvā vedissāmā”^{ti}¹ vadanti. Buddhā pana “pucchāvuso yadākaṅkhasī”^{ti}² vā “puccha mahārāja, yadākaṅkhasī”^{ti} vā

“Puccha vāsava maṃ pañhaṃ, yaṃ kiñci manasicchasi.
Tassa tasseva pañhassa, ahaṃ antaṃ karomi te”^{ti}³ vā

“tena hi tvaṃ bhikkhu sake āsane nisīditvā puccha yadākaṅkhasī”^{ti}⁴ vā

“Bāvarissa⁵ ca tuyhaṃ vā, sabbesaṃ sabbasaṃsayam.
Katāvakāsā pucchavho, yaṃ kiñci manasicchathā”^{ti} vā

“Puccha maṃ sabhiya pañhaṃ, yaṃ kiñci manasicchasi.
Tassa tasseva pañhassa, ahaṃ antaṃ karomi te”^{ti}⁶ vā

Tesaṃ tesaṃ yakkhanarindadevasamaṇabrāhmaṇaparibbājānaṃ
sabbaññupavāraṇaṃ pavārenti. Anacchariyañcetaṃ, yaṃ Bhagavā
Buddhabhūmiṃ patvā etaṃ pavāraṇaṃ pavāreyya. Yo bodhisattabhūmiyaṃ
padesaññe t̥hito

“Koṇḍañña pañhāni viyākarohi,
Yācanti taṃ isayo sādthurūpā.
Koṇḍañña eso manujesu dhammo,
Yaṃ vuddhamāgacchati esa bhāro”^{ti}⁷—

Evam Sakkādīnaṃ atthāya isihi yācito

“Katāvakāsā pucchantu bhonto,
Yaṃ kiñci pañhaṃ manasābhipatthitaṃ.
Ahañhi taṃ taṃ vo viyākarissaṃ⁸,
Ñātvā sayam lokamimaṃ parañcā”^{ti}⁷—

1. Kathessāmāti (Sī)

4. Ma 3. 66 piṭṭhe.

6. Khu 1. 357 piṭṭhe.

2. Saṃ 1. 209, 216 piṭṭhesu.

5. Bāvariyassa (Sī, Ka) Khu 1. 433 piṭṭhe.

7. Khu 6. 7 piṭṭhe.

3. Dī 2. 220 piṭṭhe.

8. Byākarissaṃ (Sī, Syā)

8. Byākarissaṃ (Sī, Syā)

Evam Sarabhaṅgakāle. Sambhavajātake ca sakalajambudīpaṃ
tikkhattum vicarivā pañhānaṃ antakaraṃ adisvā suciratena¹ brāhmaṇena
pañhaṃ puṭṭhum okāse kārīte jātiyā sattavassiko rathikāya paṃsum kīlanto
pallaṅkamābhujitvā antaravīthiyaṃ nisinnova

“Taggha te ahamakkhissam, yathāpi kusalo tathā.
Rājā ca kho taṃ jānāti, yadi kāhati vā na vā”²—

Sabbaññupavāraṇaṃ pavāresi.

163. Evam Bhagavatā sabbaññupavāraṇāya pavāritāya attamano rājā
pañhaṃ pucchanto “**yathā nu kho imāni bhante**”^{ti}-ādīmāha. Tattha
sippameva **sippāyatanam**. Puthusippāyatanānīti bahūni sippāni.
Seyyathidanti katame pana te. “**Hatthārohā**”^{ti}-ādīhi ye taṃ taṃ sippaṃ
nissāya jīvanti, te dasseti³. Ayañhissādhippāyo—“yathā imesaṃ
sippūpajīvīnaṃ taṃ taṃ sippaṃ nissāya sandiṭṭhikaṃ sippaphalaṃ
paññāyati, sakkā nu kho evaṃ sandiṭṭhikaṃ sāmāññaphalaṃ paññāpetun”^{ti}.
Tasmā sippāyatanāni āharitvā⁴ sippūpajīvino dasseti.

Tattha **hatthārohāti** sabbepi hatthācariyahatthivejjahatthimeṇḍādayo⁵
dasseti. **Assārohāti** sabbepi assācariya-assavejja-assameṇḍādayo⁶. **Rathikāti**
sabbepi rathācariyarathayodharatharakkhādayo. **Dhanuggahāti** dhanu-
ācariyā issāsā. **Celakāti** ye yuddhe jayadhajam gahetvā purato gacchanti.
Calakāti “idha rañño ṭhānaṃ hotu, idha asukamahāmatassā”^{ti} evaṃ
senābyūhakārakā. **Piṇḍadāyakāti** sāhasikamahāyodhā. Te kira parasenaṃ
pavisitvā parasīsaṃ piṇḍamiva chetvā chetvā dayanti⁷, uppatitvā uppatitvā
niggacchantīti attho. Ye vā saṅgāmamajjhe yodhānaṃ bhattapātīm gahetvā
parivisanti, tesampetaṃ nāmaṃ. **Uggā rājaputtāti** uggatuggatā
saṅgāmāvacarā rājaputtā. **Pakkhandinoti** ye “kassa sīsaṃ vā āvudhaṃ vā

1. Sucikarena (Syā), cusirakena (Ka)

3. Dīpeti (Syā)

5. Hatthibandhādayo (Sī, Syā) Sī-Ṭī Abhinava 2. 32 piṭṭhe pana oloketabbā.

6. Assabandhādayo (Sī, Syā)

2. Khu 5. 380 piṭṭhe.

4. Ārabhitvā (Syā, Ka)

7. Upanayanti (Syā, Ka)

āharāmā”ti vatvā “asukassā”ti vuttā saṅgāmaṃ pakkhanditvā tadeva āharanti, ime pakkhandantīti pakkhandino. **Mahānāgā**ti mahānāgā viya mahānāgā, hatthi-ādīsupi abhimukhaṃ āgacchantesu anivattitayodhānametaṃ adhivacanaṃ. Sūrāti ekantasūrā, ye sajalikāpi sacammikāpi samuddaṃ taritum sakkonti. **Cammayodhinoti** ye cammakañcukam vā pavisitvā saraparittāṇacammaṃ vā gahetvā yujjhanti. **Dāsikaputtā**ti balavasinehā gharadāsayodhā¹. **Ālārikā**ti pūvikā². **Kappakā**ti nhāpikā³. **Nhāpakā**ti ye nhāpentī. **Sūdā**ti bhattakārakā⁴. **Mālākārā**dayo pākāṭāyeva. **Gaṇakā**ti acchiddakapāṭhakā⁵. **Muddikā**ti hatthamuddāya gaṇanaṃ nissāya jīvino. **Yāni vā panaññānipī**ti ayakāradantakāracittakārādīni. **Evaṃ gatānī**ti evaṃ pavattāni. **Te ditṭheva** dhammeti te hatthārohadāyo tāni puthusippāyatanāni dassetvā rājakulato mahāsampattim labhamānā sandiṭṭhikameva sippaphalaṃ upajīvanti. **Sukhentī**ti sukhitaṃ karonti. **Piṇentī**ti piṇitaṃ thāmbalūpetam karonti. **Uddhaggikā**disu upari phalanibbattanato uddham aggamassā atthīti **uddhaggikā**. Saggam arahatīti sovaggikā. Sukho vipāko assāti sukhavipākā. Suṭṭhu agge rūpasaddagandharasaphoṭṭhabba-āyuvanṇasukhayasa-ādhipateyyasaṅkhāte dasa dhamme saṃvatteti nibbattetīti **saggasaṃvattanikā**, tam evarūpaṃ dakkhiṇaṃ dānaṃ patiṭṭhapentīti attho. **Sāmaññaphalanti** ettha paramatthato maggo sāmaññaṃ. Ariyaphalaṃ sāmaññaphalaṃ. Yathāha “katamañca bhikkhave sāmaññaṃ. Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Seyyathidaṃ? Sammādiṭṭhi -pa- sammāsamaḍhi. Idaṃ vuccati bhikkhave sāmaññaṃ. Katamāni ca⁶ bhikkhave sāmaññaphalāni? Sotāpattiphalaṃ -pa- arahattaphalaṃ”ti. Tam esa rājā na jānāti. Upari āgataṃ pana dāsakassakopamaṃ sandhāya pucchati.

Atha Bhagavā pañham avissajjetvāva cintesi “ime bahū aññatitthiyasāvakā rājāmaccā idhāgatā, te kaṇhapakkhañca sukkapakkhañca dīpetvā kathiyamāne ‘amhākaṃ rājā mahantena ussāhena idhāgato, tassāgatakālato paṭṭhāya samaṇo Gotamo samaṇakolāhalaṃ

1. Gharadāsikaputtā (Syā, Ka)

2. Bhattakārakā (Sī, Ka)

3. Nahāpitā (Sī)

4. Sūpikā (Sī)

5. Acchiddapāṭhakā (Sī), acchindakapāṭhakā (Ka)

6. Katamañca (Sī, Syā, Ka) Saṃ 3. 20 piṭṭhe.

samaṇabhaṇḍanameva kathetī'ti ujjhāyissanti, na sakkaccaṃ dhammaṃ sossanti, raññā pana kathiyamāne ujjhāyitum na sakkhissanti, rājānameva anuvattissanti. Issarānuvattako hi loko. Handāhaṃ rañño bhāraṃ karomī'ti rañño bhāraṃ karonto “**abhiḥānāsi no tvan**”ti-ādimāha.

164. Tattha **abhiḥānāsi no tvanti** abhiḥānāsi nu tvam. Ayañca no-saddo parato “pucchitā”tipadena yojetabbo. Idañhi vuttam hoti “mahārāja tvam imaṃ pañhaṃ aññe samaṇabrāhmaṇe pucchitā¹ nu, abhiḥānāsi ca naṃ puṭṭhabhāvam, na te sammuṭṭhan”ti. **Sace te agarūti** sace tuyhaṃ yathā te² byākarimsu, tathā idha bhāsitum bhāriyam na hoti, yadī na koci aphāsukabhāvo atthi, bhāsassūti attho. **Na kho me bhanteti** kiṃ sandhāyāha, paṇḍitapatirūpakānañhi santike kathetum dukkham hoti, te pade pade akkhare akkhare dosameva vadanti. Ekantapaṇḍitā pana katham sutvā sukathitam pasamsanti, dukkathitesu Pāḷipada-atthabyañjanesu yam yam virujjhati, tam tam ujukam katvā denti. Bhagavatā ca sadiso ekantapaṇḍito nāma natthi. Tenāha “**na kho me bhante garu, yatthassa Bhagavā nisinno, Bhagavantarūpo vā**”ti.

Pūraṇakassapavādavaṇṇanā

165. **Ekamidāhanti** ekam idha aham. **Sammodanīyam³ katham sāraṇīyam vītisāretvāti** sammodajanakam saritabbayuttakam katham pariyosāpetvā.

166. **Karoto kho mahārāja kārayatoti-ādīsū karototi** sahatthā karontassa. **Kārayatoti** āṇattiyā kārentassa. **Chindatoti** paresam hatthādīni chindantassa. **Pacatotī** pare daṇḍena uppīlentassa⁴. **Socayatoti** parassa bhaṇḍaharaṇādīhi socayato. **Socāpayatoti** sokam⁵ sayam karontassapi parehi

1. Pucchittha (Sī) Saddanītipadamālā oloketabbā.

2. Yathā te te (Syā)

3. Ettha sammodanīyam (Sī, Ka)

4. Pīlentassa tajjentassa vā (Syā, Ka)

5. Bhaṇḍaharaṇādīhi sokam (Sī, Syā)

kārāpentassapi. **Kilamatoti**¹ āhārupacchedabandhanāgārappavesanādīhi sayam kilamantassapi parehi kilamāpentassapi. **Phandato phandāyapatoti** param phandantam phandanakāle sayampi phandato parampi phandāpayato. **Pānamatipātāpayatoti** pānam hanantassapi hanāpentassapi. Evaṃ sabbattha karaṇakāraṇavaseneva attho veditabbo.

Sandhinti gharasandhim. **Nillopanti** mahāvilopam. **Ekāgārikanti** ekameva gharam parivāretvā vilumpanam. **Paripantheti** āgatāgatānam acchindanatham magge tiṭṭhato. **Karoto na kariyati pāpanti** “yam kiñci pāpam karomi”ti saññāya karotopi pāpam na kariyati, natthi pāpam. Sattā pana “pāpam karomā”ti evamsaññino hontīti dīpeti. **Khurapariyantenti** khuraneminā, khuradhārasadisapariyantena vā. **Ekam maṃsakhanti** ekam maṃsarāsīm. Puñjanti tasseva vevacanam. **Tatonidānanti** ekamaṃsakhakarāṇanidānam.

Dakkhiṇanti dakkhiṇatīre manussā kakkhalā dāruṇā, te sandhāya “hananto”ti-ādimāha. Uttaratīre sattā saddhā honti pasannā Buddhamāmakā dhammamāmakā saṃghamāmakā, te sandhāya “dadanto”ti-ādimāha. Tattha **yajantoti** mahāyāgam karonto. **Damenāti** indriyadadena, uposathakammena vā. **Samyamenāti** silasamyamena. Saccavajjenāti saccavacanena. **Āgamoti** āgamanam, pavattīti attho. Sabbathāpi pāpapuññanam kiriyameva paṭikkhipati.

Amaṃ puṭṭho labujam byākaroti nāma yo “kīdiso ambo, kīdisāni vā ambassa khandhapaṇṇapupphaphalāni”ti vutte “edisō labujo, edisāni vā labujassakhandhapaṇṇapupphaphalāni”ti byākaroti. **Vijiteti** āṇāpavattidese. **Apasādetabbanti** viheṭhetabbam. **Anabhinanditvāti** “sādhu sādhu”ti evam pasamsam akatvā. **Appaṭikkositvāti** bāla dubbhāsitam tayā bhāsitanti evam appaṭibāhitvā. **Anuggaṇhantoti** sāravasena aggaṇhanto. **Anikkujjantoti** sāravaseneva idam nissaraṇam, ayam paramatthoti hadaye aṭṭhapento. **Byañjanam** pana tena uggahitañceva nikkujjitañca.

1. Kilamayato (Syā)

Makkhaligosālavadavaṇṇanā

168. Makkhalivāde **paccayoti** hetuvevacanameva¹, ubhayenāpi vijjamānameva kāyaduccaritādīnaṃ saṃkilesapaccayaṃ, kāyasucaritādīnaṃca visuddhipaccayaṃ paṭikkhipati. **Attakāreti** attakāro. Yena attanā katakammena ime sattā devattampi mārattampi brahmattampi sāvaka bodhimpī paccakabodhimpī sabbaññutampi pāpuṇanti, tampi paṭikkhipati. Dutiyapadena² yaṃ parakāraṃ parassa ovādānusāsaniṃ nissāya ṭhapetvā mahāsattaṃ avaseso jano manussasobhagayataṃ ādiṃ katvā yāva arahattaṃ pāpuṇāti, taṃ parakāraṃ paṭikkhipati. Evamayaṃ bālo jinacakke pahāraṃ deti nāma. **Natthi purisakāreti** yena purisakārena sattā vuttappakārā sampattiyo pāpuṇanti, tampi paṭikkhipati. **Natthi balanti** yamhi attano bale patiṭṭhitā sattā vīriyaṃ katvā tā sampattiyo pāpuṇanti, taṃ balaṃ paṭikkhipati. **Natthi vīriyanti**-ādīni sabbāni purisakārevevacanāneva. “Idaṃ no vīriyena idaṃ purisathāmena, idaṃ purisaparakkamena pavattan”ti evaṃ pavattavacanapaṭikkhepakaraṇavasena panetāni visuṃ ādīyanti.

Sabbe sattāti oṭṭhagoṇagadrabhādayo anavasese pariggaṇhāti. **Sabbe pāṇāti** ekindriyo pāṇo, dvindriyo pāṇoti-ādivasena vadati. **Sabbe bhūtāti** aṇḍakosavatthikosesu bhūte sandhāya vadati. **Sabbe jīvāti** sāliyavagodhūmādayo sandhāya vadati. Tesu hi so virūhanabhāvena jīvasaṇṇī. **Avasā abalā avīriyāti** tesaṃ attano vaso vā balaṃ vā vīriyaṃ vā natthi. **Niyatisaṅgatibhāvaparīṇatāti** ettha **niyatīti** niyatā³. **Saṅgatīti** channaṃ abhijātīnaṃ tattha tattha gamaṇaṃ. **Bhāvoti** sabhāvoyeva. Evaṃ niyatīyā ca saṅgatīyā ca bhāvena ca pariṇatā nānappakārataṃ pattā. Yena hi yathā bhavitabbaṃ, so tatheva bhavati. Yena na bhavitabbaṃ, so na bhavatīti dasseti. **Chasvevābhijātīsūti** chasu eva abhijātīsu ṭhatvā sukhaṇca dukkhaṇca paṭisaṃvedenti, aññā sukhadukkhabhūmi natthīti dasseti.

Yonipamukhasatasahassānīti pamukhayonīnaṃ uttamayonīnaṃ cuddasasatasahassāni aññāni ca saṭṭhisatāni, aññāni ca chasatāni. **Pañca ca**

1. Paccayo hetuvevacanameva (Syā), paccayo hetūtivevacana meva (Ka)

2. Dutiyavādēna(Sī)

3. Niyattā (Sī)

kammuno satānīti pañcakammasatāni ca. Kevalam takkamattakena niratthakam diṭṭhim dīpeti. **Pañca ca kammāni tīni ca kammānī**ti-ādīsupi eseva nayo. Keci panāhu “**pañca ca kammānī**ti pañcindriyavasena bhaṇati, **tīnī**ti kāyakammādivasenā”ti. **Kamme ca upaḍḍhakamme cāti** ettha panassa kāyakammañca vacīkammañca kammanti laddhi, manokammaṃ upaḍḍhakammanti. **Dvaṭṭhipaṭipadāti** dvāsaṭṭhi paṭipadāti vadati. **Dvaṭṭhantarakappāti** ekasmim kappe catusaṭṭhi antarakappā nāma honti. Ayaṃ pana aññe dve ajānanto evamāha.

Chaḷābhijātiyoti kaṇhābhijāti nīlābhijāti lohitābhijāti haliddābhijāti sukkābhijāti paramasukkābhijāti imā cha abhijātiyo vadati. Tattha orabbhikā sākuṇikā¹ māgavikā sūkarikā luddā macchaghātakā corā coraghātakā bandhanāgārikā, ye vā panaññepi keci kurūrakammantā², ayaṃ **kaṇhābhijāti**ti vadati. Bhikkhū **nīlābhijāti**ti vadati, te kira catūsu paccayesu kaṇṭake pakkhipivā khādanti. “Bhikkhū kaṇṭakavuttikā”ti³ ayañhissa Pāḷiyeva. Atha vā **kaṇṭakavuttikā** eva nāma eke pabbajitāti vadati. **Lohitābhijāti** nāma nigaṇṭhā ekasātakāti vadati. Ime kira purimehi dvīhi paṇḍaratarā. Gihī odātavasanā acelakasāvaka **haliddābhijāti**ti vadati. Evaṃ attano paccayadāyake nigaṇṭhehipi jeṭṭhakatare karoti. Ājīvaka ājīvakinīyo **sukkābhijāti**ti vadati. Te kira purimehi catūhi paṇḍaratarā. Nando vaccho kisā⁴ saṅkiccho, Makkhaligosālo, **paramasukkābhijāti**ti vadati. Te kira sabbehi paṇḍaratarā.

Aṭṭha purisabhūmiyoti mandabhūmi khiḍḍābhūmi padavīmaṃsabhūmi ujugatabhūmi sekkhabhūmi samaṇabhūmi jinabhūmi pannabhūmīti imā aṭṭha purisabhūmiyoti vadati. Tattha jāta-divasato paṭṭhāya satta divase sambādhaṭṭhānato nikkhantattā sattā mandā honti momūhā, ayaṃ **mandabhūmī**ti vadati. Ye pana duggatito āgatā honti, te abhiṇham rodanti ceva viravanti ca, sugatito āgatā taṃ anussarivā hasanti, ayaṃ **khiḍḍābhūmi** nāma. Mātāpitūnaṃ hattham vā pādam vā mañcam vā piṇham vā gahetvā bhūmiyaṃ padanikkhipanaṃ **padavīmaṃsabhūmi** nāma. Padasā gantum samatthakāle **ujugatabhūmi** nāma. Sippāni

1. Sākuntikā (Sī) Am 2. 337 piṭṭhe.

2. Garukammantā (Syā)

3. Am 2. 337 piṭṭhe.

4. Kīso (Syā), kiccho (Ka) Am 2. 337 piṭṭhe.

sikkhitakāle **sekkhabhūmi** nāma. Gharā nikkhamma pabbajitakāle **samaṇabhūmi** nāma. Ācariyaṃ sevitvā jānanakāle **jinabhūmi** nāma. “Bhikkhu ca pannako¹ jino na kiñci āhā”ti evaṃ alābhiṃ samaṇaṃ **pannabhūmi**ti vadati.

Ekūnapaññāsa ājīvakasateti ekūnapaññāsa ājīvavuttisatāni. **Paribbājakasateti** paribbājakapabbajjāsātāni. **Nāgāvāsasateti** nāgamaṇḍalāsātāni. **Vīse indriyasateti** vīsatiindriyasātāni. **Timse nirayasateti** timsa nirayasātāni. **Rajodhātuyoti** raja-okiraṇaṭṭhānāni, hatthapiṭṭhipādapiṭṭhādāni sandhāya vadati. **Satta saññīgabbhāti** oṭṭhagoṇagadrabha-ajapasumigamahimse sandhāya vadati. **Satta asaññīgabbhāti** sālivihiyavagodhūmakaṅguvarakakudrūsake sandhāya vadati. **Nigaṇṭhīgabbhāti** gaṇṭhimhi jātagabbhā ucchuveḷunaḷādayo sandhāya vadati. **Satta devāti** bahū devā. So pana “sattā”ti vadati. Manussāpi anantā so “sattā”ti vadati. **Satta pisācāti** pesācā mahantamahantā sattāti vadati. **Sarāti** mahāsarā, Kaṇṇamuṇḍarathakāra-anotattasīhappapātachaddantamandākinikuṇāladahe gahetvā vadati.

Pavuṭāti² gaṇṭhikā. **Papātāti** mahāpapātā. **Papātasatānīti** khuddakapapātasātāni. **Supināti** mahāsupinā. **Supinasatānīti** khuddakasupinasātāni. **Mahākappinoti** mahākappānam³ tattha ettakā⁴ mahāsarā vassasate vassasate kusaggena ekam udakabinduṃ nīharitvā sattakkhattuṃ tamhi sare nirudake kate **eko mahākappoti** vadati. Evarūpānam mahākappānam caturāsītisatasahassāni khepetvā bāle ca paṇḍite ca⁵ dukkhassantaṃ karontīti ayamassa laddhi. Paṇḍitopi kira antarā visujjhituṃ na sakkoti, bālopi tato uddham na gacchati.

Sīlenāti acelakasīlena vā aññena vā yena kenaci. **Vatenāti** tādiseneva vatena. **Tapenāti** tapokammena. **Aparipakkaṃ paripāceti** nāma yo “ahaṃ paṇḍito”ti antarā visujjhati. **Paripakkaṃ phussa phussa byantiṃ karoti** nāma yo “ahaṃ bālo”ti vuttaparimāṇaṃ kālaṃ atikkamitvā yāti. **Hevaṃ natthīti** evaṃ natthi⁶. Tañhi ubhayampi na

1. Paṇṇako (Sī)

3. Mahākappānam cullāsīti satasahassāni (Ka)

5. Bālo ca paṇḍito ca (Syā, Ka)

2. Sapuṭāti (Ka)

4. Ekamhā (Sī)

6. Hi evaṃ natthi (Ka)

sakkā kātunti dīpeti. **Doṇamiteti** doṇena mitaṃ viya. **Sukhadukkheti** sukhadukkhaṃ. **Pariyantakateti** vuttaparimāṇena kālena katapariyante. **Natthi hāyanavaḍḍhaneti** natthi hāyanavaḍḍhanāni. Na saṃsāro paṇḍitassa hāyati, na bālassa vaḍḍhatīti attho. **Ukkaṃsāvakaṃseti** ukkaṃsāvakaṃsā. Hāyanavaḍḍhanānametaṃ adhivacanaṃ.

Idāni tamatthaṃ upamāya sādiento “**seyyathāpi nāmā**”ti-ādimāha. Tattha **suttaḡuleti** veṭhetvā katasuttaḡule. **Nibbeṭhiyamānamevapaletīti** pabbate vā rukkhagge vā ṭhatvā khittaṃ suttappamaṇena nibbeṭhiyamānameva gacchati, sutte khīṇe tattheva tiṭṭhati na gacchati, evameva vuttakālato uddhaṃ na gacchatīti dasseti.

Ajitakesakambalavādavaṇṇanā

171. Ajitavāde * **natthi dinnanti** dinnaphalābhāvaṃ sandhāya vadati. **Yiṭṭhaṃ** vuccati mahāyāgo. **Hutanti** pāhunakasakkāro¹ adhippeto. Tampi ubhayaṃ phalābhāvameva sandhāya paṭikkhipati. **Sukatadukkaṭānanti**² sukatadukkaṭānaṃ³ kusalākusalānanti attho. **Phalaṃ vipākoti** yaṃ “phalan”ti vā “vipāko”ti vā vuccati, taṃ natthīti vadati. **Natthi ayaṃ lokoti** paraloke ṭhitassa ayaṃ loko natthi, **natthi parolokoti** idha loke ṭhitassāpi paro loko natthi, sabbe tattha tattheva ucchijjantīti dasseti. **Natthi mātā natthi pitāti** tesu sammāpaṭipattimicchāpaṭipattīnaṃ phalābhāvavasena vadati. **Natthi sattā opapātikāti** cavitvā upapajjanakā sattā nāma natthīti vadati.

Cātumahābhūtikoti catumahābhūtamayo. **Pathavī pathavikāyanti** ajjhattikapathavīdhātu bāhirapathavīdhātuṃ. **Anupetīti** anuyāti. **Anupagacchatīti** tasseva vevacanaṃ, anugacchatītipi attho. Ubhayaṇāpi upeti, upagacchatīti dasseti. **Āpādīsupi** eseva nayo. **Indriyānīti** manacchaṭṭhāni indriyāni. **Saṅkamantīti** ākāsaṃ pakkhandanti, **āsandipaṅcamāti** nipannamañcena pañcamā, mañco ceva cattāro mañcapāde gahetvā ṭhitā cattāro purisā

* Abhi-Ṭṭha 1. 415; Ma-Ṭṭha 2. 232; Saṃ-Ṭṭha 2. 311; Am-Ṭṭha 2. 234 piṭṭhesupi.

1. Pahenakasakkāro (Sī), pahaṇakasakkāro (Ka)

2. Sukaṭadukkaṭānanti (Sī)

3. Sukaṭadukkaṭānaṃ (Sī)

cāti attho. **Yāvāḷahanā**ti yāva susānā. **Padānī**ti “ayaṃ evaṃ sīlavā ahosi, evaṃ dussīlo”ti-ādinā nayena pavattāni guṇāguṇapadāni, sarīrameva vā ettha padānīti adhippetam. **Kāpotakānī**ti kapotavaṇṇāni, pārāvatapakkhivaṇṇānīti attho. **Bhassantā**ti bhasmantā, ayameva vā pāḷi. **Āhutiyo**ti yaṃ pāhunakasakkārādibhedam dinnadānam, sabbam taṃ chārikāvāsānameva hoti, na tato param phaladāyakaṃ hutvā gacchatīti attho. **Dattupaññattanti** dattūhi bālamanussehi paññattam. Idaṃ vuttam hoti— bālehi abuddhīhi paññattamidam, dānam na paṇḍitehi, bālā denti, paṇḍitā gaṇhantīti dasseti.

Tattha Pūraṇo “karoto na karīyati pāpan”ti vadanto kammaṃ paṭibāhati. Ajito “kāyassa bheda ucchijjati”ti vadanto vipākaṃ paṭibāhati. Makkhali “natthi hetū”ti vadanto ubhayaṃ paṭibāhati. Tattha kammaṃ paṭibāhantenāpi vipāko paṭibāhito hoti, vipākaṃ paṭibāhantenāpi kammaṃ paṭibāhitam hoti. Iti sabbepe atthato ubhayappaṭibāhakā¹ ahetikavādā ceva akiriyavādā ca natthikavādā ca honti.

Ye vā pana tesaṃ laddhiṃ gahetvā rattiṭṭhāne divāṭṭhāne nisinnā sajjhāyanti vīmaṃsanti, tesaṃ “karoto na karīyati pāpam, natthi hetu natthi paccayo, mato ucchijjati”ti tasmim ārammaṇe micchāsati santiṭṭhati, cittaṃ ekaggam hoti, javanāni javanti, paṭhamajavane satekicchā honti, tathā dutiyādīsu, sattame Buddhānampi atekicchā anivattino ariṭṭhakaṇṭakasadisā. Tattha koci ekaṃ dassanam okkamati, koci dve koci tīṇipi, ekasmim okkantepi, dvīsu tīsu okkantesupi niyatamicchādiṭṭhikova hoti, patto saggamaggāvaraṇaṇceva mokkhamaggāvaraṇaṇca, abhabbo tassattabhāvassa² anantaram saggampi gantuṃ, pageva mokkham. Vaṭṭakhāṇu³ nāmesa satto pathavigopako, yebhuyyena evarūpassa bhavato vuṭṭhānam nāma natthi.

* Tasmā akalyāṇajanam, āsīvisamivoragam.

Ārakā parivajjeyya, bhūtikāmo vicakkhaṇoti.

1. Ubhayaṃ paṭibāhakā (Ka)

3. Vaṭṭakhāṇuko (Syā, Ka)

2. Tassa bhavassa (Syā)

* Ma-Ṭṭha 3. 85 piṭṭhepi.

Pakudhakaccāyanavādavaṇṇanā

174. Pakudhavāde **akataṭi** akatā. **Akatavidhāti** akatavidhānā, “evaṃ karohī”ti kenaci kārāpitāpi na hontīti attho. **Animmitāti** iddhiyāpi na nimmitā. **Animmātāti** animmāpitā, keci “animmāpetabbā”ti¹ padam vadanti, tam neva Pāḷiyam, na Aṭṭhakathāyaṃ dissati. **Vañjhā**dipadattayaṃ * vuttatthameva. **Na iñjantī**ti esikatthambho viya ṭhitattā na calanti. **Na vipariṇamantī**²ti pakatiṃ na jahanti. **Na aññamaññaṃ byābādhentī**ti na aññamaññaṃ upahananti. **Nālanti** na samatthā. **Pathavikāyoti**-ādīsu pathavīyeva pathavikāyo, pathavisamūho vā. **Tatthāti** tesu jīvasattamesu kāyesu. **Sattannaṃ tveva kāyānanti** yathā muggarāsi-ādīsu pahataṃ satthaṃ muggādīnaṃ antarena pavisati, evaṃ sattannaṃ kāyānaṃ antarena chiddena vivarena satthaṃ pavisati. Tattha “ahaṃ imaṃ jīvitā voropemī”ti kevalaṃ saññāmatameva hotīti dasseti.

Nigaṇṭhanāṭaputtavādavaṇṇanā

177. Nāṭaputtavāde **cātuyāmasaṃvarasaṃvutoti** catukoṭṭhāsena saṃvarena saṃvuto. **Sabbavārivārīti** cāti vāritasabba-udako, paṭikkhiittasabbasītodakoti attho. So kira sītodake sattasaññī hoti, tasmā na tam vaḷaṅgeti. **Sabbavāriyuttoti** sabbena pāpavāraṇena yutto. **Sabbavāridhutoti** sabbena pāpavāraṇena dhutapāpo. **Sabbavāriphuṭoti**³ sabbena pāpavāraṇena phuṭṭho. **Gatattoti** koṭippattacitto. **Yatattoti** saṃyatacitto. **Ṭhitattoti** suppatiṭṭhitacitto. Etassa vāde kiñci sāsanānulomampi atthi, asuddhaladdhitāya pana sabbā diṭṭhiyeva jātā.

Sañcayabelaṭṭhaputtavādavaṇṇanā

179-181. Sañcayavādo amarāvikkhepe vuttanayo eva.

1. Animmātabbāti (Sī)

* Heṭṭhā 97 piṭṭhe.

2. Na vipariṇāmentīti (Ka)

3. Sabbavāriphuṭṭhoti (Sī, Syā)

Pathamasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā

182. **Sohaṃ bhanteti** so ahaṃ bhante, vālukaṃ piḷetvā telam̐ alabhamāno viya titthiyavādesu sāraṃ alabhanto Bhagavantam̐ pucchāmīti attho.

183. **Yathā te khameyyāti** yathā te ruceyya. **Dāsoti** antojātadhanakkītakaramarānītasāmaṃdāsabyopagatānaṃ aññataro. **Kammakāro**ti analaso kammakaraṇasīloyeva. Dūrato disvā paṭhamameva uṭṭhahatīti **pubbuṭṭhāyī**. Evaṃ uṭṭhito sāmīno āsanaṃ paññapetvā pādadhovanādikattabbakiccaṃ katvā pacchā nipatati seyyaṃ kappetīti¹ **pacchānipātī**. Sāmīkamhi vā sayanato avuṭṭhite pubbeyyeva vuṭṭhātīti **pubbuṭṭhāyī**. Paccūsakālato paṭṭhāya yāva sāmīno rattim̐ niddokkamaṇaṃ, tāva sabbakiccāni katvā pacchā nipatati seyyaṃ kappetīti **pacchānipātī**. “Kim̐ karomi, kim̐ karomī”ti evaṃ kim̐ kārameva paṭisuṇanto vicaratīti **kim̐ kārapaṭissāvī**. Manāpameva kiriyāṃ karotīti **manāpacārī**. Piyaṃmeva vadatīti **piyavādī**. Sāmīno tuṭṭhapahaṭṭhaṃ mukhaṃ ullokayamāno² vicaratīti **mukhullokako**.

Devo maññeti devo viya. **So vatassāhaṃ puññāni kareyyanti** so vata ahaṃ evarūpo assaṃ, yadi puññāni kareyyanti attho. “So vatassa’ssaṃ”tipi³ pāṭho, ayamevattho. **Yam̐nūnāhanti** sace dānaṃ dassāmi, yaṃ rājā ekadivasaṃ deti, tato satabhāgampi yāvajīvaṃ na sakkhissāmi dātunti pabbajjāyaṃ ussāhaṃ katvā evaṃ cintanabhāvaṃ dasseti.

Kāyena saṃvutoti kāyena pihito hutvā akusalassa pavesanadvāraṃ thaketvāti attho. Eseva nayo sesapadadvayepi. **Ghāsacchādanaparamatāyāti** ghāsacchādanena paramatāya uttamatāya, etadatthampi anesanaṃ pahāya aggasallekhena santuṭṭhoti attho. **Abhirato paviveketi** “kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ, cittaviveko ca nekkhammābhiratānaṃ paramavodānappattānaṃ, upadhiviveko ca nirupadhīnaṃ puggalānaṃ visaṅkhāragatānaṃ”ti⁴ evaṃ vutte tividhepi viveke rato,

1. Nipatati nisīdatīti (Sī)

2. Olokayamāno (Syā, Ka)

3. “Vatassāyaṇ”tipi (bahūsu) Sī-Ṭī Abhinava 2. 54; Dī-Ṭī 1. 230 piṭṭhepi oloketabbā.

4. Khu 7. 21 piṭṭhe.

gaṇasaṅgaṇikaṃ pahāya kāyena eko viharati, cittakilesasaṅgaṇikaṃ pahāya aṭṭhasamāpattivasena eko viharati, phalasaṃpattim vā nirodhasamāpattim vā pavisitvā nibbānaṃ patvā viharatīti attho. **Yaggheti** codanatthe nipāto.

184. **Āsanenapi nimanteyyāmāti** nisinnāsaṇaṃ papphotvā “idha nisīdathā”ti vadeyyāma. **Abhinimanteyyāmapi nanti** abhiharitvāpi¹ naṃ nimanteyyāma. Tattha duvidho abhihāro vācāya ceva kāyena ca. “Tumhākaṃ icchiticchitakkhaṇe amhākaṃ cīvarādīhi² vadeyyātha, yenattho”ti vadanto hi vācāya abhiharitvā nimanteti nāma. Cīvarādivekallaṃ sallakkhetvā “idaṃ gaṇhāthā”ti tāni dento pana kāyena abhiharitvā nimanteti nāma. Tadubhayampi sandhāya “abhinimanteyyāmapi naṃ”ti āha. Ettha ca **gilānapaccayabhesajjaparikkhāro**ti yaṃ kiñci gilānassa sappāyaṃ osadhaṃ. Vacanatto pana **Visuddhimagge** * vutto. **Rakkhāvaraṇaguttinti** rakkhāsaṅkhātāñceva āvaraṇasaṅkhātāñca guttiṃ. Sā panesā na āvudhahatthe purise ṭhapentena dhammikā nāma saṃvidahitā hoti. Yathā pana avelāya kaṭṭhahārikapaṇṇahārikādayo vihāraṃ na pavisanti, migaluddakādayo vihārasīmāya mige vā macche vā na gaṇhanti, evaṃ saṃvidahantena dhammikā nāma rakkhā saṃvihitā hoti, taṃ sandhāyāha “dhammikaṃ”ti.

185. **Yadi evaṃ santeti** yadi tava dāso tuyhaṃ santikā abhivādanādīni labheyya, evaṃ sante. **Addhāti** ekaṃsavacanametam. **Paṭhamanti** bhaṇanto aññassāpi atthitaṃ dīpeti, teneva ca rājā “sakkā pana bhante aññampī”ti-ādimāha.

Dutiyasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā

186. Kasatīti **kassako**. Gehassa pati³ ekagehamatte jeṭṭhakoti **gahapatiko**. Balisaṅkhātāṃ karaṃ karotīti **karakārako**. Dhaññarāsīṃ, dhanarāsīṃca vaḍḍhetīti **rāsivaḍḍhako**.

1. Abhinīharitvāpi (Syā)

2. Ahaṃ pavedāmīti cīvarādīhi (Syā), ahaṃ sādheṣṣāmīti cīvarādīhi (Ka)

* Visuddhi 1. 33 piṭṭhe.

3. Pati gahapati (Ka)

Appaṃ vāti parittakaṃ vā antamaso taṇḍulanāḷimattakampi.
Bhogakkhandhanti bhogarāsim. **Mahantaṃ vāti** vipulaṃ vā. Yathā hi mahantaṃ pahāya pabbajitum dukkaraṃ, evaṃ appampīti dassanattaṃ ubhayamāha. Dāsavāre pana yasmā dāso attanopi anissaro, pageva bhogaṇaṃ. Yañhi tassa dhanam, taṃ sāmikānaññeva hoti, tasmā bhogaggahaṇaṃ na kataṃ. **Ñātiyeva ñātiparivaṭṭo.**

Paṇītatarasāmaññaphalavaṇṇanā

189. **Sakkā pana bhante aññampi diṭṭheva dhammeti** idha “evamevā”ti na vuttaṃ. Taṃ kasmāti ce? “Evamevā”ti hi vuccamāne pahoti Bhagavā sakalampi rattindivaṃ tato vā bhiyyopi evarūpāhi upamāhi sāmāññaphalaṃ dīpetum. Tattha kiñcāpi etassa Bhagavato vacanasavane pariyantaṃ nāma natthi, tathāpi attho tādisoyeva bhavissatīti cintetvā upari visesaṃ pucchanto “evamevā”ti avatvā **“abhikkantatarāṇca paṇītatarāṇca”**ti āha. Tattha **abhikkantataranti** abhimanāpataraṃ, atiseṭṭhataranti¹ attho. **Paṇītataranti** uttamatarāṃ. **Tena hīti** uyyojanatthe nipāto. Savane uyyojento hi naṃ evamāha. **Suṇohīti** abhikkantatarāṇca paṇītatarāṇca sāmāññaphalaṃ suṇāhi.

Sādhukaṃ manasikarohīti ettha pana sādhukaṃ sādhuṃ ekatthametam. Ayañhi **sādhusaddo** āyācanasampaṭicchana sampahaṃsana sundara dalhīkammādīsu dissati. “Sādhu me bhante Bhagavā saṃkhittena dhammaṃ desetū”ti-ādīsu² hi āyācane dissati. “Sādhu bhanteti kho so bhikkhu Bhagavato bhāsitaṃ abhinanditvā anumoditvā”ti-ādīsu³ sampaṭicchane. “Sādhu sādhu Sāriputtā”ti-ādīsu⁴ sampahaṃsane.

“Sādhu dhammaruci rājā, sādhu paññānavā naro.

Sādhu mittānamaddubbho⁵, pāpassākaraṇaṃ sukhaṃ”ti-

ādīsu⁶ sundare. “Tena hi brāhmaṇa suṇohi sādhukaṃ manasi karohī”ti-ādīsu⁷ sādhuksaddoyeva dalhīkamme, āṇattiyantipi

1. Abhikkantatarāṃ atimanāpataranti (Sī, Ka)

3. Ma 3. 66 piṭṭhe.

6. Khu 6. 45 Ummānantijātake.

2. Saṃ 2. 294 piṭṭhe.

4. Dī 3. 226 piṭṭhe.

5. Mittānamadrubbho (Syā, Ka)

7. Am 2. 197 piṭṭhe.

vuccati. Idhāpi ayam¹ ettheva daḷhikamme ca āṇattiyañca veditabbo. Sundarepi vaṭṭati. Daḷhikammatthena hi daḷhamimam dhammam suṇāhi suggahitam gaṇhanto. Āṇatti-atthena mama āṇattiyā suṇāhi, sundaratthena sundaramimam bhaddakam dhammam suṇāhīti evam dīpitam hoti.

Manasi karohīti āvajja, samannāharāti² attho, avikkhittacitto hutvā nisāmehi citte karohīti adhippāyo. Api cettha **suṇohīti** sotindriyavikkhepanivāraṇametam. **Sādhukam manasi karohīti** manasikāre daḷhikammaniyojanena manindriyavikkhepanivāraṇam. Purimañcetta byañjanavipallāsaggāhavāraṇam, pacchimaṃ atthavipallāsaggāhavāraṇam. Purimena ca dhammassavane niyojeti, pacchimena sutānam dhammānam dhāraṇūpaparikkhādīsu. Purimena ca sabyañjano ayam dhammo, tasmā savanīyoti dīpeti. Pacchimena sāttho, tasmā sādhukam manasi kātabboti. Sādhukapadam vā ubhayapadehi yojetvā yasmā ayam dhammo dhammagambhīro ceva desanāgambhīro ca, tasmā suṇāhi sādhukam, yasmā atthagambhīro ca paṭivedhagambhīro ca, tasmā sādhukam manasi karohīti evam yojanā veditabbā. **Bhāsissāmīti** “sakkā mahārājā”ti evam paṭiññātam sāmaññaphaladesanam vitthārato bhāsissāmi. Desessāmīti hi samkhittadīpanam hoti. Bhāsissāmīti vitthāradīpanam. Tenāha Vaṅgīsatthero—

“Samkhittenapi deseti, vitthārenapi bhāsati.

Sālikāyiva nigghoso, paṭibhānam udīrayī”ti³.

Evam vutte ussāhajāto hutvā “**evam bhante**”ti **kho rājā Māgadho Ajātasattu Vedehiputto Bhagavato paccassosi** Bhagavato vacanam sampaticchi, paṭiggahesīti vuttam hoti.

190. Athassa **Bhagavā etadavoca** etam avoca, idāni vattabbam “idha **mahārājā**”ti-ādīm sakalam suttam avocāti attho. Tattha **idhāti** desopadese⁴ nipāto, svāyam katthaci lokam upādāya vuccati. Yathāha “idha Tathāgato loke uppajjati”ti⁵. Katthaci sāsanam.

1. Assa (bahūsu, Sī-Tī Abhinava 2. 58 piṭṭhepi) Dī-Tī 1. 233 piṭṭhe oloketabbā.

2. Āvajjam samannāharāhīti (Syā)

3. Sam 1. 191 piṭṭhe.

4. Desāpadese (Sī, Syā)

5. Am 1. 169 piṭṭhe.

Tathāha “idheva bhikkhave paṭhamo samaṇo idha dutiyo samaṇo”¹.

Katthaci okāsaṃ. Yathāha—

“Idheva tiṭṭhamānassa, devabhūtaṃ me sato.

Punarāyu ca me laddho, evaṃ jānāhi mārisā”².

Katthaci padapūraṇamattameva. Yathāha “idhāhaṃ bhikkhave bhuttāvī assaṃ pavārito”³. Idha pana lokaṃ upādāya vuttoti veditabbo. **Mahārājāti** yathā paṭiññātaṃ desanaṃ desetum puna “mahārājā”⁴ti ālapati. Idam vuttam hoti “mahārāja imasmiṃ loke Tathāgato uppajjati arahaṃ -pa- Buddho Bhagavā”⁵ti. Tattha Tathāgatasaddo Brāhmajāle * vutto. **Arahanti-ādayo Visuddhimagge** + vitthāritā. **Loke uppajjati**ti ettha pana **lokoti** okāsaloko sattaloko saṅkhāralokoti tividdho. Idha pana sattaloko adhippeto. Sattaloke uppajjamānopi ca Tathāgato na devaloke na brahmaloke, manussalokeva uppajjati. Manussalokepi na aññasmiṃ cakkavāle, imasmiṃ yeva cakkavāle. Tatrāpi na sabbaṭṭhānesu, “puratthimāya disāya Gajaṅgalaṃ⁶ nāma nigamo, tassāparena mahāsālo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe, puratthimadakkhiṇāya disāya Sallavatī⁷ nāma nadī, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe, dakkhiṇāya disāya Setakaṇṇikaṃ nāma nigamo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe, pacchimāya disāya Thūṇaṃ⁸ nāma brāhmaṇagāmo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe, uttarāya disāya Usiraddhajo nāma pabbato, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe”⁹ti evaṃ paricchinne āyāmato tiyojanasate, vitthārato aḍḍhateyyayojanasate, parikkhepato navayojanasate Majjhimapadeso uppajjati. Na kevalaṅca Tathāgato, Paccekabuddhā aggasāvaka asītimahātherā Buddhamātā Buddhapitā cakkavattī rājā¹⁰ aññe ca sārappattā brāhmaṇagahapatikā etthevuppajjanti.

1. Am 1. 560 piṭṭhe.

3. Ma 1. 16 piṭṭhe.

+ Visuddhi 1. 192 piṭṭhe.

5. Salalavatī (Sī), Salaḷavatī (Ka)

7. Cakkavattirājā (Ka)

2. Dī 2. 227 piṭṭhe.

* Heṭṭhā 59 piṭṭhe.

4. Kajaṅgalaṃ (Sī), Jaṅgalo (Syā)

6. Thūṇaṃ (Syā), Vi 3. 287 piṭṭhe passitabbaṃ.

Tattha Tathāgato Sujātāya dinnamadhupāyāsabhojanato yāva arahattamaggo, tāva **uppajjati** nāma, arahattaphale **uppanno** nāma. Mahābhinnikkhamanato vā yāva arahattamaggo, Tusitabhavanato vā yāva arahattamaggo, Dīpaṅkarapādamūlato vā yāva arahattamaggo, tāva **uppajjati** nāma, arahattaphale **uppanno** nāma. Idha¹ sabbapaṭhamam uppannabhāvam sandhāya “uppajjati”ti vuttam. Tathāgato loke uppanno hotīti ayañhettha attho.

* **So imam lokanti** so Bhagavā imam lokam. Idāni vattabbam nidasseti. **Sadevakanti** saha devehi sadevakam. Evam saha mārena **samārakam**, saha brahmunā **sabrahmakam**. Saha samaṇabrāhmaṇehi **sassamaṇabrāhmaṇim**. Pajātattā pajā, tam **pajam**. Saha devamanussehi **sadevamanussam**. Tattha sadevakavacanena pañcakāmāvacaradevaggahaṇam veditabbam, samārakavacanena chaṭṭhakāmāvacaradevaggahaṇam, sabrahmakavacanena brahmakāyikādibrahmaggahaṇam, sassamaṇabrāhmaṇīvacanena sāsanassa paccatthikapaccāmittasamaṇabrāhmaṇaggahaṇam, samitapāpabāhitapāpasamaṇabrāhmaṇaggahaṇañca, pajāvacanena sattalokaggahaṇam, sadevamanussavacanena sammutideva-avasesamanussaggahaṇam. Evamettha tīhi padehi okāsalokena saddhim sattaloko. Dvīhi pajāvasena sattalokova gahitoti veditabbo.

Aparo nayo, sadevakaggahaṇena arūpāvacaradevaloko gahito, samārakaggahaṇena chakāmāvacaradevaloko, sabrahmakaggahaṇena rūpī brahmaloko, sassamaṇabrāhmaṇādiggahaṇena catuparisavasena, sammutidevehi vā saha manussaloko, avasesasabbasattaloko vā.

Api cettha sadevakavacanena ukkaṭṭhaparicchedato sabbassa lokassa sacchikatabhāvamāha. Tato yesam ahosi “Māro mahānubhāvo chakāmāvacarissaro vasavattī, kiṃ sopi etena sacchikato”ti, tesam vimatiṃ vidhamanto “**samārakan**”ti āha. Yesam pana ahosi “brahmā mahānubhāvo ekaṅgulyā ekasmim cakkavālasahassee ālokan pharati,

1. Iti (Ka)

* Vi-Ṭṭha 1. 97 piṭṭhepi.

dvīhi -pa- dasahi aṅgulīhi dasasu cakkavāḷasahassesu ālokaṃ pharati, anuttarañca jhānasamāpattisukhaṃ paṭisaṃvedeti, kiṃ sopi sacchikato”ti, tesam vimatiṃ vidhamanto “**sabrahmakā**”ti āha. Tato ye cintesum¹ “puthū samaṇabrāhmaṇā sāsanaṃ paccatthikā, kiṃ tepi sacchikatā”ti, tesam vimatiṃ vidhamanto “**sassamaṇabrāhmaṇiṃ pajan**”ti āha. Evaṃ ukkaṭṭhukkaṭṭhānaṃ sacchikatabhāvaṃ pakāsetvā atha sammutideve, avasesamānusse ca upādāya ukkaṭṭhaparicchavedasena sesasattalokassa sacchikatabhāvaṃ pakāseto “**sadevamanussan**”ti āha. Ayamettha bhāvānukkamo².

Porāṇā panāhu—**sadevakanti** devhi saddhiṃ avasesalokaṃ. **Samārakanti** mārena saddhiṃ avasesalokaṃ. **Sabrahmakanti** brahmehi saddhiṃ avasesalokaṃ. Evaṃ sabbepi tibhavūpage satte tihākārehi tisu padesu pakkhipitvā puna dvīhi padehi pariyādiyanto “**sassamaṇabrāhmaṇiṃ pajan sadevamanussan**”ti āha. Evaṃ pañcahipi padehi tena tenākārena tedhātukameva pariyādinnanti.

Sayaṃ abhiññā sacchikatvā pavedetī ettha pana **sayanti** sāmaṃ aparaneyyo hutvā. **Abhiññāti** abhiññāya, adhikena ñāṇena ñatvāti attho. **Sacchikatvāti** paccakkhaṃ katvā, etena anumānādipaṭikkhepo kato hoti. **Pavedetī**ti bodheti viññāpeti pakāseti.

So dhammaṃ deseti ādikalyāṇaṃ -pa- pariyosānakalyāṇanti so Bhagavā sattesu kāruṇṇataṃ paṭicca hitvāpi anuttaraṃ vivekasukhaṃ dhammaṃ deseti, tañca kho appaṃ vā bahuṃ vā desento ādikalyāṇādippakārameva deseti. Ādimhipi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjameva katvā deseti, majjhepi, pariyosānepi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjameva katvā desetīti vuttam hoti. Tattha atthi desanāya ādimajjhapariyosānaṃ, atthi sāsanaṃ. Desanāya tāva catuppadikāyapi gāthāya paṭhamapādo **ādi** nāma, tato dve **majjham** nāma, ante eko **pariyosānaṃ** nāma. Ekānusandhikassa suttassa nidānaṃ **ādi**, “idamavocā”ti **pariyosānaṃ**,

1. Cinteyyūṃ (Ka)

2. Vibhāvanānukkamo (Syā), bhāvānukkamo (Ka)

ubhinnamantarā **majjham**. Anekānusandhikassa suttassa paṭhamānusandhi **ādi**, ante anusandhi **pariyosānam**, majjhe eko vā dve vā bahū vā **majjhameva**.

Sāsanassa pana sīlasamādhivipassanā **ādi** nāma. Vuttampi cetam̄ “ko cādi kusalānam̄ dhammānam̄, sīlañca suvisuddham̄ diṭṭhi ca ujukā”ti¹. “Atthi bhikkhave majjhimā paṭipadā Tathāgatena abhisambuddhā”ti² evam̄ vutto pana ariyamaggo **majjham** nāma. Phalañceva nibbānañca **pariyosānam** nāma. “Etadatthamidam̄ brāhmaṇa brahmacariyam̄, etaṃsāram̄, etaṃpariyosānam̄”ti³ hi ettha phalam̄ **pariyosānanti** vuttam̄. “Nibbānogadham̄ hi āvuso Visākha brahmacariyam̄ vussati nibbānaparāyaṇam̄ nibbānapariyosānam̄”ti⁴ ettha nibbānam̄ **pariyosānanti** vuttam̄. Idha desanāya ādimajjhāpariyosānam̄ adhippetam̄. Bhagavā hi dhammam̄ desento ādimhi sīlam̄ dassetvā majjhe maggam̄, pariyosāne nibbānam̄ dasseti. Tena vuttam̄ “so dhammam̄ deseti ādikalyāṇam̄ majjhekalyāṇam̄ pariyosānakalyāṇam̄”ti. Tasmā aññopi dhammakathiko dhammam̄ kathento⁵.

* Ādimhi sīlam̄ dasseyya, majjhe maggam̄ vibhāvaye.
Pariyosānamhi⁶ nibbānam̄, esā kathikasaṅgṭhitīti.

Sāttham̄ sabyañjananti yassa hi yāgubhatta-itthipurisādivaṇṇanānissitā desanā hoti, na so sāttham̄ deseti, Bhagavā pana tathārūpam̄ desanam̄ pahāya catusatipaṭṭhānādinissitam̄ desanam̄ deseti. Tasmā sāttham̄ desetīti vuccati. Yassa pana desanā ekabyañjanādiyuttā vā sabbaniroṭṭhabyañjanā vā sabbavissatṭhasabbaniggahitabyañjanā vā, tassa Damiḷakirātasavarādimilakkhūnam̄⁷ bhāsā viya byañjanapāripūriyā abhāvato abyañjanā nāma desanā hoti. Bhagavā pana

“Sithilam̄ dhanitañca dīgharassam̄,
Garukam̄ lahukañceva niggahitam̄.
Sambandhavavatthitam̄ vimuttam̄,
Dasadhā byañjanabuddhiyā pabhedo”ti—

1. Saṃ 3. 124-143 piṭṭhesu.

2. Saṃ 3. 148 piṭṭhe.

3. Ma 1. 265 piṭṭhe.

4. Ma 1. 379 piṭṭhe.

5. Desento (Sī, Syā)

* Ma-Ṭṭha 2. 107; Am̄-Ṭṭha 2. 168 piṭṭhesu.

6. Pariyosāne ca (Syā) pariyosāneva (Ka)

7. Damiḷakirātayavanādimilakkhūnam̄ (Sī), ...yavanādi milakkhūnam̄ (Syā)

Evam vuttam dasavidham byañjanam amakkhetvā
 paripuṇṇabyañjanameva katvā dhammam deseti, tasmā sabyañjanam
 dhammam desetīti vuccati. **Kevalaparipuṇṇanti** ettha **kevalanti**
 sakalādhivacanam. **Paripuṇṇanti** anūnādhikavacanam. Idam vuttam hoti—
 sakalaparipuṇṇameva deseti, ekadesanāpi aparipuṇṇā natthīti. Upanetabba-
 apanetabbassa abhāvato kevalaparipuṇṇanti veditabbam. **Parisuddhanti**
 nirupakkilesam. Yo hi “imam dhammadesanam nissāya lābham vā sakkāram
 vā labhissāmī”ti deseti, tassa aparisuddhā desanā hoti. Bhagavā pana
 lokāmisānirapekkho hitapharaṇena mettābhāvanāya muduhadayo
 ullumpanasabhāvasaṅghitena citta deseti. Tasmā parisuddham dhammam
 desetīti vuccati.

* **Brahmacariyam pakāsetīti** ettha panāyam brahmacariyasaddo dāne
 veyyāvacce pañcasikkhāpadasīle appamaññāsu methunaviratiyam
 sadārasantose vīriye uposathaṅgesu ariyamagge sāsāneti imesvatthesu
 dissati.

“Kiṃ te vataṃ kiṃ pana brahmacariyam,
 Kissa suciṇṇassa ayam vipāko.
 Iddhī jutī balavīriyūpapatti,
 Idañca te nāga¹ mahāvīmānam.

Ahañca bhariyā ca manussaloke,
 Saddhā ubho dānapatī ahumhā.
 Opānabhūtam me gharam tadāsi,
 Santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.

Tam me vataṃ tam pana brahmacariyam,
 Tassa suciṇṇassa ayam vipāko.
 Iddhī jutī balavīriyūpapatti,
 Idañca me dhīra mahāvīmānan”ti²—

Imasmiñhi Puṇṇakajātake dānam “brahmacariyan”ti vuttam.

“Kena pāṇi kāmado, kena pāṇi madhussavo.
 Kena te brahmacariyena, puññam pāṇimhi ijjhati.

* Ma-Ṭṭha 1. 346; Am-Ṭṭha 2. 169 piṭṭhesupī.
 2. Khu 6. 303-304 Vidhurajātake.

1. Akkhāhi me nāga (Sī)

Tena pāṇi kāmadaḍḍo, tena pāṇi madhussavo.
Tena me brahmacariyena, puññaṃ pāṇimhi ijjhatī”ti¹.

Imasmim Aṅkurapetavatthumhi veyyāvaccam “brahmacariyan”ti vuttam. “Evam kho tam bhikkhave tittiriyaṃ nāma brahmacariyaṃ ahoṣī”ti² imasmim Tittirajātake pañcasikkhāpadasīlam “brahmacariyan”ti vuttam. “Tam kho pana me Pañcasikha brahmacariyaṃ neva nibbidāya na virāgāya na nirodhāya -pa- yāvadeva brahmalokūpapattiyā”ti³ imasmim Mahāgovindasutte catasso appamaññāyo “brahmacariyan”ti vuttā. “Pare abrahmacārī bhavissanti, mayamettha brahmacārī bhavissamā”ti⁴ imasmim Sallekhasutte methunavirati “brahmacariyan”ti vuttā.

“Mayañca bhariyā nātikkamāma,
Amhe ca bhariyā nātikkamanti.
Aññatra tāhi brahmacariyaṃ carāma,
Tasmā hi amhaṃ daharā na mīyare”ti⁵—

Mahādhammapālijātake sadārasantoso “brahmacariyan”ti vutto. “Abhijānāmi kho panāhaṃ Sāriputta caturaṅgasamannāgatam brahmacariyaṃ caritā, tapassī sudam homi”ti⁶ Lomahaṃsanasutte vīriyaṃ brahmacariyanti vuttam.

“Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati.
Majjhimena ca devattam, uttamaṃ visujjhatī”ti⁷—

Evam Nimijātake attadamanavasena kato aṭṭhaṅgiko uposatho “brahmacariyan”ti vutto. “Idam kho pana me Pañcasikha brahmacariyaṃ ekantanibbidāya virāgāya nirodhāya -pa- ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo”ti⁸ Mahāgovindasuttasmim yeva ariyamaggo “brahmacariyan”ti vutto. “Tayidam brahmacariyaṃ iddhañceva phītañca vitthārikam bāhujaññaṃ puthubhūtam yāva devamanussehi suppakāsitan”ti⁹ Pāsādikasutte sikkhattayasaṅgahitam sakalasāsanam “brahmacariyan”ti vuttam. Imasmimpi ṭhāne idameva “brahmacariyan”ti adhippetam. Tasmā **brahmacariyaṃ pakāsetī**ti so dhammam deseti ādikalyāṇam -pa- parisuddham. Evam desento ca sikkhattayasaṅgahitam

1. Khu 2. 156 piṭṭhe.

4. Ma 1. 51 piṭṭhe.

7. Khu 5. 183 piṭṭhe.

2. Vi 4. 311 piṭṭhe.

5. Khu 5. 214 piṭṭhe.

8. Dī 2. 201 piṭṭhe.

3. Dī 2. 201 piṭṭhe.

6. Ma 1. 110 piṭṭhe.

9. Dī 3. 102 piṭṭhe.

sakalasāsanam brahmacariyam pakāsetīti evamettha attho daṭṭhabbo.

Brahmacariyanti seṭṭhaṭṭhena brahmabhūtānam cariyam, brahmabhūtānam vā Buddhādīnam cariyanti vuttam hoti.

191. **Tam dhammanti** tam vuttappakārasampadam dhammam. **Suṇāti gahapati vāti** kasmā paṭhamam gahapatim niddisati? Nihatamānattā, ussannattā ca. Yebhuyyena hi khattiyakulato pabbajitā jātim nissāya mānam karonti. Brahmaṇakulā pabbajitā mante nissāya mānam karonti. Hīnajaccakulā pabbajitā attano attano vijātitāya patiṭṭhātum na sakkonti. Gahapatidārakā pana kacchehi sedam muñcantehi piṭṭhiyā loṇam pupphamānāya bhūmim kasitvā tādisassa mānassa abhāvato nihatamānadappā honti. Te pabbajitvā mānam vā dappam vā akatvā yathābalaṃ sakalabuddhavacanam uggahetvā vipassanāya kammam karontā sakkonti arahatte patiṭṭhātum. Itarehi ca kulehi nikkhamitvā pabbajitā nāma na bahukā, gahapatikāva bahukā. Iti nihatamānattā, ussannattā ca paṭhamam gahapatim niddisatīti.

* **Aññatarasmim vāti** itaresam vā kulānam aññatarasmim. **Paccājātoti** patijāto. **Tathāgate saddham paṭilabhatīti** parisuddham dhammam sutvā Dhammassānimhi Tathāgate “Sammāsambuddho vata so Bhagavā”ti saddham paṭilabhati. **Iti paṭisañcikkhatīti** evam paccavekkhati. **Sambādhogharāvāsoti** sacepi saṭṭhihatthe ghare yojanasatantarepi vā dve jāyampatikā vasanti, tathāpi nesam sakiñcanasapalibodhaṭṭhena gharāvāso sambādhoyeva. **Rajopathoti** rāgarajādīnam **uṭṭhānaṭṭhānanti** Mahā-aṭṭhakathāyam vuttam. Āgamanapathotipi vadanti¹. Alagganaṭṭhena abbhokāso viyāti **abbhokāso**. Pabbajito hi kūṭāgāraranapāsādadevavimānādīsu pihitadvāravātapānesu paṭicchannesu vasantopi neva laggati na sajjati na bajjhati. Tena vuttam “abbhokāso pabbajjā”ti. Api ca **sambādhogharāvāso** kusalakiriyāya okāsābhāvato. **Rajopatho**² asamvutasañkāraṭṭhānam viya rajānam kilesarajānam sannipātaṭṭhānato. **Abbhokāso pabbajjā** kusalakiriyāya yathāsukham okāsasabbhāvato.

* Ma-Ṭṭha 2. 108; Am-Ṭṭha 2. 347 piṭṭhesupi.

2. Rajāpatho (Sī, Syā)

1. Vaṭṭati (Syā, Ka)

Nayidaṃ sukaraṃ -pa- pabbajeyyanti etthāyaṃ saṅkhepakathā, yadetaṃ sikkhattayabrahmacariyaṃ ekampi divasaṃ akhaṇḍaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya ekantaparipuṇṇaṃ caritabbaṃ, ekadivasaṃ pi ca kilesamaḷena amalīnaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya **ekantaparissuddhaṃ. Saṅkhalikhitaṃ** likhitasāṅkhasadisāṃ dhotasāṅkhasappaṭibhāgaṃ caritabbaṃ. Idaṃ na sukaraṃ **agāraṃ ajjhāvasatā** agāramajjhe vasantena ekantaparipuṇṇaṃ -pa- caritum, yaṃnūnāhaṃ kese ca massuṇca ohāretvā kasāyarasapītatāya **kāsāyāni** brahmacariyaṃ carantānaṃ anucchavikāni vatthāni **acchādetvā** paridahitvā agārasmā nikkhamitvā anagāriyaṃ pabbajeyyanti. Ettha ca yasmā agārassa hitaṃ kasivaṇijjādikammaṃ¹ **agāriyanti** vuccati, taṅca pabbajjāya natthi, tasmā pabbajjā anagāriyāti ñātābbā, taṃ **anagāriyaṃ. Pabbajeyyanti** paṭipajjeyyaṃ.

192. **Appaṃ vāti** saḥassato heṭṭhā bhogakkhandho appo nāma hoti, saḥassato paṭṭhāya mahā. Ābandhanaṭṭhena ñāti eva **ñātiparivatṭo**. Sopi² vīsatiyā heṭṭhā appo nāma hoti, vīsatiyā paṭṭhāya mahā.

193. **Pātimokkhasaṃvarasaṃvutoti** pātimokkhasaṃvarena samannāgato. **Ācāragocarasaṃpannoti** ācārena ceva gocarena ca sampanno. **Aṇumattesūti** appamattakesu. **Vajjesūti** akusaladhammesu. **Bhayadassāvīti** bhayadassī. **Samādāyāti** sammā ādiyitvā. **Sikkhati sikkhāpadesūti** sikkhāpadesu taṃ taṃ sikkhāpadaṃ samādiyitvā sikkhati. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **Visuddhimagge** * vutto.

Kāyakammavacīkammaena samannāgato kusalenaparisuddhājīvoti ettha ācāragocaraggahaṇena ca kusale kāyakammavacīkamme gahitepi yasmā idaṃ ājīvapārisuddhisīlaṃ nāma na ākāse vā rukkhaḡgādīsu vā uppajjati, kāyavacīdvāresuyeva pana uppajjati, tasmā tassa uppattidvāradassanattaṃ “kāyakammavacīkammaena samannāgato kusalenā”ti vuttaṃ. Yasmā pana tena samannāgato, tasmā parisuddhājīvo. Samaṇamuṇḍikaputtasuttantavasena³ vā etaṃ vuttaṃ. Tattha hi “katame ca thapati kusalā sīlā?

1. Kasivaṇivajjādikammaṃ (Sī, Syā) Vi-Ṭṭha 1. 169 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. So hi (Sī, Ka)

* Visuddhi 1. 19; Abhi-Ṭṭha 2. 320; Ma-Ṭṭha 1. 160 piṭṭhesupi.

3. Meṇḍiyaputtasuttantavasena (Sī) Ma 2. 218 piṭṭhe.

Kusalaṃ kāyakammaṃ kusalaṃ vacīkammaṃ, ājīvaparissuddhampi kho ahaṃ thapati sīlasmim vadāmi”ti¹ vuttaṃ. * (Tasmā tassāpi desanāya pariyaḍānatthametaraṃ vuttanti veditaḅbaṃ.)

Sīlasampannoti Brahmajāle vuttena tividhena sīlena samannāgato² hoti. **Indriyesu guttadvāro**ti manacchaṭṭhesu indriyesu pihitadvāro hoti. **Satisampajaññaena samannāgatoti** “abhikkante paṭikkante”ti-ādisu sattasu ṭhānesu satiyā ceva sampajaññaena ca samannāgato hoti. **Santuṭṭhoti** catūsu paccayesu tividhena santosena santuṭṭho³ hoti.

Cūlamajjhimamahāsīlavaṇṇanā

194-211. Evaṃ mātikaṃ nikkhipitvā anupubbena bhājento “**kathaṇca mahārāja bhikkhu sīlasampanno hoti**”ti-ādimāha. Tattha **idampissa hoti sīlasminti** idampi assa bhikkhuno pāṇātipātā veramaṇi sīlasmim ekaṃ sīlaṃ hotīti attho. Paccattavacanatthe vā etaṃ bhummaṃ. Mahā-aṭṭhakathāyañhi idampi tassa samaṇassa sīlanti ayameva attho vutto. Sesaṃ Brahmajāle vuttanayeneva veditaḅbaṃ. **Idamassa hoti sīlasminti** idaṃ assa sīlaṃ hotīti attho.

212. **Na kutoci bhayaṃ samanupassati, yadidaṃ sīlasaṃvaratoti** yāni asaṃvaramūlakāni bhayāni uppajjanti, tesu yaṃ idaṃ bhayaṃ sīlasaṃvarato bhaveyya, taṃ kutoci ekasaṃvaratopi na samanupassati. Kasmā? Saṃvarato asaṃvaramūlakassa bhayassa abhāvā. **Muddhābhisittoti** yathāvidhānavihitena khattiyābhisekena muddhani avasitto. **Yadidaṃ paccatthikatoti** yaṃ kutoci ekapaccatthikatopi bhayaṃ bhaveyya, taṃ na samanupassati. Kasmā? Yasmā nihatapaccāmitto. **Ajjhattanti** niyakajjhattaṃ, attano santāneti attho. **Anavajjasukhanti** anavajjaṃ aninditaṃ kusalaṃ sīlapadaṭṭhānehi avippaṭisārapāmojjapītipassaddhidhammehi pariggahitaṃ kāyikacetāsikasukhaṃ paṭisaṃvedeti. **Evaṃ kho mahārāja bhikkhu sīlasampanno hotīti** evaṃ nirantaraṃ vitthāretvā dassitena tividhena sīlena samannāgato bhikkhu sīlasampanno nāma hotīti sīlakathaṃ niṭṭhāpesi.

1. Ma 2. 218 piṭṭhe.

* (Yasmā pana tena samannāgato, tasmā parisuddhājīvoti veditaḅbo) (Ka)

2. Sampanno (Sī, Syā)

3. Samannāgato santuṭṭho (Syā, Ka)

Indriyasamvarakathā

213. Indriyesu guttadvārahājanīye **cakkhunā rūpanti** ayam * **cakkhusaddo** katthaci Buddhacakkhumhi vattati, yathāha “Buddhacakkhunā lokam volokesi”¹. Katthaci sabbaññutaññāṇasaṅkhāte samantacakkhumhi, yathāha “tathūpamaṃ dhammamayam sumedha, pāsādamāruyha samantacakkhū”². Katthaci dhammacakkhumhi, “virajam vītamalaṃ dhammacakkhum udapādī”³ hi ettha ariyamaggattayapaññā. “Cakkhum udapādī ṇāṇam udapādī”⁴ ettha pubbenivāsādiññāṇam paññācakkhūti vuccati. “Dibbena cakkhunā”⁵ āgataṭṭhānesu dibbacakkhumhi vattati. “Cakkhuṅca paṭicca rūpe cā”⁶ ettha pasādacakkhumhi vattati. Idha paṇāyam pasādacakkhuvohārena cakkhuvīññāṇe vattati, tasmā cakkhuvīññāṇena rūpaṃ disvāti ayametthattho. Sesapadesupi yaṃ vattabam siyā, tam sabbam **Visuddhimagge** + vuttam. **Abyāsekasukhanti** kilesabyāsekavirahitattā abyāsekaṃ asammissam parisuddham adhicittasukham paṭisamvedetīti.

Satisampajaññakathā

214. Satisampajaññabhājanīyamhi **abhikkante paṭikkanteti** ettha tāva abhikkantaṃ vuccati gamanaṃ, paṭikkantaṃ nivattanaṃ, tadubhayampi catūsu iriyāpathesu labbhati, gamane tāva purato kāyam abhiharanto abhikkamati nāma, paṭinivattento paṭikkamati nāma. Ṭhānepi ṭhitakova kāyam purato onāmento abhikkamati nāma, pacchato apanāmento paṭikkamati nāma, Nissajjāya nisinnakova āsanassa purima-aṅgābhimukho saṃsaranto abhikkamati nāma, pacchima-aṅgapadesam paccāsaṃsaranto paṭikkamati nāma. Nipajjanepi eseva nayo.

Sampajānakārī hotīti sampajaññena sabbakiccakārī. Sampajaññameva⁷ vā kārī. So hi abhikkantādīsu sampajaññam karoteva, na katthaci sampajaññavirahito hoti. Tattha sātthakasampajaññam, sappāyasampajaññam, gocarasampajaññam, asammosampajaññanti catubbidham sampajaññam. Tattha abhikkamanacitte uppanne cittavaseneva agantvā “kinnu me ettha gatena attho atthi natthi”⁷ ti atthānattham pariggahetvā atthapariggaṇhanaṃ **sātthakasampajaññam**.

* Sam-Ṭṭha 3. 1 piṭṭhepi.

2. Vi 3. 8; Ma 1. 225; Ma 2. 292 piṭṭhesu.

4. Vi 3. 15; Sam 3. 369 piṭṭhesu.

6. Ma 1. 326; Ma 3. 328; Sam 2. 261; Am 1. 372; Khu 10. 67 piṭṭhādīsu.

7. Sampajaññasseva (Sī, Syā)

1. Vi 3. 9; Ma 1. 225; Ma 2. 293 piṭṭhesu.

3. Ma 2. 346 piṭṭhe.

5. Vi 1. 5; Ma 1. 227 piṭṭhesu.

Tattha ca **atthoti** cetiyadassanabodhisamghathera-asubhadassanādivasena dhammato vaḍḍhi. Cetiyam vā bodhim vā disvāpi hi Buddhārammaṇam, saṅghadassanena saṅghārammaṇam pītim uppādetvā tadeva khayavayato sammasanto arahattaṃ pāpuṇāti. There disvā tesam ovāde patiṭṭhāya asutaṃ disvā tattha paṭhamajjhānam uppādetvā tadeva khayavayato sammasanto arahattaṃ pāpuṇāti. Tasmā etesaṃ dassanaṃ sātthakanti vuttaṃ. Keci pana “āmisatopi vaḍḍhi atthoyeva, taṃ nissāya brahmacariyānuggahāya paṭipannattā”ti vadanti.

* Tasmim pana gamane sappāyāsappāyam pariggahetvā sappāyapariggaṇhanaṃ sappāyasampajaññaṃ. Seyyathidaṃ? Cetiyadassanaṃ tāva sātthakaṃ, sace pana cetiyassa mahāpūjāya dasadvādasayojanantare parisā sannipatanti, attano vibhavanurūpā itthiyopi purisāpi alaṅkatapaṭiyattā cittakammarūpakāni viya sañcaranti. Tatra cassa iṭṭhe ārammaṇe lobho hoti, anīṭṭhe paṭigho, asamapekkhane moho uppajjati, kāyasaṃsaggāpattim vā āpajjati, jīvitabrahmacariyānaṃ vā antarāyo hoti, evaṃ taṃ ṭhānaṃ asappāyam hoti. Vuttappakāra-antarāyābhāve sappāyam. Bodhidassanepi eseva nayo. Saṅghadassanampi sāttham¹. Sace pana antogāme mahāmaṇḍapaṃ kāretvā sabbarattim dhammassavanaṃ karontesu manussesu vuttappakāreneva janasannipāto ceva antarāyo ca hoti, evaṃ taṃ ṭhānaṃ asappāyam hoti, antarāyābhāve sappāyam. Mahāparisaparivārānaṃ therānaṃ dassanepi eseva nayo.

Asubhadassanampi sāttham, tadatthadīpanatthaṅca idaṃ vatthu—eko kira daharabhikkhu sāmaṇeraṃ gahetvā dantakaṭṭhatthāya gato, sāmaṇero maggā okkamitvā purato gacchanto asubham disvā paṭhamajjhānaṃ nibbattetvā tadeva pādakaṃ katvā saṅkhāre sammasanto tīni phalāni sacchikatvā uparimaggatthāya kammaṭṭhānaṃ pariggahetvā aṭṭhāsi. Daharo taṃ apassanto “sāmaṇerā”ti pakkosi. So “mayā pabbajitadivasato paṭṭhāya bhikkhunā saddhim dve kathā nāma na kathitapubbā, aññaṃsimpi divase uparivisesaṃ nibbattessāmī”ti cintetvā “kiṃ bhante”ti paṭivacanamadāsi. “Ehī”ti ca vutte ekavacaneneva āgantvā “bhante iminā tāva maggeneva gantvā mayā

* Ma-Ṭṭha 1. 258; Saṃ-Ṭṭha 3. 218; Abhi-Ṭṭha 2. 332 piṭṭhesupi.

1. Sātthakaṃ (Syā)

ṭhitokāse muhuttaṃ puratthābhimukho ṭhatvā olokethā”ti āha. So tathā katvā tena pattavisesameva pāpuṇi. Evaṃ ekaṃ asubhaṃ dinnam janānam atthāya jātam. Evaṃ sātthampi panetaṃ purisassa mātugāmāsubhaṃ asappāyam, mātugāmassa ca purisāsubhaṃ asappāyam. Sabhāgameva sappāyanti evaṃ sappāyapariggaṇhanaṃ **sappāyasampajaññaṃ** nāma.

Evaṃ pariggahitasātthakasappāyassa pana aṭṭhatimsāya kammaṭṭhānesu attano cittaruciyaṃ kammaṭṭhānasāṅkhātaṃ gocaraṃ uggahetvā bhikkhācāragocare taṃ gahetvāva gamanaṃ **gocarasampajaññaṃ** nāma. Tassāvibhāvanatthaṃ idaṃ catukkaṃ veditabbaṃ—

Idhekacco bhikkhu harati na paccāharati, ekacco paccāharati na harati, ekacco pana neva harati na paccāharati, ekacco harati ca paccāharati cāti. Tattha yo bhikkhu divasaṃ caṅkameṇa, nisajjāya ca āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodhetvā tathā rattiyaṃ paṭhamayāme, majjhimayāme seyyaṃ kappetvā pacchimayāme pi nisajjacaṅkamehi vītināmetvā pageva cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇavattaṃ katvā Bodhirukkhe udakaṃ āsiñcivā pāniyaṃ paribhojanīyaṃ paccupaṭṭhapetvā ācariyupajjhāyavattādīni sabbāni Khandhakavattāni samādāya vattati. So sarīraparikammaṃ katvā senāsanam pavisitvā dve tayo pallāṅke usumaṃ gāhāpento kammaṭṭhānaṃ anuyuñjitvā bhikkhācāraṇelāyaṃ utṭhahitvā kammaṭṭhānasīseneva pattacīvaramādāya senāsanato nikkhamitvā kammaṭṭhānaṃ manasi karontova cetiyaṅgaṇam gantvā, sace Buddhānussatikammaṭṭhānaṃ hoti, taṃ avissajjetvāva cetiyaṅgaṇam pavisati. Aññaṃ ce kammaṭṭhānaṃ hoti, sopānamūle ṭhatvā hatthena gahitabhaṇḍaṃ viya taṃ ṭhapetvā Buddhārammaṇam pītiṃ gahetvā cetiyaṅgaṇam āruyha mahantaṃ cetiyaṃ ce, tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu vanditabbaṃ. Khuddakaṃ cetiyaṃ ce, tatheva padakkhiṇaṃ katvā aṭṭhasu ṭhānesu vanditabbaṃ. Cetiyaṃ vanditvā bodhiyaṅgaṇam pattenāpi Buddhassa Bhagavato sammukhā viya nipaccakāram dassetvā bodhi vanditabbā. So evaṃ cetiyaṅca bodhiṅca vanditvā paṭisāmitaṭṭhānaṃ gantvā paṭisāmitabhaṇḍakaṃ hatthena gaṇhanto viya nikkhattakammaṭṭhānaṃ gahetvā gāmasamīpe kammaṭṭhānasīseneva cīvaraṃ pārūpitvā gāmaṃ piṇḍāya pavisati. Atha naṃ manussā disvā “ayyo no āgato”ti paccuggantvā pattaṃ gahetvā āsanāsālāya vā gehe

vā nisīdāpetvā yāgum datvā yāva bhattam na niṭṭhāti, tāva pāde dhovitvā telena makkhetvā purato nisīditvā pañham vā pucchanti, dhammam vā sotukāmā honti. Sacepi na kathāpentī, janasaṅgahattham dhammakathā nāma kātabbāyevāti Aṭṭhakathācariyā vadanti. Dhammakathā hi kammaṭṭhānavinimuttā nāma natthi, tasmā kammaṭṭhānasīseneva dhammakatham kathetvā kammaṭṭhānasīseneva āhāram paribhuñjitvā anumodanam katvā¹ nivattiyamānehipi² manussehi anugatova gāmato nikkhamitvā tattha te nivattetvā maggam paṭipajjati.

Atha nam puretaram nikkhamitvā bahigāme katabhattakiccā sāmaṇeradahasikkhū disvā paccuggantvā pattacīvaramassa gaṇhanti. Porāṇakabhikkhū kira “amhākam upajjhāyo ācariyo”ti na mukham oloketvā vattam karonti, sampattaparicchenedeva karonti. Te tam pucchanti “bhante ete manussā tumhākam kim honti mātīpakkhato sambandhā pitīpakkhato”ti. Kim disvā pucchathāti. Tumhesu etesam pemam bahumānanti. Āvuso yam mātīpītūhipi dukkaram, tam ete amhākam karonti, pattacīvarampi no etesam santakameva, etesam ānubhāvena neva bhaye bhayam, na chātaka chātakam jānāma³. Īdisā nāma upakārino natthīti tesam guṇe kathento gacchati. Ayam vuccati **harati na paccāharatīti**.

Yassa pana pageva vuttappakāram vattapaṭipattim karontassa kammajatejodhātu pajjalati, anupādinnaṅgam muñcitvā upādinnaṅgam gaṇhāti, sarīrato sedā muccanti⁴, kammaṭṭhānam vīthim nārohati, so pageva pattacīvaramādāya vegasāva cetiyam vanditvā gorūpānam nikkhamanavelāyameva gāmam yāgubhikkhāya pavisitvā yāgum labhitvā āsanasālam gantvā pivati, athassa dvattikkhattum ajjhoharaṇamatteneva kammajatejo upādinnaṅgam muñcitvā anupādinnaṅgam gaṇhāti, ghaṭasatena nhāto viya tejodhātu pariḷāhanibbānam patvā kammaṭṭhānasīsenā yāgum paribhuñjitvā pattaṅca mukhaṅca dhovitvā antarābhatte kammaṭṭhānam manasikatvā avasesaṭṭhāne piṇḍāya caritvā kammaṭṭhānasīsenā āhāraṅca paribhuñjitvā tato paṭṭhāya poṅkhānupoṅkhāma⁵ upaṭṭhahamānam kammaṭṭhānam gahetvā āgacchati, ayam vuccati

1. Vatvā (Sī) 2. Nivattamānopi (Syā) 3. Jātam nāma (Syā) 4. Muñcanti (Syā)

5. Pokhānupokham (Syā) Ma-Ṭṭha 1. 261; Sam-Ṭṭha 3. 221; Abhi-Ṭṭha 2. 335 piṭṭhesupi.

paccāharati na haratīti. Edisā ca bhikkhū yāguṃ pivivā vipassanaṃ ārabhitvā Buddhasāsane arahattaṃ pattā nāma gaṇanapathaṃ vītivattā. Sīhaḷadīpeyeva tesu tesu gāmesu āsanasālāyaṃ na taṃ āsanamatthi, yattha yāguṃ pivivā arahattaṃ pattā bhikkhū natthīti.

Yo pana pamādavihārī hoti nikkhattadhuro, sabbavattāni¹ bhinditvā pañcavidhacetokhīlavinibandhacitto viharanto “kammaṭṭhānaṃ nāma atthī”ti saññampi akatvā gāmaṃ piṇḍāya pavisitvā ananulomikena gihisaṃsaggena saṃsaṭṭho caritvā ca bhuñjitvā ca tuccho nikkhamati, ayaṃ vuccati **neva harati na paccāharatīti.**

Yo panāyaṃ “harati ca paccāharati cā”ti vutto, so gatapaccāgatikavattavaseneva veditabbo—attakāmā hi kulaputtā sāsane pabbajitvā dasapi vīsampi² tiṃsampi cattālīsampi paññāsampi satampi ekato vasantā katikavattaṃ katvā viharanti “āvuso tumhe na iṇaṭṭā na bhayaṭṭā na jīvikāpakatā pabbajitā, dukkhā muccitukāmā³ panettha pabbajitā, tasmā gamane uppannakilesaṃ gamaneyeva niggaṇhatha, tathā ṭhāne, nisajjāya sayane uppannakilesaṃ sayaneva niggaṇhathā”ti.

Te evaṃ katikavattaṃ katvā bhikkhācāraṃ gacchantā aḍḍha-usabha-usabha-aḍḍhagāvutagāvutantauresu pāsāṇā honti, tāya saññāya kammaṭṭhānaṃ manasi karontāva gacchanti. Sace kassaci gamane kilesa uppajjati, tattheva naṃ niggaṇhāti. Tathā asakkonto tiṭṭhati, athassa pacchato āgacchantopi tiṭṭhati. So “ayaṃ bhikkhu tuyhaṃ uppannavitakkaṃ jānāti, ananucchavikaṃ te etan”ti attānaṃ paṭicodetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā tattheva ariyabhūmiṃ okkamati. Tathā asakkonto nisīdati, athassa pacchato āgacchantopi nisīdatīti soyeva nayo. Ariyabhūmiṃ okkamitum asakkontipi taṃ kilesaṃ vikkhambhetvā kammaṭṭhānaṃ manasi karontova gacchati, na kammaṭṭhānavippayuttana cittaṇa pādaṃ uddharati, uddharati ce paṭinivattitvā purimapādeyeva⁴ eti. Ālindakavāsī **Mahāphussadevatthero** viya.

1. Kattabhasabbavattāni (Syā)

3. Muñcitukāmā (Syā)

2. Vīsatimpi (Sī)

4. Purimapadesaṃyeva (Sī, Syā)

So kira ekūnavīsativassāni gatapaccāgatikavattaṃ pūrento eva vihāsi, manussāpi sudam¹ antarāmagge kasantā ca vapantā ca maddantā ca kammāni ca tarontā theram tathā gacchantam disvā “ayam thero punappunam nivattivā gacchati, kinnu kho maggamūlho, udāhu kiñci pamuṭṭho”ti samullapanti. So tam anādiyivā kammaṭṭhānayuttacitteneva samaṇadhammam karonto vīsativassabbhantare arahattam pāpuṇi, arahattappattadivase cassa caṅkamanakoṭiyam adhivatthā devatā aṅgulīhi dīpaṃ ujjaletvā aṭṭhāsi. Cattāropi mahārājāno, Sakko ca Devānamindo, brahmā ca Sahampati upaṭṭhānam agamaṃsu. Tañca obhāsam disvā vanavāsī **Mahātissatthero** tam dutiyadivase pucchi “rattibhāge āyasmato santike obhāso ahosi, kim so obhāso”ti. Thero vikkhepaṃ karonto “obhāso nāma dīpobhāsoṃ hoti maṇi-obhāsoṃ”ti-evamādimāha. Tato paṭicchādettha tumheti nibaddho² “āmā”ti paṭijānitvā ārocesi.

Kālavallimaṇḍapavāsī **Mahānāgatthero** viya ca. Sopi kira gatapaccāgatikavattaṃ pūrento paṭhamam tāva “bhagavato mahāpadhānam pūjessāmi”ti satta vassāni ṭhānacaṅkamameva adhiṭṭhāsi. Puna soḷasa vassāni gatapaccāgatikavattaṃ pūretvā arahattam pāpuṇi. So kammaṭṭhānayutteneva cittena pādam uddharanto vippayuttena uddhaṭe paṭinivattento gāmasamīpaṃ gantvā “gāvī nu pabbajito nū”ti āsaṅkanīyapadese ṭhatvā cīvaram pārupitvā kacchakantarato udakena pattaṃ dhovivā udakagaṇḍūsam³ karoti. Kim kāraṇā? “Mā me bhikkham dātum vā vanditum vā āgate manusse ‘dīghāyukā hothā’ti vacanamattenāpi kammaṭṭhānavikkhepo ahoṣi”ti. “Ajja bhante katimī”ti divasaṃ vā bhikkhugaṇanam vā pañham vā pucchito pana udakam gilitvā āroceti. Sace divasādīni pucchakā na honti, nikkhamanavelāya gāmadvāre niṭṭhubhitvā yāti.

Kalambatitthavihāre vassūpagatā **paññāsabhikkhū** viya ca. Te kira āsaḷhipuṇṇamāyam katikavattaṃ akaṃsu “arahattam appatvā aññamaññaṃ nālapissāmā”ti, gāmañca piṇḍāya pavisantā udakagaṇḍūsam katvā

1. Manussāpi addasaṃsu (Ka) Ma-Ṭṭha 1. 262; Saṃ-Ṭṭha 3. 222; Abhi-Ṭṭha 2. 336 piṭṭhesu passitabbaṃ.

2. Nibandho (Syā), nibuddho (Ka)

3. Udakagaṇḍasaṃ (Syā)

pavisimsu. Divasādīsu pucchitesu vuttanayeneva paṭipajjimsu. Tattha manussā niṭṭhubhanam disvā jānimsu “ajjeko āgato ajja dve”ti. Evañca cintesum “kinnu kho ete amhehiyeva saddhim na sallapanti, udāhu aññamaññampi. Sace aññamaññampi na sallapanti, addhā vivādajātā bhavissanti, etha ne aññamaññam khamāpessāmā”ti sabbe vihāram gantvā paññāsāya bhikkhūsu dvepi bhikkhū ekokāse nāddasamsu. Tato yo tesu cakkhumā puriso, so āha “na bho kalahakārakānam vasanokāso īdiso hoti, susammaṭṭham cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇam, sunikkhittā sammajjaniyo, sūpaṭṭhapitam¹ pānīyam paribhojaniyan”ti, te tatova nivattā. Tepi bhikkhū antotemāseyeva arahattam patvā mahāpavāraṇāya visuddhipavāraṇam pavāresum.

Evam Kālavallimaṇḍapavāsī Mahānāgatthero viya Kalambatitthavihāre vassūpagatabhikkhū viya ca kammaṭṭhānuyutteneva cittena pādam uddharanto gāmasamīpaṃ gantvā udakaṅḍūsam katvā vīthiyo sallakkhetvā yatha surāsoṇḍadhuttādayo, kalahakārakā, caṇḍahatthi-assādayo vā natthi, tam vīthim paṭipajjati. Tattha ca piṇḍāya caramāno na turitaturito viya javena gacchati. Na hi javena piṇḍapātiyadhutaṅgam nāma kiñci atthi. Visamabhūmibhāgappattam pana udakasakaṭam viya niccalo hutvā gacchati. Anugharam pavitṭho ca dātukāmam vā adātukāmam vā sallakkhetvā tadanurūpaṃ kālam āgamento bhikkham paṭilabhitvā ādāya antogāme vā bahigāme vā vihārameva vā āgantvā yathā phāsuke patirūpe okāse nisīditvā kammaṭṭhānam manasi karonto āhāre paṭikūlasaññam upaṭṭhapetvā akkhabbhañjanavaṇalepanaputtamaṃsūpamavasena paccavekkhanto aṭṭhaṅgasamannāgataṃ āhāram āhāreti, neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya -pa- bhuttāvī ca udakakiccaṃ katvā muhuttam bhattakilamatham paṭippassambhetvā yathā purebhattam, evam pacchābhattam purimayāmam pacchimayāmañca kammaṭṭhānameva manasi karoti, ayam vuccati **harati ca paccāharati cāti**.

Idam² pana haraṇapaccāharaṇasaṅkhātam gatapaccāgatikavattam pūrento yadi upanissayasampanno hoti, paṭhamavaye eva arahattam pāpuṇāti. No ce paṭhamavaye pāpuṇāti, atha majjhimavaye. No ce majjhimavaye

1. Sūpaṭṭhitam (Sī), supaṭṭhitam (Syā)

2. Imam (Sī, Syā)

pāpuṇāti, atha maraṇasamaye. No ce maraṇasamaye pāpuṇāti, atha devaputto hutvā. No ce devaputto hutvā pāpuṇāti, anuppanne Buddhē nibbatto paccekabodhiṃ sacchikaroti. No ce paccekabodhiṃ sacchikaroti, atha Buddhānaṃ sammukhībhāve khippābhiñño vā hoti seyyathāpi thero * **Bāhiyo dārucīriyo**, Mahāpañño vā seyyathāpi thero Sāriputto, Mahiddhiko vā seyyathāpi thero Mahāmoggallāno, dhutavādo vā¹ seyyathāpi thero Mahākassapo. Dibbacakkhuko vā seyyathāpi thero Anuruddho. Vinayadharo vā seyyathāpi thero Upāli. Dhammakathiko vā seyyathāpi thero Puṇṇo Mantāniputto². Ārañṇiko vā seyyathāpi thero Revato, bahussuto vā seyyathāpi thero Ānando, sikkhākāmo vā seyyathāpi thero Rāhulo Buddhaputtoti. Iti imasmim catukke yvāyaṃ harati ca paccāharati ca, tassa gocarasampajaññaṃ sikhāpattaṃ hoti.

Abhikkamādīsu pana asammuyhanaṃ **asammohasampajaññaṃ**, taṃ evaṃ veditabbaṃ—idha bhikkhu abhikkamanto vā paṭikkamanto vā yathā andhabālaputhujjanā abhikkamādīsu “attā abhikkamati, attanā abhikkamo nibbattito”ti vā, “ahaṃ abhikkamāmi, mayā abhikkamo nibbattito”ti vā sammuyhanti, tathā asammuyhanto “abhikkamāmi”ti citte uppajjamāne teneva cittena saddhiṃ cittasamuṭṭhānavāyodhātu viññattim janayamānā uppajjati. Iti cittakiriyavāyodhātuvipphārasena ayaṃ kāyasammato aṭṭhisāṅghāto abhikkamati. Tassevaṃ abhikkamato ekekapādudharāṇe pathavīdhātu āpodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā, itarā dve adhimattā honti balavatiyo, tathā atiharaṇavītiaraṇesu. Vosajjane tejodhātu vāyodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā, itarā dve adhimattā balavatiyo, tathā sannikkhepanasannirumbhanesu. Tattha uddharāṇe pavattā rūpārūpadhammā atiharaṇaṃ na pāpuṇanti, tathā atiharaṇe pavattā vītiaraṇaṃ, vītiaraṇe pavattā vossajjanaṃ, vossajjane pavattā sannikkhepanaṃ, sannikkhepane pavattā sannirumbhanaṃ na pāpuṇanti. Tattha tattheva pabbaṃ pabbaṃ sandhi sandhi odhi odhi hutvā

* Khu 1. 85 piṭṭhe Udāne.

1. Dhutavādī vā (Sī), dhutaṅgadhara vā (Syā)

2. Mantāniputto (Sī), Mantāniputto (Syā, Ka)

tattakapāle pakkhittatilāni viya paṭapaṭāyantā¹ bhijjanti. Tattha ko eko abhikkamati, kassa vā ekassa abhikkamanam. Paramatthato hi dhātūnamyeva gamanam, dhātūnam ṭhānam, dhātūnam nisajjanam, dhātūnam sayanam. Tasmim tasmim koṭṭhāse saddhim rūpena—

* Aññam uppajjate cittam, aññam cittam nirujjhati.
Avīcimanusambandho, nadīsotova vattatīti.

Evam abhikkamādīsu asammuyhanam **asammohasampajaññam** nāmāti.

Niṭṭhito “abhikkante paṭikkante sampajānakārī hotī”ti padassa attho.

Ālokite vilokiteti ettha pana **ālokitaṃ** nāma purato pekkhanam.

Vilokitaṃ nāma anudisāpekkhanam. Aññānipi heṭṭhā upari pacchato pekkhanavasena olokita-ullokitaṭṭhalokitaṇi nāma honti, tāni idha na gahitāni. Sāruppavasena pana imāneva dve gahitāni, iminā vā mukhena sabbānipi tāni gahitānevāti.

Tattha “ālokessāmī”ti citte upanne cittavaseneva anoloketvā atthapariggaṇhanam sātthakasampajaññam, tam āyasmantaṃ Nandaṃ kāyasakkhim katvā vedittabbaṃ. Vuttañhetam Bhagavatā “sace bhikkhave Nandassa puratthimā disā āloketabbā hoti, sabbam cetasā samannāharitvā Nando puratthimam disam āloketi ‘evam me puratthimam disam ālokeyato na abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssavissantī’². Itiha tattha sampajāno hoti. Sace bhikkhave Nandassa pacchimā disā -pa- uttarā disā -pa- dakkhiṇā disā -pa- uddham -pa- adho -pa- anudisā anuviloketabbā hoti, sabbam cetasā samannāharitvā Nando anudisam anuviloketi ‘evam me anudisam anuvilokayato na abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssavissantī’³. Itiha tattha sampajāno hotī”³.

Api ca idhāpi pubbe vuttacetiyadassanādivaseneva sātthakatā ca sappāyatā ca vedittabbā, kammaṭṭhānassa pana avijahanameva **gocarasampajaññam**.

1. Taṭataṭāyantā (bahūsu) Moggallānabyākaraṇam oloketabbam.

* Ma-Ṭṭha 1. 265; Saṃ-Ṭṭha 3. 225; Abhi-Ṭṭha 2. 339 piṭṭhesupi.

2. Anvāssaveyyunti (Sī, Syā)

3. Am 3. 14 piṭṭhe.

Tasmā ettha khandhadhātu-āyatanakammaṭṭhānikehi attano kammaṭṭhānavaseneva, kasiṇādikammaṭṭhānikehi vā pana kammaṭṭhānasīseneva ālokanavilokanam kātabbam. Abbhantare attā nāma āloketā vā viloketā vā natthi, “ālokessāmī”ti pana citte uppajjamāne¹ teneva cittena saddhim cittasamuṭṭhānavāyodhātu viññattim janayamānā uppajjati. Iti cittakiriyavāyodhātuvipphāravasena heṭṭhimam akkhidalam adho sīdati, uparimam uddham laṅgheti. Koci yantakena vivaranto nāma natthi, tato cakkhuvīññānam dassanakiccam sādhamam uppajjati evam pajānam panettha **asammohasampajaññam** nāma.

Api ca mūlapariññā-āgantukatāvakālikabhāvavasenapettha² asammohasampajaññam veditabbam. Mūlapariññāvasena tāva—

* Bhavaṅgāvajjanañceva, dassanam sampaṭicchanam.

Santīraṇam voṭṭhabbanam, javanam bhavati sattamam.

Tattha bhavaṅgam upapattibhavassa aṅgakiccam sādhamamānam pavattati, tam āvaṭṭetvā kiriyamanodhātu āvajjanakiccam sādhamamānā, tannirodhā cakkhuvīññānam dassanakiccam sādhamamānam, tannirodhā vipākamanodhātu sampaṭicchanakiccam sādhamamānā, tannirodhā vipākamanoviññānadhātu santīraṇakiccam sādhamamānā, tannirodhā kiriyamanoviññānadhātu voṭṭhabbanakiccam sādhamamānā, tannirodhā sattakkhattum javanam javati. Tattha paṭhamajavanepi “ayam itthī, ayam puriso”ti rajjanadussanamuyhanavasena ālokitavilokitam nāma na hoti. Dutiyajavanepi -pa- sattamajavanepi. Etesu pana yuddhamaṅḍale yodhesu viya heṭṭhupariyavasena bhijjivā patitesu “ayam itthī, ayam puriso”ti rajjanādivasena ālokitavilokitam hoti. Evam tāvettha **mūlapariññāvasena** asammohasampajaññam veditabbam.

Cakkhudvāre pana rūpe āpāthamāgate bhavaṅgacalanato uddham sakakiccanipphādanavasena āvajjanādīsu uppajjivā niruddhesu avasāne javanam uppajjati, tam pubbe uppannamānam āvajjanādīnam gehabhūte cakkhudvāre āgantukapuriso viya hoti. Tassa yathā paragehe kiñci yācituram pavitṭhassa

1. Uppannamatte (Syā), uppajjamānamatte (Ka)

2. Panettha (Syā)

* Ma-Ṭṭha 1. 266; Sam-Ṭṭha 3. 226; Abhi-Ṭṭha 2. 341 piṭṭhesupi.

āgantukapurisassa gehassāmikesu tuṅhīmāsinesu āṇākaraṇaṃ na yuttaṃ, evaṃ āvajjanādīnaṃ gehabhūte cakkhudvāre āvajjanādīsipi arajjantesu, adussantesu, amuyhantesu ca rajjanadussanamuyhanaṃ ayuttanti evaṃ **āgantukabhāvavasena** asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Yāni panetāni cakkhudvāre voṭṭhabbanapariyosānāni cittāni uppajjanti, tāni saddhīm sampayuttadhammehi tattha tattheva bhijjanti, aññamaññaṃ na passantīti ittarāni¹ tāvakālikāni honti. Tattha yathā ekasmim ghare sabbesu mānussesu² matesu avasesassa ekassa taṅkhaṇaṇṇeva maraṇadhammassa na yuttā naccagītādīsū abhirati nāma, evameva ekadvāre sasampayuttesu³ āvajjanādīsū tattha tattheva matesu avasesassa taṅkhaṇeyeva maraṇadhammassa javanassāpi rajjanadussanamuyhanavasena abhirati nāma na yuttāti evaṃ **tāvakālikabhāvavasena** asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Api ca khandhāyatanadhātupaccayapaccavekkhaṇavasena petaṃ veditabbaṃ. Ettha hi cakkhu ceva rūpā ca⁴ rūpakkhandho, dassanaṃ viññāṇakkhandho, taṃsampayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, phassādikā saṅkhārakkhandho. Evametesam pañcannaṃ khandhānaṃ samavāye ālokanavilokanaṃ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi.

Tathā cakkhu cakkhāyatanaṃ, rūpaṃ rūpāyatanaṃ, dassanaṃ manāyatanaṃ, vedanādayo sampayuttadhammā dhammāyatanaṃ. Evametesam catunnaṃ āyatanānaṃ samavāye ālokanavilokanaṃ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi.

Tathā cakkhu cakkhudhātu, rūpaṃ rūpadhātu, dassanaṃ cakkhuvīññādhātu, taṃsampayuttā vedanādayo dhammā dhammadhātu. Evmetāsam catunnaṃ dhātūnaṃ samavāye ālokanavilokanaṃ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi.

Tathā cakkhu nissayapaccayo, rūpā ārammaṇapaccayo, āvajjanaṃ anantarasamanantarūpanissayanatthivigatapaccayo, āloko upanissayapaccayo, vedanādayo sahaṇṇatappaccayo⁵. Evametesam paccayānaṃ

1. Itarāni (Sī, Syā) Ṭikā oloketabbā.

2. Mānussesu (Ka)

3. Sampayuttesu (Syā, Ka)

4. Rūpaṇca (Sī)

5. Sahaṇṇatappaccayā (Syā, Ka) Dī-Ṭī 1. 250; Sī-Ṭī Abhinava 2. 96 piṭṭhesu oloketabbā.

samavāye ālokanavilokanam paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketīti evamettha **khandhāyatanadhātupaccayapaccavekkhaṇavasenapi** asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Samiñjite¹ pasāriteti pabbānaṃ² samiñjanapasāraṇe. Tattha cittavaseneva samiñjanapasāraṇaṃ akatvā hatthapādānaṃ samiñjanapasāraṇapaccayā atthānatthaṃ pariggaṇhitvā atthapariggaṇhanaṃ **sāttakāsampajaññaṃ**. Tattha hatthapāde aticiraṃ samiñjetvā vā pasāretvā vā t̥hitassa khaṇe khaṇe vedanā uppajjanti, cittaṃ ekaggataṃ na labhati, kammaṭṭhānaṃ paripatati, visesaṃ nādhigacchati. Kāle samiñjentassa kāle pasārentassa pana tā vedanā nuppajjanti, cittaṃ ekaggaṃ hoti, kammaṭṭhānaṃ phātiṃ gacchati, visesamadhigacchatīti evaṃ atthānatthapariggaṇhanaṃ veditabbaṃ.

Atthe pana satipi sappāyāsappāyaṃ pariggaṇhitvā sappāyapariggaṇhanaṃ **sappāyasampajaññaṃ**. Tatrāyaṃ nayo—

Mahācetiyaṅgaṇe kira daharabhikkhū sajjhāyaṃ gaṇhanti, tesam piṭṭhipassesu daharabhikkhuniyo dhammaṃ suṇanti. Tatreko daharo hatthaṃ pasārento kāyasaṃsaggaṃ patvā teneva kāraṇena gihī jāto. Aparo bhikkhu pādaṃ pasārento aggimhi pasāresi, aṭṭhimāhacca pādo jhāyi. Aparo vammike pasāresi, so āsīvisena daṭṭho. Aparo cīvarakuṭidaṇḍake pasāresi, taṃ maṇisappo ḍaṃsi. Tasmā evarūpe asappāye apasāretvā sappāye pasāretabbaṃ. Idamettha sappāyasampajaññaṃ.

Gocarasampajaññaṃ pana Mahātheravattunā dīpetabbaṃ—**Mahāthero** kira divāṭṭhāne nisinno antevāsikehi saddhiṃ kathayamāno sahasā hatthaṃ samiñjetvā puna yathāṭṭhāne t̥hapetvā saṇikaṃ samiñjesi³, taṃ antevāsikā pucchimsu “kasmā bhante sahasā hatthaṃ samiñjetvā puna yathāṭṭhāne t̥hapetvā saṇikaṃ samiñjayitthā”ti. Yato paṭṭhāyāhaṃ āvuso kammaṭṭhānaṃ manasikātuṃ āraddho, na me kammaṭṭhānaṃ muñcivā hattho samiñjitapubbo, idāni pana me tumhehi saddhiṃ kathayamānena kammaṭṭhānaṃ muñcivā samiñjito. Tasmā puna yathāṭṭhāne t̥hapetvā samiñjesinti.

1. Sammiñjite (Sī, Syā)

2. Pabbānaṃ hatthapādānaṃ (Ka)

3. Samiñjati (Ka)

Sādhu bhante bhikkhunā nāma evarūpena bhavitabbanti. Evametthāpi kammaṭṭhānāvijahanameva gocarasampajaññanti veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma koci samiñjento vā pasārento vā natthi, vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphārena pana sutkāḍḍhanavasena dāruyantassa hatthapādalaṇaṃ viya samiñjanapasāraṇaṃ hotīti evaṃ pariḷānaṃ panettha **asammohasampajaññanti** veditabbaṃ.

Saṅghāṭipattacīvaradhāraṇeti ettha saṅghāṭicīvarānaṃ nivāsanaparupanavasena, pattassa bhikkhāpaṭiggahaṇādivasena¹ paribhogo **dhāraṇaṃ** nāma. Tattha saṅghāṭicīvaradhāraṇe tāva nivāsetvā pārūpitvā ca piṇḍāya carato āmisalābho “sītassa paṭighātāyā”ti-ādinā nayena Bhagavatā vuttappakāroyeva ca attho attho nāma. Tassa vasena **sāttahasampajaññaṃ** veditabbaṃ.

Uḥhapakatikassa, pana dubbalassa ca cīvaraṃ sukhumaṃ sappāyaṃ, sītālukassa ghaṇaṃ dupaṭṭaṃ. Viparītaṃ asappāyaṃ. Yassa kassaci jiṇṇaṃ asappāyameva, aggaḷādīdānena hissa taṃ palibodhakaraṃ hoti. Tathā paṭṭuṇḍakūlādibhedam² lobhanīyācīvaraṃ. Tādisaṅhi araṅṅe ekakassa nivāsantarāyakaraṃ jīvitantarāyakaṇcāpi hoti. Nippariyāyena pana yaṃ nimittakammādimicchājīvasena uppannaṃ, yaṅcassa sevamānassa akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, taṃ asappāyaṃ. Viparītaṃ sappāyaṃ. Tassa vasenettha **sappāyasampajaññaṃ**, kammaṭṭhānāvijahanavaseneva ca **gocarasampajaññaṃ** veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma koci cīvaraṃ pārūpanto natthi, vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphāreneva pana cīvarapārūpanaṃ hoti. Tattha cīvarampi acetanaṃ, kāyopi acetano. Cīvaraṃ na jānāti “mayā kāyo pārūpito”ti. Kāyopi na jānāti “ahaṃ cīvarena pārūpito”ti. Dhātuyova dhātusamūhaṃ paṭicchādenti paṭapilotikāya potthakarūpapaṭicchādane viya. Tasmā neva sundaraṃ cīvaraṃ labhitvā somanassaṃ kātabbaṃ, na asundaraṃ labhitvā domanassaṃ.

1. Bhikkhāgahaṇādivasena (Ka); Ma-Ṭṭha 1. 269; Saṃ-Ṭṭha 3. 229;

Abhi-Ṭṭha 2. 343 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

2. Paṭṭadukūlādibhedam (Sī), paṭadukūlādibhedam (Syā)

Nāgavammikacetiyarukkhādīsu hi keci mālāgandhadhūmavattthādīhi¹ sakkāraṃ karonti, keci gūthamuttakaddamadaṇḍasatthappahārādīhi asakkāraṃ. Na tehi nāgavammikarukkhādayo somanassaṃ vā domanassaṃ vā karonti, evameva neva sundaraṃ cīvaraṃ labhitvā somanassaṃ kātappaṃ, na asundaraṃ labhitvā domanassanti evaṃ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha **asammohasampajaññaṃ** veditappaṃ.

Pattadhāraṇepi pattaṃ sahasāva aggahetvā “imaṃ gahetvā piṇḍāya caramāno bhikkhaṃ labhissāmi”ti evaṃ pattaggahaṇapaccayā paṭilabhitappaṃ-atthavasena **sātthakasampajaññaṃ** veditappaṃ.

Kisadubbalasarīrassa pana garupatto asappāyo, yassa kassaci catupaṇcagaṇṭhikāhato dubbisodhanīyo asappāyova. Duddhotapattopi na vaṭṭati, taṃ dhovantasseva cassa palibodho hoti. Maṇivaṇṇapatto pana lobhanīyo cīvare vuttanayeneva asappāyo, nimittakammādivasena laddho, pana yaṅcassa sevamānassa akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, ayaṃ ekanta-asappāyova. Viparīto sappāyo. Tassa vasenettha **sappāyasampajaññaṃ**. Kammatṭhānāvijahanavaseneva ca **gocarasampajaññaṃ** veditappaṃ.

Abbhantare attā nāma koci pattaṃ gaṇhanto natthi, vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphāravaseneva pana pattaggahaṇaṃ nāma hoti. Tattha pattopi acetano, hatthāpi acetanā. Patto na jānāti “ahaṃ hatthehi gahito”ti. Hatthāpi na jānanti “patto amhehi gahito”ti. Dhātuyova dhātusamūhaṃ gaṇhanti saṇḍāsena aggivaṇṇapattaggahaṇe viyāti. Evaṃ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha **asammohasampajaññaṃ** veditappaṃ.

Api ca yathā chinnahatthapāde vaṇamukhehi paggharitaṇṇapubbaloṇṇakimikule nīlamakkhikasamparikiṇṇe anāthasālāyaṃ nipanne² anāthamanusse disvā, ye dayālukā purisā, te tesāṃ vaṇaMattacoḷakāni³ ceva kapālādīhi ca bhesajjāni upanāmenti. Tattha coḷakānīpi kesaṅci saṇhāni, kesaṅci thūlāni pāpuṇanti. Bhesajjakapālakānīpi

1. Mālāgandhadhūpavattthādīhi (Sī, Syā)

2. Nisinne (Ka) natthi Sī-potthake.

3. Vaṇapaṭṭacoḷakāni (Sī), vaṇapaṭṭacoḷakāni (Syā)

kesaṅci susaṅṭhānāni kesaṅci dussaṅṭhānāni pāpuṇanti, na te tattha sumanā vā dummanā vā honti. Vaṇapaṭicchādanamatteneva hi coḷakena bhesajjapaṭiggahaṇamaTtenEva ca kapālaAkena tesaṃ attho. Evameva yo bhikkhu vaṇacoḷakaṃ viya cīvaram, bhesajjakapālakam viya ca pattam, kapāle bhesajjamiva ca patte laddham bhikkham sallakkheti, ayam saṅghāṭipattacīvaradhāraṇe asammohasampajaññaena uttamasampajānakārīti veditabbo.

* Asitādīsu **asiteti** piṇḍapātabhojane. **Pītetī** yāgu-ādīpāne. **Khāyitetī** piṭṭhakhajjakādikhādane. **Sāyitetī** madhuphāṇitādisāyane. Tattha “neva davāyā”ti-ādīnā nayena vutto aṭṭhavidhopi attho attho nāma. Tasseva vasena **sāttahasampajaññaṃ** veditabbaṃ.

Lūkhapaṇītatittamadhurādīsu pana yena bhojanena yassa phāsu na hoti, taṃ tassa assappāyam. Yam pana nimittakammādivasena paṭiladdham, yañcassa bhuñjato akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā pariḥāyanti, taṃ ekanta-asappāyameva. Viparītaṃ sappāyam. Tassa vasenettha **sappāyasampajaññaṃ**, kammatṭhānāvijahanavaseneva ca **gocarasampajaññaṃ** veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma koci bhuñjako natthi, vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphārenea pana pattappaṭiggahaṇam nāma hoti. Cittakiriyavāyodhātuvipphārenea hatthassa patte otāraṇam nāma hoti. Cittakiriyavāyodhātuvipphārenea ālopakaraṇam, ālopa-uddhāraṇam, mukhavivaraṇaṅca hoti, na koci kuñcikāya, yantakena vā hanukaṭṭhīni vivarati. Cittakiriyavāyodhātuvipphārenea ālopassa mukhe ṭhapanam, uparidantānam musalakiccasādhanam, heṭṭhimadantānam udukkhalakiccasādhanam, jivhāya hatthakiccasādhanāṅca hoti. Iti tattha aggajivhāya tanukakheḷo mūlajivhāya bahalakheḷo makkheti. Taṃ heṭṭhādanta-udukkhale jivhāhatthaparivattakam kheḷodakena temitam uparidantamusalasañcuṇṇitam koci kaṭacchunā vā dabbīyā vā antopavesento nāma natthi, vāyodhātuyāva pavisati. Paviṭṭham paviṭṭham koci palālasanthāram katvā dhārento nāma natthi, vāyodhātuvaseva tiṭṭhati. Ṭhitam ṭhitam koci uddhanam katvā aggim jāletvā pacanto nāma natthi, tejodhātuyāva paccati¹. Pakkam pakkam² koci daṇḍakena

* Ma-Ṭṭha 1. 271; Sam-Ṭṭha 3. 231; Abhi-Ṭṭha 2. 345 piṭṭhesupī.

1. Pacati (Ka)

2. Pakkapakkam (Si)

vā yaṭṭhiyā vā bahi nīhārako nāma natthi, vāyodhātuyeva nīharati. Iti vāyodhātu atiharati ca vītiharati ca dhāreti ca parivatteti ca sañcuṇṇeti ca visoseti ca nīharati ca. Pathavīdhātu dhāreti ca parivatteti ca sañcuṇṇeti ca visoseti ca. Āpodhātu sineheti ca allattañca anupāleti. Tejodhātu antopaviṭṭhaṃ paripāceti. Ākāsadhātu añjaso hoti. Viññādhātu tattha tattha sammāpayogamanvāya ābhujatīti evaṃ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha **asammohasampajaññaṃ** veditabbaṃ.

Api ca gamanato pariyesanato paribhogato āsayato nidhānato aparipakkato paripakkato phalato nissandato sammakkhanatoti evaṃ dasavidhapaṭikūlabhāvapaccavekkhaṇatopettha asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ. Vitthārakathā panettha **Visuddhimagge** * āhārapaṭikūlasaññāniddesato gahetabbā.

Uccārapassāvakkammeti uccārassa ca passāvassa ca karaṇe. Tattha pattakāle uccārapassāvaṃ akarontassa sakalasarīrato sedā muccanti, akkhīni bhamanti, cittaṃ na ekaggaṃ hoti, aññe ca rogā uppajjanti. Karontassa pana sabbaṃ taṃ na hotīti ayamettha attho. Tassa vasena **sāthakasampajaññaṃ** veditabbaṃ.

Aṭṭhāne uccārapassāvaṃ karontassa pana āpatti hoti, ayaso vaḍḍhati, jīvitantarāyo hoti, patirūpe ṭhāne karontassa sabbaṃ taṃ na hotīti idamettha sappāyaṃ. Tassa vasena **sappāyasampajaññaṃ**, kammatṭhānāvijahanavaseneva ca **gocarasampajaññaṃ** veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma uccārapassāvakkammaṃ karonto natthi, cittakiriyavāyodhātuvipphārenea pana uccārapassāvakkammaṃ hoti. Yathā vā pana pakke gaṇḍe gaṇḍabhedena pubbalohitaṃ akāmatāya nikkhamati. Yathā ca atibharitā¹ udakabhājanā udakaṃ akāmatāya nikkhamati. Evaṃ pakkāsayamuttavattḥisu sannicitā uccārapassāvā vāyuvegasamuppiṭitā akāmatāyapi nikkhamanti. So panāyaṃ evaṃ nikkhamanto uccārapassāvo

* Visuddhi 1. 336 piṭṭhe.

1. Abhibharitāya (Ka)

neva tassa bhikkhuno attano hoti na parassa, kevalam sarīranissandova hoti. Yathā kim? Yathā udakatumbato purāṇudakam chaḍḍentassa neva tam attano hoti na paresam, kevalam paṭijagganamatthameva hoti. Evampavattapaṭisaṅkhānavasenettha **asammohasampajaññam** veditabbam.

Gatādīsu¹ **gateti** gamane. **Ṭhiteti** ṭhāne. **Nisinneti** nisajjāya. **Sutteti** sayane. **Jāgariteti** jāgaraṇe. Bhāsiteti kathane. Tuṇhībhāveti akathane. “Gacchanto vā gacchāmīti pajānāti, ṭhito vā ṭhitomhīti pajānāti, nisinno vā nisinnomhīti pajānāti, sayāno vā sayānomhīti pajānāti”ti imasmiñhi sutte * addhāna-iriyāpathā kathitā, “abhikkante paṭikkante ālokite vilokite samiñjite pasārite”ti imasmim majjhimā, “gate ṭhite nisinne sutte jāgarite”ti idha pana khuddakacuṇṇika-iriyāpathā kathitā. Tasmā tesupi vuttanayeneva sampajānakāritā veditabbā.

Tipiṭakamahāsivatthero panāha—yo ciraṃ gantvā vā caṅkamtivā vā aparabhāge ṭhito iti paṭisaṅcikkhati “caṅkamanakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Ayaṃ gate sampajānakārī nāma.

Yo sajjhāyaṃ vā karonto, pañham vā vissajjento, kammaṭṭhānaṃ vā manasi karonto ciraṃ ṭhatvā aparabhāge nisinno iti paṭisaṅcikkhati “ṭhitakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Ayaṃ ṭhite sampajānakārī nāma.

Yo sajjhāyādikaraṇavaseneva ciraṃ nisīditvā aparabhāge uṭṭhāya iti paṭisaṅcikkhati “nisinnakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Ayaṃ nisinne sampajānakārī nāma.

Yo pana nipannako, sajjhāyaṃ vā karonto, kammaṭṭhānaṃ vā manasi karonto niddam okkamitvā aparabhāge uṭṭhāya iti paṭisaṅcikkhati “sayanakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Ayaṃ sutte jāgarite ca sampajānakārī nāma. Kiriyaamayacittānañhi² appavattam suttam nāma, pavattam jāgaritam nāma.

1. Ma-Ṭṭha 1. 273; Saṃ-Ṭṭha 3. 233; Abhi-Ṭṭha 2. 347 piṭṭhesupi.

2. Kiriyaamayapavattāni (Sī-Ṭṭi Abhinava 2. 107 piṭṭhe)

* Dī 2. 231; Ma 1. 70 piṭṭhesu.

Yo pana bhāsamāno “ayaṃ saddo nāma oṭṭhe ca paṭicca dante ca jivhañca tāluñca paṭicca cittassa ca tadanurūpaṃ payogaṃ paṭicca jāyati”ti sato sampajānova bhāsati. Ciraṃ vā pana kālaṃ sajjhāyaṃ vā katvā, dhammaṃ vā kathetvā, kammaṭṭhānaṃ vā pavattetvā, pañhaṃ vā vissajjetvā aparabhāge tuṇhībhūto iti paṭisañcikkhati “bhāsita-kāle uppannā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Ayaṃ bhāsita sampajānakārī nāma.

Yo tuṇhībhūto ciraṃ dhammaṃ vā kammaṭṭhānaṃ vā manasikatvā aparabhāge iti paṭisañcikkhati “tuṇhībhūta-kāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Upādārūpappavattiyañhi sati bhāsati nāma, asati tuṇhībhavati nāmāti. Ayaṃ tuṇhībhave sampajānakārī nāmāti.

Tayidaṃ **Mahāsivattherena** vuttaṃ asammohadhuraṃ Mahāsati-paṭṭhānasutte¹ adhippetam. Imasmiṃ pana Sāmaññaphale sabbampi catubbidhaṃ sampajāññaṃ labbhati. Tasmā vuttanayeneva cettha catunnaṃ sampajāññaṃ vasena sampajānakāritā veditabbā. **Sampajānakārī**ti ca sabbapadesu satisampayuttasseva sampajāññassa vasena attho veditabbo. “Satisampajāñña-samannāgato”ti etassa hi padassa ayaṃ vitthāro. Vibhaṅgappakaraṇe pana “sato sampajāno abhikkamati, sato sampajāno paṭikkamati”ti² evaṃ etāni padāni vibhattāneva. **Evaṃ kho mahārājāti** evaṃ satisampayuttassa sampajāññassa vasena abhikkamādīnipavattento satisampajāñña-samannāgato nāma hotīti attho.

Santosakathā

215. **Idha mahārāja bhikkhu santuṭṭho hotīti ettha santuṭṭhoti** itarītarapaccayasantosena samannāgato. So pana **santoso dvādasavidho** hoti. Seyyathidaṃ? Cīvare yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathāsārūppasantosoti tividho. Evaṃ piṇḍapātādīsu. Tassāyaṃ pabhedavaṇṇanā—

* Idha bhikkhu cīvaraṃ labhati sundaraṃ vā asundaraṃ vā. So teneva yāpeti aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa cīvare **yathālābhasantoso**. Atha pana pakatidubbalo vā hoti,

1. Dī 2. 233; Ma 1. 72 piṭṭhesu.

2. Abhi 2. 259 Jhānavibhaṅge.

* Ma-Ṭṭha 2. 47; Saṃ-Ṭṭha 2. 150; Am-Ṭṭha 1. 60; Mahāniddeśa-Ṭṭha-287 piṭṭhādīsu.

ābādhajarābhībhūto vā, garucīvaraṃ pārupanto kilamati. So sabhāgena bhikkhunā saddhiṃ taṃ parivattetvā lahukena yāpentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa cīvare **yathābalasantoso**. Aparo paṇītapaccayalābhī hoti. So paṭṭacīvarādīnaṃ aññataraṃ mahagghacīvaraṃ bahūni vā pana cīvarāni labhitvā “idaṃ therānaṃ cirapabbajitānaṃ idaṃ bahussutānaṃ anurūpaṃ, idaṃ gilānānaṃ idaṃ appalābhīnaṃ hotū”ti datvā tesāṃ purāṇacīvaraṃ vā saṅkārakūṭādito vā nantakāni uccinitvā tehi saṅghāṭiṃ katvā dhārentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa cīvare **yathāsārappasantoso**.

Idha pana bhikkhu piṇḍapātaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa piṇḍapāte **yathālābhasantoso**. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā piṇḍapātaṃ labhati, yenassa paribhuttena aphāsu hoti, so sabhāgassa bhikkhuno taṃ datvā tassa hatthato sappāyabhojanaṃ bhuñjitvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa piṇḍapāte **yathābalasantoso**. Aparo bahuṃ paṇītaṃ piṇḍapātaṃ labhati. So taṃ cīvaraṃ viya theracirapabbajitabahussuta-appalābhigilānānaṃ datvā tesāṃ vā sesakaṃ piṇḍāya vā caritvā missakāhāraṃ bhuñjantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa piṇḍapāte **yathāsārappasantoso**.

Idha pana bhikkhu senāsanaṃ labhati manāpaṃ vā amanāpaṃ vā, so tena neva somanassaṃ, na domanassaṃ uppādeti, antamaso tiṇasanthārakenapi yathāladdheneva tussati. Ayamassa senāsane **yathālābhasantoso**. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā senāsanaṃ labhati, yathassa vasato aphāsu hoti, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa santake, sappāyasenāsane vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa senāsane **yathābalasantoso**.

Aparo mahāpuñño leṇamaṇḍapakūṭāgarādīni bahūni paṇītasenāsanaṃ labhati. So tāni cīvarādīni viya theracirapabbajitabahussuta-appalābhigilānānaṃ datvā yattha katthaci vasantopi santuṭṭhova hoti.

Ayamassa senāsane **yathāsāruppasantoso**. Yopi¹ “uttamasenāsanam² nāma pamādaṭṭhānam, tattha nisinnassa thinamiddham³ okkamati, niddābhībhūtassa puna paṭibujjhato pāpavitakkā pātubhavantī”ti paṭisañcikkhitvā tādisam senāsanam pattampi na sampatiṅcchati. So tam paṭikkhipitvā abbhokāsarukkhamūlādīsu vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayampissa senāsane **yathāsāruppasantoso**.

Idha pana bhikkhu bhesajjam labhati lūkham vā paṇitam vā, so yam labhati, teneva tussati, aññam na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa gilānapaccaye **yathālābhasantoso**. Yo pana telena atthiko phāṇitam labhati, so tam sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato telam gaḥetvā aññadeva vā pariyesitvā bhesajjam karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa gilānapaccaye **yathābalasantoso**.

Aparo mahāpuñño bahum telamadhuphāṇitādīpaṇītabhesajjam labhati. So tam cīvaram viya theracirapabbajitabahussuta-appalābhigilānānam datvā tesam ābhatena yena kenaci yāpentopi santuṭṭhova hoti. Yo pana ekasmiṃ bhājane muttahaṛitakam⁴ ṭhapetvā ekasmiṃ catumadhuram “gaṇhāhi bhante yadicchasi”ti vuccamāno “sacassa tesu aññatarenapi rogo vūpasammati, atha muttahaṛitakam nāma Buddhādīhi vaṇṇitan”ti catumadhuram paṭikkhipitvā muttahaṛitakeneva bhesajjam karonto paramasantuṭṭhova hoti. Ayamassa gilānapaccaye **yathāsāruppasantoso**.

Iminā pana dvādasavidhena itarītarapaccayasantosenā samannāgatassa bhikkhuno aṭṭha parikkhārā vaṭṭanti tīṇi cīvarāni, patto, dantakaṭṭhacchedanavāsi, ekā sūci, kāyabandhanam, parissāvananti. Vuttampi cetam—

“Ticīvaraṅca patto ca, vāsi sūci ca bandhanam.
Parissāvanena aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhuno”ti⁵.

Te sabbe kāyaparihārikāpi honti kucchiparihārikāpi. Katham— ticīvaram tāva nivāsetvā ca pārupitvā ca vicaraṅakāle kāyam pariharati poseṭīti **kāyaparihārikam** hoti. Cīvarakaṇṇena udakam

1. Yo hi (Syā, Ka) 2. Ukkaṭṭhasenāsanam (Syā) 3. Thīnamiddham (Sī, Syā)
4. Gomuttahaṛitakam (Syā, Ka) Dī-Ṭī 1. 254; Sī-Ṭī Abhinava 2. 114 piṭṭhesu oloketabbā.
5. Ma-Ṭītha 2. 115; Am-Ṭītha 2. 380; Mahāniddeśa-Ṭītha 409 piṭṭhesu.

parissāvetvā pivanakāle khāditabbaphalāphalagahaṇakāle ca kucchiṃ pariharati posetīti **kucchiparihārikam** hoti.

Pattopi tena udakam uddharitvā nhānakāle kuṭiparibhaṇḍakaraṇakāle ca kāyaparihāriko hoti, āhāram gahetvā bhuñjanakāle kucchiparihāriko.

Vāsipi tāya dantakaṭṭhacchedanakāle, mañcapīṭṭhānam aṅgapādacīvarakuṭidaṇḍakasajjanakāle¹ ca kāyaparihārikā hoti, ucchuchedanāṇikerāditacchanakāle kucchiparihārikā.

Sūcipi cīvarasibbanakāle kāyaparihārikā hoti, pūvam vā phalam vā vijjhivā khādanakāle kucchiparihārikā.

Kāyabandhanam bandhitvā vicaraṇakāle kāyaparihārikam, ucchu-ādīni bandhitvā gahaṇakāle kucchiparihārikam.

Parissāvanam tena udakam parissāvetvā nhānakāle, senāsanaparibhaṇḍakaraṇakāle ca kāyaparihārikam, pānīyapāṇakaparissāvanakāle, teneva tilataṇḍulaputhukādīni² gahetvā khādanakāle ca kucchiparihāriyam. Ayam tāva aṭṭhparikkhārikassa parikkhāramattā. Navaparikkhārikassa pana seyyam pavisantassa tatraṭṭhakam paccattharaṇam vā kuñcikā vā vaṭṭati. Dasaparikkhārikassa nisīdanam vā cammakhaṇḍam vā vaṭṭati. Ekādasaparikkhārikassa pana kattarayatṭhi vā telanāṇikā vā vaṭṭati. Dvādasaparikkhārikassa chattam vā upāhanam vā vaṭṭati. Etesu ca aṭṭhparikkhārikova santuṭṭho, itare asantuṭṭhā mahicchā mahābhārāti³ na vattabbā. Etepi hi appicchāva santuṭṭhāva subharāva sallahukavuttinova. Bhagavā pana na yimam suttam tesam vasena kathesi, aṭṭhparikkhārikassa vasena kathesi. So hi khuddakavāsiṅca sūciṅca parissāvane pakkhipitvā pattassa anto ṭhapetvā pattam amsakūṭe laggetvā ticīvaram kāyapaṭibaddham⁴ katvā yenicchakam⁵ sukham pakkamati. Paṭinivattetvā gahetabbam nāmassa na hoti.

1. Majjanakāle (Ka)

2. ...madhukādīni (Sī-Ṭī Abhinava 2. 115 piṭṭhe.)

3. Dubbharāti (Syā), mahāgajā (Ṭikā)

4. Ticīvare kāyabandhanam (Syā)

5. Yathicchakam (Syā), yadicchakam (Ka)

Iti imassa bhikkhuno sallahukavuttitaṃ dassento Bhagavā “**santutṭho hoti kāyaparihārikena cīvarenā**”ti-ādimāha. Tattha **kāyaparihārikenāti** kāyapariharaṇamattakena. **Kucchiparihārikenāti** kucchi parihaṇamattakena. **Samādāyeva pakkamatīti** aṭṭhaparikkhāramattakaṃ sabbaṃ gahetvāva kāyapaṭibaddhaṃ katvāva gacchati. “Mama vihāro pariveṇaṃ upaṭṭhāko”ti āsaṅgo vā bandho vā¹ na hoti. So jiyā mutto saro viya, yūthā apakkanto madahatthi² viya ca icchiticchitaṃ senāsanam vanasaṇḍaṃ rukkhamūlaṃ vanapabbhāraṃ paribhuñjanto ekova tiṭṭhati, ekova nisīdati. Sabbiriyāpathesu ekova adutiyo.

“Cātuddiso appaṭiḅho ca hoti,
Santussamāno itarītarena.
Parissayānaṃ sahitā achambhī,
Eko care khaggavisāṇakappo”ti⁴.

Evam vaṇṇitaṃ khaggavisāṇakappataṃ āpajjati.

Idāni tamatthaṃ upamāya sādheṇto “**seyyathāpi**”ti-ādimāha. Tattha **pakkhī sakuṇoti** pakkhayutto sakuṇo. **Deṭṭīti** uppatati. Ayaṃ panettha saṅkhepattho—sakuṇā nāma “asukasmim padese rukkho paripakkaphalo”ti ṇātvā nānādisāhi āgantvā nakhapattatuṇḍādīhi⁵ tassa phalāni vijjhantā vidhunantā⁶ khādanti. “Idaṃ ajjatanāya, idaṃ svātanāya bhavissatī”ti tesam na hoti. Phale pana khīṇe neva rukkhasa ārakkhaṃ ṭhapenti, na tattha pattam vā nakham vā tuṇḍam vā ṭhapenti, atha kho tasmim rukkhe anapekkho hutvā, yo yaṃ disābhāgam icchati, so tena sapattabhārova uppatitvā gacchati, evameva ayaṃ bhikkhu nissaṅgo nirapekkho yena kāmaṃ pakkamatī⁷. Tena vuttaṃ “samādāyeva pakkamatī”ti.

1. Saṃsaggo vā baddho vā (Syā)

2. Mattahatthī (Sī, Syā)

3. Navam navam (Sī)

4. Khu 1. 286; Khu 8. 248 piṭṭhesu.

5. Nakhapakkhatuṇḍādīhi (Sī), nakhamukhatuṇḍādīhi (Ka)

6. Vitulantā (Syā)

7. Pakkamanto (Syā)

Nīvaraṇappahānakathā

216. “So iminā cā”ti-ādinā * kim dasseti. Araññavāsassa paccayasampattiṃ dasseti. Yassa hi ime cattāro paccayā natthi, tassa araññavāso na ijjhati. Tiracchānagatehi vā vanacarakehi vā saddhiṃ vattabbataṃ āpajjati. Araññe adhivatthā devatā “kim evarūpassa pāpabhikkhuno araññavāsenā”ti bheravasaddaṃ sāventi, hatthehi sīsaṃ paharivā palāyanākāraṃ karonti. “Asuko bhikkhu araññaṃ pavisitvā idañcidañca pāpakammaṃ akāsi”ti ayaso pattharati. Yassa panete cattāro paccayā atthi, tassa araññavāso ijjhati. So hi attano sīlaṃ paccavekkhanto kiñci kālakaṃ vā tilakaṃ vā apassanto pītiṃ uppādetvā taṃ khayavayato sammasanto ariyabhūmiṃ okkamati. Araññe adhivatthā devatā attamaṇā vaṇṇaṃ bhaṇanti. Itissa uduke pakkhittatelabindu viya yaso vitthāriko hoti.

Tattha **vivittanti** suññaṃ, * appasaddaṃ appanigghosanti attho. Etadeva hi sandhāya Vibhaṅge “vivittanti santike cepi senāsaṇaṃ hoti, tañca anākiṇṇaṃ gahaṭṭhehi pabbajitehi. Tena taṃ vivittanti”ti¹ vuttaṃ. Seti ceva āsati ca etthāti **senāsaṇaṃ**, Mañcapīṭhādīnametaṃ adhivacanaṃ. Tenāha “senāsaṇanti mañcopi senāsaṇaṃ, pīṭhampi. Bhisipi. Bimbohanampi. Vihāropi. Aḍḍhayogopi. Pāsādopi. Hammiyampi. Guhāpi. Aṭṭopi. Mālopi. Leṇampi. Veḷugumbopi. Rukkhamūlampi. Maṇḍapopi senāsaṇaṃ, yattha vā pana bhikkhū paṭikkamanti sabbametaṃ senāsaṇaṃ”ti¹.

Api ca “Vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyaṃ guhā”ti idaṃ vihārasenāsaṇaṃ nāma. “Mañco pīṭhaṃ bhisi bimbohanan”ti idaṃ mañcapīṭhasenāsaṇaṃ nāma. “Cimilikā cammakhaṇḍo tiṇasanthāro paṇṇasanthāro”ti idaṃ santhatasenāsaṇaṃ nāma. “Yattha vā pana bhikkhū paṭikkamanti”ti idaṃ okāsaṇasenāsaṇaṃ nāmāti evaṃ catubbidhaṃ senāsaṇaṃ hoti, taṃ sabbaṃ senāsaṇaggahaṇena saṅgahitameva.

Idha panassa sakuṇasadisassa cātuddisassa bhikkhuno anucchavikaṃ senāsaṇaṃ dassento “**araññaṃ rukkhamaṇḍan**”ti-ādimāha. Tattha **araññanti**

* Ma-Ṭṭha 2. 118; Am-Ṭṭha 2. 382; Abhi-Ṭṭha 2. 349; Mahāniddeśa-Ṭṭha 82 piṭṭhesupī.

1. Abhi 2. 260 Jhānavibhaṅge.

“nikkhamitvā bahi indakhilā sabbametaṃ araññaṃ”ti * idaṃ bhikkhunīnaṃ vasena āgataṃ. “Āraññakaṃ nāma senāsanaṃ pañcadhanusatikaṃ pacchimaṃ”ti¹ idaṃ pana imassa bhikkhuno anurūpaṃ. Tassa lakkhaṇaṃ **Visuddhimagge** + Dhutaṅganiddese vuttaṃ. **Rukkhamūlanti** yaṃ kiñci sandacchāyaṃ² vivittarukkhamūlaṃ. **Pabbatanti** selam. Tattha hi udakasoṇḍisu udakakiccaṃ katvā sītāya rukkhaḥchāyāya nisinnassa nānādisāsu khāyamānāsu sītena vātena bījīyamānassa cittaṃ ekaggaṃ hoti. **Kandaranti** kaṃ vuccati udakaṃ, tena dāritaṃ, udakena bhinnaṃ pabbatapadesaṃ. Yaṃ “nadītumban”tipi “nadīkuñjan”tipi³ vadanti. Tattha hi rajatapattasadisā vālikā hoti, matthake maṇivitānaṃ viya vanagahaṇaṃ maṇikhandaḥsadisaṃ udakaṃ sandati. Evarūpaṃ kandaraṃ oruyha pānīyaṃ pivitvā gattāni sītāni⁴ katvā vālikaṃ ussāpetvā paṃsukūlacīvaraṃ paññāpetvā nisinnassa samaṇadhammaṃ karoto cittaṃ ekaggaṃ hoti. **Giriguhanti** dvinnāṃ pabbatānaṃ antaraṃ, ekasmiṃ yeva vā umaggasadisāṃ⁵ mahāvivaraṃ. Susānalakkhaṇaṃ **Visuddhimagge** + vuttaṃ. **Vanapatthanti** gāmaṇṭhaṃ atikkamitvā manussānaṃ anupacāraṭṭhānaṃ⁶, yattha na kasanti na vapanti, tenevāha “vanapatthanti dūrānametaṃ senāsanaṃ adhvānaṃ”ti-ādi *. **Abbhokāsanti** acchannaṃ. Ākaṅkhamāno panettha cīvarakuṭiṃ katvā vasati. **Palālapuñjanti** palālarāsi. Mahāpalālapuñjato hi palālaṃ nikkadḍhitvā pabbhāraṇasādise ālaye karonti, gacchagumbādīnampi upari palālaṃ pakkhipitvā heṭṭhā nisinnā samaṇadhammaṃ karonti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Pacchābhāntanti bhāntassa pacchato. **Piṇḍapātapaṭikkantoti** piṇḍapātapariyesanato paṭikkanto. **Pallaṅkanti** samantato ūrubaddhāsanaṃ. **Ābhujitvāti** bandhitvā. **Ujūṃ kāyaṃ paṇidhāyāti** upariṃ sarīraṃ ujūṃ ṭhapetvā aṭṭhārasa piṭṭhikaṇṭake⁷ koṭiyā koṭiṃ paṭipādetvā. Evañhi nisinnassa cammamaṃsaṃhārūni na paṇamanti. Athassa yā tesāṃ paṇamaṇapaccayā khaṇe khaṇe vedanā uppajjeyyūṃ, tā nuppajjanti. Tāsu anuppajjamaṇāsu cittaṃ ekaggaṃ hoti, kammaṭṭhānaṃ na paripatati, vuddhiṃ phātiṃ vepullaṃ upagacchati. **Parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvāti** kammaṭṭhānābhimukhaṃ satim ṭhapayitvā,

* Abhi 2. 260 piṭṭhe.

1. Vi 1. 377 piṭṭhe.

+ Visuddhi 1. 70 piṭṭhe.

2. Santacchāyaṃ (Ka) Ma 2. 108 piṭṭhepi.

3. Nadīkujjanti (Syā)

4. Sītiṃ (Sī), sītaṃ (Ka)

5. Ummaṅgasadisāṃ (Syā), umaṅgasadisāṃ (Ka)

+ Visuddhi 1. 74 piṭṭhe.

6. Asañcaraṇaṭṭhānaṃ (Ka)

7. Piṭṭhakaṇṭakaṭṭhike (Syā, Ka), Ma-Ṭṭha 2. 120; Aṃ-Ṭṭha-384; Vi-Ṭṭha 2. 13 piṭṭhesu passitabbaṃ.

mukhasamīpe vā katvāti attho. Teneva Vibhaṅge vuttaṃ “ayaṃ sati upaṭṭhitā hoti sūpaṭṭhitā nāsikagge vā mukhanimitte vā, tena vuccati parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvā”¹. Atha vā “**parīti** pariggahaṭṭho. **Mukhanti** niyyānaṭṭho. **Satīti** upaṭṭhānaṭṭho. Tena vuccati ‘parimukhaṃ satin’ti”. Evaṃ **Paṭisambhidāyaṃ** * vuttanayenapettha attho daṭṭhabbo. Tatrāyaṃ saṅkhepo “pariggahitaniyyānaṃ satim katvā”².

217. **Abhijjhaṃ loketi** ettha lujjanapalujjanaṭṭhena pañcupādānakkhandhā loko, tasmā pañcasu upādānakkhandhesu rāgaṃ pahāya kāmaccandaṃ vikkhambhetvāti ayametthattho. **Vigatābhijjhenāti** vikkhambhanavasena pahīnattā vigatābhijjhena, na cakkhuviññānasadisenaṭṭhi attho. **Abhijjhāya cittaṃ parisodhetīti** abhijjhāto cittaṃ parimoceti. Yathā naṃ sā muñcati ceva, muñcitvā ca na puna gaṇhati, evaṃ karotīti attho. **Byāpādapadosaṃ pahāyāti**-ādīsupi eseva nayo. Byāpajati iminā cittaṃ pūtikummāsādayo viya purimapakatim vijahatīti² **byāpādo**. Vikārāpattiyā padussati paraṃ vā padūseti vināsetīti **padoso**. Ubhayametam³ kodhassevādhivacanaṃ. Thinaṃ cittagelaññaṃ, middhaṃ cetasikagelaññaṃ, thinañca middhañca **thinamiddhaṃ**. **Ālokasaññīti** rattimpi divāpi diṭṭhālokasaññānasamatthāya vigatanīvaraṇāya parisuddhāya saññāya samannāgato. **Sato sampajānoti** satiyā ca ñāṇena ca samannāgato. Idam ubhayaṃ ālokasaññāya upakārattā vuttaṃ. Uddhaccañca kukkucchañca **uddhaccakukkucchaṃ**. **Tiṇṇavicikicchoti** vicikicchaṃ taritvā atikkamitvā ṭhito. “Kathamidaṃ kathamidan”⁴ti evaṃ nappavattatīti **akathaṃkathī**. **Kūsalesu dhammesūti** anavajjesu dhammesu. “Ime nu kho kusalā, kathamime kusalā”⁵ti evaṃ na vicikicchati, na kaṅkhatīti attho. Ayamettha saṅkhepo. Imesu pana nīvaraṇesu vacanaṭṭhalakkhaṇādibhedato yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ **Visuddhimagge**⁴ vuttaṃ.

218. Yā panāyaṃ “**seyyathāpi mahārājā**”⁶ti upamā vuttā. Tattha **inaṃ ādāyāti** vaḍḍhiyā dhanam gahetvā. **Byantim kareyyāti** vigatantaṃ

1. Abhi 2. 261 Jhānavibhaṅge.
2. Jahatīti (Sī), pajahatīti (Syā)
4. Visuddhi 1. 135 piṭṭhe.

* Khu 9. 174 piṭṭhe.
3. Ubhayampetaṃ (Syā, Ka)

kareyya, yathā tesam kākāṇikamattopi pariyanto nāma nāvasissati, evam kareyya, sabbaso paṭiniyyāteyyāti attho. **Tatonidānanti** āṇanyanidānam¹. So hi “aṇaṇomhī”ti āvajjanto balavapāmojjaṃ labhati, somanassam adhigacchati, tena vuttam **“labhetha pāmojjaṃ, adhigaccheyya somanassan”**ti.

219. Visabhāgavedanuppattiyā kakaceneva catu-iriyāpatham² chindanto ābādhatīti **ābādho**, svāssa atthīti **ābādhiko**. Tam samuṭṭhānena dukkhena **dukkhito**. **Adhimattagilānoti** bāḷhagilāno. **Nacchādeyyāti** adhimattabyādhiparetatāya na ruceyya. **Balamattāti** balameva, balañcassa kāye na bhaveyyāti attho. **Tatonidānanti** ārogyanidānam. Tassa hi “arogomhī”ti āvajjayato tadubhayaṃ hoti. Tena vuttam **“labhetha pāmojjaṃ, adhigaccheyya somanassan”**ti.

220. **Na cassa kiñci bhogānam vayoti** kākāṇikamattampi bhogānam vayo na bhaveyya. **Tatonidānanti** bandhanāmokkhanidānam. Sesam vuttanayeneva sabbapadesu yojetabbam.

221-222. **Anattādhīnoti** na attani adhīno, attano ruciyā kiñci kātum na labhati. **Parādhīnoti** paresu adhīno parasseva ruciyā vattati. **Na yena kāmarū gamoti** yena disābhāgenassa gantukāmatā³ hoti, icchā uppajjati gamanāya, tena gantum na labhati. **Dāsabyāti** dāsabhāvā. **Bhujjissoti** attano santako. **Tatonidānanti** bhujjisanidānam. **Kantāraddhānamagganti** kantāram addhānamaggaṃ, nirudakaṃ dīghamagganti attho. **Tatonidānanti** khemantabhūminidānam.

223. **Ime pañca nīvaraṇe appahīneti** ettha Bhagavā appahīnakāmacchandanivaraṇam iṇasadisaṃ, sesāni rogādisadisāni katvā dasseti. Tatrāyaṃ sadisatā—yo hi paresam iṇam gahetvā vināseti, so tehi “iṇam dehī”ti vuccamānopi pharusam vuccamānopi bajjhamānopi

1. Āṇanyanidānam (Si), āṇanyanidānam (Ka)

2. Sabbiriyāpatham (Ka)

3. Gantukāmo (Ka) kāmo (Ma-Ṭṭha 2. 217 piṭṭhe Mahā-assapurasuttavaṇṇanāyam)

vadhiyamānopi kiñci paṭibāhitum¹ na sakkoti, sabbaṃ titikkhati. Titikkhākāraṇaṅhissa taṃ iṇaṃ hoti. Evameva yo yamhi kāmacchandena rajjati, taṅhāsahagatena taṃ vatthum gaṇhāti, so tena pharusam vuccamānopi bajjhamānopi vadhiyamānopi sabbaṃ titikkhati, titikkhākāraṇaṅhissa so kāmacchando hoti, gharasāmikehi vadhiyamānānaṃ itthīnaṃ viyāti evaṃ iṇaṃ viya kāmacchando daṭṭhabbo.

Yathā pana pittarogāturo madhusakkarādīsupi dinnesu pittarogāturatāya tesam rasaṃ na vindati, “tittakaṃ tittakan”ti uggiratiyeva, evameva byāpannacitto hitakāmehi ācariyupajjhāyehi appamattakampi ovadiyamāno ovādaṃ na gaṇhāti, “ati viya me tumhe upaddavethā”ti-ādīni vatvā vibbhamati. Pittarogāturatāya so puriso madhusakkarādīnaṃ viya kodhāturatāya jhānasukhādibhedaṃ sāsanarasaṃ na vindatīti evaṃ rogo viya byāpādo daṭṭhabbo.

Yathā pana nakkhattadivase bandhanāgare baddho puriso nakkhattassa neva ādiṃ na majjhaṃ na pariyosānaṃ passati. So dutiyadivase mutto “aho hiyyo nakkhattaṃ manāpaṃ aho naccaṃ aho gītan”ti-ādīni sutvāpi paṭivacanaṃ na deti. Kim kāraṇā? Nakkhattassa ananubhūtattā, evameva thinamiddhābhibhūto bhikkhu vicittanayepi dhammassavane pavattamāne neva tassa ādiṃ, na majjhaṃ, na pariyosānaṃ jānāti. Sopi utṭhite dhammassavane “aho dhammassavanaṃ, aho kāraṇaṃ, aho upamā”ti dhammassavanassa vaṇṇaṃ bhaṇamānānaṃ sutvāpi paṭivacanaṃ na deti. Kim kāraṇā? Thinamiddhavasena dhammakathāya ananubhūtattā. Evaṃ bandhanāgāraṃ viya **thinamiddhaṃ** daṭṭhabbaṃ.

Yathā pana nakkhattaṃ kīlāntopi dāso “idaṃ nāma accāyikaṃ karaṇīyaṃ atthi, sīghaṃ tattha gacchāhi. No ce gacchasi, hatthapādaṃ vā te chindāmi, kaṇṇanāsaṃ vā”ti vutto² sīghaṃ³ gacchatiyeva. Nakkhattassa ādimajjhapariyosānaṃ anubhavitum na labhati, kasmā? Parādhīnatāya, evameva vinaye apakataññunā⁴ vivekatthāya araṇṇaṃ pavitṭhenāpi

1. Paṭippharituṃ (Sī, Syā)

2. Vutte (Sī), vutto so (Syā, Ka)

3. Sīghaṃ tattha (Ka)

4. Apakataññunā bhikkhunā (Syā)

kismiñciveva antamaso kappiyamañsepi akappiyamañsasaññāya uppannāya vivekañ pahāya sīlavisodhanattham vinayadharassa santikañ gantabbañ hoti, vivekasukhañ anubhavitum na labhati. Kasmā? Uddhaccakukkuccābhibhūtatāyāti. Evañ dāsabyaṃ viya **uddhaccakukkuccaṃ** daṭṭhabbañ.

Yathā pana kantāraddhānamaggappaṭipanno puriso corehi manussānañ viluttokāsaṃ¹, pahatokāsañca² disvā daṇḍakasaddenapi sakuṇasaddenapi “corā āgatā”ti ussañkitaparisañkito hoti, gacchatipi tiṭṭhatipi nivattatipi, gatatiṭṭhānato agatatiṭṭhānameva bahutarañ hoti. So kicchena kasirena khemantabhūmiṃ pāpuṇāti vā na vā pāpuṇāti. Evameva yassa aṭṭhasu ṭhānesu vicikicchā uppannā hoti, “so Buddho nu kho, no nu kho Buddho”ti-ādinā nayena vicikicchanto adhimuccitvā saddhāya gaṇhitum na sakkoti, asakkonto maggañ vā phalañ vā na pāpuṇātiṭi yathā kantāraddhānamagge “coro atthi natthi”ti punappunañ āsappanaparisañjanañ apariyogāhanañ chambhitattañ cittassa uppādentto khemantapattiyā antarāyañ karoti, evaṃ vicikicchāpi “Buddho nu kho na Buddho”ti-ādinā nayena punappunañ āsappanaparisañjanañ apariyogāhanañ chambhitattañ cittassa uppādayamānā ariyabhūmipattiyā antarāyañ karotiṭi kantāraddhānamaggo viya **vicikicchā** daṭṭhabbā.

224. Idāni “**seyyathāpi mahārāja āṇaṇyaṃ**”ti ettha Bhagavā pahīnakāmacchandanaṅvaraṇaṃ āṇaṇyasadisāṃ sesāni ārogyādisadisāni katvā dasseti. Tatrāyaṃ sadisatā—yathā hi puriso iṇaṃ ādāya kammante payojetvā samiddhataṃ patto, “idaṃ iṇaṃ nāma palibodhamūlan”ti cintetvā savadḍhikaṃ iṇaṃ niyyātetvā paṇṇaṃ phālāpeyya, athassa tato paṭṭhāya neva koci dūtaṃ peseti, na paṇṇaṃ. So iṇasāmike disvāpi sace icchati, āsanā uṭṭhahati, no ce na uṭṭhahati. Kasmā? Tehi saddhiṃ nillepatāya alaggaṭāya. Evameva bhikkhu “ayaṃ **kāmacchando** nāma palibodhamūlan”ti cintetvā cha dhamme bhāvetvā kāmacchandanaṅvaraṇaṃ pajahati. Te pana cha dhamme **Mahāsatiṭṭhāne**³ vaṇṇayissāma. Tassevaṃ

1. Vilumpamānokāsaṃ (Syā), viluppanokāsaṃ (Ka)

2. Gatokāsaṃ (Sī), hatokāsaṃ (Syā) Ma-Ṭṭha 2. 219 piṭṭhe passitabbañ.

3. Dī-Ṭṭha 2. 368 piṭṭhe.

pahīnakāmacchandassa yathā iṇamuttassa purisassa iṇassāmike disvā neva bhayaṃ, na chambhitattaṃ hoti, evameva paravatthumhi neva saṅgo na Baddho hoti. Dibbānīpi rūpāni passato kilesa na samudācarati. Tasmā Bhagavā āṇaṇyamiva kāmacchandappahānaṃ āha.

Yathā pana so pīttarogāturo puriso bhesajjakiriyāya taṃ rogaṃ vūpasamētvā tato paṭṭhāya madhusakkarādīnaṃ rasaṃ vindati, evameva bhikkhu “ayaṃ **byāpādo** nāma mahā-anatthakaro”ti cha dhamme bhāvetvā byāpādanīvaraṇaṃ pajahati. Sabbanīvaraṇesu cha dhamme **Mahāsatiṭṭhāneyeva** * vaṇṇayissāma. Na kevalaṅca teyeva, yepi thinamiddhādīnaṃ pahānāya bhāvetabbā. Tepi sabbe tattheva vaṇṇayissāma. So evaṃ pahīnabyāpādo yathā pīttarogavimutto puriso madhusakkarādīnaṃ rasaṃ sampayāyamāno paṭisevati, evameva ācārapaṇṇatti-ādīni sikkhāpadāni sirasā sampaṭicchitvā sampiyāyamāno sikkhati. Tasmā Bhagavā ārogyamiva byāpādappahānaṃ āha.

Yathā so nakkhattadivase bandhanāgāraṃ pavesito puriso aparasmim nakkhattadivase “pubbepi ahaṃ pamādadoseṇa baddho, tena taṃ nakkhattaṃ nānubhaviṃ, idāni appamatto bhavissāmi”ti yathāssa¹ paccatthikā okāsaṃ na labhanti, evaṃ appamatto hutvā nakkhattaṃ anubhavitvā “aho nakkhattaṃ aho nakkhattaṃ”ti udānaṃ udānesi, evameva bhikkhu “idaṃ **thinamiddhaṃ** nāma mahā-anatthakaraṇa”ti cha dhamme bhāvetvā thinamiddhanīvaraṇaṃ pajahati. So evaṃ pahīnathinamiddho yathā bandhanā mutto puriso sattāhampi nakkhattassa ādimajjhapariyosānaṃ anubhavati, evameva dhammanakkhattassa ādimajjhapariyosānaṃ anubhavanto saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇāti. Tasmā Bhagavā bandhanā mokkhamiva thinamiddhappahānaṃ āha.

Yathā pana dāso kaṅcīdeva mittāṃ upanissāya sāmikānaṃ dhanāṃ datvā attānaṃ bhujissaṃ katvā tato paṭṭhāya yaṃ icchati, taṃ karoti, evameva bhikkhu “idaṃ **uddhaccakukkuccaṃ** nāma mahā-anatthakaraṇa”ti cha dhamme bhāvetvā uddhaccakukkuccaṃ pajahati. So evaṃ pahīna-uddhaccakukkucco yathā bhujisso puriso yaṃ icchati, taṃ karoti, na taṃ koci balakkārena tato

* Dī-Ṭṭha 2. 369 piṭṭhe.

1. Yathā (Ka)

nivattheti, evameva yathāsukhaṃ nekkhamma paṭipadaṃ paṭipajjati, na taṃ uddhaccakukkuccaṃ balakkārena tato nivatteti. Tasmā Bhagavā bhujissaṃ viya uddhaccakukkuccappahānaṃ āha.

* Yathā balavā puriso hatthasāraṃ gahetvā sajjāvudho saparivāro kantāraṃ paṭipajjeyya, taṃ corā dūratova disvā palāyeyyurū. So sotthinā taṃ kantāraṃ nittharivā khemantaṃ patto haṭṭhatuṭṭho assa, evameva bhikkhu “ayaṃ vicikicchā nāma mahā-anatthakārikā”ti cha dhamme bhāvetvā vicikicchaṃ pajahati. So evaṃ pahīnavicikiccho yathā balavā puriso sajjāvudho saparivāro nibbhayo core tiṇaṃ viya agaṇetvā sotthinā nikkhamitvā khemantabhūmiṃ pāpuṇāti, evameva bhikkhu duccaritakantāraṃ nittharivā paramaṃ khemantabhūmiṃ amataṃ mahānibbānaṃ pāpuṇāti. Tasmā Bhagavā khemantabhūmiṃ viya vicikicchāpahānaṃ āha.

225. **Pāmojjaṃ jāyatīti tuṭṭhākāro jāyati. Pamuditassa pīti jāyatīti tuṭṭhassa sakalasarīraṃ khobhayamānā pīti jāyati. Pītimanassa kāyo passambhatīti pītisampayuttacittassa puggalassa nāmakāyo passambhati,** vigatadaratho hoti. **Sukhaṃ vedetīti kāyikampi cetasikampi sukhaṃ vedayati. Cittam samādhiyatīti iminā nekkhammasukhena sukhitassa upacārasavenapi appanāvasenapi cittaṃ samādhiyati.**

Paṭhamajjhānakathā

226. **So vivicceva kāmehi -pa- paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharatīti-**ādi pana upacārasamādhinā samāhite citte uparivisesadassanatthaṃ appanāsamādhinā samāhite citte tassa samādhino pabhedadassanatthaṃ vuttanti veditabbaṃ. **Imameva kāyanti** imaṃ karajakāyaṃ. **Abhisandeti**ti temeti sneheti, sabbattha pavattapītisukhaṃ karoti. **Parisandeti**ti samantato sandeti. **Paripūreti**ti vāyunā bhastaṃ viya pūreti. **Parippharatīti** samantato phusati¹. **Sabbāvato kāyassāti** assa bhikkhuno sabbakoṭṭhāsavato kāyassa kiñci upādinnakasantatipavattitṭhāne

* Ma-Ṭṭha 2. 221 piṭṭhepi.

1. Pharati (Syā) Am-Ṭṭha 3. 9 piṭṭhe passitabbaṃ.

chavimaṁsalohitānugataṁ aṇumattampi ṭhānaṁ paṭhamajjhānasukhena aphuṭaṁ nāma na hoti.

227. **Dakkhoti** cheko paṭibalo nhānīyacuṇṇāni kātuñceva payojetuñca sandetuñca¹. **Kaṁsathāleti** yena kenaci lohena katabhājane. Mattikabhājanam pana thiram na hoti, sandentassa² bhijjati. Tasmā tam na dasseti. **Paripphosakam paripphosakanti** siñcitvā siñcitvā. **Sanneyyāti** vāmahatthena kaṁsathālam gahetvā dakkhiṇahatthena pamāṇayuttaṁ udakam siñcitvā siñcitvā parimaddanto piṇḍam kareyya. **Snehānugatāti** udakasinehena anugatā. **Snehaparetāti** udakasinehena parigatā³. **Santarabāhirāti** saddhim antopadesena ceva bahipadesena ca sabbatthakameva udakasinehena phuṭāti attho. **Na ca paggharaṇīti** na ca bindum bindum udakam paggharati, sakkā hoti hatthenapi dvīhipi tīhipi aṅgulīhi gahetum ovaṭṭikāyapi kātunti attho.

Dutiyajjhānakathā

229. Dutiyajjhānasukhūpamāyam **ubbidodakoti** ubbhinna-udako, na heṭṭhā ubbhijjivā uggacchanaka-udako, antoyeva pana ubbhijanaka-udakoti attho. **Āyamukhanti** āgamanamaggo. **Devoti** megho. **Kālena kālanti** kāle kāle, anvaddhamāsam vā anudasāham vāti attho. Dhāranti vuṭṭhim. **Na anuppaveccheyyāti** na ca paveseyya, na vasseyyāti attho. **Sītā vāridhārā ubbhijjivāti** sītā vāridhārā tam⁴ rahadam pūrayamānā ubbhijjivā. Heṭṭhā uggacchana-udakañhi uggantvā uggantvā bhijjantaṁ udakam khobheti, catūhi disāhi pavisana-udakam purāṇapaṇṇatīṇakāṭṭhadāṇḍakādīhi udakam khobheti, vuṭṭhi-udakam dhārānipātabbulakehi⁵ udakam khobheti, sannisinnameva pana hutvā iddhinimmitamiva uppajjamānam udakam imam padesaṁ pharati, imam padesaṁ na pharatīti natthi, tena aphuṭokāso nāma na hotīti. Tattha rahado viya karajakāyo, udakam viya dutiyajjhānasukham. Sesam purimanayeneva veditabbam

1. Sannetuñca (Sī, Syā)

2. Sannentassa (Sī, Syā)

3. Pariggahitā (Sī-Ṭī Abhinava 2. 137 piṭṭhe.) Ma-Ṭṭha 2. 222; Dī-Ṭī 1. 263 piṭṭhesu passitabbam.

4. Sītam dhāram uggantvā (Sī-Ṭī Abhinava 2. 139 piṭṭhe.) Am-Ṭṭha 3. 10 piṭṭhe passitabbam.

5. ...pupphulakehi (Ka)

Tatijjhānakathā

231. * Tatijjhānasukhūpamāyaṃ uppalāni ettha santīti **uppalinī**. Sesapadadvayepi eseva nayo. Ettha ca setarattanīlesu yaṃ kiñci uppalāṃ uppalameva, ūnakasatapattāṃ puṇḍarīkaṃ, satapattāṃ padumaṃ. Pattaniyamaṃ vā vināpi setaṃ padumaṃ, rattāṃ puṇḍarīkanti ayamettha vinicchayo. **Udakānuggatānī**ti udakato na uggatāni. **Antonimuggaposīnī**ti udakatalassa anto nimuggāniyeva hutvā posīni, vaḍḍhīnīti attho¹. Sesāṃ purimanayeneva vedītabbāṃ.

Catutthajjhānakathā

232-233. Catutthajjhānasukhūpamāyaṃ **parisuddhena cetasā pariyoḍātenā**ti ettha nirupakkilesaṭṭhena parisuddhaṃ, pabhassaraṭṭhena pariyoḍātāṃ vedītabbāṃ. **Odātena vatthenā**ti idaṃ utupharaṇatthaṃ vuttaṃ. Kiliṭṭhavatthena hi utupharaṇaṃ na hoti, taṅkhaṇadhotaparīsuddhena utupharaṇaṃ balavaṃ hoti. Imissāya hi upamāya vatthaṃ viya karajakāyo, utupharaṇaṃ viya catutthajjhānasukhaṃ. Tasmā yathā sunhātassa purisassa parisuddhaṃ vatthaṃ sasīsaṃ pārupitvā nisinnassa sarīrato utu sabbameva vatthaṃ pharati, na koci vatthassa aphuṭokāso hoti, evaṃ catutthajjhānasukhena bhikkhuno karajakāyassa na koci okāso aphuṭo hotīti evamettha attho daṭṭhabbo. Imesaṃ pana catunnaṃ jhānānaṃ anupadavaṇṇanā ca bhāvanānayo ca **Visuddhimagge**² vuttoti idha na vitthārito.

Ettāvatā cesa rūpajjhānalābhīyeva na arūpajjhānalābhīti na vedītabbo. Na hi aṭṭhasu samāpattīsu cuddasahākārehi ciṅṇavasībhāvaṃ³ vinā upari abhiññādhiḡamo hoti. Pāḷiyaṃ pana rūpajjhānāniyeva āgatāni, arūpajjhānāni āharitvā kathetabbāni.

Vipassanāñānakathā (1)

234. **So evaṃ samāhite citte -pa- āneñjappatteti** so cuddasahākārehi aṭṭhasu samāpattīsu ciṅṇavasībhāvo bhikkhūti

* Ma-Ṭṭha 2. 223; Am-Ṭṭha 3. 10 piṭṭhesupi.

1. Pussanti vaḍḍhantīti attho (Sī), posīnti vaḍḍhantīti attho (Syā)

2. Visuddhi 1. 134 piṭṭhādīsū.

3. Vasībhāvaṃ (Sī, Syā)

dasseti. Sesamettha **Visuddhimagge** * vuttanayena veditabbaṃ. **Ñāṇadassanāya cittaṃ abhinīharatī**ti ettha **ñāṇadassananti** maggañāṇampi vuccati phalañāṇampi, sabbaññutañāṇampi, paccavekkhaṇañāṇampi, vipassanāñāṇampi. “Kim nu kho āvuso ñāṇadassanavisuddhattham Bhagavati brahmacariyaṃ vussatī”ti¹ ettha hi maggañāṇaṃ ñāṇadassananti vuttaṃ. “Ayamañño uttarimanussadhammo alamariyañāṇadassanaviseso adhigato phāsuvihāro”ti² ettha phalañāṇaṃ. “Bhagavatopi kho ñāṇadassanaṃ udapādi ‘sattāhakālaṅkato Āḷāro Kālāmo’ti”³ ettha sabbaññutañāṇaṃ. “Ñāṇaṅca pana me dassanaṃ udapādi akuppā me cetovimutti, ayamantimā jātī”ti⁴ ettha paccavekkhaṇañāṇaṃ. Idha pana “ñāṇadassanāya cittaṃ”ti idaṃ vipassanāñāṇaṃ “ñāṇadassanaṃ”ti vuttanti.

Abhinīharatīti vipassanāñāṇassa nibbattanatthāya tanninnaṃ tappoṇaṃ tappabbhāraṃ karoti. **Rūpī**ti ādīnamattho vuttoyeva.

Odanakummāsūpacayoti odanena ceva kummāsena ca upacito vaḍḍhito. **Aniccucchādanaparimaddanabhedanaviddhaṃsanadhammoti** hutvā abhāvaṭṭhena aniccadhammo, duggandhaviḅhātathāya tanuvilepanena ucchādanadhammo, aṅgapaccaṅgābhāvinodanattāya khuddakasambāhanena parimaddanadhammo, daharakāle vā ūrūsu sayāpetvā gabbhāvāsena dussaṅṅhitānaṃ tesam tesam aṅgānaṃ saṅṅhānasampādanattham añchanapīḷanādivasena parimaddanadhammo. Evaṃ pariharitopi bhedanaviddhaṃsanadhammo bhijjati ceva vikirati ca, evaṃsabhāvoti attho. Tattha **rūpī cātumahābhūtikoti**-ādīsu chahi padehi samudayo kathito, aniccapadena saddhiṃ pacchimehi dvīhi attāṅgamo. **Ettha sitaṃ ettha paṭibaddhanti** ettha cātumahābhūtike kāye nissitaṅca paṭibaddhaṅca.

235. + **Subhoti** sundaro. **Jātimāti** parisuddhākarasamuṭṭhito. **Suparikammakatoti** suṭṭhu kataparikammo apanītapāsānasakkharo. **Acchoti** tanucchavi. **Vippasannoti** suṭṭhu pasanno. **Sabbākārasampannoti** dhovanavedhanādīhi sabbehi ākārehi sampanno. **Nīlanti**-ādīhi vaṅṅasampattim dasseti. Tādisañhi āvutaṃ pākataṃ hoti. **Evameva khoti** ettha evaṃ upamāsānsandanam⁵ veditabbaṃ. Maṇi viya hi karajakāyo,

* Visuddhi 2. 5 piṭṭhādīsu.

3. Vi 3. 10 piṭṭhe.

+ Ma-Ṭṭha 4. 104 piṭṭhe.

1. Ma 1. 201 piṭṭhe.

4. Vi 3. 16 piṭṭhe.

5. Upamāsampādanaṃ (Ka)

2. Ma 1. 268 piṭṭhe.

āvutasuttaṃ viya vipassanāñāṇaṃ, cakkhumā puriso viya vipassanālābhī bhikkhu, hatthe karitvā paccavekkhato “ayaṃ kho maṇī”ti maṇino āvibhūtakālo viya vipassanāñāṇa abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno cātumahābhūtikakāyassa āvibhūtakālo, “tatridaṃ suttaṃ āvutaṃ”ti suttasāvibhūtakālo viya vipassanāñāṇaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tadārammaṇānaṃ phassapañcamakānaṃ vā sabbacittacetāsikānaṃ vā vipassanāñāṇasseva¹ vā āvibhūtakāloti.

Idaṃca vipassanāñāṇaṃ maggañāṇānantaraṃ. Evaṃ santepi yasmā abhiññāvāre āradde etassa antarāvāro natthi, tasmā idheva dassitaṃ. Yasmā ca aniccādivasena akatasammasanassa dibbāya sotadhātuyā bheravaṃ saddaṃ suṇato, pubbenivāsānussatiyā bherave khandhe anussarato, dibbena cakkhunā bheravampi rūpaṃ passato bhayaṃ santāso uppajjati, na aniccādivasena katasammasanassa. Tasmā abhiññaṃ pattassa bhayavinodanahetusampādanatthampi idaṃ idheva dassitaṃ. Api ca yasmā vipassanāsukhaṃ nāmetaṃ maggaphalasukhasampādakaṃ pāṭiyekkaṃ sandiṭṭhikaṃ Sāmaññaphalaṃ. Tasmāpi āditova idaṃ idha dassitanti veditabbaṃ.

Manomayiddhiññāṇakathā (2)

236-237. * **Manomayanti** manena nibbattitaṃ. **Sabbaṅgapaccaṅginti** sabbehi aṅgehi ca paccāṅgehi ca samannāgataṃ. **Ahīnindriyanti** saṅṭhānavasena avikalindriyaṃ. Iddhimatā nimmitarūpañhi sace iddhimā odāto, tampi odātaṃ. Sace aviddhakaṅṇo, tampi aviddhakaṅṇanti evaṃ sabbākārehi tena sadisameva hoti. **Muñjamhā īsikanti**-ādi-upamāttayampi hi sadisabhāvadassanattameva vuttaṃ. Muñjasadisā eva hi tassa anto īsikā hoti. Kosisadisoyeva asi, vaṭṭāya kosiyā vaṭṭaṃ asimeva pakkhipanti, patthaṭāya patthaṭaṃ. **Karaṇḍāti** idampi ahikañcukassa nāmaṃ, na vilivakaraṇḍakassa. Ahikañcuko hi ahinā sadisova hoti. Tattha kiñcāpi “puriso ahim karaṇḍā uddhareyyā”ti hatthena uddharamāno viya dassito, atha kho cittenevassa uddharaṇaṃ veditabbaṃ. Ayañhi ahi nāma sajjātiyaṃ ṭhito, kaṭṭhantaraṃ vā rukkantaraṃ vā nissāya, tacato sarīra-

1. Vipassanāvīññāṇasseva (Sī-Ṭī Abhinava 2. 146) Ma-Ṭṭha 2. 180 piṭṭhesu passitabbaṃ.

* Ma-Ṭṭha 2. 181; Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 274, 278 piṭṭhesupi.

nikkaḍḍhanappayogasaṅkhātena thāmena, sarīraṃ khādayamānaṃ¹ viya purāṇatacam jigucchantoti imehi catūhi kāraṇehi sayameva kañcukam pajahati, na sakkā tato aññena uddharitum, tasmā cittena uddharaṇam sandhāya idam vuttanti veditabbaṃ. Iti muñjādisadisam imassa bhikkhuno sarīraṃ, īsikādisadisam nimmitarūpanti idamettha opammasaṃsandanaṃ. Nimmānavidhānaṃ panettha parato ca iddhividhādipañca-abhiññākathā sabbākārena **Visuddhimagge** * Vitthāritāti tattha vuttanayeneva veditabbā. Upamāmatameva hi idha adhikaṃ.

Iddhividhaññādikathā (3-7)

239. Tattha chekakumbhakārādayo viya iddhividhaññāḷābhī bhikkhu daṭṭhabbo, suparikammakatamattikādayo viya iddhividhaññāṇam daṭṭhabbaṃ, icchicchitabhājanavikati-ādikaraṇam viya tassa bhikkhuno vikubbanam daṭṭhabbaṃ.

241. Dibbasotadhātu-upamāyam yasmā kantāraddhānamaggo sāsaṅko hoti sappāṭibhayo. Tattha ussaṅkitaparisaṅkitaena ayam bherisaddo, ayam mudiṅgasaddoti na sakkā vavattthapetuṃ, tasmā kantāraggahaṇam akatvā khemamaggaṃ dassento “**addhānamaggappaṭipanno**”ti āha. Appaṭibhayañhi khemamaggaṃ sīse sātakaṃ katvā saṅikaṃ paṭipanno vuttappakāre sadde sukhaṃ vavattthapeti. Tassa savanena tesam tesam saddānaṃ āvibhūtakālo viya yogino dūrasantikabhedānaṃ dibbānañceva mānusakānañca saddānaṃ āvibhūtakālo veditabbo.

243. Cetopariyaññāpamāyam **daharoti** taruṇo. **Yuvāti** yobbanena samannāgato. **Maṇḍanakajātiko**ti yuvāpi samāno na ālasiyo na kiliṭṭhavatthasarīro, atha kho maṇḍanapakatiko, divasassa dve tayo vāre nhāyivā suddhavatthaparidahana-alāṅkāraṇasīloti attho. **Sakaṇikanti** kāḷatilakavaṅgamukhadūsiṭṭakādīnaṃ² aññatarena sadosam. Tattha yathā tassa mukhanimittam paccavekkhato mukhe doso pākaṭo hoti, evam cetopariyaññāya cittam abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno paresam soḷasavidham cittam pākaṭam hotīti veditabbam.

1. Khādamānaṃ (Sī, Syā)

2. Kālatilakavanamukha... (Syā)

* Visuddhi 2. 1 piṭṭhādīsu.

245. Pubbenivāsañāṇūpamāyaṃ taṃ divasaṃ katakiriyā pākaṭā hotīti taṃ divasaṃ gatagāmatayameva gahitaṃ. Tattha gāmatayagatapuriso viya pubbenivāsañāṇalābhī daṭṭhabbo, tayo gāmā viya tayo bhavā daṭṭhabbā, tassa purisassa tīsu gāmesu taṃ divasaṃ katakiriyāya āvibhāvo viya pubbenivāsāya cittaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tīsu bhavesu katakiriyāya pākaṭabhāvo daṭṭhabbo.

247. Dibbacakkhūpamāyaṃ **vīthim sañcaranteti** aparāparaṃ sañjarante, “vīthim carante”tipi¹ pāṭho, ayamevattho. Tattha nagaramajjhe siṅghāṭakamhi pāsādo viya imassa bhikkhuno karajakāyo daṭṭhabbo, pāsāde ṭhito cakkhumā puriso viya ayameva dibbacakkhumṃ patvā ṭhito bhikkhu, gehaṃ pavisantā viya paṭisandhivasena mātukucchiyaṃ pavisantā, gehā nikkhamantā viya mātukucchito nikkhamantā, rathikāya vīthim sañcarantā viya aparāparaṃ sañcaraṇakasattā, purato abbhokāsaṭṭhāne majjhe siṅghāṭake nisinnā viya tīsu bhavesu tattha tattha nibbattasattā, pāsādātale ṭhitapurisassa tesāṃ manussānaṃ āvibhūtakālo viya dibbacakkhuññāya cittaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tīsu bhavesu nibbattasattānaṃ āvibhūtakālo daṭṭhabbo. Idañca desanāsukhatthameva vuttaṃ, āruppe pana dibbacakkhussa gocaro natthīti.

Āsavakkhayaññakathā (8)

248. * **So evaṃ samāhite citteti** idha vipassanāpādakaṃ catutthajjhānacittaṃ veditabbaṃ. **Āsavānaṃ khayaññāyati** āsavānaṃ khayaññānibbattanatthāya. Ettha ca **āsavānaṃ khayō** nāma maggopi phalampi nibbānampi bhaṅgopi vuccati. “Khaye ñāṇaṃ anuppāde ñāṇaṃ”ti ettha hi maggo “āsavānaṃ khayō”ti vutto. “Āsavānaṃ khayā samaṇo hotī”ti² ettha phalaṃ.

“Paravajjānupassissa, niccaṃ ujjhānasaññino.

Āsavā tassa vaḍḍhanti, ārā so āsavakkhaya”ti³—

1. Vidisañcarantetipi (Sī), rathikaṃ sañcarantetipi (Ka) 2. Ma 1. 353 piṭṭhe.

* Vi-Ṭṭha 1. 136; Saṃ 2. 49; Aṃ 2. 82 piṭṭhesupi.

3. Khu 1. 50 Dhammapade.

ettha nibbānaṃ. “Āsavānaṃ khayō vayo bhedo aniccatā antaradhānaṃ”¹ ti ettha bhaṅgo. Idha pana nibbānaṃ adhippetāṃ, arahattamaggopi vaṭṭatiyeva.

Cittaṃ abhinīharatī ti vipassanācittaṃ tanninnaṃ tappoṇaṃ tappabbhāraṃ karoti. **So idaṃ dukkhanti**-ādīsu “ettakaṃ dukkhaṃ, na ito bhiiyo” ti sabbampi dukkhasaccaṃ sarasalakkhaṇapaṭivedhena yathābhūtaṃ pajānātī ti attho. Tassa ca dukkhassa nibbattikaṃ² taṇhaṃ “ayaṃ dukkhasamudayo” ti, tadubhayampi yaṃ ṭhānaṃ patvā nirujjhati, taṃ tesāṃ appavattiṃ nibbānaṃ “ayaṃ dukkhanirodho” ti, tassa ca sampāpakaṃ ariyamaggaṃ “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā” ti sarasalakkhaṇapaṭivedhena yathābhūtaṃ pajānātī ti attho.

Evaṃ sarūpato saccāni dassetvā puna kilesavasena pariyāyato dassanto “**ime āsavā**” ti-ādīmāha. **Tassa evaṃ jānato evaṃ passatoti** tassa bhikkhuno evaṃ jānantassa evaṃ passantassa, saha vipassanāya koṭipattaṃ maggaṃ kathesi. **Kāmāsavā** ti kāmāsavato. “**Vimuccatī**” ti iminā maggakkhaṇaṃ dasseti. **Vimuttasmi** ti iminā phalakkhaṇaṃ. **Vimuttamiti nīṇaṃ hotī** ti iminā paccavekkhaṇānāṇaṃ. **Khīṇā jātī** ti-ādīhi tassa bhūmiṃ. Tena hi nīṇena khīṇāsavo paccavekkhanto “khīṇā jātī” ti-ādīni pajānāti.

Katamā panassa jāti khīṇā, kathaṅca naṃ pajānātī ti? Na tāvassa atītā jāti khīṇā, pubbeva khīṇattā. Na anāgatā, anāgate vāyāmābhāvato. Na paccuppannā, vijjamānattā. Yā pana maggassa abhāvitattā uppajjeyya ekacatupañcavokārabhavesu ekacatupañcakkhandhappabhedā jāti, sā maggassa bhāvitattā āyatīṃ anuppādadhammataṃ āpajjanena khīṇā, taṃ so maggabhāvanāya pahīnakilese paccavekkhitvā “kilesābhāve vijjamānampi kammaṃ āyatīṃ appaṭisandhikaṃva hotī” ti jānanto pajānāti.

Vusitanti vutthaṃ parivutthaṃ. **Brahmacariyanti** maggabrahmacariyaṃ. Puthujjanakalyāṇakena hi saddhīṃ satta sekkhā³ brahmacariyavāsaṃ vasanti nāma, khīṇāsavo vutthavāso. Tasmā so attano brahmacariyavāsaṃ paccavekkhanto “vusitaṃ brahmacariyaṃ” ti pajānāti. **Kataṃ karaṇīyanti** catūsu saccesu catūhi maggehi

1. Abhi 2. 199 piṭṭhe atthato samānaṃ. 2. Nibbattanikaṃ (Ka) 3. Sekhā (Sī, Syā)

pariññāpahānasacchi kiriyābhāvanāvasena soḷasavidhaṃ kiccaṃ niṭṭhāpitaṃ. Tena tena maggena pahātabbakilesā pahīnā, dukkhamūlaṃ samucchinnanti attho. Puthujjanakalyāṇakādayo hi taṃ kiccaṃ karonti, khīṇāsavo katakaraṇīyo. Tasmā so attano karaṇīyaṃ¹ paccavekkhanto “kataṃ karaṇīyaṃ”ti pajānāti. **Nāparam itthattāyāti** idāni puna itthabhāvāya evaṃ soḷasakiccabhāvāya, kilesakkhayabhāvāya vā kattabbaṃ maggabhāvanākiccaṃ me natthīti pajānāti. Atha vā **itthattāyāti** itthabhāvato² imasmā evaṃ pakārā idāni vattamānakhandhasantānā aparāṃ khandhasantānaṃ mayhaṃ natthi. Ime pana pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhanti chinnaṃlakā rukkhā viya, te carimakacittanirodhena anupādāno viya jātavedo nibbāyissanti, apanṇattikabhāvañca gamissantīti pajānāti.

249. **Pabbatasankhepeti** pabbatamatthake. **Anāviloti** nikkaddamo. Sippiyo ca sambukā ca³ **sippisambukaṃ**. Sakkharā ca kathalāni⁴ ca **sakkharakathalaṃ**. Macchānaṃ gumbā ghaṭṭāti **macchagumbaṃ**. **Tiṭṭhantampi carantampi**ti ettha sakkharakathalaṃ tiṭṭhatiyeva, itarāni carantipi tiṭṭhantipi. Yathā pana antarantarā ṭhitāsupi nisinnāsupi vijjamānāsupi “etā gāvo carantī”ti carantiyo upādāya itarāpi carantīti vuccanti, evaṃ tiṭṭhantameva sakkharakathalaṃ upādāya itarampi dvayaṃ tiṭṭhantanti vuttaṃ. Itarañca dvayaṃ carantaṃ upādāya sakkharakathalampi carantanti vuttaṃ. Tattha cakkhumato purisassa tīre ṭhatvā passato sippisambukādīnaṃ vibhūtakālo viya āsavānaṃ khayāya cittaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno catunnaṃ saccānaṃ vibhūtakālo daṭṭhabboti.

Ettavatā vipassanāññānaṃ, manomayaññānaṃ, iddhividhaññānaṃ, dibbasotaññānaṃ, cetopariyaññānaṃ, pubbenivāsaññānaṃ, dibbacakkhuvasena nipphannaṃ anāgataṃsaññāna-yathākammūpagaññānadvayaṃ, dibbacakkhuññānaṃ, āsavakkhayaññānanti dasa ñāṇāni niddiṭṭhāni honti. Tesāṃ ārammaṇavibhāgo jānitabbo—tattha vipassanāññānaṃ parittamahaggata-atītānāgatapaccuppanna-ajjhatabhiddhāvasena sattavidhārammaṇaṃ. Manomayaññānaṃ nimmitarūpāyatanamattameva ārammaṇaṃ

1. Katakaraṇīyaṃ (Syā) Vi-Ṭṭha 1. 137 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Itthambhāvato (Sī)

3. Kasambukā ca (Syā) Ma-Ṭṭha 2. 224; Am-Ṭṭha 1. 43 piṭṭhesu passitabbaṃ.

4. Kaṭhalāni (Sī)

karotīti parittapaccuppannahiddhārammaṇaṃ. Āsavakkhayañāṇaṃ appamāṇa-bahiddhā-navattabbārammaṇaṃ. Avasesānaṃ ārammaṇabhedo **Visuddhimagge** * vutto. **Uttaritarāṃ vā paṇītatarāṃ vāti** yena kenaci pariyaēyena ito seṭṭhataraṃ sāmāññaphalaṃ nāma natthīti Bhagavā arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi.

Ajātasattu-upāsakattapaṭivedanākathā

250. Rājā tattha tattha sādhu-kāraṃ pavattento ādimajjhapariyosānaṃ sakkaccaṃ sutvā “ciraṃ vatamhi ime pañhe puthū samaṇabrāhmaṇe pucchanto, thuse koṭṭento viya kiñci sāraṃ nālatthaṃ, aho vata Bhagavato guṇasampadā, yo me dīpasahassaṃ jālento viya mahantaṃ ālokaṃ katvā ime pañhe vissajjesi. Suciraṃ vatamhi Dasabalassa guṇānubhāvaṃ ajānanto vañcīto”ti cintetvā Buddhaguṇānussaraṇasambhūtāya pañcavidhāya pītiyā phuṭasarīro attano pasādaṃ āvikaronto upāsakattaṃ paṭivedesi. Taṃ dassetuṃ “evaṃ vutte rājā”ti-ādi āradham.

Tattha **abhikkantaṃ bhanteti** ayaṃ **abhikkanta**saddo + khayasundarā bhirūpa-abbhanumodanesu dissati. “Abhikkantā bhante ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṃgho”ti-ādīsu¹ hi khaye dissati. “Ayaṃ me puggalo khamati, imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ abhikkantataro ca paṇītataro cā”ti-ādīsu² sundare.

“Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasaṃ jālaṃ.

Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti³—

Ādīsu abhirūpe. “Abhikkantaṃ bho Gotamā”ti-ādīsu⁴ abbhanumodane. Idhāpi abbhanumodaneyeva. Yasmā ca abbhanumodane, tasmā sādhu sādhu bhanteti vuttaṃ hotīti veditabbo.

Bhaye kodhe pasāmsāyaṃ, turite kotūhalacchare.

Hāse soke pasāde ca, kare āmiḍitaṃ budhoti—

+ Vi-Ṭṭha 1. 139; Ma-Ṭṭha 1. 133; Saṃ-Ṭṭha 1. 13; Am-Ṭṭha 1. 14; Khuddakapāṭha-Ṭṭha 96 piṭṭhādīsu.

1. Am 3. 44; Vi 4. 418; Khu 1. 138 piṭṭhesu.

3. Khu 2. 73 piṭṭhe.

* Visuddhi 2. 60 piṭṭhādīsu.

2. Am 1. 414 piṭṭhe.

4. Vi 1. 7; Am 3. 24 piṭṭhesu.

iminā ca lakkhaṇena idha pasādasena, pasāmsāvasena cāyaṃ dvikkhattuṃ vuttoti veditabbo. Atha vā **abhikkantanti** abhikantaṃ ati-iṭṭhaṃ atimanāpaṃ, atisundaranti vuttaṃ hoti.

* Tattha ekena abhikkantasaddena desanaṃ thometi, ekena attano pasādaṃ. Ayañhettha adhippāyo, abhikkantaṃ bhante yadidaṃ Bhagavato dhammadesanā, abhikkantaṃ yadidaṃ Bhagavato dhammadesanaṃ āgamma mama pasādoti. Bhagavatoyeva vā vacanaṃ dve dve atthe sandhāya thometi. Bhagavato vacanaṃ abhikkantaṃ dosanāsanato, abhikkantaṃ guṇādhighamanato. Tathā saddhājananato paññājananato, sātthato sabyañjanato, uttānapadato gambhīratthato, kaṇṇasukhato hadayaṅgamato, anattukkaṃsanato aparavambhanato, karuṇāsītalato paññāvadātato, āpātharamaṇiyato vimaddakkhamato, suyamānasukhato, vīmaṃsiyamānahitatoti evamādīhi yojetabbaṃ.

Tato parampi catūhi upamāhi desanaṃyeva thometi. Tattha **nikkujjanti** adhomukhaṭṭhapitaṃ, heṭṭhāmukhajātaṃ vā. **Ukkujjeyyāti** upari mukhaṃ kareyya. **Paṭicchannanti** tiṇapaṇṇādichāditāṃ. **Vivareyyāti** ugghāṭeyya. **Mūlhasa vāti** disāmūlhasa. **Maggam ācikkhayyāti** hatthe gahetvā “esa maggo”ti vadeyya. **Andhakāreti** kālapakkhacātuddasī aḍḍharatta ghanavanasanḍameghapaṭalehi caturaṅge tame, ayaṃ tāva anuttānapadattho. Ayaṃ pana adhippāyayanā. Yathā koci nikkujjitaṃ ukkujjeyya, evaṃ saddhammavimukhaṃ asaddhamme patitaṃ maṃ asaddhammā vuṭṭhāpentena, yathā paṭicchannaṃ vivareyya, evaṃ Kassapassa Bhagavato sāsananantaradhānā pabhuti micchādiṭṭhigahanapaṭicchannaṃ sāsanaṃ vivarantena, yathā mūlhasa maggam ācikkheyya, evaṃ kummaggamicchāmaggapaṭipannassa me saggamokkhamaggam āvikarontena, yathā andhakāre telapajjotaṃ dhāreyya, evaṃ mohandhakāranimuggassa me Buddhādiratanarūpāni apassato tappaṭicchādakamohandhakāraviddhaṃsakadesanāpajjotadhārakena mayhaṃ Bhagavatā etehi pariyāyehi pakāsītattā anekapariyāyena dhammo pakāsītoti.

Evaṃ desanaṃ thometvā imāya desanāya ratanattaye pasannacitto pasannākāraṃ karonto “**esāhan**”ti-ādimāha. Tattha **esāhanti** eso

* Vi-Ṭṭha 1. 139; Ma-Ṭṭha 1. 134; Am-Ṭṭha 1. 15 piṭṭhesupi.

aham. **Bhagavantam saraṇam gacchāmīti** Bhagavā me saraṇam parāyaṇam aghassa tātā hitassa ca vidhātāti iminā adhippāyena Bhagavantam gacchāmi bhajāmi sevāmi payirupāsāmi, evaṃ vā jānāmi bujjhāmīti. Yesāñhi dhātūnaṃ gati-attho, buddhipi tesam attho. Tasmā “gacchāmī”ti imassa jānāmi bujjhāmīti ayampi attho vutto. **Dhammañca bhikkhusaṅghañcāti** ettha pana adhigatamagge, sacchikatanirodhe, yathānusiṭṭham paṭipajjamāne ca catūsu apāyesu apatamāne dhāretīti dhammo, so atthato ariyamaggo ceva nibbānañca. Vuttañcetam “yāvata bhikkhave dhammā saṅkhatā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo tesam aggamakkhāyati”¹ti vitthāro. Na kevalañca ariyamaggo ceva nibbānañca. Api ca kho ariyaphalehi saddhim pariyaṭṭhamopi. Vuttañhetam Chattamāṇavakavimāne—

“Rāgavirāgamanejamasokam,
Dhammasaṅkhatamappaṭikūlam.
Madhuramimam paṇaṇam suvibhattam,
Dhammamimam saraṇatthamupehi”²ti.

Ettha hi **rāgavirāgo**ti maggo kathito. **Anejamasokanti** phalam. **Dhammasaṅkhatanti** nibbānam. **Appaṭikūlam madhuramimam paṇaṇam suvibhattanti** Piṭakattayena vibhattā dhammakkhandhāti. Diṭṭhisīlasaṅghātena saṅhatoti **Saṅgho**, so atthato aṭṭha ariyapuggalasaṃhāro. Vuttañhetam tasmim yeva vimāne—

“Yattha ca dinnamahapphalamāhu, catūsu sucīsu purīsayugesu.
Aṭṭha ca puggala dhammasā te, saṅghamimam saraṇatthamupehi”³ti.

Bhikkhūnaṃ saṅgho **bhikkhusaṅgho**. Ettāvata rājā tīṇi saraṇagamanāni paṭivedesi.

Saraṇagamanakathā

Idāni tesu saraṇagamanesu kosallattham saraṇam, saraṇagamanam, yo ca saraṇam gacchati, saraṇagamanappabhedo, saraṇagamanaphalam, saṅkilesa, bhedoti ayaṃ vidhi veditabbo. Seyyathidam? Saraṇatthato⁴ tāva himsati **saraṇam**. Saraṇagatānaṃ ten’eva saraṇagamanena bhayaṃ santāsam dukkham duggatiparikilesam hanati vināsetīti attho, ratanattayassevetam adhivacanam.

1. Am 1. 343; Khu 1. 254 piṭṭhesu. 2. Khu 2. 76 piṭṭhe. 3. Khu 2. 76 piṭṭhe.

4. Padatthato (Sī, Syā); Ma-Ṭṭha 1. 136; Itivuttaka-Ṭṭha 213 piṭṭhesupi.

Atha vā hite pavattanena, ahitā ca nivattanena sattānaṃ bhayaṃ himsati Buddho, bhavakantārā uttāraṇena, assāsādānena ca dhammo, appakānam pi kāraṇaṃ vipulaphalapaṭilābhakaraṇena saṃgho. Tasmā iminā pi pariyāyena ratanattayaṃ **saraṇaṃ**. Tappasādataggarutāhi vihatakilesa tapparāyaṇatākārappavatto cittuppādo **saraṇagamaṇaṃ**. Taṃsamaṅgīsatto **saraṇaṃ gacchati**. Vuttappakārena cittuppādena “etāni me tīṇi ratanāni saraṇaṃ, etāni parāyaṇaṃ”ti evaṃ upetīti attho. Evaṃ tāva saraṇaṃ saraṇagamaṇaṃ, yo ca saraṇaṃ gacchati, idaṃ tayaṃ veditabbaṃ.

Saraṇagamaṇappabhede pana duvidhaṃ saraṇagamaṇaṃ lokuttaraṃ lokiyaṃ ca. Tattha lokuttaraṃ diṭṭhasaccānaṃ maggakkhaṇe saraṇagamaṇupakkilesasamucchedena ārammaṇato nibbānārammaṇaṃ hutvā kiccatto sakale pi ratanattaye ijjhati. Lokiyaṃ puthujjanānaṃ saraṇagamaṇupakkilesavikkhambhana ārammaṇato Buddhādiguṇārammaṇaṃ hutvā ijjhati. Taṃ atthato Buddhādīsu vatthūsu saddhāpaṭilābho, saddhāmūlikā ca sammādiṭṭhi¹ dasasu puññakiriyavatthūsu diṭṭhijukammanti vuccati.

Tayidaṃ catudhā vattati attasanniyyātanena tapparāyaṇatāya sissabhāvūpagamaṇena paṇipātenā ti². Tattha **attasanniyyātanā** nāma “ajj”ādīṃ katvā ahaṃ attānaṃ Buddhassa niyyātemi, dhammassa, saṃghassa”ti evaṃ Buddhādīnaṃ attapariccajanaṃ. **Tapparāyaṇatā** nāma “ajjādīṃ katvā ‘ahaṃ Buddhaparāyaṇo, dhammaparāyaṇo, saṃghaparāyaṇo’ti maṃ dhārethā”ti evaṃ tapparāyaṇabhāvo. **Sissabhāvūpagamaṇaṃ** nāma “ajjādīṃ katvā ‘ahaṃ Buddhassa antevāsiko, dhammassa, saṃghassa antevāsiko’ti maṃ dhārethā”ti evaṃ sissabhāvūpagamo. **Paṇipāto** nāma “ajjādīṃ katvā ‘ahaṃ abhivādanapaccuṭṭhāna-añjalikammaśāmicammaṃ Buddhādīnaṃ yeva tiṇṇaṃ vatthūnaṃ karomī’ti maṃ dhārethā”ti evaṃ Buddhādīsu paramanipaccakāro. Imesañhi catunnaṃ ākāraṇaṃ aññataram pi karontena gahitaṃ yeva hoti saraṇaṃ.

Api ca Bhagavato attānaṃ pariccajāmi, dhammassa, saṃghassa attānaṃ pariccajāmi. Jīvitaṃ pariccajāmi, pariccatto yeva me attā, pariccattaṃ yeva me jīvitaṃ, jīvitapariyantikaṃ Buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi, Buddho me saraṇaṃ leṇaṃ

1. Sammādiṭṭhi, yā(?)

2. Paṇipātenāti (Syā, Ka)

tāṇanti evam pi attasanniyyātanam veditabban. “Satthārañca vatāham passeyyam Bhagavantam eva passeyyam, Sugatañ ca vat’āham passeyyam Bhagavantam eva passeyyam, Sammāsambuddhañ ca vat’āham passeyyam Bhagavantameva passeyyam”¹ evampi Mahākassapassa saraṇagamanam viya² **sissabhāvūpagamanam** veditabban.

“So aham vicarissāmi, gāmā gāman purā puram,
Namassamāno Sambuddham, dhammassa ca sudhammatan”³.

Evam pi Āḷavakādīnam saraṇagamanam viya **tapparāyaṇatā** veditabbā. “Atha kho Brahmāyu brāhmaṇo uṭṭhāy’āsanā ekaṃsam uttarāsaṅgam karitvā Bhagavato pādesu sirasā nipatitvā Bhagavato pādāni mukhena ca paricumbati, pāṇīhi ca parisambāhati, nāmañ ca sāveti “Brahmāyu aham bho Gotama brāhmaṇo, Brahmāyu aham bho Gotama Brāhmaṇo”⁴ evam pi **paṇipāto** daṭṭhabbo.

So pan’esa nātibhayācariyadakkhiṇeyyavasena catubbidho hoti. Tattha dakkhiṇeyyapaṇipātena saraṇagamanam hoti, na itarehi. Seṭṭhavaseneva hi saraṇam gaṇhāti, seṭṭhavasena ca bhijjati. Tasmā yo Sākiyo vā Koliyo vā “Buddho amhākam nāto”⁵ ti vandati, aggahitam eva hoti saraṇam. Yo vā “samaṇo Gotamo rājapūjito mahānubhāvo avandiyamāno anattam pi kareyyā”⁶ ti bhayena vandati, aggahitam eva hoti saraṇam. Yo vā⁵ bodhisattakāle Bhagavato santike kiñci uggahitam saramāno, Buddhakāle vā

“Catudhā vibhaje bhoge, paṇḍito gharamāvasam.
Ekena bhoge bhuñjeyya, dvīhi kammaṃ payojaye.
Catutthañ ca nidhāpeyya, āpadāsu bhavissatī”⁶—

Evarūpaṃ anusāsanim uggahetvā “ācariyo me”⁷ ti vandati, aggahitam eva hoti saraṇam. Yo pana “ayaṃ loke aggadakkhiṇeyyo”⁸ ti vandati, ten’eva gahitam hoti saraṇam.

Evam gahitasaraṇassa ca upāsakassa vā upāsikāya vā aññatitthiyesu pabbajitam pi nātīm “nātako me ayan”⁹ ti vandato saraṇagamanam

1. Sam 1. 419 piṭṭhe.

3. Khu 1. 307; Sam 1. 217 piṭṭhesu.

5. Yo pi (Sī, Ka)

2. Saraṇagamane viya (Sī, Ka)

4. Ma 2. 345 piṭṭhe.

6. Dī 3. 153 piṭṭhe.

na bhijjati, pageva apabbajitam. Tathā rājānam bhayavasena vandato. So hi raṭṭhapūjitattā avandiyamāno anattam pi kareyyā ti. Tathā yaṃ kiñci sippam sikkhāpakam titthiyam pi “ācariyo me ayan”ti vandato pi na bhijjati, evaṃ saraṇagamanappabhedo veditabbo.

Ettha ca lokuttarassa saraṇagamanassa cattāri sāmāññaphalāni vipākaphalam sabbadukkhakkhayo ānisaṃsaphalam. Vuttañh’etaṃ

“Yo ca Buddhañca dhammañca, saṃghañca saraṇam gato.
Cattāri ariyasaccāni, sammappaññāya passati.

Dukkham dukkhasamuppādam, dukkhassa ca atikkamam.
Ariyam c’aṭṭhaṅgikam maggam, dukkhūpasamagāminam.

Etaṃ kho saraṇam khemaṃ, etaṃ saraṇam uttamaṃ.
Etaṃ saraṇam āgamma, sabbadukkhā pamuccatī”ti¹.

Api ca aniccato² anupagamanādivasena petassa ānisaṃsaphalam veditabban. Vuttañh’etaṃ “aṭṭhānametaṃ anavakāso, yaṃ diṭṭhisampanno puggalo kañci³ saṅkhāram niccato upagaccheyya -pa- kañci saṅkhāram sukhato -pa- kañci dhammam attato upagaccheyya -pa- mātaram jīvitā voropeyya -pa- pitaram -pa- arahantaṃ -pa- paduṭṭhacitto Tathāgatassa lohitaṃ uppādeyya -pa- saṃgham bhindeyya -pa- aññaṃ satthāram uddiseyya, netam ṭhānam vijjati”ti⁴. Lokiyassa pana saraṇagamanassa bhavasampadā pi bhogasampadā pi phalam eva. Vuttañh’etaṃ

“Ye keci Buddhaṃ saraṇam gatā se, na te gamissantī apāyabhūmiṃ.
Pahāya mānusaṃ dehaṃ, devakāyaṃ paripūressantī”ti⁵.

Aparampi vuttam “atha kho Sakko Devānamindo asītiyā devatāsahashehi saddhiṃ yen’āyasmā Mahāmogallāno ten’upasaṅkami -pa- ekamantaṃ ṭhitaṃ kho Sakkaṃ Devānamindaṃ āyasmā Mahāmogallāno etadavoca ‘sādhu kho Devānaminda Buddhasaraṇagamanam⁶ hoti. Buddhaṃ saraṇagamanahetu kho Devānaminda evamidhekacce sattā kāyassa bheda

1. Khu 1. 42 Dhammapade.

2. Niccādito (Syā, Ka); Ma-Ṭṭha 1. 138 piṭṭhe passitabban.

3. Kiñci (Syā, Ka)

4. Ma 3-110; Am 1. 29; Abhi 2. 348 piṭṭhesu.

5. Sam 1. 25 piṭṭhe.

6. Buddhasaraṇagamanam (Syā)

paraṃ maraṇā sugatiṃ saggam lokam upapajjanti'ti -pa- te aññe deve dasahi ṭhānehi adhigaṇhanti dibbena āyuna, dinnena vaṇṇena, dibbena sukkena, dibbena yasena, dibbena ādhipateyyena, dibbehi rūpehi saddehi gandhehi rasehi phoṭṭhabbehi'ti¹. Esa nayo dhamme ca saṃghe ca. Api ca **Velāmasuttā**dīnam vasen'āpi * saraṇagamanassa phalaviseso veditabbo. Evaṃ saraṇagamanassa phalam veditabban.

Tattha ca lokiyasaraṇagamanam tisu vatthūsu aññāṇasaṃsayamicchāññādīhi saṃkilissati, na mahājutikam hoti na mahāvippaharam. Lokuttarassa natthi saṃkilesa. Lokiyassa ca saraṇagamanassa duvidho bhedo sāvajjo ca anavajjo ca. Tattha sāvajjo aññasatthārādīsu attasanniyyātānādīhi hoti, so ca aniṭṭhaphalo hoti. Anavajjo kālakiriyāya hoti, so avipākattā aphalo. Lokuttarassa pana n'ev'atthi bhedo, bhavantare pi hi ariyasāvako aññam satthāram na uddisati ti. Evaṃ saraṇagamanassa saṃkilesa ca bhedo ca veditabboti. **Upāsakam mam bhante Bhagavā dhāretūti** mam Bhagavā “upāsako ayan”ti evam dhāretu, jānātūti attho.

Upāsakavidhikathā

Upāsakavidhikosallattham panettha ko upāsako, kasmā upāsakoti vuccati, kimassa sīlam, ko ājīvo, kā vipatti, kā sampattīti idam pakiṇṇakam veditabban.

Tattha **ko upāsakoti** yo koci saraṇagato gahaṭṭho. Vuttañhetam “yato kho Mahānāma Buddhā saraṇam gato hoti, dhammam saraṇam gato hoti, saṃgham saraṇam gato hoti. Ettāvatā kho Mahānāma upāsako hoti”ti².

Kasmā upāsakoti ratanattayassa upāsanato. So hi Buddhā upāsātīti upāsako. Tathā dhammam saṃgham.

Kimassa sīlanti pañca veramaṇiyo. Yathāha “yato kho Mahānāma upāsako paṇātipātā paṭivirato hoti, adinnādānā. Kāmesumicchācārā. Musāvādā. Surāmerayamajjapamādaṭṭhānā paṭivirato hoti, etthāvatā kho Mahānāma upāsako sīlavā hoti”ti³.

1. Saṃ 2. 463 piṭṭhādīsu.

2. Saṃ 3. 344 piṭṭhe.

* Am 3. 195 piṭṭhe.

3. Saṃ 3. 345 piṭṭhe.

Ko ājīvoti pañca micchāvaṇijjā pahāya dhammena samena jīvitakappanam. Vuttañhetam “pañcimā bhikkhave vaṇijjā upāsakena akaraṇīyā. Katamā pañca? Satthavaṇijjā sattavaṇijjā maṃsavaṇijjā majjavaṇijjā visavaṇijjā. Imā kho bhikkhave pañca vaṇijjā upāsakena akaraṇīyā”¹.

Kā vipattīti yā tasseva sīlassa ca ājīvassa ca vipatti, ayamassa vipatti. Api ca yāya esa caṇḍālo ceva hoti malañca patikiṭṭho ca², sāpissa vipattīti veditabbā. Te ca atthato assaddhiyādayo pañca dhammā honti. Yathāha “pañcahi bhikkhave dhammehi samannāgato upāsako upāsakacaṇḍālo ca hoti upāsakamalañca upāsakapatikiṭṭho ca. Katamehi pañcahi? Assaddho hoti, dussīlo hoti, kotūhalamaṅgaliko hoti, maṅgalaṃ pacceti, no kammaṃ, ito ca bahiddhā dakkhiṇeyyam pariyesati, tatha ca pubbakāraṃ karotī”³.

Kā sampattīti yā cassa sīlasampadā ceva ājīvasampadā ca, sā sampatti. Ye cassa ratanabhāvādīkarā saddhādayo pañca dhammā. Yathāha “pañcahi bhikkhave dhammehi samannāgato upāsako upāsakarātanañca hoti upāsakapadumañca upāsakapuṇḍarīkañca. Katamehi pañcahi? Saddho hoti, sīlavā hoti, na kotūhalamaṅgaliko hoti, kammaṃ pacceti no maṅgalaṃ, na ito bahiddhā dakkhiṇeyyam gavesati, idha ca pubbakāraṃ karotī”³.

* **Ajjataggeti** etthāyam **aggasaddo** ādikoṭikoṭṭhāsasetṭhesu dissati. “Ajjatagge samma dovārika āvarāmi dvāraṃ nigaṇṭhānaṃ nigaṇṭhīnaṃ”^{ti-ādīsu}⁴ hi ādimhi dissati. “Teneva aṅgulaggena taṃ aṅgulaggaṃ parāmaseyya⁵. Uchhaggaṃ veḷaggaṃ”^{ti-ādīsu} koṭiyam. “Ambilaggaṃ vā madhuraggaṃ vā tittakaggaṃ vā⁶ anujānāmi bhikkhave vihāraggena vā parivenaggena vā bhājetun”^{ti-ādīsu}⁷ koṭṭhāse. “Yāvatā bhikkhave sattā apadā vā -pa- tathāgato tesam aggamakkhāyatī”^{ti-ādīsu}⁸ seṭṭhe. Idha panāyam ādimhi daṭṭhabbo. Tasmā ajjataggeti ajjataṃ ādim katvāti

1. Am 2. 183 piṭṭhe.

3. Am 2. 181 piṭṭhe.

4. Ma 2. 43 piṭṭhe.

6. Sam 3. 130 piṭṭhe.

8. Am 1. 343; Sam 3. 38; Khu 1. 254; Khu 10. 162 piṭṭhesu.

2. Patikuṭṭho ca (Ka), paṭikiṭṭho ca (Syā, Ka)

* Ma-Ṭṭha 1. 141; Vi-Ṭṭha 141 piṭṭhesupi.

5. Abhi 4. 237 piṭṭhe.

7. Vi 4. 317 piṭṭhe.

evametthattho veditabbo. **Ajjatanti** ajjabhāvaṃ. **Ajjadaggeti** vā pāṭho, dakāro padasandhikaro. Ajja aggaṃ katvāti attho¹.

Pāṇupetanti pāṇehi upetaṃ. Yāva me jīvitam pavattati, tāva upetaṃ anaññasatthukaṃ tihi saraṇagamaṇehi saraṇam gataṃ upāsakaṃ kappiyakāraṇam maṃ Bhagavā dhāretu jānātu. Ahañhi saṇcepi me tikhiṇena asinā sīsam chindeyya, neva Buddhaṃ “na Buddha”ti vā, dhammaṃ “na dhammo”ti vā, saṃghaṃ “na saṃgho”ti vā vadeyyanti.

Evam attasanniyyātanena saraṇam gantvā attanā kataṃ aparādham paḥāsentō “**accayo maṃ bhante**”ti-ādimāha. Tattha **accayoti** aparādho. **Maṃ accagamāti** maṃ atikkamma abhibhavivā pavatto. **Dhammikaṃ dhammarājānanti** ettha dhammaṃ caratīti dhammiko. Dhammeneva rājā jāto, na pitughātanādinaṃ adhammenaṇāti dhammarājā. **Jīvitā voropesinti** jīvitā viyoesim. **Paṭiggaṇhātūti** khamatu. **Āyatim saṃvarāyāti** anāgate saṃvaratthāya. Puna evarūpassa aparādhassa dosassa khalitassa akaraṇatthāya.

251. **Tagghāti** ekaṃse nipāto. **Yathādhammaṃ paṭikarosīti** yathādhammo ṭhito, tatheva karosi, khamāpesīti vuttam hoti. **Tam te mayaṃ paṭiggaṇhāmāti** tam tava aparādham mayaṃ khamāma. **Vuddhihesā mahārāja ariyassa vinayeti** esā mahārāja ariyassa vinaye Buddhassa Bhagavato sāsane vuddhi nāma. Katamā? Yāyam accayam accayato disvā yathādhammaṃ paṭikarivā āyatim saṃvarāpajjanā, desanam pana puggalādhiṭṭhānam karonto “yo accayam accayato disvā yathādhammaṃ paṭikaroti, āyatim saṃvaram āpajjati”ti āha.

252. **Evam vutteti** evam Bhagavato vutte. **Handa ca dāni mayaṃ bhanteti** ettha **handāti** vavassaggatthe² nipāto. So hi gamanavacasāyam³ katvā evamāha. **Bahukiccāti** balavakiccā. **Bahukaraṇīyāti** tasseva vevacanam. **Yassadāni tvanti** yassa idāni tvam mahārāja gamanassa kālam maññasi jānāsi, tassa kālam tvameva jānāsīti vuttam hoti. **Padakkhiṇam**

1. Ajja aggantī attho (Ka)

2. Vacasāyatthe (Sī-Ṭī Abhinava 2. 194 piṭṭhe); Saṃ-Ṭṭha 1. 146; Am-Ṭṭha 3. 36 piṭṭhesu passitabbam.

3. Gamanavavasāyam (Sī)

katvā pakkāmīti tikkhattum padakkhiṇam katvā
 dasanakhasamodhānasamujjalam añjalim sirasi patiṭṭhapetvā yāva
 dassanavisayam Bhagavato abhimukhova paṭikkamitvā
 dassanavijahanaṭṭhānabhūmiyam pañcappatiṭṭhitena vanditvā pakkāmi.

253. **Khatāyam bhikkhave rājāti** khato ayam bhikkhave rājā.
Upahatāyanti upahato ayam. Idam vuttam hoti—ayam bhikkhave rājā khato
 upahato bhinnapatiṭṭho jāto, tathānena attanāva attā khato, yathā attano
 patiṭṭhā na jātāti. **Virajanti** rāgarajādivirahitam. Rāgamalādīnamyeva
 vigatattā **vītamalam**. **Dhammacakkhanti** dhammesu vā cakkhum,
 dhammamayam vā cakkhum, aññesu ṭhānesu tiṇṇam maggānametaṃ
 adhivacanam. Idha pana sotāpattimaggasēva. Idam vuttam hoti—sace iminā
 pitā ghātito nābhavissa, idāni idhevāsane nisinno sotāpattimaggam patto
 abhavissa, pāpamittasamsaggena panassa antarāyo jāto. Evaṃ santēpi yasmā
 ayam Tathāgataṃ upasaṅkamitvā ratanattayam saraṇam gato, tasmā mama
 ca sāsanamahantatāya yathā nāma koci kassaci vadham katvā
 pupphamuṭṭhimattena daṇḍena mucceyya, evameva Lohakumbhiyam
 nibbattitvā tiṃsavassasahassāni adho patanto heṭṭhimatalam patvā
 tiṃsavassasahassāni uddham gacchanto punapi uparimatalam pāpuṇitvā
 mucchissatīti idampi kira Bhagavatā vuttameva, Pāḷiyam pana na ārūḷham.

Idam¹ pana suttam sutvā raññā koci ānisaṃso laddhoti? Mahā-ānisaṃso
 laddho. Ayañhi pitu māritakālato paṭṭhāya neva rattiṃ na divā niddam
 labhati, Sathhāram pana upasaṅkamitvā imāya madhurāya ojavantiyā
 dhammadesanāya sutakālato paṭṭhāya niddam labhi². Tiṇṇam ratanānam
 mahāsakkāram akāsi. Pothujjanikāya saddhāya samannāgato nāma iminā
 raññā sadiso nāhosi. Anāgate pana **Vijitāvī nāma**³ **Paccekabuddho** hutvā
 parinibbāyissatīti. Idamavoca Bhagavā. Attamanā te bhikkhū Bhagavato
 bhāsitam abhinanduntī.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyam

Sāmaññaphalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Imam (Sī)

2. Upeti (Syā), labhati (Ka)

3. Veditaviseso nāma (Sī), Jivitaviseso nāma (Syā)

3. Ambaṭṭhasutta

Addhānagamanavaṇṇanā

254. **Evam me sutam -pa- Kosalesūti** Ambaṭṭhasuttaṃ. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā. **Kosalesūti** Kosalā nāma janapadino¹ rājakumārā. Tesam nivāso ekopi janapado rūḥhisaddena “**Kosalā**”ti vuccati, tasmim Kosalesu janapade. Porāṇā panāhu—yasmā pubbe Mahāpanādaṃ rājakumāraṃ nānānāṭakādīni disvā sitamattampi akarontaṃ sutvā rājā āha “yo mama puttaṃ hasāpeti, sabbālaṅkārena naṃ alaṅkaromī”ti. Tato naṅgalānīpi chaḍḍetvā mahājanakāye sannipatite manussā sātirekāni² satta vassāni nānākīlayo dassetvāpi taṃ hasāpetum nāsakkhimsu, tato Sakko devarājā nāṭakaṃ pesesi, so dibbanāṭakaṃ dassetvā hasāpesi. Atha te manussā attano attano vasanokāsābhimukhā pakkamimsu. Te paṭipathe mittasuhajjādayo disvā paṭisanthāraṃ karontā “kacci bho kusalaṃ, kacci bho kusalan”ti āhaṃsu. Tasmā taṃ “**Kusalan**”tivacanaṃ upādāya so padeso “**Kosalā**”ti vuccatīti.

* **Cārikam caramānoti** addhānagamaṇaṃ gacchanto. Cārikā ca nāmesā Bhagavato duvidhā hoti turitacārikā ca, aturitacārikā ca. Tattha dūrepi bodhaneyyapuggalaṃ disvā tassa bodhanatthāya sahasā gamaṇaṃ **turitacārikā** nāma, sā Mahākassapassa paccuggamaṇādīsu daṭṭhabbā. Bhagavā hi Mahākassapattheraṃ paccuggacchanto³ muhuttana tigāvutaṃ maggaṃ agamāsi. Āḷavakassatthāya tiṃsayojanaṃ, tathā Aṅgulimālassa. Pakkusātissa pana pañcacattālīsyojanaṃ. Mahākappinassa vīsyojanasataṃ. Dhaniyassatthāya satta yojanasatāni agamāsi. Dhammasenāpatino saddhivihārikassa Vanavāsītissasāmaṇerassa tigāvutādhikaṃ vīsyojanasataṃ.

Ekadivasam kira thero “Tissasāmaṇerassa santikaṃ bhante gacchāmī”ti āha. Bhagavā “ahampi gamissāmī”ti vatvā āyasmantaṃ

1. Jānapadino (Sī)

2. Atirekāni(Sī, Syā, I)

* Ma-Ṭṭha 2. 55; Am-Ṭṭha 2. 165; Suttanipāta-Ṭṭha 2. 162 piṭṭhesupi.

3. Mahākassapassa paccuggamaṇaṃ karonto (Syā)

Ānandaṃ āmantesi “Ānanda vīsatisahassānaṃ chaḷabhiññānaṃ ārocchi ‘Bhagavā kira vanavāsissa Tissasāmaṇerassa santikaṃ gamissatī’¹ti”. Tato dutiyadivase vīsatisahassakhīṇāsavaparivāro ākāse uppatitvā vīsatiyojanasatamatthake tassa gocaragāmadvāre otarivā cīvaraṃ pārūpi. Taṃ kammantaṃ gacchamānā manussā disvā “satthā no āgato, mā kammantaṃ agamitthā”²ti vatvā āsanāni paññāpetvā yāguṃ datvā pātārāsabhataṃ¹ karontā “kuhiṃ bhante Bhagavā gacchatī”²ti daharabhikkhū pucchimsu. Upasakā na Bhagavā aññattha gacchati, idheva Tissasāmaṇerassa dassanatthāyāgatoti. Te “amhākaṃ kulūpakassa kira therassa dassanatthāya Satthā āgato, no vata no thero oramattako”²ti somanassajātā ahesuṃ.

Atha kho Bhagavato bhattakiccapariyosāne sāmaṇero gāme piṇḍāya caritvā “upāsakā mahā bhikkhusaṃgho”²ti pucchi. Athassa te “satthā bhante āgato”²ti ārocesuṃ. So Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā piṇḍapātena āpucchi. Satthā tassa pattaṃ hatthena gahetvā “alaṃ Tissa, niṭṭhitaṃ bhattakiccaṃ”²ti āha. Tato upajjhāyaṃ āpucchitvā attano pattāsane nisīditvā bhattakiccamakāsi. Athassa bhattakiccapariyosāne Satthā maṅgalaṃ vatvā nikkhamitvā gāmadvāre ṭhatvā “kataro te Tissa vasanaṭṭhānaṃ gamanamaggo”²ti āha. Ayaṃ Bhagavāti. Maggaṃ desayamāno purato yāhi Tissāti. Bhagavā kira sadevakassa lokassa maggadesakopi samāno “sakale tigāvute magge sāmaṇeraṃ daṭṭhuṃ lacchāmī”²ti taṃ maggadesakaṃ akāsi.

So attano vasanaṭṭhānaṃ gantvā Bhagavato vattamakāsi. Atha naṃ Bhagavā “kataro te Tissa caṅkamo”²ti pucchitvā tattha gantvā sāmaṇerassa nisīdanapāsāṇe nisīditvā “Tissa imasmim ṭhāne sukhaṃ vasasī”²ti² pucchi. So āha “āma bhante imasmim ṭhāne vasantassa sīhabyagghahatthimigamorādīnaṃ saddaṃ suṇato araññaṣaṇṇā uppajjati, tāya sukhaṃ vasāmī”²ti. Atha naṃ Bhagavā “Tissa bhikkhusaṃghaṃ sannipātehi, Buddhadāyajjaṃ te dassāmī”²ti vatvā sannipatite bhikkhusaṃghena upasampādetvā attano vasanaṭṭhānameva agamāsīti. Ayaṃ **turītacārikā** nāma.

1. Pādavattaṃ (Sī, Syā) (Pānavattaṃ-Ma-Ṭṭha 2. 55 piṭṭhe)

2. Vasīti (Sī, Ka)

Yaṃ pana gāmanigamaṭṭipāṭiyā devasikaṃ yojanadvijojanasena piṇḍapātacariyādīhi lokaṃ anuggaṇhantassa gamanaṃ, ayaṃ **aturitacārikā** nāma.

Imaṃ pana cārikaṃ caranto Bhagavā mahāmaṇḍalaṃ, majjhimaṇḍalaṃ, antomaṇḍalanti imesaṃ tiṇṇaṃ maṇḍalānaṃ aññatarasmim carati. Tattha mahāmaṇḍalaṃ navayojanasatikaṃ, majjhimaṇḍalaṃ chayojanasatikaṃ, antomaṇḍalaṃ tiyojanasatikaṃ. Yadā **mahāmaṇḍale** cārikaṃ caritukāmo hoti, mahāpavāraṇāya pavāretvā pāṭipadadivase mahābhikkhusaṃghaparivāro nikkhamati. Samantā yojanasataṃ ekakolāhalaṃ hoti. Purimaṃ purimaṃ āgatā nimantetuṃ labhanti. Itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro mahāmaṇḍale osarati. Tattha Bhagavā¹ tesu tesu gāmanigamesu ekāhaṃ dvīhaṃ vasanto mahājanaṃ āmisappaṭiggahena anuggaṇhanto dhammadānena cassa vivaṭṭasannissitaṃ kusalaṃ vaḍḍhento navahi māsehi cārikaṃ pariyosāpeti. Sace pana antovasse bhikkhūnaṃ samathavipassanā taruṇā honti, mahāpavāraṇāya apavāretvā pavāraṇāsaṅghaṃ datvā kattikapuṇṇamāyaṃ pavāretvā migasirassa paṭhamapāṭipadadivase mahābhikkhusaṃghaparivāro nikkhamitvā **majjhimaṇḍale** osarati. Aññenapi kāraṇena **majjhimaṇḍale** cārikaṃ caritukāmo catumāsāṃ vasitvāva nikkhamati. Vuttanayeneva itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro majjhimaṇḍale osarati. Bhagavā purimanayeneva lokaṃ anuggaṇhanto aṭṭhahi māsehi cārikaṃ pariyosāpeti. Sace pana catumāsāṃ vutthavassassāpi Bhagavato vencyyasattā aparipakkindriyā honti, tesāṃ indriyaparipākaṃ āgamayamāno aparampi ekamāsāṃ vā dviticatumāsāṃ vā tattheva vasitvā mahābhikkhusaṃghaparivāro nikkhamati. Vuttanayeneva etaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro antomaṇḍale osarati. Bhagavā purimanayeneva lokaṃ anuggaṇhanto sattaḥi vā chahi vā pañcaḥi vā catūhi vā māsehi cārikaṃ pariyosāpeti. Iti imesu tīsu maṇḍalesu yattha katthaci cārikaṃ caranto na cīvarādīhetu carati, atha kho ye duggatabāḷhajiṇṇabyādhitā, te kadā Tathāgataṃ āgantvā passissanti. Mayi pana cārikaṃ carante mahājano Tathāgatassa dassanaṃ labhissati. Tattha keci cittāni

1. Tatra Bhagavā (Sī), tatra taṃ Bhagavā (Syā) Ma-Ṭṭha 2. 56 piṭṭhepi.

pasādessanti, keci mālādīhi pūjessanti, keci kaṭacchubhikkhaṃ dassanti, keci micchādassanaṃ pahāya sammādiṭṭhikā bhavissanti. Taṃ nesaṃ bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyāti evaṃ lokānukampakāya cārikāṃ carati.

Api ca catūhi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikāṃ caranti, jaṅghavihāravasena sarīraphāsukatthāya, aṭṭhuppattikālābhikaṅkhanatthāya, bhikkhūnaṃ sikkhāpadapaññāpanatthāya, tattha tattha paripākagatindriye bodhaneyyasatte bodhanatthāyāti. Aparehipi catūhi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikāṃ caranti “Buddhaṃ saraṇaṃ gacchissanti”ti vā “dhammaṃ, saṅghaṃ saraṇaṃ gacchissanti”ti vā. “Maḥatā¹ dhammavassena² catasso parisā santappessāmī”ti vā. Aparehipi pañcahi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikāṃ caranti “pāṇātipātā viramissanti”ti vā “adinnādānā. Kāmesumicchācārā. Musāvādā. Surāmerayamajjapamādaṭṭhānā viramissanti”ti vā. Aparehipi aṭṭhahi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikāṃ caranti “paṭhamaṃ jhānaṃ paṭilabhissanti”ti vā, dutiyaṃ -pa- nevasaññānāsaññāyatanaṃ samāpattiṃ paṭilabhissanti”ti vā. Aparehipi aṭṭhahi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikāṃ caranti “sotāpattimaggāṃ adhigamissanti”ti vā “sotāpattiphalaṃ -pa- arahattaphalaṃ sacchikarissanti”ti vāti. Ayaṃ **aturitacārikā** idha “cārikā”ti³ adhippetā. Sā panesā duvidhā hoti anibaddhacārikā ca nibaddhacārikā ca. Tattha yaṃ gāmanigamanagarapaṭipāṭivasena carati, ayaṃ **anibaddhacārikā** nāma. Yaṃ panekasseva bodhaneyyasattassatthāya gacchati, ayaṃ **nibaddhacārikā** nāma. Esā idha adhippetā.

Tadā kira Bhagavato pacchimayāmakiccapariyosāne dasasahassilokadhātuyā ñāṇajālaṃ pattharivā bodhaneyyabandhave olokontassa pokkharasātibrāhmaṇo sabbaññutaññāṇajālassa antopaviṭṭho. Atha Bhagavā ayaṃ brāhmaṇo mayhaṃ ñāṇajāle paññāyati, “atthi nu khvassa upanissayo”ti vīmaṃsanto sotāpattimaggassa upanissayaṃ disvā “eso mayi etaṃ janapadaṃ gate lakkhaṇapariyesanattamaṃ Ambaṭṭhaṃ antevāsiṃ paṇiṇissati, so mayā saddhiṃ vādapaṭivādaṃ katvā nānappakāraṃ asabbhivākyāṃ vakkhati, tamahaṃ dametvā nibbisevanaṃ karissāmi.

1. Mahatiyā (Ka)

2. Dhammassavanena (SYā), dhammadesanāya (Ka)

3. Aturitacārikāti (Syā, Ka)

So ācariyassa kathessati, athassācariyo taṃ kathaṃ sutvā āgamma mama lakkhaṇāni pariyesissati, tassāhaṃ dhammaṃ desessāmi. So desanāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhahissati. Desanā mahājanassa saphalā bhavissati”ti pañcabhikkhusataparivāro taṃ janapadaṃ paṭipanno. Tena vuttam “kosalesu cārikam caramāno mahatā bhikkhusamghena saddhim pañcamattehi bhikkhusatehi”ti.

Yena Icchānaṅgalanti yena disābhāgena Icchānaṅgalaṃ avasaritabbaṃ, yasmim vā padese Icchānaṅgalaṃ. **Ijjhānaṅgalantipi** pāṭho. **Tadavasariṭi** tena avasati, taṃ vā avasari. Tena disābhāgena gato, taṃ vā padesaṃ gatoti attho. **Icchānaṅgale viharati Icchānaṅgalavanasaṇḍeti** Icchānaṅgalaṃ upanissāya Icchānaṅgalavanasaṇḍe sīlakkhandhāvāraṃ bandhitvā samādhikontaṃ ussāpetvā sabbaññutaññānasaraṃ parivattayamāno dhammarājā yathābhirucitena vihārena viharati.

Pokkharasātivatthuvaṇṇanā

255. **Tena kho pana samayenā**ti yena samayena Bhagavā tattha viharati. Tena samayena, tasmim samayeti ayamattho. Brahmaṃ aṇatīti **brāhmaṇo**, mante sajjhāyatīti attho. Idameva hi jātibrahmaṇānaṃ niruttivacanaṃ. Ariyā pana bāhitapāpattā brāhmaṇāti vuccanti. **Pokkharasāti**¹ idam tassa nāmaṃ. Kasmā Pokkharasāti² vuccati. Tassa kira kāyo setapokkharasadiso, devanagare ussāpitarajatoranaṃ viya sobhati, sīsaṃ panassa kāḷavaṇṇaṃ indanīlamaṇimayaṃ viya, massupi candamaṇḍale kāḷamegharāji viya khāyati, akkhīni nīluppalasadisāni, nāsā rajatapanālikā viya suvaṭṭitā suparisuddhā, hatthapādatalāni ceva mukhadvāraṇca katalākhārasaparikammaṃ viya sobhati, ativiya sobhaggapatto brāhmaṇassa attabhāvo, arājake ṭhāne³ rājānaṃ kātuṃ yuttamimaṃ brāhmaṇaṃ. Evamesa⁴ sassiriko. Iti naṃ pokkharasadisattā **Pokkharasāti**⁵ sañjānanti.

1. Pokkharasādīti (Sī, I)

2. Nāmaṃ, Pokkharasātiṭipi (Sī)

3. Arājakaṭṭhāne (Sī)

4. Evameva (Ka)

5. Pokkharasādīti (Sī)

Ayaṃ pana Kassapasammāsambuddhakāle tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū Dasabalassa dānaṃ datvā dhammadesanaṃ sutvā devaloke nibbatti, So tato manussalokamāgacchanto mātukucchivāsaṃ jigucchitvā Himavantapadesa mahāsare padumagabbhe nibbatti. Tassa ca sarassa avidūre tāpaso paṇṇasālāya vasati. So tīre t̥hito taṃ padumaṃ disvā “idaṃ padumaṃ avasesapadumehi mahantataraṃ, pupphitakāle naṃ gahessāmi”ti cintesi. Taṃ sattāhenāpi na pupphati. Tāpaso “kasmā nu kho idaṃ sattāhenāpi na pupphati, handa naṃ gahessāmi”ti otarivā gaṇhi. Taṃ tena nāḷato chinnamattāmyeva pupphitaṃ. Athassabbhantare suvaṇṇacuṇṇapiṇjaraṃ viya rajatabimbakaṃ padumareṇupīṇjaraṃ setavaṇṇaṃ dāraṃ addasa. So “Mahāpuñño esa bhavissati, handa naṃ paṭijaggāmi”ti paṇṇasālaṃ netvā paṭijaggitvā sattavassakālato paṭṭhāya tayo vede uggaṇhāpesi. Dārako tiṇṇaṃ vedānaṃ pāraṃ gantvā paṇḍito byatto Jambudīpe aggabrāhmaṇo ahoṣi. So aparena samayena rañño Kosalassa sippaṃ dassesi. Athassa sippe pasanno rājā Ukkatṭhaṃ nāma mahānagaraṃ brahmadeyyaṃ adāsi. Iti naṃ pokkhare sayitattā **Pokkharasātī**ti sañjānanti.

Ukkatṭhaṃ ajjhāvasatīti Ukkatṭhanāmake nagare vasati, abhibhavitvā vā āvasati, Tassa nagarassa sāmiko hutvā yāya mariyādāya tattha vasitabbaṃ, tāya mariyādāya vasi. Tassa kira nagarassa vatthum ukkā t̥hapetvā ukkāsu jalamānāsu aggahesuṃ. Tasmā taṃ **Ukkatṭhanti** vuccati. **Okkatṭhanti** pāṭho, soyevattho. Upasaggavasena panettha bhummatthe upayogavacanaṃ veditabbaṃ. Tassa anupayogattā ca sesapadesu. Tattha lakkhaṇaṃ saddatthato¹ pariyesitabbaṃ.

Sattussadanti sattehi ussadaṃ ussannaṃ bahujanaṃ ākiṇṇamanussaṃ, posāvaniyahatthi assa mora migādi-anekasattasamākiṇṇaṇcāti attho. Yasmā panetaṃ nagaraṃ bahi āvijjhivā jātena hatthi-assādīnaṃ ghāsatiṇena ceva gehacchādanatiṇena ca sampannaṃ. Tathā dārukaṭṭhehi ceva gehasambhāraṇaṭṭhehi ca. Yasmā cassabbhantare vaṭṭacaturassādisaṇṭhānā bahū pokkharāṇiyo, jalajakusumavicittāni ca bahūni anekāni taḷākāni udakassa niccabharitāneva honti, tasmā “**satiṇakatt̥hodakan**”ti vuttaṃ.

1. Pāṇini 1. 4. 48 suttaṃ passitabbaṃ.

Saha dhaññenāti **sadhaññam**, pubbaṇṇāparaṇṇādibhedam bahudhaññasannicayanti attho. Ettāvataṅ yasmim nagare brāhmaṇo setacchattam ussāpetvā rājalīlāya¹ vasati, tassa samiddhisampatti dīpitā hoti.

Rājato laddham bhoggaṃ **rājabhoggaṃ**. Kena dinnanti ce? Raññā Pasenadinā² Kosalena dinnam. **Rājadāyanti** rañño dāyabhūtam, dāyajjanti attho. **Brahmadeyyanti** seṭṭhadeyyam, chattam ussāpetvā rājasankhepena bhuñjatabbanti attho. Atha vā **rājabhoggaṃ** sabbam chejjabhejjam anusāsantena nadīttithapabbatādīsu suṅkam gaṇhantena setacchattam ussāpetvā raññā hutvā bhuñjitabbam. Raññā Pasenadinā Kosalena dinnam rājadāyanti ettha tam nagaram raññā dinnattā **rājadāyam**. Dāyakarājadīpanattham panassa “**raññā Pasenadinā Kosalena dinnam**”ti idam vuttam. **Brahmadeyyanti** seṭṭhadeyyam. Yathā dinnam na puna gahetabbam hoti nissaṭṭhapariccattam, evam dinnanti attho.

Assosīti suṇi upalabhi, sotadvārasampattavacananigghosānusārena aññāsi. **Khoti** avadhāraṇatthe, padapūraṇamatte vā nipāto. Tattha avadhāraṇatthena assosi eva, nāssa koci savanantarāyo ahosīti ayamattho veditabbo. Padapūraṇena pana padabyañjanasiliṭṭhatāmattameva.

Idāni yamattham brāhmaṇo Pokkharasātī assosi. Tam pakāsento “**samaṇo khalu bho Gotamo**”ti-ādimāha. Tattha samitapāpattā **samaṇoti** veditabbo. Vuttañhetam “samitāssa honti pāpakā akusalā dhammā”ti-ādi³. Bhagavā ca anuttarena ariyamaggena samitapāpo. Tenassa yathābhuccaguṇādhiḡatametam nāmam, yadidam samaṇoti. **Khalūti** anussavanatthe nipāto. **Bhoti** brāhmaṇajāṭisamudāgatam ālapanamattam. Vuttampi cetam “bhovādi nāma so hoti, sace hoti sakiṅcano”ti⁴. **Gotamoti** Bhagavantam gottavasena parikitteti. Tasmā **samaṇo khalu bho Gotamoti** ettha samaṇo kira bho Gotamagottoti evamattho daṭṭhabbo.

Sakyaputtoti idam pana Bhagavato uccākulaparidīpanam. **Sakyakulāpabbajitoti** saddhāpabbajitabhāvaparidīpanam. Kenaci pārijuññena anabhibhūto

1. Rājalīlāya (Sī)

2. Passenadinā (Ka)

3. Ma 1. 347 piṭṭhe.

4. Khu 1. 70, 376; Ma 2. 410 piṭṭhesu.

aparikkhīṇaṃyeva taṃ kulaṃ pahāya saddhāya pabbajitoti vuttaṃ hoti. Tato paraṃ vuttatthameva. **Taṃ kho paṇāti**-ādi Sāmaññaphale vuttameva. **Sādhu kho paṇāti** sundaraṃ kho pana, atthāvahaṃ sukhāvahanti vuttaṃ hoti. **Tathārūpānaṃ arahatati** yathārūpo so bhavaṃ Gotamo, evarūpānaṃ yathābhuccaguṇādhigamena loke arahantoti laddhasaddhānaṃ arahataṃ. **Dassanaṃ hotīti** pasādasommāni akkhīni ummīletvā dassanamattampi sādhu hotīti evaṃ ajjhāsayaṃ katvā.

Ambatṭhamāṇavakathā

256. **Ajjhāyakoti** idaṃ “na dānime jhāyanti na dānime jhāyantīti kho Vāseṭṭha¹ ‘ajjhāyakā ajjhāyakā’ tveva tatiyaṃ akkharaṃ upanibbattaṃ”² evaṃ paṭhamakappikakāle jhānavirahitānaṃ brāhmaṇānaṃ garahavacanaṃ. Idāni pana taṃ ajjhāyatīti **ajjhāyako**. Mante parivattetīti iminā atthena pasamsāvacanaṃ katvā voharanti. Mante dhāretīti **mantadharo**.

* **Tiṇṇaṃ vedānanti** iruvedaya juvedasā mavedānaṃ.

Oṭṭhapahata karaṇavasena pāraṃ gatoti **pāragū**. Saha nighaṇḍunā ca keṭubhena ca **sanighaṇḍukeṭubhānaṃ**. **Nighaṇḍuti** nighaṇḍurukkhādīnaṃ³ vevacanapakāsakaṃ satthaṃ. **Keṭubhanti** kiriyākappavikappo kavīnaṃ upakārāvahaṃ⁴ satthaṃ. Saha akkharappabhedena **sākkharappabhedānaṃ**. **Akkharappabhedoti** sikkhā ca nirutti ca. **Itihāsapañcamānanti** āthabbaṇavedaṃ catutthaṃ katvā “itiha asa, itiha asā”^{ti} īdisavacanapaṭisaṃyutto purāṇakathāsāṅkhāto itihāso pañcamo etesanti itihāsapañcamā, tesaṃ itihāsapañcamānaṃ vedānaṃ.

Padāṃ, tadavasesaṅca byākaraṇaṃ adhīyati vedeti cāti **padako veyyākaraṇo**. **Lokāyataṃ** vuccati vitaṇḍavādasatthaṃ. **Mahāpurisalakkhaṇanti** mahāpurisānaṃ Buddhādīnaṃ lakkhaṇadīpakāṃ dvādasasahassaganthapamāṇaṃ satthaṃ. Yattha soḷasasahassagāthāparimāṇā **Buddhamantānā**ma ahesuṃ, yesaṃ vasena iminā lakkhaṇena samannāgatā Buddhā nāma honti, iminā Paccekabuddhā, iminā dve aggasāvakā, asīti

1. Vāseṭṭhā (Sī, Syā)

2. Dī 3. 78 piṭṭhe.

* Ma-Ṭṭha 3. 249 piṭṭhe.

3. Nāmanighaṇḍurukkhādīnaṃ (Sī)

4. Upakārāya (Sī)

mahāsāvaka, Buddhamātā, Buddhapitā, aggupaṭṭhāko, aggupaṭṭhāyikā, rājā cakkavattīti ayaṃ viseso paññāyati.

Anavayoti imesu lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anūno paripūrakārī, avayo na hotīti vuttaṃ hoti. Avayo nāma yo tāni atthato ca ganthato ca sandhāretuṃ na sakkoti. **Anuññātaṭṭhāpaṭiññātoti** anuññāto ceva paṭiññāto ca. Ācariyena'ssa “yaṃ ahaṃ jānāmi, taṃ tvaṃ jānāsī”ti-ādinā anuññāto. “Āma ācariyā”ti attanā tassa paṭivacanadānapaṭiññāya paṭiññātoti attho. Katarasmim adhikāre? Sake ācariyake tevijjake pāvacane.

257. Esa kira brāhmaṇo cintesi “imasmim loke ‘ahaṃ Buddho ahaṃ Buddho’ti uggatassa nāmaṃ gahetvā bahū janā vicaranti, tasmā na me anussavamatteneva upasaṅkamituṃ yuttaṃ. Ekaccañhi upasaṅkamantassa apakkamanampi garu hoti, anathopi uppajjati. Yaṃnūnāhaṃ mama antevāsikaṃ pesetvā ‘Buddho vā no vā’ti jānitvāva upasaṅkameyyan”ti, tasmā māṇavaṃ āmantetvā “**ayaṃ tātā**”ti-ādimāha. **Tam bhavantanti** tassa bhoṭo Gotamassa. **Tathā santamyevāti** tathā satoyeva. Idhāpi hi itthambhūtākyānatthavaseneva upayogavacanaṃ.

258. **Yathā kathaṃ panāhaṃ bho tanti** ettha kathaṃ panāhaṃ bho taṃ bhavantaṃ Gotamaṃ jānissāmi, yathā sakkā so ñātuṃ, tathā me ācikkhāhīti attho. **Yathāti** vā nipātamattamevetam. **Kathanti** ayaṃ ākārapucchā, kenākārenāhaṃ taṃ bhavantaṃ Gotamaṃ jānissāmīti attho. Evaṃ vutte kira naṃ upajjhāyo “kiṃ tvaṃ tāta pathaviyaṃ ṭhito pathaviṃ na passāmīti viya candimasūriyānaṃ obhāse ṭhito candimasūriye na passāmīti viya vadasī”ti-ādinī vatvā jānanākāraṃ dassento “**āgatāni kho tātā**”ti-ādimāha.

Tattha **mantasūti** tīsu vedesu. Tathāgato kira uppajjissatīti paṭikacceva suddhāvāsā devā vedesu lakkhaṇāni pakkhipitvā “Buddhamantā nāmete”ti brāhmaṇaveseneva vede vācenti “tadanusārena mahesakkhā sattā tathāgataṃ jānissantī”ti. Tena pubbe vedesu

mahāpurisalakkhaṇāni āgacchanti. Parinibbute pana Tathāgate anukkamena antaradhāyanti. Tenetarahi natthīti. **Mahāpurisassāti** paṇidhisamādānañāṇakarūṇādiguṇamahato purisassa. **Dveyeva gatiyoti** dve eva niṭṭhā. Kāmañcāyaṃ **gatisaddo** “pañca kho imā Sāriputta gatiyo”ti-ādīsu¹ bhavabhede vattati. “Gati migānaṃ pavanan”ti-ādīsu² nivāsaṭṭhāne. “Evaṃ adhimattagatimanto”ti-ādīsu * paññāyaṃ. “Gatigatan”ti-ādīsu + visaṭṭabhāve. Idha pana niṭṭhāyaṃ vattatīti veditabbo.

Tattha kiñcāpi yehi lakkhaṇehi samannāgato rājā cakkavattī hoti, na teheva Buddho hoti, jātisāmaññato pana tāniyeva tānīti vuccanti. Tena vuttam **“yehi samannāgatassā”**ti. **Sace agāraṃ ajjhāvasatīti** yadi agāre vasati. **Rājā hoti cakkavattīti** catūhi acchariyadhammehi, saṅgahavatthūhi ca lokam rañjanato **rājā**, cakkaratanam vatteti catūhi sampatticakkehi vattati, tehi ca param vatteti, parahitāya ca iriyāpathacakkānam vatto etasmim atthīti **cakkavattī**. Ettha ca “rājā”ti sāmāñnam, “cakkavattī”ti visesam. Dhammena caratīti **dhammiko**, ñāyena samena vattatīti attho. Dhammena rajjam labhitvā rājā jātoti **dhammarājā**, parahitadhammakaraṇena vā **dhammiko**. Attahitadhammakaraṇena **dhammarājā**. Caturantāya issaroti **cāturanto**, catusamudda-antāya catubbidhadīpavibhūsitāya ca pathaviyā issaroti attho. Ajjhattam kopādipaccatthike bahiddhā ca sabbarājāno vijetīti **Vijitāvī**. **Janapadatthāvariappatto**ti janapade dhuvabhāvam thāvarabhāvam³ patto na sakkā kenaci cāletum, janapado vā tamhi thāvariappatto anuyutto⁴ sakammanirato acalo asampavedhīti janapadatthāvariappatto.

Seyyathidanti nipāto, tassa cetāni⁵ katamānīti attho. **Cakkaratananti-**ādīsu cakkāñca tam ratijananaṭṭhena ratanañcāti cakkaratanam. Esa nayo sabbattha. Imesu pana ratanesu ayam cakkavattirājā cakkaratanena ajitam jināti, hatthi-assaratanehi vijite yathāsukham anucarati,

1. Ma 1. 106 piṭṭhe.

2. Vi 5. 263 piṭṭhe.

* Ma 1. 117 piṭṭhe.

+ Vi 4. 205; Khu 2. 52 piṭṭhesu.

3. Thāvarabhāvam vā (Sī)

4. Anussukko (Sī), anussuko (Syā) Ma-Ṭṭha 3. 251 piṭṭhepi.

5. Tassīdha tāni (Sī, Ka)

pariṇāyakaratanena vijitamanurakkhati, avasesehi upabhogasukhamanubhavati. Paṭhamena cassa ussāhasattiyogo, pacchimena mantasattiyogo, hatthi-assagahapatiratanehi pabhusattiyogo suparipuṇṇo hoti, itthimaṇiratanehi tividhasattiyogaphalaṃ. So itthimaṇiratanehi bhogasukhamanubhavati, sesehi issariyasukhaṃ. Visesto cassa purimāni tīṇi adosakusalamūlajanitakammānubhāvena sampajjanti, majjhimāni alobhakusalamūlajanitakammānubhāvena, pacchimamekaṃ amohakusalamūlajanitakammānubhāvenāti veditabbaṃ. Ayamettha saṅkhepo. Vitthāro pana Bojjhaṅgasamyutte **Ratanasuttassa** * upadesato gahetabbo.

Parosahassanti atirekasahassaṃ. **Sūrāti** abhīrukajātikā. **Vīraṅga rūpāti** devaputtasadisakāyā, evaṃ tāva eke vaṇṇayanti. Ayam panettha sabhāvo¹. **Vīrāti** uttamasūrā vuccanti, vīraṇaṃ aṅgaṃ **vīraṅgaṃ**, vīrakāraṇaṃ vīriyanti vuttaṃ hoti, vīraṅgaṃ rūpaṃ etesanti **vīraṅgarūpā**, vīriyamayasarīrā viyāti vuttaṃ hoti. **Parasenappamaddanāti** sace paṭimukhaṃ² tiṭṭheyya parasenā, taṃ parimadditum³ samatthāti adhippāyo. **Dhammenāti** “pāṇo na hantabbo”ti-ādinā + pañcaṣīladhammena. **Arahaṃ hoti Sammāsambuddho loke vivaṭṭacchadoti** ettha rāgadosamohamānadiṭṭhi-avijjāduccaritachadanehi sattahi paṭicchanne kilesandhakāre loke taṃ chadanaṃ vivaṭṭetvā samantato sañjātāloko hutvā ṭhitoti vivaṭṭacchado. Tattha paṭhamena padena pūjārahata, dutiyena tassā hetu, yasmā Sammāsambuddhoti, tatiyena Buddhatahetubhūtā vivaṭṭacchadatā vuttāti veditabbā. Atha vā vivaṭṭo ca vicchado cāti **vivaṭṭacchado**, vaṭṭarahito chadanarahito cāti vuttaṃ hoti. Tena Arahaṃ vaṭṭābhāvena, Sammāsambuddho chadanābhāvenāti evaṃ purimapadadvayasseva hetudvayaṃ vuttaṃ hoti, dutiyena vesārajjena cettha purimasiddhi, paṭhamena dutiyasiddhi, tatiyacatutthehi tatiyasiddhi hoti. Purimañca dhammacakkhuṃ, dutiyaṃ buddhacakkhuṃ, tatiyaṃ samantacakkhuṃ sādhetīti veditabbaṃ. **Tvaṃ mantānaṃ paṭiggahetāti** iminā’ssa mantesu sūrabhāvaṃ janeti.

* Saṃ 3. 87 piṭṭhe.

1. Sabbhāvo (Ka)

2. Parimukhaṃ (Ka)

3. Madditum (Sī, Syā), parasenā madditum (Ma 2 Brahmāyusutte)

+ Dī 2. 141; Ma 3. 211 piṭṭhesu.

259. * Sopi tāya ācariyakathāya lakkhaṇesu vigatasammoho ekobhāsajāto viya¹ Buddhamante sampassamāno “**evaṃ bho**”ti āha. Tassattho—yathā bho tvam vadasi, evaṃ karissāmīti. **Valāvārathamāruihāti** valāvāyuttam ratham abhiruhitvā. Brāhmaṇo kira yena rathena sayam vicarati, tameva ratham datvā māṇavam pesesi. Māṇavāpi² Pokkharasātisseva antevāsikā. So kira tesam “Ambaṭṭhena saddhim gacchathā”ti saññaṃ adāsi.

Yāvatikā yānassa bhūmīti yattakam sakkā hoti yānena gantum, ayam yānassa bhūmi nāma. **Yānā paccorohitvāti** ayānabhūmim³ dvārakoṭṭhakasamīpaṃ gantvā yānato pati-orohitvā.

Tena kho pana samayenāti yasmim samaye Ambaṭṭho ārāmaṃ pāvisi, tasmim pana samaye, ṭhitamajjhanhikasamaye. Kasmā pana tasmim samaye caṅkamantīti? Paṇṭabhojanapaccayassa thinamiddhassa vinodanattam, divāpadhānikā vā te. Tādisānañhi pacchābhattam caṅkamitvā nhāyitvā sarīraṃ utum gāhāpetvā nisajja samaṇadhammaṃ karontānaṃ cittaṃ ekaggam hoti. **Yena te bhikkhūti** so kira “kuhim samaṇo Gotamo”ti pariveṇato pariveṇam anāgantvā “pucchitvāva⁴ pavisissāmī”ti vilokento⁵ araññahatthī viya mahācaṅkame caṅkamamāne paṃsukūlike bhikkhū disvā tesam santikam āgamāsi. Tam sandhāya “**yena te bhikkhū**”ti-ādi vuttam. **Dassanāyāti** daṭṭhum, passitukāmā hutvāti attho.

260. **Abhiññātakolaññoti** pākaṭakulajo. Tadā kira Jambudīpe Ambaṭṭhakulam nāma pākaṭakulamahosi. **Abhiññātassāti** rūpajātīmāntakulāpadesehi pākaṭassa. **Agarūti** abhāriko. Yo hi Ambaṭṭham nāpetum na sakkuṇeyya, tassa tena saddhim kathāsallāpo garu bhaveyya, Bhagavato pana tādisānaṃ māṇavānaṃ satenāpi

* Ma-Ṭṭha 3. 252 piṭṭhepi.

1. Ekobhāsajāte viya (Syā)

2. Māṇavakāti (Syā, Ka), māṇavakehīti Pokkharasātisseva antevāsikehi (?)

3. Abhūmim (Sī) Sī-Ṭṭi Abhinava 2. 246 piṭṭhe oloketabbā.

4. Āgantvā pucchitvāva (Sī), gantvā pucchitvā (Ma-Ṭṭha 2. 174 piṭṭhe Cūlasaccakasuttavaṇṇanāyam)

5. Olokento (Ka)

sahassenāpi pañham puṭṭhassa vissajjane dandhāyitattam natthīti maññamānā “agaru kho panā”ti cintayimsu. **Vihāroti** gandhakuṭim sandhāya āhamsu.

Ataramānoti aturito¹, saṇikam padappamāṇaṭṭhāne padam nikkhipanto vattam katvā susamattam muttādalasinduvārasantharasadisam vālikam avināsentoti attho. **Āḷindanti** pamukham. **Ukkāsivāti** ukkāsitasaddam katvā. **Aggaḷanti** dvāarakavāṭam². **Ākoṭehīti** agganakhehi³ saṇikam⁴ kuñcicacchiddasamīpe ākoṭehīti vuttam hoti, dvāram kira ati-upari amanussā, atihetṭhā dīghajātikā koṭenti, tathā anākoṭetvā majjhe chiddasamīpe koṭetabbanti idam dvārākoṭanavattanti dīpentā vadanti.

261. * **Vivari Bhagavā dvāranti** na Bhagavā uṭṭhāya dvāram vivari, “vivaratū”ti pana hattham pasāresi. Tato “Bhagavā tumhehi anekāsu kappakoṭīsu dānam dadamānehi na sahatthā dvāravivaraṇakammam katan”ti sayameva dvāram vivaṭam. Tam pana yasmā Bhagavato manena vivaṭam, tasmā “vivari Bhagavā dvāran”ti vattum vaṭṭati.

Bhagavatā saddhim sammodimsūti yathā khamanīyādīni pucchanto Bhagavā tehi, evam tepi Bhagavatā saddhim samappavattamodā ahesum. Sītodakam viya uṇhodakena sammoditam ekībhāvam agamaṃsu. Yāya ca “kacci bho Gotama khamanīyam, kacci yāpanīyam, kacci bho ca Gotamassa⁵ sāvakanāñca appābādham appātaṅkam lahuṭṭhānam balam phāsuvihāro”ti-ādikāya kathāya sammodimsu, tam pītipāmojjasaṅkhātasammodajananto, sammoditum yuttabhāvato ca **sammodanīyam**, atthabyañjanamadhuratāya sucirampi kālam saretum nīrantaram pavattetum arahabhāvato saritabbabhāvato ca **sāraṇīyam**. Suyyamānasukhato sammodanīyam, anussariyamānasukhato ca sāraṇīyam. Tathā byañjanaparisuddhatāya sammodanīyam, atthaparisuddhatāya sāraṇīyam. Evam anekehi pariyāyehi sammodanīyam katham sāraṇīyam vītisāretvā pariyosāpetvā niṭṭhāpetvā ekamantam nisīdimsu.

1. Aturanto (Sī)

3. Agganakhena (Sī, Syā)

* Ma-Ṭṭha 3. 242; Am-Ṭṭha 3. 307 piṭṭhesupi.

+ Ma-Ṭṭha 1. 114; Sam-Ṭṭha 1. 119; Am-Ṭṭha 2. 13; Vi-Ṭṭha 1. 100 piṭṭhesupi.

5. Bho Gotama (Ka)

2. Kavāṭam (Sī, Syā)

4. Īsakam (Sī)

Ambaṭṭho pana māṇavoti so kira Bhagavato rūpasampattiyam cittappasādamattampi akatvā “Dasabalam apasādessāmī”ti udare baddhasāṭakam muñcitvā kaṅṭhe olambetvā ekena hatthena dussakaṅṇam gahetvā caṅkamaṃ abhirūhitvā kālena bāhum, kālena udaram, kālena piṭṭhim dassento kālena hatthavikāram, kālena bhamukavikāram karonto “kacci te bho Gotama dhātusamatā, kacci bhikkhāhārena na kilamasi¹, akilamathākāroyeva pana te paññāyati, thūlāni hi te aṅgapaccaṅgāni, pāsādikattham² gatagataṭṭhāne te bahunā ‘rājapabbajito’ti ca ‘Buddho’ti ca uppannabahumānā paṇītam ojavantamāhāram denti. Passatha bho geham cittasālā viya dibbapāsādo viya. Imam pañcam passatha, bimbohanam passatha, kim evarūpe ṭhāne vasantassa samaṇadhammam kātum dukkaran”ti evarūpaṃ uppaṇḍanakatham anācārabhāvasāraṇīyam katheti³, tena vuttam “ambaṭṭho pana māṇavo caṅkamantopi nisinnena Bhagavatā kañci kañci katham sāraṇīyam vītisāreti, ṭhitopi nisinnena Bhagavatā kañci kañci katham sāraṇīyam vītisāreti”ti.

262. **Atha kho Bhagavāti** atha Bhagavā “ayam māṇavo hattham pasāretvā bhavaggaṃ gahetukāmo viya, pādam pasāretvā Avicim vicaritukāmo viya, mahāsamuddam taritukāmo viya, Sinerum ārohitukāmo viya ca aṭṭhāne vāyamati, handa tena saddhim mantemī”ti Ambaṭṭham māṇavam etadavoca. **Ācariyapācariyehīti** ācariyehi ca tesam ācariyehi ca.

Paṭhama-ibbhavādavaṅṇanā

263. **Gacchanto vāti** ettha kāmam tisu iriyāpathesu brāhmaṇo ācariyabrāhmaṇena saddhim sallapitumarahati, ayam pana māṇavo mānathaddhatāya kathāpaḷāsam⁴ karonto cattāropi iriyāpathe yojessāmīti “sayāno vā hi bho Gotama sayānenā”ti āha.

-
1. Na kilamati (Ka) na kilamatha (Sī, Syā)
 2. Pāsādikāni yattha (Syā) pāsādikā’ttha (Sī)
 3. Vītisāretīti (Syā)
 4. Kathāsallāpam (Sī-Ṭī Abhinava 2. 249; Dī-Ṭī 1. 297 piṭṭhesu.)

Tato kira taṃ Bhagavā “Ambaṭṭha gacchantassa vā gacchantena ṭhitassa vā ṭhitena nisinnassa vā nisinnenācariyena saddhim kathā nāma sabbācariyesu labbhati. Tvaṃ pana sayāno sayānenācariyena saddhim kathesi, kim te ācariyo gorūpaṃ, udāhu tvaṃ”ti āha. So kujjhitvā “**ye ca kho te bho Gotama muṇḍakā**”ti-ādimāha. Tattha muṇḍe “muṇḍā”ti, samaṇe ca “samaṇā”ti vattuṃ vaṭṭeyya, ayaṃ pana hīlento “muṇḍakā samaṇakā”ti āha. **Ibbhāti** gahapatikā. **Kaṇhāti**¹ kaṇhā, kālakāti attho. **Bandhupādāpaccāti** ettha **bandhūti** brahmā adhippeto. Tañhi brāhmaṇā “pitāmaho”ti voharanti. Pādānaṃ apaccā **pādāpaccā**, brahmuno piṭṭhipādato jātāti adhippāyo. Tassa kira ayaṃ laddhi—* brāhmaṇā brahmuno mukhato nikkhantā, khattiyā urato, vessā nābhito, suddā jāṇuto, samaṇā piṭṭhipādatoti. Evaṃ kathento ca panesa kiñcāpi aniyametvā katheti, atha kho Bhagavantameva vadāmīti katheti.

Atha kho Bhagavā “ayaṃ Ambaṭṭho āgatakālato paṭṭhāya mayā saddhim kathayamāno mānameva nissāya kathesi, āsīvisam gīvāyaṃ gaṇhanto viya, aggikkhandhaṃ āliṅganto viya, mattavāraṇaṃ soṇḍāya parāmasanto viya, attano pamāṇaṃ na jānāti, handa naṃ jānāpessāmi”ti cintetvā “**atthikavato kho pana te Ambaṭṭhā**”ti-ādimāha. Tattha āgantvā kattabbakiccaśaṅkhāto attho etassa atthīti **atthikaṃ**, tassa māṇavassa cittaṃ, atthikamassa atthīti **atthikavā**, tassa atthikavato, tava idhāgamaṇaṃ ahoṣīti attho.

Kho panāti nipātamattaṃ. **Yāyeva kho panatthāyāti** yeneva kho panatthena. **Āgaccheyyāthāti** mama vā aññesaṃ vā santikaṃ yadā kadāci āgaccheyyātha. **Tameva atthanti** idaṃ purisaliṅgavaseneva vuttaṃ. **Manasikareyyāthāti** citte kareyyātha. Idaṃ vuttaṃ hoti—tvaṃ ācariyena attano karaṇīyena pesito, na amhākaṃ paribhavanatthāya, tasmā tameva kiccaṃ manasi karohīti. Evamassa aññesaṃ santikaṃ āgatānaṃ vattaṃ dassetvā mānaniggaṇhanatthaṃ “**avusitavāyeva kho panā**”ti-ādimāha. Tassattho—passatha bho ayaṃ Ambaṭṭho māṇavo ācariyakule

1. Kiṇhāti (Si)

* Dī 3. 67; Ma 2. 357 piṭṭhesu passitabbaṃ.

avusitavā asikkhito appassutova samāno. **Vusitamānīti** “aham vusitavā sikkhito bahussuto”ti attānam maññati. Etassa hi evaṃ pharusavacanasamudācāre¹ kāraṇam kimaññatra avusitattāti ācariyakule asaṃvuddhā asikkhitā appassutāyeva hi evaṃ vadantīti.

264. **Kupitoti** kuddho. **Anattamanoti** asakamano. Kim pana Bhagavā tassa kujjhanabhāvaṃ ñatvā evamāha udāhu aña tvāti? Ñatvā āhāti. Kasmā ñatvā āhāti? Tassa mānanimmadanattham. Bhagavā hi aññāsi “ayaṃ mayā evaṃ vutte kujjhitvā mama ñātake akkosissati, athassāham yathā nāma kusalo bhisakko dosaṃ uggiletvā² nīharati, evameva gottena gottam kulāpadesena kulāpadesam uṭṭhāpetvā bhavaggappamaṇena viya uṭṭhitam mānaddhajaṃ mūle chetvā nipātesāmi”ti. **Khumśentoti** ghaṭṭento. **Vambhentoti** hīlento. **Pāpito bhavissatīti** caṇḍabhāvādidosam pāpito bhavissati.

Caṇḍāti mānanissitakodhayuttā. **Pharusāti** kharā. **Lahusāti** lahukā. Appakeneva tussanti vā dussanti vā, udakapiṭṭhe alābukaṭāham viya appakeneva uplavanti. **Bhassāti**³ bahubhāṇino. Sakyānam mukhe vivaṭe aññassa vacanokāso natthīti adhippāyeneva vadati. **Samānāti** idam “santā”ti purimapadasseva vevacanam. **Na sakkarontīti** na brāhmaṇānam sundarenākārena karonti. **Na garuṃ karontīti** brāhmaṇesu gāraṇam na karonti. **Na mānentīti** na manena piyāyanti. **Na pūjentīti** māladīhi nesam pūjam na karonti. **Na apacāyantīti** abhivādanādīhi nesam apacitikammaṃ nīcavuttim na dassenti. **Tayidanti** tam idam. **Yadime sakyāti** yaṃ ime sakyā na brāhmaṇe sakkaronti -pa- na apacāyanti, tam tesam asakkārakaraṇādi sabbam na yuttam, nānulomanti attho.

Dutiya ibbhavādavaṇṇanā

265. **Aparaddhanti** aparajjhimsu. **Ekamidāhanti** ettha **idanti** nipātamatam. Ekam ahanti attho. **Sandhāgāranti** rajja-anusāsanasālā⁴. **Sakyāti**

1. Pharusavacanasamudācārena (Syā, Ka)

2. Ukkiledtvā (Sī), ukkiretvā (Syā)

3. Rabhasāti (Sī, Syā)

4. Rajjam anusāsanasālā (Sī, Syā)

abhisittarājāno. **Sakyakumārā**ti anabhisittā. **Uccesū**ti yathānurūpesu pallaṅkapīṭhakavettāsanaphalakacittattharaṇādibhedesu. **Sañjagghantā**ti uppaṇḍanavasena mahāhasitaṃ hasantā. **Samkīlantā**ti hasitamatta¹ karaṇa-aṅgulisāṅghaṭṭanapāṇippahāradānādīni karontā. **Mamaññeva maññeti** evamaham maññāmi mamaññeva anuhasanti na aññanti.

Kasmā pana te evamakamsūti? Te kira Ambaṭṭhassa kulavaṃsam jānanti. Ayañca tasmim samaye yāva pādantā olambetvā nivatthasātakassa ekena hatthena dussakaṇṇam gahetvā khandhaṭṭhikam nāmetvā mānamadena matto viya āgacchati. Tato “passatha bho amhākam dāsassa Kaṇhāyanagottassa Ambaṭṭhassa āgamanakāraṇan”ti vadantā evamakamsu. Sopi attano kulavaṃsam jānāti. Tasmā “mamaññeva maññe”ti takkayittha.

Āsanenāti “idamāsanam, ettha nisīdāhī”ti evam āsanena nimantanam nāma hoti, tathā na koci akāsi.

Tatiya-ibbhavādavaṇṇanā

266. **Laṭukikā**ti khettaleddūnam antare nivāsini² khuddakasakuṇikā. **Kulāvake**ti nivāsanaṭṭhāne. **Kāmalāpinī**ti yadicchakabhāṇinī. Yam yam icchati, tam tam lapati, na tam koci haṃso vā koñco vā moro vā āgantvā “kim tvam lapasi”ti nisedheti. **Abhisajjitu**ti kodhavasena laggitum.

Evam vutte māṇavo “ayam samaṇo Gotamo attano ñātake laṭukikasadise katvā amhe haṃsakoñcamorasame³ karoti, nimmāno dāni jāto”ti maññamāno uttari⁴ cattāro vaṇṇe dasseti.

Dāsiputtavādavaṇṇanā

267. **Nimmādeti**ti nimmadeti nimmāne karoti. **Yamnūnāhanti** yadi panāham. “Kaṇhāyanohamasmi bho Gotamā”ti idam kira vacanam Ambaṭṭho

1. Sitamatta (Sī, Syā)

3. Morasadise (Ka)

2. Antaranivāsini (Sī)

4. Uttari (Sī, Syā)

tikkhattuṃ mahāsaddena avoca. Kasmā avoca? Kiṃ asuddhabhāvaṃ na jānātīti. Āma jānāti. Jānantopi bhavapaṭicchannametam kāraṇam, tam anena na diṭṭham. Apassanto mahāsamaṇo kiṃ vakkhatīti maññamāno mānathaddhatāya avoca. **Mātāpettikanti** mātāpitūnaṃ santakaṃ. **Nāmagottanti** paṇṇattivasena nāmaṃ, paveṇivasena gottaṃ. **Anussaratoti** anussarantassa kulakoṭṭim sodhentassa. **Ayyaputtāti** sāmīno puttā¹. **Dāsiputtoti** gharadāsīyā putto. Tasmā yathā dāsena sāmīno upasaṅkamitabbā, evaṃ anupasaṅkamantaṃ tam disvā sakyā anujagghimsūti dasseti.

Ito param tassa dāsabhāvaṃ, sakyānaṅca sāmibhāvaṃ pakāsetvā attano ca Ambaṭṭhassa ca kulavaṃsam āharanto “**sakyā kho panā**”ti-ādimāha. Tattha **dahantīti** ṭhāpenti, Okkāko no pubbapurisoti evaṃ karontīti² attho. Tassa kira rañño kathanakāle ukkā viya mukhato pabhā niccharati, tasmā tam “**Okkāko**”ti sañjānimsūti. **Pabbājesīti** nīhari.

Idāni te nāmasena dassento “**Okkā mukhan**”ti-ādimāha. Tatrāyaṃ anupubbī kathā—³ paṭhamakappikānaṃ kira rañño Mahāsammatassa Rojo nāma putto ahosi. Rojassa Vararojo, Vararojassa Kalyāṇo, Kalyāṇassa Varakalyāṇo, Varakalyāṇassa Mandhātā, Mandhātussa Varamandhātā, Varamandhātussa Uposatho, Uposathassa varo, Varassa Upavaro, Upavarassa Maghadevo, Maghadevassa paramparāya caturāsītikhattiyasahassāni ahesuṃ. Tesam pacchato tayo Okkākavaṃsā ahesuṃ. Tesu tatiya-okkākassa pañca mahesiyo ahesuṃ Hatthā Cittā Jantu Jālinī Visākḥātī. Ekekissā pañcapañca-itthisataparivārā, Sabbajetṭhāya cattāro puttā Okkā mukho Karakaṇḍu Hatthiniko⁴ Sinisūroti⁵. Pañca dhītarō Piyā Suppiyā Ānandā Vijitā Vijitasenāti. Iti sā nava putte vijāyitvā kālamakāsi.

Atha rājā aññaṃ daharim abhirūpaṃ rājadhītaram ānetvā aggamahesiṭṭhāne ṭhāpesi. Sā Jantuṃ nāma puttaṃ vijāyi. Atha naṃ pañcamadivase

1. Sāmīno (Syā)

2. Kathentīti (Sī, Syā)

3. Anupubbakathā (Sī), anupubbikathā (Syā)

4. Hatthinī (Sī)

5. Kāsīnipuroti (Sī), sinipuroti(Syā)

alaṅkaritvā rañño dassesi. Rājā tuṭṭho tassā varam adāsi. Sā nātakehi saddhim mantetvā puttassa rajjam yāci. Rājā “nassa vasali¹, mama puttānam antarāyam icchasi”ti tajjesi. Sā punappunam raho rājānam paritosevā “mahārāja musāvādo nāma na vaṭṭati”ti-ādini vatvā yācatiyeva. Atha rājā putte āmantesi “aam tātā tumhākam kaniṭṭham Jantukumāram disvā tassa mātuyā sahasā varam adāsim, sā puttassa rajjam pariṇāmetum icchati. Tumhe ṭhapetvā maṅgalaṭṭham maṅgala-assam maṅgalarathaṅca yattake icchatha, tattake hatthi-assarathe gahetvā gacchatha. Mamaccayena āgantvā rajjam kareyyāthā”ti aṭṭhahi amaccehi saddhim uyyojesi.

Te nānappakāram roditvā kanditvā “tāta amhākam dosam khamathā”ti rājānañceva rājorodhe ca khamāpetvā, “mayampi bhātūhi saddhim gacchāmā”ti rājānam āpucchitvā nagarā nikkhantā bhaginiyo ādāya caturaṅginiyā senāya parivutā nagarā nikkhamimsu. “Kumārā pitu accayena āgantvā rajjam kāressanti, gacchāma ne upaṭṭhahāmā”ti cintetvā bahū manussā anubandhimsu. Paṭhamadivase yojanamattā senā ahoṣi, dutiye dviyojanamattā, tatiye tiyojanamattā. Kumārā mantayimsu “mahā balakāyo, sace mayam kañci sāmantarājānam madditvā janapadam gaṇheyyāma, sopi no nappasaheyya. Kim paresam pīlāya katāya, mahā ayam Jambūdīpo, araṅṅe nagaram māpessāmā”ti Himavantābhimukhā gantvā nagaravatthum pariyesimsu.

Tasmiṅca samaye amhākam bodhisatto brāhmaṇamahāsālakule nibbattitvā Kapilabrāhmaṇo nāma hutvā nikkhamma isipabbajjam pabbajitvā Himavantapasse pokkharāṇiyā tīre sākavanasaṅde paṇṇasālam māpetvā vasati. So kira bhummajālam² nāma vijjam jānāti. Yāya uddham asītiṭṭhe ākāse, heṭṭhā ca bhūmiyampi guṇadosam passati. Etasmiṃ padese tiṇagumbalatā dakkhiṇāvattā pācīnābhimukhā³ jāyanti. Sīhabyagghādayo migasūkare, sappabīlārā ca maṇḍūkamūsike anubandhamānā tam padesam patvā na sakkonti te anubandhitum. Tehi te

1. Vasalī(Sī) 2. Bhūmicālam (Sī), bhummapāsam (Syā) 3. Pācīnamukhā (Sī)

aññadatthu santajjitā nivattantiyeva. So “ayaṃ pathaviyā aggapadeso”ti ñatvā tatha attano paṇṇasālaṃ māpesi.

Atha te kumāre nagaravatthum̐ pariyesamāne attano vasanokāsaṃ āgate disvā pucchitvā taṃ pavattim̐ ñatvā tesu anukampaṃ janetvā avoca “imasmiṃ paṇṇasālaṭṭhāne māpitaṃ nagaraṃ Jambudīpe agganagaraṃ bhavissati, ettha jātapurisesu ekeko¹ purisasatampi purisasahassampi abhibhavitum̐² sakkhissati, ettha nagaraṃ māpetha, paṇṇasālaṭṭhāne rañño gharaṃ karotha. Imasmiñhi okāse ṭhatvā caṇḍalaputtopi cakkavattibalena atiseyyo”ti. Nanu bhante ayyassa vasanokāsoti? “Mama vasanokāso”ti mā cintayittha, mayhaṃ ekapasse paṇṇasālaṃ katvā nagaraṃ māpetvā **“Kapilavatthun”**ti nāmaṃ karoṭhāti. Te tathā katvā tatha nivāsaṃ kappesuṃ.

Athāmaccā “ime dārakā vayappattā, sace nesaṃ pitā santike bhaveyya, so āvāhavivāhaṃ kareyya, idāni pana amhākaṃ bhāro”ti cintetvā kumārehi saddhim̐ mantayimsu. Kumārā “amhākaṃ sadisā khattiyadhītarō nāma na passāma, nāpi bhaginīnaṃ sadise khattiyakumārake, asadisasaṃyoge³ ca no uppannā puttā mātito vā pitito vā aparisuddhā jātisambhedam̐ pāpuṇissanti, tasmā mayam̐ bhaginīhiyeva saddhim̐ saṃvāsaṃ rocema”ti te jātisambhedabhayena jeṭṭhakabhaginiṃ mātutṭhāne⁴ ṭhapetvā avasesāhi saṃvāsaṃ kappesuṃ.

Tesaṃ puttehi ca dhītāhi ca vaḍḍhamānānaṃ aparena samayena jeṭṭhakabhaginiyā kuṭṭharogo udapādi, koviḷārapupphasadisāni gattāni ahesuṃ. Rājakumārā imāya saddhim̐ ekato nisajjaṭṭhānabhojanādīni karontānampi upari ayaṃ rogo saṅkamatīti cintetvā ekadivasam̐ uyyānakīlaṃ gacchantā viya taṃ yāne āropetvā araññaṃ pavisitvā bhūmiyaṃ pokkharaṇim̐ khaṇāpetvā tatha khādanīyabhojanīyena saddhim̐ taṃ pakkhipitvā gharasaṅkhepena upari padaraṃ paṭicchādetvā paṃsum̐ datvā pakkamimsu.

1. Ekekaṃ (Ka)

2. Na abhibhavitum̐ (Ka)

3. Asadisasampayogena (Sī), asadisasampayoge (Syā)

4. Mātutṭhāne (Sī), mātikaṭṭhāne (Syā)

Tena ca samayena Rāmo nāma Bārāṇasirājā kuṭṭharogī¹ nāṭakitthihi ca orodhehi ca² jigucchiyamāno tena saṁvegena jeṭṭhaputtassa rajjam datvā araṇṇam pavasitvā tattha paṇṇasālam māpetvā mūlaphalāni paribhuñjanto nacirasseva arogo suvaṇṇavaṇṇo hutvā ito cito ca vicaranto mahantaṁ susirarukkham disvā tassabbhantare soḷasahatthappamāṇam okāsam sodhetvā dvāraṇca vātapānaṇca yojetvā nisseṇim bandhitvā tattha vāsam kappesi. So aṅgārakaṭāhe aggim katvā rattim migasūkarādīnam sadde suṇanto sayati. So “asukasmim padese sīho saddamakāsi, asukasmim byaggho”ti sallakkhetvā pabhāte tattha gantvā vighāsamaṁsam ādāya pacitvā khādati.

Athekadivasam tasmim paccūsasamaye aggim jāletvā nisinne rājadhītāya sarīragandhena āgantvā byaggho tasmim padese paṁsum viyūhanto padare vivaramakāsi, tena ca vivarena sā byaggham disvā bhītā vissaramakāsi. So tam saddam sutvā “itthisaddo eso”ti ca sallakkhetvā pātova tattha gantvā “ko etthā”ti āha. Mātugāmo sāmīti. Kim jātikāsīti. Okkākamahārājassa dhītā sāmīti³. Nikkhamāti. Na sakkā sāmīti. Kim kāraṇāti. Chavirogo me atthīti. So sabbam pavattim pucchitvā khattiyamānena anikkhamantim “ahampi khattiyō”ti attano khattiyabhāvam jānāpetvā nisseṇim datvā uddharitvā attano vasanokāsam netvā sayam paribhuttābhesajjāniyeva datvā nacirasseva arogam suvaṇṇavaṇṇam katvā tāya saddhim saṁvāsam kappesi. Sā paṭhamasaṁvāseneva gabbham gaṇhitvā dve putte vijāyi, punapi dveti evam soḷasakkhattumpi vijāyi. Evam dvattimsa bhātaro ahesum. Te anupubbena vuḍḍhippatte pitā sabbasippāni sikkhāpesi.

Athekadivasam eko Rāmaraṇṇo nagaravāsī vanacarako pabbate ratanāni gavesanto rājānam disvā sañjānitvā āha “jānāmaham deva tumhe”ti. Tato nam rājā sabbam pavattim pucchi. Tasmim yeva ca khaṇe te dārakā āgamimsu. So te disvā “ke ime”ti āha. “Puttā me”ti ca vutte tesam mātikavaṁsam pucchitvā “laddham dāni

1. Kuṭṭharogo (Ka)

2. Orodhehi ca nāṭakehi ca (Sī, Syā)

3. Dhītāmhīti (Syā), dhītāmhīti (Ka)

me pābhatan”ti nagaram gantvā rañño ārocesi. So “pitaram ānayissāmī”ti caturaṅginiyā senāya tattha gantvā pitaram vanditvā “rajjam deva sampaṭicchā”ti yāci. So “alam tāta na tattha gacchāmi, idheva me imam rukkham apanetvā nagaram māpehī”ti āha. So tathā katvā tassa nagarassa kolarukkham apanetvā katattā **Kolanagaranti** ca byagghapathe katattā **Byagghapathanti**¹ cāti dve nāmāni āropetvā² pitaram vanditvā attano nagaram agamāsi.

Tato vayappatte kumāre mātā āha “tātā tumhākam Kapilavatthuvāsino Sakyā mātulā santi³. Mātuladhītānam pana vo evarūpaṃ nāma kesaggahaṇam hoti, evarūpaṃ dussagahaṇam. Yadā tā nhānatittham āgacchanti, tadā gantvā yassa yā ruccati, so tam gaṇhatū”ti. Te tattheva⁴ gantvā tāsū nhatvā sīsam sukkhāpayamānāsu yaṃ yaṃ icchimsu, tam tam gahetvā nāmaṃ sāvetvā agamimsu. Sakyarājāno sutvā “hotu bhaṇe amhākam nātakā eva te”ti tuṅhī ahesum. Ayaṃ Sakyakoliyānam uppatti. Evaṃ tesam Sakyakoliyānam aññamaññam āvāhavivāham karontānam yāva Buddhakālā anupacchinnova vaṃso āgato. Tattha Bhagavā Sakyavaṃsam dassetum “**te raṭṭhasmā pabbājita Himavantapasse pokkharāṇiyā tīre**”ti-ādimāha. Tattha **sammantī**ti vasanti. **Sakyā vata bhoti raṭṭhasmā pabbājita** araññe vasantāpi jātisambhedamakavā kulavaṃsam anurakkhitum Sakyā⁵ samatthā, paṭibālāti attho. **Tadaggeti** tam aggam katvā, tato paṭṭhāyāti attho. **So ca nesam pubbapurisoti** so Okkāko rājā etesam pubbapuriso. Natthi etesam gahapativaṃsena sambhedamattampīti.

Evaṃ Sakyavaṃsam pakāsetvā idāni Ambaṭṭhavaṃsam pakāseto “**rañño kho panā**”ti-ādimāha. **Kaṇham nāma janesī**ti kāḷavaṇṇam antokucchiyaṃyeva sañjātadantaṃ parūḷhamassudāṭhikam⁶ puttam vijāyi. **Pabyāhāsī**ti “yakkho jāto pisāco jāto”ti bhayena palāyitvā dvāram pidhāya ṭhitesu gharamānusakesu ito cito ca vicaranto “dhovatha man”ti-ādīni vadanto uccāsaddamakāsi.

1. Byagghapajjanti (Sī)

2. Kāretvā (Ka)

3. Honti (Sī)

4. Te tattha (Syā)

5. Sakkā (Ka)

6. Parūḷhakesamassudāṭhikam (Syā)

268. **Te māṇavakā Bhagavantam etadavocunti** attano upārambhamocanattāya etaṃ “mā bhavan”ti-ādivacanam avocum. Tesam kira etadahosi “ambattho amhākam ācariyassa jeṭṭhantevāsī, sace mayam evarūpe ṭhāne ekadvevacanamattampi na vakkhāma, ayam no ācariyassa santike amhe paribhindissati”ti upārambhamocanattam evam avocum, cittena panassa nimmadabhāvam ākaṅkhanti. Ayam kira mānanissitattā tesampi appiyova. **Kalyāṇavākkaṇoti** madhuravacano. **Asmim vacaneti** attanā uggahite vedattayavacane. **Paṭimantetunti** pucchitam pañham paṭikathetum, vissajjetunti attho. Etasmim vā dāsiputtavacane. **Paṭimantetunti** uttaram¹ kathetum.

269. **Atha kho Bhagavāti** atha kho Bhagavā “sace ime māṇavakā ettha nisinnā evam uccāsaddam karissanti, ayam kathā pariyosānam na gamissati. Handa ne nissadde katvā Ambattheneva saddhim kathemi”ti te māṇavake etadavoca. Tattha **mantavhoti** mantayatha. **Mayā saddhim paṭimantetūti** mayā saha kathetu. Evam vutte māṇavakā cintayimsu “ambattho tāva ‘dāsiputtosī’ti vutte puna sīsam ukkhipitum nāsakkhi. Ayam kho jāti nāma dujjānā, sace aññampi kiñci samaṇo Gotamo ‘tvaṃ dāso’ti vakkhati, ko tena saddhim aḍḍam karissati. Ambattho attanā baddham puṭakam² attanāva mocetū”ti attānam parimocetvā tasseva upari khipantā “**sujāto ca bho Gotamā**”ti-ādimāhamsu.

270. **Sahadhammikoti** sahetuko sakāraṇo. **Akāmā byākātabboti** attanā anicchantenapi byākaritabbo, avassam vissajjetabboti attho. **Aññena vā aññam paṭicarissasīti** aññena vacanena aññam vacanam paṭicarissasi ajjhottharissasi, paṭicchādessasīti attho. Yo hi “kim gotto tvan”ti evam puṭṭho “aham tayo vede jānāmī”ti-ādīni vadati, ayam aññena aññam paṭicarati nāma. **Pakkamissasi vāti** pucchitam pañham jānantova akathetukāmatāya uṭṭhāyāsanā pakkamissasi³ vā.

1. Uttarim (Syā), uttari (Ka)

2. Bandhapuṭakam (Syā)

3. Gamissasi (Sī, Syā)

* **Tuṇhī ahoṣī**ti samaṇo Gotamo maṃ sāmānyeva dāsiputtabhāvaṃ kathāpetukāmo, sāmāṃ kathite ca dāso nāma jātoyeva hoti. Ayaṃ pana dvikkhattuṃ codetvā tuṇhī bhavissati, tato ahaṃ parivattitvā pakkamissāmīti cintetvā tuṇhī ahoṣi.

271. * Vajiraṃ pāṇimhi assāti **vajirapāṇi**. **Yakkhoti** na yo vā so vā yakkho, Sakko devarājāti veditabbo. **Ādittanti** aggivaṇṇaṃ. **Sampajjalitanti** suṭṭhu pajjalitaṃ. **Sajotibhūtanti**¹ samantato jotibhūtaṃ, ekaggijālābhūtanti² attho. **Ṭhito hotī**ti mahantaṃ sīsaṃ, kandalamakuḷasadisā³ dāṭhā bhayānakāni akkhināsādīni evaṃ virūparūpaṃ māpetvā ṭhito.

Kasmā panaṣa āgatoti? Diṭṭhivissajjāpanatthaṃ. Api ca “ahañceva kho pana dhammaṃ deseyyaṃ, pare ca me na ājāneyyūn”ti⁴ evaṃ dhammadesanāya appossukkabhāvaṃ āpanne Bhagavati Sakko mahābrahmunā saddhiṃ āgantvā “Bhagavā dhammaṃ desetha, tumhākaṃ āṇāya avattamāne mayaṃ vattāpessāma, tumhākaṃ dhammacakkaṃ hotu, amhākaṃ āṇācakkān”ti paṭiññāṃ akāsi. Tasmā “ajja Ambaṭṭhaṃ tāsetvā pañhaṃ vissajjāpessāmī”ti āgato.

Bhagavā ceva passati Ambaṭṭho cāti yadi hi taṃ aññepi passeyyūṃ, taṃ kāraṇaṃ, agaru assa⁵, “ayaṃ samaṇo Gotamo Ambaṭṭhaṃ attano vāde anotarantaṃ ñatvā yakkhaṃ āvāhetvā dassesi, tato Ambaṭṭho bhayena kathesi”ti vadeyyūṃ. Tasmā Bhagavā ceva passati Ambaṭṭho ca. Tassa taṃ disvāva sakalasarīrato sedā muccīṃsu, antokucchi viparivattamānā⁶ mahāravaṃ viravi. So “aññepi nu kho passantī”ti olovento kassaci lomahaṃsamattampi nāddasa. Tato “idaṃ bhayaṃ mameva uppannaṃ, sacāhaṃ yakkhoti vakkhāmi, ‘kiṃ tuyhameva akkhīni atthi, tvameva yakkhaṃ passasi, paṭhamāṃ yakkhaṃ adisvā samaṇena Gotamena vādasamghaṭṭe⁷ pakkhittova yakkhaṃ passasī”ti vadeyyūn”ti cintetvā “na dāni

1. Saṃjotibhūtanti (Syā)

2. Ekaggijālābhūtanti (Syā)

3. Kundalamakuḷasadisā (Syā, Ka)

4. Dī 2. 32; Vi 3. 5; Ma-1. 224; Saṃ 1. 138 piṭṭhesu.

* Ma-Ṭṭha 2. 178 piṭṭhepi.

5. Agaru (Syā, Ka) Ma-Ṭṭha 2. 179 piṭṭhe passitabbaṃ.

6. Parivattamānā (Sī, Syā)

7. Vādasamghaṭṭe (Sī, Syā)

me idha aññaṃ paṭisaraṇaṃ atthi aññaṃtra samaṇā Gotamā”ti maññaṃāno
atha kho Ambaṭṭho māṇavo -pa- Bhagavantaṃ etadavoca.

272. **Tāṇaṃ gavesīti** tāṇaṃ gavesamāno. **Leṇaṃ gavesīti** leṇaṃ
gavesamāno. **Saraṇaṃ gavesīti** saraṇaṃ gavesamāno. Ettha ca tāyati
rakkhatīti tāṇaṃ. Nilīyanti etthāti leṇaṃ. Saratīti saraṇaṃ, bhayaṃ himsati
viddhamsetīti attho. **Upanisīditvāti** upagamma heṭṭhāsane nisīditvā. **Bravitūti**
vadatu.

Ambaṭṭhavaṃsakathā

273-274. **Dakkhīṇajanapadanti** Dakkhīṇāpathoti pākaṭaṃ. Gaṅgāya
dakkhīṇato pākaṭajanapadaṃ¹. Tadā kira Dakkhīṇāpathe bahū
brāhmaṇatāpasā honti, so tatha gantvā ekaṃ tāpasam vattapaṭipattiyā
ārādhesi. So tassa upakāraṃ disvā āha “ambho purisa mantam te demi, yaṃ
icchasi, taṃ mantam gaṇhāhī”ti. So āha “na me ācariya aññaṃ mantena
kiccaṃ atthi, yassānubhāvena āvudham na parivattati², taṃ me mantam
dehī”ti. So “bhaddraṃ³ bho”ti tassa dhanu agamanīyaṃ ambaṭṭhaṃ nāma
vijjaṃ adāsi, so taṃ vijjaṃ gahetvā tattheva vīmaṃsitvā “idāni me
manorathaṃ pūressāmī”ti isivesam gahetvā Okkākassa santikaṃ gato. Tena
vuttaṃ “Dakkhīṇajanapadaṃ gantvā brahmamante adhīyitvā rājānaṃ
Okkākaṃ upasaṅkamtivā”ti.

Ettha⁴ **brahmamanteti** ānubhāvasampannatāya seṭṭhamante. **Ko**
nevam’re⁵ **ayaṃ mayham dāsiputtoti** ko nu evaṃ are ayaṃ mama dāsiputto.
So taṃ khurappanti so rājā taṃ māretukāmatāya sannahitaṃ⁶ saraṃ tassa
mantānubhāvena neva khipitum na apantum sakkhi, tāvadeva sakalasarīre
sañjātasedo bhayena vedhamāno aṭṭhāsi.

Amaccāti mahāmaccā. **Pārisajjāti** itare parisāvacaṇā⁷. **Etadavocunti**
“Daṇḍakīrañño⁸ kisavacchatāpase aparaddhassa āvudhavuṭṭhiyā
sakalaraṭṭhaṃ

1. Janapadaṃ (Syā, Ka)

5. Nevare (Sī)

7. Parisā janā (Ka)

2. Nappavattati (Syā)

6. Sannihitaṃ (Sī), sannayhati taṃ (Syā)

8. Daṇḍakīrañño (Syā, Ka) Ma 2. 41 piṭṭhepi.

3. Bhaddaṃ (Sī)

4. Ettha ca (Sī)

vinaṭṭhaṃ, nālikero pañcasu tāpasasatesu Ajjuno ca Aṅgīrase aparaddho pathaviṃ bhinditvā nirayaṃ pavīṭṭho”ti cintayantā bhayena etaṃ “**sotthi bhaddante**”ti-ādivacanaṃ avocum.

Sotthi bhavissati raññoti idaṃ vacanaṃ Kaṇho ciraṃ tuṅhī hutvā tato anekappakāraṃ yāciyamāno “tumhākaṃ raññā mādisassa isino khurappaṃ sannayhantena bhāriyaṃ kammaṃ katan”ti-ādīni ca vatvā pacchā abhāsi. **Undriyissatīti** bhijjissati, thusamuṭṭhi viya vippakiriyissatīti idaṃ so “janaṃ tāsessāmī”ti musā bhaṇati. Sarasanthambhanamatteyeva hissa vijjāya ānubhāvo, na aññatra. Ito paresupi vacanesu eseva nayo.

Pallomoti pannalomo. Lomahaṃsanamattampissa na bhavissati. Idaṃ kira so “sace me rājā taṃ dārikaṃ dassatī”ti paṭiññaṃ kāretvā avaca. **Kumāre khurappaṃ patiṭṭhapesīti** tena “saro otaratū”ti mante parivattite kumārassa nābhiyaṃ patiṭṭhapesi. **Dhītarāṃ adāsīti** sīsaṃ dhovitvā adāsaṃ bhujjissam katvā dhītarāṃ adāsi, uḷāre ca naṃ ṭhāne ṭhapesi. **Mā kho tumhe maṇavakāti** idaṃ pana Bhagavā “ekena pakkhena Ambaṭṭho Sakyānaṃ ñāti hotī”ti pakāsetto tassa samassāsanatthaṃ āha. Tato Ambaṭṭho ghaṭasatena abhisitto viya passaddhadaratho hutvā samassāsetvā samaṇo Gotamo maṃ “tosessāmī”ti¹ ekena pakkhena ñātiṃ karoti, Khattiyo kirāhamasmīti cintesi.

Khattiyasetṭhabhāvavaṇṇanā

275. Atha kho Bhagavā “ayaṃ Ambaṭṭho khattiyosmī”ti saññaṃ karoti, attano akhattiyabhāvaṃ na jānāti, handa naṃ jānāpessāmīti khattiyavaṃsaṃ dassetuṃ uttari desanaṃ vaḍḍhento “**taṃ kiṃ maññasi Ambaṭṭhā**”ti-ādimāha. Tattha **idhāti** imasmiṃ loke. **Brāhmaṇesūti** brāhmaṇānaṃ antare. **Āsanaṃ vā udakaṃ vāti** aggāsaṃ vā aggodakaṃ vā. **Saddheti** mataka uddissa katabhatte. **Thālīpāketi** maṅgalādibhatte. **Yaññeti** yaññabhatte. **Pāhuneti** pāhunakānaṃ katabhatte, paṇṇākārabhatte vā. **Apinussāti** api nu assa khattiyaputtassa. **Āvaṭaṃ vā assa anāvaṭaṃ**

1. Na nāsessāmīti (Sī)

vāti brāhmaṇakaññāsu nivāraṇaṃ bhaveyya vā no vā, brāhmaṇadārikaṃ labheyya vā na vā labheyyāti attho. **Anupapannoti** khattiyabhāvaṃ apatto, aparissuddhoti attho.

276. **Itthiyā vā itthim karitvāti** itthiyā vā itthim pariyesitvā. **Kismiñcideva pakaraṇeti** kismiñcideva dose brāhmaṇānaṃ ayutte akattabbakaraṇe. **Bhassapuṭenāti** bhasmapuṭena, sīse chārikaṃ okiritvāti attho.

277. * **Janetasminti** janitasmim¹, pajāyāti attho. **Ye gottapaṭisārinoti** ye Janetasmim gottam paṭisaranti “ahaṃ Gotamo, ahaṃ Kassapo”ti, tesu loke gottapaṭisārisu khattiyō seṭṭho. **Anumatā mayāti** mama sabbaññutaññāṇena saddhim saṃsanditvā desitā mayā anuññātā.

Paṭhamabhāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Vijjācaraṇakathāvaṇṇanā

278. Imāya pana gāthāya “vijjācaraṇasampanno”ti idaṃ padaṃ sutvā Ambaṭṭho cintesi “vijjā nāma tayo vedā, caraṇaṃ pañca silāni, tayidaṃ amhākaṃyeva atthi, vijjācaraṇasampanno ce seṭṭho, mayameva seṭṭhā”ti niṭṭhaṃ gantvā vijjācaraṇaṃ pucchanto “**katamaṃ pana taṃ bho Gotama caraṇaṃ, katamā ca pana sā vijjā**”ti āha. Athassa Bhagavā taṃ brāhmaṇasamaye siddhaṃ jātivādādipaṭisaṃyuttaṃ vijjācaraṇaṃ paṭikkhipitvā anuttaraṃ vijjācaraṇaṃ dassetukāmo “**na kho Ambaṭṭhā**”ti-ādimāha. Tattha **jātivādoti** jātim ārabha vādo, brāhmaṇassevidaṃ vaṭṭati, na suddassāti-ādivacananti attho. Esa nayo sabbattha. **Jātivādavinibaddhāti** jātivāde vinibaddhā. Esa nayo sabbattha.

Tato Ambaṭṭho “yattha dāni mayam laggissāmāti cintayimha, tato no samaṇo Gotamo mahāvāte thusam dhunanto viya² dūrameva avakkhipi. Yattha pana mayam na laggāma³, tattha no niyojesi. Ayaṃ no vijjācaraṇasampadā ñātuṃ vaṭṭati”ti cintetvā puna vijjācaraṇasampadam⁴ pucchi.

* Saṃ-Ṭṭha 1. 201 piṭṭhepi.

2. Opuṇanto viya (Sī), utthunanto (Syā)

4. Vijjācaraṇaṃ (Sī, Syā)

1. Janatasmim (Sī, Syā)

3. Alaggā (Sī, Syā)

Athassa Bhagavā samudāgamato pabhuti vijjācaraṇaṃ dassetuṃ “**idha Ambaṭṭha Tathāgato**”ti-ādimāha.

279. Ettha ca Bhagavā caraṇapariyāpannampi tividhaṃ sīlaṃ vibhajanto “idamassa hoti caraṇasmin”ti aniyyātetvā “idampissa hoti sīlasmin”ti sīlavaseneva niyyātesī. Kasmā? Tassapi hi kiñci kiñci sīlaṃ atthi, tasmā caraṇavasena niyyātiyamāne “mayampi caraṇasampannā”ti tattha tattheva laggeyya. Yaṃ pana tena supinepi na diṭṭhapubbaṃ tasseva vasena niyyātentō “paṭhamam jhānaṃ upasampajja viharati -pa-. Idampissa hoti caraṇasmin -pa- catuttham jhānaṃ upasampajja viharati, idampissa hoti caraṇasmin”ti-ādimāha. Ettāvatā aṭṭhapi samāpattiyo “caraṇaṃ”ti niyyātītā honti, vipassanāñāṇato pana paṭṭhāya aṭṭhavidhāpi paññā “vijjā”ti niyyātītā.

Catu-apāyamukhakathāvaṇṇanā

280. **Apāyamukhānī**ti vināsamukhāni. **Anabhisambhuṇamānoti** asampāpuṇanto, avisahamāno vā. **Khārividhamādāyāti** ettha **khārī**ti araṇī kamaṇḍalu sujā cāmarādayo tāpasaparikkhārā. **Vidhoti** kājo. Tasmā khāribharitaṃ kājamādāyāti attho. Ye pana “**khārivividhan**”ti paṭhanti, te “**khārī**ti kājassa nāmaṃ, **vividhanti** bahukamaṇḍalu-ādiparikkhāraṇaṃ”ti vaṇṇayanti. **Pavattaphalabhojanoti** patitaphalabhojano. **Paricārakoti** kappiyakaraṇapattapaṭiggaṇapādadhovanādivattakaraṇavasena paricārako. Kāmañca guṇādhikopi khīṇāsavasāmaṇero puthujjanabhikkhuno vuttanayena paricārako hoti, yaṃ pana na tādiso guṇavasenapi veyyāvaccakaraṇavasenapi lāmakoyeva.

Kasmā pana tāpasapabbajjā sāsanaṃ vināsamukhanti vuttāti? Yasmā gacchantaṃ gacchantaṃ sāsanaṃ tāpasapabbajjāvasena osakkissati. Imasmiñhi sāsane pabbajitvā tisso sikkhā pūretuṃ asakkontaṃ lajjino sikkhākāmā “natthi tayā saddhiṃ uposatho vā pavāraṇā vā saṃghakammaṃ vā”ti jigucchitvā parivajjanti. So “dukkaraṃ khuradhārūpamaṃ sāsane paṭipattipūraṇaṃ dukkhaṃ, tāpasapabbajjā pana sukarā ceva bahujanasammata cā”ti vibbhamitvā tāpaso hoti. Aññe taṃ disvā “kim tayā katan”ti pucchanti. So “bhāriyaṃ tumhākaṃ sāsane kammaṃ, idha pana sachandacārino

mayan”ti vadati. Sopi “yadi evaṃ ahampi ettheva pabbajāmī”ti tassa anusikkhanto tāpasō hoti. Evamaññepi aññepīti kamena tāpasāva bahukā honti. Tesāṃ uppannakāle sāsanaṃ osakkitaṃ nāma bhavissati. Loke evarūpo Buddho nāma uppajji, tassa īdisaṃ nāma sāsanaṃ ahoṣīti sutamattameva bhavissati. Idaṃ sandhāya Bhagavā tāpasapabbajjāṃ sāsanaṃ vināsamukhanti āha.

Kudālapīṭakanti kandaṃulaphalaggahaṇatthaṃ kudālañceva¹ piṭakañca. **Gāmasāmantarī** vāti vijjācaraṇasampadādīni anabhisambhuṇanto kasikkamādīhi ca jīvitāṃ nipphādetuṃ dukkhanti maññamāno bahujanakuhāpanatthaṃ gāmasāmantarī vā nigamasāmantarī vā aggisālarī katvā sappiteladadhimadhuphāṇitilataṇḍulādīhi ceva nānādārūhi ca homakaraṇavasena aggim paricaranto acchati.

Catudvāram agāram karitvāti catumukhaṃ pānāgāram katvā tassa dvāre maṇḍapaṃ katvā tattha pānīyaṃ upaṭṭhapetvā āgātāgate pānīyena āpucchati. Yampissa addhikā kilantā pānīyaṃ pivitvā paritūṭṭhā bhattapuṭam² vā taṇḍulādīni vā denti, taṃ sabbaṃ gahetvā ambilayāgu-ādīni katvā bahutaraṃ āmisagahaṇatthaṃ³ kesañci annaṃ deti, kesañci bhattapacanabhājanādīni. Tehipi dinnāṃ āmisāṃ vā pubbaṇṇādīni vā⁴ gaṇhāti, tāni vaḍḍhiyā payojeti. Evaṃ vaḍḍhamānavibhavo gomahimsadāsīdāsapariggahaṃ karoti, mahantaṃ kuṭumbaṃ saṅṭhapeti. Imaṃ sandhāyetaṃ vuttarī “catudvāram agāram karitvā acchatī”ti. **“Tamahaṃ yathāsatti yathābalaṃ paṭipūjessāmī”**ti idaṃ panassa paṭipattimukhaṃ. Iminā hi mukhena so evaṃ paṭipajjatīti. Ettāvata ca Bhagavatā sabbāpi tāpasapabbajjā niddiṭṭhā honti.

Kathaṃ? **Aṭṭhavidhā hi tāpasā** saputtabhariyā uñchācariyā anaggipakkikā asāmapākā⁵ asmamuṭṭhikā⁶ dantavakkalikā pavattaphalabhojanā⁷ paṇḍupalāsikāti. Tattha ye Keṇiyajaṭilo⁸ viya kuṭumbaṃ saṅṭhapetvā vasanti, te **saputtabhariyā** nāma.

1. Kudālañceva (Sī, Syā)

2. Paribhuttabhattapuṭam (Syā), tuṭṭhāya bhattapuṭam (Ka)

3. Āmisasaṅgahaṇatthaṃ (Syā)

4. Pubbaṇṇāparaṇṇādīni vā (Sī, Syā)

6. Ayamūṭṭhikā (Syā, Ka)

8. Keniyajaṭilo (Sī, Ka) Vi 3. 342 piṭṭhe passitabbaṃ.

5. Asāmapākikā(Sī)

7. Pavattaphalabhojino (Sī)

Ye pana “saputtadārabhāvo nāma pabbajitassa ayutto”ti lāyanamaddanaṭṭhānesu vīhimuggamāsatilādīni saṅkaḍḍhitvā pacitvā paribhuñjanti, te **uñchācariyā** nāma.

Ye “khalena khalam vicaritvā vīhim āharitvā koṭṭetvā paribhuñjanam nāma ayuttan”ti gāmanigamesu taṇḍulabhikkham gahetvā pacitvā paribhuñjanti, te **anaggipakkikā** nāma.

Ye pana “kiṃ pabbajitassa sāmāpākenā”ti gāmanam pavisitvā pakkabhikkhameva gaṇhanti, te **asāmāpākā** nāma.

Ye “divase divase bhikkhāpariyetṭhi nāma dukkhā pabbajitassā”ti muṭṭhipāsāṇena ambāṭakādīnam rukkhānam tacam koṭṭetvā khādanti, te **asmamuṭṭhikā** nāma.

Ye pana “pāsāṇena tacam koṭṭetvā vicaraṇam nāma dukkhan”ti danteheva ubbāṭetvā khādanti, te **dantavakkalikā** nāma.

Ye “dantehi ubbāṭetvā khādanam nāma dukkham pabbajitassā”ti leḍḍudaṇḍādīhi paharitvā patitāni phalāni paribhuñjanti, te **pavattaphalabhojanā** nāma.

Ye pana “leḍḍudaṇḍādīhi pāṭetvā paribhogo nāma asāruppo pabbajitassā”ti sayam patitāneva pupphaphalapaṇḍupalāsādīni khādantā yāpentī, te **paṇḍupalāsikā** nāma.

Te tividhā ukkaṭṭhamajjhīmamudukavasena. Tattha ye nisinnaṭṭhānato anuṭṭhāya hatthena pāpuṇanaṭṭhāneva patitam gahetvā khādanti, te ukkaṭṭhā. Ye ekarukkhatō aññam rukkhānam na gacchantī, te majjhīmā. Ye tam tam rukkhāmūlamgantvā pariyesitvā khādanti, te mudukā.

Imā pana aṭṭhapi tāpasapabbajjā imāhi catūhi yeva saṅgaham gacchantī. Katham? Etāsu hi saputtabhariyā ca uñchācariyā ca agāram bhajanti. Anaggipakkikā ca asāmāpākā ca agyāgāram bhajanti. Asmamuṭṭhikā ca dantavakkalikā ca kandamūlaphalabhojanam bhajanti. Pavattaphalabhojanā ca paṇḍupalāsikā ca pavattaphalabhojanam bhajanti. Tena vuttam “ettāvata ca Bhagavatā sabbāpi tāpasapabbajjā niddiṭṭhā hontī”ti.

281-282. Idāni Bhagavā sācariyakassa Ambaṭṭhassa vijjācaraṇasampadāya apāyamukhampi appattabhāvaṃ dassetum “**taṃ kiṃ maññasi Ambaṭṭhā**”ti-ādimāha. Taṃ uttānatthameva. **Attanā āpāyikopi aparipūramānoti** attanā vijjācaraṇasampadāya āpāyikenāpi aparipūramānena.

Pubbaka-isibhāvānuyogavaṇṇanā

283. **Dattikanti** dinnakaṃ. **Sammukhībhāvampi na dadātīti** kasmā na dadāti. So kira sammukhāvaṭṭanim nāma vijjāṃ jānāti. Yadā rājā mahārahena alaṅkārena alaṅkato hoti, tadā rañño samīpe ṭhatvā tassa alaṅkāraṇassa nāmaṃ gaṇhāti. Tassa rājā nāme gahite “na demī”ti vattum na sakkoti. Datvā puna chaṇḍadvase “alaṅkāraṃ āharathā”ti vatvā “natthi deva tumhehi brāhmaṇassa dinno”ti vutto “kasmā me dinno”ti pucchi. Te amaccā so brāhmaṇo sammukhā āvaṭṭanimāyaṃ jānāti. Tāya tumhe āvaṭṭetvā gahetvā gacchatīti āhaṃsu. Apare raññā saha tassa atisahāyabhāvaṃ asahantā āhaṃsu “deva etassa brāhmaṇassa sarīre saṅkhalitakuṭṭham¹ nāma atthi, tumhe etaṃ disvāva āliṅgatha parāmasatha, idaṅca kuṭṭham nāma kāyasamaggavasena anugacchati, mā evaṃ karoṭhā”ti. Tato paṭṭhāya tassa rājā sammukhībhāvaṃ na deti.

Yasmā pana so brāhmaṇo paṇḍito khattavijjāya² kusalo, tena saha mantetvā katakammaṃ nāma na virujjhati. Tasmā sānipākāraṇassa anto ṭhatvā bahi ṭhitena tena saddhiṃ manteti. Taṃ sandhāya vuttaṃ “**tirodussantena manteti**”ti. Tattha **tirodussantenāti** tirodussena³. Ayameva vā pāṭho. **Dhammikanti** anavajjāṃ. **Payātanti** abhiharitvā dinnam. **Katham tassa rājāti** yassa rañño brāhmaṇo īdisaṃ bhikkham paṭiggaṇheyya, katham tassa brāhmaṇassa so rājā sammukhībhāvampi na dadeyya. Ayaṃ pana adinnakaṃ māyāya gaṇhāti, tenassa sammukhībhāvaṃ rājā na detīti niṭṭhamettha gantabbanti ayamettha adhippāyo. “Idaṃ pana kāraṇaṃ ṭhapetvā rājānañceva brāhmaṇaṅca na añño koci jānāti, tadetaṃ evaṃ rahassampi paṭicchannampi ‘addhā sabbaññū samaṇo Gotamo’ti niṭṭham gamissatī”ti Bhagavā pakāsesi.

1. Saṅkhalitakuṭṭham (Syā, Ka)

2. Khattavijjāya (Syā, Ka)

3. Tirodussa-antena (Syā)

284. Idāni ayañca Ambaṭṭho, ācariyo cassa mante nissāya atimānino. Tena tesam mantanissitamānanimmadanattham uttari desanam vaḍḍhento “**taṃ kiṃ maññasi Ambaṭṭha, idha rājā**”ti-ādimāha. Tattha **rathūpatthareti** rathamhi rañño ṭhānattham attharivā sajjitapadese. **Uggehi vāti** uggaṭṭagāṭhehi vā amaccehi. **Rājaññehi**ti anabhisittakumārehi. **Kiñcideva mantananti** asukasmim dese taḷākam vā mātikam vā kātuṃ vaṭṭati, asukasmim gāmaṃ vā nigamaṃ vā nagaraṃ vā nivesetunti evarūpaṃ pākaṭamantanam. **Tadeva mantananti** yaṃ raññā mantitam, tadeva. Tādisehiyeva sīsukkhepabhamukkhepādīhi ākārehi manteyya. **Rājabhaṇitanti** yathā raññā bhaṇitam tassatthassa sādhanasamattham, sopi tassatthassa sādhanasamatthameva bhaṇitam bhaṇatīti attho.

285. * **Pavattāro**ti pavattayitāro. **Yesanti** yesam santakam. **Mantapadanti** vedasaṅkhātam mantameva. **Gītanti** aṭṭhakādīhi dasahi porāṇakabrāhmaṇehi sarasampattivasena sajjhāyitam. **Pavuttanti** aññesam vuttam, vācitantī attho. **Samihitanti**² samupabyūḷham³ rāsikatam⁴, piṇḍam katvā ṭhapitanti attho. **Tadanugāyantīti** etarahi brāhmaṇā taṃ tehi pubbe gītam anugāyanti anusajjhāyanti. **Tadanubhāsantīti** taṃ anubhāsanti, idam purimasseva vevacanam. **Bhāsitanubhāsantīti** tehi bhāsitam sajjhāyitam anusajjhāyanti. **Vācitanuvācentīti** tehi aññesam vācitam anuvācenti.

Seyyathidanti te katameti attho. **Aṭṭhakoti**-ādīni tesam nāmāni. Te kira dībbena cakkhunā oloketvā parūpaghātam akatvā Kassapasammāsambuddhassa Bhagavato pāvacanena saha samsanditvā mante ganthimsu. Aparā pare pana brāhmaṇā pāṇātipātādīni pakkhipitvā tayo vede bhinditvā Buddhavacanena saddhim viruddhe akaṃsu. **Netam ṭhānam vijjatīti** yena tvaṃ isi bhaveyyāsi, etaṃ kāraṇam na vijjati. Idha Bhagavā yasmā “esa pucchiamānopi attano avattharaṇabhāvaṃ ñatvā paṭivacanam na dassatī”ti jānāti, tasmā paṭiññam agahetvāva taṃ isibhāvaṃ paṭikkhipi.

1. Bedattayasāṅkhātam (Ka) 2. Samihitanti (Sī, Syā) 3. Samupabbūḷham (Sī)
* Ma-Ṭṭha 3. 290; Am-Ṭṭha 3. 65 piṭṭhesupi. 4. Rāsirāsikatam (Sī)

286. Idāni yasmā te porāṇā dasa brāhmaṇā nirāmagandhā anitthigandhā rajojalladharā brahmacāriṇo araṇṇāyatane pabbatapādesu vanamūlaphalāhārā vasimsu. Yadā katthaci gantukāmā honti, iddhiyā ākāseveva gacchanti, natthi tesam yānena kiccaṃ. Sabbadisāsu ca nesam mettādibrahmavihārabhāvanāva ārakkhā hoti, natthi tesam pākārapurisaguttīhi attho. Iminā ca Ambaṭṭhena sutapubbā tesam paṭipatti, tasmā imassa sācariyakassa tesam paṭipattito ārakabhāvaṃ dassetuṃ “**taṃ kiṃ maññasi Ambaṭṭhā**”ti-ādimāha.

Tattha **vicitakāḷakanti** vicinitvā apanītakāḷakam. **Veṭṭhakanatapassāhīti** dussapaṭṭa dussaveṇi ādīhi veṭṭhakehi namitaphāsukāhi. **Kuttavālehi**ti sobhākaraṇattham kappetuṃ yuttaṭṭhānesu kappitavālehi. Ettha ca vaḷavānaṃyeva vālā kappitā, na rathānaṃ, vaḷavapayuttattā pana rathāpi “kuttavālā”ti vuttā. **Ukkinṇaparikhāsūti** khataparikhāsu. **Okkhittapalighāsūti** ṭhapitapalighāsu. **Nagarūpakārikāsūti** ettha **upakārikāti** paresam ārohanivāraṇattham samantānagaram pākārassa adhobhāge katasudhākammaṃ vuccati. Idha pana tāhi upakārikāhi yuttāni nagarāneva “nagarūpakārikāyo”ti adhippetāni¹. **Rakkhāpentīti** tādisesu nagesu vasantāpi attānaṃ rakkhāpentī. **Kaṅkhāti** “sabbaññū, na sabbaññū”ti evaṃ saṃsāyo. **Vimatīti** tasseva vevacanaṃ, virūpā mati vinicchinituṃ² asamatthāti attho. Idam Bhagavā “Ambaṭṭhassa iminā attabhāvena maggapātubhāvo natthi, kevalam divaso vītivattati, ayam kho pana lakkhaṇapariyesanattam āgato, tampi kiccaṃ nassarati. Handassa satijananattam nayaṃ demī”ti āha.

Dvelakkhaṇadassanavaṇṇanā

287. Evaṃ vatvā pana yasmā Buddhānaṃ nisinnānaṃ vā nipannānaṃ vā koci lakkhaṇam pariyesituṃ na sakkoti, ṭhitānaṃ pana caṅkamantānaṃ vā sakkoti. Āciṇṇaṅcetaṃ Buddhānaṃ lakkhaṇapariyesanattam āgatabhāvaṃ ṇatvā utṭhāyāsanaṃ caṅkamādhiṭṭhānaṃ nāma, tena Bhagavā utṭhāyāsanaṃ bahi nikkhanto. Tasmā “**atha kho Bhagavā**”ti-ādi vuttam.

1. Adhippetā (Sī, Ka)

2. Vinicchetuṃ (Sī), vinicchituṃ (Syā)

* **Samannesīti** gavesi, “ekaṃ, dve”ti vā gaṇayanto samānayaī. **Yebhuyyenāti** pāyena, bahukāni addasa, appāni na addasāti attho. Tato yāni na addasa, tesam dīpanattham vuttam “**thapetvā dve**”ti. **Kaṅkhatīti** “aho vata passeyyan”ti patthanam uppādeti. **Vicikicchati** tato tato tāni vicinanto kicchati na sakkoti daṭṭhum. **Nādhimuccatīti** tāya vicikicchāya sannitṭhānam na gacchati. **Na sampasīdatīti** tato “paripuṇṇalakkhaṇo ayan”ti Bhagavati pasādam nāpajjati. Kaṅkhāya vā dubbalā vimati vuttā, vicikicchāya majjhimā, anadhimuccanatāya¹ balavatī, asampasādena tehi tīhi dhammehi cittassa kālusiyabhāvo. **Kosohiteti** vatthikosena paṭicchanne. **Vatthaguyheti** aṅgajāte. Bhagavato hi varavāraṇasseva kosohitam vatthaguyham suvaṇṇavaṇṇam padumagabbhasamānam. Tam so vattapaṭicchannattā apassanto, antomukhagatāya ca jivhāya pahūtabhāvam asallakkhento tesu dvīsu lakkhaṇesu kaṅkhī ahosi vicikicchī.

288. **Tathārūpanti** taṃrūpam. Kimettha aññena vattabbam, vuttametam Nāgasenatthereneva Milindaraññā puṭṭhena²—dukkaram³ bhante Nāgasena Bhagavatā katanti. Kim mahārājāti. Mahājanena hirikaraṇokāsam Brahmāyubrāhmaṇassa ca, antevāsi-uttarassa⁴ ca, Bāvarissa antevāsīnam soḷasabrāhmaṇānaṅca⁵, Selassa brāhmaṇassa ca, antevāsīnam tisatamaṇāvānaṅca⁶ dassesi bhanteti. Na mahārāja Bhagavā guyham dassesi. Chāyam Bhagavā dassesi. Iddhiyā abhisankharitvā nivāsanānivattham kāyabandhanabaddham cīvarapārutam chāyārūpakamattam dassesi mahārājāti. Chāyam diṭṭhe sati diṭṭhamyeva nanu bhanteti. Tiṭṭhate’tam mahārāja, hadayarūpam disvā bujghanakasatto bhavye, hadayamaṃsam ninnetvā dasseyya Sammāsambuddhoti. Kallosi bhante Nāgasenāti⁷.

Ninnāmetvāti nīharitvā. **Anumasīti** kathinasūcim viya katvā anumajji, tathākaraṇena cettha mudubhāvo, kaṇṇasotānumasanena dīghabhāvo, nāsikasotānumasanena tanubhāvo, nalāṭacchādanena puthulabhāvo pakāsitoti veditabbo.

1. Anadhimuccatāya (Sī) 2. Puṭṭhena āha ca (Ka) 3. Atidukkaram (Sī)

4. Antevāsīnam Uttarassa (Syā, Ka) Ma 2. 336 piṭṭhe passitabbam.

5. Khu 1. 433; Khu 8. 5 piṭṭhesu.

* Ma-Ṭṭha 3. 252 piṭṭhepi.

6. Ma 2. 344 piṭṭhe.

7. Milindapaṇhe 169 piṭṭhe.

289. **Paṭimānentoti** āgamento, āgamanamassa patthento udikkhantoti attho.

290. **Kathāsallāpoti** kathā ca sallāpo ca, kathanam paṭikathananti attho.

291. **Aho vatāti** garahavacanametam. **Reti** idam hīlanavasena āmantanam. **Paṇḍitakāti** tameva jigucchanto āha. Sesapadadvayepi eseva nayo. **Evarūpena kira bho puriso atthacarakenāti** idam “yādiso tvaṃ, edise atthacarake hitakārake sati puriso nirayamyeva gaccheyya, na aññatrā”ti imamatham sandhāya vadati. **Āsajja āsajjāti** ghaṭṭetvā ghaṭṭetvā. **Amhepi evam upaneyya upaneyyāti** “brāhmaṇo kho pana Ambaṭṭha Pokkharasāti”ti-ādini vatvā evam upanetvā upanetvā paṭicchannam kāraṇam āvikarivā suṭṭhu dāsādibhāvam¹ āropetvā avaca, tayā amhe akkosāpitāti adhippāyo. **Padasāyeva pavattesīti** pādena paharivā bhūmiyam pātesi. Yañca so pubbe ācariyena saddhim ratham āruhitvā sārathi hutvā agamāsi, tampissa ṭhānam acchindivā rathassa purato padasāyevassa gamanam akāsi.

Pokkharasātibuddhūpasāṅkamanavaṇṇanā

292-296. **Ativikāloti** suṭṭhu vikālo, sammodanīyakathāyapi kālo natthi. **Āgamā nukhvidha bhoti** āgamā nu kho idha bho. **Adhivāsetūti** sampaṭicchatu. **Ajjatanāyāti** yam me tumhesu kāram karoto ajja bhavissati puññañca pītipāmojjañca, tadatthāya. **Adhivāsesi Bhagavā tuṅhībhāvenāti** Bhagavā kāyaṅgam vā vācaṅgam vā acopetvā abbhantareyeva khantiṃ dhārento tuṅhībhāvena adhivāsesi. Brāhmaṇassa anuggahaṇattham manasāva sampaṭicchīti vuttam hoti.

297. **Paṇītenāti** uttamena. **Sahatthāti** sahatthena². **Santappesīti** suṭṭhu tappesi, paripuṇṇam suhitam yāvadattham akāsi².

1. Suddadāsādibhāvam (Sī, Syā)

2-2. Santappetvāti suṭṭhu tappetvā paripuṇṇam suhitam yāvadattham katvā iti sabbattha dissati, (Vi-Ṭṭha 1. 167; Ma-Ṭṭha 2. 184 piṭṭhesupi), idāni dissamānapāḷiyā pana na sameti.

Sampavāresī¹ suṭṭhu pavāresi, “alaṃ alan”^{ti} hatthasaññāya paṭikkhipāpesi¹. **Bhuttāvinti** bhuttavantam. **Onītapattapāṇinti**² pattato onītapāṇim, apanītahatthanti vuttam hoti. **Onītapattapāṇinti** pāḥo. Tassattho, onītam nānābhūtam vinābhūtam pattam pāṇito assāti onītapattapāṇi, tam onītapattapāṇim. Hatthe ca pattañca dhovivā ekamante pattam nikkhipivā nisinnanti attho. **Ekamantam nisīdīti** Bhagavantam evambhūtam ñatvā ekasmiṃ okāse nisīdīti attho.

298. **Anupubbim kathanti** anupaṭipāṭikatham. Ānupubbī kathā nāma dānānantaram sīlam sīlānantaram saggo, saggānantaram maggoti etesam atthānam dīpanakathā. Teneva “**seyyathidam dānakathan**”^{ti} ādimāha. **Okāranti** avakāram lāmakabhāvam. **Sāmuksikāti** sāmam ukksikā, attanāyeva uddharivā gahitā, sayambhuññāna diṭṭhā asādhāraṇā aññesanti attho. Kā pana sāti? Ariyasaccadesanā. Tenevāha “**dukkham samudayam nirodham maggan**”^{ti}. * **Dhammacakkhanti** ettha sotāpattimaggo adhippeto, tassa uppatti-ākāradassanattam “**yam kiñci samudayadhammam, sabbam tam nirodhadhamman**”^{ti} āha. Tañhi nirodham ārammaṇam katvā kiccavasena evam sabbasaṅkhatam paṭivijjhantam uppajjati.

Pokkharasāti-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā

299. Diṭṭho ariyasaccadhammo etenāti **diṭṭhadhammo**. Esa nayo sesapadesupi. Tiṇṇā vicikicchā anenāti **tiṇṇavicikicchho**. Vigatā kathamkathā assāti **vigatakathamkatho**. **Vesārajappattoti** visāradabhāvam patto. Kattha? Satthusāsane. Nāssa paro paccayo, na parassa saddhāya³ ettha vattaṭīti **aparappaccayo**. Sesam sabbattha vuttanayattā⁴ uttānatthattā ca pākaṭamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyam

Ambaṭṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1-1. Sampavāretvāti suṭṭhu pavāretvā, alaṃ alanti hatthasaññāya paṭikkhipāpetvā iti sabbattha dissati, idāni dissamānapāḷiyā pana na sameti.

2. Onītapattapāṇinti (Sī)

3. Saddhā (Syā)

4. Pubbe vuttanayattā (Sī)

* Ma-Ṭṭha 3. 65; Am-Ṭṭha 3. 215 piṭṭhesupi.

4. Soṇadaṇḍasutta

300. **Evam me sutam -pa- Aṅgesūti** Soṇadaṇḍasuttam. Tatrāyam apubbapadavaṇṇanā. **Aṅgesūti** Aṅgā nāma aṅgapāsādikatāya evam laddhavohārā janapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado rūḷhisaddena Aṅgāti vuccati, tasmim Aṅgesu janapade. **Cārikanti** idhāpi aturita-cārikā ceva nibaddhacārikā ca adhippetā. Tadā kira Bhagavato dasasahasilokadhātum oloketassa Soṇadaṇḍo brāhmaṇo nāṇajālassa anto paññāyittha. Atha Bhagavā “ayaṃ brāhmaṇo mayhaṃ nāṇajāle paññāyati, atthi nu khvassupanissayo”ti vīmaṃsanto addasa “mayi tattha gate etassa antevāsino dvādasahākārehi brāhmaṇassa vaṇṇam bhāsivā mama santike āgantum na dassanti. So pana tesam vādam bhinditvā ekūnatimsāya ākārehi mama vaṇṇam bhāsivā maṃ upasaṅkamtivā pañham pucchissati. So pañhavissajjanapariyosāne saraṇam gamissati”ti, disvā pañcasatabhikkhuparivāro tam janapadam paṭipanno. Tena vuttam “**aṅgesu cārikam caramāno -pa- yena Campā tadavasari**”ti.

Gaggarāya pokkharāṇiyā tīreti tassa Campānagarassa avidūre Gaggarāya nāma rājagamahesiyā¹ khaṇitattā Gaggarāti laddhavohārā pokkharāṇi atthi, tassā tīre samantato nilādipañcavaṇṇakusumapaṭimaṇḍitam mahantam campakavanam. Tasmim Bhagavā kusumagandhasugandhe campakavane viharati. Tam sandhāya “Gaggarāya pokkharāṇiyā tīre”ti vuttam. * **Māgadhenā seniyena Bimbisārenāti** ettha so rājā Magadhānam issarattā **Māgadho**. Mahatiyā senāya samannāgatattā **seniyo**. **Bimbīti** suvaṇṇam, tasmā sārasuvaṇṇasadisatāya Bimbisāroti vuccati.

301-302. Bahū bahū hutvā saṃhatāti saṃghā, ekekissāya disāya saṃgho² etesam atthīti **saṃghī**. Pubbe nagarassa anto aṅgā bahi nikkhamitvā gaṇatam pattāti **gaṇībhūtā**. **Khattam āmantesi**ti khattā vuccati pucchitapañhe byākaraṇasamattho mahāmatto, tam āmantesi. **Āgamentūti** muhuttam paṭimānentu, mā gacchantūti vuttam hoti.

1. Rājamahesiyā (Sī, Syā) Ma-Ṭṭha 3. 1 piṭṭhepi.

* Ma-Ṭṭha 1. 369 piṭṭhepi.

2. Saṃghā (Ka) Ma-Ṭṭha 3. 284 piṭṭhe passitabbam.

Soṇadaṇḍagaṇakathā

303. **Nānāverajjakānanti** nānāvidhesu rajjesu aññesu aññesu Kāsikosalādīsu rajjesu jātā, tāni vā tesam nivāsā, tato vā āgatāti nānāverajjakā, tesam nānāverajjakānam. **Kenacideva karaṇīyenāti** tasmim kira nagare dvīhi karaṇīyehi brāhmaṇā sannipatanti yaññānubhavanattham vā mantasajjhāyanattham vā. Tadā ca tasmim nagare yañño natthi. Soṇadaṇḍassa pana santike mantasajjhāyanattham ete sannipatitā. Tam sandhāya vuttam “kenacideva karaṇīyenā”ti. Te tassa gamanam sutvā cintesum “ayam Soṇadaṇḍo uttamabrāhmaṇo¹ yebhuyyena ca aññe brāhmaṇā samaṇam Gotamam saraṇam gatā, ayameva na gato. Svāyam sace tattha gamissati, addhā samaṇassa Gotamassa āvaṭṭaniyā māyāya āvaṭṭito tam saraṇam gamissati, tato etassāpi gehadvāre brāhmaṇānam asannipāto bhavissati”ti. “Handassa gamanantarāyam karomā”ti sammantayitvā tattha agamaṃsu². Tam sandhāya “**atha kho te brāhmaṇā**”ti-ādi vuttam.

Tattha **imināpaṅgenāti** imināpi kāraṇena. Evam etam kāraṇam vatvā puna “attano vaṇṇe bhaññamāne atussanakasatto nāma natthi, handassa vaṇṇam bhaṇanena gamanam nivāressamā”ti³ cintetvā “**bhavam hi Soṇadaṇḍo ubhato sujāto**”ti-ādini kāraṇāni āhaṃsu.

Ubhatoti dvīhi pakkhehi. **Mātito ca pitito cāti** bhoto mātā brāhmaṇī, mātumātā brāhmaṇī, tassāpi mātā brāhmaṇī, pitā brāhmaṇo, pitupitā brāhmaṇo, tassāpi pitā brāhmaṇoti evam bhavam ubhato sujāto mātito ca pitito ca. **Samsuddhagahaṇikoti** samsuddhā te mātugahaṇī, kucchīti attho. **Samavepākiniyā gahaṇiyāti** ettha pana kammajatejodhātu “gahaṇī”ti vuccati.

Yāva sattamā pitāmahayugāti ettha pitupitā pitāmaho, pitāmahassa yugam pitāmahayugam. **Yuganti** āyuppamāṇam vuccati. Abhilāpamattameva cetam. Atthato pana pitāmahoyeva pitāmahayugam. Tato uddham sabbepi pubbapurisā pitāmahaggahaṇeneva gahitā. Evam yāva sattamo

1. Uggatabrāhmaṇo (Sī, Syā) Ma-Ṭṭha 3. 284 piṭṭhepi.

2. Āgamaṃsu (Ka)

3. Nivāremāti (Sī, Syā)

puriso, tāva saṁsuddhagahaṇiko. Atha vā akkhitto anupakkuṭṭho jātivādenāti dassenti. **Akkhittoti** “apanetha etaṁ, kiṁ iminā”ti evaṁ akkhitto anavakkhitto. **Anupakkuṭṭhoti** na upakkuṭṭho, na akkosam vā nindam vā laddhapubbo. Kena kāraṇenāti? Jātivādena. Itipi “hīnajātiko eso”ti evarūpena vacanenāti attho.

* **Adḍhoti** issaro. **Mahaddhanoti** mahatā dhanena samannāgato. Bhavato hi gehe pathaviyaṁ paṁsuvālikā viya bahudhanam, samaṇo pana Gotamo adhano bhikkhāya udaram pūretvā yāpetīti dassenti. **Mahābhogoti** pañcakāmaguṇavasena mahā-upabhogo. Evaṁ yaṁ yaṁ guṇam vadanti, tassa tassa paṭipakkhavasena Bhagavato aguṇamyeva dassemāti maññamānā vadanti.

Abhirūpoti aññehi manussehi abhirūpo adhikarūpo. **Dassanīyoti** divasampi passantānam atittikaraṇato dassanayoggo. Dassaneneva cittapasādajanato **pāsādiko**. Pokkharatā vuccati sundarabhāvo, vaṇṇassa pokkharatā **vaṇṇapokkharatā**, tāya vaṇṇasampattiyā yuttoti attho. Porāṇā panāhu “**pokkharanti** sarīram vadanti, **vaṇṇam** vaṇṇamevā”ti. Tesam matena vaṇṇo ca pokkharāṇca vaṇṇapokkharāni. Tesam bhāvo **vaṇṇapokkharatā**. Iti **paramāya vaṇṇapokkharatāyāti** uttamena parisuddhena vaṇṇena ceva sarīrasaṅghānasampattiyā cāti attho. **Brahmavaṇṇīti** seṭṭhavaṇṇī. Parisuddhavaṇṇesupi seṭṭhena suvaṇṇavaṇṇena samannāgatoti attho. **Brahmavacchasīti**¹ mahābrahmuno sarīrasadiseneva sarīrena samannāgato. **Akhuddāvākāso dassanāyāti** “bhoto sarīre dassanassa okāso na khuddako mahā, sabbāneva te aṅgapaccaṅgāni dassanīyāneva, tāni cāpi mahantānevā”ti dīpentī.

Sīlamassa atthīti **sīlavā**. Vuddham vaddhitam sīlamassāti **vuddhasīlī**. **Vuddhasīlenāti** vuddhena vaddhitena sīlena. **Samannāgatoti** yutto, idaṁ vuddhasīlīpadasseva vevacanam. Sabbametam pañcasīlamattameva sandhāya vadanti.

Kalyāṇavācoti-ādīsu kalyāṇā sundarā parimaṇḍalapadabyañjanā vācā assāti kalyāṇavāco. Kalyāṇam madhuram vākkaraṇam assāti

* Ma-Ṭṭha 3. 285 piṭṭhepi.

1. Brahmavaḍḍhīti (Sī)

kalyāṇavākkaraṇo. Vākkaraṇanti udāharaṇaghoso. Guṇaparipuṇṇabhāvena pure bhavāti **porī**. Pure vā bhavattā **porī**. Poriyā nāgarikitthiyā sukhumālattanena sadisātipi **porī**, tāya **poriyā. Vissatṭhāyāti** apalibuddhāya sanniddhivilambitādi¹ dosarahitāya. **Anelaḡalaḡyāti** eḡalaḡena² virahitāya. Yassa kassaci hi kathentassa eḡa ḡalaṇti, lālā vā paggharanti, khelaḡhusitāni vā nikkhamanti, tassa vācā eḡalaḡaṇaṃ nāma hoti, tabbiparitāyāti attho. **Atthassa viññāpaniyāti** ādimajjhapariyosānaṃ pākataṃ katvā bhāsitatthassa viññāpanasamatthāya.

* **Jiṇṇoti** jarājiṇṇatāya jiṇṇo. **Vuddhoti** aṅgapaccāṅgaṇaṃ vuddhimariyādappatto. **Mahallakoti** jātimahallakatāya samannāgato. Cirakālappasutoti vuttaṃ hoti. **Addhagatoti** addhānaṃ gato, dve tayo rājaparivaṭṭe atītoti adhippāyo. **Vayo-anuppattoti** pacchimavayaṃ sampatto, pacchimavayo nāma vassasatassa pacchimo tatiyabhāgo.

Api ca **jiṇṇoti** porāṇo, cirakālappavattakulanvayoti vuttaṃ hoti. **Vuddhoti** silācārādiguṇavuddhiyā yutto. **Mahallakoti** vibhavamahantatāya samannāgato. **Addhagatoti** maggappaṭipanno brāhmaṇānaṃ vatacariyādi³ mariyādaṃ avītikkamma caraṇasīlo. **Vayo-anuppattoti** jātivuddhabhāvampi antimavayaṃ anuppatto.

Buddhaguṇakathā

304. **Evam vutteti** evaṃ tehi brāhmaṇehi vutte. Soṇadaṇḍo “ime brāhmaṇā jāti-ādīhi mama vaṇṇaṃ vadanti, na kho pana metaṃ yuttaṃ attano vaṇṇe rajjituṃ, Handāhaṃ etesaṃ vādaṃ bhinditvā samaṇassa Gotamassa mahantabhāvaṃ nāpetvā etesaṃ tattha gamaṇaṃ karomī”ti cintetvā “**tena hi bho mamapi suṇāthā**”ti-ādimāha. Tattha yepi “ubhato sujāto”ti-ādayo attano guṇehi sadisā guṇā,

1. Sandiṭṭhivilambitādi (Ka) sandindhivilambitādi (Dī-Ṭī 1. 315 piṭṭhe)

2. Elagaḡena (Sī)

* Vi-Ṭṭha 1. 101 piṭṭhepi.

3. Vatacariyādi (Syā)

tepi. “Ko cāhaṃ, ke ca samaṇassa Gotamassa jātisampatti-ādayo guṇā”¹ti attano guṇehi uttaritareyeva maññamāno, itare pana ekanteneva Bhagavato mahantabhāvadīpanatthaṃ¹ pakāseti.

Mayameva arahāmāti evaṃ niyāmentovettha idaṃ dīpeti “yadi guṇamahantatāya upasaṅkamtabbo nāma hoti. Yathā hi Sineruṃ upanidhāya sāsapo, mahāsamuddaṃ upanidhāya gopadakaṃ, sattu mahāsaressu udakaṃ upanidhāya ussāvabindu paritto lāmakko, evameva samaṇassa Gotamassa jātisampatti-ādayopi guṇe upanidhāya amhākaṃ guṇā parittā lāmakā, tasmā mayameva arahāma taṃ bhavantaṃ Gotamaṃ dassanāya upasaṅkamtun”²ti.

Mahantaṃ nātisamghaṃ ohāyāti mātipakkhe asītikulasaḥassāni pitipakkhe asītikulasaḥassānīti evaṃ saṭṭhikulasaḥassam ohāya pabbajito.

Bhūmigatañca vehāsaṭṭhañcāti ettha rājaṅgaṇe ceva uyyāne ca sudhāmatṭhapokkharāṇiyo sattaratanānaṃ pūretvā² bhūmiyaṃ ṭhapitaṃ dhanam bhūmitaṃ nāma, pāsādaniyūhādayo paripūretvā³ ṭhapitaṃ vehāsaṭṭhaṃ nāma. Etaṃ tāva kulapariyāyena āgataṃ. Tathāgatassa pana³ jātadivaseyeva Saṅkho Elo Uppalo Puṇḍarīkoti cattāro nidhaya uggaṭā. Tesu Saṅkho gāvutiko, Elo aḍḍhayojaniko, Uppalo tigāvutiko, Puṇḍarīko yojaniko. Tesupi gahitaṃ gahitaṃ pūratiyeva, iti Bhagavā pahūtaṃ hiraññasuvaṇṇaṃ ohāya pabbajitoti veditabbo.

* **Daharova samānoti** taruṇova samāno. **Susukāḷakesoti** sutṭhu kāḷakeso, añjanavaṇṇasadisakeso hutvā vāti attho. **Bhadrenāti** bhaddakena. **Paṭhamena vayasāti** tiṇṇaṃ vayānaṃ paṭhamavayena. **Akāmakānanti** anicchamānānaṃ. Anādaratthe sāmivacanaṃ. Assūni mukhe etesanti **assumukhā**, tesaṃ assumukhānaṃ, assukilinnamukhānanti attho.

1. Guṇamahantabhāvadīpanatthaṃ (Syā)

2. Sattaratanapūrā katvā (Sī, Syā)

3. Nāyūhādayopi pūretvā (Sī), niyūhādayo pana pūretvā (Syā)

* Ma-Ṭṭha 1. 356; Ma-Ṭṭha 2. 76; Am-Ṭṭha 2. 44 piṭṭhesupi.

Rudantānanti kanditvā rodamānānam. **Akhuddāvaka**soti ettha Bhagavato aparimāṇoyeva dassanāya okāsoti veditabbo.

* Tatridam vatthu—Rājagahe kira aññataro brāhmaṇo “samaṇassa Gotamassa pamāṇam gahetuṃ na sakkotī”ti sutvā Bhagavato piṇḍāya pavisanakāle satṭhihattham veḷuṃ gahetvā nagaradvārassa bahi ṭhatā sampatte Bhagavati veḷuṃ gahetvā samīpe aṭṭhāsi. Veḷu Bhagavato jāṇukamattam pāpuṇi. Puna divase dve veḷū ghaṭetvā samīpe aṭṭhāsi. Bhagavāpi dvinnam veḷūnam upari kaṭimattameva paññāyamāno “brāhmaṇa kim karosī”ti āha. Tumhākam pamāṇam gaṇhāmīti. “Brāhmaṇa saccepi tvaṃ sakalacakkavāḷagabbham pūretvā ṭhite veḷū ghaṭetvā āgamissasi, neva me pamāṇam gahetuṃ sakkhissasi. Na hi mayā cattāri asaṅkhyeyāni, kappasatasahassaṅca tathā pāramiyo pūritā, yathā me paro pamāṇam gaṇheyya, atulo brāhmaṇa Tathāgato appameyyo”ti vatvā Dhammapade gāthamāha—

“Te tādise pūjayato, nibbute akutobhaye.

Na sakkā puññam saṅkhātuṃ, imettamapi kenacī”ti¹.

Gāthāpariyosāne caturāsītipāṇasahassāni amataṃ pivimsu.

* Aparampi vatthu—Rāhu kira Asurindo cattāri yojanasahassāni, aṭṭha ca yojanasatāni ucco. Bāhantaramassa dvādasa yojanasatāni. Bahalantarena cha yojanasatāni. Hatthatalapādalanam puthulato tīpi yojanasatāni. Aṅgulipabbāni paṇṇāsa yojanāni. Bhamukantaram paṇṇāsayojanam. Mukham dviyojanasatam tiyojanasatagambhīram tiyojanasataparimaṇḍalam. Gīvā tiyojanasatam. Nalāṭam tiyojanasatam. Sīsam navayojanasatam. So “aham uccosmi Satthāram onamitvā oloketuṃ na sakkhissāmī”ti cintetvā nāgacchi². So ekadivasam Bhagavato vaṇṇam sutvā “yathākathaṅca³ olokessāmī”ti āgato.

Atha Bhagavā tassajjhāsayaṃ veditvā “catūsu iriyāpathesu katarena dassessāmī”ti cintetvā “ṭhitako nāma nīcopi ucco viya paññāyati,

1. Khu 1. 42; Khu 3. 147 piṭṭhesu.

2. Na sakkhissāmīti nāgacchati (Sī, Syā)

3. Yathā kathaṅci (Sī)

* Sam-Ṭṭha 1. 101 piṭṭhepi passitabbam.

nipannovassa¹ attānaṃ dassessāmi”ti “Ānanda gandhakuṭipariveṇe mañcakaṃ paññāpehi”ti vatvā tattha sīhaseyyaṃ kappesi. Rāhu āgantvā nipannaṃ Bhagavantaṃ gīvaṃ unnāmetvā nabhamajjhe puñṇacandaṃ viya ullokesi. “Kimidaṃ Asurinda”ti ca vutte “Bhagavā onamitvā oloketuṃ na sakkhissāmi”ti nāgacchinti. Na mayā Asurinda adhomukhena pāramiyo pūritā, uddhaggameva katvā dānaṃ dinnanti. Taṃ divasaṃ Rāhu saraṇaṃ agamāsi. Evaṃ Bhagavā akhuddāvakaṃso dassanāya.

Catupārisuddhisīlena **sīlavā**, taṃ pana sīlaṃ ariyaṃ uttamaṃ parisuddhaṃ. Tenāha “**ariyasīli**”ti. Tadetamānavajjaṭṭhena kusalaṃ. Tenāha “**kusalasīli**”ti. **Kusalasīlenāti** idamassa vevacanaṃ.

Bahūnaṃ ācariyapācariyoti Bhagavato ekekāya dhammadesanāya caturāsītipāṇasahassāni aparimāṇāpi devamanussā maggaphalāmataṃ pivanti, tasmā bahūnaṃ ācariyo. Sāvakaṇeṇyānaṃ pana pācariyoti.

Khīṇakāmarāgoti ettha kāmaṃ Bhagavato sabbepi kilesā khīṇā, brāhmaṇo pana te na jānāti. Attano jānanaṭṭhāneyeva guṇaṃ katheti. **Vigatacāpalloti** “pattamaṇḍanā cīvaramaṇḍanā senāsanamaṇḍanā imassa vā² pūtikāyassa -pa- keḷanā paṭikeḷanā”ti³ evaṃ vuttacāpallā virahito.

Apāpapurekkhāroti apāpe nava lokuttaradhamme purato katvā vicarati. **Brahmaññāya pajāyāti** Sāriputtamoggallānamahākassapādibhedāya brāhmaṇapajāya, etissāya ca pajāya purekkhāro. Ayañhi pajā samaṇaṃ Gotamaṃ purakkhatvā⁴ caratīti attho. Api ca **apāpapurekkhāroti** na pāpaṃ purekkhāro na pāpaṃ purato katvā carati, na pāpaṃ icchatīti attho. Kassa brahmaññāya pajāya. Attanā saddhiṃ paṭiviruddhāyapi brāhmaṇapajāya aviruddho hitasukhatthikoyevāti vuttaṃ hoti.

Tiroraṭṭhāti pararaṭṭhato. **Tirojanapadāti** parajanapadato. **Pañhaṃ pucchitum āgacchantīti** khattiyapaṇḍitādayo ceva devabrahmaṇāgagandhabbādayo

1. Nipanno cassa (Sī), nipanno panassa (Syā)

3. Kelāyanāti (Syā) Abhi 2. 365 piṭṭhe.

2. Imassa ca (Ka)

4. Purakkhitvā (Ka)

ca “pañhe abhisāṅkharitvā pucchissāmā”ti āgacchanti. Tattha keci pucchāya vā dosaṃ, vissajjanasampañcchane vā asamatthataṃ sallakkhetvā apucchitvāva tuṅhī nisīdanti. Keci pucchanti. Kesañci Bhagavā pucchāya ussāhaṃ janetvā vissajjeti. Evaṃ sabbesampi tesāṃ vimatiyo tīraṃ patvā mahāsamuddassa ūmiyo viya Bhagavantāṃ patvā bhijjanti.

Ehi svāgatavādī¹ devamanussapabbajitagahaṭṭhesu taṃ taṃ attano santikaṃ āgataṃ “ehi svāgatan”ti evaṃ vadatīti attho. **Sakhiloti** tattha katamaṃ sākhalāyaṃ. “Yā sā vācā nelā kāṇṇasukhā”ti-ādinā * nayena vuttasākhalyena samannāgato, muduvacanoti attho. **Sammodakoti** paṭisanthārakusalo, āgatāgatānaṃ catunnaṃ parisānaṃ “kacci bhikkhave khamaṇīyaṃ, kacci yāpaṇīyaṃ”ti-ādinā nayena sabbaṃ addhānadarathaṃ vūpasamento viya paṭhamataraṃ sammodaṇīyaṃ kathaṃ kattāti attho. **Abbhākuṭikoti** yathā ekacce parisāṃ patvā thaddhamukhā saṅkuṭitamukhā honti, na ediso, parisadassanena panassa bālātapasamphassena² viya padumaṃ mukhapadumaṃ vikaṣati puṇṇacandasassirikaṃ hoti. **Uttānamukhoti** yathā ekacce nikkujjitaṃ mukhā viya sampattāya parisāya na kiñci kathenti, atidullabhakathā honti, na evarūpo. Samaṇo pana Gotamo sulabhakatho. Na tassa santikaṃ āgatāgatānaṃ “kasmā mayāṃ idhāgatā”ti vipaṭṭisāro uppajjati, dhammaṃ pana sutvā attamaṇāva hontīti dasseti. **Pubbabhāsīti** bhāsanto ca paṭhamataraṃ bhāsati, tañca kho kālayuttaṃ pamāṇayuttaṃ atthanissitameva bhāsati, na niratthakakathaṃ.

Na tasmim gāme vāti yattha kira Bhagavā paṭivasati, tattha mahesakkhā devatā ārakkhaṃ gaṇhanti, taṃ³ nissāya manussānaṃ upaddavo na hoti, paṇisupisācakādayo eva hi manusse viheṭṭenti, te tāsāṃ ānubhāvena dūraṃ apakkamanti. Api ca Bhagavato mettābalenapi na amanussā manusse viheṭṭenti.

Saṅghīti-ādīsu anusāsitaḥ, sayāṃ vā uppādito saṅgho assa atthīti **saṅghī**, tādisovassa gaṇo atthīti **gaṇī**. Purimapadasseva vā vevacanametāṃ. Ācārasikkhāpanavasena gaṇassa ācariyoti

1. Sāgatavādīti (Sī)

2. Bālātapadassanena (Sī)

* Abhi 1. 260 piṭṭhe.

3. Tā (Syā, Ka)

gaṇācariyo. Puthutitthakarānanti bahūnaṃ titthakarānaṃ, **Yathā vā tathā vāti** yena vā tena vā. Acelakādimattakenāpi kāraṇena. **Samudāgacchatīti** samantato upagacchati abhivaḍḍhati.

Atithī no te hontīti te amhākaṃ āgantukā navakā, pāhunakā hontīti attho. **Pariyāpuṇāmīti** jānāmi. **Aparimāṇavaṇṇoti** tathārūpeneva sabbaññunāpi appameyyavaṇṇo “pageva mādisenā”ti dasseti. Vuttampi cetam—

“Buddhopi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṃ,
Kappampi ce aññaṃabhāsamaṇo.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
Vaṇṇo na khīyetha Tathāgatassa”ti *.

305. Idaṃ pana Satthu guṇakathaṃ sutvā te brāhmaṇā cintayīmsu “yathā Soṇadaṇḍo brāhmaṇo samaṇassa Gotamassa vaṇṇe bhaṇati, anomaguṇo so bhavaṃ Gotamo, evaṃ tassa guṇe jānamānena kho pana ācariyena aticiraṃ adhivāsitaṃ, handa naṃ anuvattāmā”ti anuvattīmsu. Tasmā evaṃ vutte “te brāhmaṇā”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **alamevāti** yuttameva. **Api puṭosenāti puṭosaṃ** vuccati pātheyyaṃ, taṃ gahetvāpi¹ upasaṅkamtum yuttamevāti attho. **Puṭamsenāti**pi pāṭho, tassattho, puṭo aṃse assāti **puṭaṃso**, tena puṭamsena. Aṃsena hi pātheyyapuṭaṃ vahantenāpīti vuttaṃ hoti.

Soṇadaṇḍaparivitakkavaṇṇanā

306-307. **Tirovanasaṇḍagatassāti** antovanasaṇḍe gatassa, vihārabbhantaram paviṭṭhassāti attho. **Añjaliṃ paṇāmetvāti** ete² ubhatopakkhikā, te evaṃ cintayīmsu “sace no micchādīṭṭhikā codessanti ‘kasmā tumhe samaṇaṃ Gotamaṃ vanditthā’ti. Tesam ‘kiṃ añjalimattakaraṇenāpi vandanaṃ nāma³ hotī’ti vakkhāma. Sace no sammādīṭṭhikā codessanti ‘kasmā tumhe Bhagavantaṃ na vanditthā’ti. ‘Kiṃ sīsena bhūmiyaṃ paharanteneva vandanaṃ nāma hoti, nanu añjalikammampi

* Dī-Ṭṭha 3. 61; Ma-Ṭṭha 3. 289; Udāna-Ṭṭha 305; Cariyāpīṭaka-Ṭṭha 9-324;

Buddhavaṃsa-Ṭṭha 163; Apadāna-Ṭṭha 2. 91 piṭṭhesu.

1. Gahetvā (Ka)

2. Ye te (Sī, Syā)

3. Vanditaṃ nāma (Sī)

vandanam evā'ti vakkhāmā"ti. **Namagottanti** “bho Gotama aham asukassa putto Datto nāma, Mitto nāma, idhāgato”ti vadantā nāmaṃ sāventi nāma. “Bho Gotama aham Vāseṭṭho nāma, Kaccāno nāma, idhāgato”ti vadantā gottam sāventi nāma. Ete kira daliddā jīṇṇā kulaputtā “parisamajjhe nāmagottavasena pākaṭā bhavissāmā”ti evamakamsu. Ye pana tuṇhībhūtā nisīdimṣu, te kerāṭikā ceva andhabālā ca. Tattha kerāṭikā “ekam dve kathāsallāpepi karonto vissāsiko hoti, atha vissāse sati ekam dve bhikkhā adātum na yuttan”ti tato attānam mocetvā tuṇhī nisīdanti. Andhabālā aññānatāyeva avakkhittamattikāpiṇḍo viya yattha katthaci tuṇhībhūtā nisīdanti.

Brāhmaṇapaññattivaṇṇanā

309. **Cetasā cetoparivitakkanti** Bhagavā “ayam brāhmaṇo āgatakālato paṭṭhāya adhomukho thaddhagatto kiṃ¹ cintayamāno nisinno, kiṃ nu kho cinteti”ti āvajjanto attano cetasā tassa cittam aññāsi. Tena vuttam “cetasā cetoparivitakkamaññāyā”ti. **Vihaññatīti** vighātam āpajjati.

311. **Anuviloketvā parisanti** Bhagavato² sakasamaye pañhapucchanena uduke miyamāno³ ukkhipitvā thale ṭhapito viya samapassaddhakāyacitto⁴ hutvā parisasaṅgaṇhanattham diṭṭhisañjāneneva⁵ “upadhārentu me bhonto vacanan”ti vadanto viya anuviloketvā parisam Bhagavantam etadavoca. **Sujam paggaṇhantānanti** yaññayajanatthāya sujam gaṇhantesu brāhmaṇesu paṭṭhamo vā dutiyo vāti attho. Sujāya diyyamānam mahāyāgam paṭṭiggaṇhantānanti porāṇā. Iti brāhmaṇo sakasamayavasena sammadeva pañham vissajjesi. Bhagavā pana visesato uttamabrāhmaṇassa dassanattham “**imesam panā**”ti-ādimāha.

313. **Etadavocuntī** sace jātivaṇṇamantasampanno brāhmaṇo na hoti, atha kocarahi loke brāhmaṇo bhavissati. Nāseti

1. Kiñci (Sī) 2. Bhagavatā (Sī, Syā) 3. Miyyamāno (Sī), niyyamāno (Syā)
 4. Samassatthakāyacitto (Sī), passaddhakāyacitto (Syā)
 5. Diṭṭhisamvareneva (Sī), diṭṭhisañcāreneva (Syā)

no ayam Soṇadaṇḍo, handassa vādaṃ paṭikkhipāmāti² cintetvā etadavocum. **Apavadatīti** paṭikkhipati. **Anupakkhandatīti** anupavisati. Idam “sace tvaṃ pasādavasesa samaṇaṃ Gotamaṃ saraṇaṃ gantukāmo gaccha, mā brāhmaṇassa samayaṃ bhindī”ti adhippāyena āhaṃsu.

314. **Etadavocāti** imesu brāhmaṇesu evaṃ ekappahāreṇeva viravantesu “ayaṃ kathā pariyoṣānaṃ na gamissati, handa ne nissadde katvā Soṇadaṇḍeṇeva saddhiṃ kathemi”ti cintetvā etaṃ “**sace kho tumhākaṃ**”ti-ādikam vacanaṃ avoca.

315-316. **Sahadhammenāti** sakāraṇena². **Samasamoti** ṭhapetvā ekadesasamattaṃ samabhāveṇa samo, sabbākāreṇa samoti attho. **Ahamassa mātāpitaro jānāmīti** bhaginiyā puttassa mātāpitaro kiṃ na jānissati, kulakoṭiparidīpanaṃ sandhāyeva vadati. **Musāvādampi bhaṇeyyāti** atthabhaṇjanakaṃ musāvādaṃ katheyya. **Kim vaṇṇo karissatīti** abbhantare guṇe asati kiṃ karissati, kimassa brāhmaṇabhāvaṃ rakkhituṃ sakkhissatīti attho. Athāpi siyā puna “pakatisīle ṭhitassa brāhmaṇabhāvaṃ sādheti”ti evampi silameva sādheṣṣati, tasmiṃhissa asati brāhmaṇabhāvo nāhosīti sammohamattaṃ vaṇṇādayo. Idam pana sutvā te brāhmaṇā “sabhāvaṃ ācariyo āha, akāraṇāva mayaṃ ujjhāyimhā”ti tuṅhī ahesuṃ.

Sīlapaññākathāvaṇṇanā

317. Tato Bhagavā “kathito brāhmaṇena paṇho³, kiṃ panettha patiṭṭhātuṃ sakkhissati na sakkhissati”ti tassa vīmaṃsanatthaṃ “**imesaṃ pana brāhmaṇā**”ti-ādimāha. **Sīlaparidhotāti** sīlaparisuddhā. **Yattha sīlaṃ tattha paññāti** yasmim puggale sīlaṃ, tattheva paññā, kuto dussīle paññā. Paññārahite vā jaḷe⁴ eḷamūge kuto sīlanti. **Sīlapaññāṇanti** silaṅca paññāṇaṅca sīlapaññāṇaṃ. **Paññāṇanti** paññāyeva. “Evametam

1. Paṭikkhipissāmāti (Ka)

3. Kathite brāhmaṇena pañhe (Syā, Ka)

2. Sahakāraṇena (Ka)

4. Jale (Ka)

brāhmaṇā”ti Bhagavā brāhmaṇassa vacanam anujānanto āha. Tattha **sīlaparidhotā paññāti** catupārisuddhisīlena dhotā. Kathaṃ pana sīlena paññam dhovatīti? Yassa puthujjanassa sīlam satṭhi-asītivassāni akhaṇḍam hoti, so maraṇakālepi sabbakilese ghātetvā¹ sīlena paññam dhovivā arahattam gaṇhāti. Kandarasālapariveṇe² **Mahāsattṭhivassatthero** viya. There kira maraṇamañce nipajjitvā balavavedanāya nitthunante Tissamahārājā³ “theram passissāmi”ti gantvā pariveṇadvāre ṭhito tam saddam sutvā pucchi “kassa saddo ayan”ti. Therassa nitthunanasaddoti. “Pabbajjāya satṭhivassena vedanāpariggahamattampi na katam, na dāni nam vandissāmi”ti nivattivā mahābodhim vanditum gato. Tato upatṭhākadaharo theram āha “kim no bhante lajjāpetha, saddhopi rājā vipptāsisārī hutvā na vandissāmi”ti gatoti. Kasmā āvusoti. Tumhākam nitthunanasaddam sutvāti. “Tena hi me okāsam karoṭhā”ti vatvā vedanam vikkhambhitvā arahattam patvā daharassa saññam adāsi “gacchāvuso, idāni rājānam amhe vandāpehi”ti. Daharo gantvā “idāni kira theram vandathā”ti āha. Rājā samsumārapatitena⁴ theram vandanto “nāham ayyassa arahattam vandāmi, puthujjanabhūmiyam pana ṭhatvā rakkhitasīlameva vandāmi”ti āha, evam sīlena paññam dhovati nāma. Yassa pana abbhantare sīlasamvaro natthi, ugghaṭitaññutāya pana catuppadikagāthāpariyosāne paññāya sīlam dhovivā saha paṭisambhidāhi arahattam pāpuṇāti. Ayam paññāya sīlam dhovati nāma, seyyathāpi **Santatimahāmatto**. *

318. **Katamam pana tam brāhmaṇāti** kasmā āha? Bhagavā kira cintesi “brāhmaṇā brāhmaṇasamaye pañca sīlāni ‘sīlan’ti paññāpentī, vedattaya-uggahaṇapaññā ‘paññā’ti”. Uparivisesam na jānanti, yannūnāham brāhmaṇassa uttarivisesabhūtam maggasīlam, phalasīlam, maggapaññam, phalapaññaṇca dassetvā arahattanikūṭena desanam niṭṭhapeyyanti. Atha nam kathetukamyatāya pucchanto “**katamam pana tam brāhmaṇa sīlam, katamā sā paññā**”ti āha. Atha brāhmaṇo “mayā sakasamayavasena pañho vissajjito. Samaṇo pana mam Gotamo puna nivattivā pucchati, idānisāham cittam paritosevā

1. Jhāpetvā (Ka) * Dhammapada-Ṭṭha 2. 49 piṭṭhe.

2. Kantakasāra (Sī)

3. Vasabhamahārājā (Sī), Tissavasabhamahārājā (Syā)

4. Samsumārapatitena (Sī)

vissajjitum sakkuṇeyyam vā na vā, sace na sakkhissam paṭhamam
 uppannāpi me lajjā bhijjissati. Asakkontassa pana ‘na sakkomī’ti vacane
 doso natthī”ti puna nivattivā Bhagavatoyeva bhāram karonto
 “**ettakaparamāva mayan**”ti-ādimāha. Tattha **ettakaparamā**ti ettakam
 sīlapaññānti vacanameva paramam amhākam, te mayam ettakaparamā, ito
 param etassa bhāsitassa attham na jānāmāti attho.

Athassa Bhagavā sīlapaññāya mūlabhūtassa Tathāgatassa uppādato
 pabhuti sīlapaññānam dassetum “**idha brāhmaṇa Tathāgato**”ti-ādimāha.
 Tassattho Sāmaññaphale vuttanayeneva veditabbo, ayam pana viseso, idha
 tividhampi silam “idampissa hoti silasmin”ti evam sīlamicceva niyyātitaṃ,
 paṭhamajjhānādīni cattāri jhānāni atthato paññāsampadā. Evam paññāvasena
 pana aniyyātetvā vipassanāpaññāya¹ padaṭṭhānabhāvamattena dassetvā
 vipassanāpaññāto paṭṭhāya paññā niyyātītāti.

Soṇadaṇḍa-upāsakattapaṭivedanākathā

319-322. **Svātanāyā**ti padassa attho “ajjatanāyā”ti ettha vuttanayeneva
 veditabbo. **Tena mam sā parisā paribhaveyyā**ti tena tumhe dūratova disvā
 āsanā vuṭṭhitakāraṇena mam sā parisā “ayam Soṇadaṇḍo pacchimavaye ṭhito
 mahallako, Gotamo pana daharo yuvā nattāpissa nappahoti, so nāma attano
 nattumattabhāvampi appattassa āsanā vuṭṭhātī”ti paribhaveyya. **Āsanā me
 tarā bhavaṃ Gotamo paccuṭṭhānanti** mama agāravena avuṭṭhānam nāma
 natthi, bhoganāsanabhayena pana na vuṭṭhahissāmi, taṃ tumhehi ceva mayā
 ca nātum vaṭṭati. Tasmā āsanā me etaṃ bhavam Gotamo paccuṭṭhānam
 dhāretūti. Iminā kira sadiso kuhako dullabbo, Bhagavati panassa agāravam
 nāma natthi, tasmā bhoganāsanabhayā² kuhanavasena evam vadati.
 Parapadesupi eseva nayo. **Dhammiyā kathāyā**ti-ādīsu taṅkhaṇānurūpāya
 dhammiyā kathāya diṭṭhadhammikasamparāyikaṃ attham sandassetvā
 kusale dhamme samādapetvā gaṇhāpetvā. Tattha nam samuttejetvā sa-
 ussāham katvā tāya ca sa-ussāhatāya aññehi ca vijjamānaguṇehi
 sampahamsetvā dhammaratanavassam vassitvā

1. Vipassanādīpaññāya (Sī, Syā)

2. Bhoganāsanabhayena (Syā, Ka)

uṭṭhāyāsanā pakkāmi. Brāhmaṇo pana attano kuhakatāya evampi Bhagavati dhammavassaṃ vassite visesaṃ nibbattetuṃ nāsakkhi. Kevalamassa āyatim nibbānatthāya, vāsanābhāgiyāya ca sabbā purimapacchimakathā ahoṣīti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ.

Soṇadaṇḍasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Kūṭadantasutta

323. **Evaṃ me sutarū -pa- Magadhesūti** Kūṭadantasuttam. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā. **Magadhesūti** Magadhā nāma janapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado rūḷhisaddena “Magadhā”ti vuccati, tasmiṃ Magadhesu janapade. Ito param purimasuttadvaye vuttanayameva. Ambalaṭṭhikā Brahmajāle vuttasadisāva. **Kūṭadantoti** tassa brāhmaṇassa nāmam. **Upakkhaṭoti** sajjito. **Vaccharasatānīti** vacchasatāni. **Urabbhāti** taruṇameṇḍakā vuccanti. Ete tāva Pāliyaṃ āgatāyeva. Pāliyaṃ pana anāgatānampi anekesaṃ migapakkhīnaṃ sattasattasatāni sampiṇḍitānevāti veditabbāni. Sabbasattasatikayāgam¹ kiresa yajitukāmo hoti. **Thūṇupanītānīti** bandhitvā ṭhapanatthāya yūpasāṅkhātāṃ thūṇaṃ upanītāni.

328. **Tividhanti** ettha **vidhā** vuccati ṭhapanā, tiṭṭhapananti attho. **Soḷasaparikkhārenti** soḷasaparivāraṃ.

330. **Paṭivasantīti** yaññānubhavanatthāya paṭivasanti.

Mahāvijitarājayaññakathāvaṇṇanā

336. **Bhūtapubbanti** idam Bhagavā pathavīgatam nidhim uddharitvā purato rāsīm karonto viya bhavapaṭicchannam dassento āha. **Mahāvijitoti** so kira sāgarapariyantam mahantam pathavīmaṇḍalam vijini, iti mahantam vijitamassāti “Mahāvijito”tveva saṅkhyam agamāsi. **Aḍḍhoti**-ādisu yo koci attano santakena vibhavana aḍḍho hoti, ayam pana na kevalam aḍḍhoyeva, **mahaddhano** mahatā aparimāṇasaṅkhyena dhanena samannāgato. Pañcakāmaguṇavasena mahantā uḷārā bhogā assāti **mahābhogo**. Piṇḍapiṇḍavasena ceva suvaṇṇamāsakarajatamāsakādivasena ca jātārūparajatassa pahūtātāya **pahūtajātārūparajato**, anekakoṭisaṅkhyena jātārūparajateṇa samannāgatoti attho. **Vittīti** tuṭṭhi, vittiyā upakaraṇam **vittūpakaraṇam**, tuṭṭhikāraṇanti attho. Pahūtam nānāvidhālaṅkārasuvaṇṇarajatabhājanādibhedam vittūpakaraṇamassāti **pahūtavittūpakaraṇo**. Sattaratanaṅkhatassa nidahitvā ṭhapatadhanassa, sabbapubbāṇṇaparāṇṇasaṅgahitassa dhaññassa ca pahūtātāya

1. Sattasattasatikam yagam (Ka)

pahūtaḍḍhanadhañño. Atha vā idamassa devasikaṃ paribbayadānaggahaṇādivasena parivattanadhanadhaññavasena vuttam.

Paripuṇṇakosakoṭṭhāgāroti **koso** vuccati bhaṇḍāgāraṃ, nidahitvā ṭhapitena dhanena paripuṇṇakoso dhaññaena paripuṇṇakoṭṭhāgāro cāti attho. Atha vā catubbidho **koso** hatthī assā rathā pattīti¹. **Koṭṭhāgāraṃ** tividham dhanakoṭṭhāgāraṃ vatthakoṭṭhāgāraṃ dhaññaakoṭṭhāvāraṃti, tam sabbampi paripuṇṇamassāti paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro. **Udapādī**ti uppajji. Ayam kira rājā ekadivasam ratanavilokanacārikaṃ nāma nikkhanto. So bhaṇḍāgārikaṃ pucchi “tāta idam evam bahu dhanam kena saṃgharitan”ti². Tumhākaṃ pitupitāmahādīhi yāva sattamā kulaparivaṭṭāti. Idam pana dhanam saṃgharivā³ te kuhiṃ gatāti. Sabbeva te deva maraṇavasam pattāti. Attano dhanam agahetvāva gatā tātāti. Deva kiṃ vadetha, dhanam nāmetam pahāya gamanīyameva, no ādāya gamanīyanti. Atha rājā nivattitvā sirīgabbhe nisinnō “adhigatā kho me”ti-ādīni cintesi. Tena vuttam “**evam cetaso parivitakko udapādī**”ti.

337-8. **Brāhmaṇam āmantetvāti** kasmā āmantesi? Ayam kirevam cintesi “dānam dentena nāma ekena paṇḍitena saddhiṃ mantetvā dātum vaṭṭati, anāmantetvā katakammañhi pacchānutāpaṃ karoti”ti, tasmā āmantesi. Atha brāhmaṇo cintesi “ayam rājā mahādānam dātukāmo, janapade cassa bahū corā, te avūpasametvā dānam dentassa khīradadhitaṇḍulādike dānasambhāre āharantānam nippurisāni gehāni corā vilumpissanti, janapado corabhayeneva kolāhalo⁴ bhavissati, tato rañño dānam na ciram pavattissati, cittampissa ekaggam na bhavissati, handa nam etamattham saññāpemi”ti. Tato tamattham saññāpento “**bhoto kho rañño**”ti-ādīmāha.

Tattha **sakaṇṭakoti** corākaṇṭakehi sakaṇṭako. **Panthaduhanā**ti panthaduhā, panthaghātakāti attho. **Akiccakārī** assāti

1. Ratho raṭṭhanti (Sī)

3. Saṅkharitvā (Ka)

2. Saṅkharitanti (Ka)

4. Ākulo (Sī, Syā)

akattabbakārī adhammakārī bhaveyya. **Dassukhīlanti** corakhīlaṃ. **Vadhena vāti** māraṇena vā koṭṭanena vā. **Bandhanenāti** addubandhanādinā. **Jāniyāti** hāniyā, “sataṃ gaṇhatha, sahaṃsaṃ gaṇhathā”ti evaṃ pavattitadaṇḍenāti attho. **Garahāyāti** Pañcasikhamuṇḍakaraṇaṃ¹ gomayasiñcanaṃ gīvāya kudaṇḍakabandhananti evamādīni katvā garahapāpanena. **Pabbājanāyāti** raṭṭhato nīharaṇena. **Samūhanissāmīti**² sammā hetunā nayena kāraṇena ūhanissāmī. **Hatāvasesakāti** matāvasesakā. **Ussahantīti** ussāhaṃ karonti. **Anuppadetūti** dinne appahonte puna aññampi bījañca bhattañca kasi-upakaraṇabhaṇḍaṇca sabbaṃ detūti attho. **Pābhatam anuppadetūti** sakkhim akatvā paṇṇe anāropetvā mūlacchejjasena bhaṇḍamūlaṃ detūti attho. Bhaṇḍamūlassa hi pābhatanti nāmaṃ. Yathāha—

“Appakenapi medhāvī, pābhatena vicakkhaṇo.
Samuṭṭhāpeti attānaṃ, aṇuṃ aggimva sandhaman”ti³.

Bhattavetananti devasikabhattañceva māsikādīparibbayañca tassa tassa kulakammasūrabhāvānurūpena ṭhānantaragāmanigamādidānena saddhim detūti attho. **Sakammapasutāti** kasivāṇijjādīsu sakesu kammesu uyyuttā byāvaṭā. **Rāsikoti** dhanadhaññānaṃ rāsiko. **Khematṭhitāti** khemena ṭhitā abhayā. **Akaṇṭakāti** corakaṇṭakarāhitā. **Mudā modamānāti** modā modamānā⁴. Ayameva vā pāṭho, aññamaññaṃ pamuditacittāti adhippāyo. **Apārutagharāti** corānaṃ abhāvena dvārāni asaṃvaritvā vivaṭadvārāti attho. **Etadvocāti** janapadassa sabbākārena iddhaphītabhāvaṃ ṇatvā etaṃ avoca.

Catuparikkhāraṇaṇā

339. **Tena hi bhavaṃ rājāti** brāhmaṇo kira cintesi “ayaṃ rājā mahādānaṃ dātuṃ ativiya ussāhajāto. Sace pana attano ānuyante khattiyādayo anāmantetvā dassati, nāssa te attamanā bhavissanti, yathā dāne⁵ te attamanā honti, tathā karissāmi”ti. Tasmā “**tena hi bhavan**”ti-ādimāha. Tattha **negamāti** nigamavāsino.

1. ...muṇḍakakaraṇaṃ (Syā), ...muṇḍikakaraṇaṃ (Syā)

3. Khu 5. 2 piṭṭhe.

5. Dāni (Sī, Syā), dānaṃ (Ka)

2. Samūhanissāmāti (Sī)

4. Mudamodamānā (Sī)

Jānapadāti janapadavāsino. **Āmantayatanti** āmantetu jānāpetu. **Yaṃ mama assā**ti yaṃ tumhākaṃ anujānanam mama bhavyeṃ dīgharattam hitāya sukhāya. **Amaccā**ti piyasahāyakā. **Pārisajjā**ti sesā āṇattikārakā. **Yajataṃ bhavam rājā**ti yajatu bhava. Te kira ayaṃ rājā “ahaṃ issaro”ti pasayha dānam adatvā amhe āmantesi, ahonena suṭṭhu katanti attamaṇā evamaḥamsu. Anāmantite panassa yaññaṭṭhānam dassanāyapi na gaccheyyūṃ. **Yaññikālo mahārājā**ti deyyadhammasmiñhi asati mahallakakāle ca evarūpaṃ dānam dātum na sakkā, tvaṃ pana mahādhanō ceva taruṇo ca, etena te yaññakāloti dassentā vadanti. **Anumatipakkhā**ti anumatiyā pakkhā, anumatiḍāyakāti attho. **Parikkhārā bhavanti**ti parivārā bhavanti. “Ratho sīlaparikkhāro, jhānakkho cakkavīriyo”ti¹ ettha pana alaṅkāro parikkhāroti vutto.

Atṭhaparikkhāravaṇṇanā

340. **Atṭhahaṅgehī**ti ubhato sujātatādīhi atṭhahi aṅgehi. **Yasasā**ti āṇāṭhapanasamatthatāya. **Saddhoti** dānassa phalaṃ atthīti saddahati. **Dāyakoti** dānasūro. Na saddhāmatkenaeva tiṭṭhati, pariccajitumpi sakkotīti attho. **Dānapatī**ti yaṃ dānam deti, tassa pati hutvā deti, na dāso, na sahāyo. Yo hi attanā madhuraṃ bhuñjati, paresaṃ amadhuraṃ deti, so dānasaṅkhātassa deyyadhammassa dāso hutvā deti. Yo yaṃ attanā bhuñjati, tadeva deti, so sahāyo hutvā deti. Yo pana attanā yena kenaci² yāpeti, paresaṃ madhuraṃ deti, so pati jeṭṭhako sāmī hutvā deti, ayaṃ tādisoti attho. **Samaṇabrāhmaṇakapaṇaddhikavaṇṇibbakayācakānanti** ettha samitapāpā **samaṇā**. Bāhitapāpā **brāhmaṇā**. **Kapaṇā**ti duggatā daliddamanussā. **Addhikā**ti pathāvino. **Vaṇṇibbakā**ti ye “iṭṭham dinnam, kantaṃ, manāpaṃ, kālena anavajjaṃ dinnam, dadaṃ cittaṃ pasādeyya, gacchatu bhavaṃ brahmalokaṃ”ti-ādinā nayena dānassa vaṇṇam thomayamānā vicaranti. **Yācakā**ti ye “pasatamattaṃ detha, sarāvamattaṃ detha”ti-ādinī vatvā yācamānā vicaranti. **Opānabhū**toti udapānabhūto, sabbesaṃ sādharmaṇaparibhogo, catumahāpathe

1. Saṃ 3. 5 piṭṭhe.

2. Yena tena (Sī)

khatapokkharāṇī viya hutvāti attho. **Sutajātassāti** ettha sutameva sutajātaṃ. **Atītānāgatapaccuppanne atthe cintetunti** ettha “atīte puññassa katattāyeva me ayaṃ sampattī”ti evaṃ cintento atītamatthaṃ cintetuṃ paṭibalo nāma hoti. “Idāni puññaṃ katvāva anāgate sakkā sampattiṃ pāpuṇitun”ti cintento anāgatamatthaṃ cintetuṃ paṭibalo nāma hoti. “Idaṃ puññakammaṃ nāma sappurisānaṃ āciṇṇaṃ, mayhañca bhogāpi saṃvijjanti, dāyakacittampi atthi, handāhaṃ puññāni karomī”ti cintento paccuppannamatthaṃ cintetuṃ paṭibalo nāma hotīti veditabbo. **Iti imānī**ti evaṃ yathā vuttāni etāni. Etehi kira aṭṭhahaṅgehi samannāgatassa dānaṃ sabbadisāhi mahājano upasaṅkamati. “Ayaṃ dujjāto kittakaṃ kālāṃ dassati, idāni vippaṭisārī hutvā upacchindissatī”ti-evamādīni cintetvā na koci upasaṅkamitabbaṃ¹ maññati. Tasmā etāni aṭṭhahaṅgāni parikkhārā bhavantīti vuttāni.

Catuparikkhārādivaṇṇanā

341. **Sujam paggaṇhantānanti** mahāyāgapatiḅgaṇhanatṭhāne dānakaṭacchuṃ paggaṇhantānaṃ. **Imehi catūhī**ti etehi sujātatādīhi. Etesu hi asati “evaṃ dujjātassa saṃvidhānena pavattadānaṃ kittakaṃ kālāṃ pavattissatī”ti-ādīni vatvā upasaṅkamitāro na hontī. Garahitabbābhāvato pana upasaṅkamantiyeva. Tasmā imānipi parikkhārā bhavantīti vuttāni.

342. **Tisso vidhā desesī**ti tīṇi ṭhapanāni desesi. So kira cintesi “dānaṃ dadamānā nāma tiṇṇaṃ ṭhānānaṃ aññatarasmim calanti, handāhaṃ imaṃ rājānaṃ tesu ṭhānesu paṭhamataraññeva niccalaṃ karomī”ti. Tenassa tisso vidhā desesīti. **So bhoto raññoti** idaṃ karaṇatthe sāmivacanaṃ. **Bhotā raññāti** vā pāṭho. **Vippaṭisāro na karaṇīyoti** “bhogānaṃ vigaṃahetuko pacchānutāpo na kattabbo, pubbacetanā pana acalā patiṭṭhapetabbā, evaṃhi dānaṃ mahapphalaṃ hotī”ti dasseti. Itaresupi dvīsu ṭhānesu eseva nayo. Muñcacetanāpi, hi

1. Anupasaṅkamitabbaṃ (Sī)

pacchāsamanussaraṇacetanā ca niccalāva kātābbā. Tathā akarontassa dānaṃ na mahapphalaṃ hoti, nāpi ulāresu bhogesu cittaṃ namati, Mahāroruvaṃ upapannassa seṭṭhigahapatino * viya.

343. **Dasahākārehī**ti dasahi kāraṇehi. Tassa kira evaṃ ahosi “sacāyaṃ rājā dussīle disvā ‘nassati vata me dānaṃ, yassa me evarūpā dussīlā bhuñjantī’ti sīlavantesupi vippaṭisāraṃ uppādessati, dānaṃ na mahapphalaṃ bhavissati. Vippaṭisāro ca nāma dāyakānaṃ paṭiggāhakatova uppajjati, handassa paṭhamameva taṃ vippaṭisāraṃ vinodemī”ti. Tasmā dasahākārehi upappajjituṃ yuttaṃ paṭiggāhakesupi vippaṭisāraṃ vinodesīti. **Tesaṃyeva tenā**ti tesaṃyeva tena pāpena aniṭṭho vipāko bhavissati, na aññesanti dasseti. **Yajataṃ bhavanti** detu bhavaṃ. **Sajjantanti** vissajjatu. **Antaranti** abbhantaram.

344. **Soḷasahākārehi cittaṃ sandassesīti** idha brāhmaṇo rañño mahādānānumodanaṃ nāma āraddho. Tattha **sandassesīti** “idaṃ dānaṃ dātā evarūpaṃ sampattiṃ labhati”ti¹ dassetvā dassetvā katheti. **Samādapesīti** tamatthaṃ samādapetvā samādapetvā kathesi. **Samuttejesīti** vippaṭisāravinodanena’ssa cittaṃ vodāpesi. **Sampahamsesīti** “sundaram te kataṃ mahārāja dānaṃ dadamānenā”ti thutiṃ katvā kathesi. **Vattā dhammato natthīti** dhammena samena kāraṇena vattā natthi.

345. **Na rukkhā chijjimsu yūpatthāya, na dabbhā lūyimsu barihisatthāyāti** ye yūpanāmake mahāthambhe ussāpetvā “asukarājā asukāmacco asukabrāhmaṇo evarūpaṃ nāma mahāyāgaṃ yajati”ti nāmaṃ likhitvā ṭhapenti. Yāni ca dabbhatiṇāni lāyitvā vanamālāsāṅkhepena yaññasālaṃ parikkhipanti, bhūmiyaṃ vā pattharanti, tepi na rukkhā chijjimsu, na dabbhā lūyimsu. Kiṃ pana gāvo vā ajādayo vā haññissantīti dasseti. **Dāsāti** antogehadāsādayo. **Pessāti** ye pubbameva dhanam gahetvā kammaṃ karonti. **Kammakarāti** ye bhattavetanam gahetvā karonti. **Daṇḍatajjitā** nāma daṇḍayatṭhimuggarādīni gahetvā “kammaṃ karotha karoṭhā”ti.

* Saṃ 1. 90; Dhammapada-Ṭṭha 2. 353 piṭṭhesu.

1. Labhissatīti (Syā)

evaṃ tajjītā. **Bhayatajjitā** nāma sace kammaṃ karosi, kusalaṃ. No ce karosi, chindissāma vā bandhissāma vā māressāma vāti evaṃ bhayena tajjītā. Ete pana na daṇḍatajjitā, na bhayatajjitā, na assumukhā rodamānā parikkammāni akaṃsu. Atha kho piyasamudācāreṇeva samudācariyamānā akaṃsu. Na hi tattha dāsaṃ vā “dāsā”ti, pessaṃ vā “pessā”ti, kammakaraṃ vā “kammakarā”ti ālapanti. Yathānāmasavenava¹ pana piyasamudācāreṇa ālapitvā itthipurisabalavantadubbalaṇaṃ anurūpameva kammaṃ dassetvā “idañcidañca karoṭhā”ti vadanti. Tepi attano rucivaseneva karonti. Tena vuttaṃ “**ye icchīṃsu, te akaṃsu. Ye na icchīṃsu, na te akaṃsu. Yaṃ icchīṃsu, taṃ akaṃsu. Yaṃ na icchīṃsu, na taṃ akaṃsū**”ti.

Sappitelanavanīṭadadhimadhuphāṇitena ceva so yañño niṭṭhānamagamāsīti rājā kira bahinagarassa catūsu dvāresu, antonagarassa ca majjheti pañcasu ṭhānesu mahādānasālāyo kārāpetvā ekekissāya sālāya sataśahassaṃ sataśahassaṃ katvā divase divase pañcasataśahassāni vissajjetvā sūriyuggamanato paṭṭhāya tassa tassa kālassa anurūpehi sahatthena suvaṇṇakaṭacchum gahetvā paṇītehi sappitelādisammisseheva yāgukhajjakabhattabyañjanapānakādīhi mahājanaṃ santappesi. Bhājanāni pūretvā gaṇhitukāmānaṃ tatheva dāpesi. Sāyaṇhasamaye pana tatthagandhamālādīhi sampūjesi. Sappi-ādīnaṃ pana mahācāṭiyo pūrāpetvā “yo yaṃ paribhuñjitukāmo, so taṃ paribhuñjatū”ti anekasatesu ṭhānesu ṭhapāpesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “sappitelanavanīṭadadhimadhuphāṇitena ceva so yañño niṭṭhānamagamāsī”ti.

346. **Pahūtaṃ sāpateyyaṃ ādāyāti** bahuṃ dhanam² gahetvā. Te kira cintesuṃ “ayaṃ rājā sappitelādīni janapadato anāharāpetvā attano santakameva nīharitvā mahādānaṃ deti. Amhehi pana ‘rājā na kiñci āharāpetī’ti na yuttaṃ tuṇhī bhavitum. Na hi rañño ghare dhanam akkhayadhamameva, amhesu ca adentesu ko añño rañño dassati, handassa dhanam upasaṃharāmā”ti te gāmbhāgena ca nigambhāgena ca nagarabhāgena ca sāpateyyaṃ saṃharitvā³ sakaṭāni pūretvā rañño upaharīṃsu. Taṃ sandhāya “pahūtaṃ sāpateyyan”ti-ādīmāha.

1. Yathārucivaseneva (Syā)

2. Bahudhanam (Syā), pahūtam dhanam (Ka)

3. Saṃgharivā (Sī)

347. **Puratthimena yaññavāṭassāti** puratthimato nagaradvāre dānasālāya puratthimabhāge. Yathā puratthimadisato āgacchantā khattiyānaṃ dānasālāya yāgum pivitvā rañño dānasālāya bhujjivā nagaraṃ pavisanti. Evarūpe thāne paṭṭhapesum. **Dakkhiṇena yaññavāṭassāti** dakkhiṇato nagaradvāre dānasālāya vuttanayeneva dakkhiṇabhāge paṭṭhapesum. Pacchimuttaresupi eseva nayo.

348. **Aho yañño aho yaññasampadāti** brāhmaṇā sappi-ādīhi niṭṭhānagamanam sutvā “yaṃ loke madhuraṃ, tadeva samaṇo Gotamo katheti, handassa yaññaṃ pasaṃsāmā”ti tuṭṭhacittā pasaṃsamānā evamāhaṃsu. **Tuṇhībhūtova nisinno hotīti** upari vattabbamatthaṃ cintayamāno nissaddova nisinno hoti. **Abhijānāti pana bhavaṃ Gotamoti** idaṃ brāhmaṇo parihārena pucchanto āha. Itarathā hi “kiṃ pana tvaṃ bho Gotama tadā rājā ahoṣi, udāhu purohito brāhmaṇo”ti evaṃ ujukameva pucchayamāno agāravo viya hoti.

Niccadāna-anukulayaññavaṇṇanā

349. **Atthi pana bho Gotamāti** idaṃ brāhmaṇo “sakalajambudīpavāsīnaṃ uṭṭhāya samuṭṭhāya dānaṃ nāma dātuṃ garukaṃ sakalajanapado ca attano kammāni akaronto nassissati, atthi nu kho amhākampi imamhā yaññaṃ añño yañño appasambhārataro ceva mahapphalataro cā”ti etamatthaṃ pucchanto āha. **Niccadānānīti** dhuvadānāni niccabhattāni. **Anukulayaññānīti** “amhākaṃ pitupitāmahādīhi pavattitānī”ti katvā pacchā duggatapurishepi¹ vaṃsaparamparāya pavattetabbāni yāgāni, evarūpāni kira silavante uddissa nibaddhadānāni tasmim kule² daliddāpi³ na upacchindanti.

Tatridaṃ vatthu—Anāthapiṇḍikassa kira ghare pañca niccabhattasatāni dīyimsu. Dantamayasalākāni pañcasatāni ahesum. Atha taṃ kulaṃ anukkamena dāliddiyena abhibhūtaṃ, ekā tasmim kule dārikā ekasalākato uddhaṃ dātuṃ nāsakkhi. Sāpi pacchā Setavāhanarajjaṃ gantvā khalaṃ sodhetvā laddhadhaññaṃ taṃ salākaṃ adāsi. Eko thero

1. Pacchānugatapurishepi (Ka)

2. Kulesu (Sī, Ka)

3. Daliddāpi (Sī), daliddepi (Ka)

rañño ārocesi. Rājā taṃ ānetvā aggamahesiṭṭhāne ṭhapesi. Sā tato paṭṭhāya puna pañcapi salākabhattasatāni pavattesi.

Daṇḍappahārāti “paṭipāṭiyā tiṭṭhatha tiṭṭhathā”ti, “ujum¹ gantvā gaṇhatha gaṇhathā”ti ca ādīni vatvā dīyamānā daṇḍappahārāpi galaggāhāpi dissanti. **Ayaṃ kho brāhmaṇa hotu -pa- mahānisaṃsatarāñcāti** ettha yasmā mahāyaññe viya imasmim salākabhatte na bahūhi veyyāvaccakarehi vā upakaraṇehi vā attho atthi, tasmā etaṃ appaṭṭhataraṃ. Yasmā cettha na bahūnaṃ kammachedavasena pīḷasaṅkhāto samārambho atthi, tasmā appasamārambhatarāṃ. Yasmā cetam saṃghassa yiṭṭham pariccattam, tasmā yaññanti vuttam, yasmā pana chaḷaṅgasamannāgatāya dakkhiṇāya mahāsamudde udakasseva na sukaraṃ puññābhisandassa pamāṇam kātuṃ, idaṅca tathāvidham. Tasmā taṃ mahapphalataraṅca mahānisaṃsatarāñcāti veditabban.

350. Idam sutvā brāhmaṇo cintesi—idampi niccabbattam uṭṭhāya samuṭṭhāya dadato divase divase ekassa kammaṃ nassati, navanavo ussāho ca janetabbo hoti, atthi nu kho itopi añño yañño appaṭṭhataro ca appasamārambhataro cāti. Tasmā **“atthi pana bho Gotamā”**ti-ādimāha. Tattha yasmā salākabhatte kiccariyosānam natthi, ekena uṭṭhāya samuṭṭhāya aññam kammaṃ akatvā samvidhātābameva. Vihāradāne pana kiccariyosānam atthi. Paṇṇasālam vā hi kāretum koṭidhanam vissajjetvā mahāvihāram vā, ekavāram dhanapariccāgam katvā kāritam² sattaṭṭhavassānipi vassasatampi vassasahassampi gacchatiyeva, kevalam jīṇapatitaṭṭhāne paṭisaṅkharaṇamattameva kātabbam hoti. Tasmā idam vihāradānam salākabhattato appaṭṭhataraṃ appasamārambhatarāṅca hoti. Yasmā panettha suttantapariyāyena “yāvadeva sītassa paṭighātāyā”ti-ādayo * navānisaṃsā vuttā, Khandhakapariyāyena—

“Sītam uṇham paṭihanti, tato vāḷamigāni ca -pa-.

Yaṃ so dhammam idhaññāya, parinibbāti anāsavo”ti³—

Sattarasānisaṃsā vuttā. Tasmā etaṃ salākabhattato mahapphalataraṅca mahānisaṃsatarāñcāti veditabban. Saṃghassa pana pariccattattāva “yañño”ti vuccati.

1. U jukam (Sī, Syā)

* Ma 1. 12; Am 2. 341 piṭṭhādīsu.

2. Kāretum (Ka)

3. Vi 4. 291 piṭṭhe.

351. Idampi sutvā brāhmaṇo cintesi “dhanapariccāgaṃ katvā viharadānaṃ nāma dukkaraṃ, attano santakā hi kākaṇikāpi¹ parassa duppericajā, handāhaṃ itopi appaṭṭhataṛaṇca appasamārambhataṛaṇca yaññaṃ pucchāmi”ti. Tato taṃ² pucchanto “**atthi pana bho**”ti-ādimāha.

Tattha yasmā sakim pariccattepi vihare punappunaṃ chādanakhaṇḍaphullappaṭisaṅkharāṇādivasena kiccaṃ atthiyeva, saraṇaṃ pana ekabhikkhussa vā santike saṃghassa vā gaṇassa vā sakim gahitaṃ gahitameva hoti, natthi tattha punappunaṃ kattabbatā, tasmā taṃ viharadānato appaṭṭhataṛaṇca appasamārambhataṛaṇca hoti. Yasmā ca saraṇagamaṇaṃ nāma tiṇṇaṃ ratanānaṃ jīvitapariccāgamayaṃ puññaṃ saggasampattiṃ deti, tasmā mahapphalataṛaṇca mahānisamsataṛaṇcāti veditabbaṃ. Tiṇṇaṃ pana ratanānaṃ jīvitapariccāgavasena “yañño” vuccati.

352. Idam sutvā brāhmaṇo cintesi “attano jīvitaṃ nāma parassa paricajitum dukkaraṃ, atthi nu kho itopi appaṭṭhataro yañño”ti, tato taṃ pucchanto puna “**atthi pana bho Gotamā**”ti-ādimāha. Tattha **pāṇātipātā veramaṇī**ti-ādīsu **veramaṇī** nāma virati. Sā tividhā hoti sampattavirati, samādānavirati, setughātaviratīti. Tattha yo sikkhāpadāni agahetvāpi kevalaṃ attano jātigottakulāpadesādīni anussarivā “na me idaṃ patirūpan”ti pāṇātipātādīni na karoti, sampattavatthum pariharati, tato ārakā viramati. Tassa sā virati **sampattaviratī**ti veditabbā.

“Ajjatagge jīvitahetupi pāṇaṃ na hanāmi”ti vā “pāṇātipātā viramāmi”ti vā “veramaṇiṃ samādiyāmi”ti vā evaṃ sikkhāpadāni gaṇhantassa pana virati **samādānaviratī**ti veditabbā.

Ariyasāvakaṇaṃ pana maggasampayuttā virati **setughātavirati** nāma. Tattha purimā dve viratiyo yaṃ voropanādivasena vītikkamitabbaṃ jīvitindriyādivatthu, taṃ ārammaṇaṃ katvā pavattanti, pacchimā nibbānārammaṇāva. Ettha ca yo pañca sikkhāpadāni ekato gaṇhati, tassa ekasmiṃ bhinne sabbānipi bhinnāni hoti. Yo ekekaṃ gaṇhati, so yaṃ vītikkamati,

1. Santakakākaṇikāpi (Sī)

2. Tato paraṃ (Ka)

tadeva bhijjati. Setughātaviratiyā pana bhedo nāma natthi, bhavantarepi hi ariyasāvako jīvitahetupi neva pāṇaṃ hanati na suraṃ pivati. Sace pissa suraṅca khīraṅca missetvā mukhe pakkipanti, khīrameva pavisati, na surā. Yathā kiṃ? Koṅcasakuṇānaṃ khīramissake udake¹ khīrameva pavisati, na udakaṃ. Idaṃ yonisiddhanti ce? Idaṃ dhammatāsiddhanti ca² veditabbāṃ. Yasmā pana saraṇagamane diṭṭhi-ujukakaraṇaṃ nāma bhāriyaṃ. Sikkhāpadasamādāne pana viratimattakameva. Tasmā etaṃ yathā vā tathā vā gaṇhantassāpi sādhukaṃ gaṇhantassāpi appaṭṭhataṅgaṃ appasamārambhataṅgaṃ. Pañcasīlasadisassa pana dānassa abhāvato ettha mahapphalatā, mahānisaṃsatā ca veditabbā. Vuttaṅghetaṃ—

“Pañcimāni bhikkhave dānāni mahādānāni aggaññāni rattaññāni vaṃsaññāni porāṇāni asaṃkiṇṇāni asaṃkiṇṇapubbāni na saṅkiyanti na saṅkiyissanti appaṭikuṭṭhāni³ samaṇehi brāhmaṇehi⁴ viññūhi. Katamāni paṅca? Idha bhikkhave ariyasāvako pāṇātipātāṃ pahāya pāṇātipātā paṭivirato hoti. Pāṇātipātā paṭivirato bhikkhave ariyasāvako aparimāṇānaṃ sattānaṃ abhayaṃ deti, averaṃ deti, abyābajjhaṃ⁵ deti. Aparimāṇānaṃ sattānaṃ abhayaṃ datvā averaṃ datvā abyābajjhaṃ datvā aparimāṇassa abhayaṃ averassa abyābajjhassa bhāgī hoti. Idaṃ bhikkhave paṭhamānaṃ dānaṃ mahādānaṃ -pa- viññūhīti.

Puna caparaṃ bhikkhave ariyasāvako adinnādānaṃ pahāya -pa- kāmesumicchācāraṃ pahāya -pa- musāvādaṃ pahāya -pa- surāmerayamajjapamādaṭṭhānaṃ pahāya -pa-. Imāni kho bhikkhave paṅca dānāni mahādānāni aggaññāni -pa- viññūhīti⁶.

Idaṅca pana sīlapaṅcakamaṃ “attasinehaṅca jīvitasinehaṅca pariccajitvā rakkhissāmi”ti samādinnaṅgāya “yañño”ti vuccati. Tattha kiṅcāpi

1. Khīramissa-udake (Sī)

2. Idampi dhammatāsiddhanti (Sī)

3. Appaṭikuṭṭhāni (Sī)

4. Samaṇehi vā brāhmaṇehi vā (Syā, Ka)

5. Abyāpajjhaṃ (Sī, Syā), abyāpajjaṃ (Ka)

6. Am 3. 76; Abhi 4. 255 piṭṭhesu.

pañcasīlato saraṇagamanameva jeṭṭhakaṃ, idaṃ pana saraṇagamaneyeva patiṭṭhāya rakkhitasīlavasena mahapphalanti vuttam.

353. Idampi sutvā brāhmaṇo cintesi “pañcasīlam nāma rakkhitum garukaṃ, atthi nu kho aññaṃ kiñci īdisameva hutvā ito appaṭṭhataṛaṇca mahapphalataṛaṇcā”ti. Tato taṃ pucchanto punapi “**atthi pana bho Gotamā**”ti-ādimāha. Athassa Bhagavā tividhasīlapāripūriyaṃ ṭhitassa paṭhamajjhānādīnaṃ yaññaṃ appaṭṭhataṛaṇca mahapphalataṛaṇca dassetukāmo Buddhuppādato paṭṭhāya desanaṃ ārabhanto “**idha brāhmaṇā**”ti-ādimāha. Tattha yasmā heṭṭhāvuttehi guṇehi samannāgato paṭhamam jhānaṃ, paṭhamajjhānādīsu ṭhito dutiyajjhānādīni nibbattento na kilamati, tasmā tāni appaṭṭhāni appasamārambhāni. Yasmā panettha paṭhamam jhānaṃ ekaṃ kappam brahmaloke āyuraṃ deti. Dutiyam aṭṭha kappe. Tatiyam catusaṭṭhikappe. Catuttham pañcakappasatāni. Tadeva ākāsaṇācāyatanādīsamāpattivasena bhāvitaṃ vīsati, cattālīsaṃ, saṭṭhi, caturāsīti ca kappasahassāni āyuraṃ deti. Tasmā mahapphalataṛaṇca mahānisamsataṛaṇca. Nīvaraṇādīnaṃ pana paccanīkānaṃ dhammānaṃ pariccattatā taṃ “yaññaṃ”ti veditabbaṃ.

Vipassanāññaṇampi yasmā catutthajjhānapariyosānesu guṇesu patiṭṭhāya nibbattento na kilamati, tasmā appaṭṭham appasamārambham, vipassanāsukhasadisassa pana sukhasa abhāvā mahapphalam. Paccanīkakilesapariccāgato yaññoti. Manomayiddhipi yasmā vipassanāññaṇe patiṭṭhāya nibbattento na kilamati, tasmā appaṭṭhā appasamārambhā attano sadisarūpanimmānasamatthatāya mahapphalā, attano paccanīkakilesapariccāgato yañño. Iddhividhaññaṇādīnipi yasmā manomayaññaṇādīsu patiṭṭhāya nibbattento na kilamati, tasmā appaṭṭhāni appasamārambhāni, attano attano paccanīkakilesappahānato yañño. Iddhividham panettha nānāvidhavikubbanadassanasamatthatāya, dibbasotam devamanussānaṃ saddasavanasamatthatāya cetopariyaññaṇam paresam soḷasavidhacittajānanasamatthatāya, pubbenivāsānussatiññaṇam icchicchitaṭṭhānasamanussaraṇasamatthatāya, dibbacakkhu icchicchitarūpadassanasamatthatāya āsavakkhayaññaṇam atipaṇītalokuttaramaggasukhanipphādanasamatthatāya mahapphalanti veditabbaṃ. Yasmā pana arahattato viṭṭhataro añño yañño nāma natthi, tasmā

arahattanikūteneva desanaṃ samāpento “**ayampi kho brāhmaṇā**”ti-ādimāha.

Kūṭadanta-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā

354-358. **Evam vutteti** evaṃ Bhagavatā vutte desanāya pasīditvā saraṇaṃ gantukāmo Kūṭadanto brāhmaṇo etaṃ “**abhikkantaṃ bho Gotamā**”ti-ādikaṃ vacanaṃ avoca. **Upavāyatūti** upagantvā sarīradarathaṃ nibbāpento tanusītalo vāto vāyatūti. Idañca pana vatvā brāhmaṇo purisaṃ pesesi “gaccha tāta yaññāvāṭaṃ¹ pavisitvā sabbe te pāṇayo bandhanā mocehi”ti. So “sādhū”ti paṭissuṇitvā tathā katvā āgantvā “muttā bho te pāṇayo”ti ārocesi. Yāva brāhmaṇo taṃ pavattiṃ na suṇi, na tāva Bhagavā dhammaṃ desesi. Kasmā? “Brāhmaṇassa citte ākulabhāvo atthi”ti. Sutvā panassa “bahū vata me pāṇā mocitā”ti citta-cāro vippasīdati. Bhagavā tassa vipasannamanataṃ ñatvā dhammadesanaṃ ārabhi. Taṃ sandhāya “**atha kho Bhagavā**”ti-ādi vuttaṃ. Puna “**kallacittan**”ti-ādi anupubbikathānubhāvena vikkhambhi tanīvaraṇataṃ sandhāya vuttaṃ. Sesaṃ uttānatthamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Kūṭadantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Yaññāvāṭaṃ (sabbattha)

6. Mahālisutta

Brāhmaṇadūtavattuvaṇṇanā

359. **Evaṃ me sutam—ekaṃ samayaṃ Bhagavā Vesāliyanti** Mahālisuttam. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā. **Vesāliyanti** punappunam visālabhāvūpagamanato Vesālīti laddhanāmake nagare. * **Mahāvaneti** bahinagare Himavantena saddhim ekābaddham hutvā ṭhitam sayamjātavanam atthi, yaṃ mahantabhāveneva Mahāvananti vuccati, tasmim Mahāvane. **Kūṭāgārasālāyanti** tasmim vanasaṇḍe saṃghārāmaṃ patiṭṭhapesum, tattha kaṇṇikaṃ yojetvā thambhānaṃ upari kūṭāgārasālāsaṅkhepena devavimānasadisam pāsādam akaṃsu, taṃ upādāya sakalopi saṃghārāmo “kūṭāgārasālā”ti paññāyittha. Bhagavā taṃ Vesālīm upanissāya tasmim saṃghārāme viharati. Tena vuttam “vesāliyaṃ viharati Mahāvane Kūṭāgārasālāyaṃ”ti. **Kosalakāti** Kosalaraṭṭhavāsino. **Māgadhakāti** Magadharatṭhavāsino. **Karaṇīyenāti** avassam kattabbakamma. Yañhi akātumpi vaṭṭati, taṃ kiccanti vuccati. Yaṃ avassam kātabbameva, taṃ **karaṇīyaṃ** nāma.

360. **Paṭisallīno Bhagavāti** nānārammaṇacārato paṭikkamma sallīno nilīno, ekībhāvaṃ upagamma ekattārammaṇe jhānaratiṃ anubhavatīti attho. **Tatthevāti** tasmim yeva vihāre. **Ekamantanti** tasmā ṭhānā apakkamma tāsū tāsū rukkhacchāyāsū nisīdiṃsu.

Oṭṭhaddhalicchavivatthuvaṇṇanā

361. **Oṭṭhaddhoti** addhoṭṭhatāya evamladdhanāmo. **Mahatiyā Licchaviparisāyāti** purebhattam Buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa dānam datvā Bhagavato santike uposathaṅgāni adhiṭṭhahitvā gandhamālādīni gāhāpetvā ugghosanāya mahatiṃ Licchavirājaparisaṃ sannipāṭapetvā tāya nīlapitādivaṇṇavatthābharaṇavilepanapaṭimaṇḍitāya Tāvatiṃsaparisaṃsappaṭibhāgāya mahatiyā Licchaviparisāya saddhim upasaṅkami. **Akālo kho**

* Ma-Ṭṭha 2. 169; Vi-Ṭṭha 2. 1 piṭṭhesupī.

Mahālīti tassa oṭṭhaddhassa Mahālīti mūlanāmaṃ, tena mūlanāmamattena naṃ thero Mahālīti ālapati. **Ekamantaṃ nisīdīti** patirūpāsu rukkhacchāyāsu tāya Licchaviparisāya saddhim ratanattayassa vaṇṇaṃ kathayanto nisīdi.

362. **Sīho samaṇuddesoti** āyasmato Nāgitassa bhāgineyyo sattavassakāle pabbajitvā sāsane yuttapayutto “Sīho”ti evaṃnāmakko sāmaṇero, so kira taṃ mahāparisaṃ disvā “ayaṃ parisā mahatī, sakalaṃ vihāraṃ pūretvā nisinnā, addhā Bhagavā ajja imissā parisāya mahantena ussāhena dhammaṃ desessati, yannūnāhaṃ upajjhāyassācikkhitvā Bhagavato mahāparisāya sannipatitabhāvaṃ ārocāpeyyan”ti cintetvā yenāyasmā Nāgito tenupasaṅkami. **Bhante Kassapāti** theram gottena ālapati. **Esā janatāti** eso janasamūho.

Tvaññeva Bhagavato ārocehīti sīho kira Bhagavato vissāsiko, ayañhi thero thūlasarīro, tenassa¹ sarīragarutāya uṭṭhānanisajjādīsu ālasiyabhāvo īsakaṃ appahīno viya hoti. Athāyaṃ sāmaṇero Bhagavato kālena kālaṃ vattaṃ karoti. Tena naṃ thero “tvampi² Dasabalassa vissāsiko”ti vatvā gaccha tvaññevārocehīti āha. **Vihārapacchāyāyanti** vihārachāyāyaṃ, Kūṭāgāramahāgechāyāya pharitokāseti attho. Sā kira Kūṭāgārasālā dakkhiṇuttarato dīghā pācīnamukhā, tenassā purato mahatī chāyā patthaṭā hoti, sīho³ tattha Bhagavato āsanaṃ paññapesi.

363. Atha kho Bhagavā dvārantarehi ceva vātapānantarehi ca nikkhamitvā vidhāvantaṃhi vippharantīhi chabbaṇṇāhi Buddharasmīhi saṃsūcitanikkhamano valāhakantarato puṇṇacando viya Kūṭāgārasālato nikkhamitvā paññattavarabuddhāsane nisīdi. Tena vuttaṃ “**atha kho Bhagavā vihārā nikkhamma vihārapacchāyāya paññatte āsane nisīdī**”ti.

1. Therassa (Syā)

2. Tvaṃ pana (Ka)

3. Sīhopi (Syā), sīho ca (Ka)

364. **Purimāni bhante divasāni purimatarānī**ti ettha hiyyo divasaṃ purimaṃ nāma, tato paraṃ purimatarāṃ, tato paṭṭhāya pana sabbāni purimāni ceva purimatarāni ca honti. **Yadaggeti** mūladivasato paṭṭhāya yaṃ divasaṃ aggaṃ parakoṭṭim katvā viharāmīti attho, yāva vihāsinti vuttaṃ hoti. Idāni tassa parimāṇaṃ dassento “**naciraṃ tīṇi vassāni**”ti āha. Atha vā **yadaggeti** yaṃ divasaṃ aggaṃ katvā naciraṃ tīṇi vassāni viharāmītipi attho, yaṃ divasaṃ ādiṃ katvā naciraṃ vihāsiṃ tīṇiyeva vassānīti vuttaṃ hoti. Ayaṃ kira Bhagavato pattacīvaraṃ gaṇhanto tīṇi saṃvaccharāni Bhagavantaṃ upaṭṭhāsi, taṃ sandhāya evaṃ vadati. **Piyarūpānīti** piyajātikāni sātajātikāni. **Kāmūpasamhitānīti** kāmassādayuttāni. **Rajanīyānīti** rāgajanakāni. **No ca kho dibbāni saddānīti** kasmā Sunakkhatto tāni na suṇāti, so kira Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā dibbacakkhuparikammaṃ yāci, tassa Bhagavā ācikkhi, so yathānusiṭṭhaṃ paṭipanno dibbacakkhuṃ uppādetvā devatānaṃ rūpāni disvā cintesi “imasmim sarīrasaṅṭhāne saddena madhurena bhavitabbaṃ, kathaṃ nu kho naṃ suṇeyyan”ti Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā dibbasotaparikammaṃ pucchi. Ayañca atīte ekaṃ sīlavantaṃ bhikkhuṃ kaṇṇasakkhaliyaṃ¹ paharivā badhiraṃakāsi. Tasmā parikammaṃ karontopi abhabbo dibbasotādhigamāya². Tenassa na Bhagavā parikammaṃ kathesi. So ettāvatā Bhagavati āghātaṃ bandhitvā cintesi “addhā samaṇassa Gotamassa evaṃ hoti ‘ahampi khattiyo ayampi khattiyo, sacassa ñāṇaṃ vaḍḍhissati, ayampi sabbaññū bhavissati’ti usūyāya mayhaṃ na kathesi”ti. So anukkamena gihibhāvaṃ patvā tamatthaṃ Mahāilicchavino kathento evamāha.

Ekamsabhāvitasamādhivaṇṇanā

366-371. **Ekamsabhāvitoti** ekamsāya ekakoṭṭhāsāya bhāvito, dibbānaṃ vā rūpānaṃ dassanattāya, dibbānaṃ vā saddānaṃ savanattāya bhāvītoti attho. **Tiriyanti** anudisāya. **Ubhayaṃsabhāvitoti** ubhayaṃsāya ubhayaṃkoṭṭhāsāya bhāvītoti attho. **Ayaṃ kho Mahāli hetūti** ayaṃ dibbānaṃyeva rūpānaṃ dassanāya ekamsabhāvito samādhi hetu.

1. Kaṇṇasamkhaliyaṃ (Syā)

2. Dibbasotādhigamassa (Sī, Syā)

372. Imamattham sutvā so Licchavī cintesi “idaṃ dibbasotena saddasuṇaṇaṃ¹ imasmiṃ sāsane uttamatthabhūtaṃ maññe, imassa nūna atthāya ete bhikkhū paññāsampi saṭṭhipi vassāni apaṇṇakaṃ brahmacariyaṃ caranti, yannūnāhaṃ Dasabalaṃ etamattham puccheyyaṃ”ti. Tato tamattham pucchanto “**etāsam nūna bhante**”ti-ādimāha. **Samādhībhāvanānanti** ettha samādhīyeva samādhībhāvanā, ubhayaṃsabhāvitānaṃ samādhīnanti attho. Atha yasmā sāsanaṭṭo bāhirā etā samādhībhāvanā, na ajjhakkā. Tasmā tā paṭikkhipitvā yadattham bhikkhū brahmacariyaṃ caranti, te dassento Bhagavā “**na kho Mahālī**”ti-ādimāha.

Catu-ariyaphalavaṇṇanā

373. **Tiṇṇam saṃyojanānanti** sakkāyadiṭṭhi-ādīnaṃ tiṇṇam bandhanānaṃ. Tāni hi vaṭṭadukkhabhaye rathe satte saṃyojenti, tasmā saṃyojanānīti vuccanti. **Sotāpanno hotīti** maggasotaṃ āpanno hoti. **Avinipātadhammoti** catūsu apāyesu apatanadhammo. **Niyatoti** dhammaniyāmena niyato. **Sambodhiparāyaṇoti** uparimaggaṭṭayasaṅkhātā sambodhi paramāyaṇaṃ assa, anena vā pattabbāti sambodhiparāyaṇo.

Tanuttāti pariyaṭṭhānamandatāya ca kadāci karahaci uppattiyā ca tanubhāvā. **Oraṃbhāgiyānanti** heṭṭhābhāgiyānaṃ, yehi baddho upari Suddhāvāsabhūmiyaṃ nibbattitum na sakkoti. **Opapātikoti** sesayonipaṭikkhepavacanametam. **Tattha parinibbāyīti** tasmim uparibhaveyeva parinibbānadhammo². **Anāvattidhammoti** tato brāhmalokā puna paṭisandhivasena anāvattanadhammo. **Cetovimuttinti** cittavisuddhim, sabbakilesabandhanavimuttassa arahattaphalacittassetam adhivacanam. **Paññāvimuttinti** etthāpi sabbakilesabandhanavimuttā arahattaphalapaññāva paññāvimuttīti veditabbā. **Diṭṭheva dhammeti** imasmiṃ yeva attabhāve. **Sayanti sāmam.** **Abhiññāti** abhijānitvā. **Sacchikatvāti** paccakkham katvā. Atha vā **abhiññā sacchikatvāti** abhiññāya abhivisiṭṭhena ñāṇena sacchikarivātipi attho. **Upasampajjāti** patvā paṭilabhitvā.

1. Saddam suṇāti (Syā, Ka)

2. Nibbānadhammo (Syā)

Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā

374-5. Idam sutvā Licchavirājā¹ cintesi “ayaṃ pana dhammo² na sakuṇena viya uppatitvā, nāpi godhāya viya urena gantvā sakkā paṭivijjhituṃ, addhā pana imam paṭivijjhantassa pubbabhāgappaṭipadāya bhavitabbam, pucchāmi tāva nan”ti. Tato Bhagavantam pucchanto “**atthi pana bhante**”ti-ādimāha. * **Aṭṭhaṅgikoti** pañcaṅgikam turiyam viya, aṭṭhaṅgiko gāmo viya ca aṭṭhaṅgamattoyeva hutvā aṭṭhaṅgiko, na aṅgato añño maggo nāma atthi. Tenevāha “**seyyathidam? Sammādiṭṭhi -pa-sammāsamādhi**”ti. Tattha sammā dassanalakkhaṇā **sammādiṭṭhi**. Sammā abhiniropanalakkhaṇo **sammāsaṅkappo**. Sammā pariggahaṇalakkhaṇā **sammāvācā**. Sammā samuṭṭhāpanalakkhaṇo **sammākammanto**. Sammā vodāpanalakkhaṇo **sammā-ājīvo**. Sammā paggahalakkhaṇo **sammāvāyāmo**. Sammā upaṭṭhānalakkhaṇā **sammāsati**. Sammā samādhānalakkhaṇo **sammāsamādhi**. Etesu ekekassa tīṇi tīṇi kiccāni honti. Seyyathidam, sammādiṭṭhi tāva aññehipi attano paccanīkalesehi saddhiṃ micchādiṭṭhiṃ pajahati, nirodham ārammaṇam karoti, sampayuttadhamme ca passati tappaṭicchādakamohavidhamanavasena asammohato. Sammāsaṅkappādayopi tatheva micchāsaṅkappādīni pajahanti, nirodhañca ārammaṇam karonti, visesato panettha sammāsaṅkappo sahaṅgādhamme abhiniropeti. Sammāvācā sammā pariggaṇhāti. Sammākammanto sammā samuṭṭhāpeti. Sammā-ājīvo sammā vodāpeti. Sammāvāyāmo sammā paggaṇhāti. Sammāsati sammā upaṭṭhāpeti. Sammāsamādhi sammā padahati.

* Api cesā sammādiṭṭhi nāma pubbabhāge nānākkhaṇā nānārammaṇā hoti, maggakkhaṇe ekakkhaṇā ekārammaṇā. Kiccato pana “dukkhe ñāṇan”ti-ādīni³ cattāri nāmāni labhati. Sammāsaṅkappādayopi pubbabhāge nānākkhaṇā nānārammaṇā honti, maggakkhaṇe ekakkhaṇā ekārammaṇā. Tesu sammāsaṅkappo kiccato “nekkhammasaṅkappo”ti-ādīni³ tīṇi nāmāni labhati. Sammāvācādayo tisso viratiyopi honti, cetanādayopi honti, maggakkhaṇe pana viratiyova. Sammāvāyāmo sammāsātīti idampi dvayam kiccato sammappadhānasatipaṭṭhānavasena cattāri nāmāni labhati. Sammāsamādhi pana pubbabhāgepi maggakkhaṇepi sammāsamādhiyeva.

1. Licchavi (Sī)

* Abhi-Ṭṭha 2. 107 piṭṭhepi.

2. Varadhammo (Sī, Syā)

3. Abhi 2. 244 piṭṭhe.

Iti imesu aṭṭhasu dhammesu Bhagavatā nibbānādhigamāya paṭipannassa yogino bahūpakārattā¹ paṭhamam sammādiṭṭhi desitā. Ayañhi “paññāpajjoto paññāsathan”² ca vuttā. Tasmā etāya pubbabhāge vipassanāñāṇasankhātāya sammādiṭṭhiyā avijjandhakāram vidhamitvā kilesacore ghātento khemena yogāvacaro nibbānam pāpuṇāti. Tena vuttaṃ “nibbānādhigamāya paṭipannassa yogino bahūpakārattā paṭhamam sammādiṭṭhi desitā”³ti.

Sammāsaṅkappo pana tassā bahūpakāro, tasmā tadanantaram vutto. Yathā hi heraññiko hatthena parivaṭṭetvā parivaṭṭetvā cakkhunā kahāpaṇam olokento “ayam cheko, ayam kūṭo”⁴ti jānāti. Evaṃ yogāvacaropi pubbabhāge vitakkena vitakketvā vitakketvā vipassanāpaññāya olokayamāno “ime dhammā kāmāvacarā, ime dhammā rūpāvacarādayo”⁵ti pajānāti. Yathā vā pana purisena koṭiyam gahetvā parivaṭṭetvā parivaṭṭetvā dinnam mahārukkham taccheko vāsiyā tacchetvā kamme upaneti, evaṃ vitakkena vitakketvā vitakketvā dinne dhamme yogāvacaro paññāya “ime kāmāvacarā, ime rūpāvacarā”⁶ti-ādinā nayena paricchinditvā kamme upaneti. Tena vuttaṃ “sammāsaṅkappo pana tassā bahūpakāro, tasmā tadanantaram vutto”⁷ti. Svāyam yathā sammādiṭṭhiyā, evaṃ sammāvācāyapi upakārako. Yathāha “pubbe kho āvuso Visākha⁸ vitakketvā vicāretvā pacchā vācam bhindati”⁹ti. Tasmā tadanantaram sammāvācā vuttā.

Yasmā pana “idañcidañca karissāmā”¹⁰ti paṭhamam vācāya samvidahitvā loke kammante payojenti, tasmā vācā kāyakammassa upakārikāti sammāvācāya anantaram sammākammanto vutto. Catubbidham pana vacīduccaritam, tividhañca kāyaduccaritam pahāya ubhayam sucaritam pūrentasseva yasmā ājivaṭṭhamakam silam pūrati, na itarassa, tasmā tadubhayānantaram sammā-ājīvo vutto. Evaṃ visuddhājīvena pana “parisuddho me ājīvo”¹¹ti ettavatā ca paritosam akatvā suttapamattena viharitum na yuttaṃ, atha kho “sabbiriyāpathesu idam vīriyam samārabhitabban”¹²ti dassetum tadanantaram sammāvāyāmo vutto. Tato “āraddhavīriyenapi kāyādīsu catūsu

1. Bahukārattā (Sī) 2. Abhi 1. 20 piṭṭhe. 3. Gahapati (bahūsu) Ma 1. 376 piṭṭhe.

vatthūsu sati sūpaṭṭhitā¹ kātabbā”ti dassanattham tadanantaram sammāsati desitā. Yasmā panevaṃ sūpaṭṭhitā sati samādhissa upakārānupakārānaṃ dhammānaṃ gatiyo samannesitvā pahoti ekattārammaṇe cittaṃ samādhātum, tasmā sammāsatiyā anantaram sammāsamādhi desitoti veditabbo. **Etesaṃ dhammānaṃ sacchikiriyāyāti** etesaṃ sotāpattiṭṭhānaṃ paccakkhikiriyatthāya.

Dvepabbajitavatthuvaṇṇanā

376-377. **Ekamidāhanti** idam kasmā āradham. Ayaṃ kira rājā “rūpaṃ attā”ti evaṃladdhiko, tenassa desanāya cittaṃ nādhimuccati. Atha Bhagavatā tassa laddhiyā āvikaraṇattham ekaṃ kāraṇaṃ āharitum idamāradham. Tatrāyaṃ saṅkhepattho—ahaṃ ekaṃ samayaṃ Ghositārāme viharāmi, tatra vasantaṃ maṃ te dve pabbajitā evaṃ pucchimsu. Athāhaṃ tesam Buddhuppādaṃ dassetvā tantidhammaṃ nāma kathento idamavocaṃ “āvuso saddhāsampanno nāma kulaputto evarūpassa Satthu sāsane pabbajito evaṃ tividham sīlaṃ pūretvā paṭhamajjhānādīni patvā ṭhito ‘taṃ jīvan’ti-ādīni vadeyya, yuttaṃ nu kho etamassā”ti. Tato tehi “yuttan”ti vutte “ahaṃ kho panetaṃ āvuso evaṃ jānāmi evaṃ passāmi, atha ca paṇāhaṃ na vadāmi”ti taṃ vādaṃ paṭikkhipitvā uttari khīṇāsavaṃ dassetvā “imassa evaṃ vatthum na yuttan”ti avocaṃ. Te mama vacanaṃ sutvā attamaṇā ahesunti. Evaṃ vutte sopi attamano ahosi. Tenāha **“idamavoca Bhagavā. Attamano oṭṭhaddho Licchavi Bhagavato bhāsitaṃ abhinandī”**ti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Mahālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Supatiṭṭhitā (Syā), supatṭhitā (Ka)

7. Jāliyasutta

Dvepabbajitavatthuvaṇṇanā

378. **Evam me sutam -pa- Kosambiyanti** Jāliyasuttam. Tatrāyam apubbapadavaṇṇanā. * **Ghositārāmeti** Ghositena seṭṭhinā kate ārāme. Pubbe kira Allakappaṛaṭṭham¹ nāma ahosi. Tato Kotūhaliko nāma daliddo chātakabhayena saputtadāro Avantiraṭṭham² gacchanto puttam vahitum asakkonto chaḍḍetvā agamāsi, mātā nivattitvā tam gahetvā gatā, te ekam gopālakagāmaṃ pavisiṃsu. Gopālakena ca³ tadā bahu pāyāso paṭiyatto hoti, te tato⁴ pāyāsam labhitvā bhuñjimsu. Atha so puriso balavapāyāsam bhutto⁵ jīrāpetum asakkonto rattibhāge kālam katvā tattheva sunakhiyā kucchismiṃ paṭisandhim gahetvā kukkuro jāto, so gopālakassa piyo ahosi. Gopālako ca Paccekabuddham upaṭṭhāsi⁶. Paccekabuddhopi bhattakiccapariyosāne⁷ kukkurassa ekekaṃ piṇḍam deti, so Paccekabuddhe sineham uppādetvā gopālakena saddhim paṇṇasālampi gacchati. So gopālake asannihite bhattavelāyam sayameva gantvā kālārocanattham⁸ paṇṇasāladvāre bhussati, antarāmaggepi caṇḍamige disvā bhussitvā palāpeti. So Paccekabudde mudukena cittena kālam katvā devaloke nibbatti. Tatrassa **“Ghosakadevaputto”**tveva nāmaṃ ahosi. So devalokato cavitvā Kosambiyam ekasmiṃ kulaghare⁹ nibbatti. Tam aputtako seṭṭhi tassa mātāpitūnaṃ dhanam datvā puttam katvā aggahesi. Atha so attano putte jāte sattakkhattum ghātāpetum upakkami. So puñṇavantatāya sattasupi ṭhānesu maraṇam appatvā avasāne ekāya seṭṭhidhītāya veyyattiyena laddhajīviko aparabhāge pitu accayena seṭṭhiṭṭhānam patvā

* Ma-Ṭṭha 2. 287; Dhammapada-Ṭṭha 1. 108 piṭṭhesupi.

1. Ajjitarāṭṭham (Sī), Damiḷaraṭṭham (Syā), Adillaraṭṭham nāma (I)

2. Anantararaṭṭham (Sī)

3. Gopālakānam ca (Sī)

4. Te tam (Syā)

5. Bhuñjanto (Ka)

6. Upaṭṭhahati (Sī)

7. Bhattakiccakāle (Sī, Syā)

8. Velārocanattham (Syā)

9. Ekassa kulassa ghare (Ka)

Ghositaseṭṭhi¹ nāma jāto. Aññepi Kosambiyam Kukkuṭaseṭṭhi
Pāvārikaseṭṭhīti dve seṭṭhino atthi, iminā saddhim tayo ahesum.

* Tena ca samayena Himavantato pañcasatatāpasā
sarīrasantappanattham antarantarā Kosambim āgacchanti, tesam ete tayo
seṭṭhī attano attano uyyānesu paṇṇakuṭiyo katvā upaṭṭhānam karonti.
Athekadivasam te tāpasā Himavantato āgacchantā mahākantāre tasitā kilantā
ekam mahantam vaṭarukkham patvā² tattha adhivatthāya devatāya santikā
saṅgaham paccāsisantā nisīdīmsu. Devatā sabbālaṅkāravibhūsitam hattham
pasāretvā tesam pānīyapānakādīni³ datvā kilamatham paṭivīnodesi, ete
devatāyānubhāvena vimhitā pucchīmsu “kim nu kho devate kammaṃ katvā
tayā ayam sampatti laddhā”ti. Devatā āha “loke Buddho nāma Bhagavā
uppanno, so etarahi Sāvattiyam viharati, Anāthapiṇḍiko gahapati tam
upaṭṭhahati. So uposathadivasesu attano bhatakānam pakatibhattavetanameva
datvā uposatham kārapesi. Athāham ekadivasam majjhanhike⁴
pātarāsattāya āgato kañci bhatakakammaṃ akarontam disvā ‘ajja manussā
kasmā kammaṃ na karontī’ti pucchim. Tassa me tamattham ārocesum.
Athāham etadavocam idāni upaḍḍhadivaso gato, sakkā nu kho
upaḍḍhuposatham kātun’ti. Tato seṭṭhissa paṭivedetvā ‘sakkā kātun’ti āha.
Svāham upaḍḍhadivasam upaḍḍhuposatham samādiyitvā tadaheva kalam
katvā imam sampattim paṭilabhin”ti.

Atha te tāpasā “Buddho kira uppanno”ti sañjātapītipāmojjā tatova
Sāvattim gantukāmā hutvāpi “bahūpakārā no upaṭṭhākaseṭṭhino tesampi
imamatthamārocessāmā”ti Kosambim gantvā seṭṭhīhi katasakkārabahumānā
“tadaheva mayam gacchāmā”ti āhaṃsu. “Kim bhante turitāttha, na nu tumhe
pubbe cattāro pañca māse vasitvā gacchathā”ti ca vutte tam pavattim
ārocesum. “Tena hi bhante saheva gacchāmā”ti ca vutte “gacchāma mayam,
tumhe saṅikam āgacchathā”ti Sāvattim gantvā Bhagavato santike
pabbajitvā arahattam pāpuṇīmsu. Tepi seṭṭhino

1. Ghosakaseṭṭhi (Sī)

2. Pattā (Ka)

* Ma-Ṭṭha 2. 288; Dhammapada-Ṭṭha 1. 132 piṭṭhesupi.

3. Pānīyanahānodakāni (Sī)

4. Majjhantike (Sī, Syā)

pañcasatapañcasatasakaṭaparivārā Sāvattim̃ gantvā dānādīni datvā Kosambim̃ āgamanatthāya Bhagavantam̃ yācitvā paccāgamma tayo vihāre kāresum̃. Tesu Kukkuṭasetṭhinā kato Kukkuṭārāmo nāma, Pāvārikasetṭhinā kato Pāvārikambavanam̃ nāma, Ghositasetṭhinā kato Ghositārāmo nāma ahosi. Tam̃ sandhāya vuttam̃ “kosambiyam̃ viharati Ghositārāme”ti.

Muṇḍiyoti¹ idam̃ tassa nāmam̃. **Jāliyoti** idampi itarassa² nāmameva. Yasmā panassa upajjhāyo dārumayena pattena piṇḍāya carati, tasmā dārupattikantevāsīti vuccati. **Etadavocunti** upārambhādhippāyena vādam̃ āropetukāmā hutvā etadavocum̃. Iti kira nesam̃ ahosi—sace samaṇo Gotamo “tam̃ jīvam̃ tam̃ sarīran”ti vakkhati, athassa mayam̃ etam̃ vādam̃ āropessāma “bho Gotama tumhākam̃ laddhiyā idheva satto bhijjati, tena vo vādo ucchedavādo hotī”ti. Sace pana “aññam̃ jīvam̃ aññam̃ sarīran”ti vakkhati, athassetam̃ vādam̃ āropessāma “tumhākam̃ vāde rūpam̃ bhijjati, na satto bhijjati. Tena vo vāde satto sassato āpajjati”ti.

379-380. Atha Bhagavā “ime vādāropanatthāya pañham̃ pucchanti, mama sāsane ime dve ante anupagamma majjhimā paṭipadā atthīti na jānanti, handa nesam̃ pañham̃ avissajjetvā tassāyeva paṭipadāya āvibhāvattham̃ dhammam̃ desemī”ti cintevā “**tena hāvuso**”ti-ādimāha.

Tattha **kallam̃ nu kho tassetam̃ vacanāyā**ti tassetam̃ saddhāpabbajitassa tividham̃ sīlam̃ paripūretvā paṭhamajjhānam̃ pattassa³ yuttam̃ nu kho etam̃ vatthunti attho³. Tam̃ sutvā paribbājakā “puthujjano nāma yasmā nibbicikiccho na hoti, tasmā kadāci evam̃ vadeyyā”ti maññamānā “**kallam̃ tassetam̃ vacanāyā**”ti āham̃su. **Atha ca panāham̃ na vadāmī**ti aham̃ etamevam̃ jānāmi, no ca evam̃ vadāmi, atha kho kasiṇaparikkammam̃ katvā bhāventassa saññābalena uppannam̃ mahaggatācittametanti saññam̃ ṭhapesim̃.

1. Muṇḍiyoti (Sī, Syā)

2. Tassa (Ka)

3. Etam̃ vacanāya etam̃ vattum̃ yuttanti attho (Sī), etam̃ vacanāya vattum̃ yuttanti attho (Syā) yuttam̃ nu kho vacanāya, etam̃ vattum̃ yuttanti attho (?)

Na kallaṃ tassetanti idaṃ te paribbājakā “yasmā khīṇāsavo vigatasammoho tiṇṇavicikiccho, tasmā na yuttaṃ tassetam vatthun”ti maññamānā vadanti. Sesamettha¹ uttānatthamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Jāliyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sesam sabbattha (Sī)

8. Mahāsīhanādasutta

Acelakassapavatthuvaṇṇanā

381. **Evam me sutam -pa- Uruññāyam viharatīti Mahāsīhanādasuttam.** Tatrāyam apubbapadavaṇṇanā. **Uruññāyanti Uruññāti** tassa raṭṭhassapi nagarassapi etadeva nāmaṃ, Bhagavā hi uruññānagaram upanissāya viharati. **Kaṇṇakatthale Migadāyeti** tassa nagarassa avidūre Kaṇṇakatthalam nāma eko ramaṇīyo bhūmibhāgo atthi. So migānaṃ abhayatthāya dinnattā **“Migadāyo”**ti vuccati, tasmim Kaṇṇakatthale Migadāye. **Aceloti** naggaparibbājako. **Kassapoti** tassa nāmaṃ. **Tapassinti** tapanissitakaṃ. **Lūkhājīvinti** acelakamuttācārādivasena lūkho ājīvo assāti lūkhājīvī, taṃ lūkhājīvim. **Upakkosatīti** upaṇḍeti. **Upavadatīti** hīleti vambheti. **Dhammassa ca anudhammaṃ byākarontīti** bhotā Gotamena vuttakāraṇassa anukāraṇaṃ kathenti. **Sahadhammiko vādānuvādoti** parehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvā tumhākaṃ vādo vā anuvādo vā viññūhi garahitabbaṃ kāraṇaṃ koci appamattakopi kim na āgacchati. Idam vuttaṃ hoti “kim sabbākārenapi tava vāde gārayhaṃ kāraṇaṃ natthī”ti. **Anabbhakkhātukāmāti** na abhūtena vattukāmā.

382. **Ekaccaṃ tapassim lūkhājīvinti-ādīsu idhekacco** acelakapabbajjāditapanissitattā tapassī “lūkhena jīvitaṃ kappessāmī”ti tiṇagomayādibhakkhanādīhi nānappakārehi attānaṃ kilameti, appapuññatāya ca sukhena jīvitavuttimeva na labhati, so tīṇi duccharitāni pūretvā niraye nibbattati.

Aparo tādīsaṃ tapanissitopi puññavā hoti, labhati lābhasakkāraṃ. So “na dāni mayā sadiso atthī”ti attānaṃ ucce ṭhāne sambhāvetvā “bhiiyyoso mattāya lābhaṃ uppādessāmī”ti anesanasena tīṇi duccharitāni pūretvā niraye nibbattati. Ime dve sandhāya paṭhamanayo vutto.

Aparo tapanissitako lūkhājīvī appapuñño hoti, na labhati sukhena jīvitavuttiṃ. So “mayhaṃ pubbepi akatapuññatāya sukhājīvikā

nuppajjati, handadāni puññāni karomī”ti tīṇi sucaritāni pūretvā sagge nibbattati.

Aparo lūkhājīvī puññavā hoti, labhati sukkena jīvitavuttiṃ. So “mayhaṃ pubbepi katapuññatāya sukhajīvikā uppajjati”ti cintetvā anesanaṃ pahāya tīṇi sucaritāni pūretvā sagge nibbattati. Ime dve sandhāya dutiyanayo vutto.

Eko pana tapassī appadukkhavihārī hoti bāhirakācārayutto tāpasso vā channaparibbājako vā, appapuññatāya ca manāpe paccaye na labhati. So anesanasena tīṇi duccharitāni pūretvā attānaṃ sukhetaṃ niraye nibbattati.

Aparo puññavā hoti, so “na dāni mayā sadiso atthī”ti mānaṃ uppādetvā anesanasena lābhasakkāraṃ vā uppādetto micchādīṭṭhivasena “sukho imissā paribbājikāya daharāya mudukāya lomasāya¹ samphasso”ti-ādāni cintetvā kāmesu pātabyataṃ vā āpajjanto tīṇi duccharitāni pūretvā niraye nibbattati. Ime dve sandhāya tatiyanayo vutto.

Aparo pana appadukkhavihārī appapuñño hoti, so “ahaṃ pubbepi akatapuññatāya sukkena jīvikaṃ na labhāmi”ti tīṇi sucaritāni pūretvā sagge nibbattati.

Aparo puññavā hoti, so “pubbepāhaṃ² katapuññatāya sukhaṃ labhāmi, idāni puññāni³ karissāmi”ti tīṇi sucaritāni pūretvā sagge nibbattati. Ime dve sandhāya catutthanayo vutto. Idaṃ titthiyavasena āgataṃ, sāsane pi pana labbhati.

Ekacco hi dhutaṅgasamādānavasena lūkhājīvī hoti, appapuññatāya vā sakalampi gāmaṃ vicarivā udarapūraṃ na labhati. So “paccaye uppādessāmi”ti vejjakammādivasena vā anesanaṃ katvā, arahattaṃ vā paṭijānitvā, tīṇi vā kuhanavatthūni paṭisevitvā niraye nibbattati.

1. Lomasāya bāhāya (Sī)

2. Pubbepahaṃ (Sī), pubbevāhaṃ (Syā)

3. Idānipi puññāneva (Sī, Syā)

Aparo ca tādisova puññavā hoti, so tāya puññasampattiyā mānaṃ janayitvā uppannaṃ lābhaṃ thāvaramṃ kattukāmo anesanasena tīṇi duccharitāni pūretvā niraye uppajjati.

Aparo samādinnaḍḍhutaṅgo appapuññaova hoti, na labhati sukhena jīvitavuttiṃ. So “pubbepāhaṃ¹ akatapuññatāya kiñci na labhāmi, sace idāni anesanaṃ karissaṃ, āyatimpi dullabhasukho bhavissāmi”ti tīṇi sucaritāni pūretvā arahattaṃ pattuṃ asakkonto sagge nibbattati.

Aparo puññavā hoti, so “pubbepāhaṃ katapuññatāya etarahi sukhito, idānipi puññaṃ karissāmi”ti anesanaṃ pahāya tīṇi sucaritāni pūretvā arahattaṃ pattuṃ asakkonto sagge nibbattati.

383. **Āgatiñcāti** “asukaṭṭhānato nāma ime āgatā”ti evaṃ āgatiñca. **Gatiñcāti** idāni gantabbaṭṭhānañca. **Cutiñcāti** tato cavanañca. **Upapattiñcāti** tato cutānaṃ puna upapattiñca. **Kim sabbaṃ tapaṃ garahissāmi**ti “kena kāraṇena garahissāmi. Garahitabbameva hi mayaṃ garahāma, pasamsitabbaṃ pasamsāma, na bhaṇḍikaṃ karonto mahārajako viya dhotañca adhotañca ekato karomā”ti dasseti.

384. Idāni tamatthaṃ pakāseto “**santi Kassapa eke samaṇabrāhmaṇā**”ti-ādimāha. **Yaṃ te ekaccanti** pañcavidhaṃ sīlaṃ, tañhi loke na koci “na sādhu”ti vadati. Puna **yaṃ te ekaccanti** pañcavidhaṃ veraṃ, taṃ na koci “sādhu”ti vadati. Puna **yaṃ te ekaccanti** pañcadvāre asaṃvaraṃ, te kira “cakkhu nāma na nirundhitabbaṃ, cakkhunā manāpaṃ rūpaṃ² daṭṭhabbaṃ”ti vadanti, esa nayo sotādisu. Puna **yaṃ te ekaccanti** pañcadvāre saṃvaraṃ.

Evaṃ paresaṃ vādena saha attano vādassa samānāsamaṇataṃ dassetvā idāni attano vādena saha paresaṃ vādassa samānāsamaṇataṃ dassento “**yaṃ mayan**”ti-ādimāha. Tatrāpi pañcasīlādivaseneva attho veditaḍḍho.

1. Pubbepāhaṃ (Sī), pubbevāhaṃ (Syā)

2. Cakkhunā nāmarūpaṃ (Ka)

Samanuyuñjāpanakathāvaṇṇanā

385. **Samanuyuñjantanti** samanuyuñjantu, ettha ca laddhiṃ pucchanto **samanuyuñjati** nāma, kāraṇaṃ pucchanto **samanugāhati** nāma, ubhayaṃ pucchanto **samanubhāsati** nāma. **Satthārā vā Satthāranti** Satthārā vā saddhiṃ Satthāraṃ upasaṃharitvā “kiṃ te Satthā te dhamme sabbaso pahāya vattati, udāhu samaṇo Gotamo”ti. Dutiyapadepe eveda nayo.

Idāni tamatthaṃ yojetvā dassento “**ye imesaṃ bhavatan**”ti-ādimāha. Tattha **akusalā akusalasaṅkhātāti** akusalā ceva “akusalā”ti ca saṅkhātā nātā, koṭṭhāsaṃ vā katvā ṭhapitāti attho. Esa nayo sabbapadesu. Api cettha **sāvajjāti** sadosā. **Na alamariyāti** niddosaṭṭhena ariyā bhavituṃ nālaṃ asamatthā.

386-392. **Yaṃ viññū samanuyuñjantāti** yena viññū amhe ca aññe ca pucchantā evaṃ vadeyyuṃ, taṃ ṭhānaṃ vijjati, atthi taṃ kāraṇanti attho. **Yaṃ vā pana bhonto pare gaṇācariyāti** pare pana bhonto gaṇācariyā yaṃ vā taṃ vā appamattakaṃ pahāya vattantīti attho. **Amheva tattha yebhuyyena pasamseyyunti** idaṃ Bhagavā Satthārā Satthāraṃ samanuyuñjanepi āha, saṃghena saṃghaṃ samanuyuñjanepi. Kasmā? Saṃghapasamsāyapi Satthuyeva pasamsāsiddhito. Pasīdamānāpi hi Buddhasampattiyā saṃghe, saṃghasampattiyā ca Buddhe pasīdanti, tathā hi Bhagavato sarīrasampattim¹ disvā dhammadesanaṃ vā sutvā bhavanti vattāro “lābhā vata bho sāvakānaṃ ye evarūpassa Satthu santikāvacarā”ti, evaṃ Buddhasampattiyā saṃghe pasīdanti. Bhikkhūnaṃ pañcāragocaraṃ abhikkamaṇaṃ kamādīni ca disvā bhavanti vattāro “santikāvacarānaṃ vata bho sāvakānaṃ ayaṅca upasamaṇo Satthu kīvarūpo bhavissati”ti, evaṃ saṃghasampattiyā Buddhe pasīdanti. Iti yā Satthupasaṃsā, sā saṃghassa, yā pasamsā, sā Satthūti saṃghapasamsāyapi Satthuyeva pasamsāsiddhito Bhagavā dvīsupi navesu “**amheva tattha yebhuyyena pasamseyyun**”ti āha. **Samaṇo Gotamo ime dhamme anavasesaṃ pahāya vattati, yaṃ vā pana bhonto pare gaṇācariyāti**-ādīsipi panettha² ayamadhippāyo—

1. Sariranipphattim (Sī, Syā)

2. Padesu (Ka)

sampattasamādānasetughātavasena hi tisso viratiyo. Tāsu sampattasamādānaviratimattameva aññesaṃ hoti, setughātavirati pana sabbena sabbam natthi. Pañcasu pana tadaṅgavikkhambhanasamucchedapaṭipassaddhinissaraṇappahānesu aṭṭhasamāpattivaseṇa ceva vipassanāmettavasena ca tadaṅgavikkhambhanappahānamattameva aññesaṃ hoti. Itarāni tīṇi pahānāni sabbena sabbam natthi. Tathā sīlasamvaro, khantisaṃvaro, ñāṇasaṃvaro, satisaṃvaro, vīriyasaṃvaroti pañca saṃvarā, tesu pañcasīlamattameva adhvāsanaḥantimattameva ca aññesaṃ hoti, sesaṃ sabbena sabbam natthi. Pañca kho panime pātimokkhuḍḍesā, tesu pañcasīlamattameva aññesaṃ hoti. Pātimokkhasaṃvarasīlaṃ sabbena sabbam natthi.

Iti akusalappahāne ca kusalasaṃmādhāne ca tīsu viratīsu pañcasu pahānesu pañcasu saṃvaresu pañcasu uddesesu “ahameva ca mayhañca sāvakaṃsaṃgho loke paññāyati, mayā hi sadiso Satthā nāma mayhaṃ sāvakaṃsaṃghena sadiso saṃgho nāma natthī”ti Bhagavā sīhanādaṃ nadati.

Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā

393. Evaṃ sīhanādaṃ naditvā tassa sīhanādassa aviparītabhāvabodhanatthaṃ “**atthi Kassapa maggo**”ti-ādimāha. Tattha **maggoti** lokuttaramaggo. **Paṭipadāti** pubbabhāgapaṭipadā. **Kālavādīti**-ādīni Brahmajāle vaṇṇitāni. Idāni taṃ duvidhaṃ maggañca paṭipadañca ekato katvā dassento “**ayameva ariyo**”ti-ādimāha. Idaṃ pana sutvā acelo cintesi “samaṇo Gotamo ‘mayhamyeva maggo ca paṭipadā ca atthi, aññesaṃ natthī’ti maññati, handassāhaṃ amhākampi maggaṃ kathamī”ti. Tato acelakapaṭipadaṃ kathesi. Tenāha “evaṃ vutte acelo Kassapo Bhagavantam etadavoca -pa- udakorohanānuyogamanuyutto viharatī”ti.

Tapopakkamakathāvaṇṇanā

394. Tattha **tapopakkamāti** tapārambhā, tapokammānīti attho. **Sāmaññasankhātāti** samaṇakammasankhātā. **Brahmaññasankhātāti** brāhmaṇakammasankhātā. * **Acelakoti** niccolo, naggoti attho. **Muttācāroti** viṣaṭṭhācāro, uccārakammādīsu lokiyakulaputtācārena

* Ma-Ṭṭha 1. 349; Abhi-Ṭṭha 3. 81; Am-Ṭṭha 2. 245 piṭṭhesupi.

virahito ṭhitakova uccāraṃ karoti, passāvaṃ karoti, khādati, bhuñjati ca. **Hatthāpalekhanoti** hatthe piṇḍamhi niṭṭhite¹ jivhāya hatthaṃ apalikhati, uccāraṃ vā katvā hatthasmiññeva daṇḍakasaññī hutvā hatthena apalikhati. Bhikkhāgahaṇatthaṃ “ehi bhante”ti vutto na etīti **na-ehibhaddantiko**. “Tena hi tiṭṭha bhante”ti vuttopi na tiṭṭhatīti **natitṭhabhaddantiko**. Tadubhayampi kira so “etassa vacanaṃ kataṃ bhavissatī”ti na karoti. **Abhihaṇanti** puretaraṃ gahetvā āhaṇaṃ bhikkhaṃ. **Uddissakatanti** “imaṃ tumhe uddissa katan”ti evaṃ ārocitaṃ bhikkhaṃ. **Na nimantananti** “asukaṃ nāma kulaṃ vā vīthiṃ vā gāmaṃ vā paviseyyāthā”ti evaṃ nimantitabhikkhampi na sādīyati, na gaṇhati. **Na kumbhimukhāti** kumbhito uddharitvā diyyamānaṃ bhikkhaṃ na gaṇhati. **Na kaḷopimukhāti** kaḷopīti ukkhali vā pacchi vā, tatopi na gaṇhati. Kasmā? Kumbhikalopiyo maṃ nissāya kaṭacchunā pahāraṃ labhantīti. **Na eḷakamantaranti** ummāraṃ antaraṃ katvā diyyamānaṃ gaṇhati. Kasmā? “Ayaṃ maṃ nissāya antarakaraṇaṃ labhatī”ti. **Daṇḍamusalesupi** eseva nayo.

Dvinnanti dvīsu bhuñjamānesu ekasmiṃ uṭṭhāya dente na gaṇhati. Kasmā? “Ekassa kabaḷantarāyo hotī”ti. **Na gabbhiniyāti**-ādīsu pana “gabbhiniyā kucchiyaṃ dārako kilamati, pāyantiyā dārakassa khīrantarāyo hoti, purisantaragatāya rati-antarāyo hotī”ti na gaṇhati. **Samkittīsūti** samkittetvā katabhatesu, dubbhikkhasamaye kira acelakasāvakā acelakānaṃ atthāya tato tato taṇḍulādīni samādapetvā bhattaṃ pacanti. Ukkaṭṭho acelako tatopi na paṭiggaṇhati. **Na yattha sāti** yattha sunakho “piṇḍaṃ labhissāmī”ti upaṭṭhito hoti, tattha tassa adatvā āhaṇaṃ na gaṇhati. Kasmā? Etassa piṇḍantarāyo hotīti. **Sanḍasaṇḍacārinīti** samūhasamūhacārinī, sace hi acelakaṃ disvā “imassa bhikkhaṃ dassamā”ti manussā bhattagehaṃ pavisanti, tesu ca pavisantesu kaḷopimukhādīsu nilīnā makkhikā uppatitvā saṇḍasaṇḍā caranti, tato āhaṇaṃ bhikkhaṃ na gaṇhati. Kasmā? Maṃ nissāya makkhikānaṃ gocarantarāyo jātoti.

1. ṭhite (Syā, Ka) Abhi-Ṭṭha 3. 81; Am-Ṭṭha 2. 245 piṭṭhesu passitabbaṃ.

Thusodakanti sabbasassambhārehi kataṃ sovīrakam. Ettha ca surāpānameva sāvajjam, ayam pana sabbesupi sāvajjasāññī. **Ekāgārikoti** yo ekasmim yeva gehe bhikkham labhitvā nivattati. **Ekālopikoti** yo ekeneva ālopena yāpeti. **Dvāgārikādīsupi** eseva nayo. **Ekissāpi dattiyāti** ekāya dattiyā. **Datti** nāma¹ ekā khuddakapāti hoti, yattha aggabhikkham pakkhipitvā ṭhapenti. **Ekāhikanti** ekadivasantarikam. **Addhamāsikanti** addhamāsantarikam. **Pariyāyabhatabhojananti** vārabhatabhojanam, ekāhavārena dvīhavārena sattāhavārena aḍḍhamāsavārenāti evam divasavārena ābhatabhatabhojanam.

395. **Sākabhakkhoti** allasākabhakkho. **Sāmākabhakkhoti** sāmākataṇḍulabhakkho. **Nīvārādīsū nīvārā** nāma² araññe sayamjātā vīhijāti. **Daddulanti** cammakārehi cammam likhitvā chaḍḍitakasaṭam. **Haṭam** vuccati silesopi sevālopi. **Kaṇanti** kuṇḍakam. **Ācāmoti** bhatta-ukkhalikāya laggo jhāma-odano, tam chaḍḍitaṭṭhānatova gahetvā khādati, “odanakañjīyan”tipi vadanti. **Piññākā**dayo pākāṭā eva. **Pavattaphalabhojīti** patitaphalabhojī.

396. **Sāṇānīti** sāṇavākacoḷāni. **Masāṇānīti** missakacoḷāni. **Chavadussānīti** matasarīrato chaḍḍitavattāni, erakatiṇāḍīni vā ganthetvā katanivāsanāni. **Paṃsukūlānīti** pathaviyam chaḍḍitanantakāni. **Tirīṭānīti** rukkhatācavattāni³. **Ajinanti** ajinamigacammam. **Ajinakkhipanti** tadeva majjhe phālitakam. **Kusacīranti** kusatiṇāni ganthetvā katacīram. **Vākacīraphalākacīresupi** eseva nayo. **Kesakambalanti** manussakesehi katakambalam. Yam sandhāya vuttam—

“Seyyathāpi bhikkhave yāni kānici tantāvutānam vatthānam⁴, kesakambalo tesam paṭikiṭṭho akkhāyati. Kesakambalo bhikkhave sīte sīto, uṇhe uṇho, appaggho ca dubbaṇṇo ca duggandho dukkhasamphasso”ti⁵.

1. Ekadatti nāma (Ka)

2. Nīvāro nāma (Si)

3. Tirīṭānīti tirīṭakarukkhatācavattāni (Si)

4. Tantāvutāni vatthāni (Mūlapaṇṇāsakaṭikāyam Mahāsīhanādasuttavaṇṇanāyam.)

5. Am 1. 290 piṭṭhe.

Vālakambalanti assavālehi katakambalaṃ. **Ulūkapakkhikanti** ulūkapakkhāni ganthetvā katanivāsaṇaṃ. **Ukkuṭikappadhānamanuyuttoti** ukkuṭikavīriyaṃ anuyutto, gacchantopi ukkuṭikova hutvā uppatitvā uppatitvā gacchati. **Kaṇṭakāpassayikoti** ayakaṇṭake vā pakatikaṇṭake vā bhūmiyaṃ koṭṭetvā tattha cammaṃ attharivā ṭhānacaṅkamādīni karoti. **Seyyanti** sayantopi tattheva seyyaṃ kappeti. **Phalakaseyyanti** rukkhaphalake seyyaṃ. **Thaṇḍilaseyyanti** thaṇḍile ucce bhūmiṭṭhāne seyyaṃ. **Ekapassayikoti** ekapasseneva sayati. **Rajojalladharoti** sarīraṃ telena makkhitvā rajutṭhānaṭṭhāne tiṭṭhati, athassa sarīre rajojallaṃ laggati, taṃ dhāreti. **Yathāsanthatikoti** laddhaṃ āsaṇaṃ akopetvā yadeva labhati, tattheva nisīdanaṣīlo. **Vekaṭikoti** vikaṭakhādanasīlo. **Vikaṭanti** gūṭhaṃ vuccati. **Apānakoti** paṭikkhittasītudakapāno. Sāyaṃ tatiyamassāti **sāyatatiyakaṃ**. Pāto, majjhanhike, sāyanti divasassa tikkhattuṃ pāpaṃ pavāhessāmīti **udakorohanānuyogaṃ anuyutto viharatīti**.

Tapopakkamaniratthakatāvaṇṇanā

397. Atha Bhagavā sīlasampadādīhi vinā tesāṃ tapopakkamānaṃ niratthakataṃ dassento “**acelako cepi Kassapa hoti**”ti-ādimāha. Tattha **ārakāvāti** dūrayeva. **Avaranti** dosaveravirahitaṃ. **Abyāpajjanti**¹ domanassabyāpajjarahitaṃ.

398. **Dukkaraṃ bho Gotamāti** idaṃ Kassapo “mayāṃ pubbe ettakamattaṃ sāmāññaṃ brahmaññaṃcāti vicarāma, tumhe pana aññaṃyeva sāmāññaṃ brahmaññaṃ vadathā”ti dīpento āha. **Pakati kho esāti** pakatikathā esā. **Imāya ca Kassapa mattāyāti** “Kassapa yadi iminā pamāṇena evaṃ parittakena paṭipattikkamena sāmāññaṃ vā brahmaññaṃ vā dukkaraṃ sudukkaraṃ nāma abhaviṣṣa, tato netāṃ abhaviṣṣa kallaṃ vacanāya dukkaraṃ sāmāññaṃ”ti ayamettha padasambandhena saddhim attho. Etena nayena sabbattha padasambandho veditabbo.

1. Abyāpajjhanti (Sī)

339. **Dujjānoti** idampi so “mayam pubbe ettakena samaṇo vā brāhmaṇo vā hotīti vicārāma, tumhe pana aññathā vadathā”ti idam sandhāyāha. Athassa Bhagavā tam pakativādam paṭikkhipitvā sabhāvatova dujjānabhāvam āvikaronto punapi “**pakati kho**”ti-ādimāha. Tatrāpi vuttanayeneva padasambandham katvā attho veditabbo.

Sīlasamādhipaññāsampadāvaṇṇanā

400-401. **Katamā pana sā bho Gotamā**ti kasmā pucchati. Ayam kira paṇḍito Bhagavato kathentasseva katham uggahesi, atha attano paṭipattiyā niratthakataṃ viditvā samaṇo Gotamo “tassa ‘cāyam sīlasampadā, cittasampadā, paññāsampadā abhāvitā hoti asacchikatā, atha kho so ārakāva sāmāññā’ti-ādimāha. Handa dāni nam tā sampattiyo pucchāmī”ti sīlasampadādivijānanattham pucchati. Athassa Bhagavā Buddhuppādam dassetvā tantidhammam kathento tā sampattiyo dassetuṃ “**idha Kassapā**”ti-ādimāha. **Imāya ca Kassapa sīlasampadāyāti** idam arahattaphalameva sandhāya vuttam. Arahattaphalapariyosānañhi Bhagavato sasanam. Tasmā arahattaphalasampayuttāhi sīlacittapaññāsampadāhi aññā uttaritarā vā paṇītarā vā sīlādisampadā natthīti āha.

Sīhanādakathāvaṇṇanā

402. Evañca pana vatvā idāni anuttaram mahāsīhanādam¹ nadanto “**santi Kassapa eke samaṇabrāhmaṇā**”ti-ādimāha. Tattha **ariyanti** nirupakkilesam paramavisuddham. **Paramanti** uttaram, pañca sīlāni hi ādim katvā yāva pātimokkhasamvarasīlā² sīlameva, lokuttaramaggaphalasampayuttam pana paramasīlam nāma. **Nāham tatthāti** tattha sīlepi paramasīlepi aham attano samasamam mama sīlasamena sīlena mayā samam puggalam na passāmīti attho. **Ahameva tattha bhiyyoti** ahameva tasmim sīle uttamo. Katamasmim³? **Yadidam adhisīlanti**, yam etam uttaram sīlanti attho. Iti imam paṭhamam sīhanādam nadati.

1. Buddhasīhanādam (Sī)

2. Pātimokkhasīlam (Sī)

3. Katarasmim (Sī)

Tapojigucchavādāti ye tapojigucchaṃ vadanti. Tattha tapatīti **tapo**, kilesasantāpakavīriyassetamā nāmaṃ, tadeva te kilese jigucchatīti **jigucchā**. **Ariyā paramā**ti ettha niddosattā ariyā, ārambhavatthuvasenapi uppannā vipassanāvīriyasaṅkhātā tapojigucchā tapojigucchāva, maggaphalasampayuttā paramā nāma. **Adhijegucchanti** idha jigucchabhāvo jegucchaṃ, uttamaṃ jegucchaṃ adhijegucchaṃ, tasmā yadidaṃ adhijegucchaṃ, tattha ahameva bhiiyoti evamettha attho daṭṭhabbo. Paññādhikārepi kammassakatāpaññā ca vipassanāpaññā ca paññā nāma, maggaphalasampayuttā paramā paññā nāma. **Adhipaññanti** ettha liṅgavipallāso veditabbo, ayam paññattho yāyam adhipaññā nāma, ahameva tattha bhiiyoti. Vimuttādhikāre tadaṅgavikkhambhanavimuttiyo vimutti nāma, samucchedaṭṭapassaddhinissaraṇavimuttiyo pana paramā vimuttīti veditabbā. Idhāpi ca **yadidaṃ adhivimuttīti** yā ayam adhivimutti, ahameva tattha bhiiyoti attho.

403. **Suññāgāre**ti suññe ghare, ekakova nisīditvāti adhippāyo. **Parisāsu cā**ti aṭṭhasu parisāsu. Vuttampi cetam—

“Cattārimāni Sāriputta Tathāgatassa vesārajjāni, yehi vesārajjehi samannāgato Tathāgato āsabhamā ṭhānam paṭijānāti, parisāsu sīhanādam nadatī”¹ti¹ suttamā vitthāretabbaṃ.

Pañhañca nam pucchantīti paṇḍitā devamanussā nam pañham abhisāṅkharitvā pucchanti. **Byākarotīti** taṅkhaṇaṅñeva vissajjeti. **Cittam ārādhētīti** pañhāvissajjanena mahājanassa cittam paritoseyyeva. **No ca kho sotabbaṃ maññantīti** cittam ārādhētva kathentassapissa vacanamā pare sotabbaṃ na maññantīti evañca vadeyyunti attho. **Sotabbaṃ cassa maññantīti** devāpi manussāpi mahanteneva ussāhena sotabbaṃ maññanti. **Pasīdantīti** supasannā kallacittā muducittā honti. **Pasannākāram karontīti** na muddhappasannāva honti, paṇḍitāni cīvarādāni, Veḷuvanavīhārādayo ca Mahāvīhāre pariccajantā pasannākāram karonti. **Tathattāyāti** yaṃ so dhammamā deseti tathābhāvāya, dhammānudhammapaṭipattipūraṇatthāya paṭipajjantīti attho. **Tathattāya ca paṭipajjantīti** tathābhāvāya paṭipajjanti, tassa

1. Ma 1. 103 piṭṭhe.

hi Bhagavato dhammaṃ sutvā keci saraṇesu, keci pañcasu sīlesu paṭiṭṭhahanti, apare nikkhamitvā pabbajanti. **Paṭipannā ca ārādhentīti** tañca pana paṭipadaṃ paṭipannā pūretuṃ sakkonti¹, sabbākārena pana pūrenti, paṭipattipūraṇena tassa bhoto Gotamassa cittaṃ ārādhentīti vattabbā.

Imasmim panokāse ṭhatvā sīhanādā samodhānetabbā. Ekaccaṃ tapassim niraye nibbattaṃ passāmīti hi Bhagavato eko sīhanādo. Aparam sagge nibbattaṃ passāmīti eko. Akusaladhammappahāne ahameva seṭṭhoti eko. Kusaladhammasamādānēpi ahameva seṭṭhoti eko. Akusaladhammappahāne mayhameva sāvakasaṃgho seṭṭhoti eko. Kusaladhammasamādānēpi mayhamyeva sāvakasaṃgho seṭṭhoti eko. Sīlena mayham sadiso natthīti eko. Vīriyena mayham sadiso natthīti eko. Paññāya -pa-. Vimuttiyā -pa-. Sīhanādaṃ nadanto parisamajjhe nisīditvā nadāmīti eko. Visārado hutvā nadāmīti eko. Pañham maṃ pucchantīti eko. Pañham puṭṭho vissajjemīti² eko. Vissajjanena parassa cittaṃ ārādhemīti eko. Sutvā sotabbaṃ maññantīti eko. Sutvā me pasīdantīti eko. Pasannākāraṃ karontīti eko. Yam paṭipattim desemi, tathattāya paṭipajantīti eko. Paṭipannā ca maṃ³ ārādhentīti eko. Iti purimānaṃ dasannaṃ ekekassa “parisāsu ca nadatī”ti-ādayo dasa dasa parivārā. Evaṃ te dasa purimānaṃ dasannaṃ parivāravasena satam, purimā ca dasāti dasādhikam⁴ sīhanādasataṃ hoti. Ito aññasmim pana sutte ettakā sīhanādā dullabhā, tenidaṃ suttaṃ mahāsīhanādanti vuccati.

Titthiyaparivāsakathāvaṇṇanā

404. Iti Bhagavā “sīhanādaṃ kho samaṇo Gotamo nadati, tañca kho suññāgāre nadatī”ti evaṃvādīnaṃ vādaṃ⁵ paṭisedhetvā idāni parisati naditapubbaṃ sīhanādaṃ dassento “**ekamidāhan**”ti-ādimāha.

Tattha **tatra maṃ aññataro tapabrahmacārīti** tatra Rājagahe Gijjhakūṭe pabbate viharantaṃ maṃ aññataro tapabrahmacārī Nigrodho nāma paribbājako.

1. Na pūretuṃ na sakkonti (Sī)

3. Paṭipattiyā maṃ (Syā, Ka)

5. Vādānaṃ vādaṃ (Sī), vādānuvādaṃ (Syā)

2. Pañham vissajjemīti (Syā, Ka)

4. Dasuttaraṃ (Sī)

Adhijeguccheti vīriyena pāpajigucchanādhikāre pañham pucchi. Idam yam tam Bhagavā Gijjhakūṭe Mahāvihāre nisinno Udumbarikāya deviyā uyyāne nisinnassa Nigrodhassa ca paribbājakassa, Sandhānassa ca upāsakassa dibbāya sotadhātuyā kathāsallāpam sutvā ākāsenāgantvā tesam santike paññatte āsane nisīditvā Nigrodhena adhijegucche puṭṭhapañham vissajjesi, tam sandhāya vuttam. **Param viya mattāyāti** paramāya mattāya, atimahanteneva pamāṇenāti attho. **Ko hi bhanteti** ṭhapetvā andhabālam diṭṭhigatikam añño paṇḍitajātiko “ko nāma Bhagavato dhammam sutvā na attamano assā”ti vadati. **Labheyyāhanti** idam so “ciram vata me aniyyanikapakkhe yojetvā attā kilamito, ‘sukkhanaḍṭire nhāyissāmī’ti samparivattentena viya, thuse koṭṭentena viya na koci attho nipphādito. Handāham attānam yoge yojessāmī”ti cintetvā āha.

405. Atha Bhagavā yo anena Khandhake¹ titthiyaparivāso paññatto, yam aññatitthiyapubbo sāmaṇerabhūmiyam ṭhito “ayam bhante itthannāmo aññatitthiyapubbo imasmim dhammavinaye ākaṅkhāmi upasampadam, svāham bhante samgham cattāro māse parivāsam yācāmi”ti-ādimā² nayena samādiyitvā parivasati, tam sandhāya “**yo kho Kassapa aññatitthiyapubbo**”ti-ādimāha.

Tattha **pabbajjanti** vacanasiliṭṭhatāvaseneva vuttam, aparivasitvāyeva hi pabbajjam labhati. Upasampadatthikena pana nātikālena³ gāmappavesanādīni aṭṭha vattāni pūrentena parivasitabbam. **Āraddhacittāti** aṭṭhavattapūraṇena tuṭṭhacittā, ayamettha saṅkhepattho. Vitthārato panesa⁴ titthiyaparivāso samantapāsādikāya **Vinayaṭṭhakathāyam**⁵ Pabbajjakhandhakavaṇṇanāya vuttanayena veditabbo. **Api ca metthāti** api ca me ettha. **Puggalavemattatā veditāti** puggalanānattam veditam. “Ayam puggalo parivāsāraho, ayam na parivāsāraho”ti idam mayham pakaṭanti dasseti. Tato Kassapo cintesi “aho acchariyam Buddhasāsanam, yattha evam ghamsitvā koṭṭetvā yuttameva

1. Yo kho Khandhake (Sī)

3. Na atidivākāle (Sī, Ka) Vi 3. 100 piṭṭhe.

5. Vi-Ṭṭha 3. 272 piṭṭhe.

2. Vi 3. 99 piṭṭhe.

4. Pana (Ka)

gaṇhanti, ayuttam chaḍḍenti”ti, tato suṭṭhutarāṃ pabbajjāya sañjātussāho “**sace bhante**”ti-ādimāha.

Atha kho Bhagavā tassa tibbacchandataṃ viditvā “na Kassapo parivāsaṃ arahatī”ti aññatarāṃ bhikkhum āmantesi “gaccha bhikkhu Kassapaṃ nhāpetvā pabbājetvā ānehi”ti. So tathā katvā taṃ pabbājetvā Bhagavato santikaṃ āgamāsi. Bhagavā taṃ gaṇamajjhe nisīditvā upasampādesi. Tena vuttam “**alattha kho acelo Kassapo Bhagavato santike pabbajjam, alattha upasampadan**”ti. **Acirūpasampannoti** upasampanno hutvā nacirameva. * **Vūpakatṭhoti** vatthukāmakilesakāmehi kāyena ceva cittena ca vūpakatṭho. **Appamattoti** kammaṭṭhāne satim avijahanto. **Ātāpīti** kāyikacetasikasaṅkhātena vīriyātāpena ātāpī. **Pahitattoti** kāye ca jīvite ca anapekkhatāya pesitacitto vissaṭṭha-attabhāvo. **Yassatthāyāti** yassa atthāya. **Kulaputtāti** ācārakulaputtā. **Sammadevāti** hetunāva kāraṇeneva. **Tadanuttaranti** taṃ anuttaram. **Brāhmacariyapariyosānanti** maggabrahmacariyassa pariyoṣānabhūtaṃ arahattaphalaṃ. Tassa hi atthāya kulaputtā pabbajanti. **Diṭṭheva dhammeti** imasmim yeva attabhāve. **Sayam abhiññā sacchikatvāti** attanāyeva paññāya paccakkham katvā¹, aparappaccayaṃ katvāti attho. **Upasampajja vihāsīti** pāpuṇitvā sampādetvā vihāsi, evaṃ viharanto ca **khīṇā jāti -pa- abbhaññāsīti**.

Evamassa paccavekkhaṇabhūmim dassetvā arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpetum “**aññataro kho panāyasmā Kassapo arahataṃ ahoṣī**”ti vuttam. Tattha **aññataroti** eko. **Arahatanti** arahantānaṃ, Bhagavato sāvakanāṃ arahantānaṃ abbhantaro ahoṣīti ayamettha adhippāyo. Yaṃ yaṃ pana antarantarā na vuttam, taṃ taṃ tattha tattha vuttattā pākaṭamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Mahāsīhanādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

* Ma-Ṭṭha 184; Sam-Ṭṭha 1. 187 piṭṭhesupi.

1. Sacchikatvā (Ka)

9. Poṭṭhapādasutta

Poṭṭhapādaparibbājakavatthuvaṇṇanā

406. **Evaṃ me sutāṃ** -pa- **Sāvattiyanti** Poṭṭhapādasuttaṃ. Tatrāyaṃ apubbapadaṇṇanā. **Sāvattiyāṃ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāmeti** Sāvattim upanissāya yo Jetassa kumārassa vane Anāthapiṇḍikena gahapatinā ārāmo kārīto, tattha viharati. **Poṭṭhapādo paribbājakoti** nāmena Poṭṭhapādo nāma channaparibbājako. So kira gihikāle brāhmaṇamahāsālo kāmesu ādīnavāṃ disvā cattālīsakoṭiparimāṇaṃ bhogakkhandhaṃ pahāya pabbajitvā tittihyānaṃ gaṇācariyo jāto. Samayaṃ pavadanti etthāti **samayappavādako**, tasmim kira ṭhāne Caṅkītārukkhapokkharasātippabhutayo brāhmaṇā, nigaṇṭha- acelakaparibbājakādayo ca pabbajitā sannipatitvā attano attano samayaṃ vadanti kathenti dīpenti, tasmā so ārāmo **samayappavādakoti** vuccati. Sveva ca tindukācīrasankhātāya timbarūrukkhapantiyā¹ parikkhittattā **tindukācīro**. Yasmā panettha paṭhamaṃ ekāva sālā ahosi, pacchā mahāpuññaṃ paribbājakaṃ nissāya bahū sālā katā. Tasmā tameva ekaṃ sālāṃ upādāya laddhanāmasasena **ekasālakoti** vuccati. Mallikāya pana Pasenadirañño deviyā uyyānabhūto so pupphaphalasampanno ārāmoti katvā **Mallikāya ārāmoti** saṅkhyāṃ gato. Tasmim samayappavādake tindukācīre ekasālake Mallikāya ārāme.

Paṭivasatīti nivāsaphāsutāya vasati. Athekadivasaṃ Bhagavā paccūsasamaye sabbaññutaññāṇaṃ pattharivā lokāṃ pariggaṇhanto ñāṇajālassa antogataṃ paribbājakaṃ disvā “ayaṃ Poṭṭhapādo mayhaṃ ñāṇajāle paññāyati, kinnu kho bhavissatī”ti upaparikkhanto addasa “ahaṃ ajja tattha gamissāmi, atha maṃ Poṭṭhapādo nirodhañca nirodhavuṭṭhānañca pucchissati, tassāhaṃ sabbabuddhānaṃ ñāṇena saṃsanditvā tadubhayāṃ kathessāmi, atha so katipāhaccayena cittaṃ hatthiSāriputtaṃ gahetvā

1. Timbarukkhapantiyā (Syā), rukkhapantiyā (Ka)

mama santikaṃ āgamissati, tesamahaṃ Dhammaṃ desessāmi, desanāvasāne Potṭhapādo maṃ saraṇaṃ gamissati, Citto hatthisārīputto mama santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇissati”ti. Tato pātova sarīrapaṭijagganaṃ katvā surattadupaṭṭaṃ nivāsetvā vijjulātāsadisāṃ kāyabandhanaṃ bandhitvā yugandharapabbataṃ parikkhipitvā tṭhitamahāmeghaṃ viya meghavaṇṇaṃ paṃsukūlaṃ ekamsavaragataṃ katvā¹ paccagghaṃ selamayapattaṃ vāma-amsakūṭe laggetvā Sāvattihim² piṇḍāya pavisissāmīti siho viya Himavantapādā vihārā nikkhami. Imamatthaṃ sandhāya “**atha kho Bhagavā**”ti-ādi vuttaṃ.

407. **Etadahosīti** nagaradvārasamīpaṃ gantvā attano rucivasena sūriyaṃ oloketvā atippagabhāvameva disvā etaṃ ahosi. **Yaṃnūnāhanti** saṃsayaparidīpano viya nipāto, Buddhānañca saṃsayo nāma natthi “idaṃ karissāma, idaṃ na karissāma, imassa dhammaṃ desessāma imassa na desessāmā”ti evaṃ parivittakapubbabhāgo panaesa sabbabuddhānaṃ labbhati. Tenāha “yaṃnūnāhan”ti, yadi panāhanti attho.

408. **Unnādinīyāti** uccaṃ nadamānāya, evaṃ nadamānāya cassā uddhaṃ gamanavasena ucco disāsu patthaṭavasena mahā saddoti uccāsaddamahāsaddāya, tesañhi paribbājakānaṃ pātova vuṭṭhāya kattabbaṃ nāma cetiyavattaṃ vā bodhivattaṃ vā ācariyupajjhāyavattaṃ vā yonisomanasikāro vā natthi. Tena te pātova vuṭṭhāya bālātape nisinnā “imassa hattho sobhano, imassa pādo”ti evaṃ aññamaññassa hatthapādādīni vā ārabba, itthipurisadārakadārikādīnaṃ vaṇṇe vā, aññaṃ vā kāmassādabhavassādādivatthūṃ ārabba kathaṃ samuṭṭhāpetvā anupubbena rājakathādi-ane kaviddhaṃ tiracchānakathaṃ kathenti. Tena vuttaṃ “unnādinīyā uccāsaddamahāsaddāya anekavihitāṃ tiracchānakathaṃ kathentiya”ti.

409. Tato Potṭhapādo paribbājako te paribbājake oloketvā “ime paribbājakā ativiya aññamaññaṃ agāravā, mayañca samaṇassa Gotamassa pātubhāvato paṭṭhāya suriyuggamaṇe khajjopanakūpamā jātā, lābhasakkoropi no parihīno. Sace panimaṃ tṭhānaṃ samaṇo Gotamo vā Gotamassa sāvako vā gihī upaṭṭhāko vā tassa

1. Ekamsāṃ katvā (Sī)

2. Sāvattiyāṃ (Syā)

āgaccheyya, ativiya lajjaniyaṃ bhavissati, parisadoso kho pana parisajeṭṭhakkasseva upari ārohati”ti ito cito ca vilokento¹ Bhagavantam addasa. Tena vuttam “**addasā kho Poṭṭhapādo paribbājako -pa- tuṅhī ahesun**”ti.

Tattha **saṅṭhapesīti** sikkhāpesi, vajjamassā paṭicchādesi. Yathā susaṅṭhitā hoti, tathā nam ṭhapesi. Yathā nāma parisamajjham pavisanto puriso vajjapaṭicchādanattham nivāsanam saṅṭhabeti, pārupanam saṅṭhabeti, rajokiṇṇaṭṭhānam puñchati, evamassā vajjapaṭicchādanattham “appasaddā bhonto”ti sikkhāpento yathā susaṅṭhitā hoti, tathā nam ṭhapesīti attho. **Appasaddakāmoti** appasaddam icchati, eko nisīdati, eko tiṭṭhati, na gaṇasaṅgaṇikāya yāpeti. **Upasaṅkamitabbaṃ maññeyyāti** idhāgantabbaṃ maññeyya. Kasmā panesa Bhagavato upasaṅkamanam paccāsīsatīti²? Attano vuddhim patthayamāno. Paribbājaka kira Buddhesu vā Buddhasāvakesu vā attano santikam āgatesu “ajja amhākam santikam samaṇo Gotamo āgato, Sāriputto āgato, na kho pana te yassa vā tassa vā santikam gacchanti, passatha amhākam uttamabhāvan”ti attano upaṭṭhākānam santike attānam ukkhipanti, ucce ṭhāne ṭhāpenti, Bhagavatopi upaṭṭhāke gaṇhitum vāyamanti. Te kira Bhagavato upaṭṭhāke disvā evam vadanti “tumhākam Satthā bhavam Gotamopi Gotamasāvakāpi³ amhākam santikam āgacchanti mayam aññamaññam samaggā. Tumhe pana amhe akkhīhipi passitum na icchatha, sāmīcikammaṃ na kārōtha, kim vo amhehi aparaddhan”ti. Athekacce manussā “Buddhāpi etesam santikam gacchanti, kim amhākan”ti tato paṭṭhāya te disvā nappamajjanti. **Tuṅhī ahesunti** Poṭṭhapādam parivāretvā nissaddā nisīdinsu.

410. **Svāgataṃ bhanteti** suṭṭhu āgamanam bhante Bhagavato, Bhagavati hi no āgate ānando hoti, gate sokoti dīpeti. * **Cirassam kho bhanteti** kasmā āha? Kim Bhagavā pubbepi tattha gatapubboti, na gatapubbo. Manussānam pana “kuhim gacchantā, kuto āgatattha, kim maggamūlhattha, cirassam āgatatthā”ti-evamādayo

1. Olokento (Sī, Ka)

2. Paccāsīsatīti (Sī, Syā)

3. Gotamasāvakopi (Syā, Ka)

* Ma-Ṭṭha 2. 201; Ma-Ṭṭha 3. 158 piṭṭhesupi.

piyasamudācārā honti, tasmā evamāha. Evañca pana vatvā na mānathaddho hutvā nisīdi, uṭṭhāyāsanā¹ Bhagavato paccuggamanamakāsi. Bhagavantañhi upagataṃ disvā āsanena animantento vā apacitiṃ akaronto vā dullabho. Kasmā? Uccākulīnatāya. Ayampi paribbājako attano nisinnāsanam papphoṭetvā Bhagavantaṃ āsanena nimantento “nisīdatu bhante Bhagavā, idamāsanam paññattan”ti āha. **Antarākathā vippakatā**ti nisinnānam vo ādito paṭṭhāya yāva mamāgamanam, etasmim antare kā nāma kathā vippakatā, mamāgamanapaccayā katamā kathā pariyaṅtaṃ na gatā, vadatha, yāva naṃ pariyaṅtaṃ netvā demīti² sabbaññupavāraṇam pavāresi.

Abhisaññānirodhakathāvaṇṇanā

411. Atha paribbājako “niratthakakathā esā nissārā vaṭṭasannissitā, na tumhākaṃ purato vattabbataṃ arahatī”ti dīpento **“tiṭṭhatesā bhante”**ti-ādimāha. **Tiṭṭhatesā bhanteti** sace Bhagavā sotukāmo bhavissati, pacchāpesā kathā na dullabhā bhavissati, amhākaṃ panimāya kathāya attho natthi. Bhagavato panāgamanam labhitvā mayam aññadeva sukāraṇam pucchāmāti dīpeti. Tato taṃ pucchanto **“purimāni bhante”**ti-ādimāha. Tattha **koṭūhalasālāyanti** koṭūhalasālā nāma paccekasālā natthi. Yattha pana nānātitthiyā samaṇabrāhmaṇā nānāvidham katham pavattenti, sā bahūnam “ayam kiṃ vadati, ayam kiṃ vadatī”ti koṭūhaluppattiṭṭhānato³ koṭūhalasālāti vuccati. **Abhisaññānirodheti** ettha **abhīti** upasaggamattam. **Saññānirodheti** cittanirodhe, khaṇikanirodhe kathā uppannāti attho. Idam pana tassā uppattikāraṇam. Yadā kira Bhagavā jātakam vā katheti, sikkhāpadaṃ vā paññāpeti, tadā sakalajambudīpe Bhagavato kittighoso pattharati, titthiyā taṃ sutvā “bhavam kira Gotamo pubbacariyam kathesi. Mayam kiṃ na sakkoma tādisam kiñci kathetun”ti Bhagavato paṭibhāgakariyam karontā ekaṃ bhavantarasamayam kathenti “bhavam Gotamo sikkhāpadaṃ paññāpeti, mayam kiṃ na sakkoma paññāpetun”ti attano sāvakānam kiñcideva sikkhāpadaṃ paññāpeti. Tadā

1. Uṭṭhāya pana (Sī)

2. Desemīti (Syā, Ka)

3. Koṭūhalappavattiṭṭhānato (Sī)

pana Bhagavā aṭṭhavidhaparisaṃmajjhe nisīditvā nirodhakathaṃ kathesi. Titthiyā taṃ sutvā “bhavaṃ kira Gotamo nirodhaṃ nāma kathesi, mayampi taṃ kathessāma”ti sannipatitvā kathayimsu. Tena vuttaṃ “**abhisaññānirodhe kathā udapādi**”ti.

Tatrekacceti tesu ekacce. Purimo cettha yvāyam bāhire titthāyatane pabbajito cittappavattiyāṃ dosaṃ disvā “acittakabhāvo santo”ti samāpattim bhāvetvā ito cuto pañca kappasatāni asaññibhāve ṭhatvā¹ puna idha uppajjati, tassa saññuppāde ca nirodhe ca hetum apassanto “**ahetū appaccayā**”ti āha.

Dutiyo nam nisedhetvā Migasiṅgatāpasassa² asaññikabhāvaṃ gahetvā “**upetipi apetipi**”ti āha. Migasiṅgatāpasaso kira attantapo ghoratapo parimāritindriyo³ ahosi. Tassa silatejena sakkavimānaṃ uṇhaṃ ahosi. Sakko devarājā “sakkatṭhānaṃ nu kho tāpaso pattheti”ti Alambusaṃ nāma devakaññaṃ “tāpasassa tapaṃ bhinditvā ehi”ti pesesi. Sā tattha gatā. Tāpaso paṭhamadivase taṃ disvāva palāyitvā paññasālaṃ pāvīsi. Dutiya divase kāmaccandaṇīvaraṇena bhaggo taṃ hatthe aggahesi, so tena dibbaphassena phuṭṭho visaññi hutvā tiṇṇaṃ saṃvaccharānaṃ accayena saññaṃ paṭilabhi. Taṃ so diṭṭhigatiko “tiṇṇaṃ saṃvaccharānaṃ accayena nirodhā vuṭṭhito”ti maññaṃāno evamāha.

Tatiyo nam nisedhetvā āthabbaṇapayogaṃ sandhāya “**upakaḍḍhantipi apakaḍḍhantipi**”ti āha. Āthabbaṇikā kira āthabbaṇaṃ payojetvā sattaṃ sīsacchinnāṃ viya, hatthacchinnāṃ viya, mataṃ viya ca katvā dassenti. Tassa puna pākatikabhāvaṃ disvā so diṭṭhigatiko “nirodhā vuṭṭhito ayan”ti maññaṃāno evamāha.

Catuttho nam nisedhetvā yakkhadāsīnaṃ madaniddaṃ sandhāya “**santi hi bho devatā**”ti-ādimāha. Yakkhadāsīyo kira sabbarattim devatūpahāraṃ kurumānā naccitvā gāyitvā aruṇodaye ekaṃ surāpātīm

1. Uppajjitvā (Ka)

2. Isisiṅgatāpasassa (?) Khu 6. 13 piṭṭhepi.

3. Paramadhitindriyo (Syā, Ka)

pivivā parivattitvā supitvā divā vuṭṭhahanti. Tam disvā so diṭṭhigatiko “suttakāle nirodham samāpannā, pabuddhakāle nirodhā vuṭṭhitā”ti maññamāno evamāha.

Ayam pana Poṭṭhapādo paribbājako paṇḍitajātiko. Tenassa tam katham sutvā vippaṭisāro uppajji. “Imesaṃ kathā eḷamūgakathā viya, cattāro hi nirodhe ete paññapenti, iminā ca nirodhena nāma ekena bhavitabbaṃ, na bahunā. Tenāpi ekena aññeneva bhavitabbaṃ, so pana aññena ñātuṃ na sakkā aññatra sabbaññunā. Sace Bhagavā idha abhaviṣṣa, ‘ayam nirodho ayam nirodho’ti dīpasahassaṃ viya ujjaletvā ajjameva¹ pākaṭam akarissā”ti Dasabalaññeva anussari. Tasmā “**tassa mayham bhante**”ti-ādimāha. Tattha **aho nūnāti** anussaraṇatthe nipātadvayaṃ, tena tassa Bhagavantam anussarantassa etadahosi “aho nūna Bhagavā, aho nūna Sugato”ti. **Yo imesanti** yo etesaṃ nirodhadhammānaṃ sukusalo nipuṇo cheko, so Bhagavā aho nūna katheyya, Sugato aho nūna katheyyāti ayamettha adhippāyo. **Pakataññūti** ciṇṇavasitāya pakatiṃ sabhāvaṃ jānātīti pakataññū. **Katham nu khoti** idaṃ paribbājako “mayam Bhagavā na jānāma, tumhe jānātha, kathetha no”ti āyācanto vadati.

Ahetukasaññuppādanirodhakathāvaṇṇanā

412. Atha Bhagavā kathento “**tatra Poṭṭhapādā**”ti-ādimāha. Tattha **tatrāti** tesu samaṇabrāhmaṇesu. **Āditova tesam aparaddhanti** tesam ādimhiyeva viraddham, gharamajjheyeva pakkhalitāti dīpeti. **Sahetū sappaccayāti** ettha hetupi paccayopi kāraṇasseva nāmaṃ, sakāraṇāti attho. Tam pana kāraṇam² dassento “**sikkhā ekā**”ti āha. Tattha **sikkhā ekā saññā uppajjantīti** sikkhāya ekaccā saññā jāyantīti attho.

413. **Kā ca sikkhāti Bhagavā avocāti** katamā ca sā sikkhāti Bhagavā vitthāretukamyatāpucchāvasena avoca. Atha yasmā

1. Ajja me (Sī)

2. Sakāraṇam (Syā, Ka)

adhisīlasikkhā adhicittasikkhā adhipaññāsikkhāti tisso sikkhā honti. Tasmā tā dassento Bhagavā saññāya sahetukaṃ uppādanirodhaṃ dīpetum buddhuppādato pabhuti tantidhammaṃ t̥hapento “**idha Poṭṭhapāda Tathāgato loke**”ti-ādimāha. Tattha adhisīlasikkhā adhicittasikkhāti dve eva sikkhā sarūpena āgatā, tatiyā pana “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti kho Poṭṭhapāda mayā ekaṃsiko dhammo desito”ti ettha sammādiṭṭhisammāsaṅkappavasena pariyāpannattā āgatāti veditabbā. **Kāmasaññāti** pañcakāmaguṇikarāgopi asamuppannakāmacāropi¹, tattha pañcakāmaguṇikarāgo anāgāmimaggena samugghātaṃ gacchati, asamuppannakāmacāro pana imasmiṃ t̥hāne vaṭṭati. Tasmā **tassa yā purimā kāmasaññāti** tassa paṭhamajjhānasamaṅgino yā pubbe uppannapubbāya kāmasaññāya sadisattā purimā kāmasaññāti vucceyya, sā nirujjhati, anuppannāva nuppjatīti attho.

Vivekajapītisukhasukhumasaccasaññīyeva tasmim̐ samaye hotīti tasmim̐ paṭhamajjhānasamaye vivekajapītisukhasaṅkhātā sukhumasaññā saccā hoti, bhūtā hotīti attho. Atha vā kāmacchandādi- oḷārikaṅgappahānavasena sukhumā ca sā bhūtātāya saccā ca saññāti sukhumasaccasaññā, vivekajehi pītisukhehi sampayuttā sukhumasaccasaññāti vivekajapītisukhasukhumasaccasaññā, sā assa atthīti vivekajapītisukhasukhumasaccasaññīti evamettha attho daṭṭhabbo. Esa nayo sabbattha. **Evampi sikkhāti** ettha yasmā paṭhamajjhānaṃ samāpajjanto adhiṭṭhahanto vuṭṭhahanto ca sikkhati, tasmā taṃ evaṃ sikkhitabbato **sikkhāti** vuccati. Tenapi sikkhāsaṅkhātēna paṭhamajjhānēna evaṃ ekā vivekajapītisukhasukhumasaccasaññā uppajjati. Evaṃ ekā kāmasaññā nirujjhatīti attho. **Ayaṃ sikkhāti Bhagavā avocāti** ayaṃ paṭhamajjhānaṃsaṅkhātā ekā sikkhāti Bhagavā āha. Etenupāyena sabbattha attho daṭṭhabbo.

414. Yasmā pana aṭṭhamasamāpattiyā² aṅgato sammasanaṃ Buddhānaṃyeva hoti, sāvakesu Sāriputtasadisānampi natthi, kalāpato sammasanaṃyeva pana sāvakānaṃ hoti, idaṅca “saññā saññā”ti evaṃ aṅgato

1. Asamuppannakāmarāgopi (Syā)

2. Aṭṭhamāya samāpattiyā (Ka-Sī)

sammasanaṃ uddhaṭaṃ, tasmā ākiñcaññāyatanaparamaṃyeva saññaṃ dassetvā puna tadeva saññaṃganti dassetuṃ “**yato kho Poṭṭhapāda -pa-saññaṃgamaṃ phusati**”ti āha.

Tattha **yato kho Poṭṭhapāda bhikkhū**ti yo nāma Poṭṭhapāda bhikkhu. **Idha sasaññaṃ hoti**ti idha sāsane sakasaññaṃ hoti, ayameva vā paṭho, attano paṭhamajjhānasaññaṃyeva saññaṃvā hoti attho. **So tato amutra tato amutrā**ti so bhikkhu tato paṭhamajjhānato amutra dutiyajjhāne, tatopi amutra tatiyajjhāneti evaṃ tāya tāya jhānasaññaṃyeva sakasaññaṃ sakasaññaṃ hutvā anupubbena saññaṃgamaṃ phusati. **Saññaṃganti** ākiñcaññāyatanam vuccati. Kasmā? Lokiyānaṃ kiccakāraśamāpattīnaṃ¹ aggattā. Ākiñcaññāyatanasamāpattiyāñhi ṭhatvā nevasaññaṃnāsaññaṃyatanampi nirodhampi samāpajanti. Iti sā lokiyānaṃ kiccakāraśamāpattīnaṃ aggattā saññaṃganti vuccati, taṃ phusati pāpuṇāṭi attho.

Idāni abhisaññaṃnirodham dassetuṃ “**tassa saññaṃge ṭhitassā**”ti-ādimāha. Tattha **ceteyyaṃ, abhisankhareyyanti** padadvaye ca jhānaṃ samāpajjanto ceteti nāma, punappunaṃ pakappeti attho. Uparisamāpatti-atthāya nikantiṃ kurumāno abhisankharoti nāma. **Imā ca me saññaṃ nirujjheyanti** imā ākiñcaññāyatanasāññaṃ nirujjheyuṃ. **Aññaṃ ca oḷārikā**ti aññaṃ ca oḷārikā bhavaṅgasaññaṃ uppajjeyuṃ. **So na ceva ceteti na abhisankharoti**ti ettha kāmāñesa cetentova na ceteti, abhisankharontova nābhisankharoti. Imassa bhikkhuno ākiñcaññāyatanato vuṭṭhāya nevasaññaṃnāsaññaṃyatanam samāpajjitvā “ekam dve cittavāre ṭhassāmi”ti ābhogasamannāhāro natthi, uparinirodhasamāpattatthāya eva pana ābhogasamannāhāro atthi, svāyamattho puttagarācikkhaṇena dīpetabbo—

Pitugharamajjhena kira gantvā pacchābhāge puttassa gharam hoti, tato paṇitaṃ bhojanaṃ ādāya āsanasālaṃ āgataṃ daharaṃ thero “manāpo piṇḍapāto kuto ābhato”ti pucchi. So “asukassa gharato”ti laddhaghameva ācikkhi. Yena panassa pitugharamajjhena gatopi

1. Kiccakarasamāpattīnaṃ (Sī), kiccakārikasamāpattīnaṃ (Syā)

āgatopi tattha ābhogopi natthi. Tattha āsanasālā viya ākiñcaññāyatanasamāpatti daṭṭhabbā, pitugeham viya nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti, puttageham viya nirodhasamāpatti, āsanasālāya ṭhatvā pitugharam aṃanasikarivā puttagarācikkhaṇam viya ākiñcaññāyatanato vuṭṭhāya nevasaññānāsaññāyatanam samāpajjitvā “ekam dve cittavāre ṭhassāmī”ti pitugharam aṃanasikarivāva uparinirodhasamāpattatthāya manasikāro, evamesa cetentova na ceteti, abhisankharontova nābhisankharoti. **Tā ceva saññāti** tā jhānasaññā nirujjhanti. **Aññā cāti** aññā ca oḷārikā bhavaṅgasaññā nuppajjanti. **So nirodham phusatīti** so evam paṭipanno bhikkhu saññāvedayitanirodham phusati vindati paṭilabhati.

Anupubbābhisaññānirodhasampajānasamāpattinti ettha **abhīti** upasaggamattam, sampajānapadam nirodhapadena antarikam katvā vuttam. Anupaṭipāṭiyā sampajānasaññānirodhasamāpattīti ayam panetthattho. Tatrāpi **sampajānasaññānirodhasamāpattīti** sampajānantassa ante saññā nirodhasamāpatti sampajānantassa vā paṇḍitassa bhikkhuno saññānirodhasamāpattīti ayam visesattho.

Idāni idha ṭhatvā nirodhasamāpattikathā kathetabbā. Sā panesā sabbākārena **Visuddhimagge**¹ paññābhāvanānisamsādhikāre kathitā, tasmā tattha kathitatova gahetabbā.

Evam Bhagavā Poṭṭhapādassa paribbājakassa nirodhakatham kathetvā atha nam tādīsāya kathāya aññattha abhāvam paṭijānāpetum “tam kim maññasi”ti-ādimāha. Paribbājakopi “Bhagavā ajja tumhākam katham ṭhapetvā na mayā evarūpā kathā sutapubbā”ti paṭijānanto “no hetam bhante”ti vatvā puna sakkaccam Bhagavato kathāya uggahitabhāvam dassento “evam kho aham bhante”ti-ādimāha. Athassa Bhagavā “suggahitam tayā”ti anujānanto “evam Poṭṭhapādā”ti āha.

415. Atha paribbājako “Bhagavatā ‘ākiñcaññāyatanam saññaggaṇ’ti vuttam, etadeva nu kho saññaggaṇ, udāhu avasesasamāpattīsopi saññaggaṇ atthī”ti cintetvā tamattham pucchanto “ekaññeva nu kho”ti-ādimāha.

1. Visuddhi 2. 344 piṭṭhe.

Bhagavāpissa vissajjesi. Tattha **puṭhūpīti** bahūnīpi. **Yathā yathā kho Poṭṭhapāda nirodham phusatīti** pathavīkasiṇādīsu yena yena kasiṇena, paṭhamajjhānādīnam vā yena yena jhānena. Idam vuttam hoti—sace hi pathavīkasiṇena karaṇabhūtena pathavīkasiṇasamāpattim ekavāram samāpajjanto purimasaññānirodham phusati ekam saññaggaṃ, atha dve vāre, tayo vāre, vārasatam, vārasahassam, vārasatasahassam vā samāpajjanto purimasaññānirodham phusati, satasahassam saññaggāni. Esa nayo sesakasiṇesu. Jhānesupi sace paṭhamajjhānena karaṇabhūtena ekavāram purimasaññānirodham phusati ekam saññaggaṃ. Atha dve vāre, tayo vāre, vārasatam, vārasahassam, vārasatasahassam vā¹ purimasaññānirodham phusati, satasahassam saññaggāni. Esa nayo sesajjhānasamāpattīsipi. Iti ekavāram samāpajjanavasena vā sabbampi sañjānanalakkhaṇena saṅgahetvā vā ekam saññaggaṃ hoti, aparāparam samāpajjanavasena bahūni.

416. **Saññā nu kho bhanteti** bhante nirodhasamāpajjanakassa bhikkhuno saññā nu kho paṭhamam uppajjatīti pucchati. Tassa Bhagavā “saññā kho Poṭṭhapādā”ti byākāsi. Tattha **saññāti** jhānasaññā. **Ñānanti** vipassanāñāṇam. Aparo nayo, **saññāti** vipassanāsaññā. **Ñānanti** maggañāṇam. Aparo nayo, **saññāti** maggasaññā. **Ñānanti** phalañāṇam.

Tipiṭakamahāsivatthero panāha—kiṃ ime bhikkhū bhaṇanti, Poṭṭhapādo heṭṭhā Bhagavantaṃ nirodham pucchi. Idāni nirodhā vuṭṭhānam pucchanto “Bhagavā, nirodhā vuṭṭhahantassa kiṃ paṭhamam arahattaphalasaññā uppajjati, udāhu paccavekkhaṇaṇāṇam”ti vadati. Athassa Bhagavā yasmā phalasaññā paṭhamam uppajjati, pacchā paccavekkhaṇaṇāṇam. Tasmā “**saññā kho Poṭṭhapādā**”ti āha. Tattha **saññūppādāti** arahattaphalasaññāya uppādā, **pacchā** “idam arahattaphalan”ti evam paccavekkhaṇaṇāṇuppādo hoti. **Idappaccayā kira meti** phalasaññāpaccayā kira mayham paccavekkhaṇaṇāṇam uppannanti.

Saññā-attakathāvaṇṇanā

417. Idāni paribbājako yathā nāma gāmasūkaro gandhodakena nhāpetvā gandhehi anulimpitvā mālādāmarā piṇandhitvā sirisayane

1. Vā samāpajjanto (Sī, Syā)

āropitopi sukhaṃ na vindati, vegenā gūthaṭṭhānameva gantvā sukhaṃ vindati. Evameva Bhagavatā saṅhasukhumatilakkhaṇabbhāhatāya desanāya nhāpitavilittamaṇḍitopi nirodhakathāsirisayanam āropitopi tattha sukhaṃ na vindanto gūthaṭṭhānasadisam attano laddhiṃ gahetvā tameva pucchanto “saññā nu kho bhante purisassa attā”ti-ādimāha. Athassānumatiṃ gahetvā byākātukāmo Bhagavā “kaṃ pana tvaṃ”ti-ādimāha. Tato so “arūpī attā”ti evaṃladdhiko samānopi “Bhagavā desanāya sukusalō, so me āditova laddhiṃ mā viddhamsetū”ti cintetvā attano laddhiṃ pariharanto “oḷārikaṃ kho”ti-ādimāha. Athassa Bhagavā tattha dosaṃ dassento “oḷāriko ca hi te”ti-ādimāha. Tattha **evaṃ santanti** evaṃ sante. Bhummatthe hi etaṃ upayogavacanam. Evaṃ santam attānam paccāgacchato tavāti ayaṃ vā ettha attho. Catunnañca khandhānam ekuppādekanirodhattā kiñcāpi yā saññā uppajjati, sāva nirujjhati. Aparāparam upādāya pana “aññā ca saññā uppajjanti, aññā ca saññā nirujjhanti”ti vuttam.

418-420. Idāni aññam laddhiṃ dassento “manomayaṃ kho aham bhante”ti-ādim vatvā tatrāpi dose dinne yathā nāma ummattako yāvassa saññā nappatiṭṭhāti, tāva aññam gahetvā aññam vissajjeti, saññāpatiṭṭhānakāle pana vattabbameva vadati, evameva aññam gahetvā aññam vissajjetvā idāni attano laddhiṃ yeva vadanto “arūpiṃ kho”ti-ādimāha. Tatrāpi yasmā so saññāya uppādanirodham icchati, attānam pana sassatam maññati. Tasmā tathevassa dosaṃ dassento Bhagavā “evaṃ santampī”ti-ādimāha. Tato paribbājako micchādassanena abhibhūtattā Bhagavatā vuccamānampi tam nānattam ajānanto “sakkā panetaṃ bhante mayā”ti-ādimāha. Athassa Bhagavā yasmā so saññāya uppādanirodham passantopi saññāmayam attānam niccameva maññati. Tasmā “**dujjānam kho**”ti-ādimāha.

Tatthāyam saṅkhepattho—tava aññā diṭṭhi, aññā khanti, aññā ruci¹, aññathāyeva te dassanam pavattam, aññadeva ca te khamati ceva rucati ca,

1. Ruciyo (bahūsu)

aññatra ca te āyogo, aññissāyava paṭipattiyā yuttapayuttatā, aññattha ca te ācariyakam, aññasmim tittāyatane ācariyabhāvo. Tena tayā evam aññadiṭṭhikena aññakhantikena aññarucikena aññatrāyogena aññatrācariyakena dujjānam etanti. Atha paribbājako “saññā vā purisassa attā hotu, añño vā saññato, tam sassatādibhāvamassa pucchissan”ti puna “**kim pana bhante**”ti-ādimāha.

Tattha **lokoti** attānam sandhāya vadati. **Na hetam Poṭṭhapāda atthasamhitanti** Poṭṭhapāda etaṃ diṭṭhigataṃ na idhalokaparaloka-atthanissitaṃ, na attatthaparathanissitaṃ. **Na dhammasamhitanti** na navalokuttaradhammanissitaṃ. **Nādirahmacariyakanti** sikkhattayasaṅkhātassa sāsana brahmacariyakassa na ādimattaṃ, adhisīlasikkhāmatampī na hoti. **Na nibbidāyāti** saṃsāra vaṭṭe nibbindanattāya na samvattati. **Na virāgāyāti** vaṭṭavirāgattāya na samvattati. **Na nirodhāyāti** vaṭṭassa nirodhakaraṇattāya na samvattati. **Na upasamāyāti** vaṭṭassa vūpasamanattāya na samvattati. **Na abhiññāyāti** vaṭṭābhijānanāya paccakkhakiriyāya na samvattati. **Na sambodhāyāti** vaṭṭasambujjhanattāya na samvattati. **Na nibbānāyāti** amatamahānibbānassa¹ paccakkhakiriyāya na samvattati.

Idam dukkhanti-ādīsu taṇham ṭhapetvā tebhūmakā pañcakkhandhā dukkhanti, tasseva dukkhassa pabhāvanato sappaccayā taṇhā **dukkhasamudayoti**, ubhinnaṃ appavatti **dukkhanirodhoti**, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo **dukkhanirodhagāminī paṭipadāti** mayā byākatanti attho. Evañca pana vatvā Bhagavā “imassa paribbājakassa maggapātubhāvo vā phalasaṅgahikiriya vā natthi, mayhañca bhikkhācāra vāla”ti cintetvā tuṅhī ahoṣi. Paribbājakopi tam akāraṃ ṇatvā Bhagavato gamanakālaṃ ārocento viya “**evametan**”ti-ādimāha.

421. **Vācāsannitodakenāti** vacanapatodena. **Sañjhabbharimakāmsūti** sañjhabbharitaṃ² nirantaraṃ phuṭam akāmsu, upari vijjhimsūti vuttam hoti. **Bhūtanti** sabhāvato vijjamānam. **Taccharaṃ tathanti** tasseva vevacanam. **Dhammaṭṭhitanti**

1. Amatamahānibbānāya (Ka)

2. Sambharitaṃ (Sī), sañjhabbharitaṃ (Syā)

navalokuttaradhammesu ʒhitasabhāvaṃ. **Dhammaniyāmatanti** lokuttaradhammaniyāmaniyataṃ. Buddhānañhi catusaccavinimuttā kathā nāma natthi. Tasmā sā edisā hoti.

Cittahatthisāriputtapoṭṭhapādavatthuvaṇṇanā

422. **Citto ca hatthisāriputtoti** so kira Sāvatthiyaṃ hatthi-ācariyassa putto Bhagavato santike pabbajitvā tīṇi piṭakāni uggahetvā¹ sukhumesu atthantaresu kusalo ahosi, pubbe katapāpakammavasena pana sattavāre vibbhamitvā gihī jāto. Kassapasammāsambuddhassa kira sāsane dve saḥāyakā ahesuṃ, aññaamaññaṃ samaggā ekatova sajjhāyanti. Tesu eko anabhirato gihibhāve cittaṃ uppādetvā itarassa ārocesi. So gihibhāve ādīnavaṃ pabbajjāya ānisaṃsaṃ dassetvā taṃ ovadi. So taṃ sutvā abhiramitvā punekadivasāṃ tādise citte uppanne taṃ etadavoca “mayham āvuso evarūpaṃ cittaṃ uppajjati ‘imāham pattacīvaraṃ tuyham dassāmi’ti. So pattacīvaralobhena tassa gihibhāve ānisaṃsaṃ dassetvā pabbajjāya ādīnavaṃ kathesi. Athassa taṃ sutvāva gihibhāvato cittaṃ virajjitvā² pabbajjāyameva abhirami. Evamesa tadā sīlavantassa bhikkhuno gihibhāve ānisaṃsakathāya kathitattā idāni cha vāre vibbhamitvā sattame vāre pabbajito³, Mahāmoggallānassa, Mahākoṭṭhikattherassa ca abhidhammakathaṃ kathentānaṃ antarantarā kathaṃ opātetī. Atha naṃ Mahākoṭṭhikatthero apasādetī. So mahāsāvakaṃ kathite patiṭṭhātum asakkonto vibbhamitvā gihī jāto. Poṭṭhapādassa panāyaṃ gihisahāyako hoti. Tasmā vibbhamitvā dvīhatīhaccayena Poṭṭhapādassa santikaṃ gato. Atha naṃ so disvā “samma kiṃ tayā kataṃ, evarūpassa nāma Satthu sāsanaṃ apasakkantopi⁴, ehi pabbajitum idāni te vaṭṭatī”ti taṃ gahetvā Bhagavato santikaṃ agamāsi. Tena vuttaṃ “**citto ca hatthisāriputto Poṭṭhapādo ca paribbājako**”ti.

1. Uggāṇhitvā (Ka)

2. Nivattetvā (Ka)

3. Sattavāre pabbajitvā (Ka) Dhammapada-Ṭṭha 1. 195; Jātaka-Ṭṭha 1. 330 piṭṭhesupī.

4. Pakkantosi (Sī), apakkantopi (Syā)

423. **Andhā**ti paññācakkhuno natthitāya andhā, tasseva abhāvena acakkhukā. **Tvaṃyeva nesaṃ eko cakkhumā**ti subhāsitaḍubbhāsitaajānanabhāvamattena paññācakkhunā cakkhumā. **Ekamsikā**ti ekakoṭṭhasā. **Paññattā**ti ṭhapitā. **Anekamsikā**ti na ekakoṭṭhasā, ekeneva koṭṭhasena sassatāti vā asassatāti vā na vuttāti attho.

Ekamsikadhammavaṇṇanā

425. **Santi**¹ **Poṭṭhapādā**ti idaṃ Bhagavā kasmā ārabhi, bāhirakehi paññāpitaniṭṭhāya aniyyānikabhāvadassanattamaṃ. Sabbe hi titthiyā yathā Bhagavā amataṃ nibbānaṃ, evaṃ attano attano samaye lokathūpikādivasena niṭṭhaṃ paññapenti, sā ca na niyyānikā. Yathāpaññattā hutvā na niyyāti na gacchati, aññadatthu paṇḍitehi paṭikkhattā nivattati, taṃ dassetuṃ Bhagavā evamāha. Tattha **ekantasukhaṃ lokaṃ jānaṃ passanti** puratthimāya disāya ekantasukho loko pacchimādīnaṃ vā aññatarāyāti evaṃ jānantā evaṃ passantā viharatha. Diṭṭhapubbāni kho tasmim loke manussānaṃ sarīrasaṅṭhānādīnīti. **Appāṭihīraka tanti** appāṭihīrakaṃ taṃ paṭiharaṇavirahitaṃ, aniyyānikanti vuttaṃ hoti.

426. **Janapadakalyāṇī**ti janapade aññāhi itthīhi vaṇṇasaṅṭhānavilāsākappādīhi asadisā.

Tayo-attapaṭilābhavaṇṇanā

428. Evaṃ Bhagavā pasesaṃ niṭṭhāya aniyyānikattaṃ dassetvā attano niṭṭhāya niyyānikabhāvaṃ dassetuṃ “**tayo kho me Poṭṭhapādā**”ti-ādimāha. Tattha **attapaṭilābhoti** attabhāvapaṭilābho, ettha ca Bhagavā tīhi attabhāvapaṭilābhehi tayo bhava dassesi. Oḷārikattabhāvapaṭilābhena Avīcīto paṭṭhāya Paranimmitavasavattipariyosānaṃ kāmabhavaṃ dassesi. Manomaya-attabhāvapaṭilābhena paṭhamajjhānabhūmito paṭṭhāya Akaniṭṭhabrahmalokapariyosānaṃ rūpabhavaṃ dassesi. Arūpa-attabhāvapaṭilābhena Ākāsānañcāyatanabrahmalokato paṭṭhāya Nevasaññānāsaññāyatanabrahmalokapariyosānaṃ arūpabhavaṃ dassesi.

1. Santi kho (Sī)

429. **Samkilesikā** dhammā nāma dvādasa akusalacittuppādā. **Vodāniyā** dhammā nāma samathavipassanā. **Paññāpāripūrim vepullattanti** maggapaññāphalapaññānam pāripūriñceva vipulabhāvañca. **Pāmojjanti** taruṇapīti. **Pīti**ti balavatuṭṭhi. Kim vuttam hoti—yañ avocumha “sayam abhiññā sacchikatvā upasampajja viharissatī”ti, tatha tassa evam viharato tam pāmojjañceva bhavissati, pīti ca nāmakāyapassaddhi ca sati ca sūpaṭṭhitā uttamaññañca sukho ca vihāro. Sabbavihāresu ca ayameva vihāro “sukho”ti vuttam yutto “upasanto paramamadhuro”ti. Tatha paṭhamajjhāne pāmojjādayo chapi dhammā labbhanti, dutiyajjhāne dubbalapītisañkhātam pāmojjam nivattati, sesā pañca labbhanti. Tatiye pīti nivattati, sesā cattāro labbhanti. Tathā catutthe. Imesu catūsu jhānesu¹ Sampasādanasutte suddhavipassanāpādakajjhānameva kathitam. Pāsādikasutte catūhi maggehi saddhim vipassanā kathitā. Dasuttarasutte catutthajjhānikaphalasangāhāyā kathitā. Imasmim Poṭṭhapādasutte pāmojjam pītivevacanameva katvā dutiyajjhānikaphalasangāhāyā kathitāti veditabbā.

432-437. **Ayam vā soti** ettha **vā** saddo vibhāvanattho hoti. **Ayam soti** evam vibhāvetvā pakāsetvā byākareyyāma. Yathā pare “ekantasukham attānam sañjānāthā”ti puṭṭhā “no”ti vadanti, na nam evam vadāmāti attho. **Sappaṭihiraka tanti** sappaṭiharaṇam, niyyānikanti attho. **Mogho hotīti** tuccho hoti, natthi so tasmim samayeti adhippāyo. **Sacco hotīti** bhūto hoti, sveva tasmim samaye sacco hotīti attho. Ettha panāyam citto attano asabbaññutāya tayo attapaṭilābhe kathetvā attapaṭilābhō nāma paññattimattam etanti uddharitum nāsakkhi, attapaṭilābhotveva niyyātesī. Athassa Bhagavā rūpādayo cettha dhammā, attapaṭilābhoti pana nāmamattametam, tesu tesu rūpādīsū sati evarūpā vohārā hontīti dassetukāmo tasseva katham gahetvā nāmapaññattivāsena niyyātanattham “**yasmim citta samaye**”ti-ādimāha.

438. Evañca pana vatvā paṭipucchitvā vinayanattham puna “**sace tam citta evam puccheyun**”ti-ādimāha. Tatha yo me ahosi atīto

1. Imesu ca jhānesu (Syā), imesu jhānesu (Ka)

attapaṭilābho, sveva me attapaṭilābho, tasmim̄ samaye sacco ahosi, mogho anāgato, mogho paccuppannoti ettha tāva imamatthaṃ dasseti—yasmā ye te atītā dhammā, te etarahi natthi, ahesunti pana saṅkhyāṃ gatā, tasmā sopi me attapaṭilābho tasmim̄ yeva samaye sacco ahosi. Anāgatapaccuppannānaṃ pana dhammānaṃ tadābhāvā tasmim̄ samaye “mogho anāgato, mogho paccuppanno”ti, evaṃ atthato nāmamattameva attapaṭilābhaṃ paṭijānāti. Anāgatapaccuppannesupi eseva nayo.

439-443. Atha Bhagavā tassa byākaraṇena saddhim̄ attano byākaraṇaṃ saṃsanditum̄ “**evameva kho cittā**”ti-ādīni vatvā puna opammato tamatthaṃ sādheṇto “**seyyathāpi citta gavā khīran**”ti-ādīmāha. Tatrāyaṃ saṅkhepattho—yathā gavā khīraṃ, khīrādīhi ca dadhi-ādīni bhavanti, tattha yasmim̄ samaye khīraṃ hoti, na tasmim̄ samaye dadhīti vā navanītādīsu vā aññataranti saṅkhyāṃ niruttiṃ nāmaṃ vohāraṃ gacchati. Kasmā? Ye dhamme upādāya dadhīti-ādī vohārā honti, tesāṃ abhāvā. Atha kho khīrantveva tasmim̄ samaye saṅkhyāṃ gacchati. Kasmā? Ye dhamme upādāya khīranti saṅkhyāṃ niruttiṃ nāmaṃ vohāro hoti, tesāṃ bhāvāti. Esa nayo sabbattha. **Imā kho cittā**ti oḷāriko attapaṭilābho iti ca manomayo attapaṭilābho iti ca arūpo attapaṭilābho iti ca imā kho citta lokasamaññā loka samaññāmattakāni samanujānanamattakāni etāni. Tathā lokaniruttimattakāni vacanapathamattakāni vohāramattakāni nāmapaṇṇattimattakāni etānīti. Evaṃ Bhagavā heṭṭhā tayo attapaṭilābhe kathetvā idāni sabbametaṃ vohāramattakanti vadati. Kasmā? Yasmā paramatthato satto nāma natthi, suñño tuccho esa loko.

Buddhānaṃ pana dve kathā sammutikathā ca paramatthakathā ca. Tattha “satto poso devo brahmā”ti-ādīkā **sammutikathā** nāma. “Aniccaṃ dukkhamanattā khandhā dhātuyo āyatanāni satipaṭṭhānā sammappadhānā”ti-ādīkā **paramattakathā** nāma. Tattha yo sammutidesanāya “satto”ti vā “poso”ti vā “devo”ti vā “brahmā”ti vā vutte vijānitum̄

paṭivijjhituṃ niyyātuṃ¹ arahattajayaggāhaṃ gahetuṃ sakkoti, tassa Bhagavā āditova “satto”ti vā “poso”ti vā “devo”ti vā “brahmā”ti vā katheti, yo paramatthadesanāya “aniccan”ti vā “dukkhan”ti vāti-ādīsu aññataram sutvā vijānituṃ paṭivijjhituṃ niyyātuṃ arahattajayaggāhaṃ gahetuṃ sakkoti. Tassa “aniccan”ti vā “dukkhan”ti vāti-ādīsu aññatameva katheti. Tathā sammutikathāya bujjanakasattassāpi na paṭhamam paramatthakatham katheti. Sammutikathāya pana bodhetvā pacchā paramatthakatham katheti. Paramatthakathāya bujjanakasattassāpi na paṭhamam sammutikatham katheti. Paramatthakathāya pana bodhetvā pacchā sammutikatham katheti. Pakatiyā pana paṭhamameva paramatthakatham kathentassa desanā lūkhākārā hoti, tasmā Buddhā paṭhamam sammutikatham kathetvā pacchā paramatthakatham kathenti. Sammutikatham kathentāpi saccameva sabhāvameva amusāva kathenti. Paramatthakatham kathentāpi saccameva sabhāvameva amusāva kathenti.

* Duve saccāni akkhāsi, Sambuddho vadatam varo.

Sammutim paramatthañca, tatiyam nūpalabbhati.

Saṅketavacanam saccam, lokasammutikāraṇam².

Paramatthavacanam saccam, dhammānam bhūtalakkhaṇanti³.

Yāhi Tathāgato voharati aparāmasanti yāhi lokasamaññāhi lokaniruttīhi Tathāgato taṅhāmānadiṭṭhiparāmāsānam abhāvā aparāmasanto voharatīti desanam vinivaṭṭetvā arahattanikūṭena niṭṭhāpesi. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyam.

Poṭṭhapādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Niyyānituṃ (Ka)

* Ma-Ṭṭha 1. 142; Saṃ-Ṭṭha 2. 72; Am-Ṭṭha 1. 74; Itivuttaka-Ṭṭha 78 piṭṭhesupi.

2. ...kāraṇā (Ka)

3. Bhūtakāraṇā (Ka)

10. Subhasutta

Subhamāṇavavatthuvaṇṇanā

444. * **Evaṃ me sutāṃ** -pa- **Sāvattthiyanti** Subhasuttaṃ. Tatrāyaṃ anuttānapadavaṇṇanā. **Aciraparinibbute Bhagavatī**ti aciraṃ parinibbute Bhagavati, parinibbānato uddhaṃ māsamatte kāle. Nidānavaṇṇanāyaṃ vuttanayeneva Bhagavato pattacīvaraṃ ādāya āgantvā khīravirecanaṃ pivitvā vihāre nisinnadivasāṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Todeyyaputtoti** Todeyyabrāhmaṇassa putto, so kira Sāvattthiyā avidūre Tudigāmo nāma atthi, tassa adhipatittā **Todeyyoti** saṅkhyāṃ gato. Mahaddhano pana hoti pañcacattālīsakoṭivibhavo paramamaccharī, “dadato bhogānaṃ aparikkhayo nāma natthī”ti cintetvā kassaci kiñci na deti, puttampi āha—

* “Añjanānaṃ khayāṃ disvā, vammikānañca sañcayāṃ.

Madhūnañca samāhāraṃ, paṇḍito gharamāvase”ti.

Evaṃ adānameva sikkhāpetvā kāyassa bhedaṃ tasmiṃyeva ghare sunakho hutvā nibbatto. Subho taṃ sunakhaṃ ativiya piyāyati, attano bhuñjanakabhattaṃyeva bhojeti, ukkhipitvā varasayane sayāpeti. Atha Bhagavā ekadivasāṃ nikkhante māṇave taṃ gharaṃ piṇḍāya pāvīsi. Sunakho Bhagavantaṃ disvā bhukkāraṃ¹ karonto Bhagavato samīpaṃ gato. Tato naṃ Bhagavā avoca “Todeyya tvaṃ pubbepi maṃ ‘bho bho’ti paribhavitvā sunakho jāto, idānipi bhukkāraṃ katvā Avicim gamissasi”ti. Sunakho taṃ kathaṃ sutvā vipaṭṭisārī hutvā uddhanantare chārikāya nipanno, manussā naṃ ukkhipitvā sayane sayāpetuṃ nāsakkhimsu.

Subho āgantvā “kenāhaṃ sunakho sayanā oropito”ti āha. Manussā “na kenacī”ti vatvā taṃ pavattim ārocesuṃ. Māṇavo sutvā “mama pitā brahmaloke nibbatto, samaṇo pana Gotamo me pitaraṃ sunakhaṃ karoti, yaṃ kiñci esa mukhārūlhaṃ bhāsati”ti kujjhitvā Bhagavantaṃ

* Ma-Ṭṭha 4. 175 piṭṭhepi.

1. Bhukkāraṃ (Sī)

musāvādena codetukāmo vihāraṃ gantvā taṃ pavattiṃ pucchi. Bhagavā tassa tatheva vatvā avisaṃvādanatthaṃ āha “atthi pana te māṇava pitarā na akkhātaṃ dhanan”ti. Atthi bho Gotama sataśahassagghanikā suvaṇṇamālā, sataśahassagghanikā suvaṇṇapādukā, sataśahassagghanikā suvaṇṇapāti, sataśahassañca kahāpaṇanti. Gaccha taṃ sunakhaṃ appodakaṃ madhupāyāsaṃ bhojetvā sayanaṃ āropetvā īsakaṃ niddaṃ okkantakāle puccha, sabbaṃ te ācikkhissati, atha naṃ jāneyyāsi “pitā me eso”ti. So tathā akāsi. Sunakho sabbaṃ ācikkhi¹, tadā naṃ “pitā me”ti ñatvā Bhagavati pasannacitto gantvā Bhagavantaṃ cuddasa pañhe pucchitvā vissajjanapariyosāne Bhagavantaṃ saraṇaṃ gato, taṃ sandhāya vuttaṃ “Subho māṇavo Todeyyaputto”ti. **Sāvattthiyaṃ paṭivasatī**ti attano bhogagāmato āgantvā vasati.

445. **Aññataram māṇavakaṃ āmantesī**ti Satthari parinibbute “Ānandatthero kirassa pattacīvaram gahetvā āgato, mahājano taṃ dassanattāya² upasaṅkamaṭī”ti sutvā “vihāraṃ kho pana gantvā mahājanamajjhe na sakkā sukhena paṭisanthāraṃ vā kātuṃ, dhammakathaṃ vā sotuṃ, gehaṃ āgataṃyeva naṃ disvā sukhena paṭisanthāraṃ karissāmi, ekā ca me kaṅkhā atthi, tampi naṃ pucchissāmi”ti cintetvā aññataram māṇavakaṃ āmantesi. **Appābādhanti**-ādīsu **ābādhoti** visabhāgavedanā vuccati, yā ekadese uppajjitvā cattāro iriyāpathe ayapaṭṭena ābandhitvā viya gaṇhati, tassā abhāvaṃ pucchāti vadati. **Appātāṅkoti** kicchajīvitakaro rogo vuccati, tassāpi abhāvaṃ pucchāti vadati. Gilānasseva ca uṭṭhānaṃ nāma garukaṃ hoti, kāye balaṃ na hoti, tasmā niggelaññabhāvañca balañca pucchāti vadati. **Phāsuvihāranti** gamanaṭṭhānanisajjasayanesu catūsu iriyāpathesu sukhavihāraṃ pucchāti vadati. Athassa pucchitabbākāraṃ dassento “**Subho**”ti-ādīmāha.

447. **Kālañca samayañca upādāyāti** kālañca samayañca paññāya gahetvā, upadhāretvāti attho. Sace amhākaṃ sve gamanakālo bhavissati, kāye balamattā ceva pharissati, gamanapaccayā ca añño

1. Dassesī (Sī)

2. Dassanāya (Sī)

aphāsuvihāro na bhavissati, athetaṃ kālañca gamanakāraṇasamavāya-saṅkhātaṃ samayañca upadhāretvā api eva nāma sve āgaccheyyāmāti vuttaṃ hoti.

448. **Cetakena bhikkhunāti** Cetiyaraṭṭhe¹ jātattā cetakoti evaṃ laddhanāmena. **Sammodanīyaṃ kathaṃ sāraṇīyanti** bho Ānanda Dasabalassa ko nāma ābādho² ahoṣi, kiṃ Bhagavā paribhuñji. Api ca Satthu parinibbānena tumhākaṃ soko udapādi, Satthā nāma na kevalaṃ tumhākaṃyeva parinibbuto, sadevakassa lokassa mahājāni, ko dāni añño maraṇā muccissati, yatra so sadevakassa lokassa aggapuggalo parinibbuto, idāni kaṃ aññaṃ disvā maccurājā lajjissatīti evamādinā nayena maraṇapaṭisaṃyuttaṃ sammodanīyaṃ kathaṃ sāraṇīyaṃ vītisāretvā therassa hiyyo pītabhesajjānurūpaṃ āhāraṃ datvā bhattakiccāvasāne ekamantaṃ nisīdi.

Upaṭṭhāko santikāvacaroti upaṭṭhāko hutvā santikāvacarō, na randhagavesī na vīmaṃsanādhippāyo. **Samīpacārīti** idaṃ purimapasasveva vevacanaṃ. **Yesaṃ so bhavaṃ Gotamoti** kasmā pucchati? Tassa kira evaṃ ahoṣi “yesu dhammesu bhavaṃ Gotamo imaṃ lokaṃ patiṭṭhāpesi, te tassa accayena naṭṭhā nu kho, dharanti nu kho, sace dharanti, ānando jānissati, handa naṃ pacchāmī”ti, tasmā pucchi.

449. Athassa thero tīṇi piṭakāni tīhi khandhehi saṅgahetvā dassento “**tiṇṇaṃ kho**”ti-ādimāha. Māṇavo saṅkhittena kathitaṃ asallakkhento “vitthārato pucchissāmī”ti cintetvā “**katamesaṃ tiṇṇaṃ**”ti āha.

Sīlakkhandhavaṇṇanā

450-453. Tato therena “ariyassa sīlakkhandhassā”ti tesu dassitesu puna “**katamo pana so bho Ānanda ariyo sīlakkhandho**”ti ekekaṃ pucchi. Theropissa Buddhuppādaṃ dassetvā tantidhammaṃ desento¹ anukkamena Bhagavatā vuttanayeneva sabbaṃ vissajjesi. Tattha

1. Cetiraṭṭhe (Ka)

2. Rogo (Sī, Syā)

3. Dassento (Syā)

atthi cevettha uttarikaraṇīyanti ettha Bhagavato sāsane na sīlameva sāro, kevalañhetam̄ patiṭṭhāmattameva hoti. Ito uttari pana aññampi kattabban̄ atthiyevāti dassesi. **Ito bahiddhāti** Buddhasāsanato bahiddhā.

Samādhikkhandhavaṇṇanā

454. **Kathañca māṇava bhikkhu indriyesu guttadvāro hotīti** idamāyasmā Ānando “katamo pana so bho Ānanda ariyo samādhikkhandho”ti evam̄ samādhikkhandham̄ puṭṭhopi ye te “sīlasampanno indriyesu guttadvāro satisampajaññena samannāgato santuṭṭho”ti evam̄ sīlānantaram̄ indriyasam̄varādayo sīlasamādhīnam̄ antare ubhinnampi upakāradhammā uddiṭṭhā, te niddisitvā¹ samādhikkhandham̄ dassetukāmo ārabhi. Ettha ca rūpajjhānāneva āgatāni, na arūpajjhānāni, ānetvā pana dīpetabbāni. Catutthajjhānena hi asaṅgahitā arūpasamāpatti nāma natthiyeva.

471-480. **Atthi cevettha uttarikaraṇīyanti** ettha Bhagavato sāsane na cittekaggatāmattakeneva pariyoṣānappatti nāma atthi, itopi uttari pana aññam̄ kattabban̄ atthiyevāti dasseti. **Natthi cevettha uttarikaraṇīyanti** ettha Bhagavato sāsane ito uttari kātabban̄ nāma natthiyeva, arahattapariyoṣānañhi Bhagavato sāsanan̄ti dasseti. Sesam̄ sabbattha uttānamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyam̄.

Subhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Uddisitvā (Ka)

11. Kevattaṅgahapatiputtavattuvaṅṅana

Kevattaṅgahapatiputtavattuvaṅṅana

481. **Evam me sutam -pa- Nālandāyanti** Kevattaṅgahapatiputtam. Tatrāyam apubbapadavaṅṅana. **Pāvārikambavaneti** Pāvārikassa ambavane. **Kevattoti** idam tassa gahapatiputtassa nāmam, so kira cattālisakoṭidhano¹ gahapatimahāsālo ativiya saddho pasanno ahosi. So saddhādhipikkattāyeva “sace eko bhikkhu aḍḍhamāsantarena vā māsantarena vā samvaccharena vā ākāse uppativā vividhāni pāṭihāriyāni dasseyya, sabbo jano ativiya pasīdeyya. Yannūnāham Bhagavantam yācitvā pāṭihāriyakaraṇatthāya ekam bhikkhum anujānāpeyyan”ti cintetvā Bhagavantam upasaṅkamitvā evamaḥa.

Tattha **iddhāti** samiddhā. **Phitāti** nānābhaṅḍa-ussannatāya vuddhipattā. **Ākiṅṅamanussāti** amsakūṭena amsakūṭam paharivā viya vicarantehi manussehi ākiṅṅā. **Samādisatūti** āṅāpetu ṭhānantare ṭhapetu. **Uttarimanussadhammāti** uttari manussānam dhammato, dasakusalasaṅkhātato vā manussadhammato uttari. **Bhiyyoso mattāyāti** pakatiyāpi pajjalitapadīpo telasneham² labhitvā viya atirekappamāṇena abhippasīdissati. **Na kho ahanti** Bhagavā Rājagahaseṭṭhivattusmim sikkhāpadam paññapesi, tasmā “na kho ahan”ti-ādimāha.

482. **Na dhamsemīti** na guṇavināsanena dhamsemi, sīlabhedam pāpetvā anupubbena uccaṭṭhānato otārento nīcaṭṭhāne na ṭhapemi, atha kho aham Buddhasāsanassa vuddhim paccāsīsanto kathamīti dasseti. **Tatiyampi khoti** yāvatiyam Buddhānam katham paṭibāhitvā kathetum visahanto nāma natthi. Ayam pana Bhagavatā saddhim vissāsiko vissāsam vaḍḍhetvā vallabho hutvā attakāmosmīti tikkhattum kathesi.

Iddhipāṭihāriya-aṅṅana

483-484. Atha Bhagavā ayam upāsako mayi paṭibāhantepi punappunam yācatiyeva. “Handassa pāṭihāriyakaraṇe ādīnavam dassemi”ti

1. Koṭimattadhamo (Syā, Ka)

2. Telāsekam (Sī)

cintetvā “**tīṇi kho**”ti-ādimāha. Tattha **amāhaṃ bhikkhūnti** amuṃ ahaṃ bhikkhūṃ. **Gandhārīti** Gandhārena nāma isinā katā, Gandhāraraṭṭhe vā uppannā vijjā. Tattha kira bahū isayo vasimsu, tesu ekena katā vijjāti adhippāyo. **Aṭṭiyāmīti** aṭṭo piḷito viya homi. **Harāyāmīti** lajjāmi. **Jigucchāmīti** gūthaṃ disvā viya jigucchāṃ uppādemī.

Ādesanāpāṭihāriyavaṇṇanā

485. **Parasattānanti** aññesaṃ sattānaṃ. Dutiyaṃ tasseva vevacanaṃ. **Ādisatīti** katheti. **Cetasikanti** somanassadomanassaṃ adhippetāṃ. **Evampi te manoti** evaṃ tava mano somanassito vā domanassito vā kāmavitakkādisampayutto vā. Dutiyaṃ tasseva vevacanaṃ. **Itipi te cittanti** iti tava cittaṃ, imañca imañca atthaṃ cintayamānaṃ pavattatīti attho. **Maṇikā nāma vijjāti** “cintāmaṇi”ti evaṃ laddhanāmā loke ekā vijjā atthi. Tāya¹ paresaṃ cittaṃ jānātīti² dīpeti.

Anusāsanīpāṭihāriyavaṇṇanā

486. **Evaṃ vitakkethāti** nekkhamavitakkādayo evaṃ pavattento vitakketha. **Mā evaṃ vitakkayitthāti** evaṃ kāmavitakkādayo pavattentā mā vitakkayittha. **Evaṃ manasi karoṭhāti** evaṃ aniccaaññameva, dukkhasaññādīsu vā aññataraṃ manasi karoṭha. **Mā evanti** “niccaṃ”ti-ādinā nayena mā manasi karittha. **Idanti** imaṃ pañcakāmaguṇikarāgaṃ pajahatha. **Idaṃ upasampajjāti** imaṃ catumaggaphalappabhedāṃ lokuttaradhamameva upasampajja pāpuṇitvā nipphādetvā viharatha. Iti Bhagavā iddhipāṭihāriyaṃ **iddhipāṭihāriyanti** dasseti, parassa cittaṃ ñatvā kathanāṃ **ādesanāpāṭihāriyanti** sāvakañānaṃ Buddhāñca satataṃ dhammadesanā **anusāsanīpāṭihāriyanti**.

Tattha iddhipāṭihāriyena anusāsanīpāṭihāriyaṃ Mahāmoggallānassa āciñṇaṃ, ādesanāpāṭihāriyena anusāsanīpāṭihāriyaṃ Dhammasenāpatissa. Devadatte saṅghaṃ bhinditvā pañca bhikkhusatāni gahetvā Gayāsīse buddhalīlāya tesāṃ dhammaṃ desante hi Bhagavatā pesitesu dvīsu aggasāvakesu Dhammasenāpati tesāṃ cittaṅcāraṃ³ ñatvā dhammaṃ

1. Yāya (Sī)

2. Vijānantīti (Sī)

3. Cittavāraṃ (Syā)

desesi, therasa dhammadesanaṃ sutvā pañcasatā bhikkhū sotāpattiphale patiṭṭhahimsu. Atha nesaṃ Mahāmoggallāno vikubbanam dassetvā dassetvā dhammam desesi, taṃ sutvā sabbe arahattaphale patiṭṭhahimsu. Atha dvepi mahānāgā pañca bhikkhusatāni gahetvā vehāsam abbhuggantvā Veḷuvanamevāgamimsu. Anusāsanīpāṭihāriyam pana Buddhānam satataṃ dhammadesanā, tesu iddhipāṭihāriya-ādesanāpāṭihāriyāni sa-upārambhāni sadosāni, addhānam na tiṭṭhanti, addhānam atīṭṭhanato na niyyanti. Anusāsanīpāṭihāriyam anupārambham niddosaṃ, addhānam tiṭṭhati, addhānam tiṭṭhanato niyyāti. Tasmā Bhagavā iddhipāṭihāriyañca ādesanāpāṭihāriyañca garahati, anusāsanīpāṭihāriyamēva pasamsati.

Bhūtanīrodhesakavattuvaṇṇanā

487. **Bhūtapubbanti** idaṃ kasmā Bhagavatā āradham. Iddhipāṭihāriya-ādesanāpāṭihāriyanam aniyyanīkabhāvadassanattam, anusāsanīpāṭihāriyasēva niyyānīkabhāvadassanattam. Api ca sabbabuddhānam mahābhūtapariyesako nāmeko bhikkhu hotiyeva. Yo mahābhūte pariyesanto yāva brahmalokā vicarivā vissajjetāram¹ alabhitvā āgamma Buddhameva pucchivā nikkāṅkho hoti. Tasmā² Buddhānam mahantabhāvappakāsanattam, idaṃ kasmā kārāṇam paṭicchannam, atha nam vivaṭam katvā desentopi Bhagavā “bhūtapubban”ti-ādīmāha.

Tattha **kattha nu khoti** kismim ṭhāne kim āgamma kim pattassa te anavasesā appavattivasena nirujjhanti. Mahābhūtakathā panesā sabbākārena **Visuddhimagge** * vuttā, tasmā sā tatova gahetabbā.

488. **Devayāniyo maggoti** pāṭiyekko³ devalokagamanamaggo nāma natthi, iddhividhañānasēva panetaṃ adhivacanam. Tena hesa yāva brāhmalokāpi kāyena vasaṃ vattento devalokam yāti. Tasmā taṃ “devayāniyo maggo”ti vuttam. **Yena Cātumahārājikā**ti samīpe ṭhitampi Bhagavantam apucchivā dhammatāya codito devatā mahānubhāvāti maññamāno upasaṅkami. **Mayampi kho bhikkhu na jānāmāti** Buddhavisaye

1. Vissajjetāram (Syā), vissajjokāsam (Sī-Ṭī Abhinava 2. 415 piṭṭhe)

2. Kasmā (Sī, Syā) * Visuddhi 1. 342 piṭṭhe. 3. Pāṭiyeko (Syā), pāṭekko (Ka)

pañhaṃ pucchitā devatā na jānanti, tenevamāhaṃsu. Atha kho so bhikkhu “mama imaṃ pañhaṃ na kathetuṃ na labbhā, sīghaṃ kathethā”ti tā devatā ajjhottharati, punappunaṃ pucchati, tā “ajjhottharati no ayaṃ bhikkhu, handa naṃ hatthato mocessāmā”ti¹ cintetvā “**atthi kho bhikkhu cattāro mahārājāno**”ti-ādimāhaṃsu. Tattha **abhikkantatarā**ti atikkamma kantatarā². **Paṇītatarā**ti vaṇṇayasa-issariyādīhi uttamatarā. Etena nayena sabbavāresu attho veditabbo.

491-493. Ayaṃ pana viseso—Sakko kira devarājā cintesi “ayaṃ pañho Buddhavisayo, na sakkā aññena vissajjituṃ, ayañca bhikkhu aggim pahāya khajjopanakam dhamento viya, bherim pahāya udaram vādentō viya ca loke aggapuggalam Sammāsambuddham pahāya devatā pucchanto vicarati, pesemi naṃ Satthusantikan”ti. Tato punadeva so cintesi “sudūrampi gantvā Satthu santikeva nikkaṅkho bhavissati, atthi ceva puggalo³ nāmesa, thokam tāva āhiṇḍanto kilamatu pacchā jānissati”ti. Tato taṃ “**ahampi kho**”ti-ādimāha. Brahmayāniyopi devayāniyasadisova. Devayāniyamaggoti vā brahmayāniyamaggoti vā dhammasetūti⁴ vā ekacittakkaṇika-appanāti vā sannitthānikacetanāti vā mahaggatacittanti vā abhiññāṇanti⁵ vā sabbametam iddhividhañāṇasseva nāmaṃ.

494. **Pubbanimittanti** āgamanapubbabhāge nimittam sūriyassa udayato aruṇuggam⁶ viya. Tasmā idāneva brahmā āgamissati, evam mayam jānāmāti dīpayimsu. **Pāturahosīti** pākaṭo ahosi. Atha kho so brahmā tena bhikkhunā puṭṭho attano avisayabhāvaṃ ñatvā sacāhaṃ “na jānāmi”ti vakkhāmi, ime maṃ paribhavissanti, atha jānanto viya yaṃ kiñci kathessāmi, ayaṃ me bhikkhu veyyākaraṇena anāraddhacitto vādam āropessati. “Ahamasmi bhikkhu brahmā”ti-ādini pana me bhaṇantassa na koci vacanaṃ saddahissati⁷, yannūnaṃ vikkhepaṃ katvā imaṃ bhikkhum satthusantikaṃyeva peseyyanti cintetvā “**ahamasmi bhikkhu brahmā**”ti-ādimāha.

1. Mocemāti (Sī), muñcissāmāti (Ka)

2. Atikkantatarā (Ka) Sī-Ṭī Abhinava 2. 416 piṭṭhe oloketabbā.

3. Aṭṭhivedhapuggalo (Sī) Dī-Ṭṭha 2. 299 piṭṭhepi.

4. Dhammahetūti (Sī)

5. Abhiññāṇanti (Syā, Ka)

6. Āruṇaggam (Sī)

7. Na saddahissati (Sī)

495-496. **Ekamantaṃ apanetvā**ti kasmā evamakāsi? Kuhakattā.
Bahiddhā pariyeṭṭhinti telatthiko vālikam nippīḷiyamāno viya yāva
brahmalokā bahiddhā pariyesanam āpajjati.

497. **Sakuṇanti** kākam vā kusalam vā. **Na kho eso bhikkhu pañho evaṃ
pucchitabboti** idam Bhagavā yasmā padesenesa¹ pañho pucchitabbo, ayañca
kho bhikkhu anupādinnaṃ gahetvā nippadesato pucchati, tasmā
paṭisedheti. Āciṇṇam kiretam Buddhānam, pucchāmūḷhassa janassa
pucchāya dosam dassetvā puccham sikkhāpetvā pucchāvissajjanam. Kasmā?
Pucchitum ajānitvā paripucchanto duviññāpayo hoti.

498. Pañham sikkhāpento pana “**kattha āpo cā**”ti-ādimāha. Tattha **na
gādhātī** na patiṭṭhāti, ime cattāro mahābhūtā kim āgamma appatiṭṭhā
bhavantīti attho. Upādinnaṃyeva sandhāya pucchati². **Dīghañca rassañcā**ti
saṅghānavasena upādārūpaṃ vuttam. **Aṇum thūlanti** khuddakam vā
mahantam vā, imināpi upādārūpe vaṇṇamattameva kathitam. **Subhāsubhanti**
subhañca asubhañca upādārūpameva kathitam. Kim pana upādārūpaṃ
subhanti asubhanti atthi? Natthi. Itṭhāniṭṭhārammaṇam panevam kathitam.
Nāmañca rūpañcāti nāmañca dīghadibhedam rūpañca. **Uparujjhatī**
nirujjhati, kim āgamma asesametaṃ nappavattatīti.

499. Evaṃ pucchitabham siyāti puccham dassetvā idāni vissajjanam
dassento tatra veyyākaraṇam bhavatīti vatvā “**viññāṇam**”ti-ādimāha. Tattha
viññātābbanti **viññāṇam**, * nibbānassetam nāmam, tadetaṃ
nidassanābhāvato **anidassanam**. Uppādanto vā vayanto vā ṭhitassa
aññatattanto vā etassa natthīti **anantam**. **Pabhanti** pana etaṃ kira titthassa
nāmam, tañhi papanti etthāti **papam**, pakārassa pana bhakāro kato. Sabbatho
pabhamassāti **sabbatopabham**. Nibbānassa kira yathā mahāsamuddassa yato
yato otaritukāmā hontī, tam tadeva tittham, atittham nāma natthi. Evameva
aṭṭhatimsāya kammaṭṭhānesu yena yena mukhena nibbānam otaritukāmā
hontī, tam tadeva tittham, nibbānassa atittham nāma kammaṭṭhānam³ natthi.
Tena vuttam “sabbatopabham”ti. **Ettha āpo cā**ti

1. Padeseneva (Syā, Ka)

3. Atittham nāma (Ka)

2. Pucchā (Sī)

* Ma-Ṭṭha 2. 310 piṭṭhepi.

ettha nibbāne idaṃ nibbānaṃ āgamma sabbametaṃ “āpo”ti-ādinā nayena vuttaṃ upādinnakadhammajātaṃ nirujjhati, appavattaṃ hotīti.

Idānissa nirujjhanūpāyaṃ dassento “**viññāṇassa nirodhena, etthetaṃ uparujjhatī**”ti āha. Tattha **viññāṇanti** carimakaviññāṇampi abhisāṅkhāraviññāṇampi. Carimakaviññāṇassāpi hi nirodhena etthetaṃ uparujjhati. Vijjhātadīpasikhā viya apaṇṇattikabhāvaṃ yāti. Abhisāṅkhāraviññāṇassāpi anuppādanirodhena anuppādavasena uparujjhati. Yathāha “sotāpattimaggañāṇena abhisāṅkhāraviññāṇassa nirodhena ṭhapetvā satta bhava anamatagge saṃsāre ye uppajjeyyūṃ nāmañca rūpañca etthete nirujjhatī”ti sabbam Cūlaniddese¹ vuttanayeneva veditabbaṃ. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ.

Kevaṭṭasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Mahāniddese (bahūsu) Khu 8. 33 piṭṭhe.

12. Lohiccasutta

Lohiccabrāhmaṇavatthuvaṇṇanā

501. **Evam me sutam -pa-** Kosalesūti Lohiccasuttam. Tatrāyam anuttānapadavaṇṇanā. **Sālavatikā**ti tassa gāmassa nāmam, so kira vatiyā viya samantato sālapantiyā parikkhitto. Tasmā Sālavatikāti vuccati. **Lohiccoti** tassa brāhmaṇassa nāmam.

502. **Pāpakanti** parānukampā virahitattā lāmakam, na pana ucchedasassatānam aññataram. **Uppannam hotīti** jātam hoti, na kevalaṅca citte jātamattameva. So kira tassa vasena¹ parisamajjhepi evam bhāsatiyeva. **Kiñhi paro parassāti** paro yo anusāsīyati, so tassa anusāsakassa kiṃ karissati. Attanā paṭiladdham kusalam dhammam attanāva sakkatvā garum katvā² vihātabbanti vadati.

504. **Rosikam nhāpitaṃ āmantesīti** “Rosikā”ti evam itthilingavasena laddhanāmam nhāpitaṃ āmantesi. So kira Bhagavato āgamanam sutvā cintesi “vihāram gantvā diṭṭham nāmam³ bhāro, geham pana āṇāpetvā passissāmi ceva yathāsatti ca āgantukabhikkham dassāmi”ti, tasmā evam⁴ nhāpitaṃ āmantesi.

508. **Piṭṭhito piṭṭhitoti** kathāphāsukattham pacchato pacchato anubandho hoti. **Vivecetūti** vimocetu⁵, tam diṭṭhigatam vinodetūti vadati. Ayam kira upāsako Lohiccassa brāhmaṇassa piyasahāyako, tasmā tassa atthakāmatāya evamāha. **Appeva nāma siyāti** ettha paṭhamavacanena Bhagavā gajjati, dutiyavacanena anugajjati. Ayam kirettha adhippāyo—rosike etadatthameva mayā cattāri asaṅkhyeyyāni, kappasatasahassaṅca vividhāni dukkarāni karontena pāramiyo pūritā, etadatthameva sabbaññutaññāṇam paṭividdham, na me Lohiccassa diṭṭhigatam bhinditum bhāroti imamattham dassento paṭhamavacanena Bhagavā gajjati. Kevalam

1. Tasseva (Ka)

2. Garukatvā (Sī)

3. Daṭṭhabbam nāma (Sī, Syā)

4. Tam (Sī, Syā)

5. Mocetu (Ka)

rosike Lohiccassa mama santike āgamanam vā nisajjā vā allāpasallāpo vā hotu, sacepi Lohiccasadisānam satasahassassa kaṅkhā¹ hoti, paṭibalo aham vinodetuṃ, Lohiccassa pana ekassa diṭṭhivinodane mayham ko bhāroti imamattham dassento dutiyavacanena Bhagavā anugajjātīti veditabbo.

Lohiccabrāhmaṇānuyogavaṇṇanā

509. **Samudayasañjātīti** samudayassa sañjāti bhoguppādo, tato uṭṭhitam dhanadhaññanti attho. **Ye taṃ upajīvantīti** ye ñātiparijanadāsakammakarādayo janā taṃ nissāya jīvanti. **Antarāyakaroti** lābhantarāyakaro. **Hitānukampīti** ettha **hitanti** vuḍḍhi. Anukampatīti **anukampī**, icchatīti attho, vuḍḍhim icchati vā no vāti vuttam hoti. **Nirayam vā tiracchānayonim vāti** sace sā micchādiṭṭhi sampajjati, niyatā hoti, ekaṃsena niraye nibbattati, no ce, tiracchānayoniyam nibbattatīti attho.

510-511. Idāni yasmā yathā attano lābhantarāyena sattā saṃvijjanti², na tathā paresam, tasmā suṭṭhutam brāhmaṇam pavecetukāmo³ “**taṃ kim maññasi**”ti dutiyam upapattimāha. **Ye cimetī** ye ca ime Tathāgatassa dhammadesanam sutvā ariyabhūmim okkamituṃ asakkuṇantā⁴ kulaputtā. **Dibbā gabbhāti** upayogathe paccattavacanam, dibbe gabbheti attho. Dibbā, gabbhāti ca channam devalokānametaṃ adhivacanam. **Paripācentīti** devalokagāminim paṭipadam pūrayamānā, dānam dadamānā, silam rakkhamānā, gandhamālādīhi pūjam kurumānā⁵, bhāvanam bhāvayamānā pācenti vipācenti paripācenti pariṇāmam gamenti. **Dibbānam bhavānam abhinibbattiyāti** dibbabhavā nāma devānam vimānāni, tesam nibbattanatthāyāti attho. Atha vā **dibbā gabbhāti** dānādayo puññavisesā. **Dibbā bhavāti** devaloke vipākakkhandhā, tesam nibbattanatthāya tāni puññāni karontīti attho. **Tesam antarāyakaroti** tesam maggasampattiphalasampattidibbabhavavisesānam antarāyakaro.

1. Satasahassasaṅkhyā (Ka)

2. Santāsam vijjanti (Sī)

3. Saṃvejetukāmo (Sī)

4. Asakkontā (Syā, Ka)

5. Pūjayamānā (Ka)

Tayocodanārahavaṇṇanā

513. Iti Bhagavā ettāvataṅ aniyameteneva opammavidhinā yāva Bhavaggā uggataṃ brāhmaṇassa mānaṃ bhinditvā idāni codanārahe tayo satthāre dassetuṃ “**tayo kho me Lohiccā**”ti-ādimāha. Tattha **sā codanā**ti tayo satthāre codentassa codanā. **Na aññā cittaṃ upaṭṭhapenti**ti aññāya ājānanatthāya cittaṃ na upaṭṭhapenti. **Vokkammā**ti nirantaraṃ tassa sāsanaṃ akatvā tato ukkamitvā ukkamitvā¹ vattantīti attho. **Osakkantiyā vā ussakkeyyā**ti paṭikkamantiyā upagaccheyya, anicchantiyā iccheyya, ekāya sampayogaṃ anicchantiyā eko iccheyyāti vuttaṃ hoti. **Parammukhiṃ vā āliṅgeyyā**ti daṭṭhumpi anicchamaṇaṃ parammukhiṃ ṭhitaṃ pacchato gantvā āliṅgeyya. **Evaṃsampadamidanti** imassāpi satthuno “mama ime sāvaka”ti sāsanaṃ vokkamma vattamānepi te lobhena² anusāsato imaṃ lobhadhammaṃ evaṃsampadameva īdisameva vadāmi. Iti so evarūpo tava lobhadhammo yena tvaṃ osakkantiyā ussakkanto viya parammukhiṃ āliṅganto viya ahoṣīti taṃ codanaṃ arahati. **Kiñhi paro parassa karissatī**ti yena dhammena pare anusāsi, attānameva tāva tattha³ sampādehi, ujum karohi. “Kiñhi paro parassa karissatī”ti codanaṃ arahati.

514. **Niddāyitabbanti** sassarūpakāni⁴ tiṇāni uppāṭetvā parisuddham kātabbāni.

515. Tatiyacodanāya **kiñhi paro parassā**ti anusāsanaṃ asampaṭicchana-kālato paṭṭhāya paro anusāsita-bbo, parassa anusāsakassa kiṃ karissatīti nanu tattha appossukkataṃ āpajjitvā attanā paṭividdhadhammaṃ attanāva mānetvā pūjetvā vihātabbanti evaṃ codanaṃ arahatīti attho.

1. Okkamitvāpi (Syā), upakkamitvā (Ka)

2. Mohena (Sī)

3. Cettha (Sī)

4. Sassadūsikāni (Sī), sassadūsakāni (Syā)

Nacodanārahasatthuvaṇṇanā

516. **Na codanārahoti** ayañhi yasmā paṭhamameva attānaṃ patirūpe patiṭṭhāpetvā sāvakānaṃ dhammaṃ deseti. Sāvakā cassa assavā hutvā yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjanti, tāya ca paṭipattiyā mahantaṃ visesamadhigacchanti. Tasmā na codanārahoti.

517. **Narakapapātaṃ papatantoti** mayā gahitāya diṭṭhiyā ahaṃ narakapapātaṃ papatanto. **Uddharitvā thale patiṭṭhāpitoti** taṃ diṭṭhiṃ bhinditvā¹ dhammadesanāhatthena apāyapatanato uddharitvā saggamaggathale ṭhapitomhīti vadati. Sesamettha uttānamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Lohiccasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Chinditvā (Syā), chinditvāva (Ka)

13. Tevijjasutta

518. **Evam me sutam -pa- Kosalesūti** Tevijjasuttam. Tatrāyam anuttānapadavaṇṇanā. **Manasākaṭanti** tassa gāmassa nāmam. **Uttarena Manasākaṭassāti** Manasākaṭato avidūre uttarapasse. **Ambavaneti** taruṇa-ambarukkhasaṇḍe. Ramaṇīyo kira so bhūmibhāgo, heṭṭhā rajatapattasadisā vālikā vippakiṇṇā, upari maṇivitaṇam viya ghanasākhāpattam ambavanam, tasmim Buddhānam anucchavike pavivekasukhe ambavane viharatīti attho.

519. **Abhiññatā abhiññatāti** kulacārittādisampattiyā tattha tattha paññatā. **Caṅkīti-ādīni** tesam nāmāni. Tattha **Caṅkī** Opāsādavāsiko¹. **Tārukkho** Icchānaṅgalavāsiko. **Pokkharasāti** Ukkaṭṭhavāsiko. **Jāṇusoṇi** Sāvattivāsiko. **Todeyyo** Tudigāmvāsiko. **Aññe cāti** aññe ca bahujanā. Attano attano nivāsaṭṭhānchi āgantvā mantasajjhāyakaraṇattham tattha paṭivasanti. Manasākaṭassa kira ramaṇiyatāya te brāhmaṇā tattha nadītīre gehāni kāretvā parikkhipāpetvā aññesam bahūnam pavesanam nivāretvā antarantarā tattha gantvā vasanti.

520. **Vāsetṭhabhāradvājānanti Vāsetṭhassa** ca pokkharasātino antevāsikassa, **Bhāradvājassa** ca Tārukkhantevāsikassa. Ete kira dve jātisampannā tiṇṇam vedānam pāragū ahesum. **Jaṅghavihāranti** aticiranisajjapaccayā kilamathavinodanattāya jaṅghacāram. Te kira divasam sajjhāyam katvā sāyanhe vuṭṭhāya nhānīyasambhāragandhamālateladhotavattāni gāhāpetvā attano parijanaparivutā nhāyitukāmā nadītīram gantvā rajatapattavaṇṇe vālikāsaṇḍe aparāparam caṅkamimsu. Ekaṃ² caṅkamantam itaro anucaṅkami, puna itaram itaroti. Tena vuttam “**anucaṅkamantānam anuvicarantānan**”ti. **Maggāmaggeti** magge ca amagge ca, katamam nu kho paṭipadam pūretvā katamena maggena sakkā sukham brahmalokam gantuntī evam maggāmaggam ārabba katham samuṭṭhāpesunti attho. **Añjasāyanoti** ujumaggassetam vevacanam,

1. Opāsādavāsiko (Sī, Syā), opahāravāsiko (Ka) Ma 2. 376 piṭṭhe.

2. Etaṃ (Syā), evam (Ka)

añjasā vā¹ ujukameva etena āyanti āgacchantīti añjasāyano. **Niyyāniko niyyātīti** niyyāyanto niyyāti, gacchanto gacchatīti attho². **Takkarassa brahmasahabyatāyāti** yo taṃ maggaṃ karoti paṭipajjati. Tassa brahmunā saddhiṃ sahabhāvāya, ekaṭṭhāne pātubhāvāya gacchatīti attho. **Yvāyanti** yo ayam. **Akkhātoti** kathito dīpito. **Brāhmaṇena pokkharasātīnāti** attano ācariyaṃ apadisati. Iti Vāseṭṭho sakameva ācariyavādaṃ thometvā paggaṇhitvā vicarati. Bhāradvājopi sakamevāti. Tena vuttaṃ “**neva kho asakkhi Vāseṭṭho**”ti-ādi.

521-2. Tato Vāseṭṭho “ubhinnampi amhākaṃ kathā aniyyanikāva, imasmiṃca loke maggakusalo nāma bhotā Gotamena sadiso natthi, bhavaṃca Gotamo avidūre vasati, so no tulaṃ gahetvā nisinnavāṇijo viya kaṅkhaṃ chindissati”ti cintetvā tamatthaṃ Bhāradvājassa ārocesi, ubhopi gantvā attano kathaṃ Bhagavato ārocesuṃ. Tena vuttaṃ “**atha kho Vāseṭṭho -payvāyam akkhāto brāhmaṇena Tārukkhenā**”ti. **Ettha bho Gotamāti** etasmim maggāmagge. **Viggaho vivādoti**-ādīsu pubbuppattiko viggaho, aparabhāge vivādo. Duvidhopi eso nānā-ācariyaṇaṃ vādato **nānāvādo**.

523. **Atha kismim pana voti** tvampi ayameva maggoti attano ācariyavādameva paggayha tiṭṭhasi, Bhāradvājopi attano ācariyavādameva, ekassāpi ekasmim saṃsayo natthi. Evaṃ sati kismim vo viggahoti pucchati.

524. **Maggāmagge bho Gotamāti** magge bho Gotama amagge ca, ujumagge ca anujumagge cāti attho. Esa kira ekabrāhmaṇassāpi maggaṃ “na maggo”ti na vadati. Yathā pana attano ācariyassa maggo ujumaggo, na evaṃ aññesaṃ anujānāti, tasmā tamevatthaṃ³ dīpento “**kiñcāpi bho Gotamā**”ti-ādimāha. **Sabbāni tānīti** liṅgavipallāsena vadati, sabbe teti vuttaṃ hoti.

1. Añjasā ca (Sī)

2. Attho. Kva gacchatīti (Sī, Syā)

3. Tameva vatthum (Sī-Ṭī Abhinava 2. 427 piṭṭhe.)

Bahūnīti aṭṭha vā dasa vā. Nānāmaggānīti

mahantāmahantaṅghamaṅghasakaṭamaggādivasena nānāvīdhāni sāmāntā
gāmanadītaḷākakhetṭādīhi āgantvā gāmaṃ pavisaṇamaggāni.

Vāsetṭhamāṇavānuyogavaṇṇanā

525. “**Niyyantīti Vāsetṭha vadesī**”ti Bhagavā tikkhattum vacībhedaṃ
katvā¹ paṭiññāṃ kārāpesi. Kasmā? Titthiyā hi paṭijānitvā pacchā
niggayhamānā avajānanti. So tathā kātum na sakkhissatīti.

527-529. **Teva tevijjāti** te tevijjā. Vakāro āgamasandhimattam. ***Andha**
veṇīti andhapaveṇī, ekena cakkhumatā gahitayaṭṭhiyā koṭim eko andho
gaṇhati, taṃ andham añño, taṃ aññoti evaṃ paṇṇāsasaṭṭhi andhā paṭipāṭiyā
ghaṭitā andhaveṇīti vuccati. **Paramparasāmsattāti** aññamaññāṃ laggā,
yaṭṭhigāhakenapi cakkhumatā virahitāti attho. Eko kira dhutto andhagaṇaṃ
disvā “asukasmim nāma gāme khajjabhojjaṃ sulabhan”ti ussāhetvā “tena
hi² tattha no sāmi nehi, idaṃ nāma te demā”ti vutte, lañjaṃ gahetvā
antarāmagge maggā okkamma mahantaṃ gacchaṃ anuparigantvā purimassa
hatthena pacchimassa kacchaṃ gaṇhāpetvā “kiñci kammaṃ atthi, gacchatha
tāva tumhe”ti vatvā palāyi, te divasampi gantvā maggaṃ avindamānā
“kuhim no cakkhumā, kuhim maggo”ti paridevitvā maggaṃ avindamānā
tattheva marimsu. Te sandhāya vuttaṃ “paramparasāmsattā”ti. **Purimopīti**
purimesu dasasu brāhmaṇesu ekopi. **Majjhimopīti** majjhimesu
ācariyapācariyesu ekopi. **Pacchimopīti** idāni tevijjesu brāhmaṇesu ekopi.
Hassakaññevāti hasitabbameva. **Nāmakaññevāti** lāmakamyeva. Tadetaṃ
atthābhāvena **rittakaṃ**, rittakattāyeva **tucchakaṃ**.

530. Idāni brahmaloko³ tāva tiṭṭhatu, yo tevijjehi na diṭṭhapubbova.
Yepi candimasūriye tevijjā passanti, tesampi sahabyatāya maggaṃ desetum
nappahontīti dassanattham “**taṃ kim maññasī**”ti-ādīmāha.

1. Kāretvā (Sī, Syā)

2. Tehi (Sī)

* Ma-Ṭṭha 3. 290 piṭṭhepi.

3. Brahmā (Sī, Syā)

Tattha **yato candimasūriyā uggacchantī**ti yasmim kāle uggacchanti. **Yattha ca oggacchantī**ti yasmim kāle atthamenti¹, uggamanakāle ca atthaṅgamanakāle ca passantīti attho. **Āyācantī**ti “udehi bhavaṃ canda, udehi bhavaṃ sūriyā”ti evaṃ āyācanti. **Thomayantī**ti “sommo cando, parimaṇḍalo cando, sappabho cando”ti-ādīni vadantā pasamsanti. **Pañjalikā**ti paggahita-añjalikā. **Namassamānā**ti “namo namo”ti vadamānā.

531-532. **Yaṃ passantī**ti ettha **yanti** nipātamattaṃ. **Kiṃ pana na kirā**ti ettha idha pana kiṃ vattabbaṃ. Yattha kira tevijjehi brāhmaṇehi na brahmā sakkhiditthoti evamattho daṭṭhabbo.

Aciravatīnādī-upamākathā

542. **Samatittikā**ti samabharitā. **Kākapeyyā**ti yattha katthaci tīre t̥hitena kākena sakkā pātunti kākapeyyā. **Pāraṃ taritukāmoti** nadim² atikkamivā paratīraṃ gantukāmo³. **Avheyā**ti pakkoseyya. **Ehi pārāpāranti** ambho pāra apāraṃ ehi, atha maṃ sahasāva gahetvā gamissasi, atthi me accāyikakammanti attho.

544-5. **Ye dhammā brāhmaṇakārakā**ti ettha pañcasīladasakusalakammāpathabhedā dhammā brāhmaṇakārakāti veditabbā, tabbiparītā abrāhmaṇakārakā. **Indamavhāyāmā**ti indaṃ avhāyāma pakkosāma. Evaṃ brāhmaṇānaṃ avhāyanassa niratthakataṃ dassetvā punapi Bhagavā aṇṇavakucchiyaṃ sūriyo viya jalamāno pañcasatabhikkhuparivuto⁴ Aciravatiyā tīre nisinno aparampi nadī-upamāmyeva āharanto “**seyyathāpi**”ti-ādimāha.

546. **Kāmaguṇā**ti kāmayitabbaṭṭhena kāmā, bandhanaṭṭhena guṇā. “Anujānāmi bhikkhave ahatānaṃ vatthānaṃ diguṇaṃ saṅghāin”ti⁵ ettha hi paṭalaṭṭho guṇaṭṭho. “Accentī kālā tarayanti rattiyo, vayoguṇā anupubbaṃ jahantī”ti⁶ ettha rāsaṭṭho guṇaṭṭho. “Sataguṇā dakkhiṇā

1. Atthaṅgamenti (Syā, Ka)

2. Nadītīraṃ (Ka)

3. Pattukāmo (Syā)

4. Parivāro (Ka)

5. Vi 3. 403 piṭṭhe.

6. Saṃ 1. 3 piṭṭhe.

pāṭikaṅkhitabbā”ti¹ ettha ānisaṃsaṭṭho guṇaṭṭho. “Antaṃ antaguṇaṃ² kayirā mālāguṇe bahū”ti³ ca ettha bandhanaṭṭho guṇaṭṭho. Idhāpi eseva adhippeto. Tena vuttam “bandhanaṭṭhena guṇā”ti. **Cakkhuvīññeyyā**ti cakkhuvīññāṇena passitabbā. Etenupāyena **sotaviññeyyā**dīsupi attho veditabbo. **Iṭṭhāti** pariṇiṭṭhā⁴ vā hontu mā vā, iṭṭhārammaṇabhūtāti attho. **Kantāti** kāmanīyā. **Manāpāti** manavaḍḍhanakā. **Piyarūpāti** piyajātikā. **Kāmūpasamhitāti** ārammaṇaṃ katvā uppajjamānena kāmena upasamhitā. **Rajanīyāti** rañjanīyā, rāgupattikāraṇabhūtāti attho.

Gadhitāti gedhena abhibhūtā hutvā. **Mucchitāti** mucchākārappattāya adhimattakāya taṇhāya abhibhūtā. **Ajjhosannāti** adhi-osannā ogāḷhā, “idaṃ sānan”ti pariniṭṭhānappattā hutvā. **Anādīnavadassāvinoti** ādīnavaṃ apassantā. **Anissaraṇapaññāti** “idamettha nissaraṇa”ti evaṃ pariḷānanaṇāvirahitā, paccavekkhaṇaparibhogavirahitāti attho.

548-9. **Āvaraṇāti**-ādīsu āvarantīti **āvaraṇā**. Nivārentīti **nīvaraṇā**. Onandhantīti **onāhanā**⁵. Pariyonandhantīti **pariyonāhanā**. Kāmacchandādīnaṃ vitthārakathā **Visuddhimaggato** * gahetabbā. **Āvutā nivutā onaddhā**⁶ **pariyonaddhāti** padāni āvaraṇādīnaṃ vasena vuttāni.

Sāmsandanakathāvaṇṇanā

550. **Sapariggahoti** itthipariggahena sapariggahoti pucchati. **Apariggahobho Gotamāti**-ādīsipi kāmacchandassa abhāvato itthipariggahena apariggaho. Byāpādassa abhāvato kenaci saddhim veracittena **avero**. Thinamidhassa abhāvato cittagelaññasankhātēna byāpajjena **abyāpajjo**. Uddhaccakukkuccābhāvato uddhaccakukkuccādīhi saṃkilesehi **asāṃkiliṭṭhacitto** suparisuddhamānaso. Vicikicchāya abhāvato cittaṃ vase vatteti. Yathā ca brāhmaṇā cittaṅatikā honti, cittaṃ vase vattanti, na tādisoti **vasavattī**.

1. Ma 3. 298 piṭṭhe.

3. Khu 1. 21 piṭṭhe.

5. Onahā (Sī)

6. Ophuṭā (Sī, Syā), opuṭā (Ka) imāya saṃvaṇṇanāya sāmsandatabbā.

2. Dī 2. 233; Ma 1. 72; Khu 1. 2 piṭṭhesu.

4. Pari-iṭṭhā (Sī)

* Visuddhi 1. 137 piṭṭhe.

552. **Idha kho panāti** idha brahmalokamagge. **Āsīditvāti** amaggameva “maggo”ti upagantvā. **Saṃsīdantīti** “samatalan”ti saññāya paṅkaṃ otiṇṇā viya anuppavisanti. **Saṃsīditvā visādam¹ pāpuṇantīti** evaṃ paṅke viya saṃsīditvā visādam¹ aṅgamaṅgasambhañjanam pāpuṇanti. **Sukkhataram maññe tarantīti** marīcikāya vañcitā “kākapeyyā nadi”ti saññāya “tarissāmā”ti hatthehi ca pādehi ca vāyamamānā sukkhataranam maññe taranti. Tasmā yathā te hatthapādādīnam sambhañjanam paribhañjanam, evaṃ apāyesu sambhañjanam paribhañjanam pāpuṇanti. Idheva ca sukham vā sātam vā na labhanti. **Tasmā idam tevijjānam brāhmaṇānanti** tasmā idam brahmasahabyatāya maggadīpakam tevijjakam pāvacanam tevijjānam brāhmaṇānam. **Tevijjā-iriṇanti²** tevijjā-araññam, **iriṇanti³** hi agāmakam mahā-araññam vuccati. **Tevijjāvivananti⁴** pupphaphalehi anupabhogarukkhehi sañchannam nirudakam araññam. Yattha maggato ukkamitvā parivattitumpi na sakkā honti, tam sandhāyāha “tevijjāvivanantipi vuccati”ti. **Tevijjābyasananti** tevijjānam pañcavidhabyasanasadisametam. Yathā hi nātirogabhogadiṭṭhisīlabyasanaappattassa sukham nāma natthi, evam tevijjānam tevijjakam pāvacanam āgamma sukham nāma natthīti dasseti.

544. **Jātasamvaḍḍhoti** jāto ca vaḍḍhito ca, yo hi kevalam tattha jātova hoti, aññattha vaḍḍhito, tassa samantā gāmamaggā na sabbaso paccakkhā honti, tasmā jātasamvaḍḍhoti āha. Jātasamvaḍḍhopi yo ciranikkhanto, tassa na sabbaso paccakkhā honti, tasmā “**tāvadeva avasaṭan**”ti āha, taṅkhaṇameva nikkhantanti attho. **Dandhāyitattanti** “ayam nu kho maggo, ayam na nukho”ti kaṅkhāvasena cirāyitattam. **Vitthāyitattanti**yathā sukhumaṃ atthajātam sahasā pucchitassa kassaci sarīram thaddhabhāvaṃ gaṇhāti, evam thaddhabhāvaggahaṇam. **Na tvevāti** iminā sabbaññutaññāssa appaṭihatabhāvaṃ dasseti. Tassa hi purisassa mārāvaṭṭanādivasena siyā

1. Visāram (Ka), visattam (Syā)

3. Iriṇanti (Sī)

2. Tevijjā-iriṇam (Sī, Syā)

4. Tevijjāvivananti (Sī)

ñānassa paṭighāto. Tena so dandhāyeyya vā vitthāyeyya vā.
Sabbaññañānam pana appaṭihataṃ, na sakkā tassa kenaci antarāyo
kāntuntī dīpeti.

555. **Ullumpatu bhavaṃ Gotamoti** uddharatu bhavaṃ Gotamo.
Brāhmaṇiṃ pajanti brāhmaṇadāraṇaṃ, bhavaṃ Gotamo mama
brāhmaṇaputtaṃ apāyamaggato uddharitvā brahmalokamagge paṭiṭṭhapetūti
attho.

Brahmalokamaggadesanāvāṇṇanā

556. Athassa Bhagavā Buddhuppādaṃ dassetvā saddhiṃ
pubbabhāgapaṭipadāya mettāvihārādibrahmalokagāmimaggam desetukāmo
“**tena hi Vāsetṭhā**”ti-ādimāha. Tattha “**idha Tathāgato**”ti-ādi sāmāññaphale
vitthāritaṃ, **Mettāsahagatenā**ti-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ
Visuddhimagge * brahmavihāraṇakammaṭṭhānakathāyaṃ vuttaṃ. **Seyyathāpi**
Vāsetṭha balavā saṅkhadhamoti-ādi pana idha apubbaṃ. Tattha **balavā**ti
balasampanno. **Saṅkhadhamoti** saṅkhadhamako. **Appakasirenā**ti akicchena
adukkhena. Dubbalo hi saṅkhadhamo saṅkham dhamantopi na sakkoti
catasso disā sarena viññāpetuṃ, nāssa saṅkhasaddo sabbato pharati.
Balavato pana vipphāriko hoti, tasmā “balavā”ti-ādimāha. **Mettāya**
cetovimuttiyāti ettha “mettā”ti vutte upacāropi appanāpi vaṭṭati,
“cetovimutti”ti vutte pana appanāva vaṭṭati.

Yaṃ pamāṇakataṃ kammanti pamāṇakataṃ kammaṃ nāma
kāmaṇāvacaraṃ vuccati. Appamāṇakataṃ kammaṃ nāma rūpārūpāvacaraṃ.
Taṃhi pamāṇaṃ atikkamitvā odhisaka-anodhisaka¹ disāpharaṇavasena
vaḍḍhetvā katattā appamāṇakatanti vuccati. **Na taṃ tatrāvasissati na taṃ**
tatrāvatiṭṭhatīti taṃ kāmaṇāvacarakammaṃ tasmim
rūpāvacarārūpāvacarakamme na ohīyati, na tiṭṭhati. Kiṃ vuttaṃ hoti—taṃ
kāmaṇāvacarakammaṃ tassa rūpārūpāvacarakammassa antarā laggituṃ vā
ṭhātuṃ vā rūpārūpāvacarakammaṃ pharitvā pariyādiyitvā attano okāsaṃ
gahetvā paṭiṭṭhātuṃ na sakkoti. Atha kho rūpāvacarā
rūpāvacarakammameva kāmaṇāvacaraṃ mahogho viya parittaṃ udakaṃ
pharitvā

* Visuddhi 1. 288 piṭṭhādīsu.

1. Odissaka-anodissaka (Dī-Ṭī 1. 404 piṭṭhe); Visuddhi 1. 302; Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 208
piṭṭhesu passitabbaṃ.

pariyādiyitvā attano okāsaṃ gahetvā tiṭṭhati. Tassa vipākaṃ paṭibāhitvā sayameva brahmasahabyataṃ upanetīti. **Evamvihārīti** evammettādivihārī.

559. **Ete mayaṃ bhavantaṃ Gotamanti** idaṃ tesaṃ dutiyaṃ saraṇagamanāṃ. Paṭhamameva hete Majjhimaṇṇāsake **Vāsetṭhasuttaṃ**¹ sutvā saraṇaṃ gatā, imaṃ pana Tevijjasuttaṃ sutvā dutiyampi saraṇaṃ gatā. Katipāhaccayena pabbajitvā **Aggaññasutte**² upasampadañceva arahattañca alatthum. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Tevijjasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca terasasuttapaṭimaṇḍitassa Sīlakkhandhavaggassa

Atthavaṇṇanāti.

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathā niṭṭhitā.

1. Ma 2. 406 piṭṭhe.

2. Dī 3. 66 piṭṭhe.

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathāya

Samvaṇṇitapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko		Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]			[A]	
Akaṭavidhā	151		Aṅgavijjā	88
Akaṭā	151		Aṅgesu	249
Akaṇṭakā	265		Acirapariniibbute	317
Akathamkathī	189		Acirūpasampanno	299
Akampittha	119		Acelako	291
Akāmakānaṃ	253		Acelo	287
Akā mā	235		Accagamā	211
Akālo kho Mahāli	276		Accayena	101
Akiccakārī	264		Accayo	211
Akusalā akusalasaṅkhātā	290		Acchariyaṃ	44
Akkhaṃ	83		Acchādetvā	163
Akkharappabhedo	220		Accho	197
Akkharikā	83		Ajalakkhaṇādīsu	89
Akkhāto	332		Ajātasattu	123
Akkhānaṃ	81		Ajānataṃ	113
Akkhitto	251		Ajinam	293
Akhuddāvakaṣo	251, 254		Ajinakkhipaṃ	293
Agaru	144, 224		Ajinappaveṇī	83
Agāraṃ	163, 222, 241		Ajjataṃ	211
Agārasmā	104		Ajjatagge	210
Aggabījaṃ	79		Ajjatanāya	247
Aggasaddo	210		Ajjadagge	211
Aggaḷaṃ	225		Ajjhattaṃ	164
Aggihomam	88		Ajjhāvasatā	163
Aṅgaṃ	87		Ajjhāyako	220
Aṅgakūṭaṃ	77		Ajjhāvasati	222

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Ajjhosannā	335	Ativikālo	247
Añjanam	84, 92	Ativelam	104
Añjalim	140	Atītānāgatapaccuppanne	
Añjalim paṇāmetvā	257	atthe cintetum	267
Añjasāyano	331	Attakāre	146
Aññatarasmim vā	162	Attanā	71
Aññataro	299	Attapaṭilābho	313
Aññatra	114	Attamanā	119
Aññathātipi me no	106	Attānañca lokañca	97
Aññadatthu	103	Atthavādī	75
Aññamaññassa	39	Atthasamhitam	75, 311
Aññā ca oḷārikā	307	Atthassa	252
Aññā	329	Atthāya	227
Aññe ca	331	Atthikavato	227
Aññena vā aññam	235	Atthi cevettha uttarikaraṇīyam	320
Aññeva	93	Athenena	71
Aṭṭiyāmi	322	Adinnaṃ	70
Aṭṭhaṅgiko	280	Adinnādānaṃ	70
Aṭṭhapadaṃ	82	Addhagato	131, 252
Aṭṭha purisabhūmiyo	147	Addhamāsikaṃ	293
Aṭṭhahaṅgehi	266	Addhā	153
Aṭṭhārasahi	96	Addhānamaggappaṭipanno	36, 199
Addhateḷasehi bhikkhu-		Addhikā	266
satehi	123	Addhuno	101
Addho	251, 263	Adhiciṇṇaṃ	86
Aṇum	325	Adhiccasaṃmuppannaṃ	108
Aṇumattesu	163	Adhiccasaṃmuppannikā	108
Atakkāvacarā	93	Adhijegucchaṃ	296
Ataramāno	225	Adhijegucche	298
Atithī no te honti	257	Adhipaññaṃ	296

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Adhimattagilāno	190	Anīkadassanaṃ	82
Adhivāsetu	247	Anukampī	328
Adhivāsesi Bhagavā		Anukulayaññāni	270
tuṅhībhāvena	247	Anuggaṇhanto	145
Adhivuttipadāni	96	Anuññātapatiññāto	221
Adhovirecanaṃ	92	Anudhammaṃ	287
Anagāriyaṃ	104, 163	Anupakkuṭṭho	251
Anattamaṇo	228	Anupakkhandati	259
Anattādhīno	190	Anupagacchati	149
Anantaṃ	325	Anupapanno	239
Anabbhakkhātukāmā	287	Anupubbābhisaññānirodha-	
Anabhinanditvā	145	sampaṇāsamāpattim	308
Anabhibhūto	103	Anupubbim katham	248
Anabhirati	102	Anupeti	149
Anabhiraddhi	52	Anuppadātā	73
Anabhisambhuṇamāno	240	Anuppadetu	265
Anavajjasukham	164	Anuppaveccheyya	195
Anavayo	221	Anubandhā	40
Anādīnavadassāvino	335	Anumatā	239
Anāvattidhammo	279	Anumatipakkhā	266
Anāvilo	202	Anumasi	246
Anikkujjanto	145	Anuyogo	97
Aniccā	112	Anuviloketvā parisam	258
Aniccucchādanaparimaddana-		Anusāsanīpāṭihāriyaṃ	322
bhedanaviddhamśanadhammo	197	Anussarato	230
Anidassanaṃ	325	Anekaṃsikā	313
Animmātā	151	Anekapariyāyena	37
Animmitā	151	Anekavihitam	97
Aniyyānaṃ	89	Anekavihitāni	96
Anissaraṇapaññā	335	Anejamasaṅgaṃ	205

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Aneḷagaḷāya	252	Aparimāṇavaṇṇo	257
Antaram	268	Apavadati	259
Antarākathā	50, 303	Apasādetabbaṃ	145
Antarā ca Rājagahaṃ		Apassataṃ	113
antarā ca Nāḷandaṃ	35	Apānako	294
Antarāyako	328	Apāpapurekkhāro	255
Antarāyo	52, 106	Apāyamukhāni	240
Antarena	151	Apārutagharā	265
Antalikkhacarā	102	Api ca mettha	298
Antasaññī lokasmiṃ		Apinussa	238
viharati	106	Appaṃ vā	154, 163
Antānantikā	105	Appakasirena	337
Antevāsina	36	Appaccayo	52
Anto	96	Appaṭikkosivā	145
Antojālikatā	117	Appamattakaṃ	55
Antonimuggaposīni	196	Appamatto	299
Andhakāre	204	Appamādo	97
Andhaveṇī	333	Appasaddakāmo	302
Andhā	312	Appāṭihīraka taṃ	313
Anvāya	97	Appātaṅko	318
Apacāyanti	228	Appābādhaṃ	318
Aparaddhaṃ	305	Appeva nāma siyā	327
Aparaddhuṃ	228	Abalā	146
Aparantakappikā	109	Abbhantarānaṃ raññaṃ	
Aparappaccayo	248	upayānaṃ bhavissati,	
Aparāmasaṃ	316	bāhirānaṃ raññaṃ apayānaṃ	89
Aparāmasato cassa		Abbhākuṭiko	256
paccattaññeva nibbuti viditā	100	Abbhuggato	133
Aparipūramāno	243	Abbhujjanaṃ	91
Apariggaho	335	Abbhutaṃ	44

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Abbhokāsaṁ	188	Abhisañkharoti	307
Abbhokāso	162	Abhisajjituṁ	229
Abyāpajjaṁ	294	Abhisaññānirodhe	303
Abyāsekasukhaṁ	165	Abhisandeti	194
Abrahmacariyaṁ	71	Abhihaṭaṁ	292
Abhavo	86	Abhūtaṁ abhūtato	53
Abhi	18, 303, 308	Amaccā	237, 266
Abhikkantaṁ	203-4	Amarā	106
Abhikkantataṁ	154	Amarāvikkhepikā	106
Abhikkantatarā	324	Amarāvikkhepo	106
Abhikkante	165	Amāhaṁ bhikkhuṁ	322
Abhikkama	138	Amutra	87, 307
Abhijānāti	270	Amutrāgaccha	87
Abhijānāsi no tvaṁ	144	Amhepi	247
Abhijjhaṁ	189	Amheva tattha -pa-	
Abhijjhāya	189	pasaṁseyyuṁ	290
Abhiññā	93, 158, 279, 299	Ayaṁ kho Mahāli hetu	278
Abhiññātakolañño	224	Ayyaputtā	230
Abhiññātassa	224	Araññaṁ	187
Abhiññātā abhiññātā	331	Arahaṁ	133
Abhiññāya	311	Arahatā	220, 299
Abhinandum	119	Arahatā	44
Abhinibbattiyā	328	Ariyaṁ	295
Abhinimanteyyāmapī	153	Ariyasīlī	255
Abhinīharati	197, 201	Ariyassa	211
Abhibhū	103	Ariyā	296
Abhirato	152	Are	237
Abhirūpā	129	Arogo	109
Abhirūpo	251	Alamariyā	290
Abhisañkhareyyaṁ	307	Alameva	257
		Avaṇṇaṁ	37

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Avasā	146	Aho vata	247
Avinipātadhammo	279	Ākāsaṃ	82
Avipariṇāmadhammo	104	Ākāsaṇaṅcāyatanūpago	111
Avisaṃvādako lokassa	72	Ākiṇṇamanussā	321
Avīriyā	146	Ākoṭehi	225
Averaṃ	294	Āgaccheyyātha	227
Avheyya	334	Āgatiṅca	289
Asaṃkiliṭṭhacitto	335	Āgamentu	249
Asaññasattā	108	Āgamo	145
Asahitaṃ	86	Āghāto	52
Asiṃ	85	Ācamanaṃ	92
Asite	179	Ācariyantevāsī	39
Asmiṃ vacane	235	Ācariyapācariyehi	226
Assa	190, 266	Ācariyapācariyo	255
Assattharaṃ	83	Ācāmo	293
Assatha	52	Ācāragocarasaṃpanno	163
Assārohā	142	Āṇaṇyaṃ	192
Assumukhā	253	Ātappamanvāya	97
Assosi	219	Ātāpī	299
Ahamassa mātāpitaro jānāmi	259	Ādāya	269
Ahivijjā	88	Ādāsaṃ	84
Ahīnindriyaṃ	198	Ādāsapaṇhaṃ	91
Ahīnindriyo	111	Ādikalyāṇaṃ	158
Ahudeva bhayaṃ	136	Ādiccupaṭṭhānaṃ	91
Ahetū appaccayā	304	Āditova	305
Aho nūna	305	Ādittaṃ	236
Aho yañño aho		Ādisati	322
yaññasampadā	270	Ādesanāpāṭihāriyaṃ	322
		Ānando	53

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]	
Āpajjati	106
Āpāyikopi	243
Ābādhiko	190
Ābādho	318
Ābhujitvā	188
Ābhogo	112
Āmakadhaññaṭṭiggahaṇā	76
Āmakamaṁsapaṭṭiggahaṇā	76
Āmantayatamaṁ	266
Āmisamaṁ	80
Āyatanaśaddo	115
Āyatimaṁ	211
Āyamukhamaṁ	195
Āyācanti	334
Āyukkhaṇā vā	
puññaṅkhaṇā vā	102
Ārakāva	294
Āraddhacittā	298
Ārācārī	71
Ārādheti	296
Āropito	87
Ārohaṇīyaṁ	134
Ālokasaññī	189
Ālokite	173
Ālopo	78
Āvaṭamaṁ vā assa anāvaṭamaṁ vā	238
Āvaraṇā	335
Āvāhanaṁ	90
Āvutā -pa- pariyaṇaddhā	335
Āvudhamaṁ	89

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]	
Āsajja āsajja	247
Āsanaṁ vā	238
Āsanā me -pa- paccuṭṭhānaṁ	261
Āsanena	229
Āsanenapi nimanteṇyāma	153
Āsandiṁ	83
Āsandipañcamā	149
Āsīditvā	336
Āhutiyo	150
Āḷārikā	143
Āḷindaṁ	225
[I]	
Icchānaṅgalavanasaṇḍe	217
Iñjanti	151
Iṭṭhā	335
Iṇamaṁ ādāya	189
Iti	70, 162, 267
Itipi	133, 322
Itipetaṁ	53
Itibhavābhavakathā	86
Itiha	39
Itihame	45
Itihāsaṇḍamānaṁ	220
Ito bahiddhā	99, 320
Itthattaṁ	103
Itthattāya	202
Itthikathāpi	86
Itthikumārikapaṭṭiggahaṇā	76
Itthiyā vā itthiṁ karitvā	239
Itthilakkhaṇādīnipi	89

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
	[I]		[I]
Itthī	76	Iriṇaṃ	336
Ittheke	111	Issaro	103
Idaṃ	87, 98, 322, 336		[U]
Idaṃ kusalanti yathābhūtaṃ		Ukkaṃsāvakaṃse	149
nappajānāti	106	Ukkāpāto	90
Idaṃ dukkhaṃ	201, 311	Ukkāsivā	225
Idappaccayā kira me	309	Ukkāsu	135
Idamavoca Bhagavā	119	Ukkiṇṇaparikhāsu	245
Idamassa hoti	164	Ukkujjeyya	204
Idampissa hoti	164	Ukkuṭikappadhānamanuyutto	294
Iddhā	321	Ukkoṭanaṃ	78
Iddhipāṭihāriyaṃ	322	Uggamaṇaṃ	90
Idha	87, 155, 238, 307, 336	Uggā rājaputtā	142
Indamavhāyāma	334	Uggehi vā	244
Indriyāni	149	Uccārapassāvakaṃme	180
Indriyesu	164	Uccāsayaṇaṃ	76
Ibbhā	227	Uccesu	229
Imaṃ	157	Ucchādanaṃ	84
Imameva kāyaṃ	194	Ucchinnabhavanettiko	117
Imasmiṃca pana	119	Ucchedaṃ	110
Imā ca me saññā		Ujjuṃ	188
nirujjheyyaṃ	307	Ujuvipaccanīkavādā	39
Imāni	267	Uṭṭhānaṭṭhānaṃ	162
Iminā	103, 139, 187	Uṇhīsapaṭṭaṃ	85
Imināpaṅgena	250	Uttaritaraṃ pajānāti	116
Imināmahāṃ etaṃ jānāmi	98	Uttaritaraṃ vā paṇītaraṃ vā	203
Ime kho te bhikkhave	101	Uttarimanussadhammā	321
Ime pañca nīvaraṇe appahīne	190	Uttarena manasākaṭassa	311
Imesaṃ	73, 305	Uttānamukho	256
Imehi catūhi	267	Udakaṃ vā	238
		Udakānuggatāni	196

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Udakorohanānuyogaṁ -pa-	
viharati	294
Udapādi	44, 264
Udānaṁ	129
Udānesi	129
Uddalomī	83
Uddissakataṁ	292
Uddhaṁ	117
Uddhaccakukkuccaṁ	189, 192-3
Uddhamāghātanikā	109
Uddharitvā	330
Uddhamvirecanaṁ	92
Uddhaggikā	143
Unnādiniyā	301
Undriyissati	238
Upakkosati	287
Upakkhaṭo	263
Upajīvanti	328
Upaṭṭhapetvā	188
Upaṭṭhāko santikāvacarō	319
Upanisīditvā	237
Upaneyya upaneyya	247
Upapajjanti	98, 103
Upapattiṅca	289
Uparipāsādaragato	128
Uparujjhati	325
Upavadati	287
Upavāyatu	275
Upasaṅkamtibbaṁ	302
Upasamāya	311

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Upasampajja	194, 279, 299, 322
Upahatā'yaṁ	212
Upādānaṁ	107
Upādāya	318
Upāsakaṁ maṁ bhante	
Bhagavā	209
Upāhanā	85
Uposatho	127
Uppajjanti	305
Uppannaṁ	327
Uppātaṁ	88
Uppilāvitattaṁ	53
Ubbilāvitattaṁ	112
Ubbhijjitvā	195
Ubbhidodako	195
Ubhato	250
Ubhatolohitakūpadhānaṁ	84
Ubhayaṁsabhāvito	278
Ubho	39
Ummujjamānā ummujjanti	117
Uyyodhikaṁ	82
Urabbhā	263
Ulūkapakkhikaṁ	294
Ullumpatu	337
Ussahanti	265
[E]	
Ekam	32
Ekamsabhāvito	278
Ekamsikā	312
Ekaccaṁ	287
Ekaccasassatikā	101

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[E]	
Ekantaparipuṇṇaṃ	163
Ekantaparīsuddhaṃ	163
Ekantalomī	83
Ekantasukhaṃ lokam jānaṃpassaṃ	313
Ekaṃpassayiko	294
Ekabhattiko	75
Ekamantaṃ	139, 248, 276, 277
Ekamidāhaṃ	144, 228, 282
Ekarattivāsaṃ	42
Ekasāloko	300
Ekāgārikaṃ	145
Ekāgāriko	293
Ekāhikaṃ	293
Ekālopiyo	293
Ekissāpi dattiyā	293
Ekūnapaññaṃ ājīvakaṃ	148
Eke	95
Etadavoca	259, 265
Etadavocum	235-7, 258, 285
Etadahosi	301
Etenetaṃ	112
Ete mayam bhavantaṃ Gotamaṃ	338
Etesam pā aññatarena	99
Ettakaparamā	261
Ettha	117, 197, 332
Ettha āpo ca	325
Ettha pariyaṇṇā	117
Evam	27, 29, 30, 35, 164, 182
Evamabhisamparāyā	100

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[E]	
Evamgatāni	143
Evamgatikā	100
Evamgahitā	99
Evamparāmaṭṭhā	100
Evam manasi karoṭha	322
Evam me sutam	35, 122, 263, 276, 283, 287, 300, 317, 321, 327, 331
Evam vitakketha	322
Evamvipāko	90
Evamvihārī	338
Evam vutte	211, 252, 275
Evam santam	310
Evamsampadamidaṃ	329
Evantipi me no	106
Evamāha	97, 99
Evameva kho	197
Evampi	322
Evampi sikkhā	306
Evarūpena -pa- atthacarakena	247
Esā janatā	277
Esā`ham	204
Esikaṭṭhāyitṭhito	97
Ehi	334
Ehi svāgatavādī	256
Eḷakamantaram	292
[O]	
Okāram	248
Okkamanam	90
Okkhittapalighāsu	245

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[O]		[Ka]	
Ogacchanti	334	Kaṇhā	227
Oṭṭhaddho	276	Kataṃ karaṇīyaṃ	201
Odanakummāsūpacayo	197	Kataparappavādā	108
Odātena vatthena	196	Kattā	103
Onāhanā	335	Kattha nu kho	323
Onītapattapāṇim	248	Kathaṃ	221
Opapātikā	149	Kathaṃ nu kho	305
Opānabhūto	266	Kathāsallāpo	247
Oramattakaṃ	55	Kadalimigapavarapaccattha-	
Oraṃbhāgiyānaṃ	279	raṇaṃ	84
Osakkantiyā vā ussakkeyya	329	Kadāci	101
Osadhīnaṃ paṭimokkho	92	Kantā	335
[Ka]		Kantāraddhānamaggaṃ	190
Kaṃ nu khvajja	129	Kandaraṃ	188
Kaṃsakūṭaṃ	77	Kapaṇā	266
Kaṃsathāle	195	Kappakā	143
Kaṃso	77	Kappasaddo	96
Kaṃkhati	246	Kappāpetvā	134
Kaṃkhā	245	Kabaḷikārāhārabhakkho	111
Kacchapaḷakkhaṇaṃ	89	Kammakarā	268
Kaṅcideva desaṃ	140	Kammakāro	152
Kaṭṭissaṃ	83	Kamme ca upaḍḍhakamme ca	147
Kaṇaṃ	293	Kayavikkayā	77
Kaṇo	88	Karakārako	153
Kaṇṭakāpassayiko	294	Karaṇīyena	276
Kaṇṇajappanaṃ	91	Karaṇḍā	198
Kaṇṇatelaṃ	92	Karahaci	101
Kaṇṇasukhā	74	Karivā	239, 241
Kaṇṇikālakkaṇaṃ	89	Karoto	144
Kaṇhaṃ nāma	234	Karoto na karīyati pāpaṃ	145
		Kalyāṇavākkaṇaṇo	235, 252

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kalyāṇavāco	251	Kārayato	144
Kalyāṇo	133	Kālañca samayañca	318
Kallaṃ tassetam	285-6	Kālavādī	75
Kallaṃ nu kho	285	Kālena	75
Kahaṃ pana samma	138	Kālena kālaṃ	195
Kassako	153	Kāveyyaṃ	90
Kaḷopimukhā	292	Kāsāyāni	163
Kākapeyyā	334	Kimkārapaṭṭissāvī	152
Kāyakammavacīkammaṇa -pa-		Kim tuṅhī	132
parisuddhājīvo	163	Kim pana na kira	334
Kā ca sikkhāti Bhagavā avoca	305	Kim vaṇṇo karissati	259
Kāpotakāni	150	Kim sabbaṃ tapaṃ	
Kāmaṃ gamo	190	garahissāmi	289
Kāmaguṇā	334	Kiñcideva mantanaṃ	244
Kāmaguṇehi	111	Kiñhi paro parassa	327, 329
Kāmacchando	192	Kittisaddo	133
Kāmalāpinī	229	Kilamato	145
Kāmasaññā	306	Kiñci	190
Kāmāvacaro	111	Kismiñcideva	239
Kāmāsavā	201	Kucchiparihārikena	186
Kāmūpasamhitāni	278	Kutoci	164
Kāmūpasamhitā	335	Kuttakaṃ	83
Kāyaṃ	188, 194	Kuttavālehi	245
Kāya nuttha	49	Kudālapīṭakaṃ	241
Kāya nettha	49	Kupito	228
Kāya nottha	49	Kumārikapañhaṃ	91
Kāyaparihārikena	186	Kumāre khurappaṃ	
Kāyassa bheda	117	patiṭṭhapesi	238
Kāyo	194	Kumbhaṭṭhānakathā	86
		Kumbhathūṇaṃ	81
		Kumbhimukhā	292
		Kulaputtā	299

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Kha]	
Kulāvake	229	Khayañāṇāya	200
Kusacīraṃ	293	Khayo	200
Kusalasīlī	255	Khalikaṃ	82
Kusalasīlena	255	Khalu	219
Kusalesu	189	Khāyite	179
Kuhakā	87	Kharividhamādāya	240
Kūṭaṃ	77	Khārivividhaṃ	240
Kūṭaṭṭho	97	Khārī	240
Kūṭāgārasālāyaṃ	276	Khiddāpadosikā	104
Keṭubhaṃ	220	Khīṇakāmarāgo	255
Kenacideva karaṇīyena	250	Khīṇā jāti	201
Kevalaṃ	160	Khumsento	228
Kevalaparipuṇṇaṃ	160	Khurapariyantena	145
Kesakambalaṃ	293	Khurappaṃ	237
Kesakambalo	131	Khettaṃ	76
Kesamassuṃ	163	Khemaṭṭhitā	265
Kotūhalasālāyaṃ	303	Kho	36, 219
Komārabhaccassa	122	Kho pana	227
Komudiyā	128	Khvajja	129
Kosalakā	276		
Koseyyaṃ	83	[Ga]	
Koso	264	Gaggarāya pokkharāṇiyā tīre	249
Kosohite	246	Gacchanto vā	226
Ko hi bhante	298	Gacchāmi	205
		Gaṇakā	143
[Kha]		Gaṇanā	90
Khatā'yaṃ	212	Gaṇācariyo	130, 257
Khattaṃ āmantesi	249	Gaṇī	130, 256
Khattavijjā	88	Gaṇībhūtā	249
Khandhabījaṃ	79	Gatatto	151
Khameyya	152		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]		[Gha]	
Gatīṅca	289	Ghaṭikā	82
Gatiyo	222	Ghāsacchādanaparamatāya	152
Gatisaddo	222	[Ca]	
Gate	181	Cakkaratanam	222
Gadhitā	335	Cakkavattī	222
Gandham	76	Cakkhu	165
Gandhasannidhi	80	Cakkhunā rūpaṃ	165
Gandhārī	322	Cakkhumā	312
Gabbhā	328	Cakkhuviññeyyā	335
Gabbhiniyā	292	Caṇḍā	228
Gambhīrā	93	Caṇḍālam	82
Garahāya	265	Catudvāram	241
Garuṃ	228	Candaggāhādayo	90
Gavesī	237	Cammayodhino	143
Gahaṇakūṭam	77	Cara	87
Gahapatiko	153	Caramāno	213
Gādhati	325	Calakā	142
Gāmakathāpi	85	Cavanti	98
Gāmadhammā	71	Cātumahābhūṭiko	110, 149
Gāmasāmantam vā	241	Cātumāsiniyā	128
Giriguham	188	Cātuyāmasamvarasamvuto	151
Gilānapaccayabhesajja- parikkhāro	153	Cāturanto	222
Gītam	244	Cārikam	213, 249
Guttadvāro	164	Ciṅgulikam	83
Gotamo	69, 219	Cittam	201, 296
Gottapaṭisārino	239	Cittam samādhiyati	194
Godhāya lakkhaṇe	89	Cittakam	83
Gonako	83	Citte	97
Gosālo	131	Ciram dīghamaddhānam	102

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Ja-Jha]	
Cirapabbajito	131	Jāgarite	181
Cirassaṁ kho bhante	302	Jātarūpaṁ	76
Cutiṅca	289	Jātasamvaddho	336
Ce	52	Jāti	115
Cetasā cetoparivitakkaṁ	258	Jātimā	197
Cetasikaṁ	322	Jātivādavinibaddhā	239
Cetaso	53, 112	Jātivādo	239
Ceteyyaṁ	307	Jānatā	44
Cetovimuttiṁ	279	Jānato	201
Cetosamādhim	97	Jānapadā	266
Celakā	142	Jāniyā	265
Corakathā	85	Jāliyo	285
[Cha]		Jigucchāmi	322
Chattaṁ	85	Jiṇṇo	252
Chando vā rāgo vā	107	Jivhānibandhanaṁ	91
Channaṁ phassāyatanānaṁ	116	Jivā	146
Chambhitattaṁ	136	Jīvitapariyādānā	117
Chavadussāni	293	Juhanaṁ	92
Chasvevābhijātīsu	146	Jūtappamādaṭṭhānaṁ	82
Chaḷābhijātiyo	147	Jhāyanti	138
Chindato	144	[Ña-Ṭha]	
Chedanaṁ	78	Ñāṇaṁ	309
[Ja]		Ñāṇadassanaṁ	197
Jaṅghavihāraṁ	331	Ñātikathā	85
Janatā	277	Ñātiparivaṭṭo	163
Janapadakalyāṇī	313	Ñāto	130
Janapadatthāvariyaṭṭatto	222	Ṭhānaṁ	76, 98
Janetasmiṁ	239	Ṭhānaṁ kho panetaṁ	104
Janesi	234	Ṭhitatto	151

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ṭha-Ḍa]		[Ta]	
Ṭhite	181	Tathāgatassa	59
Ṭhito hoti	236	Tathāgate	162
Ḍeti	186	Tathāgato	93, 108
[Ta]		Tathātipi me no	106
Taṃ	211, 337	Tathārūpaṃ	97, 246
Taṃ kho pana Bhagavantam	133	Tathārūpānaṃ	220
Taṃ bhavantam	221	Tathā santamīyeva	221
Taṃ mamassa	107	Tadagge	234
Takkapariyāhatam	99	Tadanugāyanti	244
Takkarassa		Tadanuttaram	299
brahmasahabyatāya	332	Tadanubhāsanti	244
Takkī	98	Tadapi phassapaccayā	114
Taggha	211	Tadavasari	217
Taccharṃ tatham	311	Tadahu	127
Taṅca Tathāgato pajānāti	100	Tadeva mantanam	244
Taṅca pajānam na parāmasati	100	Tanuttā	279
Taṅḍulā	88	Tapassim	287
Taṅhāgatānam	113	Tapena	148
Tatiyampi kho	321	Tapojjigucchavādā	296
Tato	307	Tapopakkamā	291
Tatonidānam	145, 190	Tameva attham	227
Tato param	104	Tayidam	99, 228
Tattha	108, 151, 259, 279	Taritukāmo	334
Tattheva	276	Tasmātiha tvam	118
Tatra	37, 52-3, 297, 305	Tasmim samaye hoti	306
Tatrāpi	43	Tassa	201, 243
Tatrāvatiṭṭhati	337	Tassa yā purimā	
Tatrāvasissati	337	kāmasaññā	306
Tatrekacce	304	Tassetam	285
Tathattāya ca paṭipajjanti	296	Tā ceva saññā	308

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tāṇaṃ	237
Tiṃse nirayasate	148
Tiṭṭhatesā bhante	303
Tiṭṭhantampi carantampi	202
Tiṇṇaṃ vedānaṃ	220
Tiṇṇaṃ saṃyojanānaṃ	279
Tiṇṇavicikiccho	189, 248
Tiṭṭhakaro	131
Tindukācīro	300
Tiracchānakathā	85
Tiriyāṃ	278
Tirīṭṭāni	293
Tirojanapadā	255
Tirodussantena	243
Tiroraṭṭhā	255
Tirovanasaṇḍagatassa	257
Tividhaṃ	263
Tisso vidhā	267
Tucchakaṃ	333
Tuṇhī ahesuṃ	302
Tuṇhī ahosi	131, 236
Tuṇhībhāve	181
Tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtaṃ	139
Tuṇhībhūtova nisinno hoti	270
Tumhaṃyevassa	52
Tūlikā	83
Te	86-7, 143-4, 211, 322
Tena	52, 268
Tena kho pana samayena	217, 224

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tena hi	134, 154
Tenupasaṅkama	139
Telaṃ	88
Te vata	114
Teva tevijjā	333
Tevijjā-iriṇaṃ	336
Tevijjāvivaṇaṃ	336
Tevijjābyasaṇaṃ	336
Tesaṃ	112, 113, 328
Tesaṃyeva	268
Todeyyaputto	317
Tvaṃ mantānaṃ paṭiggahetā	223
Tvaññeva Bhagavato ārocehi	277
[Tha]	
Thaṇḍilaseyyaṃ	294
Thale	330
Thālipāke	238
Thinamiddhaṃ	189, 191, 193
Thusodakaṃ	293
Thūṇūpanītāni	263
Thūlaṃ	325
Theto	72
Thomayanti	334
[Da]	
Dakkhanti	117
Dakkhiṇaṃ	145

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Dakkhiṇajanapadaṃ	237	Dāsīdāsapaṭiggahaṇā	76
Dakkhiṇena	270	Dāsiputto	230
Dakkho	195	Dāso	152
Daṇḍaṃ	85	Diṭṭhadhammanibbānaṃ	111
Daṇḍappahārā	271	Diṭṭhadhammanibbānavādā	111
Dattikaṃ	243	Diṭṭhadhammo	111, 248
Dattupaññattaṃ	150	Diṭṭhiṭṭhānā	99
Daddulaṃ	293	Diṭṭheva dhamme	143, 279, 299
Dandhāyitattaṃ	336	Dinnapāṭikaṅkhī	71
Dabbihomaṃ	88	Dinnādāyī	71
Dabbhā	268	Dibbā gabbhā	328
Damena	145	Dibbā bhavā	328
Dayāpanno	69	Dibbānaṃ bhavānaṃ	328
Dasasahassī	119	Dibbo	111
Dasahākārehi	268	Divasāni	278
Daso	103	Disādāho	90
Dassanaṃ hoti	220	Dīghaṇca rassaṇca	325
Dassanāya	224	Dīghamaddhānaṃ tiṭṭhati	102
Dassanīyā	129	Dīghassa	101
Dassanīyo	251	Dukkaraṃ bho Gotama	294
Dassukhīlaṃ	265	Dukkhā	112
Dahanti	230	Dukkhito	190
Daharo	199	Dujjāno	295
Daharova samāno	253	Duddasā	93
Dānapati	266	Dubbuṭṭhikā	90
Dāyako	266	Dubbhagakaraṇaṃ	91
Dāraṅkatikicchā	92	Duranubodhā	93
Dāsabyā	190	Dūteyyaṃ	77
Dāsā	268	Devadudrabhi	90
Dāsikaputtā	143	Devapañhaṃ	91

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Dha]	
Devayāniyo maggo	323	Dhammikaṃ	211, 243
Devo	195	Dhammiko	222
Desaṃ	140	Dhammiyā kathāya	261
Deseti	158	Dhammena	223
Doṇamite	149	Dhāraṃ	195
Dosinā	129	Dhāriyamānāsu	135
Doso vā paṭigho vā	107	Dhāretu	209
Dvaṭṭhantarakappā	147	Dhītaraṃ adāsi	238
Dvaṭṭhipaṭipadā	147	Dhuvo	104
Dvāgāriko	293	Dhovanāṃ	82
Dvinnāṃ	292	[Na]	
Dveyeva	222	Nāṃ	117, 296
[Dha]		Na-ehibhaddantiko	292
Dhaṃsemi	321	Na kho me bhante garu	144
Dhanukaṃ	83	Nagarūpakārikāsu	245
Dhanuggahā	142	Na codanāraho	330
Dhammaṃ	158	Naccaṃ	81
Dhammacakkhum	212, 248	Naccagītavāditavisūkadassanā	76
Dhammañca	205	Nacchādeyya	190
Dhammaṭṭhitataṃ	311	Na tasmiṃ gāme vā	256
Dhammato	268	Na tiṭṭhabhaddantiko	292
Dhammaniyāmataṃ	312	Natthi ayaṃ loko	149
Dhammamasaṅkhatāṃ	205	Natthi cevetha	
Dhammarājā	222	uttarikaṇṇiyāṃ	320
Dhammarājānaṃ	211	Natthi dinnāṃ	149
Dhammavādī	75	Natthi paro loko	149
Dhammasaṃhitāṃ	311	Natthi pitā	149
Dhammasaddo	92	Natthi balaṃ	146
Dhammassa ca	287	Natthi mātā	149
Dhammā	92	Natthukammaṃ	92

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Namassamānā	334	Niddāyitabbaṃ	329
Nayidaṃ sukaraṃ	163	Nidhānavatī	75
Narakapapātaṃ papatanto	330	Ninnāmetvā	246
Na hetam	311	Nipuṇā	93, 108
Nāgassa bhūmi	138	Nippesikā	87
Nāgā	138	Nibbānāya	311
Nāgāvāsasate	148	Nibbidāya	311
Nādibrahmacariyakam	311	Nibbuti	100
Nādhimuccati	246	Nibbuddham	82
Nānattakathā	86	Nibbeṭṭhiyamānameva	149
Nānādhimuttikatā	44	Nibbeṭṭhetabbaṃ	53
Nānāmaggaṇi	333	Nibbeṭṭhehi vā	87
Nānāverajjakānaṃ	250	Nimantanam	292
Nānussarati	104	Nimittam	87
Nāparam	202	Nimuggaposīni	196
Nāmakaññeva	333	Nimmātā	103
Nāmagottam	230, 258	Nimmādeti	229
Nāmañca rūpañca	325	Niyati	146
Nālam	151	Niyato	279
Nāham	295	Niyyanti	333
Nālikam	85	Niyyānam	89
Nikati	78	Niyyāniko niyyāti	332
Nikkujjitaṃ	204	Nirayam vā tiracchāna-	
Nigaṇṭhigabbhā	148	yonim vā	328
Nigamanagarajanapadakathā-		Nirodham	308
dīsupi	86	Nirodhāya	311
Nigghoso	137	Nillopaṃ	145
Nighaṇḍu	220	Nisinne	181
Niccadānāni	270	Nihitadaṇḍo nihitasattho	69
Nicco	104	Nīlam	197
Nijjigīsītāro	87	Nīvaraṇā	335

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Pa]	
Nīvārā	293	Paṅgacīraṃ	83
Nukhvidha	247	Paggharaṇī	195
Negamā	265	Pacato	144
Netam ṭhānaṃ vijjati	244	Paccañjanaṃ	92
Nettatappanaṃ	92	Paccattaññeva	100
Netti	117	Paccatthikato	164
Nemittikā	87	Paccayiko	72
Nelā	74	Paccassosi	155
Nevaṃ're	237	Paccājāto	162
Nesaṃ	234	Pacceka itthiyo	135
No	50, 129	Paccorohitvā	138, 224
No ca kho dibbāni saddāni	278	Pacchānipātī	152
No ca kho sotabbaṃ maññanti	296	Pacchābhattaṃ	188
Notipi me no	106	Pacchimopi	333
No tvaṃ	144	Pajaṃ	157
No notipi me no	107	Pajānāti	99
Nhāpakā	143	Pañca ca kammuno satāni	147
Nhāpanaṃ	84, 92	Pañcamattāni	134
Nhāpitaṃ	327	Pañcamatthehi	36
[Pa]		Pañcahi	111
Paṃsukūlāni	293	Pañjalikā	334
Pakataññū	305	Paññattā	313
Pakati kho esā	294	Paññatte āsane nisīdi	49
Pakaraṇe	239	Paññāṇaṃ	259
Pakāseti	160	Paññāpāripūriṃ	314
Pakkajjhānaṃ	89	Paññāvimuttiṃ	279
Pakkamati	186	Paṭalikā	83
Pakkamissasi vā	235	Paṭi	27
Pakkhandino	142	Paṭikarosi	211
Pakkhī sakuṇo	186	Paṭikā	83

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paṭikkante	165	Paṇḍitā	108
Paṭiggaṇhātu	211	Paṭiṭṭhāpito	330
Paṭiggaṇhāma	211	Pattāḷhakaṃ	83
Paṭicarissasi	235	Pathavikāyo	151
Paṭicchannaṃ	204	Pathavī pathavikāyaṃ	149
Paṭicchannakūṭaṃ	77	Padako	220
Paṭipadā	291	Padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi	211
Paṭipanno	27	Padasāyeva	247
Paṭivasanti	263	Padūsikā	104
Paṭibaddhaṃ	197	Padhānaṃ	97
Paṭimantetuṃ	235	Panattāya	227
Paṭimantetu	235	Panthaduhanā	264
Paṭimānento	247	Papātasatāni	148
Paṭilabhati	162	Papātā	148
Paṭivasati	300, 318	Pabbajati	104
Paṭivirato	69	Pabbajeyyaṃ	163
Paṭisaṃvedenti	115	Pabbajjaṃ	298
Paṭisañcikkhati	162	Pabbataṃ	188
Paṭisallīno	276	Pabbatasañkhepe	202
Paṭhamāṃ	98, 153	Pabbājanāya	265
Paṭhamena vayasā	253	Pabbājesi	230
Paṇāmetvā	140	Pabyāhāsi	234
Paṇidhāya	188	Pabhaṃ	325
Paṇidhikammaṃ	91	Pamāṇakataṃ kammaṃ	337
Paṇītataṃ	154	Pamuditassa pīti jāyati	194
Paṇītatarā	324	Payātaṃ	243
Paṇītā	93	Payirupāsato	129
Paṇītena	247	Param viya mattāya	298
Paṇḍitakā	247	Paramaṃ	295
Paṇḍitavedanīyā	93	Paramadiṭṭhadhammanibbānaṃ	111

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paramā	296	Pariyāyasaddo	37
Paramāya	251	Pariyodātena	196
Paramparasāmsattā	333	Pariyonāhanā	335
Parammukhiṃ vā āliṅgeyya	329	Parisandeti	194
Parasattānaṃ	322	Parisāsu ca	296
Parasenappamaddanā	223	Parisuddhaṃ	160
Parādhīno	190	Parisuddhena	196
Pari	189	Parisodheti	189
Parikkhārā	266	Parihārapathaṃ	82
Paricārako	240	Pare	52-3
Paricāreti	111	Paresaṃ	52
Paritassanā	102	Parosahassaṃ	223
Paritassitavipphanditameva	113	Palambhesi	137
Parinibbāyi	279	Palālapuñjaṃ	188
Paripanthe	145	Paleti	149
Paripācenti	328	Pallaṅkaṃ	188
Paripuṇṇaṃ	160	Pallaṅko	83
Paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro	264	Pallomo	238
Paripūreti	194	Pavattaphalabhojano	240
Parippharati	194	Pavattaphalabhojī	293
Paripphosakaṃ paripphosakaṃ	195	Pavattāro	244
Paribbājakasate	148	Pavattesi	247
Paribbājako	36	Paviveke	152
Parimaddanaṃ	84	Pavuṭṭā	148
Parimukhaṃ	188	Pavuttaṃ	244
Pariyantakate	149	Pavedeti	93, 158
Pariyantavatiṃ	75	Pasannākāraṃ karonti	296
Pariyāpuṇāmi	257	Pasīdanti	296
Pariyāyabhattachojanaṃ	293	Passatā	44
		Passato	201

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Passambhati	194	Piṭakaṃ	19
Pahāya	69, 189	Piññākādayo	293
Pahiṇagamanam	77	Piṭṭhito piṭṭhito	40, 327
Pahitatto	299	Piṇḍadāyakā	142
Pahūtamaṃ	269	Piṇḍapātaṭikkanto	188
Pahūtajātarūparajato	263	Pitā	103
Pahūtadhanadhañño	264	Pitāmahayugā	250
Pahūtavittūpakaraṇo	263	Piyarūpā	335
Pahosi	87	Piyarūpāni	278
Pāṇamatipātāpayato	145	Piyavādī	152
Pāṇā	146	Pisuṇam vācam	72
Pāṇissaram	81	Piṇenti	143
Pāṇupetaṃ	211	Pīti	314
Pāṇo	68	Pītigataṃ	112
Pātimokkhasamvarasamvuto	163	Pītibhakkhā	102
Pāturahosi	324	Pītimanassa	194
Pānasannidhimhi	79	Pīte	179
Pāpakam	327	Puggalavemattatā	298
Pāpito bhavissati	228	Puñjaṃ	145
Pābhataṃ anuppadetu	265	Puṭamsena	257
Pāmojjaṃ	190, 194, 314	Puṭosena	257
Pāram taritukāmo	334	Puthujjano	58
Pāragū	220	Puthutitthakarānaṃ	257
Pārāpāram	334	Puthusippāyatanāni	142
Pārisajjā	237, 266	Puthūpi	308
Pāsādikā	129	Pubbanimittaṃ	324
Pāsādiko	251	Pubbantakappikā	95
Pāhune	238	Pubbapuriso	234
Pi	36	Pubbapetakathā	86
		Pubbabhāsī	256

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Ba]	
Pubbuṭṭhāyī	152	Bandho	78
Pubbenivāsaṁ	97	Barihisatthāya	268
Purakkhato	139	Balaggam	82
Puratthimena	270	Balamattā	190
Purimatarāni	278	Balavā	337
Purimāni	278	Bahiddhā	99
Purimopi	333	Bahiddhā pariyeṭṭhim	325
Purisakāre	146	Bahukaraṇīyā	211
Pūjenti	228	Bahukiccā	211
Pekkhama	81	Bahujanakantā	74
Pemaṇīyā	74	Bahujanamanāpā	74
Pessā	268	Bahujanassa	131
Poriyā	252	Bahūnaṁ	255
Porī	74, 252	Bahūni	333
[Pha]		Bījagāmaḥūtagāma-	
Phandato phandāpayato	145	samārambhā	75
Pharusā	72	Bījabījaṁ	79
Phalaṁ vipāko	149	Buddhassa	37
Phalakaseyyaṁ	294	Byantiṁ kareyya	189
Phassā	114	Byākaroti	296
Phaḷubījaṁ	79	Byākaronti	287
Phāsuvihāraṁ	318	Byākātabbo	235
Phītā	321	Byāpādapadosaṁ	189
Phusati	97, 308	Byāpādo	193
Phussa phussa	115	Byābādhenti	151
[Ba]		Brahmacariyaṁ	160, 162, 201
Bandhanena	265	Brahmacariyapariyosānaṁ	299
Bandhupādāpaccā	227	Brahmaññaṁsaṅkhātā	291
		Brahmaññāya pajāya	255
		Brahmadeyyaṁ	219

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]		[Bha]	
Brahmamante	237	Bhāsitaṃ	119
Brahmavacchasī	251	Bhāsitamanubhāsanti	244
Brahmavaṇṇī	251	Bhāsīte	181
Brahmavimānaṃ	103	Bhāsissāmi	155
Brāhmaṇaṃ āmantetvā	264	Bhikkhave	95
Brāhmaṇaṃ vā	129	Bhikkhusaṃghaṅca	205
Brāhmaṇā	266	Bhikkhusaṃghassa	140
Brāhmaṇiṃ pajāṃ	337	Bhikkhusaṃghena	36
Brāhmaṇesu	238	Bhikkhusatehi	36
Brāhmaṇo	217	Bhindantā	108
[Bha]		Bhinnānaṃ vā sandhātā	73
Bhagavantaṃ -pa-		Bhiyyo	295
bhikkhusaṃghaṅca	40	Bhiyyoso	321
Bhagavantaṃ saraṇaṃ		Bhujisso	190
gacchāmi	205	Bhuttāviṃ	248
Bhagavā	34-5	Bhūtaṃ	311
Bhagavā ceva passati		Bhūtapubbaṃ	263, 323
Ambaṭṭho ca	236	Bhūtabhabyānaṃ	103
Bhaṇeyya	259	Bhūtavādī	75
Bhattavetaṇaṃ	265	Bhūtavijjā	88
Bhadrena	253	Bhūtā	146
Bhante Kassapa	277	Bhūmigataṅca	253
Bhayaṃ	136	Bhūrikammaṃ	91
Bhayadassāvī	163	Bhūrivijjā	88
Bhavataṃ	113	Bhedā	117
Bhavanettī	117	Bho	219
Bhavo	86	Bhogakkhandhaṃ	154
Bhassantā	150	Bhojanāni	79
Bhassapuṭena	239	Bhotā rañṇā	267
Bhassā	228	Bhoto rañṇo	267
Bhāvo	146		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Mamsakhalaṁ	145	Mayampi kho bhikkhu na jānāma	323
Maggam ācikkheyya	204	Mayham	237
Maggāmagge	331	Masāṇāni	293
Maggo	291	Mahañca rājānubhāvena	135
Macchagumbari	202	Mahatā	36
Majjhimopi	333	Mahatupaṭṭhānaṁ	91
Maññe	108, 152, 229	Mahaddhano	251, 263
Maṇi	85	Mahantaṁ nātisaṅghaṁ ohāya	253
Maṇikā nāma vijjā	322	Mahantaṁ vā	154
Maṇilakkhaṇādīsu	89	Mahallako	252
Maṇḍanakajātiko	199	Mahākappino	148
Maṇḍalamāḷe	43	Mahānāgā	143
Mattāya	294, 321	Mahānisaṁsatarāñca	271
Manasi kareyyātha	227	Mahāpurisalakkhaṇaṁ	220
Manasi karoḥi	155	Mahāpurisassa	222
Manāpā	335	Mahābhogo	251-263
Manesikā	83	Mahāvane	276
Manopadosikā	105	Mahāvijito	263
Manomayaṁ	198	Mahāsayaṇaṁ	76
Manomayā	102	Mahesakkhataro	103
Manomayo	111	Mā evaṁ	322
Mantadharo	220	Māgadhakā	276
Mantapadaṁ	244	Māgadho	123, 249
Mantavho	235	Māṇavena	36
Mantesu	221	Mātāpettikaṁ	230
Mando	108	Mātāpettikasambhavo	111
Mamaṁ	52	Mātito ca pitito ca	250
Mamaññeva	229	Mānakūṭaṁ	77
Mamassa	106, 108	Mānenti	228
Mayameva arahāma	253	Mā bhāyi mahārāja	137

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Mālā	76, 84	Me sutam	35
Migadāyo	287	Mokkhacikā	83
Migalakkhaṇam	89	Mogho	314
Mukham	189	Momūho	108
Mukhacuṇṇam	84	[Ya]	
Mukhalepanam	84	Yam	101, 290, 334, 337
Mukhahomam	88	Yam te ekaccam	289
Mukhullokako	152	Yannūnāham	152, 229, 301
Mucchitā	335	Yam vā pana bhonto pare	
Muñjamhā isikam	198	gaṇācariyā	290
Muṇḍakā	227	Yakkho	236
Muṇḍiyo	285	Yagghe	153
Muttācāro	291	Yajataṃ bhavaṃ	266, 268
Mudā modamānā	265	Yajanto	145
Muddā	90	Yaññakālo mahārāja	266
Muddikā	143	Yaññavāṭassa	270
Muddhābhisitto	164	Yaññe	238
Musā	71	Yatatto	151
Musāvādam	71	Yato kho	116, 307
Musāvādaparijegucchā	106	Yattha	259, 334
Musāvādabhayā	106	Yathā katham panāham	221
Musāvādampi	259	Yathādhammam	211
Mūlabijam	79	Yathābhuccam	93
Mūlabhesajjānam anuppādanam	92	Yathābhūtam veditvā	100
Mūsikacchinam	88	Yathā yathā	308
Mūsikavijjāyapi	89	Yathāvajjam	83
Mūḷhassa	204	Yathā vā tathā vā	257
Me	27, 30, 86	Yathāsanthatiko	294
Mettāya cetovimuttiyā	337	Yadagge	278
Methunā	71		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]	
Yadākaṅkhasi	141
Yadi evaṃ sante	153
Yadidaṃ	164
Yadidaṃ adhivimutti	296
Yadidaṃ adhisīlaṃ	295
Yadime	228
Yasasā	266
Yayassī	131
Yassatthāya	299
Yassa dāni kālaṃ maññasi	135
Yassadāni tvaṃ	211
Yācakā	266
Yānasannidhi	80
Yānā	224
Yāni vā panaññānīpi	143
Yāyeva kho	227
Yāvañcidaṃ	44
Yāvaticā yānassa bhūmi	224
Yāvāḷāhanā	149
Yāhi	316
Yiṭṭhaṃ	149
Yugaṃ	250
Yuvā	199
Yūpatthāya	268
Ye cime	328
Ye taṃ	328
Ye dhammā brāhmaṇakārakā	334
Yena	49, 138, 190, 217
Yebhuyyena	102, 246
Yesaṃ	244

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]	
Yehi	93
Yo	305
Yonipamukhasatasahassāni	146
Yvāyaṃ	332
[Ra]	
Rakkhāpenti	245
Rakkhāvaraṇaguttiṃ	153
Rajataṃ	76
Rajanīyā	335
Rajanīyāni	278
Rajojalladharo	294
Rajodhātuyo	148
Rajopatho	162
Rajjubhedo	78
Raññaṃ niyyānaṃ bhavissati	89
Raññā -pa- Kosalena dinnāṃ	219
Rattaññū	131
Rattūparato	75
Rathakaṃ	83
Rathikā	142
Rathūpatthare	244
Ramaṇīyā	129
Rāgavirāgo	205
Rājakathā	85
Rājaññehi	244
Rājadāyaṃ	219
Rājabhaṇitaṃ	244
Rājabhoggaṃ	219
Rājā	123, 222

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[La]	
Rājāmaccaparivuto	128	Loko	156, 311
Rāsiko	265	Lomahaṃso	136
Rāsivaḍḍhako	153	Lohitahomaṃ	88
Rittakaṃ	333	[Va]	
Rukkhamūlaṃ	188	Vaṃsaṃ	82
Rudantānaṃ	254	Vaṅkakaṃ	83
Rūpakūṭaṃ	77	Vacānāya	285
Rūpasaññānaṃ	111	Vacchatarasatāni	263
Rūpī	110, 197	Vajirapāṇi	236
Rūpī attā	109	Vajjesu	163
Rūpī cātumahābhūṭiko	197	Vañcanaṃ	78
Re	247	Vañjho	97
[La]		Vañibbakā	266
Lakkhaññā	129	Vaṇṇaṃ	38, 93
Lakkhaṇaṃ	88	Vaṇṇapokkharatāya	251
Lajjī	69	Vaṇṇavantataro ca	103
Laṭukikā	229	Vatassāhaṃ	152
Lapakā	87	Vatena	148
Labheyyāhaṃ	298	Vatthaguyhe	246
Lahusā	228	Vatthasannidhi	80
Lābhena lābhaṃ		Vatthāni	163
nijjigīsītāro	87	Vatthu	76
Lūkhājīviṃ	287	Vatthukammaṃ	92
Leṇaṃ	237	Vatthuparikammaṃ	92
Lokaṃ	157	Vatthuvijjā	88
Lokakkhāyikā	86	Vatthūhi	96
Lokadhātu	119	Vadamānā	93
Lokāyataṃ	220	Vadeyyuṃ	93
Loke	156, 189	Vadhena vā	265
		Vadho	78

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vanapattham	188	Vighāto	106-8
Vamanam	92	Vicāritam	112
Vambhento	228	Vicikicchati	246
Vayo-anuppatto	131, 252	Vicikicchā	192-4
Vasavattī	103, 335	Vicitakālakam	245
Vasī	103	Vicchikavijjā	88
Vassakammaṃ	91	Vijitāvī	222
Vaḷavārathamāruya	224	Vijite	145
Vā	52, 70, 314	Viññāṇam	325-6
Vākacīraphalakacīresu	293	Viññāpaniyā	52
Vākkaraṇam	252	Vitakkitaṃ	112
Vācāvikkhepaṃ	106	Vitti	263
Vācāsannitodakena	311	Vittūpakaraṇam	263
Vācitamanuvācenti	244	Vitthāyitattaṃ	336
Vādappamokkhāya	87	Viditā	100, 298
Vādānuvādo	287	Viditvā	45
Vādo	71, 87	Vidhā	263, 267
Vāyasavijjā	89	Vidho	240
Vālakambalaṃ	294	Vinayavādī	75
Vālabājanim	85	Vinaye	211
Vāavedhirūpā	108	Vināsam	110
Vikaṭam	294	Viparāmoso	78
Vikatikā	83	Viparāvattaṃ	86
Vikālabhojanā	75	Vipariṇamanti	151
Vikiraṇam	91	Vipariṇāmaññathābhāvā	112
Vikkhepo	106	Vipariṇāmadhammā	112
Vigatakathamkatho	248	Vippakatā	50, 303
Vigatacāpallo	255	Vippaṭṭisāro na karaṇīyo	267
Vigatābhijjhena	189	Vippasanno	197
Viggāhikakathā	86	Vibhavaṃ	110

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vimati	245	Vītamalaṃ	212
Vimuccati	201	Vītisāretvā	144, 225
Vimuttamiti ñāṇaṃ hoti	201	Vīthim sañcarante	200
Vimuttasmiṃ	201	Vīmaṃsānucaritaṃ	99
Virajaṃ	212	Vīmaṃsī	98
Virato	75	Vīraṅgarūpā	223
Virāgāya	311	Vīrā	223
Viruddhagabbhakaṇaṃ	91	Vīse indriyasate	148
Virecane	92	Vuddhasīlī	251
Vivaṭṭacchado	223	Vuddhasīlena	251
Vivaṭṭati	102	Vuddhi hesā	211
Vivaraṇaṃ	90	Vuddho	252
Vivari Bhagavā dvāraṃ	225	Vusitaṃ	201
Vivareyya	204	Vūpakaṭṭho	299
Vivādo	332	Vekaṭṭiko	294
Vivāhanaṃ	90	Veṭṭhakanatapassāhi	245
Viviceva kāmehi	112, 194	Vetālaṃ	81
Vivittaṃ	187	Vedanā	115
Vividhaṃ	240	Vedayitaṃ	113
Vivekajapītisukhasukhuma-		Vedānaṃ	220
saccasaññīyeva	306	Vepullattaṃ	314
Vivecetu	327	Veyyākaraṇasmim	119
Vilepanaṃ	76, 84	Veyyākaraṇo	220
Vilokite	173	Veramaṇī	272
Visavijjā	88	Vesārajjappatto	248
Visikhākathāpi	86	Vehāsaṭṭhaṅca	253
Vihaññati	258	Vo	108
Viharati	69, 122	Vokkamma	329
Vihārapacchāyāyaṃ	277	Vodānaṃ	90
Vihāro	225	Voropesim	211

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va-Sa]		[Sa]	
Vossakammaṁ	91	Saṅkhadhamo	337
Samkittīsu	292	Saṅkhalikhitaṁ	163
Samkiraṇaṁ	91	Saṅkhānaṁ	90
Samkilesaṁ	90	Saṅkhiyadhammaṁ	45
Samkīlantā	229	Saṅkhiyadhammo	43
Samghātipattacīvaradhāraṇe	177	Saṅgati	146
Samgho	205	Saṅghī	130, 249, 256
Samyamena	145	Sace	87, 144, 222
Samvaṭṭati	102	Saccavajjena	145
Samvaraṇaṁ	90	Saccavādī	72
Samvarāya	211	Saccasandho	72
Samvuto	152	Sacco	314
Sam̐saranti	98	Sacchikatvā	93, 158, 279, 299
Sam̐sīdanti	336	Sajitā	103
Sam̐sīditvā visādaṁ pāpuṇanti	336	Sajotibhūtaṁ	236
Sam̐suddhagaṇiko	250	Sajjataṁ	268
Sa-uttaracchadaṁ	84	Sañjagghantā	229
Sakaṇikaṁ	199	Sañjhabbharimakamsu	311
Sakaṇṭako	264	Saññaggam̐	307
Sakammaṇasutā	265	Saññā	309
Sakuṇaṁ	325	Saññānirodhe	303
Sakuṇavijjā	89	Saññā nu kho bhante	309
Sakkaronti	228	Saññīvādā	109
Sakkharakathalaṁ	202	Saññuppādā	309
Sakyakumārā	229	Saṇḍasaṇḍacārini	292
Sakyakulā pabbajito	219	Saṇṭhapesi	302
Sakyaputto	219	Satiṁ	188
Sakyā	228, 234	Sati	189
Sakhilo	256	Satiṇakatṭhodaṁ	218
Saggasaṁvattanikā	143	Satisampajañña	164

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sati sammussati	104	Sannidhikāraparibhogam	79
Sato	110	Sannipatitānam	43
Sato sampajāno	189	Sannisinnānam	43
Satta asaṅṅiggabbhā	148	Sanneyya	195
Satta devā	148	Opapātiko	279
Sattannaṃ tveva kāyānam	151	Sapariggaho	335
Satta pisācā	148	Sappāṭihiraka taṃ	314
Satta saṅṅiggabbhā	148	Sappi	88
Sattussadaṃ	218	Sappitela -pa-	
Satthārā vā satthāraṃ	290	niṭṭhānamagamāsi	269
Sadevakaṃ	157-8	Sabbaṅgapaccaṅgiṃ	198
Sadevamanussaṃ	157	Sabbaṅgapaccaṅgī	111
Saddham	162	Sabbatopabham	325
Saddhādeyyāni	79	Sabbapāṇabhūtahitānukampī	69
Saddhim	36, 235	Sabbavāridhuto	151
Saddhe	238	Sabbavāriphuṭo	151
Saddho	266	Sabbavāriyutto	151
Sadhaṅṅam	218	Sabbavārivārīto ca	151
Sanighaṇḍukeṭubhānam	220	Sabbaso	111
Santatāya	109	Sabbākārasampanno	197
Santappesi	247	Sabbāni tāni	332
Santarabāhirā	195	Sabbāvato kāyassa	194
Santā	93	Sabbe sattā	146
Santikam	82	Sabrahmakam	157-8
Santikammaṃ	91	Samaggakaraṇiṃ vācam bhāsītā	73
Santuṭṭho	164, 182	Samagganandī	73
Sandassetvā	261	Samaggarato	73
Sandassesi	268	Samaggārāmo	73
Sandhāgāram	228	Samaṅgībhūto	111
Sandhim	145	Samaṇam vā	129
		Samaṇabrāhmaṇā	95

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Samaṇabrāhmaṇānaṁ	113	Samudāgacchati	257
Samaṇā	266	Samuddakkhāyikā	86
Samaṇuddeso	277	Samuttejetvā	261
Samaṇo	69, 219	Samuttejesi	268
Samatikkamā	111	Samūhanissāmi	265
Samatittikā	334	Sampajānakārī	165
Samanugāheyyuṁ	108	Sampajjalitaṁ	236
Samanubhāseyyuṁ	108	Sampavāresi	248
Samanuyuñjantaṁ	290	Sampasīdati	246
Samanuyuñjantā	290	Sampahaṁsesi	268
Samanuyuñjeyyuṁ	108	Sampāyeyyaṁ	108
Samannāgato	164, 251	Sambahulānaṁ	43
Samannesi	246	Sambādho gharāvāso	162
Samappito	111	Sambāhanaṁ	84
Samayaṁ	32	Sambodhāya	311
Samayappavādako	300	Sambodhiparāyaṇo	279
Samasamo	259	Samma	137
Samādapetvā	261	Sammadeva	299
Samādapesi	268	Sammanti	234
Samādāya	163	Sammā	93
Samādāyeva	186	Sammā-ājīvo	280
Samādisatu	321	Sammākammanto	280
Samādhibhāvanānaṁ	279	Sammādiṭṭhi	280
Samānā	228	Sammā manasikāro	97
Samāraṇaṁ	157-8	Sammāvācā	280
Samāhite	97	Sammāvāyāmo	280
Samihitaṁ	244	Sammāsaṅkappo	280
Samīpacārī	319	Sammāsati	280
Samudayaṁ	116	Sammāsamādhi	280
Samudayasaṅjāti	328	Sammāsambuddhena	44

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sammodako	256	Sā codanā	329
Sammodanīyaṃ	144, 225, 319	Sāṇāni	293
Sammodimsu	225	Sāttham̐ sabyañjanam̐	159
Sayam̐	93, 158, 279, 299	Sādhu	154
Sayam̐paṭibhānam̐	99	Sādhukam̐	154
Sayampabhā	102	Sādhu kho pana	220
Sayanasannidhi	80	Sādhusammato	131
Saraṇam̐	205, 237	Sāpateyyam̐	269
Sarā	148	Sāpadesam̐	75
Salākahattham̐	82	Sāmaññaphalam̐	143
Sallakattiyam̐	92	Sāmaññasaṅkhātā	291
Sasaññī	307	Sāmākabhakkho	293
Sahatthā	247	Sāmukkaṃsikā	248
Sahadhammiko	235, 287	Sāyatatiyakam̐	294
Sahadhammena	259	Sāyite	179
Sahabyatam̐	103	Sāraṇīyam̐	144, 225
Sahasākāro	78	Sālākiyam̐	92
Sahitam̐	86	Sāvajjā	290
Sahetū sappaccayā	305	Sikkhati sikkhāpadesu	163
Sassatam̐	97	Sikkhā ekā saññā	305
Sassatavādā	97	Sikhābhedo	77
Sassatisamam̐	98	Sitam̐	197
Sassato	104	Sitāva	117
Sassato attā ca loko ca	98	Sippisambukam̐	202
Sassamaṇabrāhmaṇim̐	157	Sirivhāyanam̐	91
Sā	292	Sivavijjā	88
Sākabhakkho	293	Sītā vāridhārā	195
Sākkharappabhedānam̐	220	Sīlapaññānam̐	259
Sāciyogo	78	Sīlaparidhotā	259
		Sīlaparidhotā paññā	260

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sīlamattakaṃ	55	Suppaṭṭivīditā	44
Sīlavā	251, 255	Subhagakaraṇaṃ	91
Sīlasaṃvarato	164	Subhaṭṭhāyino	102
Sīlasampadāya	295	Subhāsubhaṃ	325
Sīlasampanno	164	Subho	197
Sīlasamim	164	Suvuṭṭhikā	90
Sīlena	148	Susukāḷakeso	253
Sīsavirecanaṃ	92	Sūcibhūtena	71
Sukatadukkaṭṭānaṃ	149	Sūdā	143
Sukhaṃ	194	Sūrakathāpi	86
Sukhadukkhe	149	Sūrā	143, 223
Sukhavipākā	143	Senābyūhaṃ	82
Sukhumacchikena	117	Senāsaṇaṃ	187
Sukhenti	143	Seniyena	249
Sukkhataraṃ maññe taranti	336	Seyyaṃ	294
Sujaṃ paggaṇhantānaṃ	258, 267	Seyyathāpi	118, 189, 192, 315
Suññaṃ brahmavimānaṃ	102	Seyyathidaṃ	79, 142, 222, 244
Suññāgāre	296	So	97, 157-8, 187, 194, 201, 234, 237, 267, 307-8
Suṇāti gahapati vā	162	So evaṃ samāhite -pa-	
Suṇohi	154	āneṇjappatte	196, 200
Sutaṃ	29, 30	Sokaparidevadukkha-	
Sutajātassa	267	domanassupāyāsā	112
Suttaḡuḷe	149	Socayato	144
Sutte	181	Socāpayato	144
Sudam	37	Sotthi bhavissati rañño	238
Suparikammakato	197	Sotabbaṃ cassa maññanti	296
Supinaṃ	88	Sotāpanno hoti	279
Supinasatāni	148		
Supinā	148		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Ha]	
So dhammaṃ deseti		Hatthāpalekhano	292
ādikalyāṇaṃ -pa-		Hatthābhijappanaṃ	91
pariyosānakalyāṇaṃ	158	Hatthārohā	142
So na ceva ceteti	307	Hatthinikāsatāni	134
Sobhanakaṃ	81	Hatthiyānāni	134
Somanassaṃ	53	Hadayaṅgamā	74
Sovaggikā	143	Hadayabhedo	77
So vatassāhaṃ puññāni		Hanusamhananaṃ	91
kareyyaṃ	152	Handa	211
Sohaṃ	152	Harāyāmi	322
Soḷasaparikkhāraṃ	263	Hassakaññeva	333
Svāgataṃ bhante	302	Hassakhiḍḍāratidhammasamā-	
Svātanāya	261	pannā	104
Snehaparetā	195	Hāyanavaḍḍhane	149
Snehānugatā	195	Hi	70
[Ha]		Hitam	328
Haṭṭhaṃ	293	Hitānukampī	328
Hatāvasesakā	265	Hutaṃ	149
Hatthatharaṃ	83	Hevaṃ natthi	148
		Hoti	27, 36

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathāya

Lakkhitabbapadānam anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko		Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]			[A-Ā]	
Aggadhammā dasa	143		Abhijātiyo cha	247
Aṅguttaranikāyaṃ vīsati-			Abhihāro duvidho	153
bhāṇavārasataparimāṇaṃ	15		Ambaṭṭhaṃ nāma vijjaṃ	
Aṭṭhakathānayo	44		adāsi	237
Aṭṭhaṅgikamaggānaṃ			Arahasaddassa atthā pañca	133
desanākkamo	281		Ariyaphalaṃ sāmāññaphalaṃ	143
Aṭṭhidhovanāṃ nāma	82		Avadhāraṇatthe nipāto	219
Aturitaḥārikā duvidhā	216		Avahārā pañca	70
Aturitaḥārikā nāma	215		Asappurisabhūmiṃ atikkamati	31
Attabhāvapaṭilābhā tayo	313		Āciṇṇaṇcetaṃ	
Attasanniyyātanaṃ	206		caṅkamādhiṭṭhānaṃ nāma	245
Attho duvidho	32		Ājivaṭṭhamakaṃ silaṃ	281
Adinnādānassa sambhārā pañca	70		Āthabbaṇavedaṃ catutthaṃ	220
Anādaratthe sāmivacanaṃ	253		Āthabbaṇikānaṃ visaññi-	
Anibaddhaḥārikā	215-6		bhāvāpādanappayogaṃ	304
Anusandhī tayo	112		Āsavānaṃ khayā cattāro	200-1
Anussaraṇatthe nipātadvayaṃ	305		Āhāraṃ	
Antomaṇḍalaṃ tiyojana-			aṭṭhaṅgasamannāgataṃ	171
satikaṃ	215		[I]	
Andhā paṇṇāsasaṭṭhi	333		Itthambhūtākhyānatthavaseneva	
Apaṇṇakaṃ brahmacariyaṃ	279		upayogavacanaṃ	221
Apanetabbaṃ nāma natthi	12		Iddhividhañāṇassa pariyaṃ	324
Appaccakkhaṃ nāma natthi	5		Iddhividhañāṇasseva nāmaṃ	
Appamāṇakataṃ kammaṃ			sabbametaṃ	324
nāma	337		Iriyāpathā cattāro	318
Abhikkamaṇaṭṭhikānaṃ			Isiṅgataṇasassa vatthu	304
viseso	165		Issarānuvattako hi loko	144

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Upakāradhammā uddiṭṭhā	320
Upakkilesā pañca	129
Upaḍḍhuposathaṃ kātum sakkā	84
Upamāsaṃsandanaṃ veditabbaṃ	197
Upayogatthe paccattavacanāṃ	328
Upayogavacananiddeso	33-4
Upāhanasaṅghāṭā dve	80
Uposathuddesā pañca	291
Uposatho tividho	128
Ubhatovibhaṅgo nāma	13
Usūyakāraṇāni dve	42
[E-O]	
Ekaccasassatikā duvidhā	101
Ekekassa tīṇi tīṇi kiccāni	280
Eke vadanti	11
Okkākavaṃsā tayo	230
Opammaṃsaṃsandanaṃ veditabbaṃ	117, 199
Ovādadānakālo	8
[Ka]	
Kaṅcukapajahanā cattāro	199
Kathā duvidhā	79
Kapilavatthunti nāmaṃ karoṭha	232
Kappā dve	96
Kammaṭṭhānavinimuttā dhammakathā nāma natthi	168
Karaṇatthe sāmivacanāṃ	267
Karaṇavacanena niddeso	33-4

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kavī cattāro	90
Kāko seto	86
Kāmaguṇā duvidhā	111
Kiccakaraṇīyānaṃ viseso	276
Kiccaṅca nāmetaṃ duvidhaṃ	45
Kuṭṭhaṃ nāma kāyasaṃsaggavasena anugacchati	243
Keci (Khandhakabhāṇakattherā) vadanti	16
Koṭṭhāgāraṃ tividhaṃ	264
Kotūhalasālā nāma	303
Koso catubbidho	264
[Kha-Ga-Gha]	
Khandhakaṃ asītibhāṇavāra- parimāṇaṃ	13
Khuddakagantho	16
Khuddakanikāyo pannarasappabhedo	17
Gaṇasajjhāyamakaṃsu	13, 15
Gambhīrabhāvo catubbidho	20
Gahaṭṭhassa yānaṃ	80
Guṇasaddassa atthuddhāro	334
Gocarasampajaññaṃ catukkaṃ veditabbaṃ	167
Godhāya viya urena gantvā	279
Ghosakadevaputtotveva nāmaṃ	283
Ghosakasetṭhi nāma jāto	283

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]	
Catu-iriyāpathavirahitaṃ	11
Catutthanayaṃ	
titthiyaṃvasena āgataṃ	288
Catutthanayo vutto	288
Catusaccavinimuttā kathā	
nāma natthi	312
Caraṇaṃ aṭṭhapi samāpattiyo	240
Cārikakāraṇā cattāro	216
Cārikā duvidhā	213
Cintanākārā tividhā	267
[Cha-Ja]	
Chadanā satta	223
Chabbaṇṇarasmīnaṃ	
pamaṇaṃ	40
Janasaṅgahatthaṃ	
dhammakathā nāma	
kātabbāyeva	168
Janā tayo vinayapariyāyena	43
Jānaṇā pañca	45
Jīvikā dve	81
[Ña-Ṭha]	
Ñattidutiyaṃ kammavācā	6
Ñāṇānaṃ ārammaṇa-	
vibhāgo	202-3
Ñāṇāni dasa	202
Ṭhapanāni tīṇi	267
[Ta]	
Takkī catubbidho	99
Tatiyanayo vutto	288

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta-Tha]	
Tathāgatassa kāraṇā aṭṭha	59
Tathāgatassa pamāṇaṃ	
gahetuṃ na sakkā	254
Tapparāyaṇatā	206
Tayo pucchā Bhagavato natthi	68
Tāpasapabbajjā saṅkhepato	
cattāro	242
Tāpasapabbajjā sāsanassa	
vināsamukhaṃ	240
Tāpasā aṭṭhavidhā	241
Tāpasā tividhā	242
Tikkhattuṃ sādhu-kāramadāsi	11
Tiṇṇaṃ pāṭihāriyaṇaṃ	
viseṣo	322-3
Tiṇṇaṃ suttānaṃ viseṣo	314
Titthiyaparivāso pañṇatto	298
Titthiyassa anussaraṇa-	
paricchedā tayo	98
Tisso cetanā niccalāva	
kātabbā	267
Tīṇi saṃvaccharāni visaṇṇī	304
Tuṇḥībḥhūtaṃ padassa	
adhippāyattho	132
Turitacārikā nāma	213, 4
Tulākūṭaṃ catubbidhaṃ	77
Thomanavacanāni pañca	129
[Da]	
Datti nāma ekā khuddakapāti	293
Dasādhikaṃ sīhanādasataṃ	297

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Na]	
Dānaṃ tividhaṃ	266	Nāmāni cattāri	280
Dāsā cattāro	152	Nikāyo pañcavidho	23
Diṭṭhigatāni dvāsaṭṭhi	95	Nidhayo cattāro	253
Diṭṭhigatikassa gāho ummattaka- pacchisadiso	110	Nibaddhacārikā	216
Diṭṭhiṭṭhānāni aṭṭha	99	Nīvāro nāma vīhijāti	293
Divasassa tikkhattum	294	[Pa]	
Dīghanikāyaṃ catusaṭṭhibhāṇa- vāraparimāṇaṃ	15	Paṃsukūlaṃ meghavaṇṇaṃ ⁴¹	301
Dīghanikāye suttantā catuttiṃsa	15	Pakati hesā rājakulānaṃ	138
Dīghabhāṇakā vadanti	16	Pakārassa bhakāro kato	325
Dīghāgamo nāma	2	Paccattavacanatthe etaṃ bhummaṃ	164
Dutiyanayo vutto	288	Pacchābhattakiccaṃ	47
Duppaṭipannassa ādīnavā	22-3	Pacchimayāmakiccaṃ	48
Dullabhā pañca	47	Pañca therasaṭṭhi	6
Devadatto navamāsaṃ gilāno	127	Pañcannaṃ hatthīnaṃ balaṃ dhāreti	137
Dosapaṭighānaṃ viseso	107	Paṭikūlabhāvo dasavidho	180
[Dha]		Paṭhamajavane satekicchā	150
Dhammakathikassa thāmo	39	Paṭhamanayo vutto	287
Dhammakkhandhassa paricchedo	25	Paṭhamamahāsaṅgīti nāma	3
Dhammo sotabbo	31	Paṇipāto catubbidho	206-7
Dhītarō pañca	230	Pathavīkampakāraṇā aṭṭha	120
[Na]		Padapūraṇamatte vā nipāto	219
Nagare karaṇīyāni dve	250	Padasambandho veditabbo	294
Na hi Tathāgatā ekabyañjanampi niratthakaṃ vadanti	12	Padumapuṇḍarīkānaṃ viseso	196
		Pabbajitassa yānaṃyeva	80
		Pabbajitā nāma na bahukā	162
		Pamāṇakataṃ kammaṃ nāma	337
		Payogā cha	69
		Parikkhārā dvādasa	185

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa-Ba]	
Paritassanā catubbidhā	102
Pariyattiyo tisso	21
Pariyosānasaddassa athā dve	159
Parisadoso parisajetṭha- kassa upari ārohati	302
Parisaniccalakāraṇāni dve	43
Parihārikā dve	184-5
Pallaṅko cuddasahattho	58
Pahānāni tīṇi	20
Pahānāni pañca	291
Pākāro aṭṭhārasa- hatthubbedho	123
Pāṇātipātassa sambhārā pañca	69
Pānāni aṭṭha	79
Pārājikāni tīṇi	13
Piṭakāni tīṇi	19
Pituvadho pañcaparivaṭṭo	139
Pisuṇavācāya sambhārā cattāro	73
Pucchā pañcavidhā	67
Puttā cattāro	230
Puthujjanā duve	58
Purimayāmakiccaṃ	48
Purisabhūmiyo aṭṭha	147
Purisaliṅgavaseneva vuttaṃ	227
Purehattakiccaṃ	46
Balākā rattā	86
Bījagāmaṃ pañcavidhaṃ	75

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]	
Buddhaṭṭhānāni cattāri	94
Buddhadāyajjaṃ te dassāmi	214
Buddhamantā nāma soḷasa- sahassagāthāparimāṇā	220
Buddhamantā nāmete	221
Buddhānaṃ kathā sammuti- paramatthavasena dve	315
Buddhānaṃ saṃsayo nāma natthi	301
Buddhānaṅca kathādosō nāma natthi	10
Bodhikkhandho paññāsahattho	58
Bodhi vanditabbā	167
Byasanāni pañca	336
Brahmajālasuttaṃ nāma	14
Brāhmaṇakārakā dhammā	334
[Bha]	
Bhattāni dve	75
Bhayaṃ catubbidhaṃ	136
Bhāvena bhāvalakkhaṇattho	34
Bhummajālaṃ nāma vijjaṃ jānāti	231
Bhummatthe upayogavacanaṃ veditabbaṃ	218, 310
Bhummatthe kāraṇavacanaṃ	49
Bhumnavacananiddeso	33-4
Bhūtabhabyānaṃ viseso	103
[Ma]	
Maggakusalo nāma	332
Majjhimanikāyaṃ asītibhāṇa- vāraparimāṇaṃ	15

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Majjhimapadesassa paricchedo	156
Majjhimabhāṇakā vadanti	11
Majjhimamaṇḍalam chayojanasatikam	215
Majjhimayāmakiccam	48
Maṇikā nāma vijjā	322
Maṇḍanāni tīṇi	255
Maṇḍalāni tīṇi	215
Matake uddissa katabhattam saddham nāma	238
Manasikārā dve	97
Manussānam bhuttāhāro sattāhampi upatthambhetum sakkā	104
Maraṇapaṭisamyuttam katham	319
Mahā-anatthakarā pañca	193
Mahā-anatthakārikā vicikicchā	194
Mahākappo eko	148
Mahādānāni pañca	273
Mahāmaṇḍalam navayojana- saticam	215
Mahāvihārā aṭṭhārāsa	9
Mahāsammatassa vaṁsā	230
Mahāsarā satta	148
Mahesiyo pañca	230
Mānakūṭam tividham	77
Māsakā tayo	76
Micchāvāṇijjā pañca	210

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Muttaharītakam nāma Buddhādīhi vaṇṇitam	184
Musāvādassa sambhārā cattāro	71
[Ya]	
Yo pañca sikkhāpadāni ekato gaṇhati, tassa ekasmim bhinne sabbāni bhinnāni	272
[Ra]	
Rakkhitum garukasīlam	274
Rajatapaṭṭasadisā vālikā	331
Rājagahato Nālandā yojanameva	36
Rāhu-asurindassa pamāṇam	254
[La]	
Liṅgavipallāsena vadati	333
Liṅgavipallāso veditabbo	296
Lekhā dve āgatā	126
Lokassa pakatiyeva	139
Lokiyānam aggatā saññaggam	307
Lokiyasaraṇagamanassa bhedo duvidho	209
Loko tividho	156
Loko suñño	315
[Va]	
Vacanassa atthavasā dve dve	204
Vaṇṇo duvidho	55

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vāseṭṭhabhāradvājānaṃ	
arahattūpagamaṇaṃ	338
Viggahavivādānaṃ viseso	332
Vijjā aṭṭhavidhāpi paññā	240
Vijjā nāma tayo vedā	239
Vinayo nāma Buddhasāsanassa	
āyu, vinaye ṭhite	
sāsaṇaṃ ṭhitaṃ nāma	12
Vimuttiparamavimuttīnaṃ	
viseso	296
Virati tividhā	272
Viratiyo tisso	291
Viratīnaṃ āramaṇaṃ	272
Viveko tividho	152
Visuddhipavāraṇaṃ	
pavāresuṃ	171
Vihāradānaṃ navānisaṃsā	271
Vihārā tayo	285
Vedā tayo	220
Veramaṇiyo pañca	209
Vesārajjāni cattāri	296
Vodāniyā dhammā nāma	313
[Sa]	
Samyuttanikāyaṃ satabhāṇa-	
vāraparimāṇaṃ	15
Samvarā pañca	291
Sa-upāhanagamaṇassa	
nissando	126
Sakuṇena viya uppatitvā	279
Sattame atekicchā	150

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sattarasānisaṃsā khandhaka-	
pariyāyena	271
Sattā ekajjhāsayā dullabhā	45
Sattā kammassakā	38
Saddhāsampanno nāma	
kulaputto	282
Santoso dvādasavidho	182
Sabbiriyāpathesu vīriyaṃ	
samārabhitabbaṃ	281
Sabhāgameva sappāyaṃ	167
Samaṇaparikkhārā aṭṭha	184
Samayā dasadhā	33
Samādhibhāvanā sāsanato	
bāhirā	279
Sampajaññaṃ catubbidhaṃ	165
Sampadā tisso	295
Samphappalāpassa sambhārā	
dve	74
Sammāsaṅkappaṃ upamā	281
Sammūlho samatto na hoti	30
Saraṇagamaṇaṃ catubbidhaṃ	206
Saraṇagamaṇaṃ duvidhaṃ	206
Saraṇagamaṇassa ānisaṃsā	208
Saraṇagamaṇesu vidhayo satta	205
Sāttakakiccaṃ pañcavidhaṃ	46
Sādhukāradānaṃ yuttameva	11
Sādhukīlanadivasā nāma	7
Sāsanabrahmacariyaṃ nāma	
sikkhattayaṃ	311

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sāsanaraso nāma jhāna- sukhādibhedo	191	Suttageyyādīnaṃ vireso	25
Sāsanassa pariyosānaṃ	295	Suttanikkhepā cattāro	50
Sikkhā tisso	20, 306	Suttantā terasa	14
Sikkhāpadāni tīṇi satāni cattāri ca	13	Suttasaddassa vacanattho	18
Sissabhāvūpagamaṇaṃ	206	Sunakkhatto tīṇi saṃvaccharāni upaṭṭhāsi	278
Sīlakkhandhāvāraṃ bandhitvā	217	Suppaṭipannassa ānisaṃsā	22
Sīlaparamasīlānaṃ vireso	295	Subhasuttaṃ nāma	8
Sīlavipattidhammā pañca	210	Seṭṭhī tayo	284
Sīlasampattidhammā pañca	210	Senāsaṇaṃ catubbidhaṃ	187
Sīhanādā samodhāne- tabbā	297	[Ha]	
		Hotisaddo atītakālattho	36

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathāya

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Aṅkurapeta	161	Ākaṅkheyyasutta	113
Aṅga (janapada)	249	Ānandatthera	3, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 25, 230-ādi
Aṅgulimāla	213	Ālindaka	169
Aciravatī (nadī)	334	Āḷavaka (yakkha)	51, 207
Ajātasattu (rājā)	9, 123, 124, 126, 127, 139, 140-ādi	[I-U]	
Ajitakesakambala	131, 150	Ichchānaṅgala	217
Aṭṭhakathāyaṃ	104, 105, 151	Indajāla	82
Aṭṭhaka (brāhmaṇa)	244	Ukkaṭṭha	218
Atthajāla	118	Uttara	246
Anāthapiṇḍika	270, 284, 300	Udaya	139, 140
Anuruddhatthera	15, 140, 172	Udumbarikā (devī)	298
Anomā (nadī)	57, 75	Upatissa	42
Abbheyya (sattha)	88	Upavara	230
Amarā (macchajāti)	106	Upālitthera	12, 14, 16, 172
Ambaṭṭha (māṇava)	37, 216, 224, 226-7, 229, 230, 235	Uposatha	230
Ambaṭṭha (vijjā)	237	Uppala (nidhi)	253
Ambalaṭṭhikā (uyyāna)	14, 42-3	Uruññā (nagara)	287
Ambavana	122, 123, 137	Uruvela (gāma)	57
Alambusā (devakaññā)	304	Usiraddhaja (pabbata)	156
Allakappa (raṭṭha)	283	[E-O]	
Avanti (raṭṭha)	283	Ela (nidhi)	253
Avīci	313	Okkaṭṭha	218
Asurinda	255	Okkāka	230, 233-4, 237
		Okkā mukha	230

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kakusandha	59
Kaccāna	258
Kaṇṇakatthala	287
Kandarasālapariveṇa	260
Kapila (brāhmaṇa)	231
Kapilavatthu	232, 234
Kappina (bhikkhu)	127
Kamboja (raṭṭha)	115
Karakaṇḍu	230
Kalambatitthavihāra	170-1
Kalyāṇa	230
Kalyāṇiyavihāra	120
Kassapa	130
Kassapa (acela)	287, 289, 294, 298
Kassapa (Buddha)	218, 312
Kassapa (bhikkhu)	3, 4, 277
Kāḷakārāmasutta	120
Kāḷavallimaṇḍapa	170-1
Kirāta (milakkhu)	159
Kukkuṭasetṭhi	284
Kukkuṭārāma	285
Kusinārā (nagara)	3, 4, 7
Kūṭadanta (brāhmaṇa)	263, 275
Kevaṭṭa	321
Koṇāgamana (Buddha)	59
Koṇḍañña	141
Kotūhalika	283
Kolanagara	234
Kolita	42

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kosambakasutta	113
Kosambī (nagara)	283-4
Kosala (janapada)	213, 217
Kosala (raṭṭha)	276, 331
Kosala (rājā)	218, 219
[Kha-Ga]	
Khandhaka	122, 124, 127, 271
Kharaloma (yakkha)	51
Gaggarā (rājamaheṣī)	249
Gajaṅgala (nigama)	156
Gandhāra (isi)	322
Gandhāra (raṭṭha)	322
Gayāsīsa	322
Gavampati	61
Gijjhakūṭa	127, 297
Gotamakasutta	120
Gotama (Buddha)	9, 37, 39, 42, 61, 70-ādi
[Gha]	
Ghosakadevaputta	283
Ghosaka (setṭhi)	283
Ghosita (setṭhi)	283
Ghositārāma	282-3
[Ca]	
Caṅkī (brāhmaṇa)	331
Cikkhallika (nikāya)	24
Citta (Hatthisāriputta)	301, 312

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Ta-Tha]	
Cittā (mahesī)	230	Tudi (gāma)	317
Cunda (bhikkhu)	65	Tusitabhavana	157
Cūlaniddesa	326	Todeyya (brāhmaṇa)	317, 331
Cetakatthera	8, 319	Thūṇa (brāhmaṇagāma)	156
Cetiya (raṭṭha)	319	[Da]	
[Cha]		Dakkhiṇajanapada	237
Chaddanta (nāgarājā)	41	Dakkhiṇāpatha	115, 237
Channatthera	54	Damiḷa (milakkhu)	159
Channa (paribbājaka)	36	Dasuttarasutta	314
[Ja]		Dīghanikāyaṭṭhakathā	83
Janavasabha (yakkha)	126	Dīpaṅkara (Buddha)	157
Jantu (kumāra)	230	Devadatta	124-5, 127, 129, 140, 322
Jantu (mahesī)	230	[Dha]	
Jambudīpa	218, 224, 231-2, 303	Dhataratṭha (hamsarājā)	41
Jāṇusoṇī (brāhmaṇa)	331	Dhanapāla (hatthi)	138
Jālinī (mahesī)	230	Dhaniya	213
Jīvaka	122, 129, 132, 134, 137-8	Dhammapada	254
Jeta (kumāra)	300	Dhammāsoka (rājā)	85
Jetavanamahāvihāra	8, 127, 300	[Na]	
Jotivana	120	Nanda (bhikkhu)	173
[Ta]		Nandimitta (yodha)	86
Tārukka (brāhmaṇa)	331	Nāgadāsa	140
Tittirajātaka	161	Nāgasenatthera	246
Tipiṭakamahāsivatthera	181-2 309	Nāgitatthera	277
		Nāḷandā (nagara)	14, 35, 40, 321
		Nāḷāgiri (hatthi)	127, 140

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Nigaṇṭha	210
Nigaṇṭhanāṭaputta	132, 151
Nigrodha (paribbājaka)	45, 298
Nimijātaka	161
[Pa]	
Pakudhakaccāyana	132, 151
Pakkusāti (rājā)	213
Pañcasikha	161
Paṭisambhidā	189
Paṭṭuṇṇa	177
Paṇḍu (rājā)	87
Paranimmitavasavatti	313
Pasenadi (rājā)	300
Pāṭali (gāma)	45
Pāvā (nagara)	4
Pāvārikambavana	285, 321
Pāvāriyasetṭhi	284
Pāsādikasutta	161, 314
Piṇḍapātiyatthera	120
Piyā	230
Puṇḍarīka (nidhi)	253
Puṇṇakajātaka	160
Puṇṇatthera	7, 172
Pūraṇa	130, 150
Pokkharasāti (brāhmaṇa)	216-7, 219, 224, 331
Poṭṭhapāda (channaparibbājaka)	300
Poṇika (nikāya)	24

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]	
Bāvarī (brāhmaṇa)	141, 246
Bāhiyadārucīriya	172
Bimbisāra (rājā)	125, 139, 249
Bojjhaṅgasamyutta	223
Byagghapatha	234
Brahmajāla	118
Brahmadatta (māṇava)	15, 36, 38, 43, 55, 92
Brahmāyu (brāhmaṇa)	207, 246
[Bha]	
Bhaddāli (bhikkhu)	32
Bhārata	81, 85
Bhāradvāja (māṇava)	331
Bhummajāla	231
[Ma]	
Makkhaligosāla	131, 150
Magadha (janapada)	263
Magadha (raṭṭha)	276
Maghadeva	230
Manasākaṭa (gāma)	331
Mandhātā (mahāsammata)	85, 111, 122, 230
Malla (rājā)	3
Mallikā (devī)	300
Mahā-aṭṭhakathā	164
Mahākappina (rājā)	213
Mahākassapatthera	3, 6, 11-2, 14-5, 26-7, 124-ādi

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ra]	
Mahākoṭṭhikatthera	312	Rājagaha (nagara)	6, 7, 9, 14, 35, 40, 48, 122, 137-ādi
Mahāgovinda (rājā)	122	Rājañña	37
Mahāgovindasutta	161	Rājāgāraka	42
Mahātissatthera	170	Rāma (Bārāṇasirājā)	233
Mahāthera	176	Rāhu (Asurinda)	255
Mahādhammapāla-jātaka	161	Rāhula (Buddhaputta)	51, 172
Mahānāgatthera	170-1	Revatatthera	172
Mahānāma	209	Roja	230
Mahāphussadevatthera	169	Rosikā	327
Mahābodhi	260	[La]	
Mahābhūtapariyesaka (bhikkhu)	323	Licchavi (rājā)	276
Mahāmahindatthera	120	Lomahaṃsanāsutta	161
Mahāmuṇḍika	140	Lohakumbhī	212
Mahāmoggallānatthera	124, 127, 172, 208, 255, 312, 322	Lohapāsāda	120
Mahāli (Licchavi)	277	Lohicca (brāhmaṇa)	327
Mahāvana	276	[Va]	
Mahāvihāra	2	Vatthasutta	113
Mahāsaṭṭhivassatthera	260	Vanavāsītissa	213
Mahāsatipaṭṭhānasutta	182, 192	Vara	230
Mahinda	1	Varakalyāṇa	230
Māsarakkha (sattha)	88	Varamandhātā	230
Migadāya	287	Vararoja	230
Migasiṅgatāpasa	304	Vāsetṭha (māṇava)	220, 258, 331, 337
Milinda (rājā)	246	Vijitasena	230
Mūladeva (cora)	85	Vijitā	230
Meghamāla (cora)	85	Vijitāvī (paccekabuddha)	212

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vinayaṭṭhakathā	122, 298
Vipassī (Buddha)	59, 60
Vibhaṅgappakaraṇa	182
Vibhaṅga	36, 187, 189
Visākha (upāsaka)	159, 281
Visākhā (upāsikā)	127
Visākhā (mahesī)	230
Visuddhimagga	35, 87, 97, 102, 111, 112, 115, 133, 153, 156, 163, 165, 180, 188, 189, 196, 199, 203, 308, 323, 335, 337
Vissakamma (devaputta)	10
Vedehī (devī)	127
Vebhāra (pabbata)	9
Verañjā (nagara)	13
Velāmasutta	209
Vesālī (nagara)	12, 276
Vessantarajātaka	120
Vessantara (rājā)	99
Vessabhū (Buddha)	59
Vessavaṇa	126
Veḷuvana	123, 323
[Sa]	
Saṅkha (nidhi)	253
Sañjayabelaṭṭhaputta	36, 42, 132, 151
Sattapaṇṇiguhā	9
Santatimahāmatta	260

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sandhāna (upāsaka)	45, 298
Samaṇamuṇḍikaputtasutta	163
Samantapāsādikā	79
Sampasādanasutta	314
Sambhavajātaka	142
Sarabhaṅga	142
Sallavatī (nadī)	156
Sallekhasutta	161
Savara (milakkhu)	159
Sāgara (deva)	86
Sāriputtatthera	15, 34, 124, 127, 154, 161, 172-ādi
Sīlavatikā (gāma)	327
Sīvatti (nagara)	7, 57, 284, 300, 317
Sikhī (Buddha)	59
Sinisūra	230
Sītā (devī)	74
Sīha (samaṇuddesa)	277
Sīhaḷadīpa	1, 169
Sujātā (seṭṭhidhītā)	57, 157
Suttanta	271
Sudinna (Kalandaputta)	12
Sunakkhatta	278
Suppiya (paribbājaka)	15, 36, 38, 40, 42-5
Suppiyā	230
Subhaddakaṇḍa	4

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Subhadda (paribbājaka)	3, 45	Sela (brāhmaṇa)	246
Subhadda (vuḍḍhapabbajita)	3, 7	Soṇadaṇḍa (brāhmaṇa)	249, 261
Subha (māṇava)	8, 27, 317	[Ha]	
Subhasutta	8	Hatthā (mahesī)	230
Sūciloma (yakkha)	51	Hatthinika	230
Setakaṇṇika (nigama)	156	Hārīta (mahābrahmā)	41
Setavāhana (raṭṭha)	270		

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathāya

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapotthakaṃ, Syā = Syāmapotthakaṃ, Kaṃ = Kambojapotthakaṃ, I = Iṅgalisapotthakaṃ, Ka = kesuci Marammapotthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapotthakesu dissamānapāṭho, Ṭṭha = Aṭṭhakathā.

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathāya

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[A]

Agaru assa = Agaru (Syā, Ka)	236
Agganakhehi = Agganakhena (Sī, Syā)	225
Aggijuhanaṃ = Aggiṃ juhanti (Ka)	88
Aṅgako = Aṅgāṭiko (Sī) Maṇḍabyo (Syā)	37
Aṅgalaṭṭhiṃ = Aṅgulaṭṭhiṃ (bahūsu)	88
Acittuppādā rūpamattaka-attabhāvāti = Acittuppādarūpamattaka- attabhāvāti (Sī)	108
Acchiddakagaṇanā = Acchindakagaṇanā (Syā, Ka)	90
Acchiddakapāṭhakā = Acchiddapāṭhakā (Sī) Acchindakapāṭhakā (Ka)	143
Ajānantopi = Appaṭijānantopi (Syā) Asampajānantopi (Ka)	107
Ajja aggaṃ katvāti attho = Ajja agganti attho (Ka)	211
Ajjakaṃ = Ajjukaṃ (Vi 2. 52 piṭṭhe)	79
Ajjameva = Ajja me (Sī)	305
Ajjhosannā = Ajjhoppānā (Ka)	59
Añjasā vā = Añjasā ca (Sī)	332
Aññathā = Aññathāpīti (Ka)	106
Aṭṭhamasamāpattiyā = Aṭṭhamāya samāpattiyā (Ka-Sī)	306
Aṭṭhuppattiyā hi = Aṭṭhuppattiyāṃ hi (Sī, Ka)	51
Atitthaṃ nāma kammaṭṭhānaṃ = Atitthaṃ nāma (Ka)	325
Atibharitā = Atibharitāya (Ka)	180

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[A]

Ativiya papañco = Atipapañco (Sī, Syā)	69
Aturito = Aturanto (Sī)	225
Attanā = Attano (Sī, Syā)	137
Atthamapekkhitvā = Atthamavekkhitvā (Sī, Syā)	34
Atthamenti = Atthaṅgamenti (Syā, Ka)	334
Attharaṇa-attharakāyeva = Attharaṇaka-attharakāva (Sī)	
Attharaṇa-attharaṇāniyeva (Ka)	83
Atthasamīpaṃ gato = Atthaṅgasamīpaṃ gato (Syā) Atthaṅgato (Ka)	42
Atthi ceva puggalo = Atṭhivedhapuggalo (Sī)	324
Attho = Attho. Kva gacchatīti (Sī, Syā)	332
Adhippetāni = Adhippetā (Sī, Ka)	245
Adhivuttipadāni = Adhimuttipadāni (Syā, Ka)	96
Anadhimuccanāyā = Anadhimuccatāya (Sī)	246
Anasanena = Anussukena (Syā)	127
Anicchārayamānā = Anuccāramānā (Syā)	137
Animmāpetabbāti = Animmātabbāti (Sī)	151
Anuññātakāle = Anuññātakālam (Sī)	80
Anuṭṭhubhitvāva = Aniṭṭhubhitvā (Ka) Anuṭṭhahitvāva (Syā, Ka)	126
Anupacāraṭṭhānaṃ = Asañcaraṇaṭṭhānaṃ (Ka)	188
Anupubbī kathā = Anupubbakathā (Sī) Anupubbikathā (Syā)	230
Anubandhā = Anubaddhā (Sī)	40
Anuyutto = Anussukko (Sī) Anussuko (Syā)	222
Anussavādimattasambandhitena = Anussavādimattasamvaddhitena	
(Sī, Syā)	39
Anuhīramāne = Anudhāriyamāne (Syā, Ka)	60
Antare nivāsini = Antaranivāsini (Sī)	229
Antevāsi-uttarassa = Antevāsīnaṃ uttarassa (Syā, Ka)	246
Antokatabhāvadassananti = Antogadhabhāvadassananti (Ka)	117
Antomajjhanhikena = Antomajjhantikena (Sī, Syā)	75
Andhamtamam = Andhatamam (Syā, Ka)	52
Anvāssavissanti'ti = Anvāssaveyyunti (Sī, Syā)	173

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[A]

Apakataññunā = Apakataññunā bhikkhunā (Syā)	191
Aparantakappike = Pubbantakappike (Syā, Ka)	112
Aparādhakārako = Aparādhako (Ka)	140
Aparāmāsapaccayā = Aparappaccayā (Sī)	100
Aparipatantaṃ = Apatantaṃ (Sī, Ka)	122
Apasakkantopi = Pakkantosi (Sī) Apakkantopi (Syā)	312
Apubbapadavaṇṇanā = Anupubbapadavaṇṇanā (Syā, Ka)	122
Appaṭikuṭṭhāni = Appaṭikuṭṭhāni (Sī)	273
Abbheyyamāsurakkharājasatthādisatthaṃ = Aṅgeyyamāsurakkhādi- nītisatthaṃ (Sī) Ajjheyya... (Syā)	88
Abyāpajjanti = Abyāpajjhanti (Sī)	294
Abyābajjhaṃ = Abyāpajjhaṃ (Sī, Syā) Abyāpajjaṃ (Ka)	273
Abhiññāñāṇanti = Abhiññāṇanti (Syā, Ka)	324
Abhimanāpataraṃ atiseṭṭhataranti = Abhikkantataraṃ atimanāpataranti (Sī, Ka)	154
Abhiharitvāpi = Abhinīharitvāpi (Syā)	153
Amatamahānibbānaṃ sampāpikā = Amatamahāparinibbāna- sampāpikā (Sī)	48
Amatamahānibbānassa = Amatamahānibbānāya (Ka)	311
Ayānabhūmiṃ = Abhūmiṃ (Sī)	224
Arājake ṭhāne = Arājakaṭṭhāne (Sī)	217
Aruṇuggaṃ = Āruṇaggaṃ (Sī)	324
Allakapparaṭṭhaṃ = Ajjitaratṭhaṃ (Sī) Damiḷaraṭṭhaṃ (Syā) Addillaraṭṭhaṃ nāma (I)	283
Avakkhalitaṃ = Apakkhalitaṃ (Sī)	65
Avantiraṭṭhaṃ = Anantararaṭṭhaṃ (Sī)	283
Asakkuṇantā = Asakkontā (Syā, Ka)	328
Asadisasaṃyoge = Asadisasampayogena (Sī) Asadisasampayoge (Syā)	232
Asamuppannakāmacāropi = Asamuppannakāmarāgopi (Syā)	306
Asāmapākā = Asāmapākikā (Sī)	241
Asmamutṭhikā = Ayamutṭhikā (Syā, Ka)	241

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[A-Ā]

Assameṇḍādayo = Assabandhādayo (Sī, Syā)	142
Āṇaṇyaṃ = Ānaṇyaṃ (Sī, Syā)	4
Āṇaṇyanidānaṃ = Āṇanyanidānaṃ (Sī) Ānaṇyanidānaṃ (Ka)	190
Ādiṭṭhañāṇanti = Ariṭṭhaṃ ñāṇanti (Sī) Adiṭṭhañāṇanti (Syā)	89
Ābaddhaṃ = Āraddhaṃ (Syā)	55
Ābādho = Rogo (Sī, Syā)	319
Āmalakapattotipi = Amilātapattotipi (Sī)	
Ālamakapattotipi (Syā)	83
Āmisagahaṇatthaṃ = Āmisasaṅgahaṇatthaṃ (Syā)	241
Ārohaṇasajjanaṃ = Ārohaṇasajjāni (bahūsu)	134
Āvajja, samannāharāti = Āvajjaṃ samannāharāhīti (Syā)	155
Āsaṅgo vā bandho vā = Saṃsaggo vā baddho vā (Syā)	186
Āsabhiṃ vācaṃ = Āsabhiṅca vācaṃ (Sī) Āsabhivācaṃ (Syā)	60
Āsālhipuṇṇamāyaṃ = Āsālhapuṇṇamāyaṃ (Syā)	9

[I]

Itarassa = Tassa (Ka)	285
Ittarāni = Itarāni (Sī, Syā)	175
Itthabhāvato = Itthambhāvato (Sī)	202
Idaṃ dhammatāsiddhanti ca = Idampi dhammatāsiddhanti (Sī)	273
Idaṅca te nāga = Akkhāhi me nāga (Sī)	160
Idāni puñṇāni = Idānipi puñṇāneva (Sī, Syā)	288
Imesu catūsu jhānesu = Imesu ca jhānesu (Syā)	
Imesu jhānesu (Ka)	314
Iraṇanti = Iraṇanti (Sī)	336
Issariyalīlāya = Issariyalīlhāya (Sī) Issariyalīlāya (Syā)	138

[U]

Ukkamitvā = Okkamitvāpi (Syā) Upakkamitvā (Ka)	329
Ukkāsatanipātasamākulamiva = Ukkasannipātasamākulamiva (Syā)	40

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[U]

Uggahetvā = Uggaṇhitvā (Ka)	312
Uggiletvā = Ukkiledetvā (Sī) Ukkiretvā (Syā)	228
Ucchaṅgaṃ = Ucchaṅge (Syā, Ka)	
Uccaṅgaṃ (Sī-Ṭī Abhinava 2. 8 piṭṭhe)	125
Ujūṃ = Ujukam (Sī, Syā)	271
Uṭṭhahi = Uṭṭhāsi (Sī, Syā)	126
Uttamabrāhmaṇo = Uggatabrāhmaṇo (Sī, Syā)	250
Uttamasenāsaṇaṃ = Ukkaṭṭhasenāsaṇaṃ (Syā)	184
Uttaraṃ = Uttariṃ (Syā) Uttari (Ka)	235
Uttarābhimukho = Uttarenamukho (Dī 2. 13 piṭṭhe)	60
Uttari = Uttariṃ (Sī, Syā)	229
Udakagaṇḍūsaṃ = Udakagaṇḍasaṃ (Syā)	170
Upakārāvahaṃ = Upakārāya (Sī)	220
Upagatoti = Upasaṅkamantoti (Sī, Syā)	139
Upaṭṭhāne = Upaṭṭhākena paññattāsane (Sī) Upaṭṭhāne paññattāsane (Ka)	47
Upaṭṭhāsi = Upaṭṭhahati (Sī)	283
Upanibaddhakukkuro = Upanibandhakukkuṭo (Ka)	116
Upapātaṃ = Upapattiṃ (Sī, Syā)	110
Upamāsaṃsandanaṃ = Upamāsampādanaṃ (Ka)	197
Upasaṅkamitabbaṃ = Anupasaṅkamitabbaṃ (Sī)	267
Upādāpaññatti = Upādāyapaññatti (Sī)	30
Uppajjamāne = Uppannamatte (Syā) Uppajjamānamatte (Ka)	174
Uppatitaṃ = Uppādaṃ (Sī) Uppātaṃ (Syā)	88
Uppilāvino = Ubbilāvino (Sī, Syā)	53
Uppīlentassa = Pīlentassa tajjentassa vā (Syā, Ka)	144
Ubbilāvitattaṃ = Uppilāvitattaṃ (Ka)	112
Ubhayappaṭibāhakā = Ubhayaṃ paṭibāhakā (Ka)	150
Umaggasadisam = Ummaṅgasadisam (Syā) Umaṅgasadisam (Ka)	188
Ullokayamāno = Olokayamāno (Syā, Ka)	152
Ussādo = Ussāro (Ka)	113

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[E]

‘Ekaṃ samayan’ti = Taṃ samayanti (Sī, Syā, Ka)	34
Ekamsavaragataṃ katvā = Ekamsaṃ katvā (Sī)	301
Ekaggi jālabhūtanti = Ekaggi jālibhūtanti (Syā)	236
Ekaccasassataṃ = Ekacasassataṃ ekacca-asassataṃ (Syā, Ka)	106
Ekasmim kulaghare = Ekassa kulassa ghare (Ka)	283
Ekenūnāni = Ekenūna (Sī)	5
Ekobhāsajāto viya = Ekobhāsajāte viya (Syā)	224
Ete = Ye te (Sī, Syā)	257
Ettakā = Ekamhā (Sī)	148
Evañcetaṃ = Evañcidaṃ (Sī, Syā, Ka)	115
Evamevaṃ = Evameva (Ka)	27
Evarūpiṃ = Evarūpaṃ (Syā, Ka)	136
Eḷagaḷena = Elagaḷena (Sī)	252

[O]

Odhisaka-anodhisaka = Odissaka-anodissaka (Dī-Ṭī 1. 404 piṭṭhe)	337
Onaddhā = Ophuṭā (Sī, Syā) Opuṭā (Ka)	335
Onāhanā = Onahā (Sī)	335
Onītapattapāṇinti = Onītapattapāṇinti (Sī)	248
Opāsādavāsiko = Opasādavāsiko (Sī, Syā)	
Opahāravāsiko (Ka)	331
Orodhehi ca = Orodhehi ca nātakehi ca (Sī, Syā)	233
Ovutā = Ophuṭā (Ka)	59

[Ka]

Kañci = Kiñci (Syā, Ka)	208
Kaṇṇasakkhaliyaṃ = Kaṇṇasaṃkhaliyaṃ (Syā)	278
Kaṇhāti = Kiṇhāti (Sī)	227
Katasmim = Katarasmim (Sī)	295

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Katamāni ca = Katamañca (Sī, Syā, Ka)	143
Kattu visaye gahaṇasanniṭṭhānaṃ = Kattuvisayaggahaṇasanniṭṭhānaṃ (Syā, Ka)	30
Katvā = Kāretvā (Sī, Syā)	333
Kathaṃ vo = Kathaṃ vā (Sī, Syā, Ka)	28
Kathalāni = Kaṭhalāni (Sī)	202
Kathito brāhmaṇena pañho = Kathite brāhmaṇena pañhe (Syā, Ka)	259
Katheti = Vītisāretīti (Syā)	226
Kathetuṃ vaṭṭati = Kathetabbaṃ (sabbattha)	85
Kandamānoyeva = Phandamānoyeva (Syā)	128
Kandarasālapariveṇe = Kantakasārāpariveṇe (Sī)	260
Kandalamakuḷasadisā = Kundalamakuḷasadisā (Syā, Ka)	236
Kabaḷikāraṃ = Kabaḷimkāraṃ (Sī)	111
Kabyakaraṇaṃ = Kammakaraṇaṃ (Sī) Kattabbakaraṇaṃ (Syā)	90
Karaṇīyaṃ = Katakaraṇīyaṃ (Syā)	202
Kasivāṇijjādikammaṃ = Kasivaṇijjādikammaṃ (Sī, Syā)	163
Kākaṇikāpi = Santakakākaṇikāpi (Sī)	272
Kāyatikicchanaṃ = Kāyatikicchakaṃ (Syā) Kāyatikicchataṃ (Ka)	92
Kāraṇaṃ = Sakāraṇaṃ (Syā, Ka)	305
Kāraṇato = Kāraṇavasena (Ka)	103
Kāritaṃ = Kāretuṃ (Ka)	271
Kālaṅkate = Kālakate (Sī, Syā, I)	82
Kālārocanatthaṃ = Velārocanatthaṃ (Syā)	283
Kālakārāmasutte = Kālakārāmasutte (Sī, Ka)	120
Kāḷatilakavaṅgamukhadūsipīḷakādīnaṃ = Kāḷatilakavanamukha... (Syā)	199
Kim = Kaṃ (Syā, Ka)	11
Kim = Kiñci (Sī)	258
Kiccakāraṇasamāpattīnaṃ = Kiccakarasamāpattīnaṃ (Sī)	
Kiccakārikasamāpattīnaṃ (Syā)	307
Kilamatoti = Kilamayato (Syā)	145

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ka]

Kilesagaṇṭharahitā = Kilesagaṇṭhirahitā (Sī, Ka)	132
Kisā = Kīsā (Syā)	123
Kisā = Kīso (Syā) Kiccho (Ka) Am 2. 337 piṭṭhe.	147
Kuṭṭharogī = Kuṭṭharogo (Ka)	233
Kuḍḍādīsu = Tirokuṭṭādīsu (Sī-Ṭī Abhinava 1. 337 piṭṭhe.)	72
Kudālañceva = Kuddālañceva (Sī, Syā)	241
Kurūrakammantā = Garukammantā (Syā)	147
Kule = Kulesu (Sī, Ka)	270
Keṇiyajaṭilo = Keniyajaṭilo (Sī, Ka)	241
Kotūhaluppattiṭṭhānato = Kotūhalappavattiṭṭhānato (Sī)	303
Kolāhalo = Ākulo (Sī, Syā)	264
Koseyyakaṭṭissamayam = Koseyyakaṭṭhissamayam (Sī, Syā)	83

[Kha]

Khattavijjāya = Khettavijjāya (Syā, Ka)	243
Khādayamānam = Khādamānam (Sī, Syā)	199
Khārodakam = Nakhahedakam (I), Kharodakam (Ṭikā)	38
Khīramissake uduke = Khīramissa-udake (Sī)	273

[Ga]

Gajaṅgalaṃ = Kajaṅgalaṃ (Sī) Jaṅgalo (Syā)	156
Gathitā = Gadhitā (Syā, Ka)	59
Gantukāmatā = Gantukāmo (Ka), Kāmo (Ma-Ṭṭha 2. 217 piṭṭhe Mahā-assapurassuttavaṇṇanāyam)	190
Gantukāmo = Pattukāmo (Syā)	334
Gandhamālādīni = Gandhapupphādīni (Syā)	135
Gabbhokkantisamayo = Gabbhavokkantisamayo (Ka)	33
Gamanavacasāyam = Gamanavavasāyam (Sī)	211
Garum katvā = Garukatvā (Sī)	327
Gahetvāpi = Gahetvā (Ka)	257

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ga]

Gāhaye'ti = Gāhayāti (Sī, Syā)	108
Gopālakena ca = Gopālakānaṃ ca (Sī)	283

[Gha]

Gharadāsayodhā = Gharadāsikaputtā (Syā, Ka)	143
Gharugharupassāsino = Ghurughurupassāsino (Sī)	43
Ghātetvā = Jhāpetvā (Ka)	260
Ghātessatiyeva = Ghātesiyeva (Sī)	139
Ghositaseṭṭhi = Ghosakaseṭṭhi (Sī)	283
Ghosentā = Ghosantā (Ka)	136

[Ca]

Cakkavattī rājā = Cakkavattirājā (Ka)	156
Cakkhunā manāpaṃ rūpaṃ = Cakkhunā nāmarūpaṃ (Ka)	289
Catu-iriyāpathaṃ = Sabbiriyāpathaṃ (Ka)	190
Caturatanamattaṃ vā = Caturaṅgulamattaṃ vā (Syā)	81
Cattālīsakoṭṭidhano = Koṭṭimattadhano (Syā, Ka)	321
Candūpamaṃ = Candūpamaṃ sūriyūpamaṃ (Ka)	51
Cātumahārājikabhavanaṃ = Cātummahārājikabhavanaṃ (Sī, Syā)	47
Cārikāti = Aturitacārikāti (Syā, Ka)	216
Ciṇṇavasībhāvaṃ = Vasībhāvaṃ (Sī, Syā)	196
Cittakamme = Cittakammena (Syā)	89
Cittappakopano = Cittapalujjano (Syā)	54
Cittācāraṃ = Cittavāraṃ (Syā)	322
Cintesuṃ = Cinteyyumuṃ (Ka)	158
Cūḷasīlaṃ = Cullasīlaṃ (Sī, Syā)	78
Cetiyaṛaṭṭhe = Cetiraṭṭhe (Ka)	319

[Cha]

Chedanabhedanapacanādibhāvena = Chedanapacanādibhāvena (Sī)	75
---	----

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ja-Ṭha]

Janapadino = Jānapadino (Sī)	213
Janitasmim̄ = Janatasmim̄ (Sī, Syā)	239
Jale = Jale (Ka)	259
Jātamahāvaṇṭo = Jātamahāvaṇṭo (Syā)	118
Jānantāpi = Sañjānentāpi (Sī)	138
Ṭhatvā = Uppajjitvā (Ka)	304
Ṭhitam̄ = Ṭhitam̄ nāma (Ka)	12

[Ta]

Tam̄ pavattim̄ = Tam̄ matappavattim̄ (Ka)	126
Takkīvāre = Takkīvāde (Ka)	105
Tagaracandanam̄ = Tagaracandanī (Sī, Syā, I)	56
Taggaramallikā = Taggaramallikā (bahūsu)	56
Taṇhādiṭṭhisam̄kilesappahānam̄ = Taṇhādiṭṭhisam̄kilesānam̄ pahānam̄ (Sī)	20
Tatuttariyalakkhaṇam̄ = Taduttariyalakkhaṇam̄ (Syā)	64
Tato tam̄ = Tato param̄ (Ka)	272
Tattha katamā adiṭṭhajotanā pucchā = Tattha adiṭṭhajotanāpucchā nāma (Sī, Ka)	67
Tattha Bhagavā = Tatra Bhagavā (Sī) Tatra tam̄ Bhagavā (Syā)	215
Tantāvutānam̄ vatthānam̄ = Tantāvutāni vatthāni (Sī, Syā)	132, 293
Tanti = Pāli (Vi-Ṭṭha 1. 18 piṭṭhe)	20
Tamevattham̄ = Tameva vatthum̄ (Sī-Ṭī Abhinava 2. 427 piṭṭhe)	333
Tava vāde doso = Tava doso (Sī)	87
Tasmā tassāpi desanāya pariyādānatthametam̄ vuttanti veditabbam̄ = Yasmā pana tena samannāgato, tasmā parisuddhājīvoti veditabbo. (Ka)	164
Tassam̄ hi parisati = Tassam̄ hi parisatim̄ (Sī) Tasmīñhi parisati (Syā, Ka)	129
Tassa cetāni = Tassīdha tāni (Sī, Ka)	222

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ta]

Tassattabhāvassa = Tassa bhavassa (Syā)	150
Tassa vasena = Tasseva (Ka)	327
Ticīvaraṃ kāyapaṭibaddhaṃ = Ticīvare kāyabandhanaṃ (Syā)	185
Timbarūrukkhapantiyā = Timbarukkhapantiyā (Syā)	
Rukkhapantiyā (Ka)	300
Tiriṭṭānīti rukkhatacavatthāni = Tiriṭṭānīti tiriṭṭakarukkhatacavatthāni (Sī)	293
Tirodussena = Tirodussa-antena (Syā)	243
Tissamahārājā = Vasabhamahārājā (Sī) Tissavasabhamahārājā (Syā)	260
Tūriyāni = Turiyāni (Sī, Syā)	136
Te tato = Te taṃ (Syā)	283
Tenassa = Therassa (Syā)	277
Telasnehaṃ = Telāsekaṃ (Sī)	321
Tevijjā-iriṇanti = Tevijjā-iriṇaṃ (Sī, Syā)	336
Tevijjāvivananti = Tevijjāvīpinanti (Sī)	336
“Tosessāmi” ti = Na nāsessāmīti (Sī)	238
Tvampi = Tvam̐ pana (Ka)	277

[Tha]

Thinamiddhaṃ = Thīnamiddhaṃ (Sī, Syā)	184
Thirakathoti = Ṭhitakathoti (Syā, Ka)	72
Thūṇaṃ = Thūnaṃ (Syā)	156
Theravaṃsapadīpānaṃ = Theravaṃsappadīpānaṃ (Syā)	
Theravaṃsadīpānaṃ (Sī)	2

[Da]

Daṇḍakīraṇṇo = Daṇḍakīraṇṇo (Syā, Ka)	237
Datti nāma = Ekaḍatti nāma (Ka)	293
Dantakaṭṭhaṃ vā = Kaṭṭhaṃ vā vāsīm vā (Syā) Dantakaṭṭhavāsīm vā (Sī-Ṭī Abhinava 1. 328 pāṭhantaraṃ)	69

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Da]

Damiḷakirātasavarādīmīlakkhūnaṃ = Damiḷakirātayavanādi- milakkhānaṃ (Sī) ...yavanādīmīlakkhūnaṃ (Syā)	159
Dayanti = Upanayanti (Syā, Ka)	142
Daliddāpi = Daḷiddāpi (Sī) Daliddepi (Ka)	270
Dasabaladesitaṃ = Dasabalena desitaṃ (Ka)	5
Dasādhikaṃ = Dasuttaraṃ (Sī)	297
Dassituṃ = Dakkhituṃ (Sī)	129
Dāne = Dāni (Sī, Syā) Dānaṃ (Ka)	265
Diṭṭhaṃ nāmaṃ = Daṭṭhabbaṃ nāma (Sī, Syā)	327
Diṭṭhiyova = Diṭṭhiyeva (Ka)	99
Diṭṭhisāñjāneva = Diṭṭhisāmvareneva (Sī) Diṭṭhisāñcāreva (Syā)	258
Dippati = Dibbati (Ka)	4
Dibbasotādhigamāya = Dibbasotādhigamassa (Sī, Syā)	278
Disvā “Bho = Disvā kiṃ bho (Sī, Syā)	105
Dukkhavūpasamananti = Dukkhavūpasamoti (Syā)	111
Dutiyapadena = Dutiyavādena (Sī)	146
Demīti = Desemīti (Syā, Ka)	303
Desako = Desetā (Syā)	35
Desanāvīlāsamayo ceva = Desanāvīlāso ceva (Sī, Syā)	66
Desethāti = Dethāti (Sī) Dasethāti (Ka)	50
Desento = Dassento (Syā)	319
Desopadese = Desāpadese (Sī, Syā)	155
Dvattiṃsasakkadevarāja = Dvattiṃsadevarāja (Sī, Syā)	41
Dvādasavassapattakāle = Dvādasavassamattakāle (Sī)	
Dvādasamattavassapattakāle (Syā)	84
Dvārakavāṭaṃ = Kavāṭaṃ (Sī, Syā)	225
Dvāsīti = Dvāsītiṃ (Sī)	5

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Dha]

Dhammavassena = Dhammassavanena (Syā) Dhammadesanāya (Ka)	216
Dhammasetūti = Dhammahetūti (Sī)	324
Dhātā = Dhatā (Sī, Syā, I)	31
Dhītā sāmīti = Dhītāmhīti (Syā) Dhītāmhīti (Ka)	233
Dhutavādo vā = Dhutavādī vā (Sī) Dhutaṅgadhāro vā (Syā)	172
Dhunanto viya = Opuṇanto viya (Sī) Utthunanto (Syā)	239

[Na]

Na kilamasi = Na kilamati (Ka) Na kilamatha (Sī, Syā)	226
Nakhapattatuṇḍādīhi = Nakhapakhatuṇḍādīhi (Sī)	
Nakhamukhatuṇḍādīhi (Ka)	186
Naṭasamajjaṃ = Naṭasamajjā (Sī) Naṭadisamajjaṃ (Syā)	81
Nadīkuñjantipi = Nadīkujjantipi (Syā)	188
Na naṃ dakkhantīti = Na taṃ dakkhintīti (Sī)	117
Nayanadhanarajjaputtadāra pariccāganti =	
Dhanaputtadārajīvitapariccāganti (Syā)	60
Na vāyaṃ = Nevāyaṃ (Syā)	5
Na vipariṇāmantīti = Na vipariṇāmentīti (Ka)	151
Nāṭassa = Nāthassa (Sī)	132
Nātikālena = Na atidivākāle (Sī, Ka)	298
Nānāratānavicitta = Ratanavicitta (Sī, Syā)	10
Nikāyoti = Nikāyāti (Sī)	23
Niketānamiva = Jalantāniva (Syā, Ka)	10
Nighaṇḍurukkhādīnaṃ = Nāmanighaṇḍurukkhādīnaṃ (Sī)	221
Niccato = Niccādito (Syā, Ka)	208
Niccharitehi = Viccharitehi (Syā, Ka) Viccutehi (Ka)	128
Niṭṭhite = Ṭhite (Syā, Ka)	292
Niddisitvā = Uddisitvā (Ka)	320
Niddhamatha = Niddharatha (Ka)	74
Nipanne = Nisinne (Ka)	178
Nipannovassa = Nipanno cassa (Sī) Nipanno panassa (Syā)	255

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Na]

Nibaddho = Nibandho (Syā) Nibuddho (Ka)	170
Nibbattikaṃ = Nibbattanikaṃ (Ka)	201
Nimittaṃ = Nimittasaññaṃ (Sī, Syā) Nimittaṃ saññaṃ (Ka)	62
Nimīlitamattesu = Nimmilitamattesu (Syā)	128
Nimmathanassa = Nimmaddanassa (Ka)	61
Niyatā = Niyattā (Sī)	146
Niyūhādayo paripūretvā = Nayyūhādayopi pūretvā (Sī)	
Niyūhādayo pana pūretvā (Syā)	253
Niyyātuṃ = Niyyānituṃ (Ka)	316
Nīvārā nāma = Nīvāro nāma (Sī)	293
Nevaṃ're = Nevare (Sī)	237
Nhānakoṭṭhaka = Nahānakoṭṭhaka (Sī)	8
Nhāpanaṃ = Nahāpanaṃ (Sī) Nahāpanaṃ viya (Syā)	
Nhāpanaṃ viya nhāpanaṃ (Ka)	84
Nhāpikā = Nahāpitā (Sī)	143

[Pa]

Pakatinibbattiṭṭhānesuyeva = Pakatinibbattaṭṭhāneyeva (Syā)	102
Pakkaṃ pakkaṃ = Pakkapakkaṃ (Sī)	179
Pakāsā = Pakāsītā (Ka) Suppakāsā (Am-Ṭṭha 1. 9 piṭṭhe)	33
Pakkhando = Pakkhanto (Sī, Syā)	39
Paccāñjanaṃ = Saccañjanaṃ (Sī-Ṭṭi Abhinava 1. 377 piṭṭhe)	92
Paccayaparamparaṃ = Paccayaparamparāyā (Ka)	115
Paccayoti hetuvevacanameva = Paccayo hetuvevacanameva (Syā)	
Paccayo hetūti vevacanameva (Ka)	146
Paccāsīsātīti = Paccāsimsasīti (Sī, Syā)	302
Pacchā duggatapuriṣehipi = Pacchānugatapurisehipi (Ka)	270
Pajānaṃ = Pajānanaṃ (bahūsu)	100
Pañcaparivaṭṭo = Pañcaparivaṭṭe (Sī, Syā)	139

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pañcamattā pañcapamāṇan'ti = Pañcamattā pamāṇāti (Sī-Tī Abhinava 1. 183 piṭṭhe)	36
Pañcasatabhikkhuparivuto = Pañcasatabhikkhuparivāro (Ka)	334
Paññāgatena = Paññābalena (Syā)	108
Paññāsaṅkalananicchayo = Paññāsaṅkhalananicchayo (Sī) Paññāsakalavinicchayo (Syā) Paññāsaṅgahavinicchayo (Ka)	2
Pañhaṃ puṭṭho vissajjemīti = Pañhaṃ vissajjemīti (Syā, Ka)	297
Pañhapucchanam = Pañhāpucchanam (Syā, Ka)	91
Paṭapaṭāyantā = Taṭataṭāyantā (bahūsu)	173
Paṭikkhipāmāti = Paṭikkhipissāmāti (Ka)	259
Paṭijānāti = Paṭivijānāti (Sī) Pajānāti (Syā)	30
Paṭipannā ca maṃ = Paṭipattiyā maṃ (Syā, Ka)	297
Paṭipanno = Maggappaṭipanno (Syā, Ka) Addhānamaggappaṭipanno (Ka)	36
Paṭiparivattivā = Paṭinivattivā (Ka)	22
Paṭibāhayamāno = Paṭibāhiyamāno (Sī, Ka)	40
Paṭibāhitum = Paṭippharitum (Sī, Syā)	191
Paṭibāhiyyati = Paṭibāhiyati (Sī, Syā)	4
Paṭimukham = Parimukham (Ka)	223
Paṭisaṃvedayamānānam = Paṭisaṃvediyamānānam (Sī, Ka)	116
Paṭisanthāram = Paṭisaṅṭhāram (Syā) Paṭisandhāram (Ka)	81
Paṭisambhidāmagga = Paṭisambhidā (Sī, Syā)	17
Paṇipātenāti = Pāṇipātenāti (Syā, Ka)	206
Patikiṭṭho ca = Patikuṭṭho ca (Ka) Paṭikiṭṭho ca (Syā, Ka)	210
Pattaparivāritam viya kesaram = Migaparivārito viya kesaro (Syā)	41
Pattiyāyitabbako = Pati-ayitabbako (Sī) Paṭiyāyitabbako (Syā)	72
Patvā = Pattā (Ka)	284
Panettha = Padesu (Ka)	290
Panesa = Pana (Ka)	298
Pannako = Paṇṇako (Sī)	148

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Pa]

Parasāmharaṇaṃ = Parassa haraṇaṃ (Sī, Syā, Ka)	70
Parigatā = Pariggahitā (Sī-Ṭī Abhinava 2. 137 piṭṭhe)	195
Parituṭṭhā bhattapuṭaṃ = Paribhuttabhattapuṭaṃ (Syā)	
Tuṭṭhāya bhattapuṭaṃ (Ka)	241
Parinibbānadhammo = Nibbānadhammo (Syā)	279
Parimaddituṃ = Maddituṃ (Sī, Syā)	223
Parimāritindriyo = Paramadhitindriyo (Syā, Ka)	304
Pariyattibbhājanatthato = Pariyattibhājanatthato (Sī, Syā)	19
Pariyiṭṭhā = Pari-iṭṭhā (Sī)	335
Parivāreyyāthā”ti = Parivāressathāti (Sī)	134
Parisā ca mahāti = Parisāti (Sī)	124
Parisāvacarā = Parisā janā (Ka)	237
Parūḷhamassudāṭhikaṃ = Parūḷhakesamassudāṭhikaṃ (Syā)	234
Palaḷati = Laḷati (bahūsu)	111
Pavattaphalabhojanā = Pavattaphalabhojino (Sī)	241
Pavāsagamanāṃ = Saṅgāmagamanāṃ (Ka)	89
Pavuḷāti = Sapuḷāti (Ka)	148
Pavecetukāmo = Saṃvejetukāmo (Sī)	328
Passenadinā = Passenadinā (Ka)	219
Pahatokāsaṅca = Gatokāsaṃ (Sī) Hatokāsaṃ (Syā)	192
Pahāya gato = Pahāya (Ka)	61
Pākaṭajanapadaṃ = Janapadaṃ (Syā, Ka)	237
Pācīna-ambalaṭṭhikaṭṭhānaṃ = Pācīnaṃ ambalaṭṭhikaṭṭhānaṃ (Sī, Ka)	120
Pācīnābhimukhā = Pācīnamukhā (Sī)	231
Pāṭiyekkā = Pāṭi-ekkā (Sī) Paṭi-ekkā (Syā)	135
Pāṭiyekko = Pāṭiyeko (Syā) Pāṭekko (Ka)	323
Pātarāsabhattaṃ = Pādavattaṃ (Sī, Syā)	
Pānavattaṃ (Ma-Ṭītha 2. 55 piṭṭhe)	214
Pātimokkhasaṃvarasīlā = Pātimokkhasīlā (Sī)	295
Pāthikavaggoti = Pāṭikavaggoti (Sī) Pāṭiyavaggoti (Syā)	2

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pānīyapānakādīni = Pānīyanahānodakāni (Sī)	284
Pāsādikattham = Pāsādikāni yattha (Syā) Pāsādikā'ttha (Sī)	226
Pāhunakasakkāro = Pahenakasakkāro (Sī) Pahēṇakasakkāro (Ka)	149
Piṭṭhikaṇṭake = Piṭṭhikaṇṭakatṭhike (Syā, Ka)	188
Pilakkho = Milakkhu (Syā, Ka)	79
Pucchati = Pucchā (Sī)	325
Pucchitā = Pucchittha (Sī)	144
Puṭṭhena = Puṭṭhena āha ca (Ka)	246
Puthu = Puthū (Syā)	59
Pubbaṇṇādīni vā = Pubbaṇṇāparaṇṇādīni vā (Sī, Syā)	241
Pubbantāparantakappike = Aparantakappike pubbantāparanta- kappike ca (Syā, Ka)	112
Pubbepāham = Pubbepaham (Sī) Pubbevāham (Syā)	288-289
Purakkhatvā = Purakkhitvā (Ka)	255
Purimapādeyeva = Purimapadesaṃyeva (Sī, Syā)	169
Purimasavanaṃ = Purimavacanaṃ (Ka)	32
Pūjam kurumānā = Pūjayamānā (Ka)	328
Pūretum sakkonti = Na pūretum na sakkonti (Sī)	297
Pūvikā = Bhattakārakā (Sī, Ka)	143
Pokkharasātīti = Pokkharasādīti (Sī)	217
Poṅkhānupoṅkham = Pokhānupokham (Syā)	168
Potthaniyam = Potthanīyam (Syā) Potthanikam (Ka)	124
Posīni, vaḍḍhīnīti attho = Pussanti vaḍḍhantīti attho (Sī)	
Posinti vaḍḍhantīti attho (Syā)	196

[Pha]

Pharusavacanasamudācāre = Pharusavacanasamudācārena (Syā, Ka)	228
Phusati = Pharati (Syā)	194

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ba]

Baddhaṃ puṭakaṃ = Bandhapuṭakaṃ (Syā)	235
Bandhakaraṇaṃ = Thaddhakaraṇaṃ (Sī)	91
Balākā = Bakā (Ka)	86
Bahuṃ dhanam = Bahudhanam (Syā) Pahūtam dhanam (Ka)	269
Bahuvacananiddeso = Puthuvacananiddeso (Sī, Syā)	93
Bahūpakārattā = Bahukārattā (Sī)	281
Bālātapasamphassa = Bālātapadassana (Sī)	256
Bāle ca paṇḍite ca = Bālo ca paṇḍito ca (Syā, Ka)	148
Bāvarissa = Bāvāriyassa (Sī, Ka)	141
Bimbohanaṃ = Bibbohanaṃ (Syā)	10
Bījanaṃ = Vījanaṃ (Sī, Syā, I)	12
Buddhappamukhaṃ bhikkhusaṃghaṃ = Buddhapamukhassa bhikkhusaṃghassa (Ka)	123
Bubbuḷakehi = Pupphuḷakehi (Ka)	195
Byagghapathanti = Byagghapajjanti (Sī)	234
Brahmaloko = Brahmā (Sī, Syā)	333
Brahmavacchāsīti = Brahmavaḍḍhīti (Sī)	251
Brāhmaṇova = Brāhmaṇāva (Syā)	38

[Bha]

Bhagavato = Bhagavatā (Sī, Syā)	258
Bhañjivā = Bhajivā (Syā)	62
Bhattakārakā = Sūpikā (Sī)	143
Bhattakiccapariyosāne = Bhattakiccakāle (Sī, Syā)	283
Bhaddamuttakanti = Bhaddamuddhakanti (Syā)	79
Bhadraṃ = Bhaddam (Sī)	237
Bhassāti = Rabhasāti (Sī, Syā)	228
Bhāvānukkamo = Vibhāvanānukkamo (Syā) Bhavānukkamo (Ka)	158
Bhikkhāpaṭiggahaṇādivasena = Bhikkhāgahaṇādivasena (Ka)	177
Bhindivā = Chindivā (Syā) Chindivāva (Ka)	330

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Bha]

Bhukkāraṃ = Bhumkāraṃ (Sī)	317
Bhutto = Bhuñjanto (Ka)	283
Bhummajālaṃ = Bhūmicālaṃ (Sī) Bhummapāsaṃ (Syā)	231
Bhūtalakkhaṇanti = Bhūtakāraṇā (Ka)	316
Bhoganāsanabhayā = Bhoganāsanabhayena (Syā, Ka)	261
Bhoto ca Gotamassa = Bho Gotama (Ka)	225

[Ma]

Majjhanhike = Majjhantike (Sī, Syā)	284
Mañjiṭṭhikāya = Mañjeṭṭhikāya (Sī)	82
Madahatthī = Mattahatthī (Sī, Syā)	186
Mantāṇiputto = Mantāniputto (Sī) Mantāniputto (Syā, Ka)	172
Mahañca = Mahacca (sabbattha)	135
Mahatā = Mahatiyā (Ka)	216
Mahantabhāvadīpanatthaṃ = Guṇamahantabhāvadīpanatthaṃ (Syā)	253
Mahābhārāti = Dubbharāti (Syā) Mahāgajā (Ṭīkā)	185
Mahāsīhanādaṃ = Buddhasīhanādaṃ (Sī)	295
Mahimsī = Mahisī (Sī, Syā)	73
Māṇavāpi = Māṇavakāti (Syā, Ka)	224
Mātuṭṭhāne = Mātiṭṭhāne (Sī) Mātikaṭṭhāne (Syā)	232
Mānusakā = Mānusikā (Ka)	111
Mānusakesu = Mānussakesu (Ka)	175
Mālāgandhadhūmavattthādīhi = Mālāgandhadhūpavattthādīhi (Sī, Syā)	178
Mittānamaddubbho = Mittānamadrubbho (Syā, Ka)	154
Miyamāno = Miyyamāno (Sī) Niyyamāno (Syā)	258
Muccanti = Muñcanti (Syā)	168
Muccitukāmā = Muñcitukāmā (Syā)	169
Muccimsu = Muñcimsu (Syā, Ka)	138
Muñcāpetvā = Pamuñcāpetvā (Syā, Ka)	138
Muñje = Muñjato (Ka)	97

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ma]

...muṇḍakaraṇaṃ = ...muṇḍakakaraṇaṃ (Syā)...muṇḍikakaraṇaṃ (Ka)	265
Maṇḍiyoti = Maṇḍiyoti (Sī, Syā)	285
Muttaharīṭakaṃ = Gomuttaharīṭakaṃ (Syā, Ka)	184
Mūlaghaccaṃ = Mūlacchaṃ (Syā) Mūlacchejjaṃ (Ka)	125
Mocessāmāti = Mocemāti (Sī) Muñcissāmāti (Ka)	324
Modā modamānā = Mudamodamānā (Sī)	265
...morasame = ...morasadise (Ka)	229

[Ya]

Yaññavāṭaṃ = Yaññāvāṭaṃ (sabbattha)	275
Yathākathañca = Yathā kathañci (Sī)	254
Yathānāmavaseneva = Yathārucivaseneva (Syā)	269
Yathāssa = Yathā (Ka)	193
Yamakayamakā viya = Purimayamakā viya (Ka)	57
Yāvade = Yāvadeva (Sī, Syā)	3
Yuttaṃ nu kho etaṃ vattunti attho = Etaṃ vacanāya etaṃ vattuṃ yuttanti attho (Sī) Etaṃ vacanāya vattuṃ yuttanti attho (Syā) Yuttaṃ nu kho vacanāya, etaṃ vattuṃ yuttanti attho (?)	285
Yena kenaci = Yena tena (Sī)	266
Yenicchakaṃ = Yathicchakaṃ (Syā) Yadicchakaṃ (Ka)	185
Ye vo = Ye te (Ka) (Sī-Ṭī-Abhinava 1. 410 piṭṭhe.)	101
Yo anena Khandhake = Yo kho Khandhake (Sī)	298

[Ra]

Rajo = Dhūmarajo (Syā)	129
Rajopatho = Rajāpatho (Sī, Syā)	162
Rajja-anusāsanāsālā = Rajjaṃ anusāsanāsālā (Sī, Syā)	228
Rattā = Ratā (Syā)	100
Rathā pattīti = Ratho raṭṭhanti (Sī)	264
Rājaggamahesiyā = Rājamahesiyā (Sī, Syā)	249

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ra]

Rājalīlāya = Rājalīlhāya (Sī)	219
Rāsikataṃ = Rāsirāsikataṃ (Sī)	244
Ruci = Ruciyo (bahūsu)	310
Rūpā ca = Rūpañca (Sī)	175

[La]

Laggāma = Alaggā (Sī, Syā)	239
Labhati”ti = Labhissatīti (Syā)	268
Labhi = Upeti (Syā) Labhati (Ka)	212
Liṅgavipariyāso = Liṅgavipariyāyo (Ka)	135
Licchavirājā = Licchavi (Sī)	280
Leyyampi = Lehampi (Syā)	82
Lobhasahagatā = Rāgasahagatā (Sī, Ka)	54
Lomasāya = Lomasāya bāhāya (Sī)	288

[Va]

Vacattaṃ = Vacatthaṃ (Sī) Vapatthaṃ (Syā)	79
Vacanabyattayo = Vacanabyattayogo (Syā, Ka)	129
Vacanasampañjgahe = Vacanapañjgahe (Syā)	27
Vaṇamattacoḷakāni = Vaṇapañjgahe (Sī) Vaṇapañjgahe (Syā)	178
Vatacariyādi = Vattacariyādi (Syā)	252
... Vatassa’ssan”tipi = “Vatassāyan”tipi (bahūsu, Sī-Ṭī Abhinava 2. 54 piṭṭhe)	152
Vanapabbhāraṃ = Navam navam (Sī)	186
Vandanaṃ nāma = Vanditaṃ nāma (Sī)	257
Vavassaggatthe = Vacasāyatthe (Ka)	211
Vasanavanaṃ = Vasantavanaṃ (Sī) Vasanatthānaṃ vanaṃ (Ka)	122
Vasantāni = Vasantā (Sī)	6
Vasali = Vasalī (Sī)	231

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Va]

Vasasī'ṭi = Vasīti (Sī, Ka)	214
Vasisatehi = Vasīsatehi (Sī, Syā)	1
Vā = Vā samāpajjanto (Sī, Syā)	309
Vādasamghaṭṭe = Vādasamghāṭe (Sī, Syā)	236
...vādīnaṃ vādaṃ = Vādānaṃ vādaṃ (Sī) Vādānuvādaṃ (Syā)	297
Vālukapuñjaṃ = Vālikapuñjaṃ (Sī)	49
Vāseṭṭha = Vāseṭṭhā (Sī, Syā)	220
Vijambhita = Pavijambhita (Sī, Syā)	50
Vijahatīti = Jahatīti (Sī) Pajahatīti (Syā)	189
Vijitāvī nāma = Viditaviseso nāma (Sī) Jīvitaviseso nāma (Syā)	212
Vijjācaraṇasampadaṃ = Vijjācaraṇaṃ (Sī, Syā)	239
Vidhunantā = Vitudantā (Syā)	186
Vinassamānassa = Matassa (Syā, Ka)	91
Vinicchinituṃ = Vinicchetuṃ (Sī) Vinicchituṃ (Syā)	245
Viparivattamānā = Parivattamānā (Sī, Syā)	236
Vipassanāpaññāya = Vipassanādīpaññāya (Sī, Syā)	261
Vipassanāñāṇasseva = Vipassanāvīññāṇasseva (Sī-Ṭī Abhinava 2. 146 piṭṭhe)	198
Vippalambheyyāsi = Vippalambhayasi (Sī)	137
Vimocetu = Mocetu (Ka)	327
Viyākarissaṃ = Byākarissaṃ (Sī, Syā)	141
Virajjitvā = Nivattetvā (Ka)	312
Virājetvā = Virajjitvā (Syā)	62

[Sa]

Samgharitan'ṭi = Saṅkharitanti (Ka)	264
Samgharivā = Saṅkharivā (Ka)	264
Samvaraṇanti samvaraṇaṃ nāma = Samvadananti samvadaṇaṃ nāma (Sī, Syā)	90
Samvijjanti = Santāsaṃ vijjanti (Sī)	328

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Sa]

Samvisajetā = Samvibhajitā (Syā) Samvibhajetā (Ka)	103
Samsādessantī”ti = Samsāressantīti (Ka) Samsīdessantīti (Syā)	49
Samsīdo = Samsādo (Sī) Samsāro (Syā)	113
Samsumārapatitena = Sumsumārapatitena (Sī)	260
Samharitvā = Samgharivā (Sī)	269
Sakāraṇena = Sahakāraṇena (Ka)	259
Sakkhissati = Sakkhi (Sī) Asakkhi (Syā)	49
Sakyā = Sakkā (Ka)	234
Saṅkalanasaṭṭupādānādivasena = Saṅkalanasaduppādānādivasena (Ka)	90
Saṅkhalalitakuṭṭham = Saṅkhalalitakuṭṭham (Syā, Ka)	243
Sajitā = Sajjitā (Syā)	103
Sajotibhūtanti = Samjotibhūtanti (Syā)	236
Sajjanakāle = Majjanakāle (Ka)	185
Sajjhāyapariyosānepi = Sajjhāyanapariyosānepi (Ka)	120
Sañjabbharitaṃ = Sambharitaṃ (Sī) Sañjabbharitaṃ (Syā)	311
Sañikaṃ = Īsakaṃ (Sī)	225
Saṅhasukhumaṃ atthantaraṃ = Sukhuma-atthantaraṃ (Sī-Ka)	108
Satagghanikāni = Satahassagghanikāni (Sī)	136
Satahassassa kaṅkhā = Satahassasaṅkhyā (Ka)	328
Sattapaṇṇiguhādvāre = Sattapaṇṇiguhadvāre (Sī)	
Sattapaṇṇaguhādvāre (Syā)	9
Sattame vāre pabbajito = Sattavāre pabbajitvā (Ka)	312
Sattaratanānaṃ pūretvā = Sattaratanapūrā katvā (Sī, Syā)	253
Sattavīsādhikāni = Vīsādhikāni (Sī, Ka)	13
Saddasuṇanaṃ = Saddaṃ suṇāti (Syā, Ka)	279
Saddahissati = Na saddahissati (Sī)	324
Saddhāya = Saddhā (Syā)	248
Santakā hi kākaṇikāpi = Santakakākaṇikāpi (Sī)	272
Santi = Santi kho (Sī)	313

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Sa]

Santikakīḷanaṃ = Santikakīḷākīḷanaṃ (Sī)	82
Sandacchāyaṃ = Santacchāyaṃ (Ka)	188
Sandetuñca = Sannetuñca (Sī, Syā)	195
Sandentassa = Sannentassa (Sī, Syā)	195
Sandhāgārasālāyaṃ = Santhāgārasālāyaṃ (Sī, Syā, I)	7
Sandhānaṃ = Sandhānassa (Syā)	73
Sannahitaṃ = Sannihitaṃ (Sī) Sannayhati taṃ (Syā)	237
Sanniddhivilambitādi = Sandiṭṭhivilambitādi (Ka)	
Sandindhivilambitādi (Dī-Ṭī 1. 315 piṭṭhe)	252
Sannidhi = Gandhasannidhi (bahūsu)	80
Sabbapaṭhamāṃ = Paṭhamataraṃ (Ka)	136
Sabbavāriphuṭoti = Sabbavāriphuṭṭhoti (Sī, Syā)	151
Sabbasattasatikayāgaṃ = Sattasattasatikaṃ yāgaṃ (Ka)	263
Sabhāvo = Sabbhāvo (Ka)	223
Samagghataraṃ = Mahagghataraṃ (Sī)	77
Samaṇamuṇḍikaputtasuttantavasena = Meṇḍiyaputtasuttantavasena (Sī)	163
Samaṇamuṇḍikāputto = Samaṇamuṇḍikāputto (Sī)	32
Samaṇehi brāhmaṇehi = Samaṇehi vā brāhmaṇehi vā (Syā, Ka)	273
Samannāgato = Sampanno (Sī, Syā)	164
Samapassaddhakāyacitto = Samassatthakāyacitto (Sī)	
Passaddhakāyacitto (Syā)	258
Samiñjite = Sammiñjite (Sī, Syā)	176
Samiñjesi = Samiñjati (Ka)	176
Samihitanti = Samīhitanti (Sī, Syā)	244
Samīpanivāsanaṭṭhānaparidīpanaṃ = Samīpe nivāsanaṭṭhāna	
paridīpanaṃ (Sī, Ka)	122
Samucchedanalakkhaṇaṃ = Samucchedalakkhaṇaṃ (Ka)	64
Samuṭṭhānalakkhaṇaṃ = Samuṭṭhāpanalakkhaṇaṃ (Ka)	63
Samupabyūḷhaṃ = Samupabbūḷhaṃ (Sī)	244
Sampajaññaṃ = Sampajaññasēva (Sī, Syā)	165
Sampatti = Khaṇasampatti (Sī, Syā) Sī-Ṭī Abhinava 1. 208 piṭṭhe.	47

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sampattimahantatāya = Sampattiyā mahantatāya (Ka)	104
Sambukā ca = Kasambukā ca (Syā)	202
Sammuṭṭhaṃ = Pammuṭṭhaṃ (Sī, Syā)	30
Sammuti = Sammati (Syā)	6
Sammutikāraṇaṃ = ...kāraṇā (Ka)	316
Saraṇagamaṇaṃ viya = Saraṇagamane viya (Sī, Ka)	207
Saraṇatthato = Padatthato (Sī, Syā)	205
Sarīrasampattim = Sarīranipphattim (Sī, Syā)	290
Sallavatī = Salalavatī (Sī) Salaḷavatī (Ka)	156
Sasampayuttesu = Sampayuttesu (Syā, Ka)	175
Sassarūpakāni = Sassadūsikāni (Sī) Sassadūsakāni (Syā)	329
Sahajātapaccayo = Sahajātādipaccayā (Syā, Ka)	175
Sahassasseva = Sahasseva (Syā)	45
Sākuṇikā = Sākuntikā (Sī)	147
Sātirekāni = Atirekāni (Sī, Syā, I)	213
Sātthaṃ = Sātthakaṃ (Syā)	166
Sādhukāradānaṃ = Sādhukārassa dānaṃ (Syā)	11
Sāmino puttā = Sāmino (Syā)	230
Sāvattim = Sāvattiyaṃ (Syā)	301
Siṅgālarutavijjātipi = Siṅgālarutavijjātipi (Sī)	88
Sittasammaṭṭhaṃ = Susiṭṭhasammaṭṭhaṃ (Syā) Susammaṭṭhaṃ (Ka)	128
Sinisūroti = Kāsinīpuroti (Sī) Sinipuroti (Syā)	230
Sire = Sarīre (Syā, Ka)	91
Sītalabhesajjaṅjanaṃ = Bhāvanīyasītalabhesajjaṅjanaṃ (Sī)	92
Sītā vāridhārā taṃ = Sītaṃ dhāraṃ uggantvā (Sī-Ṭī Abhinava 2. 139 piṭṭhe)	195
Sīlehi'laṅkato = Sīlehalaṅkato (Sī)	55
Sīhaseyyakappanakālo = Sīhaseyyaṃ kappanakālo (Sī) Sīhaseyyākappanakālo (Syā)	8
Sīho = Sīhopi (Syā) Sīho ca (Ka)	277

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Sa]

Sukatadukkaṭṭhānam = Sukatadukkatānam (Sī)	149
Sukatadukkaṭṭhānanti = Sukaṭadukkaṭṭhānanti (Sī)	149
Suciratenā = Sucikarena (Syā) Sucirakena (Ka)	142
Suññatāpakāsanavibhāvanattham = Suññatāpakāsanattham (Sī)	
Suññatāpakāsanabhāvattham (Syā)	95
Suṭṭhu dāsādibhāvaṃ = Suddadāsādibhāvaṃ (Sī, Syā)	247
Suttanti = Suttaṃ suttanti (Sī, Syā)	18
Sulabhabhikkham = Sulabhapiṇḍapātam (Sī)	40
Suviditā = Suvijjānā (Syā) Suvijānanā (Ka)	105
Sūdati cetam = Sūdati ca (Sī) Sūdati atthe (Syā)	18
Sūpaṭṭhapitam = Sūpaṭṭhitam (Sī) Supaṭṭhitam (Syā)	171
Sūpaṭṭhitā = Supaṭṭhitā (Syā) Supaṭṭhitā (Ka)	282
Sekkhā = Sekhā (Sī, Syā)	201
Setattharaṇo = Setapaccattharaṇo (Syā)	83
Seniyo = Seṇiyo (Sī)	136
Seyyathidam = Seyyathīdam (Sī, Syā, I)	46
Sesamettha = Sesam sabbattha (Sī)	286
Sotukāmatam = Sotukāmyatam (Sī, Syā)	28
Sobhanakaram = Sobhanagharakam (Sī) Sobhanagarakam (Syā)	82
Sobhanā = Sobhaṇā (Syā, Ka)	42
Svāgatavādīti = Sāgatavādīti (Sī)	256

[Ha]

Hatthiniko = Hatthinī (Sī)	230
Hatthimeṇḍādayo = Hatthibandhādayo (Sī, Syā)	142
Hadayaṅgamā = Hadayasukhā (Syā)	72
Haliddirāgo viya = Haliddarāgo viya (Syā)	72
Haliddi siṅgiveram = Haliddam saṅgaveram (Syā)	79
Hasitamatta = Sitamatta (Sī, Syā)	229
Hārīto mahābrahmā = Mahābrahmā (Ka)	41

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathāya

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhankā	Paṭhamapādā	Piṭṭhankā
[A-Ā]		[Ka]	
Añjanānaṃ khayāṃ ditvā	317	Karuṇāsītalahadayaṃ	1
Aññaṃ uppajjate cittaṃ	173	Kim te vataṃ kim pana	
Atthappakāsanatthaṃ	1	brahmacariyaṃ	160
Atthānaṃ sūcanato	18	Kikīva aṇḍaṃ camarīva	
Anatthajanano kodho	52	vāladhiṃ	56
Anatthajanano lobho	54	Kuddho atthaṃ na jānāti	52
Anekajātisāmsāraṃ	16	Kena pāṇi kāmadaḍo	160
Apanetvāna tatohaṃ	2	Koṇḍañña pañhāni viyākarohi	141
Appakenapi medhāvī	265	Ko me vandati pādāni	203
Appamatto ayaṃ gandho	56		
Ahañca bhariyā ca		[Ga]	
manussaloke	160	Gantvāna so satta padāni	
Ādimhi sīlaṃ dasseyya	159	Gotamo	61
		Gahakāraka diṭṭhosi	16
[I]		[Ca]	
Iceva kato tasmā	2	Catuttiṃseva suttantā	23
Iti pana sabbaṃ yasmā	2	Catudhā vibhaje bhoge	207
Iti me pasannamatino	1	Candanaṃ tagaraṃ vāpi	56
Idheva tiṭṭhamānassa	156	Cātuddiso appaṭiḅho ca hoti	186
[E]		Cirappavāsīṃ purisaṃ	119
Etaṃ kho saraṇaṃ khemaṃ	208	Coditā devadūtehi	36
Evāṃ yassānubhāvena	121		
[Ka]		[Tha]	
Katāvakāsā pucchantu bhonto	141	Ṭhapetvā caturopete	24

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Taṃ taṃ atthamapekkhitvā	34
Taṃ me vataṃ taṃ pana brahmacariyaṃ	160
Taggha te ahamakkhissaṃ	142
Tasmā akalyāṇajanaṃ	150
Ticīvaraṅca patto ca	184
Te tādise pūjayato	254
Tena pāṇi kāmadaḍḍo	161
Tesaṃ sampannasīlānaṃ	56
[Da]	
Diṭṭhe dhamme ca yo attho	32
Diyadḍhasatasuttantā	24
Dīghassa dīghasutta	1
Dukkhaṃ dukkhasamuppādaṃ	208
Duve puthujjanā vuttā	58
Duve saccāni akkhāsi	316
Desanāsāsanakathā	19, 21
Dvāsīti Buddhato gaṇhiṃ	5, 25
[Dha]	
Dhammoti kittayantassa	54
[Na]	
Na pupphagandho paṭivātameti	56
Nava suttasahassāni	24
Na harāmi na bhaṅgāmi	39
Na hi dhammo adhammo ca	92
[Pa]	
Paravajjānupassissa	200
Pariyattibhedamsampattim	19, 21, 23

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Piṭakaṃ piṭakatthavidū	19
Puccha maṃ sabhiya paṇhaṃ	141
Puccha vāsava maṃ paṇhaṃ	141
Puthūnaṃ jananādīhi	59
[Ba]	
Bāvarissa ca tuyhaṃ vā	141
Buddhoti kittayantassa	54
Buddhopi Buddhabhāvaṃ	1
Buddhopi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṃ	257
Brahmajālassa tassīdha	121
[Bha]	
Bhagavāti vacanaṃ seṭṭhaṃ	34
Bhaye kodhe pasamsāyaṃ	203
Bhavaṅgāvajjanaṅceva	174
Bhāgyavā bhaggavā yutto	34
Bhīruṃ pasamsanti na hi tattha sūraṃ	136
[Ma]	
Majjhe visuddhimaggo	2
Mayaṅca bhariyā nātikkamāma	161
Muhuttajātova gavampatī yathā	61
[Ya]	
Yaṃ ettha vuḍḍhimanto	18, 19
Yattha ca dinnamahapphalamāhu	205
Yatheva lokamhi Vipassi- ādayo	60

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]		[Sa]	
Ye keci Buddhāṃ saraṇaṃ		Sabbā ca abhiññāyo	2
gatā se	208	Samayaṃ avilomento	2
Yo ca Buddhaṅca dhammaṅca	208	Samavāye khaṇe kāle	32
[Ra-La-Va]		Sādhu dhammaruci rājā	154
Rāgavirāgamanejamasokaṃ	205	Sithilaṃ dhanitaṅca	
Luddho atthaṃ na jānāti	54	dīgharassaṃ	159
Vināsayati assaddhaṃ	32	Sītaṃ uṇhaṃ paṭihanti	271
Vividhavisesanayattā	17	Sīlaṃ yogissa' laṅkāro	55
[Sa]		Sīlakathā dhutadhammā	2
Samkhittenapi deseti	155	Sīle paṭiṭṭhāya naro	
Samgḥoti kittayantassa	54	sapañño	56
San̄ketavacanaṃ saccaṃ	316	Sihaḷadīpaṃ pana ā	1
Saccāni paccayākā	2	Sugatassa orasānaṃ	1
Satehi pañcahi katā	26	Subhāsitaṃ sulapitaṃ	119
Satta suttasahassāni	24	So ahaṃ vicarissāmi	207
		[Ha]	
		Hitvā punappunāgata	2
		Hīnena brahmacariyena	161